

SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO

XL

1998

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 1998

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí * ročník XL * Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 1999 * Odpovědný redaktor I. Frolec * Tajemnice redakce L. Tarcalová * Redakční rada: B. Beneš, J. Botík, J. Čoupek, I. Frolec, L. Galuška, J. Janák, K. Pavlišťík, Z. Pokluda, B. Rašticová, J. Sedlář, L. Slezák, T. Štefanovičová, L. Tarcalová, E. Večerková * Tisk KIRAMO Brno. * Náklad 300 ks

ISBN 80-86185-04-4

OBSAH

Národopis

Miroslava Ludvíková: Výšivky z venkovských kostelů	9
Marie Náplavová: Pokračovatelé lidové keramiky v Tupesích	21
Ludmila Tarcalová: Obřadní atributy v rodinných a výročních obyčejích	33
Eva Večerková, Romana Habartová: O vyškrabovaných kraslicích z okolí Uherského Hradiště	45
Bohuslav Beneš: Vypravěči, literáti a veršovci	59
*	
Prátelská zdravotice Miroslavě Ludvíkové (Muzejní etnografové)	73
Dvě jubilea ve Strážnici (Karel Pavlišník)	73
Jan Poláček (12.II.1896 - 10.3.1968) (Marta Toncrová)	74
Pavel Popelka: Příběhy v písních vyzpívané (Marta Toncrová)	77
Písně z Bystřice pod Lopeníkem (Marta Toncrová)	77
Od folkloru k folklorismu (Gabriela Směřičková)	78
Jaroslav Šesták: Jankovice, obec v Chříbech (Gabriela Směřičková)	79
Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu (Dana Toncrová)	80
Lidové písně z Kravař (Jiří Pavelčík)	80

Archeologie

Martin Geisler, Jiří Kohoutek: Výzkum pravěkého sídliště na katastru Havřic u Uherského Brodu	85
David Parma: Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě. Výsledky prospekce 1997	99
Emanuel Opravil: Makrozbytky rostlinného původu z Uherského Hradiště a Starého Města	115
Martin Vančo: Kaplnka sv.Margity Antiochijskej pri Kopčanoch	123
*	
Zemřel archeolog Josef Poulík (Luděk Galuška)	135
Konference Záchranné archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v roce 1997 (Luděk Galuška)	136
XVII.seminář sekce pro otázky neolitu a eneolitu Moravy a Slezska (Jiří Pavelčík)	137
Dvě výročí slovenské archeologie (Luděk Galuška)	137
Pracovní seminář ke 40. výročí zahájení výzkumu Bratislavského hradu (Luděk Galuška)	138
Kolokvium Problémy středoevropské dendrochronologie (Luděk Galuška)	139

Historie

Milan Krajča: Městská právní fundace a statutární postavení středověkého Zlína	143
Jiří Pajer: Novokřtěnci v Ostrožské Nové Vsi	161
Pavel Večeřa: Politické strany v Uherském Hradišti a jejich soupeření na přelomu 19. a 20.století	183
Jaromíra Čoupková: Vesnické pečete v okrese Uherské Hradiště I.	191
Jaromíra Čoupková: Pamětní spisy z kaple sv. Barbory	213
Vladimír Krystýn: Logothetiové z Bílovic	221
*	
Města a zámky Pomoraví na mapě z roku 1719 (Zdeněk Pokluda)	235
Sehradický hrad a varadínský biskup (Zdeněk Pokluda)	239
Tradiční setkání agrárních historiků (Gustav Novotný)	239

Dějiny umění

Jana Zemanová: Malířské dílo, životní osudy a moravské návraty Aloise Kalvody	245
Jaroslav Sedlár: Proměny kostela a kaple v Blatnici a jejich atribuce	261
*	

Medailérská sympozia v Uherském Hradišti (Milada Frolcová)	275
Dva neznámí malíři žijící v Uherském Hradišti před sto lety a osudy jejich obrazů (Karel Stratil)	282
Odešel PhDr. Vilém Jůza (Marie Martykánová)	288
Muzejnictví	
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 1997	295
*	
Výstavy Slováckého muzea v roce 1998 (Blanka Rašticová)	298
Výstavy Slováckého muzea v roce 1999 (Blanka Rašticová)	299

INHALTVERZEICHNIS

Völkerkunde

Miroslava Ludvíková: Stickereien aus den ländlichen Kirchen	9
Marie Náplavová: Fortsetzer der Volkskeramik in Tupesy	21
Ludmila Tarcalová: Rituelle Attribute in Familien- und Jahresbräuchen	33
Eva Večerková, Romana Habartová: Über gekratzte Eier aus der Umgebung von Uherské Hradiště	45
Bohuslav Beneš: Erzähler, Literaten und Versmacher	59
*	
Nachrichten	73

Archäologie

Martin Geisler, Jiří Kohoutek: Archäologische Untersuchung der prähistorischen Siedlung im Gemeindebezirk Havříce bei Uherský Brod	85
David Parma: Höhenlokalitäten aus der jüngeren prähistorischen Zeit in Südmähren	99
Emanuel Opravil: Makroreste pflanzlicher Herkunft aus den Lokalitäten Uherské Hradiště und Staré Město	115
Martin Vančo: Kapelle der heiligen Margarita von Antiochia bei Kopčany	123
*	
Nachrichten	135

Geschichte

Milan Krajča: Städtische Rechtsfundation und statutarische Stellung des mittelalterlichen Zlín	143
Jiří Pajer: Wiedertäufer in Ostrožská Nová Ves	161
Pavel Večeřa: Politische Parteien in Uherské Hradiště und ihr Wetteifern an der Wende des neunzehnten und zwanzigsten Jahrhunderts	183
Jaromíra Čoupková: Dorfsiegel im Bezirk Uherské Hradiště	191
Jaromíra Čoupková: Gedenkschriften aus St.-Barbarakapelle	213
Vladimír Krystýn: Die Familie Logothetti aus Bílovice	221
*	
Nachrichten	235

Kunstgeschichte

Jana Zemanová: Alois Kalvoda Malerwerk, Lebensschicksal und mährische Rückbegegnungen	245
Jaroslav Sedlář: Verwandlungen der Kirche und der Kapelle in Blatnice und deren Attribuierung	261
*	
Nachrichten	275

Museum	295
-------------------------	-----

SUMMARY

Etnography

Miroslava Ludvíková: The Embroideries from Village Churches	9
Marie Náplavová: The Continuers of Folk Pottery in Tupesy	21
Ludmila Tarcalová: Ceremonial Attributes of Family and Anniversary Customs	33
Eva Večerková, Romana Habartová: Scraped Easter Eggs from the Uherské Hradiště Area . . .	45
Bohuslav Beneš: Storytellers, Writers and Poets (On Functions of Spoken and Written Language)	59
*	
Messages	73

Archeology

Martin Geisler, Jiří Kohoutek: The Research of Prehistoric Settlement in the Havříce near Uherský Brod Area	85
David Parma: Late Prehistory Upland Sites in the Southeast Moravia	99
Emanuel Opravil: The Botanical Macrolelics from Uherské Hradiště and Staré Město	115
Martin Vančo: The Chapel of St.Margita of Antiochia by Kopčany	123
*	
Messages	135

History

Milan Krajča: Municipal Legal Foundation and Statutory Position of Zlín in Medieval Times .	143
Jiří Pajer: The Anabaptists in Ostrožská Nová Ves	161
Pavel Večeřa: Political Parties in Uherské Hradiště and their Coopetition at the Turn of the 19th and 20th Centuries	183
Jaromíra Čoupková: The Village Seals in the Uherské Hradiště District Part I.	191
Jaromíra Čoupková: The Memorial Document from the St.Barbora Chapel	213
Vladimír Krystýn: The Logothetti Family of Bílovice	221
*	
Messages	235

History of Art

Jana Zemanová: The Works, Life and Moravian Returns of Alois Kalvoda	245
Jaroslav Sedlár: The Transformations of the Church and Chapel in Blatnice and their Attribution	261
*	
Messages	275

Museums	295
--------------------------	-----

NÁRODOPIŠ

VÝŠIVKY Z VENKOVSKÝCH KOSTELŮ

Miroslava Ludvíková, Brno

V etnografických sbírkách muzeí se vyskytují vedle lidových výšivek také pololidové práce ze 17. a 18. století, pocházející z venkovských kostelů. I přes sporadičnost dokladů na území Slovácka se dá postihnout jejich vzájemný vztah.

Před sto lety, v období Národopisné výstavy československé, dostávaly se do muzeí také textilie, se kterými si pracovníci dlouho nevěděli rady, protože se k druhým nedaly snadno přiřadit. Přitom mohly být považovány za lidové práce – pro to svědčilo hrubé, většinou lněné plátno a druh a barva vyšivací příze. A přece tomu odporoval formát předmětu, pro který se nedala určit jeho funkce v běžném životě venkovského lidu, a i výšivka sama se vymykala z průměru. Byla konzervativnější, vázala se ke starším slohovým předlohám, neprojevovaly se v ní rysy, podle kterých by se dalo říci, že pochází z toho nebo onoho území.

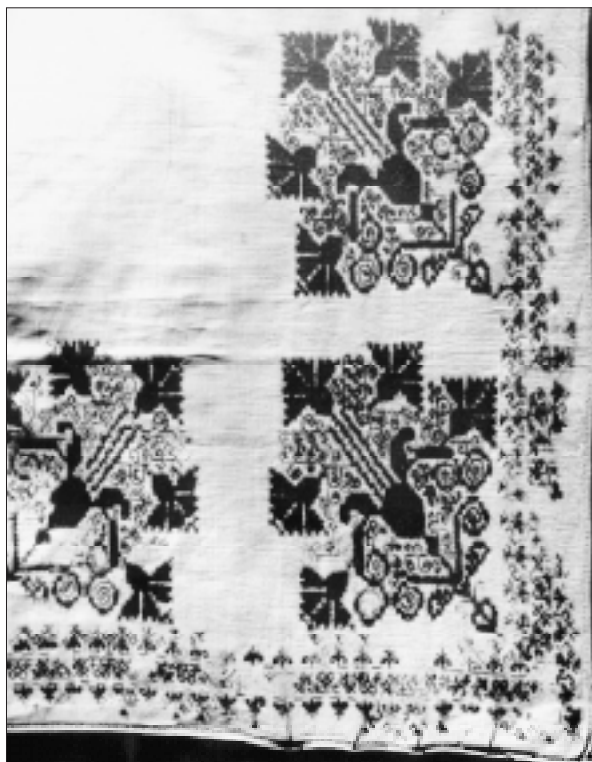
Podle starých kostelních inventářů se nakonec zjistilo, že to jsou ponejvíce pokrývky, kladené přehnuté doprostřed oltáře, jakýsi druh dalších korporálů, sloužících přehnutou částí zároveň jako ochrana drahých antependií. Na Slovácku se jim říkalo ručníky, méně šátky. Mohla to být i antependia, ověšovaná kolem tří stran oltáře. Zda se do venkovských kostelů dostávaly už před 17. stoletím, nevíme. Ale právě toto století dávalo k darování nových liturgických rouch příležitost více než bohatou.

Tak zvláště neklidná byla hranice k Uhrám: ještě před třicetiletou válkou napadaly jiho-východní Moravu oddíly bočkajovců a Betlena Gábora, odbojníků proti Habsburkům, jako spojenců Turků, největších škůdců tohoto kraje. Za třicetileté války pak procházely Moravou švédské i jiné oddíly a nepředstavitelně ji pustošily. K tomu je nutno připočíst morové rány a změny konfese, hluboké zchudnutí země – a tyto prosté dary se pak vysvětlí. Ze Slovácka se jich dochovalo méně než z jiných území, podle všeho se dopotřebovaly až k zničení.

Protože se tyto textilie vydělovaly svou význačností z každodenního života, nemohly se vyšít např. jako krojové součásti, sáhlo se tedy aspoň ke vzorům z vysokého stylu, když už se na ně nepoužil drahý materiál, jak se vždy doporučovalo. Jestliže se nemohly vyšít zlatou nití, použilo se nažloutlé hedvábí, místo stříbrné – hedvábí nebo vlna hnědočerná, ale nejčastěji to byla příze červená s karmínovým nádechem, dnes vybledlá do růžova: červená byla barva krve, tedy i života, zdaru. Zřídka se vyskytovaly i barvy jiné.

Naskytá se otázka, je-li přece jen možné určit nějaký vztah mezi výšivkou v lidovém prostředí a výšivkou užívanou na plátěných součástech ve venkovských kostelích či kaplích. Protože nejstarší je možné klást do 17.–18. století, pátrat po paralelách spočívá na náhodnosti vzhledem k tomu, že se z obou prostředí té doby dochovalo málo dokladů. Přesto je možné říci, že se vycházelo ze stejného kompozičního a motivického základu. Nad okrajem rovné, ponejvíce interiérové textilie se umísťoval pruh s nekonečným vzorem a nad něj řada kytic. Vzorové bohatství bylo rovněž stejné. Patří k němu hvězdice nebo šípková růže, od renesance přistupuje karafiát, tulipán, granátové jablko, ze symbolů je časté srdce, z ptačích heraldických motivů dvouhlavý orel. Na Podluží se na koutních plachtách datovaných kolem r. 1750 vyskytl i pelikán a na Strážnicku beránek, tedy motivy s vysloveně náboženským obsahem. Předpokládáme, že impuls mohl přijít z kostelní výšivky, ale přímý doklad pro to nemáme.

Lépe je možné sledovat souvislost výšivky, která se mohla donekonečna vytvářet mechanickým opakováním, odpočítáváním stehů. Byla to technika zvláště vhodná pro hrubé

I. Roh kostelní plachetky, tmavohnědě až černě vyšité (na lístku uveden jako dárce P. Bilčík), neurčitelné lokální provenience, kolem r. 1700. Sb. muzea v Olomouci, inv. č. A 1461.

domácí plátno, které se tehdy používalo. Výšivka prováděná různými druhy křížku v kombinaci s čárkovým stehem mohla mít i nějaký obsah, nebyla jen kombinací geometrických prvků. Náměty přicházely z tištěných vzorníků, od 16. století vždy znovu a znovu vydávaných.

Na našem prvním obrázku je ukázka kostelní výšivky neurčitelné provenience tohoto stylu. Je provedena černou vlnou, kytice mají diagonálně postavenou osu, na okraji je proužek z linkového oboustranně pracovaného vzoru. Podle těchto dvou vlastností se dá usuzovat, že jde o starou výšivku, kterou je možné klást do rozhraní 17.–18. století (a snad i dále dozadu). Výchozím motivkem kytice je malé srdce, pět karafiátů se napojuje na tulipán, vzniklý z kombinace lístků, vložených doprostřed kytice k odstranění hluchého místa, které zde mohlo vzniknout. Z tulipánu směřují nahoru tři vertikální linky, na které se napojují jednak karafiáty, jednak drobné motivy k doplnění obrazce.

Právě takto vypracované kytice byly vzorem pro kytice umísťované na lidových textiliích do rohu, protože jen tam se používala diagonální osa. Na druhém obrázku je dolní část koutnice, pocházející pravděpodobně z konce 18. století – je tedy zhruba o sto let mladší než výšivka kostelní. Tam najdeme takový příklad. Kompozice kytice je zhruba táž, zůstaly tři vertikální linky, ale neporozumělo se jejich funkci v kytici, zesilují, zdůrazňují jen střední stonek a po stranách se k nim nic nepřipojuje. Kytice se zjednodušila, množství drobných výplňkových motivů zmizelo. Že jde o plachtu z Podluží, víme jen podle místa nálezu a z doplňkových částí.

2. Část koutní plachty, vyšité červeně, v lemovacím proužku bíle. Moravská Nová Ves, před r. 1800. Sb. Národního muzea v Praze, i. č. 3488.

3. Roh šatky z Hradčovic, výšivka černá a béžová, detail modrý a oranžový. Počátek 19. století. Sb. muzea v Olomouci, inv. č. E 3861.

Na třetím obrázku je další použití tohoto kompozičního celku ve velmi zdrobnělé podobě – jako rohového motivu na šatce. Období vzniku je těžko určitelné, pravděpodobně je jím počátek 19. století. Filigránsky drobná výšivka provedená černým hedvábím se dosti zpěčuje reprodukcí, přesto je možné zaznamenat další zjednodušení kytice a její ustrnutí do určitého stereotypu. Sama o sobě by byla stále ještě těžko určitelná, kdyby nebyla použita na šatce a kdyby i ostatní vlastnosti textilie nesvědčily pro Hradčovice.

Ze Slovácka nemáme obdobné doklady pro kostelní výšivku pracovanou podle předkreslení jako například ze severovýchodní Moravy. Tam se také objevil velmi raný doklad o tom, že se výšivky kopírovaly a při překreslení na další plachetku se výšivka zjednodušovala. Z valašské nedatované plachetky se překreslil okrajový vzor na Kravařsku a tato nová textilie je datovaná rokem 1726. I zde o území víme jen podle toho, že máme udána místa, kde byly předměty získány, ale žádné individuální nebo lokální rysy nelze na nich rozeznat.

Máme však doklad jiný. Velká plachetka (darovala ji ANA FUKA) předkládá dva druhy kytic, rohovou s rozvilinami umně napojovanými k hlavní ose, takže ji až zatlačuje. Druhá kytice uprostřed stran je na pohled jednodušší, ale i ta má v bočních rozvilinách nikoli prosté napojení květů ke kytici, ale s překřížováním stonků. Předmět je datován rokem 1764 a jako místo nálezu se uvádí Týnec.¹ Bohaté následování však nenašel na Podluží, jak by se dalo čekat, ale na sousedním Ždánicku a Kloboucku; možná, že autorka výšivky pocházela odtamtud. Výšivky inspirované druhou kyticí najdeme ve zjednodušené kresbě v čistě lidovém prostředí až do poloviny 19. století, např. na šátku na hlavu z Nového Poddvorova z r. 1829 či z Klobouk z r. 1845 nebo na modré zástěře z Boleradic. Na původní plachetce z r. 1764 je výšivka stále ještě lokálně neurčitelná, vázaná na slohovou předlohu, a tento rys se přenáší ještě i na pozdější lidové práce, v určitém místě užité, ale lokálně stále ještě nevykrytalizované. Při přenosu a opětném opakování kytice ztratila lehkost, působí jako strnulý stereotyp.

Všechny předešlé příklady dokazují, že pro období do r. 1777, kdy na Moravě byla jen jedna diecéze, a to olomoucká, je typické snadné přecházení prací z jednoho území na druhé. Nacházení obdobných pokrývek na různých místech Moravy je tím vysvětlitelné. Ještě patrnější je to v třetí čtvrtině 18. století, kdy se kostelní výšivka na plátně začíná individualizovat. Význačnou osobností této doby byla, jak zjistila Vlasta Fialová, Marina Haspalová, pasekářka z Valašské Senice (1740–1796). Na jedné pokrývce, nyní uchovávané v muzeu ve Zlíně, vyšila své jméno a letopočet – 1767. Jednoznačně z její ruky pochází více pokrývek, mezi nimi rovněž ta, kterou ke konci minulého století fotografoval v Raťškovicích Josef Klvaňa (viz Moravské Slovensko II, 1922, obr. 392 na str. 506). Kytice na ní jsou stylizované ještě s diagonální osou, na květech rozeznáme lilie (?), ale výšivka je stále ještě pololidová, nenese lokální rysy.²

Do kostela se ve zmíněných dvou stoletích dostávaly také textilie, které provázely životní situace jednotlivce, dávaly se na poděkování při narození dítěte, někdy zvláště vyprošeného, nebo při úmrtí významného člena rodiny. Dnes to připomínají jen vyšitá data, monogramy a jen zřídka celé jméno dárce. Takovým příkladem byla i plachetka z Týnce.

Zejména křestní roušky mají úzkou souvislost s lidovým prostředím, zvláště když v něm zůstávají. Dosvědčují, že po r. 1800 stará, značně konzervativní forma přežívá a začíná převažovat norma, platná v té které vesnici. Na obr. č. 5 to křestní rouška z počátku 19. století předvádí. Výšivka se ještě snažila dodržet schéma, po dlouhou dobu platné, které měla před očima, ale bezúspěšně. Nejen na lemu se vzorem mořské vlny a v malých doplňkových motivech, ale i v celém technickém provedení je výsledek její práce zařaditelný na Kyjovsko.

Z rozhraní 18. a 19. století pochází venkovské antependium, kde se už plně užívá lokálních prvků v monumentální jednoduchosti; lze je zařadit na Hovoransko, pravděpodobně do Čejkovic. Dosvědčuje, že napříště mají kostelní výšivky charakter buď místní, nebo (malo)městský, podle okamžité obliby. Mimo území Slovácka, na Hané, se dokonce do

4. Roh pokrývky z Týnce z r. 1763, hnědočerně vyšitý. Sb. Etnograf. ústavu Mor. zem. muzea v Brně, inv. č. 8284.

5. Křestní rouška, červeně a modře vyšitá, 1. třetina 19. století. Kyjovsko. Sb. muzea v Olomouci, inv. č. E 1202.

6. Část antependia (?), červeně vyšitého. Pravděpodobně Čejč, kolem r. 1800. Sb. muzea v Kloboukách, inv. č. 72.

kostelů odkládaly k využití na antependia bohatě vyšíváné úvodnice, v rodinách velmi vážené, když vyšly z užívání, aby se případně neznehodnocovaly.

Z druhé třetiny 19. století pak máme i plachty, které vlastně z majetku kostela nepocházejí, ale jako antependia sloužily, i když jen jednou v roce. Používaly se o Božím Těle na venkovních oltářích, vystrojovaných vždy u téže vesnické usedlosti, která je pořizovala a uchovávala. Bylo to v době, kdy koutnice v mnoha místech vycházely z užívání a zastírala se jen parádně vystlaná postel zkrácenou plachtou. Je pochopitelné, že při obdobné funkci a stejném formátu docházelo k prolínání výšivky. Takový příklad jsme uvedli pod č. 6 r. 1858 z Mikulčic v článku z r. 1994 o jihomoravských plachtách s věnečky. Jsou na ní náboženské symboly ve zcela zlidovělé formě. Je pak mnohdy těžké určit jejich primární funkci.

Z rozhraní 19. a 20. století pocházejí pak božítělová antependia z některé jihomoravské charvátské vesnice (asi z Frélichova-Jevišovky), jejichž fotografie jsme našli v archivu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Jsou bohatě a zřejmě velmi peštre vyšitá, s monstancí nebo se srdcem, organicky zařazenými mezi kruhové kompozice z místních ornamentálních prvků. Zde ovšem o primární funkci předmětu už pochyb není. V muzeích těchto antependií není mnoho dochovaných, zřejmě proto, že se s nimi lidé neradi loučili a uchovávali je pro budoucí časy i v době, kdy bylo slavení Božího Těla mimo kostel zakázáno.

Teprve od druhé poloviny 19. století, ba na Slovácku ještě později, dochází k přehodnocení lidové výšivky a k jejímu vědomému použití na kostelní prádlo. Dělo se tak obvykle z podnětu vlastenecky naladěného kněze, zvláště v období Národopisné výstavy (1895) a po ní, kdy se teprve začaly sbírat a oceňovat doklady lidové vyšivačské tvorby. Projevil se tu rys zesíleného lokálního patriotismu, hrdost na místní práce, o kterých se soudilo, že mají beze změny nepřerušenu tradici z dávná věků.

7.–8. Božítělová antependia z některé jihomoravské charvátské vesnice (Frélichova–Jevišovky?). FA Etnograf. ústavu Mor. zem. muzea, inv. č. 13.043 a 13.044.

9. Dolní okraj antependia, 2. čtvrtina 20. století. Kostel sv. Ondřeje v Blatnici.

Nejde mi tu o tzv. svérázové výšivky, ale o aplikaci skutečně lidové výšivky z místa, velmi často bez zásahu výtvarného umělce.³ Tak např. na Veselsku najdeme především na dolních okrajích antependií v širokém pruhu aplikaci výšivky, která prošla dlouhým vývojem z interiérových textilií přes přehozové plachty až na ženské rukávce, tedy krojové součásti. Nové výšivky jsou povětšinou pestré, bez jakékoli další barevné symboliky; snad jen pro advent a půst v různých odstínech modré. Pocházejí většinou z první poloviny 20. století, ale mohou být i mladší. Stane se, že se v severních Čechách najednou při náhodné návštěvě kostela objeví antependium s výrazně kyjovskou výšivkou – provedly ji ženy z místa rodiště kněze, aby mu je připomínalo.

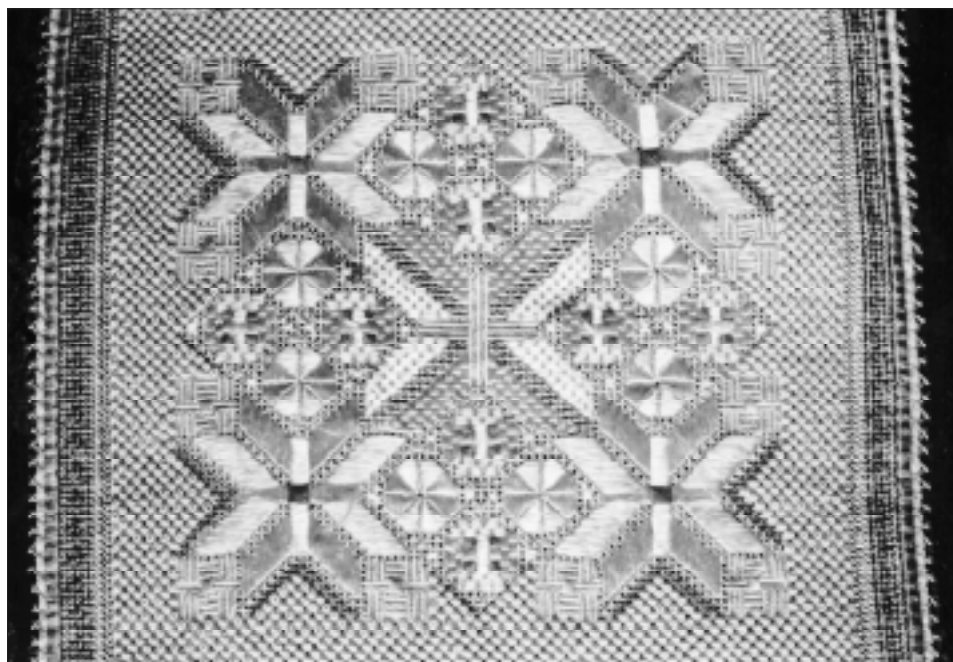
A je tu ještě jedna novina, totiž užití lidové výšivky na ornátě. Mohli jsme to najít už v předešlých staletích, kdy se na celé liturgické soupravě z obarveného lněného plátna vyšily barevným hedvábím kytičky, aby se v chudobě napodobil cenově nedostupný brokát. V nové době je tomu jinak. J. Hofer se zmiňuje o ornátu, užívaném ve Slatinicích, vyšitým v Derfli ještě před Národopisnou výstavou, ale blíže je nepopisuje. O sobě samém píše, že r. 1910 inicioval aplikování lidových výšivek v kostele ve Starém Hrozenkově a byl za to chválen Josefem Klvaňou i arcibiskupem Stojanem (1942, 2–3). Za nejkrásnější však považuji ornáty z Blatnice, pořízené P. Šuránkem za autorského působení Rozky Falešnickové v 2. čtvrtině 20. století. V dorzálním pruhu nebo kříži jsou zdařile použity v složitě sestavě místní ornamentální prvky v dokonalém technickém vypracování; neznám období takové práce.

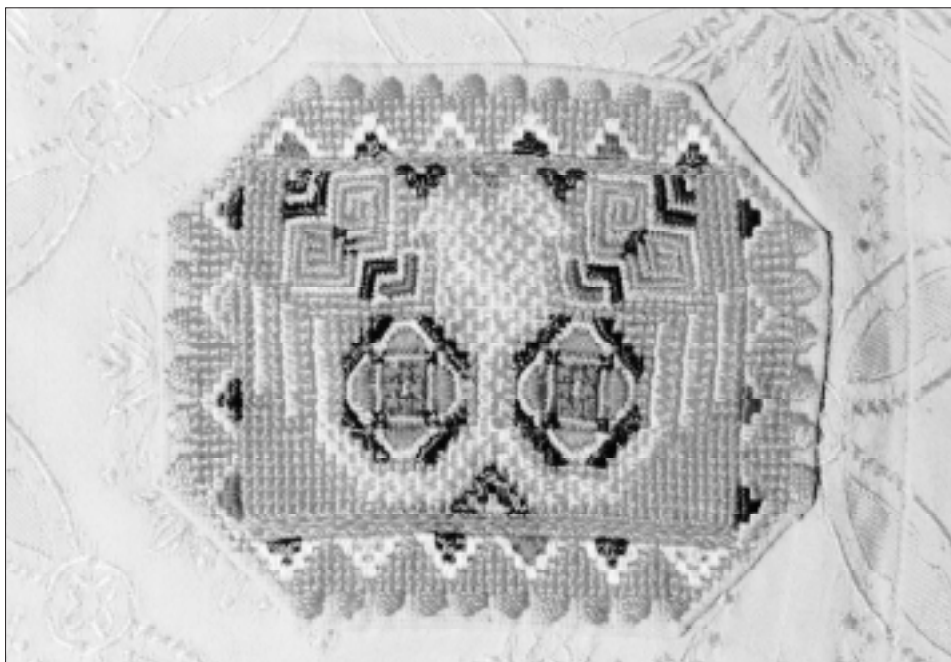
Snázila jsem se v tomto příspěvku přiblížit odvrácenou, skrytou tvář venkovské duše, tak dlouho popíranou, jak se projevila i v takových věcech, jako jsou prosté výšivky vázané k venkovským kostelům. Přestože se starých vzácných dokladů zachovalo málo, přece jen je možné sestavit vývojovou řadu pololidových prací, sledovat jejich paralelnost, prolínání až splynutí s lidovou výšivkou. Bylo to možné jenom proto, že se před sto lety našli kněží, kteří vědomě chtěli uchovat tyto drahocenné svědky minulosti a uložili je v muzeích pro budoucí věky. Na lístcích čteme jména jako P. Bilčík, P. Loníček a jiná.

10. Kázule s výšivkou, sestavenou z místních lidových motivů. 2. čtvrtina 20. století. Kostel sv. Ondřeje, Blatnice.

11. Detail z téže kázule.

12. Aplikace lidové výšivky na záclonce ve svatostánku. 2. čtvrtina 20. století. Kostel Andělů strážných, Veselí n. M.

Po II. vatikánském koncilu se staré liturgické vybavení odložilo a nahradilo novým. Zde bychom opět čekali, že se hodnotné věci uloží v muzeích, ale neděje se tak. Muzejním pracovníkům zůstávají nepřístupné, mnohdy pro nevhodné uložení podléhají zkáze, mnohde už podlehly – byly spáleny. Místo porozumění nastoupila nedůvěra k veřejné instituci, tkvící hluboko svými kořeny v uplynulých čtyřiceti letech. Pociťujeme to jako křivdu – po celou dobu jsme doklady lidové zbožnosti nenápadně sbírali, nakupovali do sbírek, zachraňovali před vývozem do ciziny, schovávali do depozitářů a čekali, až se budou moci zveřejňovat. Že se tak skutečně děje, je možné se přesvědčit z činnosti kteréhokoli muzea.

Poznámky:

- 1 V „*Klobouckých zamyšleních*“ z r. 1971 jsem uvedla mylně jako místo získání plachetky Rakvice – správně patří Týnec. Tam v il. 7–11, 13 je podrobněji předveden vývoj a lidové zpracování popisovaného motivu.
- 2 Valašský příklad, publikovaný Vlastou Fialovou r. 1951 jako obr. č. 3 (ze sbírky Vesna, inv. č. 123, dnes ve sbírkách Moravského zemského muzea) má shodnou kompozici i umístění kytic s ratíškovským příkladem; není to však kopie a otrocká už vůbec ne, v detailech vypracování vidíme drobné varianty. Z ratíškovského exempláře je navíc vidět i část starobylé páskové krajky.
- 3 Jde mi opravdu o využití lidové výšivky z místa. Mnozí výtvarníci s národopisným zaměřením aplikovali totiž také lidové výšivky na liturgická roucha, jako např. prof. Šíma. Jeho návrhy prováděla Městská průmyslová škola pokračovací v Praze. Takto ozdobené ornáty se používaly kdekoli, bez návaznosti na místo původní inspirace, a mnohdy byly tak přeplněny ornamentem, *až oči přecházely*.

Literatura:

- Fi a l o v á , V.: *Lidové obřadní pokrývky z Valašska*. Naše Valaško 14 (1951) 53–58.
- Fi a l o v á , V.: *Zapomenutý druh lidového vyšívání z Valašska*. Časopis Moravského muzea 36 (1950) 182–181 (zvl. str. 166).
- Ho f e r , J.: *Slovácké vyšívky do našich chrámů*. Lidová tvorba 3 (1942), č. 6, 2–3.
- Lu d v í k o v á , M.: *Jihomoravské plachty s věnečky*. Slovácko 36 (1994) 9–17.
- Lu d v í k o v á , M.: *K otázce inspiračních zdrojů lidové vyšívky na Moravě*. Časopis Moravského muzea 68 (1983) 265–270.
- Lu d v í k o v á , M.: *Kloboucká zamyšlení*. Mikulov 1971.
- Lu d v í k o v á , M.: *Lidová vyšívka na Veselsku*. V tisku.
- No v á k o v á , L.: *Křestní rouška – symbol obřadu ve sbírkách Etnografického ústavu*. Moravského zemského muzea. Folia ethnographica 32 (1998) 69–77.

Foto Fr. Šíma a archiv EÚMZM Brno.

PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. (n. 1923), v letech 1950–1956 pracovala ve školství, 1956–1986 působila v etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně jako vědecká pracovníce. Odborně se zaměřila hlavně na lidový oděv, lidový textil a vyšívku, je autorkou řady odborných knih, studií a článků.

Stickereien aus den ländlichen Kirchen

Zusammenfassung

In den ethnographischen Museensammlungen befinden sich neben den volkstümlichen Stickereien auf Tüchern auch halbvolkstümliche Arbeiten aus dem 17.–18. Jahrhundert, die aus den ländlichen Kirchen stammen. Dabei ist beides derselben Herkunft. Die Autorin verfolgt im Gebiet der Mährischen Slowakei die gegenseitige Beziehung beider Arten, die trotz rarer Dokumente zu beurteilen ist. Am deutlichsten ist dies bei der Kreuzstickerei zu sehen, die man unendlich kopieren kann, aber es ist auch auf den nach einer Vorzeichnung gestickten Textilien vorhanden. Beim Übergang zu volkstümlichen Zwecken sind eine Vereinfachung und eine gewisse Mustererstarrung festzustellen.

Die alten halbvolkstümlichen Stickereien, die von Vorlagen hohen Stils abhängig waren, ließen nichts von der Individualität einer Stickerin oder von der Abstammung erkennen. Die Individualisierung trat erst in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts in Erscheinung. Danach begann sich die alte Form zu überleben und um 1800 überwog allmählich die an lokale Gewohnheiten gebundene Stickerei, die besonders auf den Antependien der am Fronleichnamfest gebrauchten Altäre und auf den Taftüchern angewendet wurde.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts wurde die Beziehung zu den volkstümlichen Stickereien umgewertet und seit der Zeit wurden sie bewußt auf allen liturgischen Gewänden appliziert. In der Mährischen Slowakei war in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts dieser Trend besonders stark.

Der zweite Vatikaner Konzil brachte eine Veränderung in die liturgische Kirchenausstattung hinein. Dadurch wurden die Bestandteile, bei denen eine Volksinspiration offenbar war, vom Gebrauch automatisch ausgeschlossen. Anstatt in Museensammlungen zu landen, geraten sie allmählich in Vergessenheit und Verfallen.

The Embroideries from Village Churches

Abstract

Besides folk embroideries, the ethnographic collections of museums contain also semi-folk embroideries from the 17th and 18th centuries, originally used in churches. Both types have a common origin. The authoress attempts to describe their mutual relationship in the *Slovácko* region, which can

be traced even in spite of the lack of specimens. The influence is best seen in the cross embroidery, which can be copied infinitely, but it can be also observed in the embroidery executed after a pre-drawn pattern. The transformation from semi-folk to folk usage is accompanied with certain simplification and stiffness of designs.

The old semi-folk embroideries, modeled after the high-style ones do not betray any information concerning the place or individuality of the embroiderer. Individualization shows no sooner than in the second half of the 18th century. From this time on, the old form becomes outdated and around 1800, the embroidery with local peculiarities begins to prevail, especially on the antependia used on village altars at the occasion of Corpus Christi and on baptism veils.

Towards the end of the 19th century the attitude towards folk embroidery begins to change and it is used deliberately on all liturgical outfits. In the *Slovácko* region, this trend was especially strong in the first half of our century.

The third Vatican council brought the change in liturgical outfit of churches. As a result, the parts bearing signs of folk inspiration were automatically discarded. Instead of becoming a part of museum collections, they become victims of decay and oblivion.

POKRAČOVATELÉ LIDOVÉ KERAMIKY V TUPESÍCH

Marie Náplavová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Výroba keramiky má v Tupesích bohatou minulost, o čemž svědčí množství keramických dílen a rodů. K nejznámějším z nich patří rod Vlčků, Petrášů a Úředníčků, v jejichž rodinách se předávání zkušeností a řemesla z generace na generaci stalo tradicí.

Obec Tupesy, která leží na východním úpatí Chřibů, patřila ještě na konci 19. a počátkem 20. století k významným hrnčířským střediskům. Díky dostatku kvalitní hrnčířské hlíny vznikly dílny a s nimi řada významných rodů, ve kterých se výroba keramiky dědila po několik generací. Celá řada těchto dílen zanikla koncem 19. století, jiné na počátku 20. století, především z důvodu rozšíření tovární výroby levnějšího keramického a smaltovaného zboží. Zatímco výroba hrnčiny zaniká, dochází na začátku dvacátého století na Slovácku, a zejména v Tupesích, k obnově výroby majoliky.

Hrnčina

Pro Tupesy byla typická výroba černé hrnčiny, která se produkovala až do začátku padesátých let a byla postupně rozšiřována o výrobu glazované hrnčiny. Právě její výrobě se nejdéle věnovala rodina Vlčků a Petrášů. Kořeny výroby černé hrnčiny sahají do osmdesátých let 18. století, kdy se do rodiny hrnčíře Karla Navrátila přičlenil **Viktorín Vlček** (1755–1832). Jeho tři synové Antonín (1794–1832) a Bernard (1790–1851), Jan (1814) byli vyučení hrnčíři. Otec Viktorín byl zaměstnán v jejich dílnách jako pomocník.

*

Tradice hrnčířského rodu pak pokračovala v rodině **Bernarda Vlčka**, který byl představitelem produktivní větve rodu Vlčků. V řemesle pokračoval jeho syn **Jan Vlček** (1823) a pak vnukové **Josef Vlček** (1847) a **Eduard** (1857). Z této větve pokračují ve výrobě děti **Josefa Vlčka** – Prokop, Jan (1876) a František. Prokop nastoupil v roce 1891 k otci do učení, František spolu s matkou Petronilou a sestrou Marií vedli dílnu i po otcově smrti. Syn Josefa a Petronily Vlčkových **Jan Vlček** (1876–1953) získal v roce 1912 živnostenský list a dílnu si vybudoval v domě č. 272.

*

Pokračovateli Jana Vlčka byli jeho tři synové Jaroslav, Vladimír a Oldřich. Nejstarší syn byl **Jaroslav** (1902–1976), který se vyučil hrnčířem u svého otce. Přičlenil se do Buchlovic, kde obdržel v roce 1946 živnost a postavil si zde hrnčířskou dílnu. Vyráběl tradiční černou a glazovanou hrnčinu, ke konci existence dílny i rezné doplňkové výrobky např. květináče. Živnost zrušil v roce 1951 a společně se synem Jaroslavem, také keramikem, odešel pracovat do Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti.

Jeho syn **Jaroslav Vlček** se narodil v roce 1930 v Buchlovicích. Svému řemeslu se nejprve vyučil v dílně svého otce v Buchlovicích a jeden rok se zdokonaloval v učňovském středisku ve Strážnici, kde vedl keramik Heřman Landsfeld praktickou výuku. Po roce pokračoval v učňovském středisku v Uherském Hradišti. Zde obdržel výuční list. V otcově dílně v Buchlovicích vyráběl glazovanou keramiku v návaznosti na keramiku z Jalubí a Traplic. O jejich výrobky projevovalo zájem nově vzniklé ÚLUV v Uherském Hradišti, které začalo od nich výrobky vykupovat. V padesátých letech se stal zaměstnancem jejich keramických dílen. Ve spolupráci s výtvarnicí Marií Kotrbovou vyráběl užitkovou hrnčinu zdobenou tradičními technikami – kukačkou, štětcem, prstovým dekorem, nalepováním

a engobováním. Po odchodu keramika Vladislava Znoje se stává vedoucím této dílny. Za svou dlouholetou činnost a přínos v oblasti lidové hrnčiny získal titul *Mistr lidové umělecké výroby*. Jeho úmrtím v roce 1988 končí práce hrnčírského rodu Vlčků v Buchlovicích.

*

Oldřich Vlček (1920–1998) se svému řemeslu vyučil v dílně svého otce. Odtud odchází na dobu čtyř let pracovat do Keramických závodů do Ostravy. V roce 1956 se oženil a přestěhoval do Uherského Hradiště. Mimo svého stálého zaměstnání v Mototechně se věnoval ve volných chvílích výrobě černé zakuřované keramiky. Vyráběl ji v malé dílně svého domku v Lechově ulici v Uherském Hradišti. Oldřich Vlček je výjimečný tím, že při práci používal, na rozdíl od jiných současných keramiků, po celou dobu své výroby *kopačiho* hrnčírského kruhu a sám si připravoval – kopal a zpracovával hlínu ručně. Vedle výrobků na kruhu zhotovoval rovněž zboží tlačené do forem. Menší hrnčírskou pec si postavil v zahradě. Zde zhotovené výrobky páčil.

Výrobky Oldřicha Vlčka vycházejí z tradičních tvarů jako jsou kubaňky, talíře, džbány, kropenky ap. Vedle toho tvořil výrobky na základě vlastního výtvarného citění a osobní invence. Pro jeho černou hrnčinu byl charakteristický lesk dosažený hlazením celého výrobku pomocí křemínku tak, jak byla původně zdobena černá hrnčina. Svě výrobky zdobil však i plastickým dekorem – nalepováním vzorů a jejich tvarováním prsty. Jeho práci si osvojila a oblíbila také manželka Marie (1929). Oldřich Vlček vyráběl pouze menší množství pro své přátele a pro individuální prodej. Úspěchem byla i realizace několika jeho výstav (zámek Buchlovice 1990, Uherské Hradiště – 1991, Uherský Brod 1992).

*

Vladimír Vlček (1922) se vyučil a pracoval v dílně svého otce v Tupesích – Souhradech č. 272. V roce 1946 obdržel živnostenský list. Dílnu, kterou zdědil po otci, zmodernizoval – zakoupil lis na květináče, mlýn ke zpracování hlíny, přistavil malou pec. Pokračoval ve výrobě černé zakuřované a užitkové glazované keramiky pro potřeby v domácnosti. Za druhé světové války vyráběl nejvíce *kubaňky* na vodu, *látky na mléko*, později květináče, misky a pokličky. V dílně pracoval sám až do roku 1952, kdy byla dílna uzavřena. Vladimír Vlček odešel pracovat do podniku Barvy a laky ve Starém Městě. K hrnčírské práci ve své dílně se vrátil znovu po roce 1991. Původní dílna již nebyla funkční a tak bylo nutné vybudovat nové dílny, sušárnu a pec. V posledních letech již černou hrnčinu nevyrábí, i když pec pro její výrobu je k dispozici. Zaměřil se na užitkovou keramiku, především máčenou do glazur. K nejrozšířenějším patří dekorační mísy, obaly na květináče, *petrželáky*, *cibuláky*, různé druhy hrníčků, souprav ap. V rodinné tradici pokračuje vnuk **Igor Chrástek** (1969) vyučený ve Skanzenu v Tupesích. Vzhledem k tomu, že je vynikajícím kruhařem, jsou žádané právě jeho polotovary, které dodává ostatním hrnčírům na objednávku.

***

Druhým rodem, který pokračoval v tradiční hrnčírské výrobě v Tupesích, je rod Petrášů. Nejstarší zmínky o jejich rodu pocházejí z roku 1785. Právě tehdy se do rodiny tupeského hrnčře Ignáce Veselého (1761) přičlenil **Matyáš Petráš** (1794–1864) – hrnčírský tovaryš, syn hrnčře Václava Petráše z Bílovic. Stal se hrnčírským mistrem. V hrnčírském řemesle pokračoval i jeho syn **Josef** (1816–1884) a vnukové Tadeáš a Vincenc.

Tadeáš Petráš (1841–1916) po svatbě s dcerou Františka Maliny převzal i tchánovu hrnčírskou dílnu. Pomáhaly mu žena i děti. Dílnu uzavřel v roce 1910. **Vincenc Petráš** (1834–1917) zdědil dílnu po svém otci a vyučil hrnčírům i svého syna **Ferdinanda** (1874–1955), který v řemesle pokračoval ještě dlouho po první světové válce. Živnostenský list získal v roce 1923, v roce 1936 přestala jeho dílna pracovat a sám chodil točit do jiných dílen. Vzhledem k tomu, že jeho manželství nemělo žádné děti vzali si na výchovu synovce, **Františka** (1903–1961), který se u nich vyučil a později pracoval v keramické dílně Oldřicha Úředníčka.

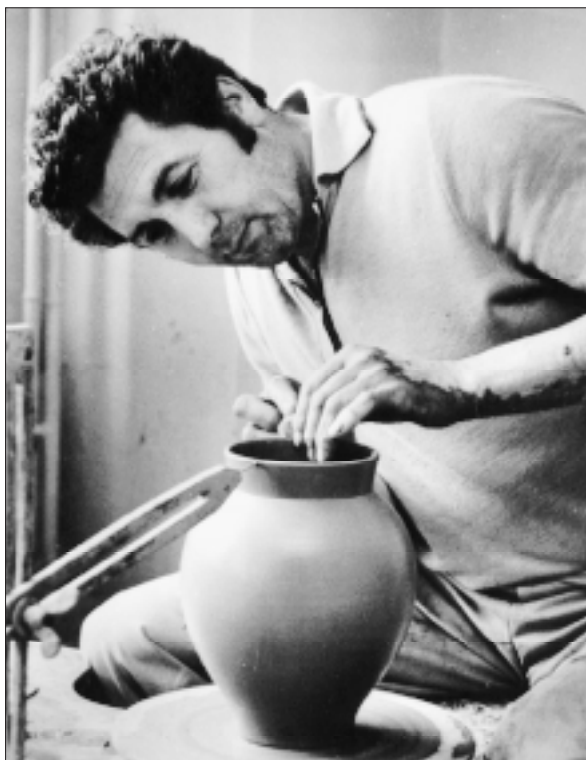
*

Jaroslav Vlček st. (1902–1976), hrnčář z Buchlovic.

František Petráš (1903–1961), hrnčář z Tupes.

Jaroslav Petráš (1930),
hrnčář z Buchlovic.

Svatopluk Úředníček st.
(1908–1981), keramik
z Tupes.

Posledním žijícím hrnčím z tohoto rodu je syn Františka Petráše **Jaroslav** (1930), který žije v Buchlovicích. Hrnčářskému řemeslu se vyučil u svého otce a pak jeden rok v učňovském středisku ve Strážnici, kde praxi vyučoval hrnčářský mistr Heřman Landsfeld. Vyučení ukončil v Uherském Hradišti. Po absolvování pracoval v keramické dílně *Slovácká džbánárna* u Oldřicha Úředníčka v Tupesích, kde se z počátku krátkou dobu učil malovat keramiku. V této dílně točili keramiku na dvou kruzích – jeho děda Ferdinand a otec František Petráš. Odchodem Ferdinanda se kruh uvolnil, a tak začal na něm točit sám Jaroslav. Dílna Oldřicha Úředníčka pracovala do roku 1948, kdy přešla pod Moravskou ústřednu v Brně a v roce 1953 pod družstvo Lidová tvorba v Uherském Brodě. Jaroslav Petráš zde pracoval až do důchodového věku, přestože měl řadu výhodnějších nabídek z jiných keramických dílen. Jaroslav patřil k jedněm z nejlepších kruhařů, o čem svědčí i jeho účast na celostátních soutěžích kruhařů organizovaných Českým svazem výrobních družstev v Praze. Soutěže se zúčastnil čtyřikrát a vždy získal první místo. Za svého působení vchoval přes třicet učňů, kteří v současnosti patří k úspěšným keramikům (A. Moštěk, H. Ryšavá, Z. Hartlová, R. Churý ap.). Po celých třicet let chodil točit i ke známé hradištské výtvarnici-keramičce Idě Vaculkové. V důchodu vypomáhal vytáčením na kruhu v keramické provozovně ve Skanzenu v Tupesích.

Majolika

Zatímco výroba hrnčiny a hrnčářské díleny koncem 19. století zanikají, dochází na počátku 20. století k znovuobnovení výroby majoliky na Slovácku – v Tupesích. Snahu o obnovení výroby majoliky na Slovácku inicioval František Kretz, národopisný sběratel a novinář. Na jeho podnět byl uspořádán v Domě umělců v Hodoníně Sdružením výtvarných umělců moravských ve dnech 2. ledna až 7. března 1914 hrnčářský kurz. Jeho hlavním posláním bylo naučit hrnčáře základy džbánkařské výroby. Byli pozváni i tupesští hrnčáři, z nichž přijal pozvání jen Ferdinand Petráš. Ten přemluvil k účasti i svého přítele Jaroslava Úředníčka, zakladatele výroby lidové majoliky v Tupesích.

Jaroslav Úředníček (1874–1951) jako jeden z jedenácti dětí se narodil v Napajedlích. Vztah k hlíně zdědil po svých předcích – hrnčářích z Napajedel. Sám se vyučil strojníkem. Vystudoval Strojírenskou průmyslovou školu v Brně. Nějaký čas získával praxi ve Vídni. Po návratu do Napajedel se oženil a pracoval zde osm let. Odtud odešel do Krhova a Bojkovic a v roce 1904 se odstěhoval do Tupes, kde se usadil natrvalo. Začínal zde jako obchodník a v roce 1909 si zakoupil místní cihelnu. Životně důležitý se mu stal rok 1914, kdy se zúčastnil hrnčářského kurzu v Hodoníně jako jediný nevyučенý hrnčář. Po absolvování kurzu se výrobou majoliky začal zabývat pouze on sám. Postavil si malou dílnu, v níž po řadu let hledal způsob výroby, glazury, pálení a teprve postupem času dosahoval drobných výsledků. Od začátku mu v jeho práci pomáhal František Kretz. Přinášel mu různou keramiku jako předlohu k výrobě a k jejímu malování. Na výrobě zboží se do první světové války podílela téměř jenom rodina. Jaroslav Úředníček byl dvakrát ženatý. Z celkového počtu dvaceti dvou dětí zůstalo devět chlapců a osm děvčat. Všechny děti však nemohly v dílně pracovat, proto některé z nich volily jiná povolání. V roce 1938 jich v otcově dílně pracovalo pouze pět. Otec připravoval glazury, barvy a páčil v peci, synové Svatopluk a Jindřich vytáčeli na kruhu, Jaroslav glazoval, Božena a Bohuslav na keramiku malovali. Do práce v dílně se postupně zapojovaly i další děti. Vyráběný sortiment byl bohatý – jednoduché džbány, džbánky s pyskem, habánské a cechovní džbány, črpačky, čutory, mísy, misky talíře, prolamované talíře, hrníčky, kořenky, svícny, kropenky a květináče. Vedle toho modelovali také figury do formy. Dílna nebyla velká, ale produkovala hodně zboží. Charakteristickou barvou pro tyto výrobky byla barva červená, žlutá, modrá s červenou konturou a zelená, nanášená až na kontury. Nejčastěji malovaným ornamentem byly růže, tulipány, lístky a různé rostlinné motivy. Největší množství keramického zboží odebíralo družstvo Zádruha, obchody v Praze a v Brně, turistická centra na Slovensku. Velkou příležitostí pro prodej zboží byly poutě u sv. Antonínky nad Blatnicí a prodejní výstavy. V roce 1925 byla

oceněna tupeská keramika na světové výstavě v Paříži nejvyšším vyznamenáním, díky němuž získala dobré jméno v zahraničí a nová odbytíště (Japonsko, Švédsko, USA, Kanada ap.).

*

Z prvního manželství se na výrobě keramiky podílelo pět dětí – Oldřich, Antonín, Božena, Svatopluk a Miroslav. Nejstarší syn **Oldřich** (1898–1984) založil v roce 1936 vlastní dílnu na výrobu majoliky. V této době v Tupesích prosperovaly dvě dílny. Otcova nesla název *První tupeská keramika* a v ní pracovaly zejména dospělé děti. Na dnu těchto výrobních ji značily „T“. Druhá dílna – Oldřichova se nazývala *Slovácká džbánkárna* a vyráběla zboží pod značkou „T“. V ní pracoval Oldřich nejdříve sám s manželkou. Výrobní sortiment byl stejný jako v otcově dílně. V roce 1939–1940 si postavil novou dílnu a rozšířil výrobu. Během druhé světové války zde pracovalo dvacet pět lidí. Po roce 1945 opadl zájem o tupeskou keramiku. Proto se otec se synem dohodli, že obě dílny spojí (k 1. 1. 1947). Pěs uzavření společné dohody otec Jaroslav od ní odstoupil a dílnu uzavřel. Pracovníci z jeho dílny přešli do Slovácké džbánkárny. V roce 1949 odešel Oldřich Úředníček s rodinou do pohraničí. V rámci znárodnování průmyslových podniků přešla jeho dílna k 1. lednu 1949 pod družstvo Moravská ústředna Brno. Jejím vedoucím se stal Ladislav Hartl. V roce 1953 se stala součástí družstva Lidová tvorba Uherský Brod, která zůstala jediným výrobcem tupeské keramiky po dalších čtyřicet let. Zde se Oldřich Úředníček po návratu z pohraničí uplatnil svými dlouholetými zkušenostmi.

Z manželství Oldřicha Úředníčka vzešly tři děti – **Jiřina** (1924), provdaná Hartlová, **Luděk** (1932) a **Alena** (1933), provdaná Borská. Nejstarší dcera **Jiřina** nebyla v oboru vyučená, ale po celou dobu pracovala v Lidové tvorbě. Prošla všemi etapami výroby keramiky. Pouze její dcera **Zuzana** (1956), vnučka Oldřicha Úředníčka, zůstala v rodinné profesi. Vyučila se v Lidové tvorbě u Ladislava Petráše. Po vyučení absolvovala Umělecko-průmyslovou školu v Uherském Hradišti – obor keramika. Po maturitní zkoušce se vrátila pracovat do Lidové tvorby jako maléřečka, později jako mistrová malírny. V roce 1997 se ve výrobě keramiky osamostatnila a vybudovala vlastní dílnu. Zde pracuje sama a vyrábí tradiční tupeskou keramiku na zakázku i pro drobný prodej.

Luděk Úředníček (1932) pracoval od počátku v Lidové tvorbě jako kruhař a modelář. V devadesátých letech se osamostatnil, získal živnostenský list a začal pracovat ve své dílně v rodinném domku. Specializuje se na figurální tvorbu slováckých postaviček, svícny, betlémy, talíře ap. V keramickém oboru pokračuje jeho vnučka Oldřiška Malovaná (1983), která začala studovat na Integrované střední odborné škole – obor keramika v Luhačovicích.

Alena Borská (1933), další dcera Oldřicha Úředníčka, pracovala po celou dobu v Lidové tvorbě, kde postupně prošla celým výrobním procesem. V roce 1989 si vybavila malou keramickou dílnu. Vyrábí starou tupeskou keramiku a vedle toho tlačí do sádrových forem miniaturní kroupky. Ze tří dětí její dcera **Hanka** (1960), provdaná Strašáková, je vyučená keramičkou v Lidové tvorbě. Spolu se svým manželem vyrábí ve své dílně ve Starém Městě netradiční figurální majoliku.

*

Z dalších dětí, které pracovaly v dílně otce Jaroslava, později v dílně jejich bratra Oldřicha a v Lidové tvorbě byl syn **Antonín** (1899–1977). Po celou dobu pracoval jako zručný malíř keramiky a zaučoval do této práce nové síly. Do šedesátých let byl zaměstnán v Lidové tvorbě a později již keramiku nedělal. V rodové tradici pokračuje jeho dcera **Věroslava** (1933), provdaná Vaculová, která se naučila keramiku malovat v Moravské ústředně, pozdější Lidové tvorbě. Práci přerušila po narození dcery a znovu se k této práci vrací v roce 1991, kdy si otevřela vlastní dílnu na výrobu majoliku pod značkou „T“-KEVA. Spolu se svým mužem a dcerou Irenou vybudovala v prostorách, kde začínal její dědeček Jaroslav, vlastní keramickou dílnu. Svou práci založila především na přesnosti a pečlivosti, která by měla být vlastní všem maléřečkám. Kolektiv zaměstnanců tvoří šest stálých pracovníků a pokud je větší výrobní zakázka, zaměstnávají se další. Firma KEVA navazuje na

Svatopluk Úředníček ml. (1943), keramik z Buchlovic.

tradiční barevnou tupeskou keramiku. Výrobní sortiment obohatila její dcera **Irena** novými vzory a výřezovou technikou nazývanou *keramické krajkoví*. Výrobky této firmy se prodávají nejen doma, ale i v zahraničí.

*

Jednou z prvních pracovnic v otcově dílně byla jeho dcera **Božena**, provdaná Kovaříková (1906). Během let se vypracovala na jednu z nejlepších malářek tupeské keramiky. Původní vzory překreslovala z keramických předmětů a ze staré habánské keramiky, kterou jí přinášel František Kretz. Později vytvářela vzory na základě vlastního studia v jiných muzeích a z vlastní invence. Své poznatky zachycovala do náčrtníků, které jsou v majetku dcery Boženy Šáchové. Odborné znalosti o technice malování a konturování vzorů získala svým pobytem v Modre na Slovensku. Za jejího dvouletého pobytu v Řecku vznikl její proslavený tupeský vzor tzv. *aténský*, který byl nejčastěji využíván na čajové nebo kávové soupravy. Jedná se o drobnější vzorek se středovým jednoduchým červeným kvítkem, po obou stranách jedno žluté a tři modrá stínovaná kvítka. Tento aténský vzor byl znám na keramice vyráběné v Lidové Tvorbě Tupesy, kde od roku 1950 pracovala pět let. Jejím autorským vzorem se stala *tupeská růže*, která je dodnes centrálním motivem výzdoby tupeské majoliky. K malování používala různé druhy kupovaných a podomácky vyráběných štětců. Síla štětce odpovídala použité barvě a vzoru. Barvu nanášela na předkreslený motiv. Nejdříve vymalovala červenou růži, žluté květy, doplnila modrou a pak vše konturovala černou. Zelená barva se nanášela v opačném postupu. Sama malářka nejraději malovala modrý vzor. V sedmdesátých letech se znovu vrátila do Lidové tvorby v Tupesích. Ani po odchodu do důchodu nepřestala keramiku malovat. V této práci pokračovala ve svém novém bydlišti v Buchlovicích, kde malovala keramiku až do svých 85 let. Měla tři děti – Jaroslava, Ludka a Boženu.

Pokračovatelem v keramické tradici se z jejích tří dětí stala dcera **Božena** (1946), provdaná Šáchová, povoláním učitelka v mateřské školce. Ve volné chvíli usedá ke kruhu ve svém domě ve Věškách a vyrábí tupeskou keramiku pro okruh svých známých.

*

Syn **Svatopluk** (1908–1981), z prvního manželství Jaroslava Úředníčka, se po celý život věnoval keramice. Také on se vyučil u svého otce, stal se dobrým kruhařem. Až do roku 1943 pracoval v otcově dílně a téhož roku odešel na Školu umění do Zlína, kde působil jako praktický dílenský učitel a technolog v oboru keramiky. Po přesídlení Umělecké školy do Uherského Hradiště (současná Střední umělecko průmyslová škola) působil na ní až do roku 1969. Pod vlivem prostředí školy a styku s výtvarníky se celou dobu věnoval výrobě umělecké keramiky, kterou vyráběl ve své dílně v Tupesích č. 338. Jeho odborná práce byla zajímavá tím, že používal *listrové* glazury. Vychoval dvě děti – Danu a Svato- pluka. Dcera **Dana** (1939), provdaná Doležalová, absolventka SUPŠ v Uh.Hradišti obor keramiky má svou keramickou dílnu v Jirkově u Chomutova. Zaměřila se na uměleckou keramiku. Syn **Svatopluk** (1943), původně vyučený zámečníkem, projevil zájem o keramiku až v roce 1966, kdy se oženil. Jeho žena Marie Trávníčková (1946) z Buchlovic se s výrobou majoliky postupně seznamovala v tchánově keramického dílně a zaměřila se na malování keramiky. Manžel Svato- pluk se naučil u svého otce točit na kruhu. Po sedmiletém manželství se rozhodli postavit si rodinný domek v Buchlovicích, kde si zbudovali i keramickou dílnu. Od roku 1987 v ní vyráběli tradiční tupeskou, zejména modrou majoliku, jako přidruženou výrobu při místním JZD. V roce 1990 se plně osamostatnili a založili vlastní živnost. Vedle tradiční majoliky vyráběli i keramiku užitkovou, čerpající ze zkušeností technologie redukčního pálení a zdobili rytím převážně vázy a džbány. Měli čtyři děti – Svato- pluka, Zbyňka, Lumíra a Bohdanu, z nichž se věnují keramice **Zbyněk** (1969) absolvent SUPŠ – obor keramika, porcelán a Vysoké školy umělecko-průmyslové školy v Praze, obor keramika – porcelán, **Lumír** (1977) je absolventem SPŠ v Hodoníně – obor technologie keramiky a dcera **Bohdana** (1979) absolvovala stejnou školu, avšak obor umělecké zpracování keramiky.

*

Syn **Miroslav** (1911) se keramice věnoval až v důchodovém věku. Do své keramické profese zaučil svého vnuka **Pavla** (1964) a **Leoše** (1967) **Markovy**. Od roku 1992 si oba vnuci otevřeli živnost a vyrábí keramiku při svém zaměstnání. Na tradičních starých tvarech tupeské keramiky, na které se soustřeďují, jim malují staré vzory dvě vyučené malé- řečky. Tuto keramiku vyrábějí pro drobný prodej.

*

Z druhého manželství byl nejstarším synem **Jaroslav** (1915–1991). Pracoval jako ma- líř keramiky v dílně svého otce a později v Lidové tvorbě. Z této větve rodu Úředníčků nevyšel pokračovatel.

*

Jindřich (1917–1985) se vyučil kruhařem v dílně svého otce a později v Lidové tvor- bě. Doma měl malou dílnu, kde vyráběl keramiku jen pro své potěšení. Jeho syn **Jindřich** (1952) se vyučil u Karla Němce v Ratíškovicích. Byl zručným kruhařem, ale v oboru ne- pracuje. Jeho dcera **Zdenka** (1943), provdaná Horáková, pracuje v Lidové tvorbě – dnes firma DEKOR v Tupesích, kde odlévá keramické zboží do forem.

*

Zdeněk (1923–1991) pracoval jako keramik v otcově dílně, v Oldřichově dílně a v Li- dové tvorbě, ale nemá v oboru keramiky nástupce.

*

Vladimír (1930) v keramickém řemesle nepracoval. Jeho pokračovatelkou byla dcera **Alena** (1953), provdaná Daňhelová. Pracovala v Lidové tvorbě, ale v současné době se výrobě keramiky nevěnuje.

*

Božena Kovaříková (1906),
keramička z Buchlovic.

Bohumil (1935), přesto, že se sám keramice nevěnoval, má nástupce ve svém synovi **Bohumilu** (1961), který bydlí a má dílnu v Nedakonicích. Vyučil se keramikem v ÚLUVu v Uherském Hradišti. Zde pracoval až do roku 1990, kdy se osamostatnil. V dílně pracuje sám a vyrábí užitekovanou polokameninu s použitím transparentní glazury.

Uvedený výčet nositelů tradic lidové výroby v Tupesích nás přesvědčuje o tom, že nejen síla tradice, ale i touha po vytváření něčeho nového a pěkného v daném oboru neupadne v zapomnění. I když pokračovatelé výroby hrnčiny i majoliky hledají nové tvary, způsoby výroby i výzdoby (modelování, používání forem na tvarování), zůstávají, třeba jen částečně, věrni tradiční tupeské keramice vyráběné po několik generací.

Literatura:

- Dobiáš, M. S.: *U hrnčírů v Tupesích*. Zahrada Moravy 2 (1925), s. 8, 28, 44.
Frolec, I.: *Hrnčířský kruh Jaroslava Vlčka*. Malovaný kraj 23 (1987), č. 3, s. 18.
Hartl, L.: *Výroba fajánsí v Tupesích*. Malovaný kraj 26 (1990) č. 5, s. 24–26.
Jančář, J.: *Lidová keramika na Slovácku od počátku 20. století*. Český lid 52 (1965) s. 25–33.
Jančář, J.: *Slovácké fajánse*. Národopisné aktuality 20 (1983), č. 3, str. 197–198.
Jančář, J. – Hartl, L.: *Tupeská keramika a vzorkové dílny ÚLUV v Uherském Hradišti*. Slovácko 33–34 (1991–1992) s. 184–185.
Jilík, J.: *Za tupeským keramikem*. Malovaný kraj, 17 (1981) č. 5, s. 20.
JKB: *Opustil hrnčířský kruh*. Malovaný kraj 13 (1977), č. 1, s. 23.
Juračková, S.: *Tupeská fajáns*. Slovácko 28 (1986) s. 47–61.
Juračková, S.: *Výroba černé hrnčiny v Tupesích*. Slovácko 26 (1984) s. 51–60.

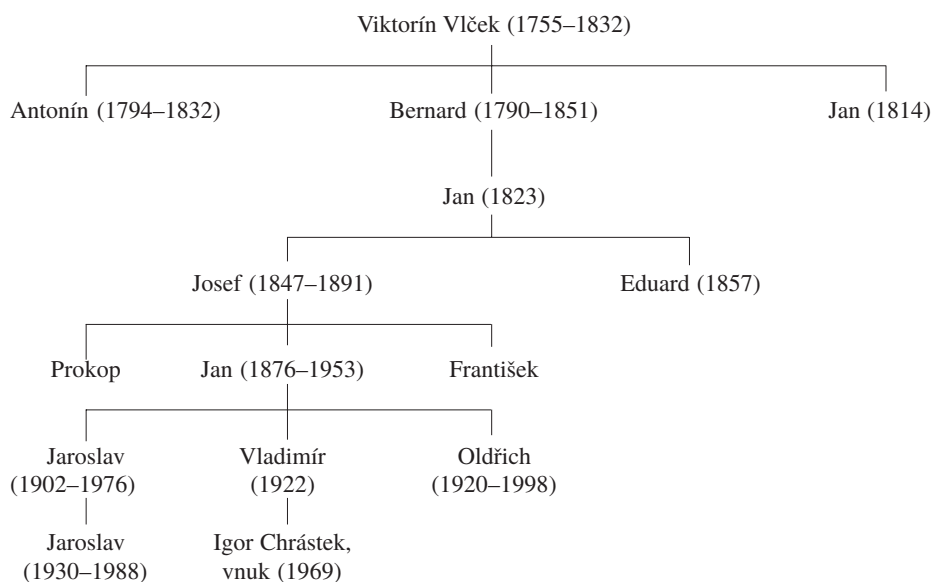
- Kovářů, V.: *Dějiny Tupeské keramiky*. MNV Tupesy.
- Kropáč, J.: *Mistři černého řemesla*. Malovaný kraj 19 (1983), č. 3, s. 6–7.
- Kropáč, J.: *Lidová keramika z Tupes*. Malovaný kraj 8 (1972), č. 6, s. 10–11.
- Kropáč, J.: *O hrnčířském mistru Petrášovi*. Malovaný kraj 23 (1987), č. 2, s. 7–8.
- Kropáč, J.: *Sedmdesátka hrnčíře Ferdinanda Petráše*. Uprkům kraj 3 (1944), č. 5–6, s. 4–6.
- Mikula, F.: *Dějiny obce Tupesy*.
- Pospíšil, J.: *Konfrontace dvou generací výroby keramiky z Tupes*. Vlastivědný sborník okresu uherskohradištského, Uherské Hradiště 1947, s. 30–35.

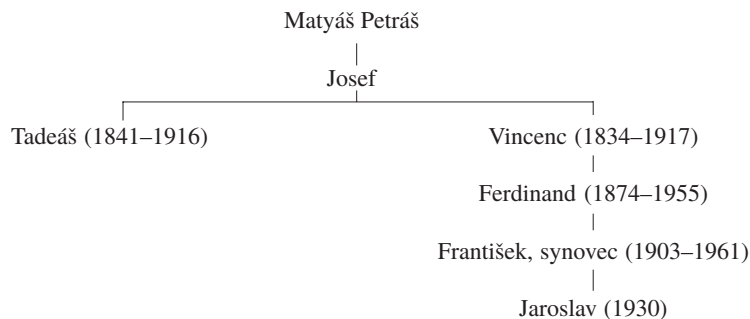
PhDr. Marie Náplavová (n. 1943), odborná pracovnice Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na lidovou keramiku na Slovácku a lidový oděv.

Pokračovatelé rodu Vlčeků

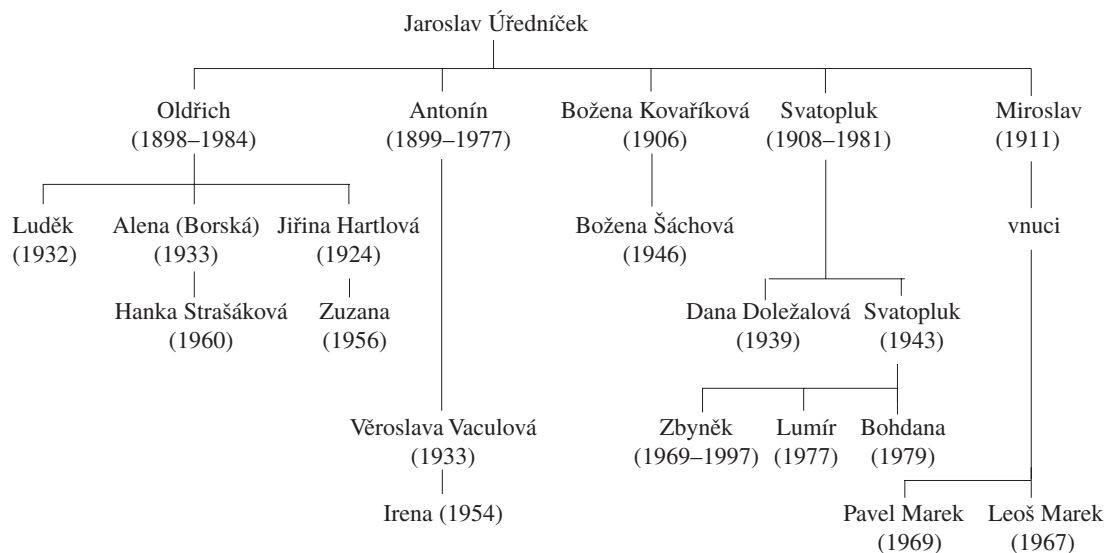

Pokračovatelé rodu Petrášů

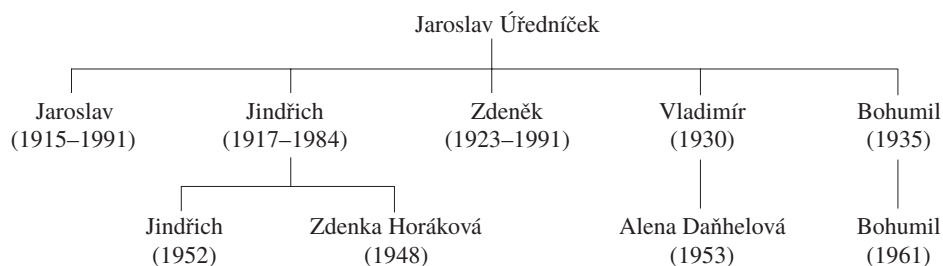

Pokračovatelé rodu Úředníčků

I. manželství – Jaroslav Úředníček (1874–1951) + Valburga Úředníčková (Brzobohatá) (1879–1914)

II. manželství – Jaroslav Úředníček + Ludmila Úředníčková (Mikulová) (1893–1944)

Fortsetzer der Volkskeramik in Tupesy

Zusammenfassung

Die am östlichen Fuß des Gebirges Chřiby gelegene Gemeinde Tupesy zählte noch in der Zeit des Übergangs vom 19. zum 20. Jahrhundert zu bekannten Töpferzentren. Mehrere Töpfereien und Töpferfamilien konnten sich dank ausreichenden Quellen von hochwertigem Ton entwickeln. Eine große Reihe von Töpfereien erlosch an der Wende der Jahrhunderte, was durch die Erweiterung der Fabrikproduktion von billigeren keramischen und emaillierten Waren verursacht wurde. Während die Herstellung von groben Töpferwaren ohne Glasur abnahm, kam es am Anfang des 20. Jahrhunderts in der Mährischen Slowakei, besonders in Tupesy, zur erneuten Herstellung von Majolika. Am längsten von den Töpferfamilien arbeiteten zwei Familien – Vlček und Petráš. Um die Tradition der Herstellung von Majolika in Tupesy verdiente sich vor allem die Familie Úředníček und ihr Mitglied, Begründer der Tradition, Jaroslav Úředníček (1874–1951). Auch wenn die Fortsetzer der Töpferwaren- und Majolikaherstellung neue Formen, neue Methoden der Herstellung und Verzierung suchen, bewahren sie Treue der traditionellen Keramik von Tupesy, die seit einigen Generationen hergestellt wird.

The Continuers of Folk Pottery in Tupesy

A b s t r a c t

The village of Tupesy lies on the eastern foot of the Chřiby hills. In the late 19th and early 20th century, it still belonged to important centers of pottery production. Because of plentitude of quality clay, there were several potter's workshops in the village, with a few well-known families. Many of these workshops closed down at the turn of the century, because they could not compete with the growing offer of cheaper machine-made pottery and enameled goods. And while the pottery production dwindled, the production of majolica experienced revival, especially in the *Slovácko* region. The longest lasting of these families were Vlčeks and Petrášes. The tradition of majolica production in Tupesy is connected with the Uředníček family, especially with its founder Jaroslav Uředníček (1874–1951). Eventhough the continuators of pottery and majolica are searching for new shapes, ways of production and ornamenting, they remain, at least in part, loyal to the traditional Tupesy pottery that has been produced for several generations.

OBŘADNÍ ATRIBUTY V RODINNÝCH A VÝROČNÍCH OBYČEJÍCH

Ludmila Tarcalová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Obřadní atributy mají dodnes závazné znakové a symbolické funkce. Naší snahou bude podchytit funkci, obsah, životnost a různorodost atributů v rodinných a výročních obyčejích v obcích na Uherskohradištsku.

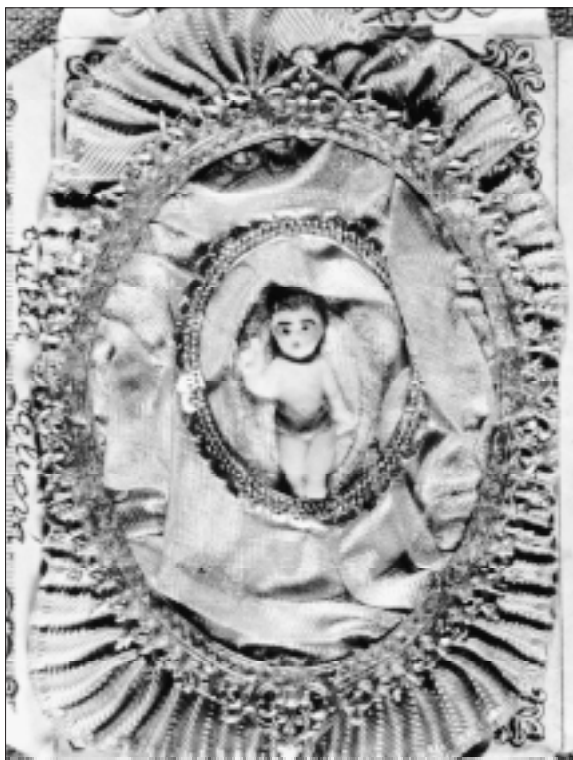
Obřad, jako osobitá kategorie obyčejů s nejvyšším stupněm normativnosti, je spojen s přelomovými událostmi života jednotlivce, rodiny a společnosti. Smysl obřadů není v úkonech, ale v jejich symbolice. Symbol nebo řada symbolů jsou hlavními a podstatnými prvky obřadu, jejichž používáním se dosahuje účinku obřadu. Kromě symbolu, za který považujeme předměty doprovázející obřad, je důležitý i znak. Jím je označena osoba či jeho účastník. Symbol i znak považujeme za atributy obřadu. Pokud by některý z obřadů postrádal jeden ze svých závazných symbolů či znaků, nemohli bychom jej pokládat za obřad, ale za obyčej, který již není tolik závazný.

Funkci, míru rozdílnosti a životnosti obřadních atributů v přelomových obdobích života člověka budeme sledovat v průběhu našeho století v oblasti Uherskohradištska. V rodinných obyčejích se řada atributů váže k **narození** – křtu a úvodu dítěte, které dokládají jejich obřadní charakter. K nejstarším znakům křtu patřila čepička – *karkulka*, *karkulička*, *patáčnice* zdobená korálky, patáčky a naskládanými mašličkami, v týlu se připevňovala kytička z umělých kvítek – *zv. frča*. Až do poloviny čtyřicátých let dávaly maminky novorozenaťům k čepičkám i bílou šitou krajkovou nebo saténovou košilku s kabátkem. Později je oblékaly do konfekční soupravičky, která se obvykle dědila. Dítě se zabalovalo do peřiny, dodnes s naškrobenými volány. K atributům křtu patří *křestní svíčka* a *křestní rouška*. Na Uherskohradištsku se křestní rouška, jako symbol víry a čistoty, používala při křestním obřadu asi do roku 1940. Obvykle byla šitá z plátna, ve tvaru čtverce či obdélníku, jednoduše zdobená výšivkou s monogramem. Rouška se znovu začala používat po roce 1970. Vyznačovala se bohatou výšivkou zlatou nití s vyznačením dne narození a křtu, popř. místem narození, se zdobným motivem a lemováním krajky, někdy i s nápisem *Jsmo děti Boží* (Hluk). Ještě v sedmdesátých letech vkládal kněz na dítě roušku po obřadu, kdy kmotři vykonávali první oběť okolo oltáře.

V upomínku na křest se dával ještě v období třicátých let obrázek, někdy plastický vyražený, se jménem dítěte, datem narození a křtu, s podpisem kmotrů. Rodiče nechávali obrázek dítěti zarámovat. Podobným darem od kmotrů byl do poloviny padesátých let i *víněk* – nízká zdobená krabička 10×15 cm s víkem a v ní na hedvábné látkové nebo tylové draperii obrázek andělíčka, Ježíška či jiného svatého nebo voskové dětátko. Do ní se vkládal peněžní dar. Dodnes se jako upomínka ke křtu dává pamětní list, v každé farnosti jinak výtvarně řešený.

Úvod, jako církevní úkon, byl záležitostí matky, jímž se dostávalo matce zvláštního požehnání. Ve třicátých letech si ženy chodící oblečené v kroji k tomuto obřadu přehazovaly přes ramena plachtu úvodnici, do jejichž konců zabalovaly dítě. Až do čtyřicátých let byl úvod spojen se křtem a slavil se více než sám křest. Při obřadu držela matka v ruce rozžatou svíci jako znak nového života. Ochranný charakter měl růženec, který v Jalubí uložili rodiče dítěti do povijanu peřinky v době od narození až do úvodu.

K významným rodinným obyčejům patří **svatba** se svými charakteristickými znaky

1. Upomínka na svatý křest z roku 1929. Boršice u Buchlovic. Foto L. Chvalkovský.

2. Nevěsta v pentlení, ženich s vonicí na beranici. Kunovice, 1940.

a symboly. Znakem nevěst bylo na Uherskohradištsku *pentlení*, které se vyznačovalo do roku 1900 svou bohatostí. Velké pentlení složené ze čtyř částí – čelenky, věnce, dýnka a stuh se dochovalo dosud jen na Kunovicku a Uherskoostrožsku. U všech typů uherskohradištského kroje po roce 1900 nosila nevěsta a družičky na hlavě kulaté dvojřadé pentlení, které obtáčelo vlasy upravené do drdolu. Od poloviny dvacátých let bylo nahrazeno pentlením v podobě loďkovitého věnečku s copy. *Sedlcké* nevěsty je nosily až do poloviny padesátých let, kdy se v některých obcích více či méně ke svatebnímu obřadu oblékaly do obřadního kroje.

Dalším znakem nevěsty byla *úvodní plachta*. K nejstarším patřily ty, které byly vyšíté středem výřezovou technikou motivem *na hrušku a trnku, na eska a jabko* ap. Mladší plachty měly střed z paličkované krajky s černým vzorem *na grumle*, s úzkým proužkem výřezové výšivky po obou stranách středového pruhu. K nejmladším můžeme přiřadit plachty se středem vyšítm vlnou do velkých květů, s našitými patáčky a korálky, se středovým motivem kruhu s vyšítm nápisu zkratky JHS. Ze staré fotodokumentace víme, že u uherskohradištského typu kroje se úvodnice nosily ojedinele až do poloviny padesátých let (Boršice u Buchl., Jalubí), v Kunovicích a na Uherskoostrožsku ji většinou nevěsta brala vždy, když šla v čepení (poslední svatba v obřadním kunovickém kroji v roce 1968).

Symbolem nevěsty na přelomu století byla modlitební kniha – *kancionál s růžencem*, které držela v ruce, někdy doplněné i hedvábným šátkem přehozeným přes ruku. Od poloviny dvacátých let se nosila kytice s růžencem. Stalo se pravidlem, že nevěsta s kyticí již nepřehazovala přes ruce úvodnici. Od třicátých let doplňovaly svatební kytici dva spolu navázané věnečky na bílých stuhách – *vínky*, které byly spolu svázané a symbolizovaly nevinnost, poctivost či spojení dvou životů v jeden společný. V Huštěnovicích bylo zvykem, že věnečky nesla zavěšené na krku starší družička. Mládenec a družička je vkládali snoubencům na hlavu při slovech kněze *Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj*. Věnečky byly sňaty z hlavy, položeny na patenu a knězem posvěceny. Dával je novomanželům se slovy: *Přijměte víněk věrnosti a buďte si věrní*. Věnečky nahrazovaly někdy snubní prsteny, neboť ty si nemohl každý koupit. Rozmarýnovými věnečky měla nevěsta někdy i lemovaný spodní okraj fěrtůšku a nebo měla jenom dva věnečky našité na koncích bílé stuhy zavázané v pase. Pentlení, věnečky z kytice a ženichovskou vonici si nechávali novomanželé zarámovat do obrazu jako trvalou památku na svatební den. Někdy se věnečky přidávaly k zarámovanému obrázku od křtu nebo od prvního svatého přijímání.

Nevěsty oblékané po městsku nosily věnečky z umělých kvítků s bílým závojem nebo měly upravenou hlavou slavnostním účesem doplněným bílými kvítky a v rukou svatební kytici. I u těchto nevěst se ještě v šedesátých letech objevovaly v kyticí svázané bílé věnečky.

Nevěstě oblékané do kroje nebo po městsku chodila za družičky děvčata v kroji s pentlením, někdy s úvodnicí. Znakem všech byla bílá kytice květů v rukou.

Znakem ženicha v období přelomu 19. a 20. století byla až třicet centimetrů velká pevná vonice z voskových květů a rozmarýnu s bílou stuhou, upevněná na klobouku. V některých obcích se dodržovalo pravidlo, že rozmarýnů musel mít ženich sedm. Ženich oblékaný od poloviny dvacátých let do civilních šatů měl o něco menší vonici také z umělých kvítek s myrtnou a s bílou stužkou připevněnou na klopě saka. Pokud se ženich v období od třicátých do padesátých let oblékl do kroje, pak měl velkou vonici za beranicí, řidčeji za kloboukem a na přednici kordulky malou kytičku z rozmarýnu. Nikdy neměl za kloboukem kosírky. Na selských svatbách, pokud plnili starší a mladší mládenec svou funkci, měli ve znaku o něco menší voničku za kloboukem než ženich (družba z pěti, mládenec ze tří rozmarýnů), ostatní svatebčané voničku jen z jedné rozmarýny na klopě. U městských svateb tomu bylo podobně. Symbolem funkce družby (staršího mládence) a mladšího mládence byla bílá ozdobená hůlka nebo dvě lískové rákosové paličky ovinuté asparágem, bílou stužkou a drobnými bílými kvítečky. S těmito paličkami chodili zvat na svatbu ještě do třicátých let a při svatbě je nosili zastrčené v čizmě – *holénkovici*.

K symbolům svatby patřila výzdoba kočáru, povozu či auta, kterým se svatebčané do-

3. Nevěsta ve věnečku s úvodnicí přes ruce a svaatební kyticí s visícími věnečky. Boršice u Buchlovice, 1956.

4. Děvčata ve věnečcích s věncem neseným okolo rakve, chlapci se šerpami přes rameno při pohřbu svobodného chlapce. Staré Město, 1946.

pravovali na svatební obřad. Do poloviny čtyřicátých let jezdil především městský svatební pár do vzdálenějšího kostela v kočáře ozdobeném chvojím a pestrými stuhami. Koňský potah měl *fábory* a růžičky z barevných papírů. Na prvním voze jezdíval družba, který držel na vysoké holi prapor z tureckého šátku (Boršice u Buchl.). Pokud se vezli snoubenci auty v období do sedmdesátých let, pak se zdobila bílou stuhou a rozmarýnem, v posledních dvaceti letech především panenkou v bílé toaletě, prsteny či kyticí květů na přední části auta. Okna aut se zdobí věnečky.

K méně radostným událostem v rodině patří **pohřeb**. I k němu se pojí řada artefaktů, které jsou nosnými a určujícími symboly a znaky obřadu. Průvod, začínající křížkem s černou stuhou symbolizoval pohřeb staršího, s bílou stuhou pohřeb mladšího člověka. Ve sledované době posledních sta let byla barvou smutku černá. Při úmrtí dítěte či někoho mladšího byla znakem bílá barva charakteristická pro oblečení, rakev, kytice a věnce. K pohřbu svobodného chlapce či děvčete se oblékaly děti a vrstevníci do obřadního oděvu jako ke svatbě. Spolužáci z ročníku zemřelého – děvčata ve věnečcích nesla okolo rakve dlouhý věnec z krušpánku a bílých květů, chlapci v bílých šerpách přes ramena, nesli rakev. Před rakví šel ženich (mládenec) s bílou šerpou a nevěsta (družička) v závoji s kyticí – symbol radosti a nevinnosti, za nimi šla černá nevěsta (družička) s černým závojem (obvykle snoubenka zemřelého) se zlomenou svící a nebo mládenec s černou šerpou a zlomenou svící. Ta byla symbolem smutku, ztraceného mladého života, ale také naděje na věčný život a šťastné shledání po smrti. Stejně chodily smuteční páry družiček a mládenců i v době, kdy se ještě chodilo v krojích. V posledním období nosí bílá nevěsta i peřinku a na ní položenou zlomenou svíci a nebo fotografii zemřelého.

Dalším symbolem pohřbu dítěte byla bílá peřinka bohatě zdobená obrázkem andělíčka, hvězdičkami a květinami. Nesly ji děti – spolužáci v průvodu před rakví. Po stranách měla peřinka tři a tři stuhy, které drželo šest družiček. V den svátku Dušiček a o Vánocích se zdobná bílá peřinka (kromě vánočních stromečků) dávala zemřelým dětem na hrob jako symbol nevinnosti a klidného spánku.

Symbolem pohřbu některého řemeslníka býval v minulosti i postavník daného řemesla. Hrnčířské postavníky v Jalubí se braly na pohřby hrnčířů a jejich příslušníků. Jen krátce po druhé světové válce již postavníky ztratily charakter symbolu zemřelého řemeslníka, neboť se objevovaly při každém pohřbu v obci. Po roce 1950 se již o pohřbu přestaly nosit.

Do okruhu **přelomových obřadů** spjatých s životem jednotlivce přiřazuji i obřady spojené s udělováním svátostí, neboť je zde řada artefaktů souvisejících s naší problematikou. *Svátost prvního přijímání* bývala záležitostí celé rodiny. Dítě jdoucí k prvnímu svatému přijímání se dodnes obléká do obřadního kroje nebo civilního oblečení se znaky obřadnosti. Symbolem byla vždy svíce, původně jednoduchá, později zdobená asparágem a bílou stužkou, od padesátých let plasticky dozdobená výjevy svatých a církevních insignií. Od kněze dostávaly děti svatý obrázek či pamětní list s náboženským motivem většího formátu, se svým jménem, datem slavnosti a podpisem katechetky či kněze. Obrázky si nechávaly děti zarámovat.

Se svátostí *sv. biřmování* nejsou spojeny žádné symboly označující biřmovance. Děvčata se vyznačovala jen obřadním oblečením v pentlení či věnečku, chlapci ve slavnostním kroji bez vnějších znaků. V poslední době přicházejí na tuto slavnost biřmovanci většinou ve svátečních šatech.

Primicie – slavnost první mše novokněze má řadu symbolů, které patří k tomuto obřadu. Důkazem obřadnosti je banderium – jezdci na ozdobených koních nebo ozdobených jízdních kolech, kteří doprovázejí novokněze na vyzdobeném kočáře do jeho rodného domu. Také výzdoba domu a celé obce, především postavená slavobrána jsou dokladem slavnosti v obci. Zejména průvod s novoknězem měl své symboly. V čele průvodu, vycházejícího od rodného domu novokněze, chodí dodnes ministranti s křížkem s bílou navázanou stuhou. Kněz jde v kruhu družiček, které nesou až šestimetrový věnec z krušpánku s bílými květy. Před knězem jdou tři družičky (obvykle někdo z přízně) ve věnečcích a s peřinkami.

5. Děvčata s Mařenou, chlapi s Mařákem o Smrtné neděli. Huštěnovice. Foto R. Habartová, 1998.

6. Stárek František Chlachula při Jízdě králů se šerpou přes ramena a praporem. Staré Město, 1958.

V každé obci je zvykem nosit jiné symboly. Na první peřince se nejčastěji nosil vyobrazen kalich s hostií, druhá družička nesla misál nebo hrozen a třetí trnovou korunu, někde místo ní věneček z rozmarýny. Peřinka měla stuhy, její konce držely další družičky. Každý nesený symbol měl svůj význam.

Kromě rodinných obyčejů se během roku koná řada výročních obyčejů, které můžeme rozdělit na **církevní a světské**. I ony jsou doprovázeny svými artefakty. Ještě do poloviny padesátých let se zcela běžně konaly **církevní** obřady, které se vyznačovaly nošenými symboly. K nejtypičtějším symbolům těchto průvodů patřily *korouhve*. V průvodech *o křížových či prosebných dnech* se nosily barevné, většinou fialové. Na *Vzkříšení* a o *Božím Těle* jimi začínal i končil průvod seřazený v pevném pořadí. Před knězem byly nesený bílé, zelené a modré korouhve, za knězem červené a fialové. Méně se již nosily o poutích, především do vzdálenějších míst. Korouhve byly zdobené výjevy svatých – barevná malba na bílém nebo červeném podkladu s trásněmi, volně zavěšené na tyči, takže ve větru plály.

O slavnosti Vzkříšení a Božího Těla chodil pod baldachýnem kněz s nejsvětější svátostí oltářní. *Baldachýn* tvořila zdobená plachta upevněná na čtyřech tyčích. V některých obcích jej nosili svobodní chlapi v krojích (Staré Město, Jalubí) nebo odvedenci (Břestek), hasiči ve slavnostních uniformách s přílbami (Podolí, Míkovice), muži z kostelního výboru (Polešovice) nebo představitelé obce, radní či starostové okolních obcí z dané farnosti. V průvodu obou těchto slavností nosili svobodní mládenci nebo obecní představitelé i *postavníky*. I zástupci některých řemesel nosili své postavníky. Možnost nést v průvodě postavníky hrnčírů v Jalubí měli mladí příslušníci hrnčířského řemesla – tovaryši, učni nebo synové hrnčírů. Obřadně pojatý průvod o slavnosti Vzkříšení se vyznačoval i tím, že v průvodu nesl představený obce sošku Vzkříšeného Krista (Huštěnovice, Kostelany n. M.) a na dlouhých bílých holích *fakule* – hořící svíce, které znázorňovaly *Světlo Kristovo šířící se na všechny světové strany* (Kněžpole). Na Uherskohradištsku nebylo zvykem chodit se soškou Panny Marie na poutě (oproti obcím na Kyjovsku), tato soška se nosila jen v prosebných procesích do polí (Podolí).

K obřadům výročního cyklu **světského** charakteru, u nichž nacházíme symboly, patří obřadní obcházení o Smrtné neděli s *Mařenou a Mařákem*, s *létečkem* či *kytičkou kočiček* o Květné neděli. Ve většině obcí na Uherskohradištsku se obřad se svými atributy nedochoval, nezahrnujeme-li obce spadající spíše k Uherskobrodsku (Veletiny Hradčovice, Drslavice), ale v mnoha jiných se znovu obnovil (Huštěnovice, Staré Město, Jankovice). V Jankovicích se obchůzka konala každoročně do roku 1968, později jen ojediněle. Do třicátých let zde *Mařenu* oblékala nevěsta, která měla jako poslední v masopustu svatbu. Na smrtku přivazovala své stuhy ze svatebního oblečení. Postavu *Mařáka* nosili chlapi na žebří jen v případě, že v masopustu někdo z mužů v obci zemřel. Tradované symboly v obřadních obchůzkách pozbyly na původním významu, připravují se a provádějí již jen z důvodu vžití tradice.

K velikonočním symbolům patří nejen vajíčka, která si jako dar pro *slaháče* připravují – zdobí a barví menší i větší děvčata a ženy, ale také kupované kraslice. Vedle své původní funkce daru mají i dekorativní charakter. Ženy si dávají kraslice do ošatek nebo si je zavěšují v bytě.

Se Svatodušními svátky souvisí obřadní *jízda králů*, která se na Uherskohradištsku znovu obnovila (Kunovice 1996). Symbolem jízdy je král s pobočníky v ženském kroji. Znakem krále je koruna nebo pentlení a růže v ústech, pobočníci se vyznačují pentlením na hlavách a šavlí v ruce. Královská družina je vedena stárkem, který má v ruce prapor a šikmo přes ramena přehozenou šerpu z bílého tylu nebo jí bývá i střed z úvodnice. Objížďení královské družiny i s jejími symboly a znaky se stalo jen součástí lidové tradice, ze které se obřadní závaznost vytratila.

Při slavnosti *dožínek* se uplatňuje řada symbolů. Každý, kdo se podílel na slavnosti, nesl v dožínkovém průvodě svůj symbol. Velký dožínkový věnec, kulatý, o průměru asi 60 cm, upletený ze všech druhů obilí a polních květů, dostával pro tuto slavnost zvolený hospodář

7. Stárek s právem. Kněžpole.
Foto J. Tarcala, 1998.

8. Odvedenci s vonicemi na kordulkách a kloboucích. Staré Město, 1950.

od prvního sekáče a první žnečky. Ráno se nosíval na nosítkách do kostela, odpoledne se dával hospodáři (Bílovice). Po slavnosti, jako znak díkůvzdání, se zavěšoval nad hlavní vchod kostela (Boršice) a nebo se pokládal na jednu ze stran hlavního oltáře (Jankovice). Druhá žnečka šla s ozdobeným srpem – kosákem a kyticí klásků (v Boršicích s upletenými věnečky z obilních klásků, které se dávaly do každého domu). Druhý sekáč chodil s opentlenou kubaňkou pro zavdání hospodáři (Jalubí) a nebo nosil kosu ozdobenou klásky, polními květy a krušpánkem. Ostatní muži měli přes ramena kosa nebo cepy, hrábě, vidle, knutle, lopaty – vějačky, ženy síta – řičice nebo povřísla v plachtě trávnici na zádech. Neodmyslitelnou součástí dožínkové slavnosti byl košinový vůz s hospodářem a hospodyní, který je odvážel na dožínkovou slavnost.

Velmi živou tradici na Uherskohradištsku má dodnes slavnost *hodů*. V některých obcích je symbolem hodů jako slavnosti vztyčený máj – Ostrožská Nová Ves. Hlavní aktéři hodů užívají při hodové slavnosti jak znaků, tak symbolů, které se k ní úzce pojí. Ke znakům chlapců – stárků patří černá beranice nebo klobouk ozdobený bílými kvítky se zelenými snítky myrty po obvodu i s voničkou. Stejně mají zdobenou bílou beranici v Kostelanech nebo červenozelelou beranici *astrigánku* v Nedakonicích. Myrtové voničky mívají připnuté účastníci hodové obchůzky i vpředu na kordulce (Huštěnovice). V některých obcích mají rozmarýnovou voničku všichni svobodní účastníci hodů. Ve Starém Městě nosí stárce jako znak své funkce ozdobené lískové paličky zasunuté ve vysoké holínkové botě, stárce v Buchlovicích bílé kapesníčky v pase posíté snítky rozmarýny. Stárky chodí většinou vždy v páru se stárkem a nemají žádný mimořádný znak. Symbolem hodů je v mnoha obcích na Uherskohradištsku právo, které nosí starší stárek, a menší právo (podprávo), které je symbolem hodnosti dvou mladších stárků. Právo je v podobě bohatě zdobeného kuzele (Staré Město, Babice) nebo kulatější právo v podobě panenky se sukýnkou a nahore s červeným jablkem (Boršice, Kněžpole, Kostelany, Kunovice), někde i větší či menší trojúhelník (Polešovice, Častkov), také zdobené umělými kvítky, stužkami, portami, patáčky a perličkami. Mladší stárce nosí šavli bohatě zdobenou stužkami s asparágem, rozmarýnem nebo krušpánkem. Jako symbol své funkce nesla děvčata – stárky v rukou růži (Kostelany), myrtovou halúzku (Mařatice), květináč (Jalubí), dort – hodového beránka (Jalubí), dort (Babice, Huštěnovice, Tupesy), podnos s ovocem (Podolí), malý sotůrek (Staré Město), demižonky (Kněžpole).

Zvláštní jsou i artefakty objevující se o hodech v druhý hodový den. Na Uherskohradištsku se obcházel domy se spoutaným domácím zvířetem – beranem nebo kozou, což je asi pozůstatek po někdejším obřadním utrácení domácího zvířete, známém v lidové tradici jako přežitek díkůvzdání za sklizenou úrodu.

Poslední slavností v průběhu roku byl *odvod*. Ještě v padesátých letech byl znakem odvedených chlapců bohatě zdobený klobouk z umělých kvítků a pavích per, klopý saka, kabátu nebo kordulky jim zdobily našité vonice z různých umělých květů a lístků. Dodnes si chlapci jako znak odvedení na vojnu připínají vonici na civilní oblečení, v některých obcích přicházejí k této slavnosti v kroji (Kunovice).

Ze zpracovaného materiálu vyplývá, že znaky a symboly v rodinných obyčejích, které se uplatňovaly zejména při získávání svátosti, se staly v současné době podružnými. Jako prvotní a nejdůležitější zůstává podstata přijetí svátosti. Pokud se zachovávají, mají liturgický charakter (svíčka při křtu, při prvním svatém přijímání ap.) a nebo zdobnou či reprezentační funkci. Jinak je tomu ve výročním cyklu. Zde i v současnosti zůstávají tyto artefakty nezbytnými, stále plní funkci znaku a symbolu v daném obřadu, v dané lokalitě (hodová práva, dožínkové věnce ap.). Jejich absence by zcela znemožnila konání jednotlivých výročních obyčejů.

Literatura:

- Tarcalová, L.: *Obřad, slavnost, děti*. Sborník Slovácko 39 (1997), s. 37–46.
- Tarcalová, L.–Večerková, E.: *Náboženské průvody v kalendářním cyklu svátků a slavností. Na okraj studia*. In: Slavnostní průvody. Uh. Hradiště 1994, s. 23–44.
- Tarcalová, L.: *Náboženské průvody na Uherskohradištsku*. ČMM – Folia ethnographica 77, 1994, s. 41–54.
- Tarcalová, L.: *Současný stav lidových tradic na Uherskohradištsku*. In: Tradiční ľudová kultúra a výchova v Evrope. Nitra 1994, s. 116–119.

PhDr. Ludmila Tarcalová (n. 1946), odborná pracovnice Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Odborně se zaměřuje na studium lidového oděvu a obřadní lidovou kulturu.

Informace prostřednictvím dotazníků poskytli:

Autrata Bedřich, 1927, Míkovice
Bachan Josef, 1932, Hluk
Beníček Martin, 1933, Suchá Loz
Čechmánková Zdeňka, 1921, Bílovice
Fajkus Alois, 1918, Jalubí
Heliová Cyrilka, 1929, Boršice
Kadarová Františka, 1908, Huštěnovice
Koníček Ladislav, 1916, Veletiny
Kovářík Petr, 1940, Podolí
Krystýnová Vlasta, 1931, Bílovice
Kuncová Marie, 1910, Břestek
Macháčková Františka, 1937, Huštěnovice
Machová Vlasta, 1931, Bílovice
Malíková Milada, 1944, Břestek
Míkula František, 1935, Tupesy
Míšková Františka, 1917, Hluk
Lapčíková Ludmila, 1934, Kněžpole
Pavelčík Jiří, 1934, Vlčnov
Rosůlková Svatava, 1933, Břestek
Šimíková Barbora, 1917, Polešovice
Šimíková Božena, 1902, Kostelany nad Moravou
Volaříková Anežka, 1925, Bílovice
Žufánek Josef, 1925, Boršice u Blatnice

Rituelle Attribute in Familien- und Jahresbräuchen

Zusammenfassung

Der Ritus als eine einzigartige Kategorie von Bräuchen, die höchst normativ sind, ist mit den Wendepunkten im Leben der Einzelpersonen, der Familie und der Gesellschaft verbunden. Der wahre Sinn der Rituale liegt nicht in den Handlungen, sondern in deren Symbolik. Ein oder mehrere Symbole bilden wesentliche Elemente im Ritual, die durch Gebrauch eine Wirkung ausüben. Als Symbol gelten die einen Ritual begleitenden Gegenstände und neben diesen sind innerhalb von Ritualen auch Merkmale von Bedeutung. Dadurch wird eine Person oder ein Ritualbeteiligter bezeichnet. Symbol und Merkmal werden als Ritualattribute angesehen, die in Familienbräuchen zu finden sind – Taufe, Einführungssegen, Hochzeit, Begräbnis, – im Bereich von wichtigen Ritualen, die mit dem Austeilen

von Sakramenten verbunden sind – 1. Kommunion, Konfirmation, Primiz. Bei Jahresbräuchen sind Symbole und Merkmale sowohl in den religiösen (Auferstehung, Fronleichnam), als auch in den zivilen Bräuchen (Austragen der Todespuppe, Sommerkränzentragen, Osterattribute, Königsritt, Ernte- und Schmausfest) enthalten.

Ceremonial Attributes of Family and Anniversary Customs

A b s t r a c t

Ceremony, a characterful category of customs with a highest degree of directiveness is connected to the important points of lives of individuals, families and community. The meaning of ceremonies does not lie in the actual deeds, but in the symbols they bear. A symbol or a set of symbols are the main features of a ceremony. Through their usage, the ceremony has the desired impact. Besides the symbols, which are usually the objects accompanying the ceremony, another important part of the ceremony is a sign. The sign is bore by the person or participant of the ceremony. Both symbols and signs are attributes of the ceremonies that can be observed in family customs – baptism, initiation, wedding, funeral, and in the turning point ceremonies related to the granting of sacraments – the first communion, confirmation, promotion – priesthood. Symbols and signs can be observed also in the anniversary customs, either religious (resurrection, Corpus Christi) or anniversary customs (throwing the death out, summer celebrations, Easter attributes, the ride of kings, harvest-home and feast).

O VYŠKRABOVANÝCH KRASLICÍCH Z OKOLÍ UHERSKÉHO HRADIŠTĚ

*Eva Večerková, Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně
Romana Habartová, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti*

Vyškrabované kraslice v západním okolí Uherského Hradiště se vyznačují vlastním vývojem, bez vlivu institucí a vnějších zásahů. Na jejich příkladu je možné pozorovat proměny lidového nazírání na to, co je pěkné a hodnotné.

Tradice zdobení kraslic na Uherskohradištsku poskytuje v období posledních sta let pestrý obraz. Na sklonku minulého století je doloženo z jižního a východního okolí Uherského Hradiště batikování lineárního typu, v západně položených obcích, např. v Polešovicích, Huštěnovicích, Nedakonicích, ve Starém Městě, v Ořechově, Zlechově, Kostelanech i v Boršicích u Buchlovic se v té době zdobila velikonoční vejce vyškrabováním. Tato dříve silná a velmi osobitá tradice se udržela v několika obcích (Polešovice, Stříbrnice, Ořechov, Nedakonice) do současnosti, byť už jen v zanikající podobě. Také proto o ní chceme pojednat v našem příspěvku.

Nejstarší doklady

Již koncem 19. století patřily vyškrabované (*rýsované, rejsované*) kraslice ze západního Uherskohradištska k charakteristickému technicko-ornamentálnímu typu na Moravě. Jsou poměrně hojně zastoupeny ve sbírkách našich muzeí: nejstarší z konce 19. a z počátku 20. století v Olomouci, v Praze a v Brně (převážně z Klvaňových sběrů). Další, hlavně z počátku čtyřicátých let, se nacházejí ve Slováckém muzeu. Soubor kraslic z Ořechova, Nedakonic a Vážan z počátku 20. století je ve Veselí nad Moravou, malé kolekce a jednotlivé nelokalizované kusy mají muzea v Uherském Brodě, v Prostějově, v Přerově, ve Zlíně i v Rožnově pod Radhoštěm. V souhrnu dosahuje počet těchto kraslic uchovávaných v muzeích bezmála dvou set. Soudíme, že kraslice tohoto kraje patřily k známým a ceněným artefaktům a staly se předmětem sběratelského zájmu.

Josef Klvaňa se o nich zmiňuje vícekrát, poprvé roku 1886: „*Na Staroměstsku vajíčka jsou většinou škrábaná a to nejpěkněji z Polešovic a Huštěnovic, kde přepěkné kytice mají narýsovány hlavně na červené půdě*“ (Klvaňa, 1886, 91). Cenná je i jeho další zmínka z roku 1889, jež zůstala v rukopise: „*Novější způsob výzdoby vajíčkové jest škrábání vajíček. Vajíčka červená, hnědá nebo fialová (i modrá) škrábou se tupým starým křivákem (kudlou). Jakkoliv obrazce vyškrábané jsou zcela rozdílné od rýsovaných, přece jeví velice pěkně národní sloh. Jsou to obyčejně na jedné straně kytice, pěkně rozložená, místy stylizovaná, místy pak i stínování jakési ukazující, na druhé pak bývá výzdoba figurální: holubice, kříž s Kristem, výjev ze života slováckého ap. Jest věru až divno, jak správně někdy umělec „škrabatel“ kreslí nožem svým. Škrábání to přišlo nejspíš někde od Polešovic do mody. Škrábané vajíčko v Uh.Hradiště prodává se asi po 5 kr.*“¹ Nejstarší doklady – kresby tří kraslic od Josefa Šímy – publikoval Klvaňa v roce 1893.² Souhrnnou charakteristiku zveřejnil v roce 1896: „*Na Uhersko-Hradištsku, hlavně však kolem Polešovic se nyní kraslice velice dovedně tupým křivákem škrábou, čímž na červené, zřídka fialové půdě vzniká ornament sice méně rázovitý než tam, kde se pomocí vosku kraslice zdobí, ale přece ještě zajímavý. Kytice pěkně rozložené s přistínovanými lístky, větvičky palmové s holubicí nebo „nejsladším jménem Ježíš“, ba i figury dosti realisticky podané vyskytují se velmi zhusta. A pak i nápisy různé na účel kraslice se vztahující... V Moravském ornamentu neuvedena*

1. Kraslice z Uh.Ostrohu (i.č. 1148), ze Starého Města (s nápisem *Wesele velikonoce*, i. č. 1173; s nápisem *SLEČINKA* i.č.1174), z Uherského Ostrohu (i. č. 1142), z Kostelan (i. č. 1161), ze Stříbrnic (s textem *Srdečný pozdrav ze Stříbrnic*, i. č. 1171), z Předměstí Uh.Ostrohu (i. č. 1151), z Ořechova (i. č. 1167) a z Předměstí Uh.Ostrohu (i. č. 1150). Sbírkový ústav MZM v Brně, kolekce J. Klvaně. Foto Silvie Doleželová, 1998.

2. Kraslice z Buchlovic (i. č. 1170), z Polešovic (s textem *Cokoli ti jiná dá není sladké jako já!*, i. č. 1168), ze Starého Města (i. č. 1174), z Uh. Ostrohu (i. č. 1142), ze Starého Města (i. č.1173), z Polešovic (s nápisem *Tyto dárky spanilé přijmi z láski ode mňa*, i. č. 1163), z Uh. Ostrohu (i. č. 1143), z Ořechova (i. č. 1167) a z Kostelan (s textem *O tve laski není pro mně uzdravení*, i. č. 1157). Sbírkový ústav MZM v Brně, kolekce J. Klvaně. Foto Silvie Doleželová, 1998.

nejspíš pro malou starobylost ornamentu i techniky, přes to, že ve všem ornament lidově jest cítěn a komponován“ (Klvaňa, 1896, 431–432). A později ji ještě doplnil: „Škrábané tyto kraslice, jak dělají se i v okolí Uh.Hradiště samého (Staré Město, Huštěnovice, Kostelany) a pak v okolí Bzence jsou nejmladším „vynálezem“ abych tak řekl, opravdově lidového vyzdobování kraslic. Naturalismus nynější doby na nich velice dobře viděti. Přece však zůstává i v ornamentu jejich dílem rostlinným, dílem i figurálním, mnoho vkusu lidového a proto vynikají tak nad mnohou kraslici, vyrobenou na různých místech Moravy a Čech v době novější rovněž škrábaním a za národní vydávanou. U výzdoby rostlinné lze skoro vždy pochváliti pěknou rozlohu jednotlivých prvků: u figurálních tvarů zaujme nás a někde rozesměje naivní znázornění lidí a zvířat. A proto že se k škrábaní užívá „křiváků“ zalomených a ne jako jinde jehlice, je kresba skorem vždy energická a málokde titěrná“ (Klvaňa, 1927, 242). Vyškrabované kraslice ze západního Uherskohradištska si zachovaly regionálně vyhraněný styl až do současné doby. A. Václavík (1959, 345) vyslovil názor, že tradice gravírovaných kraslic v Polešovicích a okolí má svůj původ v tamějších starších českých vlivech - nejvýrazněji uchovaných v nářečí. Máme za to, že původ a rozvoj gravírovací techniky souvisí také s určitým sociálním prostředím, a to nejspíše městským, dost možná řemeslnickým.

Starý typ

Kraslice z konce 19. a z počátku 20. století jsou převážně hnědočervené a fialové a struktura barevné vrstvy nasvědčuje, že bylo zvykem povrch natírat. Kromě barvení, jehož postup byl v dalším vývoji rozvíjen a zdokonalován, spočívá osobitost kraslic především v motivice a skladbě námětových prvků. Kompozice vychází z dělení plochy vejce na dvě poloviny ve směru svislé osy; v každé je umístěn samostatně pojatý motiv. Příznačnou velkorysou kresbu, provedenou silnou, energicky vedenou čarou, vystihl už Josef Klvaňa.

Květy, ptáci, náboženské symboly

Základem rostlinné motiviky je jednoduchý plošně pojatý květ s kruhovým středem, více či méně stylizovaný; svým provedením připomíná někdy kopretinu, jindy karafiát, růži či květ jabloně. Rytá čára a ploška vyškrabaná do běla skořápky jsou základní technické prvky kresby. Motiv je naznačen silnou, energicky vedenou obrysou čarou a jeho vnitřní struktura pak dotvářena krátkými čárkami a ploškami vyškrabanými ve skořápce do běla. Typický je svazek tří takových velkých květů doplněný palmetovými, kopinatými, někdy i kapradovými či dubovými listy a drobnými kvítky, zakončený silnou stopkou. Většinou je pojat symetricky, na některých kresbách bývá snítka obloukově nebo esovitě zatočená, což dodává kyticové kompozici na hybnosti. Rozloženými snítkami a silným stonkem nabývá někdy podobu stromu.

Jinak je pojednána druhá strana vejce. Uplatňuje se na ní menší kytička, ptáček, monogram, text. Tyto motivy, umístěné do středu plochy, jsou často – a nápis a ptáček téměř vždy – ohraničeny shora a zdola obloukově zatočenou ratolestí, tedy do pomyslného věnečku. Ptáček bývá nejčastěji znázorněn v letu, v zobáčku nese dopis či ratolest, krmí mláďata v hníždě na stromě, sedí na pahýlu stromku atd. Inspirace z dobových pohlednicových tisků se zdá být zřejmá. Na některých kraslicích jsou znázorněni – s jistým ornamentálním záměrem – dva letící ptáčci nad sebou. Texty se uplatňují v široké škále: od krátkých nápisů (*Veselé Velikonoce, Velikonoční vzpomínka, Na památku, DAR, MILA, SLEČINKA*) až po delší, jež měly adresně vyjádřit milostný vztah či veršovánky připomínající památníkovou věnování (*O tve laski není pro mě uzdravení, Přijmi dárek mali tobě z lasky dani, Komu toto vajíčko dám, toho ráda mám, Moje potěšení přijmi políbení, Dokud kvete mládí mějme se rádi, Láska to je ptáče aj v srdečku skáče aj.*). Ve druhém výzdobném poli, na odvrácené straně dominantních kytic, mají své místo také náboženské symboly – mariánský znak, christogram, planoucí srdce ovinuté trnovým věncem, kompozice se srdcem, kotvou a křížem (*Víra–Naděje–Láska*), monstrance, stylizovaná někdy do podoby květu.

3. Kraslice z Polešovic, 30. léta 20. století: i. č. 2779, 2788, 2796, 2780 (s textem *Na památku Oldřichovi r. 1930*), 2806 (s textem *Velikonoční pozdrav*), 2793 (s textem *Málo ale z upřímnosti, vyváží zlata dosti. Milému Slavojovi*), 2803, 2772, 2776 (s nápisem *Na památku r. 1933*). Sbírký EÚMZM. Foto Silvie Doleželová, 1998.

4. Kraslice z Polešovic, 30. léta 20. století: i. č. 2772 (s textem *Jarušce r. 1930*), i. č. 2779 (s textem *Dárek malý na památku milému Oldříčkovi darovaný*), 2796 (s textem *Pozdrav velikonoční 1926*), i. č. 2780, i. č. 2806, i. č. 2805, i. č. 2803, i. č. 2794 (s textem *Jara dech se světem nese, vše nám praví radujme se*), i. č. 2773 (s textem *Velikonoční dárek pro Mílu*). Sbírký EÚMZM. Foto Silvie Doleželová, 1998.

Přecházely na kraslice z grafik v modlitebních knížkách, poutních tiscích a *svatých obrázcích*. V podání květinových aj. motivů, v uspořádání kytic, v technice kresby lze rozpoznat rukopis více autorů.

Vesničanky, slečinky, mládenci, andělé

Na kraslicích z konce 19. a z počátku 20. století je nejzajímavější figurální motivika. Uplatňuje se obvykle na protilehlé straně vejce, jako protipól kyticové kompozici. Jsou to náměty vycházející ze soudobé venkovské reality: postavy městských dívek, selských děvčat a mláďenců, žánrových hospodských výjevů, žen s dítětem, myslivce se psem. Nejstarší z nich je kraslice publikovaná J. Klvaňou v kresbě J. Šímy.³ Jedna polovina vejce nese typickou kyticí stylizovaných květů s listy, na druhé je vyryta postava vesnické dívky, přicházející se džbánem a ratolístkou v ruce ke studni. Žertovný nadhled je patrný zvláště v kresbách městských dívek: *slečinka* jde na procházku s pejskem, sedí na židli a čte dopis, hraje na harfu. Mládenec kouří, střílí do ptáků na stromě, kteří se rozletěli, sedí v křesle a čte dopis, hospodský přináší pivo, mladá dvojice na sebe zamilovaně hledí. Vedle lidských postav, podaných z profilu nebo poloprofilu, jsou tu také bytosti z náboženského světa, zejména andělé. Motivy, odpozorované z venkovského prostředí, přitahují půvabem svého naivně realistického podání. Na místě je tu Klvaňův postřeh: „*A na příklad jak mysl lidu dovede lehce zmocniti se všeho ku ornamentování těchto vajíček, uvádím jen, že na jednom z vajíček huštěnovských vyškrabána byla jezdkyně prostovlasá, stojící na koni v trysku jedoucím - týden asi před velkou nocí byl v Uher. Hradišti známý kočující cirkus*“ (Klvaňa, 1886, 91). Zmíněný exemplář je uložen v pražském fondu. Kraslice s figurální motivikou pocházejí z více lokalit, jak ukazují doklady z pražské a brněnské muzejní kolekce (Staré Město, Huštěnovice, Stříbrnice, Kostelany, Polešovice, ale i Uherský Ostroh) a také od více autorů. Četnost dochovaných artefaktů nasvědčuje o značné oblíbenosti, již se těšily v lidovém prostředí.

Otázkou zůstává autorství těchto kraslic. Staří sběratelé nezachytili jména osob, které kraslice zdobily, ani informace o jejich místním původu či zaměstnání. Soudíme, že šlo o tvorbu jednotlivců, a tak o kraslice produkované na zakázku. Ani souvislost s figurálními gravírovanými kraslicemi z Horácka není vyloučena. Snad další bádání přinese nové poznatky.

Nový styl

Během první poloviny 20. století se územní rozsah tradice zúžil, takže v některých obcích (Kostelany, Huštěnovice, Staré Město) dnes už pamětníci *rýsovaných* kraslic nejsou. Mladší generace malířek, narozených v prvním dvacetiletí 20. století, přejímala od starších základní postupy zdobení, kompoziční princip i motivickou zásobu. Jen figurální dekor zanikl téměř beze zbytku.

Z výpovědí pamětníků bylo možno zjistit něco více o postupu zdobení. Základem se stalo dvojí barvení. Vejce se nejprve vařilo v základní, obvyčně červené potravinářské barvě (v barvě na vajíčka, v cukrářském bretonu) a poté se na jeho povrch nanášel fuchsin a šelak, které bylo třeba rozředit v lihu. Fuchsin (červený anilín, rosanilin)⁴ se stal na jižní Moravě nejžádanějším barvivem pro gravírované kraslice. Fuchsinem se vejce natíralo: špetku barviva dala malířka na kousek vaty, kterou zavázala do plátěného uzlíku. Špičku uzlíku s fuchsinem namáčela do lihu se šelakem a nanášela na horké vejce. „Druhé barvení“ mělo více variant: fuchsin a šelak se nanášely buď jednotlivě, v samostatných vrstvách po sobě, anebo se vejce natíralo směsí obou složek, dávaných ve špetkách do lihu. Barevný roztok se obvykle uchovával ve skleničkách s víčkem, aby se dal snadno roztřepat. Důkladně roztřepaná a rozmíchaná barva se nanášela na vejce později také štětcem, dnes vatovým tamponem na špejli. Malířky si vytvořily vlastní způsob barvení, který byl namnoze jejich „výrobním tajemstvím“. Šelak se užíval nejen pro výtvarný efekt, jenž dodával barevnému nátěru - tedy lesklý filtr, ale hlavně proto, že vázal barvu, aby se nestí-

5. Kraslice Jos. Bělovské z r. 1988 (1.–6., 8.–9.); i. č. 5356, i. č. 5354 (s textem *Velikonoční vzpomínka r. 1988*), i. č. 5355 (s textem *Velikonoční vzpomínka 1988*), i. č. 5349 (s textem *Růže květ krásí svět, lásky kvítí blaží žítí, r.1988*), i. č. 5351 (s textem *Ne milý kdo krásný, ale ten krásný kdo milý je*), i. č. 158/98). Sedmá kraslice je od F. Hillerové z r. 1959 (i. č. 2043). Sbírký EÚMZM. Foto Silvie Doleželová, 1998.

6. Kraslice M. Andráškové (1.), J. Bělovské (2.), M. Andráškové (3.), M.-Cilečkové (4.–5.), F. Hillerové (6.; s textem *Nevěřím šuhajku, nevěřím Tvé řeči neboť jsi falešný, hledí Ti to z očí*; dat. 1959, i. č. 2043), dále M. Donátkové (7.), M. Mikulčákové (8.) a A. Jalubské (9.). Sbírký EÚMZM. Foto Silvie Doleželová, 1998.

rala; působil jako pojivo. Vhodný poměr jednotlivých složek dal barevnému povrchu zlatistý odstín. Dodnes zůstává pro chlapce ve Stříbrnicích *vyšlahané zlaté vajíčko* (tedy obarvené ve směsi fuchsinu a šelaku) tím nejcennějším obdarováním. V meziválečném období byl fuchsin běžně k dostání v drogeriích, ještě dříve si jej krasličářky dovážely z Vídně. Po druhé světové válce se stal málo dostupným, a tak ženy dlouho využívaly starých zásob, sháněly fuchsin prostřednictvím známých a příbuzných v cizině, používaly jako náhražku drcenou tuhu z inkoustové (anilinové) tužky, příp. jiné barvivo. Zdobila se vždy vejce plná.

Dvojí barvení dávalo stejnoměrný nátěr a umožňovalo rozvinout hloubku kresby nejen stínováním, ale i barevným vyjádřením. Silný tah rydlem (vybroušenou břitvou nebo pilníkem) odkryl bělobu skořápky, lehkým seškrábnutím barevného nátěru – s různou intenzitou tahu – se dosahovalo růžových odstínů, vyplňujících plošky květin a listů.

Malířky si vytvořily vlastní postup barvení a z konkurenčních důvodů jej obvykle nedávaly ve známost, stejně jako zdroje svých inspirací. Dobře se prý vyškrabovalo na kačeničích vejcích se silnou skořápkou. Zdobením velikonočních vajíček si Polešovjanky přivydělávaly, zvláště v meziválečném období a během války. Kraslice vyškrabovaly na zakázku, hlavně děvčatům k velikonoční pomlázce. Objednávaly si je i dívky z okolí, např. z Moravského Písku. Polešovické vyškrabované kraslice byly předmětem obchodu již koncem 19. století, jak je zřejmé i z poznámky Klvaňovy.

Základem dekoru zůstala florální motivika – na rozdíl od starší fáze s výraznou tendencí k naturalismu, avšak s dodržением vžitého kompozičního principu. V jedné polovině vejce se uplatňuje hlavní větší motiv – kytice nebo trs květů pečlivě propracovaných stínováním (květ jabloně, šípkové i stolisté růže), druhá nese menší motiv nebo text ohraničený ratolestí či hroznem na větvi, od krátkých nápisů až po veršovánky a průpovědky. Odtud se někdy říkalo polešovickým kraslicím *líčkové*, protože mají výzdobu *na líci a rubu*. Pro mladší fázi kraslicového zdobení je příznačné rozvinutí textové složky. Jsou to nejčastěji pozdravy k svátku (*Velikonoční pozdrav, Pozdrav ze Stříbrnic, Veselé velikonoce, Velikonoční vzpomínka, K milé vzpomínce na Velikonoce 1932*), jiné vyznačují smysl zdobeného vejce (*Malý dárek z lásky, Velikonoční dárek, Málo, ale z lásky darováno, Dárek malý z upřímnosti, budiž Vám ku radosti, Dárek malý z lásky je darovaný* ad.). Ve své době byl velmi oblíbený verš *Málo, ale z upřímnosti, to vyváží zlata dosti*. Další texty mají charakter věnování i s určením konkrétní osobě (*Boženka, Jarušce, Oldřichovi*), či osobního vyznání (*ze srdceka pepička, Pozdrav srdce mého není pro každého*, v jiné variantě jako *Dárek malý srdce mého nemůže být pro každého; To žádný neví ani moje matička, komu dávám rýsované vajíčka, Nežli tebe pozbiti raději chci umřít, Z lásky* aj.). Příznakem doby je užití oblíbených „památkových“ textů, obsahujících svérázné tlumočení životních rad a moudrostí (*Co trně býti musí, než zkvete jedna růže, co člověk vystát musí, než šťastným býti může*), i sentimentální sentence (*Ve kvýtku pěkný kalíšek se libá rosa skládá, můj Bože a tá rosa též se v moje oči vkrádá* - na polešovické kraslici z r. 1940). Najdeme i verš z lidových písní (*Sadaj slunko sadaj za les javorový povez dobrý večer mojmu frajírovy*, Polešovice 1940). Krasličářky si texty zaznamenávaly do sešitků a zákaznice si je vybíraly podle svého vkusu ba i momentální situace, když chtěly kraslicí něco sdělit svým nápadníkům.

Na mladších kraslicích se kyticová kompozice vyznačuje množením květinových prvků, celkovým zdobněním a zhuštěním a také jemným pečlivým stínováním. Uplatňují se novodobé, většinou z pohlednic převzaté motivy, jak je patrné z kreseb fialek, konvalinek, stolisté i šípkové růže, jahod, třešní na větvičce aj. Tam má zřejmě svůj původ i motiv ruky s kyticí konvalinek na kraslicích ze Stříbrnic. Ze staršího období se přenáší strom s ptáčky, podaný v naturalistické formě. Přímou návaznost na starší vzory mají květy typu kopretiny. Z figurálních motivů se kromě tradičního ptáčka nově uplatňuje slepice s kuřaty a zajíček – novodobé symboly Velikonoc.

Výzdoba kraslic nebyla bezobsažná, měla sdělnou funkci: květy, ptáček nesoucí dopis, vyjadřovaly dobově přijatou symboliku jara a lásky, religiózní motivy symboliku křesťanských Velikonoc.

7. Kraslice A. Jalubské (1.), A. Suchánkové (2.), J. Bělovské z Ořechova dat.1933 (i. č. 2673), Jos. Bělovské (4.). Sbírký EÚMZM. Foto Silvie Doleželová, 1998.

8. Kraslice F. Svobodové z Nedakonic. Sbírký EÚMZM. Foto Silvie Doleželová, 1998.

9. Kraslice z Polešovic, z r. 1940: i. č. E 21.842 (s nápisem *Teče voda teče pro velecký majír komu ma zanechal starodávný frajír*), i. č. E 21.330 (s nápisem *Boženka*), i. č. E 21.844 (s nápisem *Veselé velikonoce*), i. č. E 24.1 89 (s nápisem *Milované Lidunce*), i. č. E 21.812 (s nápisem *Velikonoční pozdrav*), i. č. E 21.757 (s nápisem *To žádný neví ani moje matička komu dávám rýsované vajččka*), i. č. E 24.190 (s nápisem *Hostýn*), dvě kraslice J. Bělovské, ze soutěže o nejkrásnější kraslici v roce 1970, i. č. E 21.855 (s nápisem *Málo ale z upřímnosti to vyváží zlata dosti*), i. č. E 21.853 (s nápisem *Dárek malý srdce mého nemůže být pro každého*). Sbírký Slovákého muzea. Foto L. Chvalkovský, 1998.

10. Kraslice z Uherskohradištska, starý fond: i. č. E 21.867 (s nápisem *Maria*), i. č. E 21.839 (s nápisem *Tento dárek malý ale z lásky daný*), i. č. E 21.802, i. č. E 21.837 (s nápisem *IHS*), i. č. E 21.838 (se zrcadlovým nápisem *Dar*), i. č. E 21.809, dvě kraslice z Kostelan nad Moravou, i. č. E 21.823 (s nápisem *Od tvé lásky není pro mě uzdravení*), i. č. E 21.847. Sbírký Slovákého muzea. Foto L. Chvalkovský, 1998.

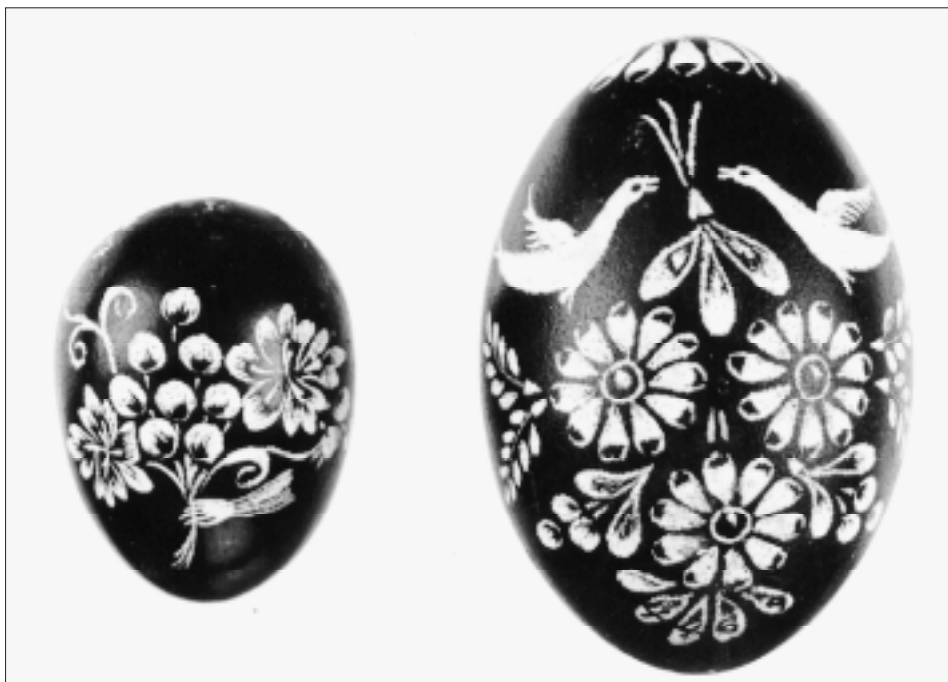

Osobnosti

K nejstarším z generace polešovických krasličárek patřila **Antonie Coufalová**, roz. Švachulová (1892–1978) a **Marie Husičková**, roz. Martykánová (1895–1979), které se učily zdobit vejce vyškrabováním v rodině, od svých matek. M. Husičková se v roce 1949 odstěhovala do Litovle a působila tam až do své smrti. Vzhledem k tomu, že zůstala bezdětná a v kraji, kde žila, nemělo ornamentální zdobení kraslic tradici, nenaučila nikoho svému umění. **Františka Hillerová**, roz. Petříková (1900–1991) se naučila *rýsovat na vajíčkách* ještě jako dívka u své svobodné, tělesně postižené tety Barbory Kropáčové z Polešovic, jíž se říkalo *tetička Babuša*. Také její kraslice jsou rozeznatelné od ostatních. Typické jsou např. svazky kopretinových květů. F. Hillerová zaslala v roce 1959 své kraslice na celostátní soutěž *o nejkrásnější kraslici* v Praze (organizoval ji tehdy Ústřední dům lidové a technické tvořivosti). Nedostalo se jim však ocenění a tak se dalších podobných akcí již nezúčastnila. Další z Polešovjanek, **Anna Suchánková** (1903–1983) byla velmi zbožná žena a pro své náboženské zanícení zůstala svobodná. Inspirací pro ni bylo prostředí kostela, jeho květinová výzdoba, a pak také pohlednice, v nichž mají původ pečlivě vystínované růže v kytici a v košíku s holubičkou, které často doplňovala *pavučkami*, dalším, pro ni charakteristickým motivem. A. Suchánkové pomáhal její bratr **Martin Suchánek** (1915–1962); pamětníci si vzpomínají na husí vejce, na něž vyryl obrázek místního kostela. Z jeho ruky zřejmě pochází i kraslice s kresbou průčelí poutního kostela na Hostýně (z r. 1943) a další dvě s poprsím krojované dívky, uchované v muzeích v Uherském Hradišti a ve Zlíně. Snad nejznámější z polešovických krasličárek byla **Josefa Bělovská**, roz. Bilíková (1909–1997), která se už jako děvče naučila *rýsovat* od **Anny Běhávkové**, roz. Martykánové (1898–1986), řečené *tajemníková*. Pracovala jako dělnice v zemědělství, denně až do konce svého života si oblékala *sedlcký* kroj a jednotlivé krojové součástky půjčovala děvčatům z Polešovic k různým slavnostním příležitostem. Zúčastnila se v roce 1970 celostátní soutěže *o nejkrásnější kraslici a kraslicový nápis ve Zlíně* (uspořádané Oblastním muzeem jihovýchodní Moravy spolu s Ústředím lidové umělecké výroby) a několik jejích soutěžních kraslic se dostalo také do sbírek Slovákého muzea. **Anežka Jalubská**, roz. Hrobařová (1915–1996) získala poučení o *rýsovaných* kraslicích u F. Hillerové; kytice na jejích kraslicích mají volnější uspořádání. Pro nejmladší z polešovických krasličárek, **Marii Andryškovou**, roz. Truhlíkovou (1918), bylo rýsování kraslic příležitostí k doplňujícímu výtvarnému dílu. Místo fuchsínu, jehož zásoby jí došly, používala v posledních letech barvu zv. Radamíra, s níž však nebyla spokojena. Dnes už vejce nezdobí, je známá jako dobrá vyšíváčka.

Ve Stříbrnicích byla svým uměním nejvíce proslavená **Marie Donátková**, roz. Náplavová (1894–1964). Na kraslice vyškrabovala květiny, náboženské symboly i krojované postavy (Slováka a Slovačku), které ráda doplňovala veršovanými texty; *mustry* si prý malovala do zásoby na papír. V její rodině sahá kraslicová tradice, na níž i ona navázala, hluboko do 19. století. Velikonoční vejce zdobila vyškrabováním i její matka **Vincencie Náplavová**, roz. Dusíková (asi 1865–1937) a babička Dusíková, roz. Kovaříková. Ve stylu rodinné tradice zdobila vejce i **Ludmila Matoušková**, roz. Náplavová (1896–1986), která se zúčastnila pražské soutěže v roce 1959. Větší část svého života prožila mimo rodné Stříbrnice, totiž v Havraníkách na Znojemsku, kam se odstěhovala v červenci 1945, a pak v Ostravě (1965–1986). K typickým prvkům jejího rukopisu patří ruka držící kytici. Vlastním rukopisem, poněkud odlišným od lokálního stylu, se vyznačují kraslice **Anny Slezákové**, roz. Trávníčkové (1900–1990), která se tomu naučila od své matky Terezie, roz. Vlachové. Na plná vejce vyškrabovala stylizované rostlinné motivy (příznačné jsou velké obilné klasy a vinné hrozny s listy), ornamentální prvky (granátové jablíčko) volně rozložené po ploše, a krátké nápisy – věnování.

V Nedakonicích vyškrabovala kraslice **Františka Svobodová** (1890–1969). Její kraslice se vyznačují stylizovaným rostlinným dekorem a dělením plochy vejce ornamentálním páskem.

11. Dvě kraslice ze Stříbrnic, z r. 1941, i. č. E 22.791 (s nápisem *Veselé velikonoce*), z roku 1943, i. č. E 21.827 (s nápisem *Ku vzpomínce*). Sbírkový Slováckého muzea. Foto L. Chvalkovský, 1998.

Silnou tradicí gravírovaných kraslic se vyznačuje i Ořechov. Nejznámější a nejstarší dosud známou krasličářkou byla **Jenovefa Bělovská**, roz. Bělovská (1888–1961), povoláním porodní asistentka. Některé její kraslice rozeznáme poměrně snadno od druhých, předně tím, že jsou v podélných polovinách zbarveny odlišně. Tento způsob vynalezla J. Bělovská někdy ve třicátých letech, jak ukazuje vrocení několika vzácných exemplářů z brněnské a rožnovské sbírky. Vejce držela za špičky a ponořovala je do horké barvy – jednu polovinu do červené, druhou pak do modré nebo zelené. Další nátěr fuchsínem vyrovnal přechod obou barev. V motivice a kompozici nevybočuje z přijatého regionálního stylu, přesto se květinové a zoomorfnní motivy vyznačují osobitým rukopisem: typický je např. do oblouku ohnutý stvol s poupaty (mají džbáněčkový tvar) nebo klas, pod nímž je umístěn nápis či proutěný košík s květy. Ořechovská kraslicová tradice neustrnula díky **Marii Mrkusové** (1927), která se ve svém mládí poučila u J. Bělovské, od níž získala i krystalický fuchsín. Ve své tvorbě se inspiruje kraslicemi Blaženy Skřivánkové (1909–1998) z Těmic, z nichž přejala např. ornamentální dělící pásek, *cestu*. Umění M. Mrkusové převzala její sestra **Terezie Hubáčková** (1928) žijící v Chropyni. Nejmladší z ořechovských krasličářek je **Marie Čilečková**, roz. Bublíková (1947). V dětství se seznámila s kraslicemi Jenovefy Bělovské a brzy se začala učit u Anežky Jalubské z Polešovic. Od ní získala pro svou tvorbu i práškový fuchsín, který lze dnes získat pouze v lékárnách, a to jen ojedinele. Ráda „rýsuje“ na kačeních vejcích. Jako podkladovou barvu používá červenou nebo zelenou barvu na textil, ve které vejce vaří. Poté je natírá – ještě horké – směsí šelaku rozpuštěného v lihu a teprve po týdnu přetřává fuchsínem. Její motivická zásoba obsahuje jak rostlinné prvky podané a komponované v duchu místní tradice, tak *ornamenty* – stylizované květy a ornamentální pásy. Jako inspirace jí slouží také velikonoční pohlednice a zdobné prvky současného kroje. K práci vede svou dceru Ludmilu, která má za sebou první úspěšné pokusy.

Tradice vyškrabovaných kraslic v západním okolí Uherského Hradiště zůstala - na rozdíl od ostatních technicko-ornamentálních typů kraslic - zcela stranou zájmu bývalého Ústředí lidové umělecké výroby. Snad pro použití nedostatkového a nadto chemického barviva působila tato dosti specifická technologie málo hodnověrně a „starobyle“. Také pro svůj dekor stály ořechovské či polešovické kraslice mimo přijatý kánon tradice. Vyznačují se vlastním vývojem - bez vlivu institucí a vnějších zásahů - a tak je možno na jejich příkladu pozorovat během více než sta let proměny lidového nazírání na to, co je pěkné a hodnotné, jak se tvůrci kraslic vyrovnávali s tradičními postupy a vzory, jak reagovali na podněty doby: je v tom např. rozvoj rytecké techniky, vysoce oceňované v lidovém prostředí, vliv soudobé tzv. masové kultury s její estetikou, zprostředkovaný zvláště pohlednicemi a módou památníků, požadavky komerce, posun k naturalismu, příznačný pro tradiční výtvarné cítění 20. století.

Poznámky:

- 1 Josef Klvaňa, Rukopisná pozůstalost. I/3. II. Kroj Spytinovsko-Polešovský, jinak Staroměstský. 1889. - Archiv EÚ MZM v Brně.
- 2 Srv. Jos. Klvaňa, Kraslice moravské. ČL, 2 (1893), kraslice 6-7, 8-9 na str. 483, a vejce z Polešovic na str. 484.
- 3 l. c., kraslice 8-9 na str. 483.
- 4 Fuchsin - (*rosanilinum chloratum*, basický, tj. zásaditý fuchsin), barvivo užívané ve farmacii, dříve (od roku 1890) jako antiseptikum pro svou baktericidní schopnost, dnes jako reagenční barvivo při farmaceutických zkouškách. Patří do skupiny trifenylmethanových barviv. Krystalky fuchsinu se zelenobronzovým leskem jsou mírně rozpustné ve vodě a velmi dobře rozpustné v 95 % lihu. Užíval se v krystalové i práškové formě.

Literatura:

- Klvaňa, J.: *Velikonoční vajíčka ze Slovenska Moravského*. ČVSMO, 3 (1886) 91.
Klvaňa, J.: *Kraslice moravské*. ČL, 2 (1893) 480-488.
Klvaňa, J.: *Kraslice moravské*. ČL, 5 (1896) 429-432.
Klvaňa, J.: *Ornamentika kraslic moravských*. ČL, 17 (1927) 240-243.
Václavík, A.: *Výroční obyčej a lidové umění*. Praha 1959.
Večerková, E.: *Kraslice ve sbírkách Moravského zemského muzea*. Brno 1997 (2. vydání).

PhDr. Romana Habartová (n. 1964), odborná pracovnice Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se orientuje na taneční folkloristiku a lidové umění.

PhDr. Eva Večerková, CSc. (n. 1945), vědecká pracovnice Moravského muzea v Brně. Ve svém oboru publikuje studie z obřadní lidové kultury a obyčejové tradice.

Über gekratzte Eier aus der Umgebung von Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Die letzten hundert Jahre im traditionellen Verzieren der Ostereier in der Umgebung von Uherské Hradiště bieten ein vielfältiges Bild. Die gegen Ende des vorigen Jahrhunderts gefertigten Lineararbeiten bei Ostereiern sind aus der Süd- und Ostumgebung von Uherské Hradiště belegt, während die Ostereier in den westlich gelegenen Dörfern zu jener Zeit mit Auskratzungen dekoriert wurden. Diese früher sehr starke und eigenartige Tradition ist in einigen Gemeinden bis in die Gegenwart erhalten geblieben, wenn auch ein Rückgang zu verzeichnen ist.

Bereits am Ende des 19. Jahrhunderts zählten die gekratzten Ostereier aus der westlichen Umgebung von Uherské Hradiště zu einem charakteristischen technisch-ornamentalen mährischen Typ. Sie sind in Museensammlungen häufig vertreten und die ältesten Berichte darüber sammelte Josef Klvaňa und veröffentlichte sie in seinen Studien aus den Jahren 1886–1896.

Die Autorinnen setzen ihren Beitrag mit der Charakteristik der Ostereier vom Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts fort. Die Einzigartigkeit dieser Ostereier liegt vor allem in deren Motivik und Dekorgestaltung. In der Komposition ist das Osterei in einer senkrechten Linie von oben nach unten in zwei Hälften getrennt. In jeder Hälfte ist ein selbständiges Motiv angebracht, wobei Pflanzenmotive überwiegen. Als Grundlage dient eine flächenhaft gemalte Blüte, die an Margerite, Nelke, Rose oder Apfelblüte erinnert. Das Motiv ist durch eine dicke, energische Kontur angedeutet und seine innere Gliederung ist durch kurze Striche und weißgekratzte Flächen (Schattieren) vollendet. Ein typisches Motiv ist ein Bündel von drei großen Blüten, meistens symmetrisch gestaltet. Auf der anderen Seite vom Ei werden oft abgebildet: ein kleiner Blumenstrauß, ein Vogel mit einem Zweig im Schnabel, ein Monogramm, ein kurzer Text, religiöse Symbole und Motive (Christusmonogramm, Mariensymbol, flammendes Herz von einem Kranz umrahmt u.a.). Einige dieser Motive sind in die Dekoration von Ansichtskarten, Gebetsbuch-Graphiken oder Wallfahrtsdrucken übergegangen.

Eine besondere Aufmerksamkeit wird den figuralen Motiven gewidmet, die entweder selbständig oder als Komponenten der üblichen Blumenkomposition auftreten. Es handelt sich um Menschenfiguren (Mädchen vom Lande oder aus der Stadt, Jungen, Jäger mit einem Hund, Frauen mit Kindern), Genreszenen (aus dem Gasthaus) und auch religiöse Wesen (Engel). Die Ostereier mit figuralen Motiven kommen aus mehreren Lokalitäten und von mehreren Autoren, wie es den Museendokumenten zu entnehmen ist. In der Volkstradition sind keine Dokumente (über deren Benennung, regionalen oder sozialen Ursprung) erhalten, nicht einmal derzeitige Sammler haben Berichte gemerkt. Hoffentlich können weitere Forschungen neue Festlegungen bringen.

Im zweiten Teil des vorliegenden Beitrags befassen sich die Autorinnen mit der jüngeren Phase des Ostereierverzieren, die bis in unsere Zeiten hineinreicht. Im Verlauf der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts verengte sich das Gebiet, wo diese Tradition noch gepflegt wird. Die jüngere Generation von Malerinnen, die in den ersten 20 Jahren des 20. Jahrhunderts geboren wurden, übernahm Methoden, Kompositionsgrundsätze sowie Motivreichtum von den Älteren. Die figuralen Dekorationen sind fast restlos erloschen. Die Färbemethoden haben sich weiter entwickelt. In der ersten Phase wurden die Ostereier traditionell (Kochen mit Hilfe von Lebensmittelfarben) gefärbt, in der zweiten Phase wurde das Ei mit einem im Spiritus aufgelösten Gemisch von Fuchsin (rosanilinum chloratum) und Schellack bestrichen. Die Zweiphasentechnik ermöglichte, eine gleichmäßig gefärbte, glänzende Oberfläche zu erreichen und die Zeichnung in Tiefe entwickeln zu lassen. Ein starker Zug mit der Graviernadel (dem Rasiermesser, der Feile) entdeckte das Schalenweiß, durch leichtes Abwischen der Farbschicht konnte man rosafarbene Töne erreichen, welche die Blüten- und Blätterflächen bedeckten. Die traditionelle Komposition mit einem Blumenstrauß wurde häufiger, mit Neigung zum Naturalismus. Zu einer bedeutenden Komponente von Blumensträußen am anderen Ende des Eies wurden Texte - von kurzen, in Form von Grüßen oder Widmungen gefassten bis zu Versen, die von beliebten Albums, Stammbüchern, bzw. Volksliedern übernommen wurden. Auch neuzeitliche Elemente von Ansichtskarten (Veilchen, Rosen, Erdbeeren, Henne mit Kücken) setzten sich durch. Das Verzieren von Ostereiern war nicht gehaltlos. Blüten, der einen Brief tragende Vogel brachten die damalige Frühlings- und Liebessymbolik zum Ausdruck, religiöse Motive symbolisierten das christliche Osternfest. Im Schlußabschnitt der Studie ist eine Charakteristik der Frauen zu finden, die sich auf die Dekorationstätigkeit spezialisierten (oder die sie in der Vergangenheit ausübten).

Scraped Easter Eggs from the Uherské Hradiště Area

A b s t r a c t

The tradition of decorated Easter Eggs in the Uherské Hradiště region has been very colorful in the past one hundred years. In the end of the 19th century, two basic types of Easter egg decoration

can be found in the region: the linear batik in the eastern part of the region, and scraped eggs in the Western part. This tradition, formerly very strong and original, now survives only in several villages, where it dwindles as well.

By the end of 19th century, the scraped eggs were one of the distinctive technical ornamental types of Moravia's Easter eggs. The oldest reports on them were written in 1886–1896 by J. Klvana. There are many specimens of them in the local museums.

In the following part, the authors describe the Easter eggs from the turn of the 19th and 20th centuries. The personality of these eggs lies mainly in the motifs and decoration layout. The composition is based on division of the area along the egg's vertical axis. In each half, there is an independent theme or motif. The floral themes are more common. The most basic are flatly rendered flowers, reminding daisies, carnations or apple tree blossoms. The motif is outlined with a strong, energetic outline, while its inner articulation is finished with short lines or areas, scraped onto the white shell surface (shading). Also typical are three flowers, entwined together in symmetrical fashion. On the other side of the egg, there may be a small flower, or a bird holding a spring or a letter, initials, short text, religious symbols (christogram, a symbol of Virgin Mary, glowing heart with a wreath around it etc.). Some of these motifs were originally copied from the decorations of prayer books, postcards and broadsheets.

Special attention is paid to the figural motifs that are featured either independently or as a part of floral ornaments. These can be persons (country and town girls, young men, huntsmen with dogs, women with children), genre scenes (pub scenes) or religious beings (angels). The eggs with figural motifs come from several places and several authors, as can be proved from the museum records. The folk tradition did not preserve any information concerning them (their names, regional and social background), neither they were recorded by the researchers of the time. Maybe further research will yield new information.

In the second part of the paper, the authors discuss the newer forms of Easter egg production that lasts until the present. The younger generation of painters, born in the first two decades of this century took on the old ways of decoration, composition and stock motifs. However, figural decoration almost disappeared. New technologies of dying were introduced. In the first phase, the egg was dyed using the traditional technology (boiling in food dye). In the second phase, the eggs were painted over with a mixture of rosanilinum chloratum and shellac, thinned with alcohol. The two-phase technology provided an even colored surface with glossy effect and made it possible to expand the in-depth drawing. A heavy stroke (by a blade or a file) unfolded the whiteness of the shell, while light strokes scraped away the uppermost layer and revealed the pink tones of the primer, thus making it suitable for shading of leaves etc. The traditional flower composition became more elaborate, with naturalist tendencies. On the opposite side from the flowers, various texts have become commonplace, from short ones, e.g. greetings or dedications, to verses, taken from popular albums (Albums, Stammbücher) or from folk songs. Also can be found modern features from postcards (violets, roses, strawberries and hens with chickens). The decorations were not meaningless. The flowers and birds with letters expressed the period symbols of spring and love, while the religious symbols stood for Christian Easter. In the conclusion, the authors describe the women who decorate Easter eggs.

VYPRAVĚČI, LITERÁTI A VERŠOVCI

O funkcích mluveného a psaného projevu ve vesnickém prostředí

Bohuslav Beneš

Obec Prušánky a její okolí se staly místem výzkumu, z něhož vzešla studie zabývající se působením ústního a písemného projevu na posluchače či čtenáře a jehož výsledky vedou k další detailní oborové analýze.

V osmdesátých letech proběhl v Prušánkách a okolí výzkum lidové slovesnosti, jehož výsledky se měly stát součástí širě založené monografie obce.¹ Protože podmínky pro další shromažďování materiálů se změnily, považuji za vhodné publikovat aspoň některé závěry a doplnit je tam, kam tehdejší průzkumy již nezasahovaly. Jako základní metodologické východisko jsem zvolil aplikaci systému funkcí mluveného a psaného textu, přičemž přihlížím k možnostem označit orální nebo písemný text jakéhokoliv druhu co nejkomplexněji.² Autor, mluvčí nebo pisatel, se sám snaží hovořit či psát o všem, co ho zajímá: plní tak endogenní funkce autora, odpovídající jeho nadání a vlastním vyjadřovacím schopnostem. Současně je všestranně ovlivňován zvenčí souborem exogenních funkcí autora, jež se různě odrážejí v jeho pracích a projevech. Autor vybírá látky a stanovuje jejich hierarchii: tak uplatňuje endogenní funkce předmětu ztvárnění, jejichž ovlivňování zvenčí označujeme jako exogenní funkce předmětu ztvárnění. Současně se snaží ovlivnit svého vnímatele přiblížením k jeho zkušenostem a znalostem tím, že naplňuje endogenní funkce výsledného záměru, zatímco vliv sémiotického konotačního pole označujeme jako exogenní funkce výsledného záměru. Při analýze nemůže konečně chybět skupina endogenních funkcí prostředí, vyjádřená uspokojením vnímatelů nad adekvátním projevem s estetickým záměrem, a skupina exogenních funkcí prostředí, označovaná jako vliv zpětné vazby.³

Tento na první pohled složitý přístup se však dobře osvědčil při zařazování jednotlivých prací do hierarchie slovesných jevů i při analýze literárního zpracování folklorních látek. Předem zdůrazňuji, že nejde o hodnocení, nýbrž o třídění a ujasňování vzájemných vztahů, projevů a charakteristických složek některých folklorních žánrů a jejich vnímání vlastním i inertním publikem.

Předmětem tohoto příspěvku jsou pouze poznatky o (1) skupině funkcí výsledného záměru v ústním vyprávění, o (2) skupině funkcí prostředí při vypravěčském nebo informativně sdělném vystoupení a konečně o (3) endogenních a exogenních funkcích autora a funkcích výsledného záměru při zpracování regionálních pověstí. Tuto část uvádím několika poznámkami o pověstovém žánru a o vztazích mezi psanou amatérskou a inzitní tvorbou a pracemi začínajících nebo profesionálních autorů.⁴

1. K obecným projevům endogenních funkcí výsledného záměru patří především různé způsoby autostylizace mluvčích, které se projevují ve tvaru vyprávění. Většina padesátiletých a starších mluvčích se zcela přirozeně začíná orientovat na didakticky zaměřené příběhy z vlastního života, podávané formou realisticky interpretovaného pověstového komplexu s mnoha faktografickými prvky.⁵ Vzpomínková vyprávění s poučnou tendencí vnímají nejčastěji děti zhruba do 12 let; později je tato poučení přestávají bavit. Pouze epické příběhy z války nebo o partyzánech, namnoze korespondující s nejrůznějšími televizními seriály, nacházejí nadšené klukovské posluchače. Tento zájem doplňovala obyčejně škola tím, že se obdobně vypravovalo k různým výročím – dnes tyto tendence oslabují. Interpretace skutečnosti nepřechází ve vzpomínkovém vyprávění k symbolizaci nebo nadměrným nadsázkám, i když mluvčí nemůže nevystupovat jako veskrze kladný hrdina. I do reálného

vyprávění pronikají prvky pohádek: tendence ke šťastnému závěru, kladná a hrdinská ústřední postava...

Při poslouchání fabulovaných obsahů televizních seriálů nebo obsahů filmů, tedy současně opticky i akusticky vnímaných podnětů k další reprodukci, zjišťujeme obecně, že generace patnáctiletých až pětadvacetiletých přejímá často spolu s dějem bezděčně i způsob interpretace (performanci) – nejde tedy již o pouhou reprodukci děje samotného, nýbrž o komplexní podání. Mluvčí si přitom pomáhají mimojazykovými prostředky, které občas mimoděk přejímají od interpretů, takže idiolektová individuální fabulace probíhá sice s menším ohledem na kompoziční řazení epizod v původním výchozím textu, zato však se zdůrazněním těch prvků, které jsou pro mluvčího a podle jeho názoru i pro adresáta výrazné, významné nebo směšné: „... a potom ti v tom jeho obličej vyvalí oči a říká – a teď děte, vy krávo nebeská!“ (reprodukce z jednoho dílu televizního seriálu o nemocnici za městem, předvedená třináctiletým žákem, který tak napodobil herce ze seriálu).⁶ Lze vést paralelu mezi uvedenými případy a posloucháním hitů v podání oblíbených zpěváků, které děti a mládež napodobují jak v dikci, tak i v mimopěveckém projevu. Do oblasti endogenní expresivní funkce mluvčího tak proniká afektivní a zábavná funkce výsledného záměru. Toto zjištění má širší dosah také pro interpretaci folklorních žánrů, neboť vede k unifikaci výrazových složek promluvy.

Z endogenních funkcí výsledného záměru se tedy uskutečňují zejména funkce seberealizační, didaktická, afektivní, estetická a zábavná, které se výrazně podílejí na vývoji tvaru od protofolkloru⁷ k folkloru, tj. od věcně zajímavé a nosné informace, podávané v příslušném vnímatelském prostředí, v němž se mluvčí slovesně seberealizuje, až po didakticky nebo zábavně zaměřené vyprávění, záměrně obsahující i afektivní, i estetickou funkci. Žánrové postupy, jichž mluvčí využívají, sahají od sporadických pohádkových postupů (kladný a záporný hrdina, myšlenková jednoznačnost) přes prvky pověstové (snaha o historickou věrohodnost) až k žánrově různorodému vyprávění ze života a humorkám. Mluvčí neustále sleduje vypravěčský ohlas a snaží se mu věcně i formově vyhovět, aby si udržel zájem posluchačů.

Pro oblast exogenních funkcí výsledného záměru je příznačná subjektivní tendence ke kontaminacím žánrů,⁸ která se mj. projevuje tím, že k posluchačským normám, vnímaným zvenku, přistupují osobní názory mluvčího: *V Josefově se vypráví podle toho, co sa vykládá, aj s kým sa mlúví.*⁹ Na konkrétní označení žánru přitakali respondenti proto, že jej jako žánr znali ze školy. O tom svědčí výzkum na základní škole v Mikulčicích, kde si děti nejen vzpomněly na řadu pohádek, ale také je jako pohádky vyprávěly. Je pozoruhodné, že mezi 25 žáky I. třídy se vyskytli nejméně dva–tři nadaní vypravěči, kteří se dokonce snažili napodobovat hlasy postav v pohádce – to může svědčit o vlastní hravosti nebo spíše o kladném vlivu pečlivého vypravěče nebo předčitatele, který dítěti interpretuje text pohádky. Z běžného učení veršů nazpaměť zbude dítěti ze školy stereotyp přesně a doslova reprodukovat text pohádky bez uvažování o obtížných slovech (např. „jeskyňky“ v pohádce o Smolíčkovi).¹⁰ Někdy tyto stereotypy najdeme i u dospělých. V rámci exogenních funkcí výsledného záměru se realizují funkce afektivní a zejména historickodiferenciační, i když jejich dominanty lze ve vnímatelském kolektivu obtížněji najít.

2. Endogenní funkce prostředí se realizují jako funkce reprezentativní, etická a estetická. U mluvčích se ve většině případů projevují jako pocit uspokojení nad tím, že mohou být vnímáni v rámci běžného konotačního pole daného představou *my, naše vesnice*, od poloviny 60. let pak *naše JZD*. Tyto představy byly zvláště silné v Dolních Bojanovicích, kde mluvčí ve většině případů aktivně znali několik základních pověstových komplexů z dějin obce. Reprezentativní funkce se zajímavě projevuje v hodnocení jiných vesnic a jejich obyvatel: *Víte, Mikulčané sú velice jemní lidé, máme tam u nich lúky a společně je sekáme. Nikdá s nima nebyly pře...* Zajímavým konkrétním dokladem projevu regionálně reprezentativní funkce je výklad o hraničních jevech mezi hanáckými a dolňáckými Slováky ve vztahu k blízké obci Žižkov – a vlastně i Poddvorov: *Proč jim říkám Hanáci? Ve*

starých dobách, dyž řádila tady nějaká cholera nebo mor, tak tady moc lidí pomřelo – a zdověděli sa to lidé negde od Olomúcka. A oni sa sem potom stěhovali. Proto tam sú takové ména Příbyl, Opluštil, Zametal a takové ty hanácké ména všeco. A my jim odjakživa – a už mají úplně aj iný kroj, tak jak my tady – takže my jim říkáme – normálně – že Žižkováci – Hanáci. My tady říkáme slépka, oni říkajú že „slípka“, a tož my dyž sme si z nich chceli utáhnút, tož namísto kohút že „slípák“ (směje se). Zajíc tam „utíká“, u nás utěká, říkajú že „bílý“, ne bílé jako my.“ Dotaz: „Vy tedy říkáte Poddvorákům Hanáci. A jak si říkají oni sami?“ Odpověď: „Oni si – oni si neříkajú nijak, oni snad ani nevědá, odkád toto všeco je.“ Dotaz: „A jak oni říkají vám?“ Odpověď: „No, Slováci nebo Dolňáci.“¹¹ K celkovému působení etické a estetické funkce prostředí lze ještě připojit aktivitu jednotlivých obcí při tradičních obyčejích, zábavách a slavnostech, o nichž v této souvislosti nehovoříme. Zde se reprezentativní funkce uplatňuje ve vysoké míře.

Součástí exogenních funkcí prostředí je funkce komemorativní a etiketová: záleží na tom, kdo, kde, kdy, komu sděluje nebo vypravuje. Respondent z Josefova: *O čem se vypravuje nejvíc? Tož podle příležitosti.*¹² V Bojanovicích se o hospodské řeči ví, že *tomu se nedá říct vypravování.*¹³ V Mikulčicích se vypráví *podle toho, s kým sa mluví.* V Lužicích respondent *vypravuje tam, kde potká přátele a známé.*¹⁵ Přirozeně nejde o reprezentativní výběr, ale i náhodné poznámky jsou svým způsobem jistým svědectvím. Exogenní funkce prostředí jsou vnitřně generačně a místně diferencované. Většina respondentů dává přednost vyprávění v úzkém rodinném kruhu, někteří hovoří o prostředí rodinných oslav. Druhé oblíbené prostředí – zejména pro starší generaci – je posezení před domem na zahrádce, další pak ve sklepě u vína. Podle místa se pak řeší veřejné problémy, otázky úrody, kvality vína, mezi ženami novinky z vesnice, svatby, křtiny, *jací jsme*. Dalším místem je hospoda. Respondenti sem chodí *jen na schůze*, někteří *nemají čas jít do hospody*, jiní sem chodí pravidelně právě kvůli novinkám, někteří mladí proto, že nemají klíč od rodičovského sklepa nebo že scházení mimo hospodu není vhodné (týká se např. dívek). Starší si stýskají, že do hospody chodí mladí, s nimiž oni nemají nic společného, takže starším zbývá povykládání po mši u kostela, ve sklepě nebo ve vinohradu. V Prušánkách se mládež scházela u hasičské zbrojnice patrně proto, že mnozí patří k dobrovolným hasičům v obci. Sportovci si vyprávějí při tréninku, o sportu se naopak hovoří i v hospodě; dělníci nebo prodavačky si vyprávějí na pracovišti; studenti v kolejích – a přenášejí svou tematiku i domů (Lužice). Oblíbeným prostředím je autobus na zájezdu, vypravuje se při prázdninových pobytech a hlavně po nich, před samoobsluhou, při čekání na autobus – to vše se týká jak kontaktních rozhovorů, tak i celých fabulací. JZD pořádalo ročně setkání s důchodci při koláčích a kávě – i zde se hovořilo, hodnotilo, pomlouvalo a sprádaly se fámy.¹⁶

Souběžně s ústními projevy uchovávanými v paměti nositelské skupiny vznikaly a vznikají písemné projevy protoliterárního a někdy i literárního charakteru, které se na rozdíl od lidové slovesnosti obvykle označují jako lidová literatura. Jde o práce nadaných autodidaktů-amatérů nebo inzitivních autorů,¹⁷ písčících povídky, literární parafráze nebo úpravy pověstí a pohádek, dále o práce sběratelů pranostik a přísloví a skladatelů příležitostných oslavných veršů nebo textů na známé nápěvy lidových nebo kostelních písní. Písmákům, lidovým historikům, kronikářům a příležitostným veršovcům se občas věnuje pozornost, mají však málo možností publikovat své práce.¹⁸ Na základě existujícího materiálu lze hovořit o písemných projevech převážně popisného charakteru, které můžeme analogicky podle příslušné tradice označit jako protoliterární, a skutečnou tvorbu s estetickou intencí pak jako literární, v níž lze rozbořem najít prvky literární znakovosti a funkčnosti jak ve způsobu zpracování obsahu, tak zejména ve formě, jak uvidíme ve třetí části příspěvku. Jde tedy o neprofesionální tvorbu, často vycházející (tematicky) z folkloru.

Písmáci, obecní a rodinní kronikáři, pamětníci, neprofesionální prozaikové a veršovci si své funkce uvědomují častěji než ústní interpreti a také výsledky jejich činnosti se těší větší úctě a pozornosti. Z endogenních funkcí autora se zde naplňuje funkce seberealizační, apelativní a expresivní, neboť autoři jsou si vědomi své nezanedbatelnosti. Písemné

projevy jsou jejich trvalou vizitkou. Podněty, vzory nebo vlivy, projevující se ve struktuře exogenních funkcí autora, se nejčastěji realizují jako etická, konfesijní, regionální a sociálně diferenciativní funkce, neboť se píše pro paměť potomkům (věcná dokumentaristika), pro uchování vzpomínky na autora (osobní dokumentaristika) či pro pobavení nebo na oslavu různých příležitostí.

Poměrně nejvíce informací – i když nejsou úplné – máme z Prušánek, kde ke starší generaci náleželi příležitostní veršovci Jaroslav Maděrič (1903) a Leopold Košútek, autoři písní a básní k zarážení hory v padesátých letech, a pamětník František Rampáček, který je mj. autorem častušky pro tehdejší JZD Podlužan. Kromě toho je dodnes uznávaným veršovcem a znalcem historie. V 70.–80. letech se veršování věnovala Anna Koryčanová (1958), milovnice historické četby, pohádek a divadla, a Amálie Skřivánková (1902), znalkyně pověrečných a pověstových vyprávění, která kromě reprodukce příhod ve vesnici si také vymýšlela vlastní zábavné příběhy, psala příležitostné verše a šila krojové součásti. V sousedním Josefově sepsal dvěsetletou historii obce Jan Šupa, písňové texty na různé nápěvy skládá Ludmila Klubusová (1956), členka čtenářského klubu, divadelní ochotnice a zpěvačka, a konečně Přemysl Růžička (1964), který ve výzkumovém dotazníku uvedl, že údajně přečetl stovky knih. V Dolních Bojanovicích psával scénáře pro vystoupení slováckého krúžku Michal Komosný; malérka, divadelní ochotnice a zpěvačka Marie Jordánová (1921) psala rodinnou kroniku, zvláště od osvobození Dolních Bojanovic 1945. Další divadelní ochotnice, znalkyně historek z vesnice a humorek o Tondovi Králíkovi byla dlouhodobou konferenciérkou dechové muziky Bojané a obecní kronikářkou – je to Ludmila Nováková (1951). V Mikulčicích psal obecní kroniku vášnivý čtenář, divadelní ochotník, znalec pověstových látek a člen slováckého krúžku Stanislav Nedbala (1914). Pamětem se věnoval Miloš Pernica (1929). V Lužicích se podařilo zjistit zajímavou vypravěčku veselých příhod a konferenciérku pořadů souboru Zdena Šimkovou, která nejen psala příležitostné verše k životním jubileím a jmeninám, ale doprovázela je i vlastními ilustracemi. V každé z uvedených vesnic je zajisté řada dalších zde neuvedených autorů – nechť nám prominou naše kusé informace.¹⁹

Funkce předmětu ztvárnění, v tomto případě polytematického písemného, se projevují v existenci funkce celebrativní a reprezentativní. Sam odraz skutečnosti je výsledkem individuálního vidění a ztvárnění, vycházejícího z nadání a vzdělání autora a jeho představy o literárnosti textu. Na rozdíl od ústního vyprávění je text jedinou možnou variantou předkládanou čtenáři formou strojopisu (někteří autoři si jej dávají vyvázat, dnes je mnohem přístupnější reprodukční technika, kterou se vydá vlastně kniha o libovolném počtu exemplářů). Ve zkoumané oblasti převládají texty historického obsahu: paměti, vzpomínky všeho druhu s různými názory a hodnocením: „*Nechory jsou pomůckou k výměně názorů. Když jdou občané k Nechorům, tu každý jde s hlavou svěšenou, jsa sklíčen rodinnými anebo jinými starostmi, ani se mu mluvit nechce; ale jak se blíží k Nechorám, jakoby vešel do začarovaného kraje (už začíná jazyk rozvazovat). Vejda do sklepa spadnou všecky starosti (...). Nechory jsou jakýmsi posvátným místem, které mužští rádi navštěvují.*”²⁰ V 60.–70. letech se v Prušánkách objevily nové skladby k zarážení hory, např. text L. Košútka „Dvanáctero bratří v roku“:

1. *Dvanáctero bratří v roku radu dává v každém kroku, jak si máme počínat, by nám rodil vinohrad.*
2. *Rada první se tu jeví, ta se týká vinnej révy, čtyřikrát si hlavu změříme a potom opatrně řežeme.*
3. *Nenařežeme hodně oček, enom tolik, co stačí beček. Kdybysme hodně nařezali, vinohrad bysme pochovali.*
4. *Kopajme včas posnicu, trhajme slak a ohnicu, lebo bysme dumali kysele, jak se zbavit plevele.*
5. *Pozor na červa zavíječe, vyplatí se nám ta péče, lebo to není práce hravá, vybírat zvířátka dravá.*
6. *Bratři září, říjen radí, když slunéčko révu hladí, podzimu když tiché vání hlásí nám už vinobraní.*

7. *Když zaměká ryzlink, chrupka, portugal,
pohrabme už vinohrad, za chvíli už pů-
jdem hrozny brat.*
8. *Veselme se u vínečka, třebaš byla kolem
práca těžká, ve zdraví ho užívajme, do dal-
šího díla s chutí zas sa dajme.²¹*
9. *Už sme horu postavili, dvanáct kolků za-
razili, a teď dostaneme vínka červeného,
od šenkérky do čepáčka kamenného.²²*

Text „horenského práva“ má po válce bez ohledu na svůj pololidový původ (text bývá napsán na imitaci pergamenu) zřetelnou obřadní funkci a jeho předcítání bývá svěřováno nejváženějšímu vinaři; tím je zcela zastíněna původní funkce informativní z 18. století. Příležitostné texty mají nejčastěji charakter povídky, úvahy, lyrické nebo lyrickoepické básně.

Funkce výsledného záměru mívá ve své endogenní podobě dominantu didaktickou a informativní. V Pamětní knize obce Prušánky (I. díl) se o období po r. 1918 píše: *V poválečné době se vytvořilo několik politických stran, které se mezi sebou navzájem potírají (...) Stranická zášť jde mnohde do krajnosti tak, že dva sousedé, jsou-li každý v jiné straně, nechtějí si nic půjčit ani v ničem pomoci (...).*²³ Tato situace se přirozeně pod vlivem druhé světové války změnila, i když jisté projevy nakonec zůstaly. Tak např. P. Ivičič zapsal v uvedeném pamětní knize o přechodu fronty v r. 1945: *V tyto strašné dny jsme skoro všichni říkali, ať se všechno rozbije, ať si všechno seberou, ať nám (...) zůstanou jenom holé životy. Když se však převalila fronta, o které vlastně nemůžeme říci, že to fronta byla; byl to rychlý útek Němců, které zas velmi rychle pronásledovali udatní a nebojácní ruští bojaři. Zapomněli jsme na všechno to, co jsme chtěli obětovat, jen aby nám zůstaly holé životy. Brečíme nad rozbitými sklepy (...).*²⁴

Dominantou humoristických textů je funkce zábavná, v satirách pak didaktická. V této produkci prolíná endogenní funkce výsledného záměru do funkce exogenní, neboť autor je zde více ovlivňován zpětnou vazbou vnímatelů. Na obecné známosti veršovců a literátů se ve vnímatelských a nositelských skupinách podílí subjektivně pocíťovaná znakovost veršů a rýmů a ocenění schopnosti autorů. Ti se zásadně vyjadřují v nářečí nebo (méně) běžně mluveným jazykem; nářečí je spojeno s funkcí reprezentativní a regionálně diferenační. Nářečím se zřetelně odlišuje „naše – cizí“, někdy také „tradiční – netradiční“, což je zřetelně vidět v příležitostných skladbách.

Jako se protofolklorní projevy ovlivňují zpětnou vazbou a mění se ve folklorní, tak se může proměňovat protoliterární komunikát např. text písně. Písemný protoliterární text přechází v literární tvar tam, kde se informativnost doplňuje záměrným dodáním dějových epizod, dialogů, úvah a kompozičním a jazykovým ztvárněním, jak uvidíme dále. Prokazatelný vliv profesionální literatury jsme prozatím nezaznamenali.²⁵

S funkcemi výsledného záměru úzce souvisejí funkce prostředí, o nichž již byla zmínka. Čtenář obvykle požaduje dokument, „pravdu“, která ovšem odpovídá jeho vlastní představě. Považuje „svého“ literáta za věrohodného, často bez dalšího ověřování. Hledá paralelu svého osudu, protože cizí osudy zná z literatury nebo z televize. Vztah čtenář – literát probíhá sice na pozadí stejné tradice jako vztah posluchač – mluvčí, avšak s větším zřetelem k formě sdělení. Jde v podstatě o prostý a nesložitý svět, v němž se nemusí příliš vymýšlet a v němž lze vnímat bez přílišných výhrad, co se čtenáři sděluje. Amatérské literární texty jsou neodmyslitelnou a přirozenou součástí slovesné komunikace i v době, kdy zřetelně převládají masově prezentované informace a umělecká profesionální tvorba. Zdá se, že ani tyto vlivy nevedou k naprosté nivelizaci individuálních snah a zájmů. Stejně jako mezi mluvčími a vypravěči je ovšem i zde třeba diferencovat a hledat jejich hodnoty poměřování takovými měřítky, která jsou pro neprofesionální literaturu dostatečně nosná. To lze nelépe ukázat na vymezeném obsahovém vzorku – stylizaci a zpracování pověstí a vzpomínkového vyprávění.²⁶

3. Zvláštní skupinu tvoří literáti – autoři, kteří nepíší pro své známé prostředí a publikum, ale z vnitřního tvůrčího podnětu.

Od předchozích skupin se liší tím, že neočekávají nějakou předem předpokládatelnou zpětnou vazbu, nýbrž tvoří pro anonymního čtenáře; to jim umožňuje větší tematickou a formovou volnost. Endogenní funkce autora a endogenní funkce výsledného záměru tak nabývají specifického charakteru již při volbě námětu, zvláště pak při výběru estetických prostředků a postupů, dále v kvalitativně jiném navazování na folklorní žánry (pokud tato vazba vůbec existuje) a konečně v případném příklonu k některému z literárních směrů. Také exogenní funkce autora i výsledného záměru se mohou projevovat mnohostranněji, nepochází-li autor přímo z daného prostředí, o němž píše.

Tyto poznatky můžeme konkretizovat na práci s pověstovým materiálem. Víme, že pověst je současně komplexní i fragmentární text, že nejdříve vzniká tzv. pověstový motiv, který byl kdysi dávno nejspíše součástí vzpomínkového vyprávění nebo se vyvinul z fámy. Rozšířením motivu se vyvíjí pověstový typ, pověstové téma a látka a nakonec se vytváří pověstový komplex, tedy soubor textů.²⁷ Vycházejíce z tohoto přes dvacet let známého předpokladu, můžeme jej rozšířit o funkční pojetí. Soustředíme se, jak již bylo podotknuto, na projevy endogenních a exogenních funkcí autora a funkcí jeho výsledného záměru a vyjdeme přitom z paralelního srovnání ústního tradování a některých zákonitostí literární písemné úpravy, v níž jde o individuální autorský přístup, o stylizaci či o samotnou novou fabulaci „na folklorní téma“.²⁸

Endogenní funkce autora obsahují zejména projevy funkce afektivní a expresivní (např. ve vzpomínkovém vyprávění), seberealizační (projevuje se ve snaze být aktuální a informativně či umělecky vyniknout), integrační (vůči vlastnímu společenství) a konečně estetická (záměrná volba vyjadřovacích prostředků).²⁹

Vyjdeme-li z ústního slovesného projevu, budeme paralelně s pověstí zkoumat i nejbližší folklorní žánr, jímž je vzpomínkové vyprávění. Funkce se uplatňují především v oblasti tematické, ve volbě vyjadřovacích prostředků (jazyk), v kompozici a v žánrovém tvaru. Tematika pověsti je různorodá (což je právě jejich specifikum jako ve vzpomínkovém vyprávění); existuje několik pokusů o jejich třídění.³⁰ Nikdy se nevyskytují v oblastním repertoáru všechny pohromadě, spíše můžeme říci, že tematika je ovlivněna přírodními podmínkami a způsobem života, historickým vývojem dané lokality nebo regionu, převažujícím zaměstnáním jeho obyvatel a často také dlouhodobě vžitým názorem o regionálním repertoáru. (*na Hané jsou samí Ječmínci, Valaši vykládají o zbojnicích a pokladech, moravští Slováci o Tatarech, Turcích a uhranutí dobytka, Kopaničáři o bohyňích, Horáci o začarovaných hradech – a všichni dohromady o hastrmanech a strašidlech...*). Je zřejmé, že k tomuto velmi jednostrannému pohledu přispěly i publikované sbírky krajových pověstí, ne vždy sestavené jako odraz převažujících textů, ale jako autorův individuální výběr.³¹ Při ústním tradování vzpomínkového repertoáru se mluvčí může, jak se již konstatovalo, opřít o pamětníky „dějové“, kteří spolu zažili to, o čem je řeč; při vyprávění – nebo četbě – pověstí se autor může odvolat jen na pamětníky „textové“, kteří znají regist nebo variantu interpretovaného textu. To je jedno z důležitých vodítek při pozdějším žánrovém zařazování, o němž bude řeč v rámci funkcí výsledného záměru.

V jazykové složce vyprávění mluvených i psaných se z endogenních funkcí autora uplatňuje především funkce estetická. Ve vzpomínkovém vyprávění můžeme v běžném projevu najít řadu místních přirovnání, využití běžně mluveného jazyka vedle nářečí, nářečí jako prostředek charakteristiky člověka v dialogu;³² časté je opakování klíčových slov, mnohdy nemotivované aktuální členění větné, detailní popisy aktérů, spojované hojnými *a ten, a on, a tak ten strýc povídá... a vtom vám přijde ten hajný, ti – ti to vůbec nevěděli, tož on si myslel...* Podobnými prostředky se může navozovat i komično. Mluvčí se vyjadřují prostě, bez alegorií. Zásadně se dodržuje vzpomínkový a gramatický čas, nefunguje zde např. praesens historicum. Srovnáme-li (bez uvádění příkladů) tato vyprávění s autorskými texty pověstí, shledáme zde podstatně nižší počet lidových přirovnání, převahu spisovného jazy-

ka, nářečí se využívá někde jen v dialogu pro charakteristiku postavy (častěji v pověrečných povídkách), popisy aktérů vyplývají z jejich funkce v ději, vyjadřovací prostředky bývají přiměřené námětu, někdy s tendencí k lyrizování úvodů nebo vnitřních monologů, metafory jsou funkční. Výrazová klišé jsou v menšině. Tyto poznatky vyplývají ze srovnání zápisů mluvených textů, které pro úsporu místa nesrovnáváme s jejich autorským písemným „převyprávěním“. Ze stejného důvodu neuvádíme mluvenou vyprávěčskou podobu pověstí, ale omezujeme se na jejich literární úpravy. Z řady „vzpomínkové vyprávění ústní – literárně zpracované“ a „pověst ústní – literárně zpracovaná“ tedy vynecháme oba vnitřní členy, aby více vynikly diference.

Z hlediska kompozice se ústní interpreti vzpomínkového vyprávění obvykle nejprve odvolávají na obdobnou dějovou situaci nebo životní fakta, jež posluchači z minulosti ovládají. Po této dějové reminiscenci následuje podrobná charakteristika postav – někdy až klepy, drby – a po ní monokonfliktní děj, prokládaný vlastními názory mluvčího nebo jeho polemikou s názory jiných (tak může vzniknout také podklad pro další fámy) a mluvčí končívá případnou reakcí na zpětnou vazbu posluchačů. Podotýkáme předem, že jde o příklad vykonstruovaný z řady textů; jeho složky se mohou vzájemně přemísťovat nebo přímo chybět. Tento postup lze označit jako naplnění estetické a seberealizační funkce, částečně jako naplnění funkce integrační (reakce na zpětnou vazbu). Převažuje výklad s vlastními názory zaměřený na pravděpodobnost, mluvčí chce být vnímán jako jeho nositel, přičemž současně nepřekročí vlastní stín jemu známé tradice (funkce apelativní). Zlo a dobro není přesně vyčleněno, je věcí individuálního názoru (kombinace funkce apelativní a seberealizační). Vzpomínkové vyprávění obsahuje i děj i popis, převažuje impresivní vyjádření slovesem v I. osobě. Mluví se – jak známo – odvolává na „dějové“ svědky, čímž vymezuje konotační pole (funkce integrační). Časté jsou dialogy „otázka – odpověď“, vnitřní monology nebývají běžné.

Naproti tomu literární zpracování pověsti bývá uvedeno historizujícím východiskem (dějepisná fakta, naplňující integrační funkci): *Když bitvu u Slavkova (2. prosince 1805) Napoleon vyhrál, ruská a rakouská vojska prchala před francouzskými vojáky. Ruský car Alexandr byl tak rozhořčený, že se nechtěl vůbec setkat s Napoleonem, jeho vojska prchala přes Čejč směrem na Holíč – do Uher. Tak vyprávějí kroniky. Některé oddíly ruských vojáků nestačily ustupovat, a tak se střetly na návrší za Žeravicemi s francouzskými oddíly. Dnes se tomu místu říká U Boží muky. Strhla se zde prý prudká bitva. (...). Poté následuje příběh dvou zajatců a jejich odsouzení začínající představením lidsky – nikoliv alegoricky – diferencovaných postav. Děj o jednom konfliktu (v pověstech jich může být i několik) je povlovně gradován, závěr může mít rondovou formu s případným poučením: *V místech U Boží muky zasadili pět lip, ale zbyly už jenom dvě, které odolaly svévoli času. Když lípy rozkvetou, včelky poletují z květu na květ, jako by si vyprávěly starou historii, kterou už jen málokdo zná a kterou lidská fantazie dokreslila do této podoby.*³³ Svůj vlastní názor někdy mluvčí vyjadřuje formou závěrečné morality, nebo se sám považuje za interpreta cizího děje (expresivní funkce). Také tento příklad je vybrán z řady textů. Estetická a seberealizační funkce je veskrze přítomna, reakce na zpětnou vazbu se neočekává. Vzniká výklad s dějem, zaměřeným na minulost, což odlišuje vzpomínkové vyprávění (zaměřené začasté na konfrontaci minulosti s přítomností) od pověstí. Autor literát chce být vnímán jako tvůrčí individualita s vlastní estetickou intencionalitou. Zlo a dobro bývá přesně vymezeno a případně sankcionováno (apelativní a integrační funkce). Konotační pole pověsti je užší („textová pamětní“), čtenářsky ovšem neomezené. Dialogy a vnitřní monology mají dějovou, nikoliv jen konverzační funkci otázka–odpověď. Vzniká tak dějový, někdy i dramatizovaný výklad.*

Pouze v kompozici pověrečné povídky, jejímž cílem je postrašit posluchače nebo čtenáře, najdeme jak v mluvené formě, tak i v literárním zpracování stereotypní určení času a okolností (tajuplná noc, bouřlivé počasí...) a jednoduchý děj (strašení nadpřirozenými bytostmi, bránícími člověku vykopat poklad...), obsahující obvykle zadání úkolu a překo-

nání překážky nebo nesplnění zadání a trest nebo odměnu. Gradace děje je rychlá, charakteristika postav je vyjádřena dramatickým dějem. Dobro a zlo je vylíčeno velmi pregnančně. Dialogy a zejména vnitřní monology jsou přísně dějové, na konverzaci nemají postavy pověrečných povídek čas, pokud přímo nejde o mírumilovné setkání např. s vodníkem nebo o pří s čertem.³⁴ Endogenní funkce autora jsou v pověstech i pověrečných povídkách analogické. Vlastní názor mluvčího (= přesah ze vzpomínkového vyprávění) najdeme porůznu i v pověrečných povídkách, které občas mívají tvar a způsob podání jako individuální vzpomínka, což platí zejména o vodnických nebo čertovských historkách nebo o vyprávění o napálení strašidel, v nichž se často navozuje komično. Ani v pověsti ani v pověrečné povídce nejsou postavy zobrazeny jen jako nositelé pozitivních nebo negativních rysů (i když výjimky existují), ale jsou zobrazeny jako lidé, živí tvorové se svými klady a zápory.

K exogenním funkcím autora patří projevy jeho generační příslušnosti, jeho minulá a současná kulturní, funkcionářská, administrativní, podnikatelská, umělecká či pedagogická aktivita, vypravěčské ústní či písemné nadání, publicistická praxe. Někdo je epik, prozaik, zaměřený na žerty a komično vůbec, někdo je naopak lyrik. Oba jsou literárními upravovateli, snad stylizátory pověstí, naplňují funkci integrační a apelativní a v oblasti profesionality funkci estetickou. Přenos živého ústního projevu do psaného lze označit jako „překódování“, jak jsme se snažili ukázat výše. Autor je při této snaze považován za mluvčího až vypravěče (kvalitativní gradace) nebo v písemném projevu za umělce, tvůrce. Z hlediska vnímajícího společenství dominuje mezi exogenními funkcemi autora funkce integrační, z hlediska autora seberealizační. Mohli bychom formulovat otázku, co z uvedené lze považovat za tradiční, relativně stabilní, a co je improvizovatelné. Stabilní může být výskyt a počet pověstových motivů v regionu a jednoznačnost jejich věcného, tematického, dále formového, tj. jazykového a kompozičního zaměření a jejich znalost. Improvizovatelný je nepochybně výběr pověstových typů a látek, délka či počet epizod a jejich ztvárnění a také historická pravděpodobnost, jež může být pozměněna jak výmyslem mluvčího, tak i literáta. Z hlediska seberealizační funkce jsou vlastně i mluvčí i literát jistými spoluautory, každý ve svém okruhu uměleckých prostředků, postupů a estetických a věcných představ: *Zpravidla se na hradech a hradních zříceninách objevovaly bílé paní. Na Širotcím hradě tomu bylo jinak. Tam se proháněl po cestičkách vedoucích strnou strání od zřícenin dolů ke Klentnici černý pes. Býval spatřen nejen v noci, ale i za bílého dne. Jednou ho zahlédl místní kostelník. Nejdříve se domníval, že to bude zatoulaný pes někoho ve vsi. Volal na něj a lákal ho k sobě. Když se hafan přihnál blíž, viděl kostelník jeho rudé svítící oči, ze kterých sršely ohnivé jiskry. Schwácený strachem se dal na útěk s kopce dolů, ale psisko za ním a bylo mu hned v patách. Kostelník už byl se silami u konce a vztáhl proti přišere ruku. Pes skočil, ale jakmile se dotkl kostelníkovy ruky, rozplynul se v kouř a páru a zmizel. Jistě byl vyslancem pekelných sil a zažehnala ho svěcená voda, do které kostelník každého rána ponořil prsty. (...)*³⁵ Další epizoda už nedopadla tak dobře.

Endogenní funkce výsledného záměru obsahují obvykle funkci afektivní, zábavnou, didaktickou, estetickou, informativní a přirozeně i seberealizační, která je však v poněkud jiné poloze než v rámci endogenních a exogenních funkcí autora. Jeho vnitřní nutkání literárně upravit text ve srovnání – nebo i bez něho – s výchozím ústním tvarem, nebo případná neprokatelnost vyprávění či pověsti v lidovém prostředí vede k tomu, že se autor literát fakticky sám zařazuje mezi folklorní mluvčí, které také nezajímá původ/původce textu (srov. citaci *dědáček to tak vykládali* – kdy, komu, proč, to už ze záznamu neplyne). Žánrovým příznakem vzpomínek nejméně ve středoevropském prostředí je neexistence dějových nebo popisových bloků a způsobů přirovnání, běžných např. ve folklorní epice balkánských a východních Slovanů. Naproti tomu již zmíněná odvolávání na podobné jevy v minulosti, zjištění a pojmenování nejzajímavějších a věcně poutavých epizod (*a to znáte? o tom říkali stařenka, že...; to přeca všeci vědā...*) a jejich sekundární autorské literární zestručnění a gradace děje umožňují vytvoření paradigmatických řad významových, kompozičních a jazykových zásahů do struktury textu, jeho interpretace a funkcí výsledného

záměru v daných konotačních polích. Jde zejména o řady od konkrétnosti k obecné historičnosti, od dominantní informativnosti k fabulovaným epizodám, od seberealizačního záměru být přijímán jako aktuální mluvčí po záměr být přijímán jako spisovatel a od jazykové jednoduchosti k propracovanému projevu.³⁶ Ze syntagmatických dvojic jsou nejvýraznější vztahy „spisovný jazyk – dialekt, spisovný jazyk – běžně mluvený jazyk“ a „běžně mluvený jazyk – dialekt“. Využití dialektu jako výrazového prostředku komičnosti (funkce estetická) jsme uvedli také v rámci endogenních funkcí autora.

Exogenní funkce výsledného záměru se projevují jako vlivy slovesné tradice „spoluautorů“ a lokálních znalců. Jejich historické povědomí je věcně omezuje a přispívá k vývoji tradice samopohybem tam, kde minulé interpretace nebo autory není možné určit. Tak vznikají lokální nebo regionální konotační sémantická pole. Zde se setkáváme tentokrát s vnímámským názorem na využití dialektu, který je svými vlastními nositeli hodnocen jako „správný, přesný“ nebo „nesprávný, tak se nemluví“, aniž by se braly v úvahu zejména přirozené změny ve slovní zásobě. Někdy se nadmíra nářečí vnímá v literárním textu jako zesměšnění lidí, kteří jím mluví, a je pocítována dokonce jako ironie; konečně může mít funkci literární zvláštnosti, která organicky vystihuje námět – to platí především při literárním překódování textu. Exogenní funkce výsledného záměru, zejména funkce afektivní, zábavná a didaktická, ovlivňují také žánrové působení vzpomínkového vyprávění a pověsti, oscilujících mezi „dokumentaristikou“ a „zábavným vyprávěčským folklórem“. Na rozdíl od vzpomínkového vyprávění se ústní i literární úprava pověsti vnímámským subjektivně chápe – především v lidovém prostředí s živým folklórním zázemím – jako svým způsobem „závažnější“ text s pozoruhodnějším obsahem. Možná to vyplývá ze školních pouček a z jiráskovsky poněkud nadsazeného pojetí pověstí jako historického dokumentu a jako jedné ze složek národních dějin. Jak jsme viděli výše, je toto pojetí správné jen částečně a platilo zhruba do doby, než se srovnáváním pověstových látek zjistilo, že i pověsti migrují v mezinárodním měřítku jako třeba kouzelné pohádky.³⁷ Uvedená obecná charakteristika tak patrně přispěla i k formě a způsobu performance: někdy ji zapomínáme podchytit celou (ústní + gestický projev vyprávěče = herce v divadle jednoho herce) v kontextu živého předvádění,³⁸ jindy zapomínáme na aktivní roli literárních vzorů, publikovaných sbírek literárně zpracovaných pověstových textů (neboť vydaných zápisů z folkloristického sběru je žalostně málo), zapomínáme, že i texty uložené v archivu někdo před námi upravoval (ale jak a proč?) a že včerejší a předčerejší kontexty a konotační pole někdy jen vzdáleně odpovídají dnešním.

Na základě uvedených poznatků o způsobu vyprávění v živém folklórním prostředí Průšánek a jejich okolí lze analýzou oscilací mezi funkcemi autora a funkcemi výsledného záměru dojít k představě, že dominantou ústního vyprávění je žánrová labilita nebo povolná proměnlivost, neboť autorské funkce mluvčího se v průběhu interpretace plynule upravují (vyžaduje-li to zpětná vazba), nebo naopak stereotypně dodržují. Pověst se předvádí stabilními stereotypy, o nichž byla řeč, čímž se formově blíží autorskému literárnímu písemně fixovanému tvaru. Dominantou písemného zpracování je pak záměrná snaha o dodržení „literárnosti“, tedy autorovy představy o žánru. Pověst může autor libovolně upravovat a tak se blížit novele či lyrické povídce nebo naopak humorce (což platí převážně o pověrečné povídce). Z endogenních funkcí autora se uplatňují apelativní, seberealizační a expresivní funkce při esteticky zaměřeném zpracování řady fáma – glosa – přifabulované epizody – vzpomínkové vyprávění – pověstový komplex. O úpravách pro veřejná vystoupení souborů v rámci folklorismu nebyla v tomto příspěvku řeč, protože jde o specifickou tematiku.³⁹

Poznámky:

- 1 Hovořím o tomto výzkumu podrobněji v Českém lidu 80, 1993, 305–316. Zde je i další literatura a seznam spolupracovníků.

- 2 Výklad o funkcích srov. B e n e š, B.: *Úvod do folkloristiky*. Skriptum. Praha 1989, 44–51. Pro terénní práci byl seznam funkcí zpřesněn takto:
 f u n k c e m l u v č í h o (a u t o r a) : endogenní (vycházející z autora) – exogenní (vycházející z prostředí a působící na autora): může se realizovat funkce apelativní, seberalizační, ideová integrační, regionální, expresivní; podle okolností některá z nich má dominantní postavení;
 f u n k c e p ř e d m ě t u z t v á r n ě n í : endogenní i exogenní; jde o výběr tematiky a v písemném projevu o použité postupy a prostředky pro esteticky působivý výsledek; obvykle se realizuje funkce celebrativní (oslavná), kontakto- a reprezentativní i jiné;
 f u n k c e v ý s l e d n ě h o z á m ě r u : endogenní i exogenní; jde o snahu mluvčího nebo autora specifickým působením estetických a společenských postupů přesvědčit své vnímatele; jde o funkci afektivní, zábavnou, estetickou, informativní i seberalizační;
 f u n k c e p r o s t ř e d í : endogenní i exogenní; projevy zpětné vazby a reakce na ně (vyskytují se i v exogenních funkcích výsledného záměru) a vliv konotačního pole příslušné skupiny; uplatňují se zde funkce etiketová, vzpomínková, reprezentativní, integrační a estetická.
- 3 Analýza funkcí napomáhá i při žánrovém určování textů, neboť nejde o funkce uvnitř jednotlivé skladby, které prozkoumal V. Ja. Propp, Petr Bogatyrev, Allan Dundes a další, nýbrž o funkce překračující rámec jedné skladby. Srov. A n i k ó, N. - B a l o g h : *Einige Fragen zur gattungsmäßigen Sagenklassifikation*. In: H o n k o, L. - V o i g t, V. (red.): *Genre, Structure and Reproduction in Oral Literature*. Budapest 1980, 159–168; Ž e l e, A.: *Poskus strukturalne obravnave slovenske prozne folklore, s poudarkom na pravljici*. Traditiones 23, Ljubljana 1994, 177–186; obecně pak J a s o n, H.: *Reflections about Genre in Oral Literature*. In: Artes populares 16–17, Budapest 1995, 1, 389–400; B e n e š, B.: *Sémiotická problematika žánrů lidového vyprávění*. In: Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Praha 1978, 173–182.
- 4 Srov. B e n e š, B.: *Inžitní literatura a Jakub Svoboda*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity D–29, Brno 1982, 215–222.
- 5 Výklad o tom srov. V o i g t, V.: *Versuch einer gattungsmäßigen Klassifikation der Sagen (Sagenmotiv-Sagentyp-Sagenthemen-Sagenkomplex)*. In: Voigt, V.: Glaube und Inhalt, Budapest 1976, 9–46.
- 6 Z výsledků výzkumu H a l a č o v é, I.: *Folklórne rozprávanie v prostredí školskej mládeže v družstevnej dedine*, Brno 1981 (diplomová práce na katedře etnografie a folkloristiky brněnské filozofické fakulty).
- 7 Termínu *protofolklor* – jde o texty, které jsou svým obsahem a způsobem podání na cestě mezi individuálním vyprávěním a jeho folklorizací – používám ve smyslu, který poprvé uvedli D é g h, L. – V a s z o n y i, A.: *The Memoriate and the Proto-Memoriate*. Journal of American Folklore 87, 1974, 345, 225–239.
- 8 Potvrzuje to B a l a s s a, I.: *Die Sagen eines Dorfes*. Acta Ethnographica 15, Budapest 1966, 234–291; dále D ö m ö t ö r, Á.: *Sagenstoffe in der Märchenüberlieferung*. In: Artes populares 16–17, Budapest 1995, 1, 263–270.
- 9 Mluvčí z Josefova střední generace.
- 10 Podobnými úvahami se zabývá S a t k e, A.: *Vliv dětského posluchačstva na vyprávěčův styl*. Radostná země 6, 1956, 35–40. Netýká se jen žánrů, ale prakticky celého předvedení (performance).
- 11 Informoval M. Komosný (1920), Dolní Bojanovice.
- 12 Mluvčí ze střední generace.
- 13 Dtto.
- 14 Dtto.
- 15 Starší pamětník, který nechtěl, aby se uvádělo jeho jméno.
- 16 Tato setkání se organizovala za velkého zájmu pamětníků do konce 80. let. Další informace mně bohužel chybějí.
- 17 Srov. poznámku č. 4.
- 18 Z řady porůznu vydaných sbírek srov. např. J i l í k, J.: *Povídání z kolovrátku*. Vlčnov 1983; F r o l e c, V. (ed.): *Na slovácké dědině. Příběhy vyprávějí Josef Hubáček, František Pavka, Josef Římák*. Brno 1986; F r o l e c, V. (ed.): *Lidské dokumenty z Podluží. Zápisy Jaromíra Fialy*

- a Ladislava Húsky. Uherské Hradiště 1988. Jiného druhu je sborník Palátová, D.: *Povídky lidových vypravěčů z Čech, Moravy a Slezska, zaznamenané v letech 1945–1954*, Praha 1958 a sbírka „lidových dokumentů“ *O Veselí a Veselanech Bartošíkové A.*, Veselí nad Moravou 1997 – jde nejen o žánrové, ale současně i tematické a hlavně funkční posuny. K tomu srov. Rychnová, D.: *O některých problémech vydávání populárních edic lidové prózy*. Český lid 44, 1957, 31–32; Gregor, A.: *O humorných lidových vyprávěních a vypravěčích*. Vlastivědný věstník moravský 12, 1957, 110–111; Jech, J.: *Příspěvek k vydávání prozaického folklóru*. Československá etnografie 6, 1958, 166–179. Při vydávání nebo již při zapisování pak dochází k tzv. *překódování* – jde o převod textu do spisovného jazyka, adaptaci (literární úpravu) a konečně o přesný přepis nářečního textu. Sromle, V.: *Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem*. Traditiones 23, Ljubljana 1994, 134–154.
- 19 Cituji podle doktorské disertace Malacká, E.: *Změny společenského života v družstevní vesnici*. Brno, s.a., 259 stran. Byla obhájena na Filozofické fakultě UJEP v Brně.
- 20 Citováno podle zápisu v Malackové práci s. 187.
- 21 Tamtéž, s. 125–126.
- 22 Tamtéž, s. 126. K textu je připojen nářev.
- 23 Tamtéž, s. 160.
- 24 Tamtéž, s. 179.
- 25 Ten se nejčastěji projevuje ve zpracování folklorní prózy pro děti, srov. Petiška, E.: *O převyprávění pověstí v knihách pro mládež*. Literární měsíčník 8, 1979, 3, 29–31.
- 26 K pověstem se váže rozsáhlá teoretická literatura, srov. např. Beneš-Buchlován, B.: *O pověstech na Slovácku*. Malovaný kraj III, 1948, 13–14, 30–31, 45–46, 63, 92–93, 107–110, 132–134; týž: *Regionální literatura na Slovácku*. Malovaný kraj IV, 1949, 30–32. Dále: Frolec, V. – Malcková, M.: *Pověst v lidovém vyprávění na Hodonínsku*. Český lid 45, 1958, 220–226; Sirovátková, O.: *Lidová pověst a její výzkum na Moravě*. Slovácko 1962–63, 4–5, 1964, 58–66; týž: *Současné západoněmecké bádání o pověstí*. Český lid 51, 1964, 2, 105–108; Hložková, H.: *Miesto povestovej tradície pri budovaní spoločenského vedomia*. Národopisné informácie, Bratislava 1988, 1, 81–87; Török, K.: *Erzählerische Geschichtsquellen im Dienst der Gedächtnisforschung*. In: Artes populares 16–17, Budapest 1995, 2, 784–789.
- 27 Srov. poznámku č. 5.
- 28 Srov. alespoň Graus, F.: *O „lidovosti“ legend a pověstí*. Zprávy Společnosti československých národopisců 1960, 1–2, 8–9; Šalanda, B.: *Folklór, tradice a stereotypy*. Praha 1990; Stanzel, F. K.: *Teorie vyprávění*. Praha 1988; Pentti, L.: *Kommunikative Aspekte und Strukturmerkmale der Volksepik. Die karelische Legende*. In: Honko, L. – Vigt, V. (red.): *Genre, Structure and Reproduction in Oral Literature*. Budapest 1980, 129–145; Réthy, P. M.: *Die Wahrgeschichte (Generative Aspekte zur Theorie der Erzählung)*. In: Artes populares 16–17, Budapest 1995, 2, 653–673; Sieben Jahre Sonderforschungsbereich 321. „Übergänge und Spannungsfelder zwischen Mündlichkeit und Schriftlichkeit“. Eine Zwischenbilanz 1. Juli 1985–30. Juni 1992. Freiburg im Breisgau 1992.
- 29 Zde bych zdůraznil zdnlivý odklon od systému, o němž hovořím v poznámce č. 2. Vyjadřovací prostředky mluvčího jsou totiž mnohem variabilnější, proto je doporučuji řadit do endogenních funkcí výsledného záměru, často se formujících přímo při vyprávění. Spisovatel má však možnost zpracovat text před jeho vydáním. Toto zařazení je ovšem diskusní a podléhá momentální situaci.
- 30 S problematikou souvisejí pokusy o klasifikaci. Jednotlivé vývojové fáze názorů srov. Krámařík, J.: *Klasifikace látek českých antifeudálních pověstí*. Československá etnografie 5, 1957, 4, 327–332; Volbrachová, L.: *K otázkám třídění pověstí*. Český lid 50, 1963, 67–73; Klímová, D.: *Příprava katalogu českých pověstních žánrů*. Slovenský národopis 11, 1963, 439–484; Kosová, M.: *Zur Frage der Katalogisierung historischer Sagen mit Thematik aus der Türkenzeit*. In: Zbornik XII. kongresa jugoslovanskich folkloristov v Celju. Celje 1965, 381–385; Klímová, D.: *Versuch einer Klassifikation des lebendigen Sagenzählens*. Fabula 9, 1967, 1–3, 244–253; Osobě, J.: *Varianta, verze, jiná pověst – pokus o terminologické zpřesnění*. In: Litteraria humanitas, Genologické studie I. Brno 1990, 221–224.
- 31 Svědčí o tom v širokém záběru nejrůznější sbírky, zejména ty, které jako regionálně vymezené

- vycházely po 2. světové válce. Jako běžnou meziválečnou paralelu uvádím významnější práce z minulosti, které si uchovaly svou dokumentární hodnotu dodnes: K o p e t z k y, F.: *Die Ruine Maidenburg, gewöhnlich das Pollauschloss genannt, in Geschichte und Sage*. Wien 1890. Tuto a další sbírky uvádí R i c h t e r, V.: *Lidská réva*. Břeclav, s. a., 12–13; ve druhém vydání vyšly pověsti spisovatelky I l s e T i e l s c h - F e l z m a n n, *Südmährische Sagen. Südmährischer Kulturkreis (Stuttgart)* 1979. Z osmdesátých let pocházejí *Südmährische Sagen I. Wo die Bronnen verschlafen rauschen*. Gesammelt von Erich Sloschek. Arbeitsausschuß der Südmährer, Geislingen/Steige, s. a., Starší výchozí práce: G r o h m a n n, J. V.: *Sagenbuch aus Böhmen und Mähren*. Prag 1863; O b e r l e i t n e r, A.: *Mährisch-schlesische Sagen*. Brünn 1931; J u n g b a u e r, G.: *Deutsche Sagen aus der Tschechoslowakischen Republik I–II*. Prag 1934; H u l p a c h, V.: *Deutsche Sagen aus Böhmen und Mähren*. Praha 1994; P o l á š k o v á, J. – P o l á š e k, J.: *Pověsti a legendy Moravy a Slezska*. Český Těšín 1997. Pro jihovýchodní Moravu zůstává jako základní sbírka F r o l e c, V. – H o l ý, D. (ed.): *Lidové povídky ze Slovácka*. Praha 1967.
- 32 Uchování dialektu v prepisech textů z folklorních sběrů je často problematické. Jako model bývá dávana za vzor sbírka K a r l a P e k á r k a *Starozlínské pověsti a lidové povídky*, Zlín 1942, nové vydání Vizovice 1997. Z německého prostředí srov. R a u b e k, K.: *Volksdichtung aus Südmähren*, Wien 1937. Od třicátých let vycházely ve Vídni, Gänserndorfu, Hardeggu, eventuelně v Pulkau a jinde sbírečky místních pověstí, pořádané učiteli a jejich žáky. I zde najdeme zajímavé paralely k pověstem na jižní a jihovýchodní Moravě.
- 33 K r o p á č, J.: *Ze zlaté studánky*. Tupy 1996, 79–80.
- 34 Blíže o tom hovořím ve své příručce *Česká lidová slovesnost*, Praha 1990, 288–290.
- 35 R i c h t e r, V.: *Lidská réva*, Břeclav, s. a., 51–52.
- 36 Srov. též Š a l a n d a, B.: *České pověsti ze současného sběru. Doklady k dějinám lidového myšlení I*. Praha 1989; K o c e v a, J.: *Erzähler von Folklore-Prosa in unserer Gegenwart (Die Frau als Erzählerin)*. In: *Artes populares* 16–17, Budapest 1995, 1, 444–451.
- 37 Kromě toho se pověsti nejčastěji srovnávají s pohádkami a ukazují se protiklady historična a poetična, tj. estetických a integračních funkcí jak autora, tak i výsledného záměru. Méně již se pověsti srovnávají se vzpomínkovým vyprávěním. Srov. K r a m a ř í k, J.: *Baarova historická povídka, pověst a skutečnost*. Minulostí Západočeského kraje 4, 1966, 195–201; Š a l a n d a, B.: *Ústní podání a dějiny*. Praha 1989; L ü t h i, M.: *Volksmärchen und Sagen*. Bern-München 1961; R ö h r i c h, L.: *Sage und Märchen*. Märchenspiegel 7, 1996, 2, 1–4.
- 38 B e n e š, B.: *Lidové divadlo: od rituálu k zábavě*. In: *Divadlo v člověku – člověk v divadle I*. Brno 1997, 73–75.
- 39 Záslužnou pomůckou k výkladu byla práce E v y D o u p a l o v é *Slovník sběratelů, vydavatelů a zpracovatelů moravských lidových pověstí*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, facultas paedagogica, Philologica IV, Český jazyk a literatura 6. Olomouc 1987, 121–198.

Univ. prof. dr. Bohuslav Beneš, DrSc. (n. 1927), pracoval v letech 1950–1953 jako středoškolský profesor, později prošel všemi stupni vysokoškolské pedagogické činnosti nejdříve jako lingvista, od r. 1962 jako etnograf se zaměřením na folkloristiku. Na filozofické fakultě Masarykovy univerzity přednášel o lidové slovesnosti, dějinách etnografie a folkloristiky a zabýval se teorií folklóru. Je autorem odborných knih a dlouhé řady studií zejména z oboru slovanské folkloristiky, obyčejů a lidového divadla.

Erzähler, Literaten und Versmacher

Über Funktionen von mündlicher und schriftlicher Ausdrucksweise im Dorfmilieu

Zusammenfassung

In den achtziger Jahren wurde in Prušánky und dessen Umgebung (Südostmähren) eine Forschung im Volksschaffen-Bereich betrieben, wobei die Ergebnisse zum Bestandteil einer umfassenden Monographie über die Gemeinde werden sollten. Als methodologische Ausgangsbasis wurde

vom Autor der vorliegenden Studie das Funktionensystem der mündlichen und schriftlichen Ausdrucksweise gewählt und appliziert. Da sich die Voraussetzungen für weiteres Materialsammeln geändert haben, halten wir es für wichtig, wenigstens einige Ergebnisse zu veröffentlichen.

Der volkstümliche Verfasser bemüht sich, ob mündlich oder schriftlich, alles zu behandeln, was ihn interessiert; somit wird die endogene Autorenrolle erfüllt, entsprechend seiner Begabung und seinen Ausdrucksfähigkeiten. Zugleich wird er von einem Komplex der exogenen Funktionen beeinflusst, die in sein Werk hineindringen. Der Autor wählt Themen aus und bestimmt die Handlungshierarchie. Damit wird die endogene Funktion des Gestaltungsobjektes realisiert; bei Einflüssen von außen wird dies als exogene Funktion des Gestaltungsobjektes bezeichnet. Der Autor versucht zugleich, auf seinen Wahrnehmer zu wirken, indem er sich dessen Erfahrungen und Kenntnissen annähert. Auf solche Weise vollzieht sich die endogene Funktion der Zielsetzung, während der Einfluß eines Konnotationsfeldes als exogene Funktion der Zielsetzung bezeichnet wird. In einer kompletten Analyse dürfen nicht fehlen: endogene Funktionen der Umgebung, welche sich in der Befriedigung der Leser und Zuhörer mit dem adäquaten, ästhetisch gezielten Ausdruck äußern, und exogene Funktionen der Umgebung, die dem Einfluß der Rückkoppelung zugeschrieben werden.

Die vorliegende Studie befasst sich nur mit Erkenntnissen über Funktionen der Zielsetzung in der mündlichen Erzählung (1), über Funktionen der Umgebung bei einem erzählerischen oder berichtenden Auftritt (2) und schließlich über endogene und exogene Funktionen des Autors und Funktionen der Zielsetzung beim Verarbeiten der regionalen Sagen (3). Der letzte, umfangreichste Teil ist mit Bemerkungen versehen, die das Sagengenre und gegenseitige Beziehungen zwischen der schriftlichen Amateur- und Insiderbildung, zwischen Arbeiten von Anfängern und Professionellen behandeln.

Im Gegensatz zu mehreren Studien werden hier die Sagen Erzählungen und deren literarische Stilisierung in den regionalen literarischen Werken nicht mit Märchen verglichen, sondern mit Erinnerungserzählungen, die als Genre der Folkloreprosa bekannt ist. Derartige Erzählungen werden am häufigsten mündlich dargestellt, entsprechend den traditionellen Normen für die regionalen Erzähler, die als aktive, „geschichtliche“ Zeugen auftreten. Die Sagen gehören zu den Genres, die als ein historisches Dokument angesehen und dementsprechend auch überliefert werden. Die Kategorie „oral history“ als Genre kommt im Volksbereich nicht vor, denn Erzählen von Sagen wird meistens für eine objektive Information gehalten, wo zwar Erdichtungen und Handlungen von übernatürlichen Wesen zugelassen werden, aber die „historische Wahrhaftigkeit“ überwiegt. Der Autor kann sich nicht auf die Augenzeugen stützen, sondern nur auf die „Textzeugen“, die eine Sage vom Hören oder vom Lesen kennen, nicht also von einem persönlichen Erlebnis. Diese Gedanken sind durch lebendige Dokumente mit ländlichen Erzählungen aus den 80er und 90er Jahren unseres Jahrhunderts und durch eine Auswahl von adaptierten Sagen illustriert. Wir kommen zum Schluß, daß die Dominante der mündlichen Erzählung Veränderlichkeit von Genres bildet, denn die Rollen des Autors und der Zielsetzung verändern sich nach und nach innerhalb einer Erzählung, während die Dominante der schriftlichen Stilisierung - Darstellung mit einer literarischen Absicht - durch die Bemühung gekennzeichnet ist, „Literarisches“, d.h. die Vorstellung des Autors über das Genre einzuhalten. Von den endogenen Funktionen des Autors treten sein Appell, Selbstverwirklichung und Expresivität hervor, unter deren Einfluß die ästhetisch orientierte Verarbeitung der Reihe „Fama – Glosse – hinzufabulierte Episoden – Erinnerungserzählung – Sagenkomplex“ steht.

Storytellers, Writers and Poets

On Functions of oral and literary Folklore in the village area

A b s t r a c t

In the 1980's, a research project of folklore in South-East Moravian village Prušánky took place. Its results were intended to become a part of more generally oriented profile of the community. The basic methodology used by the author was application of system of functions of oral and literary-folklore. However, since the conditions for further collection of material have changed, we consider it appropriate to publish at least some of the conclusions.

A folk narrator or an author of a written text tries to speak or write about anything of interest to them: it fulfills the endogenous function of author, dependent on his talent and capabilities of self-expression. At the same time, he is influenced by a set of exogenous functions of author that are reflected in what he creates. The author chooses a topic and sets the hierarchy of plot, thus applying endogenous functions of the described subject matter. Any outside influence exercised on these represents the exogenous function of the given subject matter. At the same time, the author tries to influence the audience by approximating their experience and knowledge through fulfilling the endogenous functions of the resulting intention. The analysis must also contain a group of endogenous functions of environment, expressed through satisfaction of the audience with adequate expression and aesthetic intention, and a group of exogenous functions of environment, referred to as an influence of feedback.

The study discusses only information about the (1) group of functions of resulting intention in oral storytelling, about the (2) group of functions of environment at a storytelling or information sharing appearance and finally about (3) endogenous and exogenous functions of the author, and the functions of resulting intention when adapting the folk legends. The final and most extensive passage opens with remarks on the legend genre and relationships between written art by amateurs and writers, or beginning and professional authors.

This study, unlike many others, does not compare the legend genre and its literary style found in the works of regional writers to fairy tales. Instead, it finds similarities with reminiscence storytelling, known as a genre of folk prose. This is in most cases performed orally and conforms to the norms of regional storytelling tradition, whose bearers are active witnesses. The legends belong to genres that are understood as a historical document and passed accordingly. The category of oral history does not work in the folk environment, because legends are usually understood as objective information, where some fabrication and unnatural phenomena are allowed, but the "historical truth" predominates. The author cannot lean on witnesses, only on the "textual" witnesses, whose knowledge of the legend is gained from hearsay or reading, not personal experience. These thoughts are illuminated on living material of village storytelling from the 1980's–1990's and on selected legend adaptations. We come to a conclusion, that the oral storytelling is dominated by ambiguity of genre, since the functions of author and resulting intention are continuously changed during the performance, while the written stylization (adaptation with literary intention) is dominated by the author's effort to adhere to "literarity", i.e. his ideas about the genre. Of the endogenous functions of author, the appellative, self-realization and expressive functions are applied. They influence the aesthetically-minded adaptation of the consequence "rumour-gloss-extra fabulated episodes-reminiscence storytelling-legend complex".

PRÁTELSKÁ ZDRAVICE MIROSLAVĚ LUDVÍKOVĚ

Uběhlo již hodně času od doby, kdy jsme jako studenti oboru etnografie navštěvovali v rámci výuky národopisné oddělení Etnografického ústavu Moravského muzea v Brně. Tajuplnost budovy, setmělých depositářů, ale i sami odborní pracovníci v nás vzbuzovali pocit úcty a obdivu. Právě zde jsme měli možnost blíže poznat laskavou a vždy velmi ochotnou kolegyni – PhDr. Miroslavu Ludvíkovou, CSc., zabývající se studiem lidového textilu, lidové stravy a odpovídající za textilní sbírkový fond muzea. Pod jejím vedením jsme se poprvé blíže seznámili s vlastní muzejní prací. V té době nikdo z nás nepomyslel na to, že naše odborné zájmy a vzájemná sympatie nás svedou ke spolupráci po řadu let až podnes. Pro etnografické oddělení Slováckého muzea je velkou ctí, že až dosud zůstalo pro Miroslavu Ludvíkovou Slovácké muzeum druhým muzejním domovem.

Osobnosti Miroslavy Ludvíkové byla věnována řada článků a příspěvků, a proto náš pozdrav k jejímu životnímu jubileu je zaměřen na ocenění její spolupráce s naším oddělením v muzeu. Především její odborné znalosti v oboru lidového textilu a výšivky, získané vlastním studiem a houževnatostí, pomohly nám při výběru předmětů k obohacení muzea, kde je členkou poradního sboru pro sbírkotvornou činnost. Dodnes svou radou a informací přispívá ke zkvalitňování a vytváření textilního fondu muzea. Nikdy neodmítla žádnou spolupráci při lektorování našich příspěvků do tisku nebo scénářů k výstavám. Jakékoliv její odborné připomínky jsme přijímali ne jako výtku, ale užitečnou radu pro obohacení našich odborných poznatků.

Její spolupráce se Slováckým muzeem se odráží ve všech oblastech etnografického oddělení. Řadou svých příspěvků z oboru národopisu publikovaných v muzejním sborníku Slovácko přispěla k rozšíření poznatků o lidovém oděvu na Slovácku. Výsledkem dobré spolupráce bylo i vydání samostatné knihy *Lidová výšivka na Podluží*. Kniha vyšla tiskem v roce 1982 a čerpala ze všech textilních sbírek moravských muzeí. Vážíme si všech jejích příspěvků, poněvadž jsou publikované na základě hlubokého studia muzejních a archivních materiálů, nejen u nás, ale

i v zahraničí. Její jazykové znalosti ji umožnily studiem běžně nedostupných pramenů v zahraničních institucích. Vedle publikační činnosti je známá i řadou přednášek, ve kterých seznamovala nejen odborníky, ale i širokou veřejnost se svými poznatky v oboru etnografie. Jednou z těchto úspěšných akcí byl i Večer v muzeu, konaný ve Slováckém muzeu pod názvem *Z historie lidového oděvu*, kde Miroslava Ludvíková seznámila posluchače s archivními prameny mnichovského muzea, pro naši veřejnost dosud neznámými, jež dokumentují nejstarší doklady o krojích na Slovácku. Večer se těšil velkému zájmu veřejnosti.

Vedle publikační činnosti sepsala Miroslava Ludvíková řadu scénářů výstav, které realizovala nejen doma, ale i v cizině. Výstavy byly zaměřené především na lidový textil a měly vždy nosnou myšlenku, poznatky vědecky podložené, předměty datované a lokačně určené. Jedním z výstavních míst byly i sály Slováckého muzea, ve kterých se uskutečnila v roce 1980 výstava *Moravská lidová výšivka*. Autorka podrobně seznámila návštěvníky s výšivkou z celé Moravy a poukázala na její typologii, techniku a bohatství.

Hodnotíme-li dosavadní spolupráci Miroslavy Ludvíkové se Slováckým muzeem v Uherském Hradišti ceníme si všeho, co dosud pro muzeum udělala v rámci pracovních povinností. Zejména množství jejího volného času věnovaného oponentským posudkům, konzultacím a radám, jež se nedá nijak spočítat a finančně uhradit, je pro nás velkým obohacením a doplněním našich odborných znalostí.

Miroslava Ludvíková, pro nás vždy Mirka, zůstává nám, o něco mladším, příkladem člověka morálních kvalit, nesmírné houževnatosti a pracovitosti. Věříme, že i v dalších letech se budeme těšit z její přítomnosti na našich společných setkáních ve Slováckém muzeu.

Muzejní etnografové

DVĚ JUBILEA VE STRÁŽNICI

PhDr. Vlasta Ondrušová, jako většina vysokoškoláků z Horňácka (narodila se v Lipově 20. 12. 1948), absolvovala středoškolské studium na strážnickém gymnáziu (1964–1968). Stu-

dium národopisu a češtiny na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (1968–1973) zakončila diplomovou prací: *Monografie vypravěčky Barbory Mičkové z Kuželova. Průměrná vypravěčská osobnost mezi vypravěči na Horňácku*.

Svých zkušeností z pětiletého působení ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (1973–1978), kam nastoupila po ukončení studia, využila ve strážnickém Ústavu lidové kultury, kde působí od roku 1979 dosud. Tam se ujala správy etnografických sbírek a rozvinula samostatnou sbírkotvornou činnost. V období budování strážnického Muzea vesnice jihovýchodní Moravy prováděla výzkum lidové architektury, potřebný pro řešení problémů spojených s instalací interiérů objektů prezentovaných v tomto skansenu, jímž byla pověřena.

Součástí její pracovní náplně se stala též organizace výstavní činnosti. V té dominuje expozice *Habánská keramika a lidová hrnčičina ze sbírek manželů Landsfeldových* a rozsáhlá specializovaná expozice *Nástroje lidové hudby v České republice*, nedávno otevřená na strážnickém zámku.

Důkladnou znalostí problematiky soudobé existence folklóru využívá při tvorbě festivalových pořadů i při výkonu funkce místopředsedkyně programové rady Mezinárodního folkloristického festivalu Strážnice. Její schopnosti a zkušenosti, kterých v tomto směru v době působení ve strážnickém Ústavu lidové kultury dosáhla, vedly k tomu, že se stala tajemnicí České národní sekce CIOFF – mezinárodní organizace pořadatelů folklorních festivalů. Perfektním výkonem této funkce přispívá účinně k realizaci *Doporučení k ochraně lidové kultury*, které v roce 1987 adresovala organizace UNESCO všem vládám světa.

PhDr. Jiří Pajer, CSc., rodilý Strážničan, etnograf, folklorista, archeolog a v neposlední řadě výborný muzikant, vyplnil abrahámovské penzum svého životního údelu badatelskými, publikačními, uměleckými a organizačními aktivitami ve všech oborech svého zájmu.

Už v době studia na strážnickém gymnáziu (1964–1967) se zúčastnil terénních výzkumů s keramikem Heřmanem Landsfeldem, v jehož dílně se také seznámil s technikou ošetřování a zpracování nálezového keramického materiálu. Studium archeologie a etnografie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity (1967–1972) získává potřebné teoretické vybavení k rozvinutí

vlastního badatelského úsilí v tomto oboru, které přispělo k formování základů naší moravské archeologie. Jeho dvě monografie *Hromadný nález ze začátku 17. století ve Strážnici*, (Strážnice 1982), *Počátky novověké keramiky ve Strážnici* (Strážnice 1986) a výzkumy specializované na problematiku novokřtěnské keramiky ho přiřadily k předním znalcům této tematiky u nás.

K mimořádným výsledkům dospěl ve své práci folkloristické. Produkci sbírek moravských lidových písní obohatil o zpěvník *Ten vánoční čas* (Strážnice–Kyjov 1990) a *Záleský zpěvník* (Březůvky 1990), metodiku zkoumání lidové písně o práci *Svět lidové písně* (Strážnice 1989). Završením jeho dosavadního folkloristického bádání je vzácná monografie *Marie Procházková (1886–1986), zpěvačka ze Strážnice* (Hodonín 1986).

Ani intenzivní badatelská a publicistická činnost však nepřivedla Jiřího Pajera k tomu, aby se uzavřel před aktuálním společenským a kulturním životem. Působil ve strážnických cimbálových muzikách jako hráč na kontrabas i jako hudební aranžér. Pracoval v odborných porotách, přednášel, působil v redakčních radách. Je autorem desítek folklorních pořadů rozhlasových, televizních a festivalových. V rámci svého dlouholetého působení v Ústavu lidové kultury ve Strážnici (1971–1993) přispíval jako autor pořadů ke společenskému a odbornému věhlasu mezinárodního folklorního festivalu Strážnice.

Posíláme do Strážnice oběma jubilatům přání dobré pohody v osobním životě i v další tvůrčí práci.

Karel Pavlišťík

JAN POLÁČEK (12. 11. 1896–10. 3. 1968)

V březnu letošního roku uplynulo 30 let od smrti významného sběratele Jana Poláčka. Jeho zásluhy a zájem o lidovou píseň patřily dvěma moravským regionům – Slovácku a Hané. Hanácké období se kryje s větší částí jeho života, neboť Haná se stala sběrateli od roku 1929 domovem až do jeho odchodu v roce 1968. Slovácku však patří jeho mládí a první setkávání s lidovou písní a lidovou hudbou. J. Poláček, narozený 12. 11. 1896 v Jaroměřicích nad Rokytnou, žil ve Strážnici na Slovácku od nejtělejšího dětství (od r. 1897), navštěvoval zde základní školu a gymnázium, které zakončil v roce 1915.

Doba gymnaziálních studií probíhala už ve znamení živého zájmu o lidovou píseň. V jeho sběratelském deníku čteme o těchto letech, které sám sběratel nazývá slováckým obdobím:¹

„Osud mi dal do vínku, že jsem vyrůstal ve Strážnici, měšťt ležícím v nejtýpichtější části Mor. Slovácka, kde bohatá a rušná historie kráčela ruku v ruce s vysokou kulturou lidu. Již jako docela malý hoch (asi 8–9 letý) stýkal jsem se s místními rolníky a mojí vnímavé povaze se zalíbilo vše, čím selský lid žil, hlavně však jeho písně a lidová hudba a umiňoval jsem si, až dospěji, budu zapisovat tyto písně. Přišel jsem k tomu názoru, když jsem se s rodiči v r. 1905 zúčastnil svatby rolnické dcery Maryši Mrlákové v Rybářské ulici. Zde hudci statečně vyhrávali a pamatují si dodnes, jak jsem se divil, že se všichni svatebčané i s hudci vešli do jizby, sice zbytečného nábytku dočasně zbavené, avšak přes to jen plochy sotva 4×5 m i s pecí měřící. Tehdy kromě basisty „stryčka“ Vajčnera seděli ostatní muzikanti na peci, diváci na lavicích kolem zdí a mezi nimi několik párů střídavě mladých a starých svatebčanů tančilo překrásný pravý strážnický „Danaj“, národní taneč.“

Krásna hudby a dojmavost předzpěvovaných písní danajových a svatebních krojů v tak krásné harmonii se linoucí mi ovšem vynikla v pravé podstatě později, až jsem po letech absolvoval více podobných příležitostí zpěvu, hudby a tance. Nicméně onen kouzelný rytmus danaje mi již tehdy „učaroval“ a tak pevně v paměti utkvěl, že nevymizel ani potom, když jsem později jako dospělejší student poznával písně a tance jiných končin Mor. Slovácka. – Od té doby jsem pásl po příležitostech, kde uslyšet opět strážnické staré hudce hrát k lidovým tancům.“²

Od poslechu a pozorování pak vedla přímá cesta k vlastnímu aktivnímu provozování a posléze ke sbírání lidových písní. Počáteční podněty najdeme v roce 1912, kdy se konal ve Strážnici Sjezd pokrokové mládeže slovenské z Uher i z Moravy. Při této příležitosti odezněl mimo jiné referát Karla Klusáka o folklóru a o lidové písni promluvil Hynek Bím. Ostatně celá akce probíhala ve znamení snahy o další udržování a uchovávání folklóru, což se v této době považovalo přímo za národní povinnost. Pod vlivem této akce, ve strážnickém ovzduší, prochnutém tradičním lidovým muzikantstvím, se zrodil nápad aktivně navázat na dosud živé či dožívající tradice lidových hudců. Studenti gymnázia, mezi nimi i J. Poláček, tedy založili slováckou muzi-

ku. Zatímco houslistů se našlo dostatek, chyběl v kapele basista. J. Poláček se proto ihned začal učit hrát na kontrabas a počátkem května 1913 už muzika s úspěchem účinkovala na studentském výletě. Po čase se mezi mladými muzikanty objevily nejasnosti a rozpory o stylu hry, zvláště když do hry primáše pronikaly manýry charakterizující projev cikánských hudebníků. Členové kapely se proto rozhodli učit se u starých hudců. Základ muziky, to znamená primáš, kontráš a basista vstoupili do učení k muzikantům ze strážnické Ráčkovy kapely. Naslouchali jim a hráli s nimi ve snaze prakticky poznat a dobře si osvojit charakteristický styl lidových hudců a současně z toho důvodu, aby získali dostatečnou zásobu tanečních písní, což byl další z předpokladů úspěšné činnosti nejen vedoucího muziky – primáše ale i ostatních hráčů. Po určité době, během níž J. Poláček zastával místo u kontrabasu, našel se jiný hráč na tento nástroj. A J. Poláček opět začínal znovu, tentokrát na cimbál, jehož začlenění do kapely se stalo ideálem mladých strážnických muzikantů. „S cimbálem jsme už vystupovali jako nedostížná slovácká muzika, jejíž pověst pronikala až na Myjavu a kde nám sám Samko Dudík docela projevil obavu z konkurence.“³

Důležitou etapu v životě J. Poláčka představovala činnost v brněnském slováckém krúžku. Na jeho schůzkách v někdejší Akademické kavárně na Falkensteinerově ulici se J. Poláček zúčastnil příprav relací pro české vysílání, v tehdejší brněnském Radiojournalu. Někteří členové slováckého krúžku vyplňovali mezery ve vysílání zpěvem lidových písní s průvodem cimbálu nebo klavíru, za nějž často usedal právě J. Poláček.

V této době započala také další významná kapitola Poláckovy folkloristické činnosti – sbírání a zpracování lidových písní v podobě edice. Sběru věnoval Jan Poláček mnoho let svého života. O tom, jak vlastně se zapisováním lidových písní začínal, píše:

„Neměl jsem důstojného zjevu Sušilova ani ideálních spolupracovníků Bartošových, když jsem se po světové válce odhodlal přispěti k zachování upadajícího a zanikajícího pěveckého lidového umění našich moravských Slováků. Tato odvaha byla veliká, uváží-li se, že množství národních písní bylo přes válku zapomenuto a že mnoho lidových zpěváků se z vojny nevrátilo. Především bylo nutno zjistiti, zda-li při zdraví a síle zůstali hudebníci – konservátoři lidové pís-

ně. Ke své potěše našel jsem staré známé hudece Velické se starým Trnem v čele, z hudeců strážnických „strýca“ Pánka a Mlýnka, na Myjavě se ozval Samko Dudík se svojí bandou a na Podluží Nešpoři. Tedy počátek dobrý. – Nyní jsem nevynechal žádných příležitostí, kde tito hudeci účinkovali a tu nepozorován, v ústraní obdivoval jsem jejich vzkrísené reprodukční umění a schopnosti harmonizace a instrumentace. Pilně jsem si přítom zanechal písně jimi doprovázené, abych si je dal pak o přestávkách zpěváky ještě ověřiti a tekstem doplniti. Dostávalo se mi často informací neúplných, ba protichůdných, takže na konec nezbylo než uchýliti se o radu k místním znalcům anebo k „chlapcům“ ze „Slováckého krúžku“.⁴

Poláčkovy rozsáhlé zápisy prozrazují nejen hluboký a soustavný zájem o lidové písně, ale také metodiku sběratelské práce. Je třeba zdůraznit, že sběratel usiloval o podchyzení živého projevu v autentické zpěvní nebo herní situaci, aby tak byl zachován původní charakter a výraz zpěvního projevu. V Poláčkově způsobu práce v terénu se uplatnila ekologická metoda, která kladla důraz nejen na jev samotný, tedy na lidovou píseň, ale i na celé prostředí, v níž žila a na nositele – zpěváka. J. Poláček zachytil řadu údajů a postřehů o jednotlivých zpěvácích a zahrnul je do svého sběratelského deníku. Najdeme zde i charakteristiky muzikantů ze strážnické Ráčkovy kapely. Jiným rysem sběratelské praxe J. Poláčka byla snaha o kompletnost slovesné i hudební složky písní. Doplnění textu, ověřování zápisu a konečná korekce za přispění „znalců“ směřovala k cíli zachytit píseň v úplnosti, aby pak dále mohla proniknout do zpěvního repertoáru a zakotvit v něm.

J. Poláček za svého poměrně krátkého pobytu v Brně zaznamenal a sestavil do zpěvníku písně ze Slovácka, v čemž mu byli nápomocní členové brněnského slováckého krúžku. Ten se stal také vydavatelem díla, které vyšlo pod názvem Slovácké písničky (Sbírka 250 jednohlasých písní). Celkem vyšlo sedm dílů, některé z nich i vícekrát, např. 1. díl, vydaný v roce 1936 poprvé, se objevil potom ještě čtyřikrát.⁵ Ohlas na Slovácké písničky byl velmi příznivý. Úspěšně vyplňovaly mezeru, která na čas vznikla ve vydávání populárních edicí. Slovácké písničky si nekladly za cíl být vědeckou edicí, ale chtěly přispět k zachování písní dosud nezaznamenaných nebo těch, které byly zapsány neúplně či nesprávně. V předmluvě k prvnímu svazku nastínil sběratel poslání sbírky: „*Předkládám tedy*

milovníkům slováckých písní jménem „Slováckého krúžku“ v Brně dílo, které nevzniklo prostým výpisem líbivých písní z velkých sbírek, avšak dlouhodobým bedlivým studiem písní, přednášených našimi zpěváky. Přeji si, aby snaha tato, dobře míněná, splnila vytčený cíl: zachovati píseň moravských Slováků tak, jak se skutečně zpívá.“⁶

Vedle sbírání a vydávání písní nelze opomenout Poláčkovu upravovatelskou činnost. Některé jeho úpravy vyšly jako materiály určené pro pedagogické účely, většina jich však zůstala v rukopise, a to jak úpravy slováckých, tak hanáckých písní. Poláček směřoval celou svou sběratelskou činností k tomu, aby zachytil co možná nejvíce z toho, co se ještě v živém provedení zachovalo, co mohlo přispět k poznání lidových písní v jejich původní, tradiční podobě. Současně však usiloval čistě prakticky o to, aby široké vrstvy zájemců měly co zpívat, hrát, předvádět v rámci činnosti souborů na pódiiích atd. Tomuto cíli přizpůsobil své písňové úpravy, které sám charakterizoval následovně: „*Písně tyto byly harmonizovány se zřetelem k lidovému přednesu a pojetí. Tím se liší od přísné teoretické harmonizace, kterou seznáváme v běžných sbírkách písňových. Má-li krása a rázovitost národní písně na mor. Slovácku vyniknouti, nelze ji odít do roucha příliš umělého!*“⁷

V podobném duchu se nesly rovněž jeho práce teoreticky zaměřené, které měly často ráz přednášek nebo instrukcí pro ty, kdo se lidovou písní blíže zabývali, ať už to byli pedagogové, vedoucí souborů či ostatní výchovní a kulturní pracovníci. Tyto studie pojednávaly ponejvíce o hudební tradici Strážnice, jak to dokládají jejich tituly: O lidové hudbě ve Strážnici, O lidové písni ve Strážnici, Strážnice v lidové písni, hudbě a tanci apod.⁸

Poláčkovy postřehy z terénu, stejně jako jeho úvahy a práce o lidové písni se dochovaly v rukopisech. Podobný osud měly i jeho úpravy, které se nepodařilo vydat tiskem, i když by nepochybně mnohonásobně posloužily praktickým účelům. Ostatně i jeho Slovácké písničky, které si získaly tak velký ohlas a oblibu, jsou dnes veřejnosti prakticky nedostupné. Nemělo by být 30. výročí úmrtí sběratele J. Poláčka pobídkou k jejich reedici?

Poznámky:

- 1 Deník sběratele věnovala v roce 1990 brněnskému pracovišti Ústavu pro etnografii a folk-

loristiku AV ČR manželka dr. Poláčka, paní Růžena Poláčková. Část je psána dr. Poláčkem, část přepsala R. Poláčková podle manželova původního záznamu. Dokument je uložen pod signaturou Z 25.

- 2 Deník s. 50–51.
- 3 Tamtéž s. 54.
- 4 J. Poláček: *Jak jsem sbíral slovácké písně*. Literární Morava čís. 1, září 1936.
- 5 I.–V. Brno 1936–1947, VI.–VII. Praha 1951, 1960.
- 6 Slovácké písníčky I., s. 6.
- 7 Deník s. 66.
- 8 Tyto práce jsou v Poláčkově pozůstalosti, která je uložena v Ústavu lidové kultury ve Strážnici (signatura 11204–11206).

Pavel Popelka: **Příběhy v písních vyzpívané**. Lidové balady z moravských Kopanic. Muzeum J. A. Komenského, Uherský Brod 1995, 421 stran

Balady patří k nejvíce vydávaným písnovým druhům. Vycházely jako součást souborných sbírek i samostatně. Některé oblasti bohaté baladickými útvary, jako například Slovácko, proto mají své vlastní, regionální sbírky epických písní. Rozmanitost lidové písněvé epiky na Slovácku dokládá rovněž před nedávnem vyšlá edice připravená a sestavená Pavlem Popelkou. Obsahuje balady z jediné, nepříliš rozsáhlé podoblasti Slovácka, z moravských Kopanic. V reprezentativním vydání, které je věnováno památce etnomuzikologa dr. Jaromíra Gelnara a 100. výročí konání Národopisné výstavy československé, se zájemcům představují téměř tři stovky písní, obsahově velmi mnohotvárných.

Balady a legendy byly zpravidla, vlastně už od počátku vydávání písněvých edicí v minulém století, uváděny sběrateli pod určitým názvem naznačujícím děj písně. Určující roli v tom sehrály sbírky K. J. Erbena a F. Sušila. Názvy, které používali tito sběratelé a editoři, se písně označovaly i v pozdější době, ať už to byla píseň *Za Turka provdaná*, *Dcera bojovnice*, *Zajatá či Dorna vražednice*. V edici P. Popelky nenajdeme tyto tradiční tituly. Písně jsou rozloženy do jedenácti skupin podle obsahu. Vycházejí v podstatě z třídění obvyklého a užívaného v bádání o baladách, jak je stanovila mezinárodní odborná komise: I. Nadpřirozené události, II. Milostné vztahy, III. Rodinné vztahy, IV. Život ve společnosti, V. Vojna, VI. Zbojnictví, VII. Historické události, VIII. Náhodná neštěstí, IX. Násilné činy, X.

O zvířatech, XI. Legendy. Podle povahy vlastního materiálu je tento způsob přízpusoben a uvnitř výše uvedených oddílů následuje podrobnější dělení podle konkrétního děje zobrazeného v písních.

Výběr písní pro edici se poněkud odlišuje od obvyklé náplně baladických sbírek. Editor sám v úvodu upozorňuje, že jeho pojetí je jiné. Za hlavní kritérium pro zařazení písně do sbírky považuje zobrazení nějakého děje. Z toho se odvíjí i název edice – Příběhy v písních vyzpívané – naznačující širší záběr. Ve sbírce proto najdeme mnohé písně, obvykle zařazované do jiných písněvých skupin. Např. na Moravě a ve Slezsku velmi rozšířenou píseň Těžko temu kameňu, co pod vodú plyne (č. 26) nejčastěji najdeme mezi písněmi milostnými. Další píseň (č. 69) s podtextem „Matka se ujme dcery proti jejímu muži“ se obvykle řadí k písním s tematikou rodinnou a sociální. A dala by se uvést i řada dalších příkladů. Vždyť probíráme-li se texty lidových písní, zjišťujeme, že možná ve většině z nich je zobrazeno jisté dění, jistý pohyb, a přesto nejsou považovány za epické písně.

V edici P. Popelky jsou jednotlivé baladické příběhy řazeny do skupin tak, že pod jedním číslem najdeme jak přímé varianty (č. 30), tak písně pouze spojené společným obsahem, tedy samostatně zpracování jedné látky (č. 26, 34 aj.). K písním jsou kromě obvyklých pasportizačních údajů připojeny některé stručné poznámky o interpretech, o původu písně (od koho se ji zpěvák naučil), popřípadě o zpěvní příležitosti. Bohužel tyto údaje postrádáme u písní, které P. Popelka převzal od jiných sběratelů, i když v rukopisných sbírkách jsou uvedena jména interpretů i jejich věk.

Vedle působivého vnějšího vzhledu je tato edice poutavá a přínosná zejména proto, že značná část písní byla zaznamenána v posledních dvou desetiletích, tedy v období, kdy se balady většinou už aktivně netradovaly. Jde o cenný písněvový materiál, dosud nepublikovaný, dokládající v okruhu jednoho písněvého druhu i řady písní velkou variační pestrost na poměrně malém území.

Marta Toncrová

Písně z Bystřice pod Lopeníkem v zápisech Zdeňka Kolaříka, Jana Miroslava Krista, Ivana Vernerera, Františka Dobrovolného a Josefa Černíka k vydání připravil Pavel Popelka. Hudební vydavatelství Kneifl 1997, 177 stran.

Publikace představuje lokální písňovou monografii obce Bystřice pod Lopeníkem na Uherskobrodsku a zároveň z větší části i repertoár jednoho bystřického zpěváka, Josefa Guryči. Od něj pochází celkem 106 písní, zbývajících 30 nazpívalo dalších 6 zpěváků. Jde o dosud nepublikované zápisy od 5 sběratelů. Původní záznamy jsou deponovány v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě (rukopisné zápisy) a v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně (rukopisy a transkripce zvukových nahrávek pořízených Čs. rozhlasem v Brně).

V úvodu sbírky najdeme stručnou informaci o kraji a o charakteru sběrů, které byly prováděny v 50. letech 20. století. Místo podrobnějšího pojednání o hlavním interpretovi J. Guryčovi, jsou zařazeny rukopisné paměti tohoto zpěváka, které sepsal na žádost své dcery. V nich je kromě vlastních životních osudů nastíněna historie rodu, jsou zde pasáže o zvycích v obci, o kroji, historických událostech a vůbec o životě v Bystřici pod Lopeníkem. Naplnil se tak záměr editora zasadit písně do kraje, do osudů lidí.

Edice je rozdělena na oddíl písní epických, milostných, rekrutských a vojenských, ke svatebním obřadům, rodinných a ze života, sociálních, pracovních a tanečních, mezi nimiž dominují písně k místní formě párového točivého tance, zvaného zde našská, a dále písně, které se zpívají při fašankové obchůzce. U řady zápisů však označení tance (č. 86–89, 97, 99 a další) postrádáme. Uvnitř oddílů jsou seřazeny abecedně.

Z ediční poznámky vyplývá, že původní údaje sběratelů, vztahující se ke zpěvní příležitosti, nahradil editor zřetelem obsahovým, bez ohledu na to, že se obě hlediska, funkční a obsahové, často míší. Kupříkladu píseň Ešče sme byli nad Koryčany, kterou najdeme mezi baladami (č. 4), byla součástí obchůzky bobkovníků o fašanku. (Dokazují to opakované záznamy této obchůzky pořizené v letech 1969, 1970 a 1971 soustředěné ve fonotéce ÚEF AV ČR v Brně, sign. PK 68 B.)

V případech, kde jde o kontaminace několika písní, jsou texty rozděleny na více částí, tzn. že není zachováno původní podání. Neekonomicky jsou pak několikrát vypisovány zcela identické nápěvy, místo aby se použilo úspornějšího způsobu formou odkazů (č. 22–23, 28–30, 102–110 aj.). Některé zápisy jsou v textu doplněny dalšími slokami, zpravidla podle podání J. Guryči. Na tyto zásahy a doplňky upozorňuje editor v ediční poznámce. Najdeme zde i zmínku o metronymických úpravách, které jsou ve-

deny snahou o větší přehlednost někdy značně komplikovaných transkripcí zvukových záznamů z pera Františka Dobrovolného. Při těchto zásazích se však podařilo vnést do zápisů řadu chyb a nepřesností, jak to dokazuje porovnání s původními předlohami. Kupříkladu hned v písni č. 1, v původním zápise bez taktu, doplnil editor 12/4 takt, přičemž však píseň rozdělil do 7/4, 4/4 a 8/4 taktu. Současně vynechal tečky u některých not a křížek u g¹ v posledním taktu. Další tečky u not chybí např. v písních č. 26 a 57, trioly nezaznamenal u č. 45, 46, kvintoly v č. 33. V č. 36 je změněno předznamenání, takže místo původního fis-moll je píseň v F-dur! V písni č. 19 chybí na konci prvního řádku odrážka u c¹, v č. 68 v 1. taktu 3. notové osnovy má být a¹a¹g¹ nikoli h¹h¹g¹, č. 77 začíná tónem e¹, nikoli d¹ atd. Uvádím zde jen některé ze změn, které do zápisu vnesl editor a které se vymykají povaze zásahů uvedených v ediční poznámce. P. Popelka rovněž zcela ignoroval údaj o délce trvání sloky, údaj nadměru cenný a v prepisech F. Dobrovolného důsledně uváděný.

Některé změny týkající se nápěvné stránky, textu (řazení slok a textových kontaminací) či úprav dialektu, snižují pramennou hodnotu zápisů, a tím i celé, nápaditě a netradičně pojaté písňové edice, která byla vydaná u příležitosti 45. výročí založení folklorního souboru písní a tanců Olšava.

Marta Toncrová

Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. Strážnice 1997. 238 s.

Naši odbornou etnograficko-folkloristickou literaturu významně obohatila rozsáhlá příručka s názvem *Od folkloru k folklorismu* s podtitulem *Slovník folklorního hnutí na Moravě a Slezsku*, kterou v roce 1997 vydal Ústav lidové kultury ve Strážnici. Její autorky Martina Pavlicová a Lucie Uhlíková splnily za přispění širokého kruhu autorů tímto nelehký úkol shromáždit, doplnit, vyhodnotit a utřídit fakta s folklorním a folkloristickým významem. Přestože je geografické vymezení práce zúženo na Moravu a Slezsko, jsou do publikace zařazeny mnohé významné osobnosti či instituce s celorepublikovým dosahem. Úvodní nástin vývoje folkloru k folklorismu je rovněž pojat obecně a nadregionálně. Autorky zde vymezují oba ústřední pojmy a v souvislosti s dobou, tedy s významnými ča-

sovými milníky sledují proces proměny či vzájemného prolínání folkloru a folklorismu u nás.

Obecný úvod je pak vystřídán vlastní prací, která je rozdělena do čtyř částí. Skoro polovinu slovníku tvoří první část hesel přinášejících charakteristiku osobností působících ve folkloru. Jména sběratelů, hudebníků, zpěváků, tanečníků, muzikantů, malířů, vypravěčů, choreografů či organizátorů jsou seřazena, tak jako hesla ve všech částech, abecedně. Druhá největší část je věnována souborům, skupinám a muzikám. Další čtyřicet hesel umožňuje poznat folklorní či folkloristické festivaly, přehlídky a výstavy. Několik posledních stran pak podává informace o spolcích, institucích a časopisech, které se otázkám folkloru věnují.

Jednotlivá hesla se odlišují kromě hloubky údajů také jejich rozsahem. Ten je dán subjektivním upřednostňováním významu popisovaného předmětu, ale také dosažitelností informací. S tím souvisí i možnost výskytu mezer, chyb a omylů. Toho jsou si však autorky dobře vědomy a nevydávají svou práci za bezchybný přehled folklorního dění u nás. Je pochopitelné, že některá fakta nejsou písemně zachycena, jsou získána pouze z ústního podání, mohou být proto nepřesná a lze je jen těžko ověřit.

Rovněž výběr uveřejněných hesel je nejen podle autorek problematický. Není jisté možné posoudit, které z již nežijících osobností, či starších souborů, institucí a časopisů zde chybí nebo nejsou naopak tak podstatné. Zveřejnění některých soudobých osobností ovšem evokuje možnost uvedení dalších folkloristů podobného či srovnatelného zaměření a významu.

Celý slovník působí celkově poměrně přehledně především díky bočním heslům lemujícím každou stranu knihy. Pro usnadnění orientace a hlavně praktické používání příručky však chybí rejstřík nebo alespoň obsah. Kromě toho je však slovník folklorního hnutí významným počinem jak pro odbornou, tak i laickou veřejnost. Podařilo se souborně vydat dosud neshromážděná fakta, která budou jistě prospěšná nejen nám, ale i příštím generacím.

Gabriela Směřičková

Václav Šesták: **Jankovice, obec v Chříbech**. Jankovice 1998. 76 s.

V srpnu 1998 se připojila k řadě monografií vesnic a měst na Uherskohradištsku další brožu-

ra s názvem Jankovice, obec v Chříbech. Monografie byla vydána u příležitosti 350. výročí založení obce Obecním úřadem v Jankovicích. Celou práci sestavil Václav Šesták za spolupráce Josefa Župky, významného lidového sběratele, vypravěče a informátora. Monografie je tak zpracována na základě výběru významných a nejzajímavějších pasáží velkého množství materiálu, které poskytl autorovi Josef Župka.

Pouze první část, která přispívá k poznání geomorfologického, geologického, pedologického a hydrologického prostředí vesnice, zpracoval s využitím svých geologicko-hydrologických výzkumů Květoslav Čevela.

Největší část knihy je věnována historii vesnice, jejímu osídlení, založení, zakládací listině a názvu obce. Z historického hlediska jsou popsány také další kapitoly – religiozita, stinné stránky života obce nebo škola a školní výuka. Ryze kronikářským způsobem, který je vlastní Josefu Župkovi, jsou zde popsána podrobná fakta s konkrétními letopočty a jmény. Zdá se proto, že je autor nijak nepřepočítal ani nepřevyprávěl. Pro přitažlivější či beletristickou formu, kterou podle svých slov používá, mohl autor využít také přímého poutavého vyprávění skvělého informátora. Rovněž výběr pasáží z rukopisu je poněkud diskutabilní. Jak sám autor v úvodu uvádí, můžeme se z rozsáhlého materiálu dozvědět také o bydlení a bytové kultuře obce, o vžitých zvycích a obyčejích a dalších zajímavostech z Jankovic. Škoda, že autor tyto informace alespoň v malé míře do své monografie nezahrnul. Postupné řazení kapitol – vývoj společenského života a zájmové společenské organizace, válečné události a jejich následky, veřejná správa a starostové obce, pověsti, zkazky, pověry – svědčí nejen o nesourodém uspořádání jednotlivých částí brožury. Celá kniha tak působí, také díky chybějícímu obsahu, velmi nepřehledně.

Je jisté, že k monografii obce patří historická fakta, přesné informace o jejím vzniku, poloze, životě obyvatel, ale to vše lze zpracovat systematictější a odbornější způsobem. Tím spíše, když máme k dispozici tak cenné prameny shromážděné výjimečným člověkem, jakým Josef Župka je. Pro potřeby obce je jistě brožura dostačující a důležitá, ovšem z všeobecnějšího pohledu by bylo jistě přínosnější bohaté rukopisy Josefa Župky vydat samostatně.

Gabriela Směřičková

Nejstarší zvukové záznamy moravského a slovenského lidového zpěvu (z folkloristické činnosti Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků). Brno 1998

V roce 70. výročí úmrtí Leoše Janáčka přispělo hudební nakladatelství Gnosis ve spolupráci s brněnským Ústavem pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky k rozvoji janáčkovského bádání a folkloristického výzkumu vůbec vydáním unikátní edice nejstarších zvukových záznamů moravských a slovenských lidových písní.

Publikaci tvoří dvě části, CD a rozsáhlá textová část, zpracovaná česky a anglicky, s úvodem iniciátora celého projektu, někdejšího redaktora Československého rozhlasu v Brně Jaromíra Nečase a Jiřího Plocka, majitele vydavatelství Gnosis. Studie brněnských janáčkológů Jarmily Procházkové (Janáčková folkloristická činnost v dobovém kontextu, Teoretické aspekty Janáčkovy folkloristické činnosti) a Miloše Štědrone (Lidová hudba – jeden ze zdrojů Janáčkovy modernismu) mapují Janáčkovy sběratelské, vědecké a organizační aktivity na poli folkloristického výzkumu a vlivy charakteristických postupů lidové hudby na vytváření skladatelovy vlastní kompoziční metody. Součástí kapitoly věnované Janáčkově je i soupis jeho neznámějších komorních úprav folklorních předloh, seznam sbírek lidových písní, na nichž se podílel, a kompletní chronologický přehled Janáčkovy sběratelské činnosti (J. Procházková). Osudům Janáčkových nejbližších pomocníků při záznamu lidových písní na fonografické válečky, Františky Kyselkové a Hynka Bíma, jsou věnována dvě pojednání Jiřího Plocka. Marta Toncrová se ve svém článku *Fonograf ve folkloristické práci Leoše Janáčka a jeho spolupracovníků* zabývá otázkou využití techniky při zápisu lidových písní. Na počátku našeho století šlo o zvukový záznam lidových písní, což bylo umožněno vynálezem fonografu. Na Moravě jsou tyto snahy spojeny nedílně se jménem L. Janáčka, který, ač sám natočil na fonograf jen několik písní, se jako předseda Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku zasloužil o jeho pořízení v roce 1909 i o jeho další využití při sběratelské práci v terénu. Z nahrávek na fonografických válečkách z let 1909–1912, uložených na brněnském pracovišti ÚEF, byl pořízen výběr nejzachovalejších, schopných reprodukce. Ty spolu s dalšími historickými

rozhlasovými nahrávkami, vyprávěním F. Kyselkové a H. Bíma či vzpomínkami sběratele A. Pustky na L. Janáčka, vyšly na CD, které je součástí publikace. Pro lepší identifikaci písní jsou připojeny rukopisné záznamy textů i nápěvů, které byly pořízeny přibližně ve stejné době jako zvukové nahrávky. Fotografie přibližují hlavní aktéry tohoto významného sběratelského činu, kopie písemností pak dokumentují jejich zásluhou činnost před devadesáti lety, která byla dlouhá desetiletí většinou opomíjena a teprve díky pronikavému rozvoji techniky v poslední době se s ní může seznámit i současný zájemce.

Dana Toncrová

Lidové písně z Kravař. Opava, 1998.

Zásluhou Kulturního střediska zámku Kravaře ve Slezsku a Zámeckého muzea tamtéž v čele s jeho správcem Erichem Šefčíkem spatřila světlo světa významná publikace věnovaná lidovým písním z Kravařska.

Publikaci uvádí báseň Kravaře od P. Josefa Hlubka. V úvodu vzpomíná autor na učitelování v „Kravaři“ a na sbírání a zapisování písní, které pak ležely více než 40 let „v šuplíku“ v Bystřici pod Perštýnem. V ní našel muzikant, učitel a sběratel Josef Kšica po krátkém působení na Hlučínsku svůj trvalý domov. V kapitole Charakteristika písní se autor zabývá otázkami formy, taktu a rytmu, i melodikou zapsaných písní. V oddíle Obsah písní podává J. Kšica charakteristiku sebraného materiálu na základě tematiky, jíž jsou texty věnovány. Úpravy lidových písní z Kravař je název kapitoly, v níž autor podává metodiku, jak s písněmi pracovat. Současně v ní upozorňuje na rysy, které na písňovém reportáru z Kravař zanechaly vlivy z Čech, Moravy a Polska. Tato pozorování dokládá srovnáním s pracemi Úlehly, Sušila atd., bohužel bez náležitých citací.

Vlastní zpěvník, který je označen jako písně, zahrnuje 77 písniček s notací a textem. Sedm písniček je součástí kapitoly Úpravy písní pro dětský sbor. Závěr tvoří Životní profil učitele Josefa Kšici od PhDr. Josefa Ostrého.

Sbírka je mimořádně cenná zejména tím, že vydává svědectví o stavu jazyka a lidové hudby v Kravaři v letech 1870–1900. Pan učitel Kšica totiž v době těsně po druhé světové válce zapisoval písničky u tehdejších sedmdesátníků a osmdesátníků. Publikované texty zachycují

zřejmě ještě v původní podobě kravařské (západohlučínské) nářečí, které je v současnosti již výrazně ovlivněno posuny k obecné češtině. Hudebníci a muzikologové jistě ocení také autorovy úpravy písní pro dětský sbor a metodiku jejich nácvičku.

Jako etnograf, který sice není školeným etnomuzikologem, ale zabýval se folklorem z různých oblastí Moravy či Slezska, jsem se neubráníl zvláštnímu pocitu. Pečlivě po melodické i rytmické stránce učené partitury, které prozrazují autorovo hudební školení, totiž vyvolávají dojem, že nejsou zcela autentickým záznamem původních melodií, ale poznámkami pedagoga a sbormistra, jehož hlavním zájmem bylo jejich využití v hudební praxi – pro školní sbor. Navzděčuje tomu mimo jiné i soupis „Rozdělení písní podle obsahu, při němž autor vycházel pouze z textu písniček. Zůstává otázkou, zda zachycený obsah skutečně odpovídá vlastnímu využití písní. Na základě stručného popisu nejsme schopni vyčlenit např. písně obřadní (mimo svatebních) a není možno ani blíže „typologicky“ zařadit písně označené jako rozmarné (vyjadřující citové vztahy) a říkadlové. Největší problém představují, podle mého názoru, písně taneční. Autor, bohužel, neuvádí název tance, který doprovázely. Mezi uváděnými písničkami se určitě musí skrývat písně k tanci typu vrtek, tj. párový tanec, jehož jedna sloka se zpívá a na druhou se

tančí. Doprovod pro tento tanec má charakteristickou skladbu. Každý takt začíná až na sudou dobu (první – lichá je nahrazena pauzou). První polovina taktu je zpravidla o 1/16 lehčí než druhá. Vykazují zpravidla typický rytmus, který je zdůrazněn triolami apod. To vše jsou prvky, které řádně vyškolené muzikanty často přímo šokovaly. Znímá mnoho příkladů z jiných folklorních oblastí, že tyto prvky utvrzovaly muzikologicky školené zapisovatele v přesvědčení, že starý zpěvák už neumí držet melodii a rytmus písně. Lze také předpokládat, že na Kravařsku se jistě vyskytovala řada tzv. nepravidelných tónin, které jsou tak typické pro blízkou karpatskou oblast. Je prokázáno, že Hlučínsko s ní mělo řadu kontaktů v oblasti hmotné a sociální kultury. O tom nemohl mít vesnický učitel v polovině čtyřicátých let žádné informace, a proto se nelze divit, že tyto ohlasy v jeho záznamech zcela chybí.

Tyto povýtce odborné poznámky etnografa v žádném případě nepopírají skutečnost, že zpěvník Josefa Kšici má velký význam pro poznání lidové kultury Hlučínska, o níž vzhledem k tradičně opomíjenému a svým vývojem za posledních více než dvě stě let tolik specifickému regionu víme jen velmi málo. Jak autorovi, tak editorovi můžeme tedy za jeho vydání poděkovat.

Jiří Pavelčík

ARCHEOLOGIE

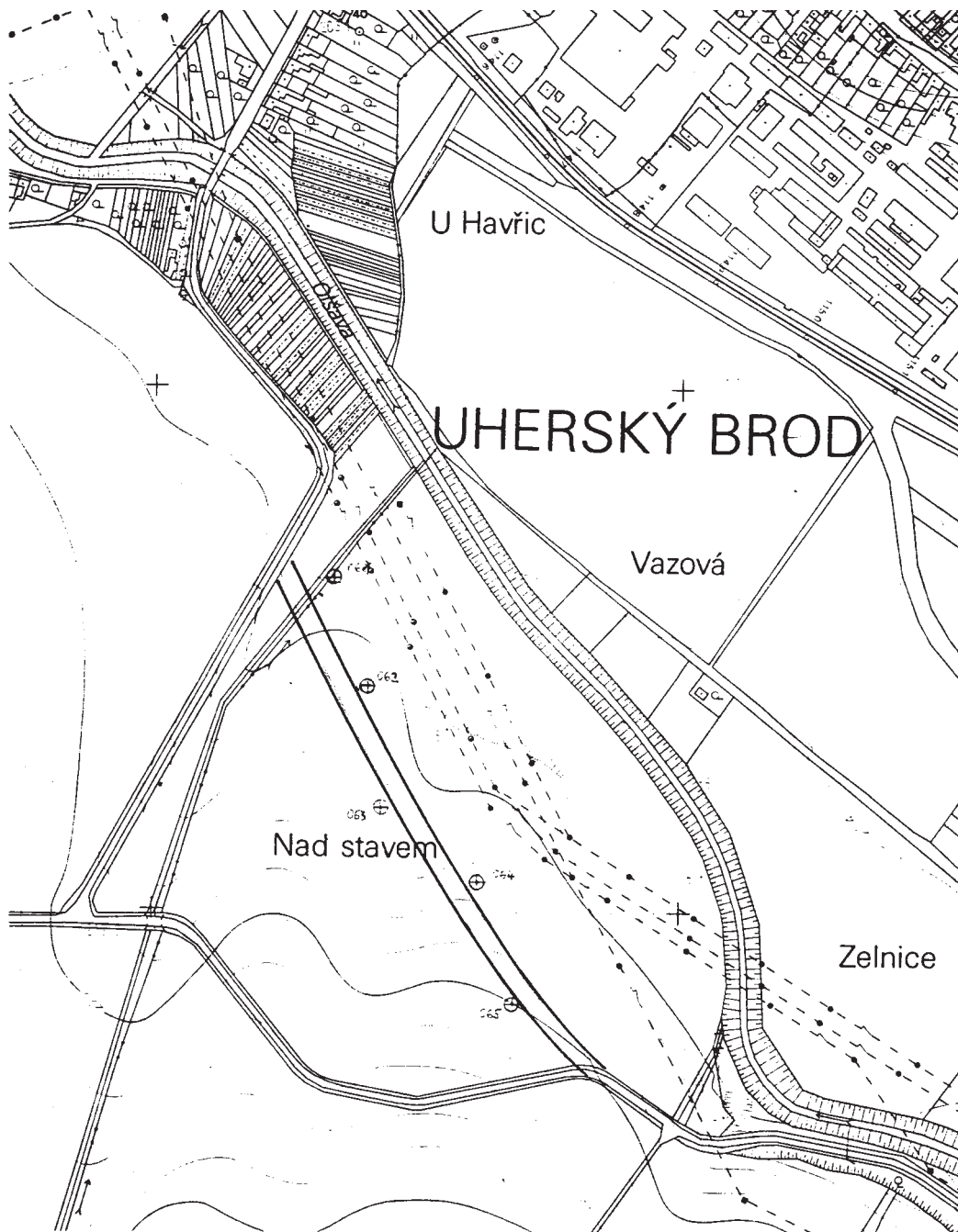
VÝZKUM PRAVĚKÉHO SÍDLIŠTĚ NA KATASTRU HAVŘIC U UHERSKÉHO BRODU

Martin Geisler–Jiří Kohoutek, Ústav archeologické památkové péče, Brno

Pozoruhodným objevem na katastru Havřice byla chata z mladší doby římské a v ní nalezena keramická napodobenina skleněného poháru.

V dubnu a květnu roku 1993 provedl Ústav archeologické památkové péče Brno pod vedením referentů na trase přeložky silnice I/50 Veletiny - Uherský Brod rozsáhlejší záchranný archeologický výzkum. Stavba nové silnice, která měla být součástí nově zamýšleného obchvatu města Uherského Brodu, byla vedena z větší části po levobřežní terase řeky Olšavy, intenzivně osídlené v různých obdobích pravěku. Pro podrobnější výzkum zůstal v závěrečné fázi stavby jen úsek v délce přibližně 1 km, kde nová silnice procházela polní tratí s pomístním názvem „Nad stavem“, jejíž osídlení v období neolitu, halštatu a latěnu, doby římské a hradištní již bylo známo z dřívějších povrchových výzkumů (Pavelčík 1974, 1980, 1987). Skryvka nadložní vrstvy (ornice) profala sledovanou lokalitu na levém břehu Olšavy v mírně zvlněném svahu obráceném k severu až k severovýchodu přibližně ve směru severozápad - jihovýchod. Úsek trasy o délce přes 400 m byl přibližně vymezen probíhajícími současnými komunikacemi Uh.Brod - Vlčnov a Havřice - Vlčnov. Zhruba v polovině byla sledovaná stavba nového obchvatu rozdělena nevýraznou terénní depresí o celkové šířce mezi 30 - 35 m, vyplněnou šedočernou prachovou hlínou s minimálním zastoupením archeologických nálezů. Nepochybně se v tomto případě jednalo o průběh zaniklé vodoteče. V těchto místech probíhala shodou okolností také katastrální hranice mezi Uherským Brodem a Havřicemi, takže následný archeologický výzkum tak probíhal na katastrech obou těchto obcí (tab.1).

Již předběžná povrchová prospekce prokázala, že intenzita pravěkého osídlení se koncentrovala převážně v západní části sledovaného úseku, tedy na katastru Havřic, zatímco ve východní polovině na katastru Uh. Brodu byly zjištěny jen jednotlivé izolované objekty. Tomuto zjištění byl podřízen i celkový postup záchranného výzkumu. V první fázi, která probíhala za velmi nepříznivých podmínek, byl proveden částečný průzkum objektů ve východní polovině na uherskobrodském katastru (kontexty 500 až 508), zatímco ve druhé fázi, kdy již byly klimatické podmínky příhodnější, došlo k výzkumu na ploše v katastru Havřic. Zde byly částečně prozkoumány další sídlištní objekty (kontexty 509 až 518), přičemž se většinou jednalo o hliníky kultury s lineární keramikou a o zahlobený objekt s vnitřní kůlovou konstrukcí z období kultury platěnické. Jednalo se pravděpodobně o polozemnici s vnitřní kůlovou konstrukcí (kontext č. 509). Celkový půdorys obdobného, shodně datovatelného objektu o rozměrech 4,6×3,5 m a hloubce 0,6 m (kontext č. 500) se podařilo odkrýt již předtím na východní polovině sledované trasy obchvatu (tab.2). Souvisle byla sledována pouze vymezená plocha o rozměrech 60 x 10 m, která byla po skrývce ornice začištěna pomocí mechanismu. Zde bylo zcela prozkoumáno celkem 23 pravěkých objektů (výkopové kontexty 519 až 542), přičemž se převážně jednalo o různé typy sídlištních jam kultury s lineární keramikou (tab.5). Přes veškerou snahu se nepodařilo v těchto místech zjistit jakékoli stopy po nadzemních dlouhých kůlových stavbách, které jsou pro sídliště tohoto období typické. Do období mladšího neolitu, konkrétně do období kultury s moravskou malovanou keramikou lze zařadit dvě zásobní jámy, které dosahovaly poměrně značné hloubky (přes 2 m od současné úrovně povrchu terénu). Patrně nejzajímavějším objektem, který se při záchranném výzkumu na havříckém katastru podařilo objevit, byla

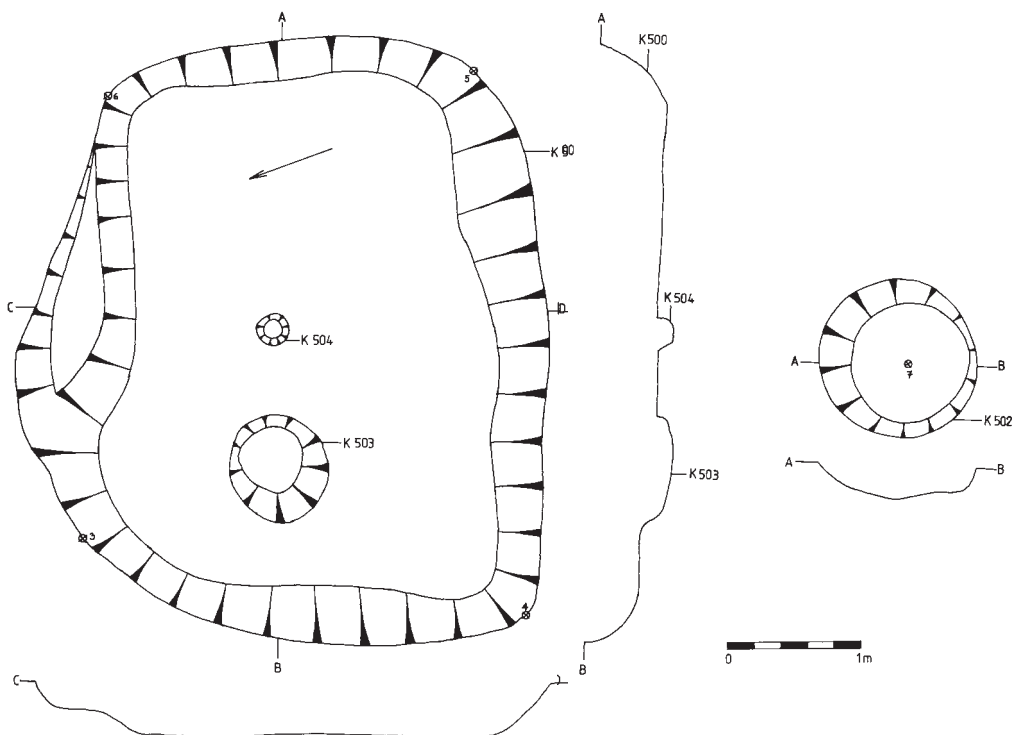

Tab. 1. Havřice – poloha „Nad stavem“ – vyznačení zkoumané lokality.

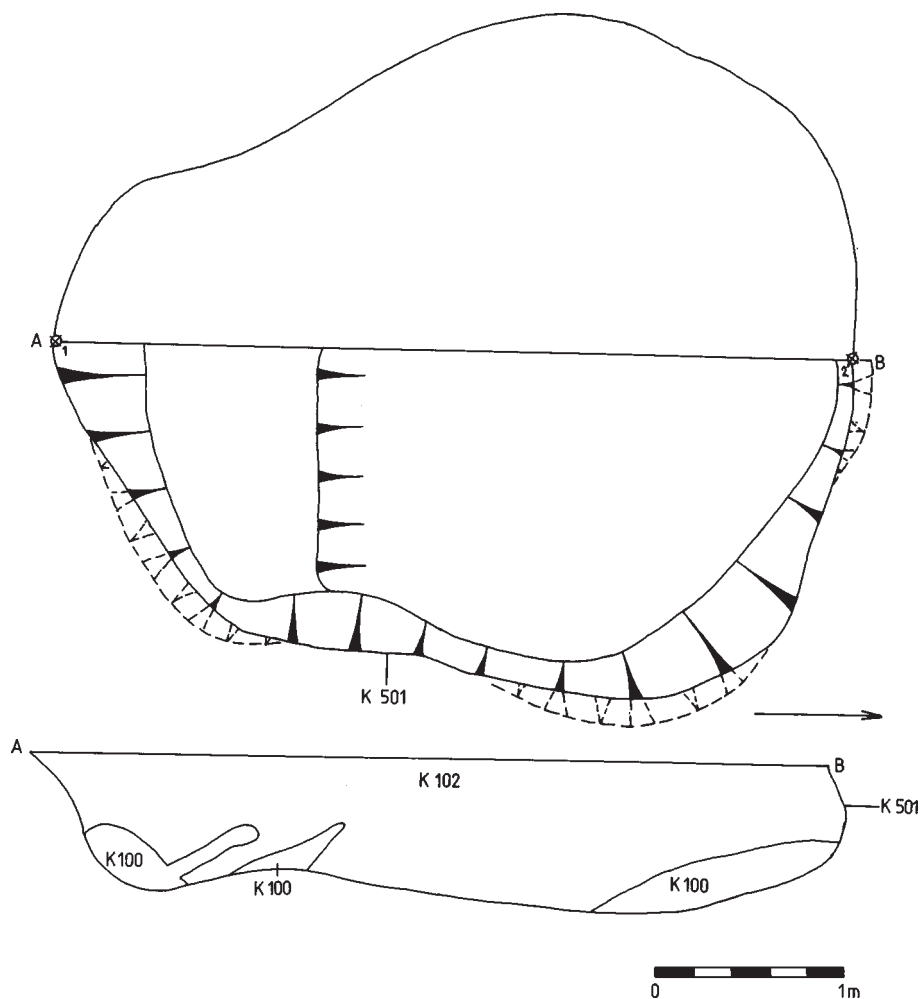
chata z mladší doby římské (3. stol.n.l.) nepravidelného čtvercového půdorysu o rozměrech 4×4 m a zahloubením 0,5 m. Tento objekt (kontext č. 529), jehož nadzemní část nesla trojice kůlů při protilehlých stěnách, z nichž prostřední podpíraly hřeben sedlové střechy a krajní tvořily součást konstrukce stěn, představoval jeden z nejhodnotnějších nálezů na celé zkoumané ploše (tab.7, I - II). Její šedá, popelovitá výplň obsahovala množství keramických fragmentů z nádob místní produkce. Vyskytla se zde i importovaná provinciální keramika, pozoruhodná byla keramická napodobenina skleněného poháru a jehlice s plochou hlavicí, zdobenou rytým ornamentem.

Záchranný archeologický výzkum v trati „Nad stavem“, probíhající v převážné míře na katastrálním území Havřic, tak přinesl celou řadu nových poznatků o vývoji prehistorického osídlení v údolí řeky Olšavy (Geisler - Kohoutek 1997,117).

Za nejstarší doklad sídlištní aktivity ve sledovaném prostoru můžeme pokládat zjištěnou přítomnost lidu kultury s lineární keramikou (5.tisíciletí př. n.l.). Vedle sídlištních jam různého charakteru zde byly objeveny i poměrně rozměrné objekty nepravidelného půdorysu, interpretované obvykle jako hliníky (tab.6, III -IV), které na sídlištních obdobného typu sloužily jako zdroj stavebního materiálu při stavbě nadzemních neolitických velkodomů. Jak již bylo uvedeno, nepodařilo se v případě tohoto výzkumu zachytit stopy po jejich stavební konstrukci, i když ve výplni dalších objektů, které lze datovat do tohoto období, bylo nalezeno značné množství vypálené mazanice s otisky prutů, která dosvědčuje přítomnost nějakých nadzemních konstrukcí i na tomto sídlišti. Další inventář této kultury představoval především zlomky keramiky zdobené charakteristickým rytým ornamentem a nebo plastickými výčnělky(tab.8), fragmenty kamenných broušených nástrojů, přesleny, apod. Ve výplni objektů této kultury bylo také nalezeno značné množství osteologického materiálu. Na základě výskytu jemně plavené keramiky s výzdobou notových značek a vzácně se objevujících železovských prvků lze toto sídliště v Havřicích datovat do středního

Tab. 2. Půdorys platěnické polozemnice (k. č. 500).

Tab. 3. Půdorys neolitické sídlištní jámy kultury s LnK.

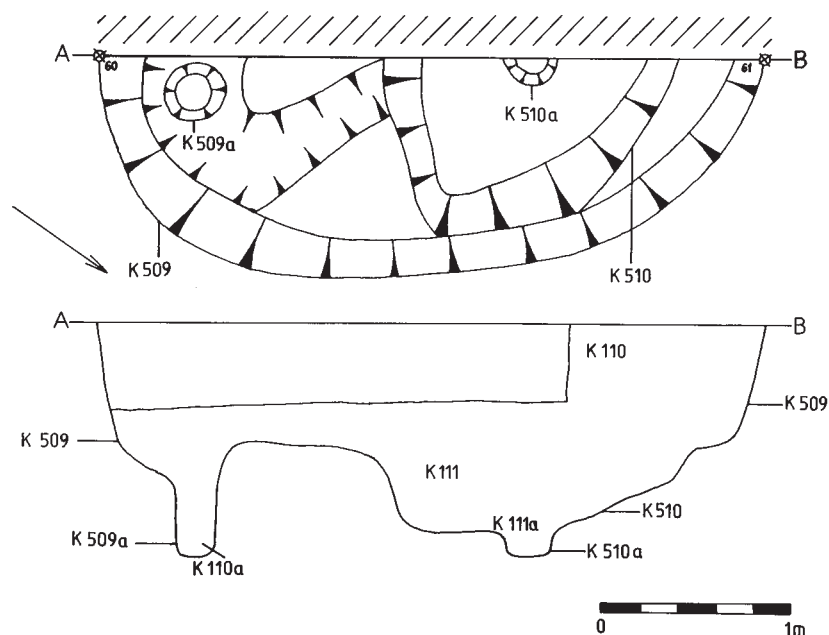
a mladšího stupně této kultury. Vliv železovské skupiny, pronikající na východní Moravu z oblasti Karpatské kotliny, je intenzivní především právě v Poolšaví, jak dosvědčují nálezy nejen v Havřicích, ale i na dalších lokalitách (Veselí n.M., Veletiny, Hradčovice, aj.). Do závěrečného období mladšího neolitu lze zařadit dvě zásobnicové jámy kultury s moravskou malovanou keramikou (kontext č.518 a 528), které obsahovaly jen minimum datovacího materiálu (tab.V). Teprve u dna jednotlivých zásobnicových jam byly nalezeny fragmenty keramiky (typologicky zde byly zastoupeny hrnce s rozevřeným hrdlem).

Další výraznou fází osídlení lokality představuje období starší doby železné (halštatu).

Zjištěné sídlištní objekty - polozemnice s kúlovou konstrukcí (tab.2, V) lze podle inventáře nalezeného v jejich výplni datovat do období kultury platěnické (stupeň HD), tedy asi do 6.století př.n.l. V keramice jsou zastoupeny jak tenkostěnné šálky s leštěným tuhovaným povrchem (tab.10), tak i hrnce - látky s uchy a nebo s plastickými výčnělky (tab. 9 : 1,2).

Pozoruhodným nálezem byl objev chaty - polozemnice z mladší doby římské (3.stol.n.l. - stupeň C I). Z její výplně pochází poměrně početný soubor nálezů, v nichž převládá především v ruce vyráběná keramika patrně místní produkce (hrnce a mísy s okrajem, zdo-

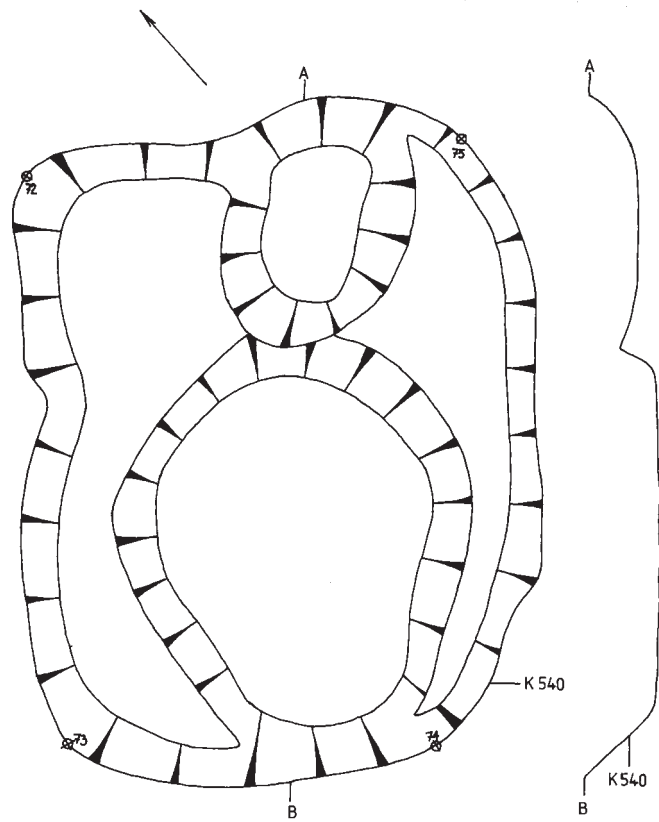
Tab. 4. Půdorys halštatské polozemnice.

beným prstováním - tab. 11,12). Vyskytly se zde však i fragmenty nádob, vyráběných na kruhu a vzácně i zlomky tzv. terry sigilaty, červeně zbarvené jemné keramiky, zdobené často plastickými figurálními, zoomorfními nebo rostlinnými motivy. Tato efektní keramika vyráběná na území římských provincií byla nepochybně předmětem dálkového obchodu. Pouze několik analogií má v našem prostředí keramická napodobenina skleněného poháru (tab. 13), která patří k vysoce luxusnímu zboží v rámci římsko - provinciální proveniencce. Způsob obživy tehdejšího obyvatelstva naznačuje množství nalezených kostí především domácího zvířectva, nezi nimiž jednoznačně převažuje vepř domáci. Doklady sídlištní aktivity z mladší doby římské na katastru Havřic tak rozšiřují počet sídlišť římsko - provinciální kultury v regionu Poolšaví a přilehlých oblastech (např. Dolní Němčí, Drslavice, Uh.Brod, aj.). Podél toku řeky Olšavy vedlo patrně v této době důležité obchodní spojení mezi Pomoravím a Povážím a to v době, kdy západoslovenský region, jehož osu tvořila řeka Váh, hrál v naddunajském barbariku prvořadou úlohu.

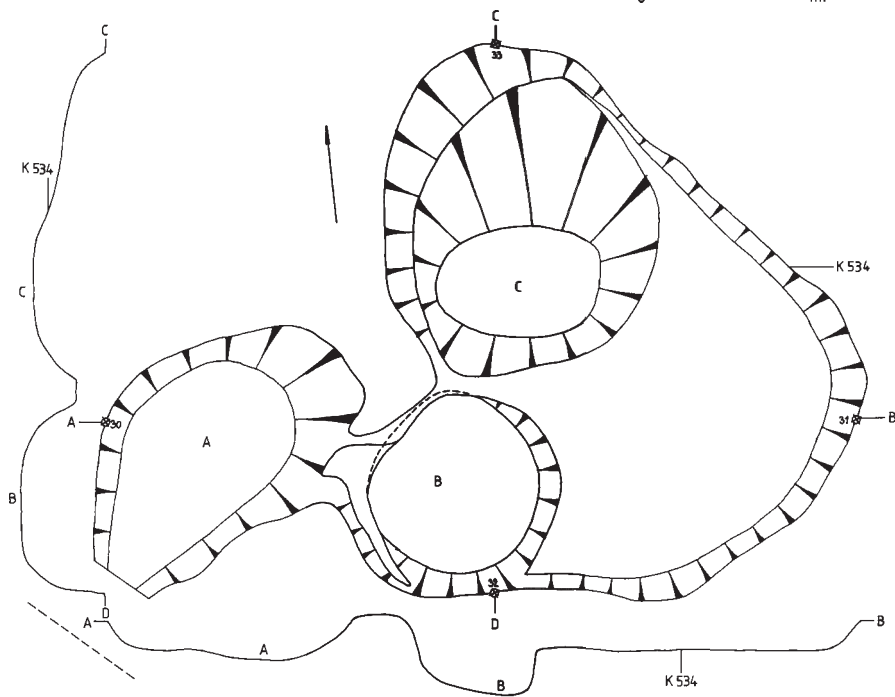
Silniční trasa nově budovaného obchvatu Uh.Brodu představovala v podstatě velkou zjišťovací sondu, která náhodně prořala polykulturní, bohatě osídlenou lokalitu. Nemohla tedy postihnout v celé šíři ucelený a objektivní obraz o celkovém rozsahu osídlení, přesto se díky záchrannému archeologickému výzkumu podařilo zachránit celou řadu nesmírně cenných informací o pravěkém osídlení regionu, které by jinak byly nenávratně ztraceny.

Literatura:

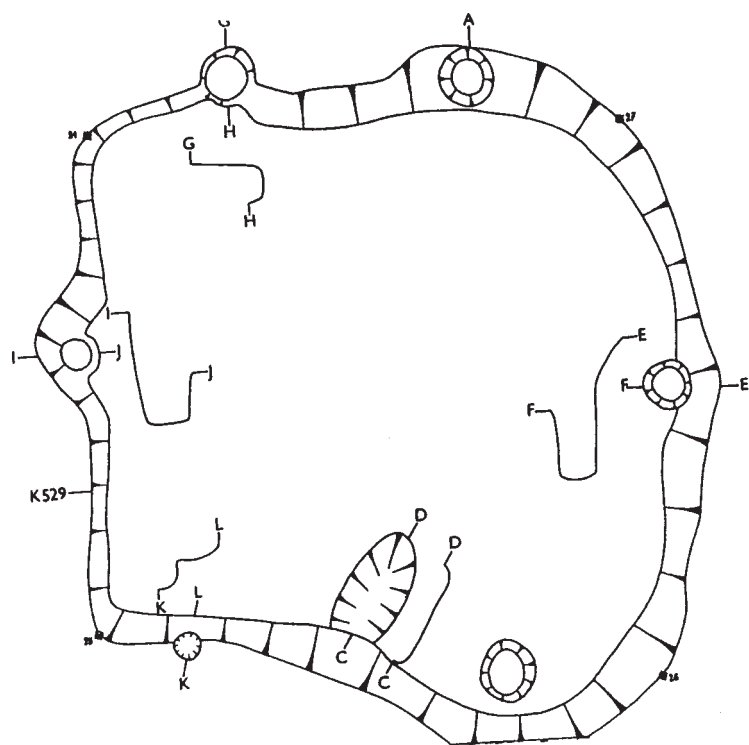
- Pavelčík, J., 1974: *Nové nálezy z Havřic (okr. Uherské Hradiště)*. Přehled výzkumů 1973, s. 113.
Pavelčík, J., 1982: *Funde aus der römischen Kaiserzeit in Havřice (Bez. Uh. Hradiště)*. Přehled výzkumů 1980, s.18.
Pavelčík, J., 1990: *Záchranná akce v Havřicích (okr. Uh. Hradiště)*. Přehled výzkumů 1987, s. 97–98.
Geisler, M.–Kohoutek, J., 1997: *Havřice*. Přehled výzkumů 1993–1994, s. 117.

Tab. 5. Sídlištní jáma kultury s LnK.

Tab. 6. Půdorys neolitického hliníku (LnK).

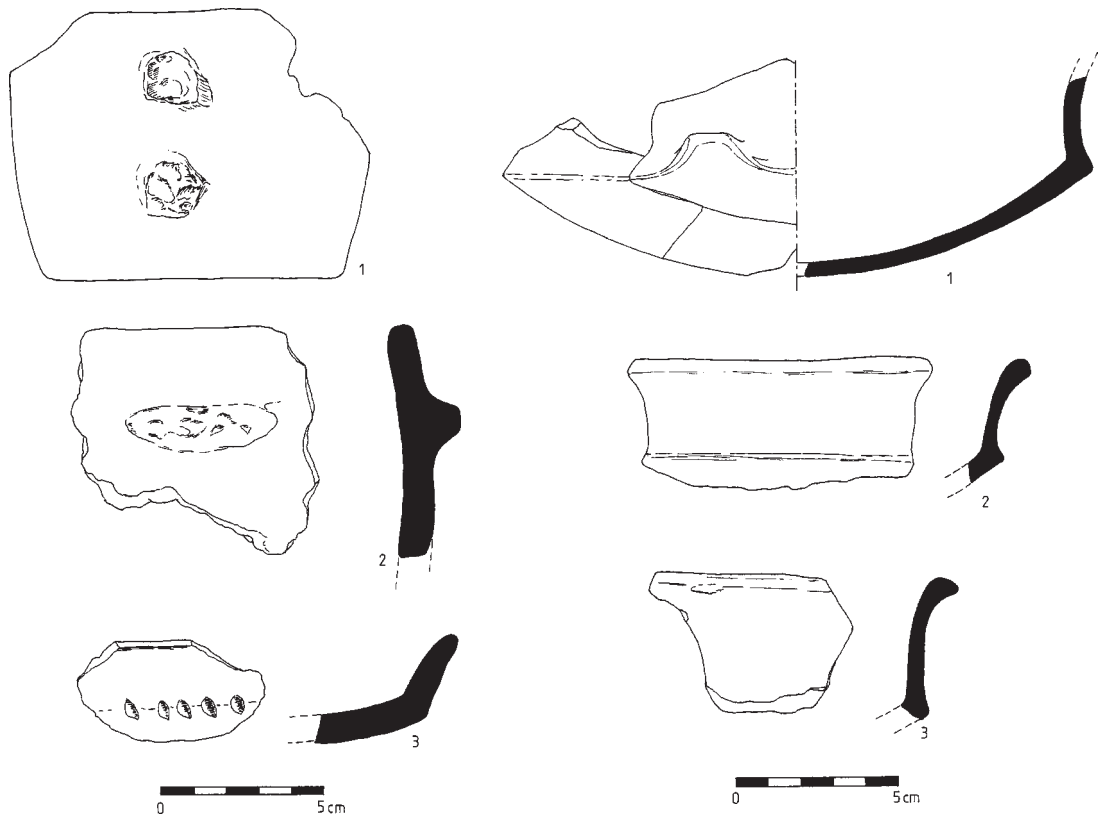

Tab. 7. Půdorys chaty z mladší doby římské.

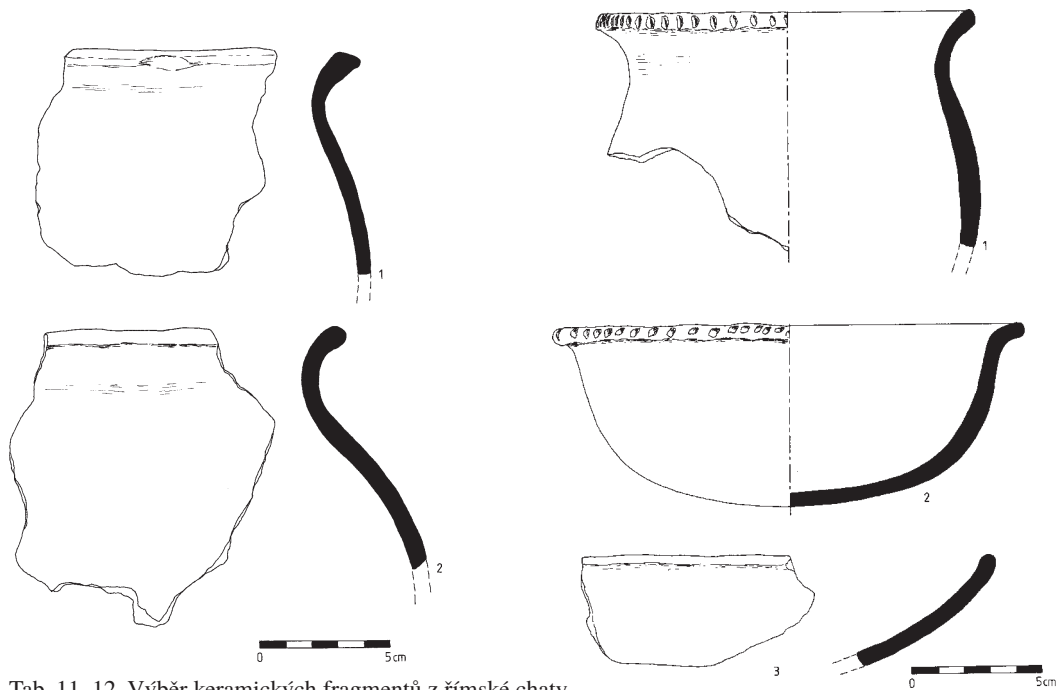

Tab. 8. Výběr materiálu ze zásobní jámy kultury s LnK (obj. č. 531).

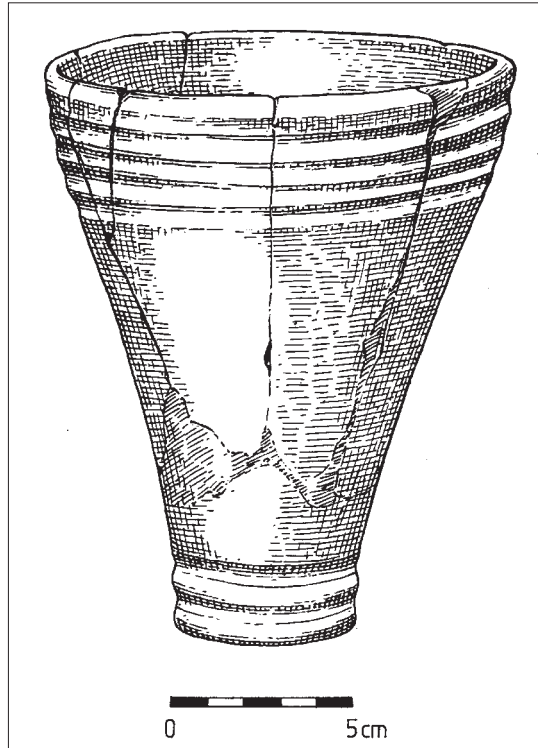

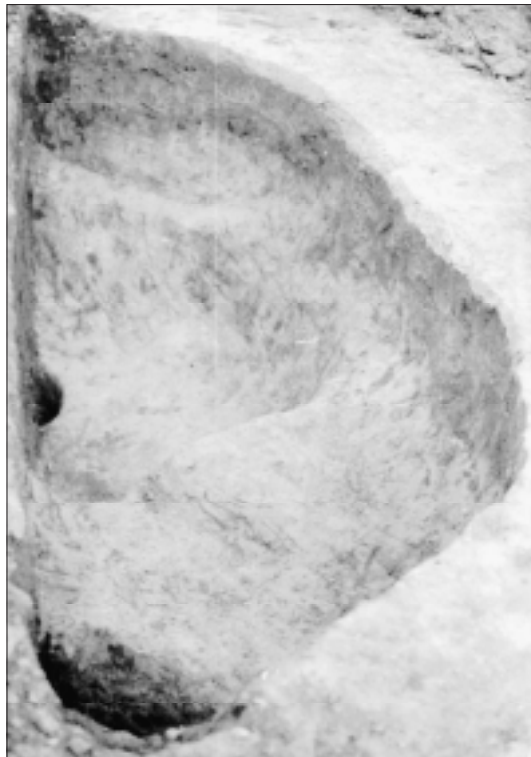
Tab. 9–10. Výběr nálezů z halštatské polozemnice (obj. č. 500).

Tab. 11–12. Výběr keramických fragmentů z římské chaty.

Tab. VI. Část halštatské polozemnice během průzkumu.

Tab. 13. Napodobenina skleněného poháru z objektu mladší doby římské.

Tab. I. Chata z mladší doby římské, 3. stol. n. l., pohled od severozápadu.

Tab. II. Polozemnice z mladší doby římské, pohled od jihovýchodu.

Tab. III. Neolitický hlíník – č. 534 po částečném výzkumu.

Tab. IV. Průzkum hliníku
kultury s LnK.

Tab. V. Zásobní jáma kultury s MMK.

H A V Ř I C E, lokalita „Nad stavem“, rok 1993

Přehled výkopových kontextů a jejich datování

Číslo kontextu	interpretace	kultura	datování
500	polozemnice s kůlovou konstrukcí	HD platěnická	6.st.př.n.l.
501	sídlištní jáma	HD platěnická	6.st.př.n.l.
502	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
503	jamka ve dně polozemnice K 500		
504	kůlová jamka ve dně polozemnice K 500		
505	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
506	sídlištní jáma	HD platěnická	6.st.př.n.l.
507	sídlištní jáma?		
508	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
509	polozemnice s kůlovou konstrukcí	HD platěnická	6.st.př.n.l.
510	jáma ve dně polozemnice K 109	HD platěnická	6.st.př.n.l.
511	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
512	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
513	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
514	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
515	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
516	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
517	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
518	zásobní jáma	MMK	5.tis.př.n.l.
519	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
520	zásobní jáma	HD platěnická	6.st.př.n.l.
521	sídlištní jáma	HD platěnická?	?
522	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
523	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
524	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
525	sídlištní jáma	?	?
526	sídlištní jáma	?	?
527	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
528	zásobní jáma	MMK?	5.tis.př.n.l.
529	chata s kůlovou konstrukcí	římská	3.–4.st.n.l.
530	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
531	zásobní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
532	sídlištní jáma	?	?
533	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
534	hliník	LnK	5.tis.př.n.l.
535	zásobní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
536	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
537	kůlová jamka	?	?
538	sídlištní jáma	?	?
539	sídlištní jáma	?	?
540	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
541	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.
542	sídlištní jáma	LnK	5.tis.př.n.l.

LnK = kultura s lineární keramikou
MMK = kultura s moravskou malovanou keramikou
HD = halštat D

PhDr. Martin Geisler (n. 1954), pracuje v Ústavu archeologické památkové péče Brno. Specializuje se na období mladohradištní a raného středověku, prováděl rozsáhlé terénní výzkumy na lokalitách ohrožených stavební činností (např. dálnice Brno–Vyškov) a nebo v jádrech středověkých měst (Brno, Uherské Hradiště, Žďár nad Sázavou aj.).

PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. (n. 1952), působí v Ústavu archeologické památkové péče Brno – expozitura Zlín, dříve pracoval v Oblastním muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Zabývá se především středověkou fortifikační architekturou, v současné době provádí záchranné archeologické výzkumy na celém území jihovýchodní a střední Moravy.

Archäologische Untersuchung der prähistorischen Siedlung im Gemeindebezirk Havřice bei Uherský Brod

Zusammenfassung

Bei einer Rettungsuntersuchung im Gemeindebezirk Havřice bei Uherský Brod wurden in der Trasse „Nad stavem“ („Oberhalb der Schleuse“) über 40 Siedlungsobjekte aus verschiedenen prähistorischen Etappen festgestellt. Über zwanzig Lehmgruben und Vorratsgruben gehören der jüngeren Stufe der Linearkultur, zwei Vorratsbehälter dem jüngeren Neolithikum, der Kultur mit mährischer bemalter Keramik an. Der Hallstattzeit gehört ein versenktes Objekt mit innerer Pfahlkonstruktion (Halberdhütte) an. Das anscheinend interessanteste Ergebnis dieser Untersuchung ist ein reicher Komplex von Keramikfunden aus dem 3. Jh.u.Z., der unter anderem importierte provinzielle Keramik beinhaltet, die aus der Ausstattung einer Hütte mit typischer Sechseckkonstruktion gewonnen wurde.

The Research of Prehistoric Settlement in the Havřice near Uherský Brod Area

Abstract

During the rescue research in Havřice (Uherské Hradiště district) in “Nad stavem” location, over forty settlement objects from various prehistorical periods were found. Over twenty storage pits were identified as belonging to the younger degree of culture with linear culture. Two bins belong to later neolith, i.e. the period of culture with Moravian painted pottery. The Hallstadt period (platenic culture) is represented here with a dug-in object with inner stock support. However, the most interesting find of the research is a numerous set of ceramic pottery from the 3rd century AD. It contains both imported and local pottery. It was found in a hut with typical hexagonal construction.

VÝŠINNÉ LOKALITY MLADŠÍHO PRAVĚKU NA JIHOVÝCHODNÍ MORAVĚ. VÝSLEDKY PROSPEKCE V ROCE 1997

David Parma, Otrokovice

Práce je shrnutím výsledků terénního archeologického průzkumu výšinných lokalit mladšího pravěku v oblasti jihovýchodní Moravy v roce 1997. Je doplněna částí věnovanou terminologii spojenou s hradišti a výšinnými sídlišti a soupisem všech dosud známých nalezišť tohoto typu ve sledované oblasti.

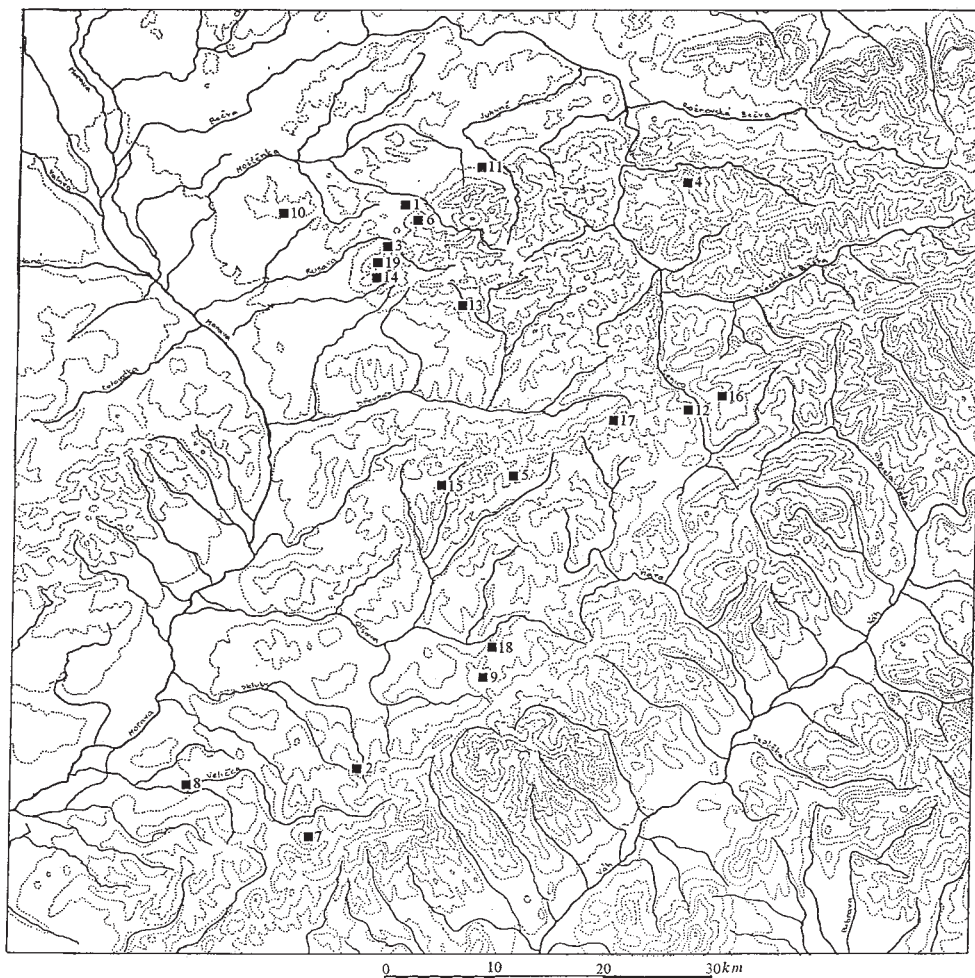
Úvod

V rámci přípravy autorovy bakalářské práce zaměřené na výšinné lokality horizontu Ha B – Ha D na jihovýchodní Moravě (Parma 1998) byla v roce 1997 provedena revize dosavadních poznatků k danému tématu. Základními podklady se staly především již publikované starší studie, dále bylo využito existujících nálezových zpráv uložených v Muzeu Zlín a v AÚ Brno, byla též provedena revize dostupných nálezů a v neposlední řadě byla v roce 1997 na všech lokalitách provedena terénní prospekce, jejíž výsledky jsou především obsahem tohoto článku. Základním východiskem pro soupisovou část se stala shrnující monografie V. Dohnala (Dohnal 1988), použito bylo i starších materiálůvých prací, které nezdědka obsahují skutečnosti a podněty, jež dosud nebyly nově prověřeny (zejm. jde o celomoravsky zaměřené studie I. L. Červinky – Červinka 1896, 1927, 1928b, 1929, 1942, stejně jako o drobnější regionální práce – Kučera 1890, 1894, aj.). Přihlédnuto bylo i k novým poznatkům, a to zejm. k existenci pravěkých výšinných lokalit objevených při výzkumech J. Kohoutka (Kohoutek 1992), a dále ke zjištění výšinných sídlišť púchovské kultury (Čížmář 1991, Čížmář–Kohoutek–Langová 1993), s jejichž přítomností v této oblasti se dosud nepočítalo, a která poněkud komplikují dataci některých lokalit, ze kterých byl dosud získán jen atypický střepový materiál datovaný do mladého pravěku (zejm. Provodov–Rýsov, viz níže).

Terminologie

Nezbytným úvodním krokem je ujasnění základního názvosloví. Pod pojmem výšinná lokalita je zde v souladu s terminologií Z. Smrže (Smrž 1992, týž 1995) míněna každá lokalita, která je náhlým a výrazným terénním převýšením minimálně 20–30 m vyčleněna z okolního terénu a je tedy tímto způsobem jasně oddělen obytný areál od většiny výrobních areálů (k teorii a terminologii sídelních areálů viz Neustupný 1986), tedy od zázemí takto situované osady. Pod pojmem hradiště jsou pak chápány výšinné lokality s patrným stabilním opevněním ve formě rozsáhlejší hlinité, dřevohlinité, či kamenné hradby, jejíž pozůstatky jsou obvykle v terénu jasně patrné (v protikladu k lehkým formám opevnění, které je možné zjistit pouze archeologickým výkopem, a je je tedy možno apriori předpokládat na každé podrobněji nezkoumané lokalitě – zejména jde o jednoduchá palisádová ohrazení).

Specifickým případem jsou pak nížinná opevnění, tj. taková hradiště, kdy se uměle opevněný areál nenachází ve výšinné poloze a jediným vyčleněním obytného prostoru je tedy hradba. Takovéto lokality jsou běžné především v raném středověku, vyskytují se ale v různých formách a s různým, často neprofánním významem už od staršího pravěku (neolitické rondely, některé fortifikace střední doby bronzové, aj.). Problematika fortifikací

Obr. 1. Lokality zmiňované v textu: 1. Bítavsko „Chlum“, 2. Boršice u Blatnice „Hradištko“, 3. Brusné „Křídlo“, 4. Bystřička „Klenov“, 5. Horní Lhota „Homole“, 6. Chvalčov „Hostýn“, 7. Javorník „Hradisko“, 8. Kněždub „Šumárník“, 9. Komňa „Bučník“, 10. Kostelec u Holešova „Na hradě“, 11. Kunovice „Kunovská hůrka“, 12. Lidečko „Kopce“, 13. Lukov „Hrad Lukov“, 14. Lukoveček „Hrádek“, 15. Provodov „Rýsov“, 16. Pulčín „Zámičsko“, 17. Vysoké Pole „Kláštov“, 18. Záhorovice „Valy“, 19. Žopy „Lysina“.

tohoto typu sahá již mimo rámec této práce, a to i kvůli problematičnosti jednotlivých zástupců tohoto typu ve sledovaném prostoru (např. nedatované opevnění v poloze Bánov–Dvůr Ordějov).

Mezi další terminologické problémy patří především otázka názvosloví, týkajícího se jednotlivých kultur mladého pravěku na Moravě. Pro lužickou kulturní sféru, rozšířenou na většině sledovaného území jihovýchodní Moravy během Ha B a snad i Ha C–D, je v této práci užít přehledný názvoslovný a chronologický systém, vypracovaný J. Nekvasilem (zejm. *Nekvasil 1987*), pro podunajskou sféru je použita terminologie ze zatím posledního souhrnného zpracování této problematiky (*Stuchlík 1993*), rozeznávající celek kultury středodunajských popelnicových polí a dále samostatnou navazující kulturu horákovskou.

Ke specifické problematice Hradištska a Uherskobrodska patří otázka tzv. nedakonic-

kého typu, definovaného V. Hrubým na základě výzkumu menšího pohřebiště v Nedakonících (naposled *Hrubý–Pavelčík 1992*). Jde fakticky o skupinu hmotné kultury se smíšenými prvky halštatského období lužické kultury a kultury horákovské, tvořící jakousi plynulou přechodovou oblast na hranici obou kulturních sfér. Podobná skupina smíšených nálezů je známa i odjinud, z Vyškovska či Boskovické brázdy, a i vzhledem k tomu, že obsah nedakonického typu jako svébytné skupiny nebyl nikdy blíže definován, nejví se mi vyčlenění této přechodové skupiny jako samostatného typu prozatím adekvátní.

Otázka příslušnosti jednotlivých popisovaných výšinných lokalit k okruhu lužickému či středodunajskému je do značné míry vzhledem k nedostatku nálezů nejasná, což je m. j. i důsledkem toho, že dosud nebyla v novější době sledována otázka kontextu těchto lokalit – osídlení v tradiční sídelní oblasti a v dostupných nížinných oblastech JV Moravy v období pozdní doby bronzové a doby halštatské.

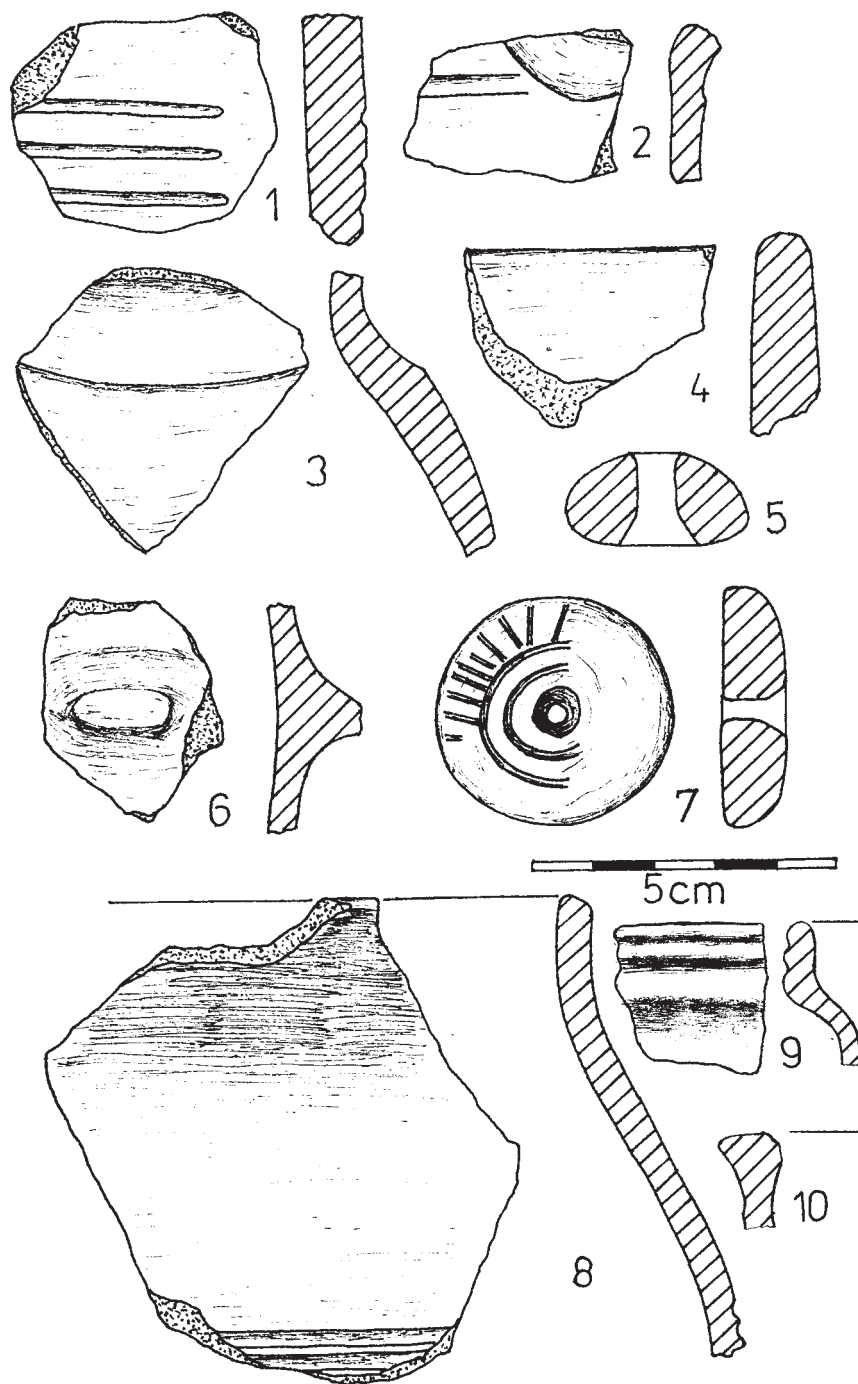
Zatímco pro severní polovinu vyčleněného území se zvláště pro stupeň Ha B můžeme opřít o kvalitní syntetické a soupisové zpracování zdejší lužické kultury V. Dohnalem (*Dohnal 1974, týž 1977*) s konstatováním, že nového materiálu zde příliš nepřišlo (což je citelné zejména pro vlastní halštatské období), zcela chybí jakékoliv hlubší pojednání o osídlení středního Pomoraví a zvláště úrodného a na pravěké nálezy poměrně bohatého Poolšaví. Nejasnosti zde panují i v tak základních otázkách, jako je kulturní příslušnost zdejší enklávy během fází Ha B – Ha D a chronologický průběh její předpokládané změny (viz např. *Nekvasil 1977a*), což je zvláště markantní v zatím posledním celkovém shrnutí této problematiky (*Nekvasil 1993, Mapa 25 a 26*), kde na mapě osídlení pro halštatské období je do celého středního Pomoraví situována enkláva lužické kultury a v jejím centru pak výrazně horákovská lokalita Kněždub–Šumárník. Vzhledem k tomu, že pozdní horákovské lokality jsou známy i z údolí Dřevnice (mohyly Zlín-Louky – *Dohnal 1977* – a blízké sídliště Malenovice–Mezicestí – výzkum J. Kohoutka z r. 1997) a oproti tomu v přílehlé slovenské oblasti prokazatelně existují pohřebiště halštatského období lužické kultury na Hodonínsku (Vrádiště – *Pichlerová 1960*), jeví se celá problematika jako značně nejasná a vyžádala by si nepochybně samostatnou studii s odpovídajícím soupisem (v soupisu horákovských lokalit V. Podborského figuruje východně od toku Moravy jen jediná, a to právě Šumárník).

Prospekce v roce 1997 a její výsledky

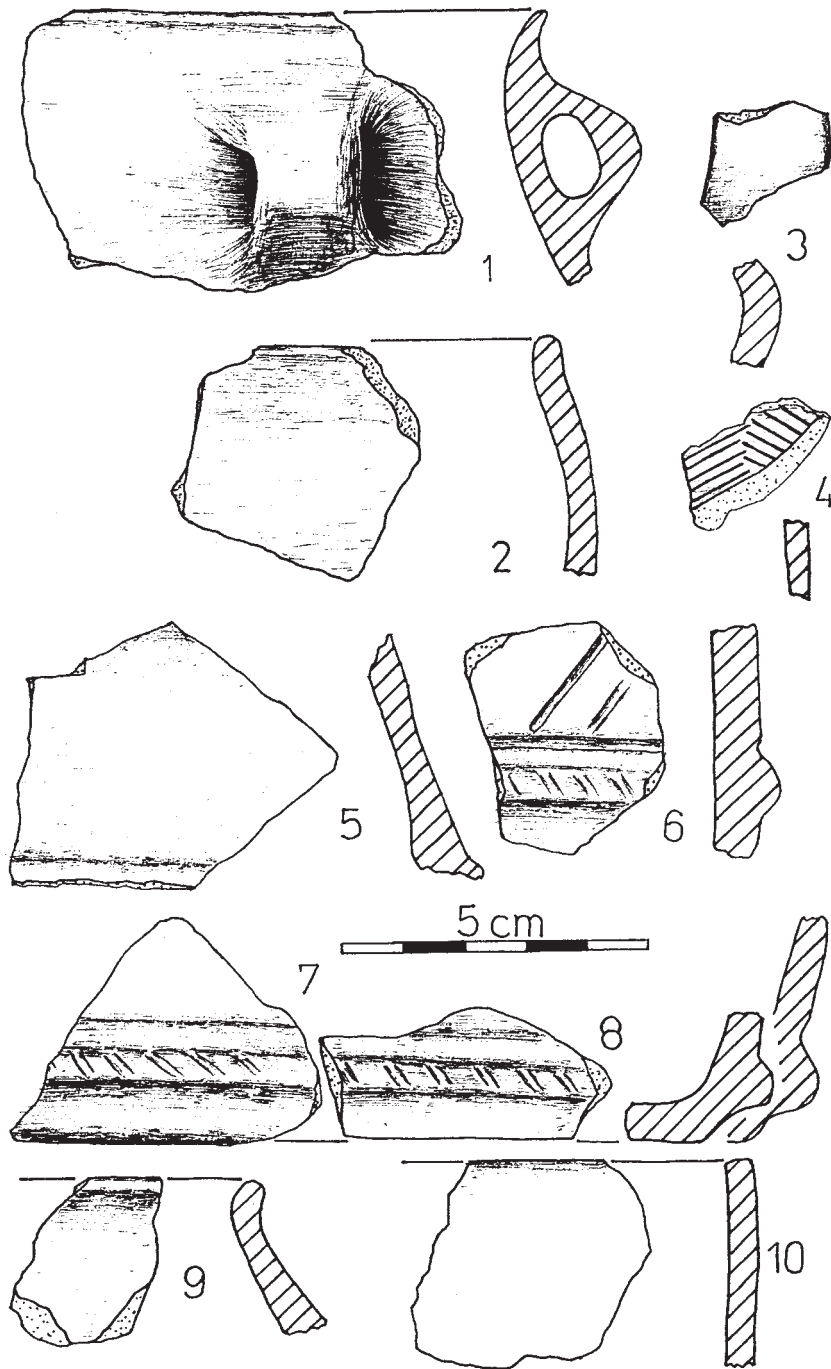
V uměle vyčleněné oblasti jihovýchodní Moravy (území ohraničené na jihu a východě státní hranicí ČR, na západě tokem řeky Moravy, a na severu podhůřím Hostýnských a Vsetínských vrchů a tokem Rožnovské Bečvy) byla autorem a dalšími spolupracovníky provedena v roce 1997 povrchová prospekce všech výšinných lokalit běžně v literatuře řazených do horizontu Ha B – Ha D a také několika lokalit, jejichž existence či datace byla dosud nejasná (podrobný výčet viz níže). Zčásti byl získán nový materiál, některá starší terénní pozorování musela být revidována či doplněna, u dosud podrobněji nepodchycených opevnění byl přibližně zaměřen jejich průběh. Kompletní soupis všech terénních pozorování včetně plánů jednotlivých lokalit zpracovaných na základě výškopisu Státních odvozených map v měřítku 1 : 5 000 obsahuje rukopis autorovy bakalářské práce (*Parma 1998*), níže uvedený výčet obsahuje pouze významnější nová zjištění.

Horní Lhota „Homole“ (okr. Zlín)

Při povrchové prospekci v červenci 1997 byly v bezprostředním okolí vrcholu „Homole“ (na základní mapě 1:10 000 č. 25-34-03 90 mm od Z a 30 mm od J sekční čáry) v katastru obce Horní Lhota, o. Zlín, nalezeny dva omleté zlomky blíže neurčitelné pravěké keramiky. Vrchol se nachází v přehledném smíšeném lese, jižní svah je částečně odlesněn. Viditelné stopy umělých terénních úprav nebo opevnění se na lokalitě nenachází, výskyt pravěké keramiky je na povrchu i v drobných narušeních terénu jen velmi sporadický. Nálezy uloženy v Muzeu Zlín.

Obr. 2. Lukoveček „Hrádek“ (1–4), Provodov „Rýsov“ (5), Žopy „Lysina“ (6), Kunovice „Kunovská hůrka“ (7, 8), Záhorovice „Valy“ (9, 10).

Obr. 3. Kunovice „Kunovská hůrka“ (1, 2), Boršice u Blatnice „Hradištko“ (3, 5–8), Lidečko „Kopce“ (4, 9), Vysoké Pole, „Klášfov“ (10).

Javorník „Hradisko“ (okr. Hodonín)

Opevněné výšinné sídliště na kopci „Hradisko“ (636 m n. m.), izolovaném vrcholu na severozápadním okraji Javořínské hornatiny, součásti hlavního hřebene Bílých Karpat. Lokalita se nachází z části v přehledném smíšeném lese, z části v neprostupném nízkém porostu. Opevněná plocha je vrcholem kopce. Starší popis a plán V. Dohnala, jež uvádí tuto lokalitu jako příklad tzv. „nedokončeného opevnění“ (Dohnal 1988), je nutno výrazně revidovat. Hradiště má nepravidelný oválný tvar s delší osou sever - jih, po celém obvodu je v různých rozměrech patrné souvislé výrazné valové opevnění, na východě, severu a zčásti na západě doplněné poměrně hlubokým příkopem. Val je nejmohutnější na severu, kde dosahuje šířky až 30 m. Náznakem vnitřního členění je terasovitá úprava probíhající směrem východ - západ, dělící interiér hradiště zhruba na dvě poloviny. Val i příkop je na několika místech přerušen, u několika průlomů v severovýchodní a u průlomu v západní části přímo pod vrcholem se pravděpodobně jedná o původní vstupy, otázka přístupové komunikace je nejasná. Uvnitř opevněné plochy u severního a východního valu jsou poměrně vydatná prameniště. Jedná se patrně o jedno z vůbec největších pravěkých hradišť na Moravě, jeho rozsah se dá odhadnout asi na 30 ha. Průzkumem se nepodařilo získat žádný nový materiál.

Komňa „Bučník“ (okr. Uherské Hradiště)

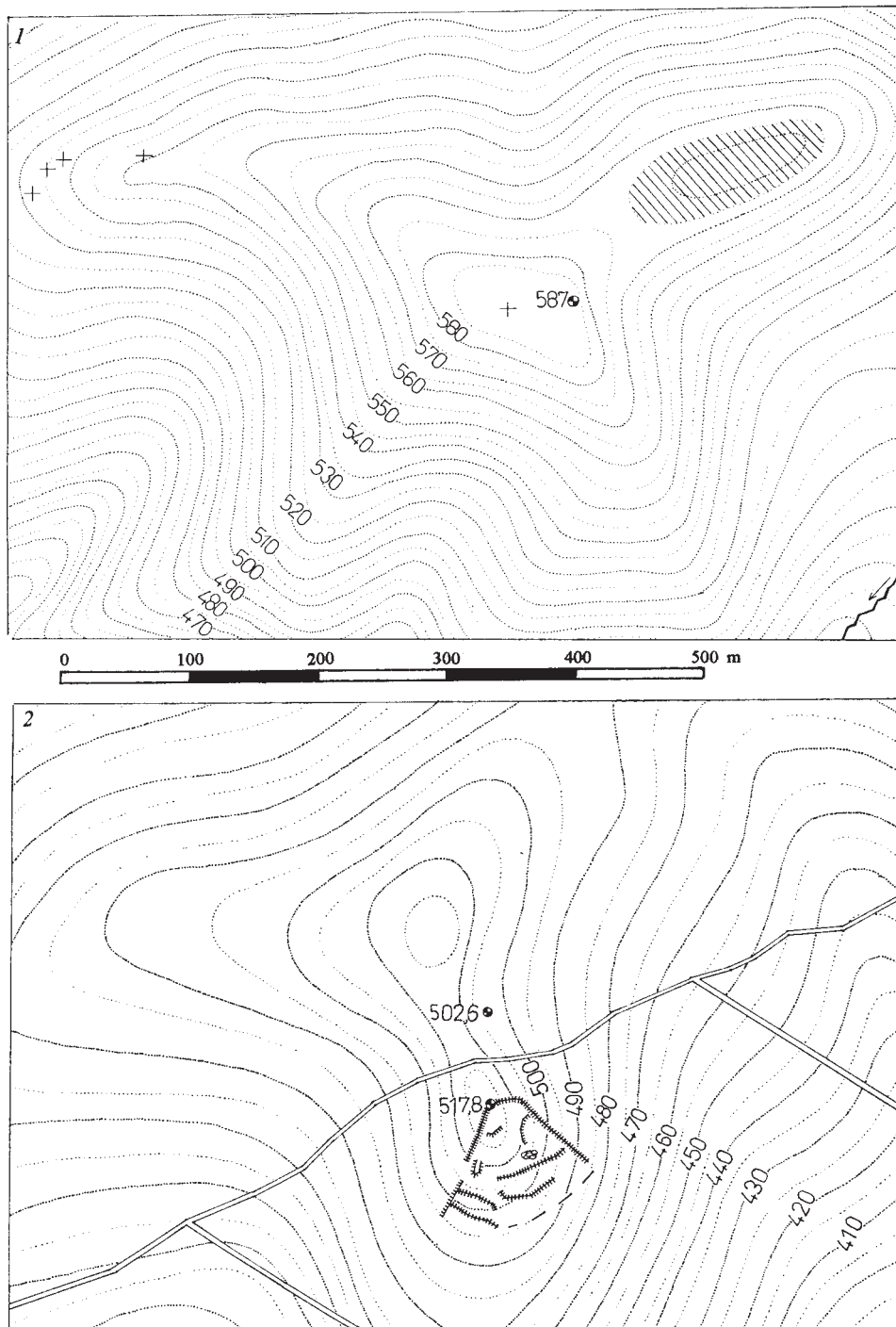
Při povrchové prospekci v květnu 1997 bylo v okolí lomu Bučník nalezeno několik zlomků omlété, blíže neurčitelné pravěké keramiky. Lokalita se nachází na výrazném, zdaleka viditelném nejvyšším bodu severojižního hřbetu západně od Komně, jež patří ke členité Komeňské vrchovině na severním okraji střední části Bílých Karpat. Vlastní sídliště je nutno situovat na nejvýchodnější ze tří vrcholů (dnes kóta 554,0 m n. m., místo nálezů na odvozené mapě 1:5 000 Uherský Brod 5–6 100 mm od Z a 170 mm od J sekční čáry, na přiložené mapce označeno křížkem), poskytujícím nerušený rozhled východním směrem do Poolšaví a Povláří, na obou západnějších kótách (553, 554 m n. m.) nebyly zjištěny žádné stopy osídlení. Lokalita tvořící součást hřebene byla patrně kompletně odtěžena čedičovým lomem, otevřeným r. 1953, a to bez jakéhokoliv záchranného výzkumu. Ze starší prospekce I. L. Červinky je dochován popis a terénní náčrt (Červinka 1942, týž 1928) valového opevnění v poloze „Holá stráž“ (nepochybně totožné s danou lokalitou), jež mělo skalnatý vrchol obklopovat z jižní a západní strany, od východu je lokalita chráněna příkrými svahy. Zbytky valů popisuje po prospekci z roku 1959 ještě J. Pavelčík (nálezná zpráva uložena v M Zlín, č. 5/59), dnes již opevnění patrně není. Jeho bližší charakter a datace jsou tedy již nezjistitelné, vedle příslušnosti k pravěkému osídlení je možné uvažovat i o souvislosti s blízkými středověkými opevněnými polohami Komňa-Hrádek Zubacov a Záhorovice-Valy. Zjištěné, dnes zatím jediné prokazatelné nálezy, pocházejí ze svahu pod jižní hranou lomu, nepochybně ze sekundárního uložení (o zachování původních situací nelze vzhledem k rozsahu lomu a skrývkám v jeho předpolí uvažovat). Nálezy jsou uloženy v Muzeu Zlín.

Kunovice „Kunovská hůrka“ (o. Vsetín)

Lokalita, dosud v literatuře neuváděná, byla objevena v 80. letech, novější materiál získal L. Štěpánek (uloženo v Muzeu Vsetín), další keramika byla získána autorovou prospekci (obr. 2.7, 8; obr. 3.1 ,2).

Výšinné sídliště se nachází na vrcholu a svazích kopce Kunovská hůrka (587 m n. m.), izolovaného výrazného vrcholu Hošťálkovské vrchoviny na samotném severovýchodním okraji Hostýnských vrchů, nad nížinnými terény Kelčské pahorkatiny (střední výška 312,8 m n. m.). Lokalita je z části v přehledném smíšeném lese, zčásti v odlesněném terénu, je narušena rozsáhlými polomy a vývraty. Stanovit blíže osídlenou plochu a její rozlohu je prozatím nemožné. Pravěké nálezy se vyskytují relativně hojně v koncentracích zejména na úzké terase na jihozápadní části severovýchodního výběžku vrcholu (obr. 4.1) a na se-

Obr. 4. Kunovice „Kunovská hůrka“ (1), Lukoveček „Hrádek“ (2).

verním svahu kopce podél lesní cesty do Kunovic (zde zejména v nižších částech), jinde pak jen sporadicky. Na lokalitě se nenachází žádné viditelné opevnění, otázka přístupové komunikace je nejasná.

Větší množství nálezů z povrchové prospekce z 80. let je v současné době už nezjistitelné. Autorovou povrchovou prospekci a mikrosondáží v květnu 1997 získány z terasovité úpravy na jižní straně východního výběžku vrcholu část okraje tenkostěnné nádoby s esovitou profilací a nízkým páskovým ouškem, dobře vypálený jemný hlinitý materiál okrové až oranžové barvy (obr. 3.1); dále zlomek okraje a hrdla plynule esovitě profilovaného osudí se svazkem vodorovných žlábků na podhrdlí, dobře vypálený jemný hlinitý materiál, povrch vevnitř hnědý, zvnějšku tmavě šedý, leštěný (obr. 2.8); zlomek od okraje menší tenkostěnné nádoby mírně esovité profilace, dobře vypálený jemný hlinitý materiál, povrch světle hnědý, hlazený (obr. 3.2); plochý keramický přeslen nebo závěsek, na vrchní straně s rytou výzdobou dvou soustředných kruhů na obvodě obrvených (obr. 2.7) a několik dalších zlomků atypické pravěké keramiky.

Lukoveček „Hrádek“ (okr. Zlín)

Opevněné výšinné sídliště, uváděné dříve též chybně v katastru obce Přílepy, okr. Kroměříž (*Kohoutek 1992*), se nachází na kopci „Hrádek“ (517,8 m n. m.), nevelkém, ale výrazném vrcholku, který je součástí jihozápadního hřebene Hostýnských vrchů a tvoří prakticky jeho nejzápadnější výběžek. Lokalita se nachází v přehledném vzrostlém smíšeném lese. Opevněná plocha je vrcholem kopce, má lichoběžníkovitý, směrem k jihu se rozšiřující tvar, na severní, západní a východní straně je nad příkrými svahy patrný val, oproti vnitřní ploše převýšený asi o 1 m. Jižní okraj hradiště je vymezen trojicí souběžných, obloukovitě od západu k východu se táhnoucích valů, v západní polovině přerušených patrně původním vstupem, k němuž se dá předpokládat od jihu, povlnnější svahy vedoucí přístupová komunikace. Vlastní vnitřní, silně k jihu se svažující plocha, nese stopy dvou krátkých terasovitých úprav a v jižní části z ní vystupuje výrazný skalní blok (obr. 4.2).

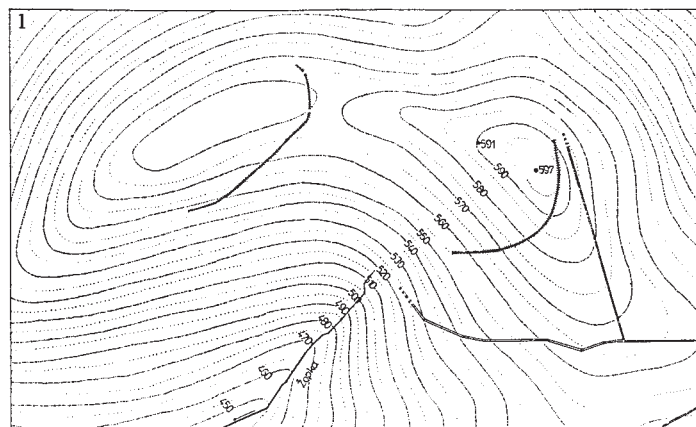
Při povrchových sběrech a průzkumu drobných narušení terénu byl zjištěn poměrně hojný výskyt pravěké keramiky s koncentrací mezi jižními valy, několik datovatelných zlomků je možné blíže zařadit do středního (slezského) období lužické kultury (obr. 2). Jediný zlomek datovatelný do vrcholného středověku byl získán ve vrcholové partii při začistění profilu starší sondy o rozměrech přibližně 2×1 m, hl. 20 cm – zde zjištěna výrazná vrstva propálené mazanice. Žádné výrazné nálezy podporující existenci eneolitického osídlení se získat nepodařilo, stejně jako při starší mikrosondáži J. Kohoutka (*Kohoutek 1992*), toto časové zařazení (*Rakovský 1990*) nepotvrzují ani žádné jiné dostupné nálezy. Materiál je uložen v Muzeu Zlín.

Přesné chronologické zařazení jednotlivých opevňovacích prvků je bez dalších odkrytí nemožné, zatím nejpravděpodobnější je existence obloukového obvodového S valu a případně některého z příčných J valů již v pozdní době bronzové a následné druhotné využití opevnění ve středověku, spojené s dalšími terénními úpravami, zejm. ve vrcholové partii (obě terasy, „věžovitá“ vyvýšenina uprostřed západního obvodu, patrně též některý z J příčných valů). Tomu nasvědčuje i rozložení nálezů – pravěká keramika se vyskytuje v celém sledovaném prostoru, středověká v menší míře jen v nejvyšší části. Případné pokračování pravěkého osídlení i dále jižním směrem dokládají drobné keramické zlomky z tohoto prostoru, viditelné opevnění zde však již není.

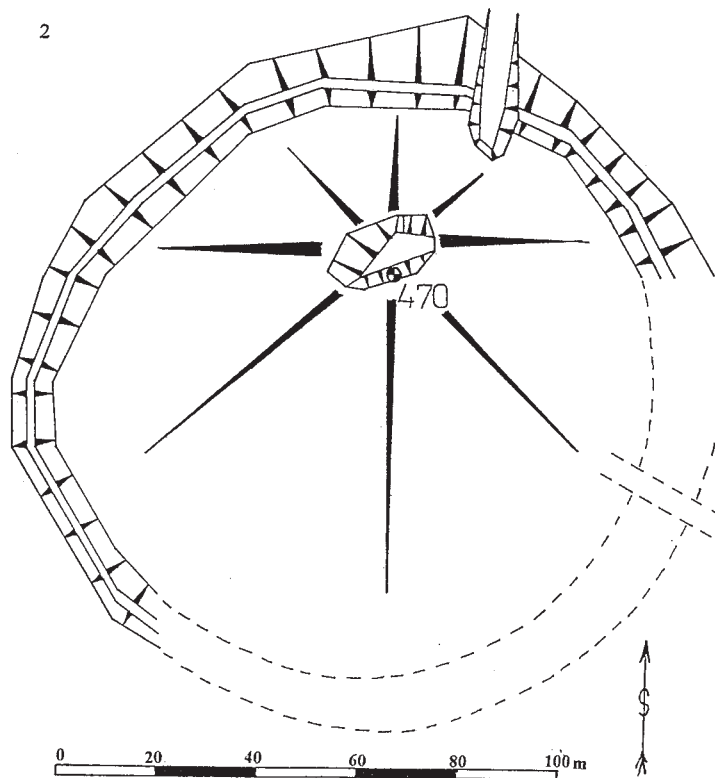
Záhorovice „Valy“ (okr. Uherské Hradiště)

Opevnění v poloze Valy uvádí poprvé J. Kučera (*Kučera 1894*), figuruje i v soupisech I. L. Červinky, který též pořídil první plán fortifikace (*Červinka 1928b, týž 1942*). Z lokality se i při opakovaných prospekcích dlouho nedařilo získat žádný datovací materiál, figuruje tedy v literatuře jak mezi pravěkými, tak i středověkými opevněními.

Při průzkumu v květnu 1997 byl pořízen nový terénní plán opevnění (obr. 5.2), povr-

2

Obr. 5. Žopy „Lysina“ (1), Záhrovice „Valy“ (2).

chovou prospekci se podařilo získat několik zlomků keramiky. Lokalita se nachází na poměrně izolovaném vrcholu (kóta 469 m n. m., na odvozené mapě 1:5 000 Uherský Brod 5-5 okolí bodu 30 mm od Z a 365 mm od J sekční čáry) v táhlém severojižním hřbetu, jež patří ke členité Komeňské vrchovině na severním okraji střední části Bílých Karpat. Na vlastním vrcholku o velmi malé rozloze jsou patrné stopy umělých terénních úprav nejasného účelu, vnitřní areál je od okolních povlnových svahů oddělen dobře zachovalým kompletním valem s velmi pravidelným kruhovým, popř. mírně oválným půdorysem o průměru asi 120m. Val dosahuje výšky 2–3 metrů, nejširší je v J a JZ části, místy, zvláště v S a SV části, je na jeho vnitřní straně patrné s ním souběžné mělké příkopové prohloubení terénu. V opevnění jsou patrná dvě přerušení – jedno velmi hluboké, výrazné terénní narušení na J straně, asi 30 m dlouhé a až 4–5 m hluboké, nepochybně recentní, patrně související s těžbou kamene na lokalitě, a druhé v šířce asi 5 m ve VSV části opevnění; vzhledem k tomu, že jde o plynulé snížení valů spolu s vyrovnáním prohlubně uvnitř za nimi, je patrně možné sem situovat původní vstup do areálu. Lokalita se nachází ve vzrostlém smíšeném lese a zčásti (zejm. S a V část) v nízkém, téměř neprostupném mladém lesním porostu - zde je val sledovatelný, ale neměřitelný. Přes důkladnou povrchovou prospekci byly nalezeny pouze dva malé zlomky okrajů středověké keramiky na SV svahu pod vrcholkem (obr. 2.9, 10) a několik blíže nedatovatelných silně omletých zlomků rozptýleně v areálu opevnění. Jde o vůbec první prokazatelné nálezy z lokality.

Otázka interpretace lokality Valy je nejasná – naprosté minimum nálezů svědčí pro absenci dlouhodobějšího osídlení, nalezený materiál spolu s pravidelným půdorysem pak pro dataci do vrcholného středověku. Poloha patrně blíže neznámým způsobem souvisí s rámcově současným hrádkem Zubačovem, nacházejícím se jen 2 km jižně, popřípadně i s dnes již nerevidovatelným opevněním v poloze Bučník. Nabízí se úvahy o nezdařeném založení hradu, pravděpodobnější je snad předpoklad krátkodobého polního opevnění, ať již obléhacího či obranného.

Nálezy jsou uloženy v Muzeu Zlín.

Žopy „Lysina“ (okr. Kroměříž)

Při průzkumu v květnu 1997 bylo získáno několik zlomků pravěké keramiky, byl též zrevidován dosud uváděný půdorys hradiště (*Dohnal 1988*) a pořízen přibližný plán dosud neuváděného západního valu (obr. 5.1).

Opevněné výšinné sídliště na kopci Lysina (597,9 m n. m.), výrazném vrcholu, jenž je součástí severovýchodo-jihozápadního hřebene na západním okraji Hostýnských vrchů a jehož svahy na jihu spadají do nížiny Holešovské plošiny. Lokalita se nachází z části v přehledném smíšeném lese, zčásti v nepřehledném nízkém jehličnatém porostu. Opevněná poloha je vrcholem kopce, má protáhlý tvar s delší osou západ-východ, od masivu hřebene na východě je oddělena dvěma valy. Výrazný západní, vnitřní val odděluje západní konec ostrohu od východu a od jihu, od severu vymezuje areál akropole prudký svah; nevýrazný východní, vnější val odděluje ostroh hned za nejvyšším bodem plynulým obloukem opět od východu a jihu. Celé opevnění není příliš celistvé, fortifikace chybí zejména na severovýchodě a západě. Vnitřní val je na východě protnut recentní cestou, otázka původních vstupů je nejasná, přístupovou komunikaci lze očekávat od jihozápadu, údolím Žopky.

Zjištěním druhého, Z valu a jeho zanesením do vrstevnicového plánu se výrazně mění pohled na lokalitu – i když opevnění není příliš celistvé, nelze ho nadále pokládat za nedokončené (*Dohnal 1988*). S výrazným, poměrně mohutným valem na Z kontrastuje rozjetý nízký V val, připomínající místy spíše relikv vozové cesty V poměrně ostrém čerstvějším řezu Z valu vozovou cestou není na profilech patrný žádný doklad vnitřní konstrukce hradby.

Výskyt pravěké keramiky je v celém rozsáhlém areálu (dohromady, doplněno po vrstevnicích asi 13,8 ha) velmi sporadický, celkem 4 drobné omleté zlomky z výdutí (slaběji

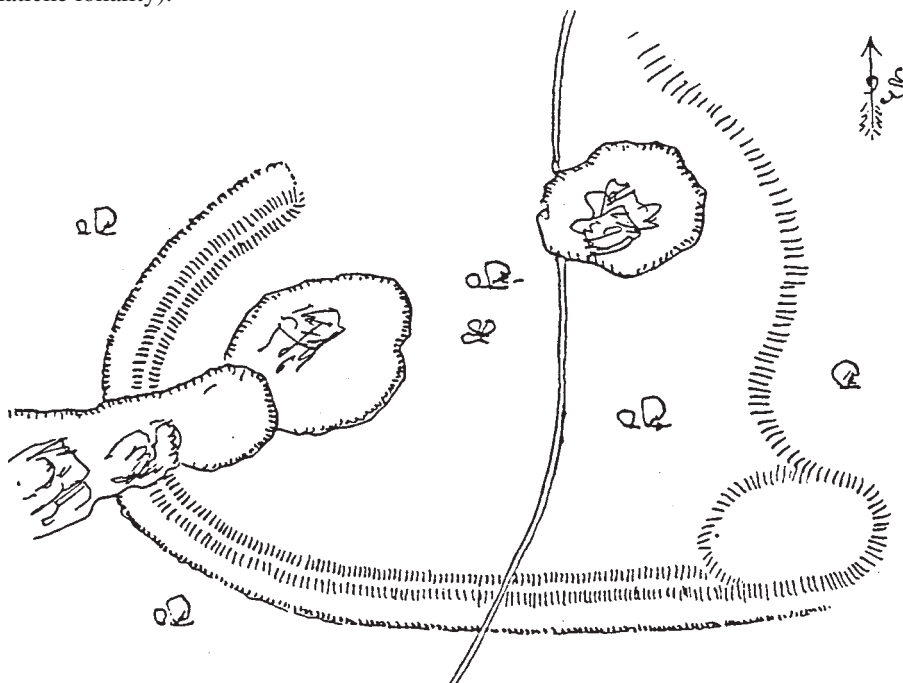
vypálený jemný písčité materiál s příměsí drobných kaménků, povrch hnědý) byly získány v prostoru mezi oběma valy, zatím nejvýraznějším nálezem z celé lokality je tenkostěnný zlomek z výdutí s odlomenou částí úzkého páskového ouška (tvrdě vypálený písčité materiál, povrch uvnitř šedý, vně okrový, obr. 2.6) z prostoru Z od Z valu. Materiál umožňuje rámcovou dataci do doby bronzové až halštatské. Chronologický či funkční vztah k blízké (asi 2 km vzdušnou čarou) rámcově současně opevněné výšinné poloze Lukoveček - Hrádek je otázkou pro další výzkum.

Soupis výšinných lokalit horizontu Ha B – Ha D na jihovýchodní Moravě

Jakmile se dostáváme k celkovému zpracování výšinných lokalit horizontu Ha B - Ha D na jihovýchodní Moravě, je nutné vyzvednout především značnou rozdílnost ve stavu poznání. Vedle jediné dobře prozkoumané a publikované lokality Kněždub–Šumárník se významnější, ale z většiny nezpracované a nepublikované odkryv uskutečnil jen na hradišti Chvalčov–Hostýn, z ostatních míst pak stratifikovaný materiál nepochází vůbec a dostupné nálezy z povrchových sběrů většinou nepostačují ani ke spolehlivému chronologickému zařazení. Zvláště markantní je tato situace u jednoho z největších moravských hradišť vůbec, jímž je Javorník - Hradisko, odkud pochází jen několik přesněji nedatovatelných střepů a neexistuje ani přesnější plán.

Aby byla tato nerovnoměrná situace zohledněna ve vlastním soupisu, jeví se jako účelné využít rozdělení do skupin právě podle stavu výzkumu, jak to učinil pro moravská lužická hradiště již dříve J. Nekvasil (*Nekvasil 1982*), ovšem s jistou úpravou kritérií užitých k rozřídění.

Jednotlivé lokality jsou rozříděny do tří skupin, označených velkými písmeny A až C, a to zvláště výšinná sídliště a zvláště hradiště, podle následujících kritérií, která se vztahují vždy k jedinému chronologickému horizontu, tj. zde k období Ha B – Ha D (nevýhodou je, že takto utříděný soupis je nutné při hodnocení více časových horizontů zhotovit pro každý z nich zvlášť, výhodou naopak je, že je do soupisu možné zařadit i sporné a problematické lokality).

Obr. 6. Komňa „Bučník“ – situace před odtěžením, terénní skica I. L. Červinky, mimo měřítko.

Hradiště

A. Lokality s osídlením a opevněním spolehlivě datovaným do sledovaného časového úseku, a to nejlépe přímým průkopem, nebo alespoň absencí nálezů jiných časových úseků

- Boršice u Blatnice „Hradištko/Lipinka“ (okr. Uherské Hradiště)
- Chvalčov „Hostýn“ (okr. Kroměříž)
- Javorník „Hradisko“ (okr. Hodonín)
- Kostelec u Holešova „Na hradě“ (okr. Kroměříž)
- Lidečko „Kopce“ (okr. Vsetín)
- Žopy „Lysina“ (okr. Kroměříž)

B. Lokality se spolehlivě doloženým osídlením sledovaného období a blíže nedatovaným opevněním (zejm. u polykulturních nalezišť, kdy je otázka zařazení opevnění k některému ze sídelních horizontů nejasná)

- Lukoveček „Hrádek“ (okr. Zlín)
- Vysoké Pole „Klášfov“ (okr. Zlín)

C. Lokality, kde není spolehlivě doloženo osídlení sledovaného horizontu a není ani datováno opevnění

- Provodov „Rýsov“ (okr. Zlín)

Výšinná sídliště

A. Lokality se spolehlivě doloženým osídlením sledovaného období, u nichž lze spolehlivě vyloučit existenci soudobého v terénu patrného opevnění

- Kněždub „Šumárník“ (okr. Hodonín)
- Kunovice „Kunovská hůrka“ (okr. Vsetín)

B. Lokality se spolehlivě doloženým osídlením sledovaného období, u nichž není jistota, že případné soudobé v terénu viditelné opevnění nebylo zničeno při mladších terénních zásazích

- Bílavsko „Chlum“ (okr. Kroměříž)
- Brusné „Křídlo“ (okr. Kroměříž)
- Bystřička „Klenov“ (okr. Vsetín)
- Lukov „hrad Lukov“ (okr. Zlín)
- Pulčín „Zámčisko“ (okr. Vsetín)

C. Lokality, kde není spolehlivě doloženo ani osídlení sledovaného horizontu

- Horní Lhota „Homole“ (okr. Zlín)
- Komňa „Bučník/Holá Stráž“ (okr. Uherské Hradiště)

Závěr

Na závěr je možné shrnout některá základní fakta. Předně je třeba zdůraznit, že tato stať zdaleka není vyčerpávajícím shrnutím problematiky hradišť horizontu Ha B - Ha D na jihovýchodní Moravě, ale je spíše shrnutím nových poznatků získaných během tvorby autorovy bakalářské práce. Tato (*Parma 1998*) je nepoměrně rozsáhlejším materiálovým soupisem, přesto ani ji nelze pro nedostatečný stav poznání celé problematiky chápat jinak než jen jako úvod k dalšímu studiu.

Na základě výše uvedeného stručného soupisu a tabulky se základními parametry hradišť je možné konstatovat, že v oblasti jihovýchodní Moravy je dnes známo celkem 8 hradišť a 8 výšinných sídlišť datovatelných do horizontu Ha B – Ha D. Dle vnějších kritérií lze rozlišit skupinu malých lokalit s rozlohou do 1 ha bez spolehlivě doložitelného opevnění, skupinu hradišť středních rozměrů a konečně velká opevnění s plochou 20ha a víc uzavřenou souvislým valem a s vlastními zdroji vody. Bližší interpretace těchto skupin i jednotlivých lokalit zatím není možná.

Lze konstatovat, že největší počet současných výšinných sídlišť a zároveň největší celková opevněná plocha je v oblasti jihovýchodní Moravy právě ve sledovaném horizontu

Ha B – Ha D, a že tato síť výšinných lokalit nepokrývá rovnoměrně osídlenou oblast, ale vytváří poměrně výrazné koncentrace, které ovšem nekorelují s hranicemi kulturních okruhů či přirozenými komunikačními trasami regionu. Studium problematiky blízkého zázemí hradišť je zatím nereálné, dokud nebude souhrnně zpracována problematika halštatského osídlení jižní poloviny sledované oblasti, zvláště Poolšaví.

Tabulka 1. Některé parametry sledovaných výšinných sídlišť.

Lokalita	Poloha	Převýšení (m)	Výška (m)	Rozloha (ha)	Zdroj vody
<i>Hradiště</i>					
Boršice u Blatnice „Hradištko“	B	20 - 50	482 - 504	2,9	IV, 300
Chvalčov „Hostýn“	B	80 - 300	670 - 735	19,7	P, 0
Javorník „Hradisko“	B	60 - 160	540 - 636	30	P, 0
Kostelec u Holešova „Na hradě“	B	0 - 60	363 - 350	2,7	P, 800
Lidečko „Kopce“	B	25 - 230	699 - 675	1,1	P, 400
Lukoveček „Hrádek“	B	10 - 200	465 - 517	0,6	P, 300
Provodov „Rýsov“	B	20 - 140	520 - 542	2,1	V, 550
Vysoké Pole „Kláštov“	B	35 - 190	715 - 752	2,9	P, 400
Žopy „Lysina“	B	0 - 150	550 - 597	13,8	P, 200
<i>Výšinná sídliště</i>					
Bílavsko „Chlum“	A	10 - 60	410 - 418	1,5	P, 600
Brusné „Křídlo“	B	5 - 155	480 - 510	0,7	III, 300
Bystřička „Klenov“	B	55 - 235	650 - 678	0,5	V, 500
Horní Lhota „Homole“	B	50 - 140	570 - 580	?	V, 250
Kněždub „Šumárník“	B	25 - 80	380 - 398	2,2	III, 350
Komňa „Bučník“	B	? - 70	? - 556	?	IV, 400
Kunovice „Kunovská hůrka“	B	? - 130	? - 587	?	VI, 200
Lukov „hrad Lukov“	B	0 - 140	480 - 500	0,7	V, 450
Pulčín „Zámčisko“	B	0 - 100	710 - 720	0,3	VI, 200

Poloha: A – ostrožna, B – vrchol kopce; převýšení nad okolním terénem; absolutní nadmořská výška; zdroj vody – řád toku, jeho vzdálenost.

Literatura:

- Červinka, I. L., 1896: *Pravěká hradiska na Moravě*. Kroměříž.
- 1927: *Zapomenuté hrady a tvrze moravské I*. Časopis vlasteneckého spolku muzejního Olomouc 39, 88–95.
- 1928b: *Zapomenuté hrady a tvrze moravské II*. Časopis vlasteneckého spolku muzejního Olomouc 40, 69–76.
- 1929: *Zapomenuté hrady a tvrze moravské III*. Časopis vlasteneckého spolku muzejního Olomouc 41–42, 153–160.
- 1942: *Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské*. Nepubl. rukopis uložený v AÚ Brno
- Čižmář, M. 1991: *Neue Erkenntnisse über die Púchov-Kultur in Mähren (ČSFR)*, Archäologisches Korrespondenzblatt 21, 523–526.
- Čižmář, M. – Kohoutek, J. – Langová, J. 1993: *Hradisko púchovské kultury u Všeminy, okr. Zlín*. Pravěk NŘ 3, 161–175.
- Dohnal, V., 1974: *Die Lausitzer Urnenfelderkultur in Ostmähren*, Studie archeologického ústavu ČSAV v Brně II-3, Praha.
- 1977: *Kultura lužických popelnicových polí na východní Moravě*, Fontes archaeologiae Moraviae X. Brno.

- 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě, Studie Muzea Kroměřížska '88. Kroměříž.
- Hrubý, V. – Hochmanová, V. – Kalousek, Fr. – Pavelčík, J. a J. a kol., 1956: *Přehled nejvýznamnějších archeologických lokalit Gottwaldovského kraje*. Díl 1. Zlín.
- Hrubý, V. – Pavelčík, J., 1992: *Nejstarší dějiny středního Pomoraví*. In: Vlastivěda Moravská – Uherskohradištsko. Brno, 105–196.
- Kohoutek, J., 1992: *Nová pravěká výšinná sídliště na východní Moravě*. Pravěk NŘ 2, 261–273.
- Kučera, J., 1890: *Čertovy kameny a jiné starožitnosti mor. Slovenska*. Časopis vlasteneckého spolku muzejního Olomouc 7, 121–125, 181–184.
- 1894: *Pravěká sídliště v poříčí Olšavy, Vlány a Senice na moravském Slovensku*. Český lid III., 550–563.
- Nekvasil, J., 1977a: *K migraci lužické kultury na Moravě*. In: Geneza kultury lužické na teréne Nadodrza. Wrocław, 61–78.
- 1987: *Der gegenwärtige Forschungsstand der Lausitzer Kultur während der Urnenfelderperiode in Mähren*. In: Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas. Praha, 255–261.
- 1993: *Archeologie moravského halštatu*. In: Podborský, V. a kol.: *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 337–371.
- Neustupný, E., 1986: *Sídelní areály pravěkých zemědělců*, Pam. arch. 77, 226–234.
- Parma, D., 1998: *Výšinné lokality období Ha B – Ha D na jihovýchodní Moravě*. Nepubl. závěrečná bakalářská práce, uloženo na FF UK Praha.
- Pichlerová, M., 1960: *Mladohalštatské popelnicové pohřebisko vo Vrádišti*, Slov. arch. VIII, 125–182.
- Rakovský, I., 1990: *Zur Problematik der äneolitischen Höhensiedlungen in Mähren*. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte Halle 73, 149–157.
- Smrž, Z., 1992: *Späthallstattzeitliche Burgwälle und Höhensiedlungen in Nordwestböhmen*, Pam. arch. 83, 88–104.
- 1995: *Höhenlokalitäten der Knovíz Kultur in NW – Böhmen*, Pam. arch. 86, 38–80.
- Stuchlík, S., 1993: *Chronologie a periodizace doby bronzové*. In: Podborský, V. a kol.: *Pravěké dějiny Moravy*. Brno, 236–237.

David Parma (n. 1976), absolvent FF UK Praha, v současné době student FF MU Brno, obor archeologie.

Höhenlokalitäten aus der jüngeren prähistorischen Zeit in Südostmähren

Ergebnisse der Prospektierung 1997

Zusammenfassung

In Form von Auflistung, Tabelle und Abschlusauswertung äußert sich der vorliegende Text zu der bisher ungenügend erfassten Problematik der Höhenlokalitäten in der jüngeren Prähistorie im südostmährischen Gebiet und definiert die gegebene Problematik auch terminologisch. Aufgrund der Terrainprospektierung konnten die Lokalitäten der Spätbronzezeit bis der Hallstattzeit (Reinecke Ha B - ha D) in einige Kategorien eingestuft werden, je nachdem, ob der verfolgten Periode die Existenz von Befestigungen zuzuerkennen ist oder nicht und in welcher Form es nachzuweisen ist. In die erste Kategorie fallen folgende Burgwälle: Boršice bei Blatnice und hier „Hradištko–Lipinka“ (Bezirk Uherské Hradiště), Chvalčov „Hostýn“ (Bezirk Kroměříž), Javorník „Hradisko“ (Bezirk Hodonín), Kostelec bei Holešov „Na hradě“ (Bezirk Kroměříž), Lidečko „Kopce“ (Bezirk Vsetín), Žopy „Lysina“ (Bezirk Kroměříž) sowie folgende Höhensiedlungen: Kněždub „Šumárník“ (Bezirk Hodonín) und Kunovice „Kunovská hůrka“ (Bezirk Vsetín). Als problematisch erscheinen dagegen der Burgwall Provodov „Rýsov“ (Bezirk Zlín) und Höhensiedlungen Korní Lhota „Homole“ (Bezirk Zlín) und Komňa „Bučník“ - Holá Stráž“ (Bezirk Uherské Hradiště). Im südostmährischen Gebiet wurden bei einer neuen Bewertung insgesamt 8 Burgwälle und 8 Höhensiedlungen aus dieser Zeits-

panne nachgewiesen. Darunter sind zu unterscheiden: eine Gruppe von kleinen Lokalitäten in Ausmaß bis 1 ha ohne zuverlässig nachweisbare Befestigungen, eine Gruppe von mittelmäßigen Burgwällen und schließlich größere Befestigungen in Ausmaß von 20 ha und mehr, die mit einem durchgehenden Burgwall abgeschlossen sind und über eigene Wasserquellen verfügen. Die Gliederung von Burgwällen ist weiterhin von Interesse. Diese stehen nicht in der Korrelation mit den normativ gegebenen Grenzen von Kulturbereichen („des nördlichen Lausitzer- und „südlichen“ Donauurnfelderbereichs) und zugleich bedecken sie die verfolgte Fläche nicht gleichmäßig, was wohl zum Teil auch dem Zustand der Untersuchung zuzurechnen ist.

Late Prehistory Upland Sites in the Southeast Moravia

A b s t r a c t

The paper comments the oft-neglected issue of late prehistory upland sites in the Southeast Moravia, including surveys, tables and result evaluation. Based on the author's field research, the sites from the late Bronze Age to Hallstatt Age (Reinecke Ha B – Ha D) are categorized according to whether it is possible to adjudicate existence of fortification to the period in question (and how this could be proved) or not. The first category includes the following redoubts: "Hradištko-Lipinka" near Boršice u Blatnice (Uherské Hradiště district), Chvalcov "Hostýn" (Kromeríz district), Javorník "Hradisko" (Hodonín district), Kostelec u Holešova "Na Hrade" (Kromeríz), Lidecko "Kopce" (Vsetín district), Kopy "Lysina" (Kromeríz) and the following upland settlements: Knezdub "Šumárník" (Hodonín), and Kunovice "Kunovská hurka" (Vsetín). On the other hand, the disputable ones appear to be redoubt Provodov "Rýsov" (Zlín district) and the upland settlements Korní Lhota "Homole" (okr. Zlín) and Komna "Bucník-Holá Stráž" (Uherské Hradiště). The new evaluation proved the total of 8 redoubts and 8 upland settlements from the period in question. At the same time, we can distinguish subgroups of (1) small settlements (under 1 hectare of area) with no reliable proofs of fortification, (2) middle sized redoubts and finally (3) large fortified settlements with area of 20 ha or more, encircled with a bulwark and with own water sources. An interesting fact is connected to the settlements' layering. The layers do not correspond with the traditional boundaries of cultural areas ("Northern" Lusatian and "Southern" of the Danubian urn fields) and at the same time, they do not cover the monitored area evenly, which may be partly caused by the state of the research.

MAKROZBYTKY ROSTLINNÉHO PŮVODU Z UHERSKÉHO HRADIŠTĚ A STARÉHO MĚSTA

Emanuel Opravil, Opava

Soubor užitkových, plevelných a ruderalních rostlin z vrcholného středověku z Reduty v Uherském Hradišti, spolu se zbytky dřeva z doby hradištní. Zbytek zuhelnatělých zásob žita z 18. století ze Starého Města.

V roce 1997 se v Uherském Hradišti uskutečnil archeologický výzkum v místě „Reduta“, který provedl dr. J. Pavelčík. K archeobotanické analýze bylo mimo toto ještě předloženo několik dalších vzorků rostlinných makrozbytků deponovaných ve Slováckém muzeu a dosud nedeterminovaných: z kostela Františka Xaverského bývalá hrobka jezuitů v Uherském Hradišti – vzorek obilek; kostel Jana Křtitele ve Starém Městě – dva vzorky diaspor. Rozšiřuje se tak počet archeobotanických nálezů ze středověku a novověku obou míst (cf. Opravil 1980, 1984a, b, 1985).

Uherské Hradiště – „Reduta“

K analýze bylo předloženo celkem 19 vzorků: z toho 18 jich obsahovalo vesměs jen po několika peckách nebo zlomcích dřeva a uhlíků, pouze v jednom vzorku o objemu 4 litrů byly uloženy ze severovýchodní části zkoumané lokality. Podařilo se z nich vyplavit menší kolekci semen a plodů. Souhrnně byly v místě „Reduty“ zjištěny následující taxony:

Datování	9.–10.	13.	13./14.	14.	14./15.
Dřeviny (zl. = zlomek dřeva)					
<i>Abies alba</i> , jedle	–	4 zl.	4 kolíky	–	–
<i>Alnus</i> sp., olše.,	–	–	1 zl.	1 zl.	–
<i>Acer</i> sp., javor	–	–	3 větve	–	–
<i>Acer platanoides</i> , j. mléč	–	–	1 odštěpek	–	–
<i>Betula</i> sp., bříza	1 borka	1 borka	–	–	–
<i>Corylus avellana</i> , líska	–	1 větev	1 kolík	–	–
<i>Euonymus</i> sp., brslen	–	–	–	–	1 uhlík
<i>Fraxinus</i> sp., jasan	–	–	8 štěpin	1 uhlík	1 uhlík
		3 větve		4 větve	
<i>Picea excelsa</i> , smrk	–	–	1 šiška	–	–
<i>Quercus</i> sp., dub	2 zl.	–	2 zl.	13 štěpin	–
		2 větve			
		6 štěpin			
		6 uhlíků			
<i>Quercus robur</i> ., dub letní	–	–	1 prut	–	–
<i>Salix</i> sp., vrba	1 prut	–	5 uhlíků	–	–
		4 pruty			
<i>Sambucus nigra</i> , bez černý	1 prut	–	–	–	–
<i>Ulmus</i> sp.,	–	–	1 uhlík	–	–
Datování	9.–10.	13./14.	14.		
Pěstované plodiny					
<i>Cannabis sativa</i> , konopě setá	–	2/2 nažek	–		
<i>Cerasus</i> sp., třešeň/višeň	1 pecka	1/2 pecky	22 zl. pecky		

<i>Cerasus avium</i> , třešeň ptačí	1 pecka	–	–
<i>Cerasus vulgaris</i> , višěň obecná	1 pecka	–	2 pecky
<i>Juglans regia</i> , ořešák vlašský	1/4 skořápky	–	–
<i>Panicum miliaceum</i> , proso seté	–	4 obilky	–
	43 pluch		
<i>Persica vulgaris</i> , broskvoň	1 pecka	1 pecka	1 zl. pecky
	27/2		
	5 zl. pecky		
<i>Prunus domestica</i> subsp. <i>insititia</i> var. <i>juliana</i> , slíva		1+1/2 pecky	–
<i>Secale cereale</i> , žito seté	–	–	3 obilky
<i>Vitis vinifera</i> subsp. <i>sativa</i> , réva vinná pěstovaná	–	–	3 semena
Sbírané plodiny			
<i>Corylus avellana</i> , líška	11/2 skoř.	1 oříšek	2/2+16. zl. skořápek
	17 zl.	10 zl.	
<i>Fragaria vesca</i> , jahodník obecný	–	12 nažek	–
<i>Humulus lupulus</i> , chmel	–	3 nažky	–
<i>Prunus spinosa</i> subsp. <i>spinosa</i> v. <i>virgata</i> , trnka	–	1	–
<i>Rubus idaeus</i> , maliník	–	4 semena	–
Datování		13./14.	
Plevele, ruderály			
<i>Agrostemma githago</i> , koukol polní		2 semena	
<i>Anthemis arvensis</i> , rmen rolní		43/2 nažek	
<i>Atriplex nitens</i> , lebeda lesklá		3 nažky	
<i>Atriplex patula</i> , l. rozkladitá		56 nažek	
<i>Carduus acanthoides</i> , bodlák obecný		1 nažka	
<i>Carduus acanthoides/ crispus</i> , b. obecný/kadeřavý		1 nažka	
<i>Centaurea cyanus</i> , chrpa modrák		7 nažek	
<i>Chenopodium album</i> , merlík bílý		168 semen	
<i>Chenopodium ficifolium</i> , m. fíkolistý		10 semen	
<i>Chenopodium hybridum</i> , m. zvrhlý		10 semen	
<i>Chenopodium murale</i> , m. zední		10 semen	
<i>Chenopodium polyspermum</i> , m. mnohosemenný		1 semeno	
<i>Cirsium</i> sp., pcháč		4 nažky	
<i>Cirsium arvense</i> , p. rolní		4+3/2 nažky	
<i>Cirsium vulgare</i> , p. obecný		1 nažka	
<i>Fallopia convolvulus</i> , svlaččovec popínavý		1 nažka	
<i>Fumaria officinalis</i> , zemědělm lékařský		1 nažka	
<i>Lapsana communis</i> , kapustka obecná		1+2/2 nažka	
<i>Neslia paniculata</i> , řepinka latnatá		2/2 nažky	
<i>Pastinaca sativa</i> , pastinák setý		1 nažka	
<i>Polygonum aviculare</i> , rdesno ptačí		2 nažky	
<i>Polygonum hydropiper</i> , r. pepřík		1 nažka	
<i>Potentilla reptans</i> , mochna plazivá		1 nažka	
<i>Rumex acetosella</i> , šťovík kyselka		1 nažka	
<i>Rumex crispus</i> , š. kadeřavý		1 nažka	
<i>Sambucus ebulus</i> , bez chebdí		3 semena	
<i>Setaria glauca</i> , bér sivý		14 obilek	
<i>Setaria verticillata/viridis</i> , bér přeslenitý/zelený		2 zl. větvena	
<i>Setaria verticillata</i> , b. přeslenitý		1 obilka	
<i>Silene alba</i> , knotovka bílá		1 semeno	

<i>Sinapis arvensis</i> , hořčice rolní	1 semeno
<i>Solanum nigrum</i> , lilek černý	2 semena
<i>Stachys annua</i> , čísteček roční	1 tvrdka
<i>Stachys palustris</i> , č. bahenní	1 tvrdka
<i>Sonchus asper</i> , mléč drsný	1 nažka
<i>Thlaspi arvense</i> , penízek rolní	2 semena
<i>Urtica dioica</i> , kopřiva dvoudomá	16 nažek
<i>Valerianella dentata</i> , kozlíček zubatý	3 nažek
<i>Vicia angustifolia</i> , vikev úzkolistá	1 semeno
<i>Viola cf. arvensis</i> , violka rolní?	1 semeno

Luční druhy

<i>Carex elongata</i> , ostřice prodloužená	1 nažka
<i>Carex leporina</i> , o. zajecí	1 mošnička
	4 nažky
<i>Carex vesicaria</i> , o. měchýřkatá	3 nažky
	1 mošnička
<i>Daucus carota</i> , mrkev obecná	1 nažka
<i>Lycopus europaeus</i> , karbinec evropský	1 tvrdka
<i>Potentilla argentea</i> , mochna stříbrná	2 tvrdky
<i>Prunella vulgaris</i> , černohlávek obecný	1 nažka
<i>Ranunculus acer</i> , pryskyřník prudký	4 nažky
<i>Ranunculus repens</i> , p. plazivý	13 nažek
<i>Ranunculus sceleratus</i> , p. lýtý	2 nažky
<i>Salvia pratensis</i> , šalvěj luční	1 tvrdka
<i>Scirpus sylvaticus</i> , skřípina lesní	1 nažka
<i>Taraxacum officinale</i> , pampeliška lékařská	1 nažka
<i>Thalictrum flavum</i> , žluťucha žlutá	1 nažka

Různé

<i>Carex sp.</i> , ostřice	1 mošnička
	4 nažky
Daucaceae, mrkvovité	1 nažky
<i>Eleocharis sp.</i> , bahnička	1/2 nažky
<i>Geranium sp.</i> , kakost	1 semeno
<i>Potentilla sp.</i> , mochna	3 nažky
<i>Ranunculus sp.</i> , pryskyřník	7 nažek
listnáč	+ pupeny
sláma, seno	+ zl. stébel,
	lodyh
vaječné skořápky	+ zlomky

Na celé ploše „Reduty“ se nepodařilo odhalit žádnou odpadní jímku s bohatými nálezy rostlinných makrozbytků, především pěstovaných plodin; nebyla nalezena ani žádná zásobnice s obilím apod. Večkerý zde zjištěný materiál pochází z postupně ukládaných vrstev, z někdejších různých úrovní povrchu. Jak ukázaly výsledky plavení většího vzorku, jsou tyto vrstvy na makrozbytky poměrně chudé. Naprostá většina zjištěných taxonů relativně dosti pestrého druhového spektra je zastoupena 1–2 semeny či plody.

Dřevo je v nálezech zastoupeno několika kousky štěpin, případně větších odštěpků. Bylo též nalezeno několik zašpičatělých kolíků s průřezem obdélníkovým, ostatní s průřezem kruhovým:

jedle	1 kolík 25×45 mm, 1 kolík Ø 11–13 mm 1 špice z kolíku Ø 14 mm
líška	1 kolík Ø 14–16 mm
jilm	1 kolík
vrba	3 kolíky Ø 15–16 mm 1 kolík Ø 17–18 mm 1 kolík Ø 9–10 mm

Drobné štěpinky i několik větších odštěpků naznačuje, že docházelo k opracování dřeva olše, javoru, dubu, jasanu, vesměs dřevin z okolí. Dřevo jedlové bylo dováženo z Hostýnských vrchů; ve Vizovických vrších nelze její tehdejší přítomnost tak jednoznačně doložit. Zajímavý je nález smrkové šišky. Kdyby šlo o nález v uloženinách v korytě řeky, mohli bychom předpokládat možnost splavení z vyšších poloh. Zřejmě byla donesena, snad náhodně, odněkud z vyšších poloh; nelze však ani jednoznačně vyloučit vtroušený smrk nížinného typu v inverzní poloze na kyselém substrátu. Sortiment sběrného hospodářství rozšiřuje počet lesních dřevin o lísku, trnku a maliník.

Protože nedošlo k nálezu žádné zásobnice ani odpadní jímky s makrozbytky pěstovaných rostlin, je jejich zastoupení velmi chudé, kvantitativně i kvalitativně. Z obilnin se podařilo zaznamenat pouze proso a žito, z olejnin je nepatrně zastoupena konopě setá. Ani ovocné druhy nejsou zastoupeny bohatšími nálezy. Ojedinele se vyskytla pecka třešně i višně z doby hradištní, dále broskvoň, též ořešák a slíva. Z vrcholného středověku se podařilo zjistit ojedinele révu, především však broskvoň. Její pecky – též celé poloviny – byly nalezeny ve větším počtu, vesměs dobře zachované: z dosavadních nálezů z Uherského Hradiště jich známe velmi málo (Opravil 1983, 1984a, b). Rozměry pecek včetně jednotlivých polovin jsou následující:

Doba hradištní

Délka mm	21,4	24,4	24,2	24,8	23,8
Šířka (1/2) mm	14,0	(7,6)	(8,2)	(7,8)	(8,8)
Tloušťka mm	18,2	18,4	18,8	18,2	17,6

14. stol.

Délka mm	23,8	23,4	23,0	23,5
Šířka (1/2) mm	14,0	(9,6)	(7,0)	(7,2)
Tloušťka mm	18,6	19,1	19,6	18,0

Ze sbíraných plodin tam byla líška, maliník, trnka, jahodník a snad též chmel.

Plevele a ruderály jsou sice zastoupeny 35 druhy, přesto však celková kvantita není velká. Převažují spíše druhy ruderální, případně plevele okopanin; segetální druhy jsou spíše v menšině. Luční porosty v širším slova smyslu jsou zastoupeny celkem 14–15 druhy. Vůbec všechny zjištěné planě rostoucí druhy jsou běžné i v současnosti ve městě a v okolí; jedině kroukol polní a chrpa modrák jsou dnes vzácné nebo zcela chybí.

Druhovému spektru determinovaných rostlin naznačuje, že v místě dnešní „Reduty“ bylo asi volné prostranství porostlé ruderální vegetací. Pokud tam byla nějaká zástavba, nebyla obytného typu, ale spíše řemeslná dílna, v níž nedocházelo ke zpracování rostlinných produktů – potravin.

Uherské Hradiště – kostel Františka Xaverského (bývalá hrobka jezuitů), 18. stol.

K analýze byl předložen vzorek zuhelnatělých dosti poškozených obilek o celkovém objemu 3 ccm; z toho 1 ccm připadal na zlomky, zbytek tvoří 54 obilek žita setého (*Secale cereale*). Podle sdělení dr. J. Pavelčíka pochází z 18. století. Žito bylo v té době běžnou obilninou (viz též následující nález).

Staré Město – kostel Jana Křtitele, 18. stol.

Z tohoto objektu předal dr. J. Pavelčík k analýze dva vzorky – jeden zuhelnatělý, druhý nezuhelnatělý. Zuhelnatělý vzorek o obsahu 15 ccm má toto složení:

Secale cereale, žito seté	335 obilek + 2 ccm zlomků
Triticum aestivum, pšenice obecná	15 obilek
Hordeum cf. distichon, ječmen dvouřadý?	1 nahá obilka
Agrostemma githago, koukol polní	4 semena bez osemení
Bromus secalinus, sveřep stoklasa	1 obilka
Centaurea cyanus, chrpa modrák	1 nažka
Quercus sp., dub	3 malé uhlíčky

Zuhelnatělé obilky jsou z valné části velmi dobře zachované; 50 obilek bylo změřeno a poskytly následující biometrické údaje (metodika viz Behre 1983):

průměrná délka	mm 6,27	maximum mm 7,1	minimum mm 5,4
průměrná šířka	mm 2,61	maximum mm 3,0	minimum mm 2,1
průměrná tloušťka	mm 2,37	maximum mm 2,9	minimum mm 2,1
index D/Š	2,43		
index D/T	2,65		
index Š/T	1,06		

Ve srovnání s recentním je toto žito o málo menší; je stejně velké, jen nepatrně tlustší než např. žito ze Smilova hradiska (Opravil 1991). Zaplevelení je celkem střední až nízké.

Velmi zvláštní je vzorek nezuhelnatělých makrozbytků o objemu 22 ccm – nažek protěže lesní (*Gnaphalium sylvaticum*). V obrysu široce vřetenovité nažky jsou 0,3 mm dlouhé a neobsahují žádnou plevelnou příměs; podle dr. J. Pavelčíka pochází tento vzorek ze 12.–13. století. Dosažení čistoty vzorku těchto nažek bez jiné příměsi včetně absence zbytků vlastních chmýrů by bylo obtížné i dnes. Vtírá se nám představa o mladším věku tohoto materiálu. Protěž – *Gnaphalium* – se ve starých bylinářích sice místy vyskytuje, avšak jen okrajově.

Literatura

- Behre K. – E. (1983): *Ernährung und Umwelt der wikingerzeitlichen Siedlung Haithabu*. – Neumünster, 1–219.
- Opravil E. (1980): *Rostlinné nálezy ze středověku Starého Města*. – Přehled výzkumů (Archeol. ústav ČSAV Brno), (1977): 103–105.
- (1984a): *Výsledky určení středověkých rostlinných zbytků z Uherského Hradiště za léta 1979–1980*. – Ibidem, (1982): 65–68,
- (1984b): *Uhlíky z naleziště „Za zahradou“ ve Starém Městě*. – Ibidem, (1982): 68–70.
- (1985): *Výsledky archeobotanických analýz z historického jádra města Uherské Hradiště*. – Ibidem, (1983): 74–82.
- (1991): *Zuhelnatělé obilí ze Smilova hradiska (k. ú. Žárovice, okr. Prostějov)*. – Ibidem, (1988): 79–80.

RNDr. Emanuel Opravil, CSc. (n. 1933), jako kvartérní paleobotanik pracoval v Slezském ústavu ČSAV v Opavě (1959–63), v Geografickém ústavu ČSAV v Brně (1964–73) a jako archeobotanik v Archeologickém ústavu ČSAV v Brně – expozitura Opava (1973–1993). Do roku 1997 na Památkovém ústavu, archeologickém pracovišti v Opavě.

Makroreste pflanzlicher Herkunft aus den Lokalitäten Uherské Hradiště und Staré Město

Zusammenfassung

Im Jahre 1997 wurde eine archäologische Untersuchung der mittelalterlichen Schichten in der Lokalität „Reduta“ innerhalb von Uherské Hradiště realisiert. Der kleinere Teil von erforschten Materialien stammt aus der Burgwallperiode, der größere Teil aus dem 13.–14. Jh. Die Archäobotanische Analyse registrierte einen nicht sehr reichen Komplex von botanischen Arten, der an die Absenz von Wohnobjekten hinweist (es fehlen z.B. Abfallreservoir u.a.). Von den angepflanzten Nutzpflanzen wurden eingestreute Makroreste folgender Arten festgestellt: Kirschen-, Sauerkirschen-, Pfirsich-, Pflaumen-, Nußbaum, Weinrebe, Hirse, Roggen, Hanf. Unter den gesammelten Pflanzenarten sind Schlehdorn, Erdbeerpflanze, Haselstrauch, Hopfen und Himbeerstrauch zu finden. Vereinzelt sind Holzstücke aus Tannenbäumen, Haselsträuchern, Ulmen und Weidenbäumen vertreten. Eine Probe des Saatroggens stammt aus der Jesuitengruft (18. Jh.) in der Kirche zu Ehren des Heiligen Franziskus Xaverius. In der Johannes des Täufers-Kirche in Staré Město wurde eine größere Probe des verkohltem Roggens ebenfalls aus dem 18. Jahrhundert gefunden; eine unverkohlte Probe mit Schließfrüchten von Waldedelweiß (22ccm) soll aus dem 12.–13. Jh. stammen.

The Botanical Macrorelics from Uherské Hradiště and Staré Město

Abstract

In 1997, the archaeological research of medieval layers was executed in the *Reduta* site in Uherské Hradiště. Smaller part of the material comes from the redoubt period, while the larger part comes from the 13th–14th centuries. The archeobotanical analysis has produced a comparatively short list of species, suggesting absence of residential structures (no waste dumps were found etc.). Of the grown cultivated plants, the following were found: cherry tree, morello, vine, walnut, millet, rye and cannabis. The picked species included blackthorn plumbs, strawberry, hazel, hop-plant and raspberry. Fir, hazel, elm and willow plugs were sporadic. A Jesuit tomb in the St. Frank Xaverius church contained a specimen of cultivated rye from the 18th century. In the St. John Baptist church in Staré Město, a larger specimen of carbonated rye was discovered. A non-carbonated specimen of cudweed comes from 12th–13th centuries.

Několik poznámek ke článku E. Opravila.

Vzhledem k tomu, že zprávy o nálezu ve Starém Městě (Zelnitius, 1941, 1942) byly publikovány před více než 55 lety; materiál z krypty v kostele sv. Františka Xaverského v Uh. Hradišti, pokud je mně známo, nebyl zveřejněn vůbec; a vyhodnocení archeologických situací z výzkumu Uh. Hradiště – Reduta se opozdí za studií E. Opravila, domnívám se, že by bylo vhodné jeho práci doplnit několika poznámkami, které by čtenáře uvedly do situací na zkoumaných lokalitách.

A) Staré Město – kostel sv. Jana Křtitele. Kostelík, který stojí v předpolí farního kostela sv. Michala je sexigonálního centrálního půdorysu s absidou na východní straně. Po ukončení liturgické funkce sloužil jako kostnice – karnier. Jeho vznik je kladen do 11. až 12. stol.

Když jsme asanovali sbírky archeologického oddělení po povodni z července 1997, našli jsme v krabici s tzv. románským (dle Ant. Zelnitia byzantským) křížem dvě tuby. Jedna obsahovala zuhelnatělé obilky a druhá, jak se ukázalo později, nezuhelnatělé nažky protěže lesní. Na oboj jsme zjistili zbytky nálepky s nápisem St. Město – kostel sv. Jana Kř. V tzv. staré inventární knize staroměstského muzea, v níž je z celého nálezu zapsán pouze kříž, je uvedeno, že výzkum provedl B. Turek v roce 1940. Nálezy, podle poznámky na okraji listu, byly učiněny ve „spálisku“. O rostlinných zbytcích i o dalších významných nálezích (např. křížky, medailonky, čepec, zlomky kování atd.) z kostelíka inventární kni-

ha i studie Zelnitovy (1941, 1942) mlčí. V tzv. nové inventární knize kupodivu už není zapsán ani kříž. Co považoval autor zápisu do inv. knihy za „spálisko“, nevíme. Můžeme jen předpokládat, že to byla vrstva silně prostoupená uhlíky a hrudkami mazanice. Její datování není jasné. Proč a kdy bylo vyseparováno cca 1,000 000 ks nažek protěže lesní a zbaveno všech příměsí, mně není obdobně jako E. Opravilovi jasné. Údaj, že nález je datován do 12.–13. stol., který uvádí E. Opravil, vznikl nedorozuměním při předávání materiálu k determinaci. Informaci o tom, že vzorek byl v krabici společně s křížem z 12.–13. stol. považoval archeobotanik i za dataci nálezů. Podstatná část souboru od kostela sv. Jana Křtitele pochází z 18. století.

B) Nález obilky žito z kostela sv. Františka Xaverského v Uh. Hradišti byl přiložen k nálezům z krypty, v níž bylo podle záznamu z roku 1936 pohřbeno 23 členů Tovařství Ježíšova. Na krabici, rovněž zasažené povodní, byl jasně čitelný nápis. „Rýže z hrobky jezuitů – 1936.“ Archeobotanická analýza jednoznačně prokázala, že zuhelnatělé obilky náleží žitu. Vysvětlení mylného rázu je nasnadě. Na Moravě je žito nazýváno réž – rýž. Někdo, kdo v pozdějších letech (patrně po roce 1945) s nálezem pracoval, nepochopil původní nápis a při uložení do nového obalu omylem napsal rýže. Kde bylo žito v kryptě nalezeno nevíme, neboť o něm mlčí protokol z roku 1936. Bohužel ani inventární kniha, do níž byl nález zapsán, není k dispozici.

C) U nálezů z Reduty bych pouze precizoval údaje o tzv. štěpech. Tyto představují námi odebrané vzorky z kůlů a trámů. U položky dub ve sloupci 14. stol. pocházela většina vzorků z pilotů, na nichž, jak ukázala analýza nálezových situací, byla, patrně na sklonku 15. resp. na počátku 16. stol., vybudována blíže nedefinovatelná stavba. Objekt byl zcela odstraněn při výstavbě jezuitské koleje. Bohužel se nám nepodařilo získat žádný materiál, který by upřesnil datum vzniku budovy (?). Zajímavé je konstatování E. Opravila, že plocha „Reduty“ nebyla zastavěna obytnými stavbami, ale spíše sloužila řemeslné (a obchodní – pozn. JP) činnosti. K témuž závěru nás přivedl i rozbor památek hmotné kultury, v jejímž souboru postrádáme rendlíky (třínožky), kachle atd.

Jiří Pevelčík

Literatura:

Zelnitius, Ant., 1941: *Kostelík sv. Jana Křtitele ve St. Městě*. Sborník velehradský NŘ 12, s. 77–85.

Týž, 1942: *Vykopané kříže a známky prvního křesťanství u nás*. Sborník velehradský, 13, s. 19–24.

KAPLNKA SV. MARGITY ANTIOCHIJSKEJ PRI KOPČANOCH

Príspevok k problematike výskumu predrománskej architektúry

Martin Vančo, Trnava

Kaplnka sv. Margity pri Kopčanoch je unikátnym objavom zachovanej ranostredovekej sakrálnej architektúry. V súčasnosti prebiehajúce výskumné práce podnietili články v slovenských denníkoch, ktoré označujú stavbu za najstarší zachovaný kostol na Slovensku z čias Veľkomoravskej ríše.

Kaplnka sv. Margity Antiochijskej sa nachádza na ľavej strane rieky Moravy medzi dedinou Kopčany a významnou archeologickou lokalitou „Valy“ u Mikulčíc. Podľa pôdorysnej dispozície je typom kresťanskej sakrálnej architektúry, ktorý možno označiť termínom jednolodový kostol s kvadratickou apsidou.¹ Kostolík má archaicky zakrivené murivo skladajúce sa z lomového pieskovca ukladaného do riadkov, zalievané šedo-bielou vápenou maltou s hrudkami neprepáleného vápenca. Dispozícia stavby je dosť asymetrická, vnútorné rozmery stavby sú: loď okolo 380×520 cm, apsida 220×240 cm.² Loď stavby je krytá sedlovou strechou rovnako ako apsida. Interiérová štruktúra kaplnky pozostáva z plochostropej lode a apsidy zaklenutej valenou klenbou.¹

Na objekte prebiehajú od roku 1994 výskumné archeologické, pamiatkárské a reštaurátorské práce. Do tejto doby nebola stavba podrobnejšie skúmaná, dá sa povedať, že bola známa len niekoľkým zasväteným odborníkom, pričom nebola zapísaná ani v centrálnom zozname pamiatkovo chránených objektov! Jediný odborný článok o kaplnke napísal cir-

Obr. 1. Kaplnka sv. Margity pri Kopčanoch. Pohľad od severovýchodu.

kevný historik A. Bagin, ktorý na základe analýzy patrocínia vyslovil predpoklad o veľkomoravskom pôvode stavby.³ Základným argumentom profesora Bagina bola skutočnosť, že oslava sviatku svätice dodržiavaná dodnes miestnymi obyvateľmi 13. 7. je tradíciou spred 12. storočia, odkedy bol cirkevný sviatok svätice presunutý na 20. 7., čo považoval za vplyv východného kultu preneseného do strednej Európy byzantskou misiou Cyrila a Metodeja. Patrocínium sv. Margity Antiochijskej, ale nebolo v 9. storočí výsostne byzantskou záležitosťou, pretože sa vyskytovalo aj na západe, napr. v Blatensku na území Pribinu a Kocela, čo možno doložiť salzbugským spisom *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, kde je uvedené v kapitole 13 k roku 865 vysvätenie kostola sv. Margity salzbugským arcibiskupom Adalvinom na mieste zvanom „ad Spizzum...“⁴ Používanie tejto dedikácie v 9. storočí v západnej Európe je zachytené dokonca aj v martyrológiu karolínskeho učenca Hrabana Maura.⁵ Aj keď patrocínium sv. Margity nebolo na západe príliš časté, predsa len sa tu vyskytovalo, a preto nemožno jednoznačne hovoriť o východnej proveniencii tohto patrocínia v 9. storočí v strednej Európe. Napríklad J. Hudák nepovažuje patrocínium sv. Margity v našom regióne v 9. storočí za doložiteľné z hľadiska jeho nemisijného charakteru. Frekventovanosť svätenia kostolov tejto starokresťanskej mučeníčky na území Slovenska J. Hudák predpokladá až v období veľkomoravskom v 10.–13. storočí, ale zdôrazňuje, že ide o prvé ženské patrocínium po Panne Márii.⁶ Podobná situácia je aj na území Čiech a Moravy, kde je patrocínium sv. Markéty rozšírené až od 12. storočia spolu s ďalšími ženskými sväticami sv. Barborou, sv. Máriou Magdalénou, Katarínou a Kunhutou.⁷

Čo sa týka písomných prameňov ku kaplnke sv. Margity, zatiaľ je známa len Batthyányho kanonická vizitácia z roku 1787, kde je zo starších kanonických vizitácií prevzatý údaj o šľachtickej panne Margaritte, ktorá nechala stavbu postaviť a zasvätiť svätici rovnakého mena.⁸ Z vizitácie však nie je jasné, či sa tento prameň vzťahuje priamo na stavbu kaplnky alebo len na jej renováciu, pretože z ústneho tradovania pochádza legenda o Margite panne z rodu Vajay, ktorá dala kaplnku opraviť v roku 1693 a potom ju darovala cirkvi.⁹ Ak by hore uvedené správy spolu súviseli, dalo by sa uvažovať dokonca o zmene pôvodného patrocínia a sekundárnom vysvätení kaplnky sv. Margite až v roku 1693, aj keď je viac pravdepodobné, že išlo len o obnovenie skôr existujúceho patrocínia.¹⁰

Mnohí slovenskí odborníci sa zatiaľ k možnosti veľkomoravského pôvodu stavby stavajú skepticky a argumentujú predovšetkým všeobecne známou historiografickou koncepciou o vývine osídlenia slovenského Pomoravia po páde Veľkej Moravy.¹¹ Z pohľadu dejín Uhorského štátu je oblasť Záhoria (územie medzi riekou Moravou a Malými Karpátami) interpretovaná ako konfinium – ľudoprázdnne pohraničie susediace s Českým štátom. Prvé písomné správy uhorskej proveniencie o osídlení tejto oblasti pochádzajú až zo začiatku 13. storočia a súvisia s donáciami majetkov Skalice a Holíča uhorským kráľom Ondrejom II.,¹² z čoho prameňa aj závery o diskontinuite osídlenia Záhoria po páde Veľkomoravskej ríše. Na druhej strane, veľkomoravské archeologické lokality boli jasne koncentrované v inundačnom pásme rieky Moravy a Myjavy, zatiaľ čo ostatné územie Záhoria nebolo v období raného stredoveku vhodné na súvislé osídlenie z dôvodu nevyhovujúceho prírodného prostredia.¹³ Najnovšie archeologické nálezy z niektorých veľkomoravských lokalít na ľavej strane rieky Moravy potvrdzujú, že boli kontinuálne osídlené medzi 9.–13. storočím, napr. aj samotná poloha kaplnky sv. Margity.¹⁴ Akceptovaním nových archeologických nálezov sa tak dá formulovať nová historiografická koncepcia považujúca Moravsko-slovenské pomedzie za organickú súčasť Moravy, ktorej územie zrejme siahlo do 12. storočia až po geografickú líniu Malých Karpát a rieky Myjavy.¹⁵ Je preto logické, že tzv. strážne kmene Sikulov a Plavcov rozmiestňované uhorskými kráľmi na Česko-uhorskej hranici, túto hranicu rešpektujú, čo potvrdzuje geografické rozmiestnenie týchto osád, ako napr. Sekule za riekou Myjavou alebo Plavecký Mikuláš na úpätí Malých Karpát. Na druhej strane je zrejme, že datovanie kaplnky pred 13. storočie len na základe lákavých geografických a hagiografických indícií je nedostačujúce. Preto bol v roku 1994 iniciovaný

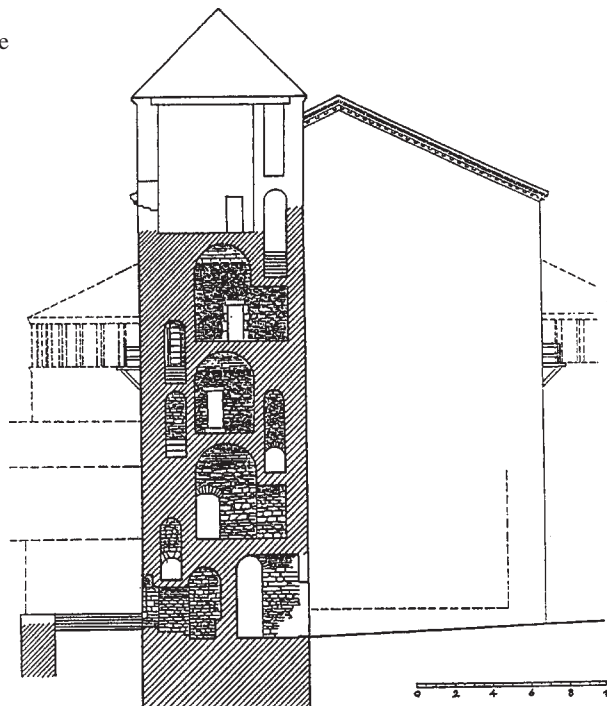
archeologický a architektonický prieskum kaplnky, ktorý sa zamerlal na potvrdenie alebo zamietnutie veľkomoravského pôvodu stavby. Aj keď výskumy neboli doteraz dokončené, priebežné publikovanie nálezov by malo byť profesionálnou čťou každého bádateľa podieľajúceho sa na výskume kaplnky. Doteraz boli čiastočne publikované len výsledky archeologického výskumu z roku 1994,¹⁶ na základe ktorého sa zatiaľ nedá jednoznačne potvrdiť veľkomoravský pôvod stavby, pretože potvrdzuje len fakt kontinuálneho osídlenia od 9. storočia počas raného stredoveku až do novoveku. Najdôležitejšie nálezy boli doteraz podľa môjho názoru dosiahnuté najmä architektonickým prieskumom exteriéru kaplnky. Tieto nálezy veľmi dôležité pre datovanie objektu neboli doteraz publikované, preto by som si dovoľil urobiť v tejto štúdii pokus o ich interpretáciu. Je zrejmé, že celý objekt, t. j. murivo lode a apsidy, je homogénne zachované z prvej fázy výstavby objektu, pričom postupne boli upravované len okenné otvory a portál. Kaplnka je postavená z lomového pieskovca osekaného do tenkých platní kladených do riadkov rovnakým spôsobom ako väčšina veľkomoravských stavieb v Mikulčiciach.¹⁷ J. Cibulka zaoberajúci sa pôvodom tohto typu muriva identifikoval jeho korene v ranokresťanskej architektúre Panónie, z ktorej mala vychádzať aj veľkomoravská architektúra prostredníctvom nejakej pretrvávajúcej dielne.¹⁸ Kontinuita staviteľstva v Panónii po páde Rímskej ríše je však umelo vykonštruovaným predpokladom, pretože v ranom stredoveku boli stavebné dielne úzko späté s kláštorami, ktorých činnosť v tejto oblasti rozvrátenej po sťahovaní národov nie je doložená. Správnym predpokladom ale je, že stavebná technika imitujúca riadkovaný tehlový múr bola používaná už v antike, kde sa vo všeobecnosti nazývala *isodomon*. V provinčnej rímskej architektúre na sever od Alp, najmä v Galii a Británii bola označovaná ako *opus gallicum*. Pre určenie pôvodu tohto spôsobu stavby v 9. storočí na Veľkej Morave je však oveľa dôležitejší poznatok, že sa táto stavebná technika bežne používala v merovejskej, ale aj v karolínskej architektúre 8.–9. storočia nielen pri stavbe jednoduchých objektov, ale aj pri najvýznamnejších kráľovských stavbách. Zo stavieb 8.–10. storočia v západnej a strednej Európe možno uviesť predovšetkým palácový komplex Karola Veľkého v Aachene z konca 8. storočia, kde bolo viacero sakrálnych a profánnych budov, ktorých hlavné múry boli vymurované lomovým riadkovaným kameňom – *petit appareil allongé*, zatiaľ čo architektonické detaily a konštrukčné prvky tvorili opracované kusy muriva – *grand appareil allongé*,¹⁹ ďalej rotunda Panny Márie v Altöttingu zo začiatku 9. storočia,²⁰ rotunda sv. Petra a Pavla na Budči z konca 9. storočia²¹ alebo rotunda Panny Márie (sv. Felixa a Adaukta) v Krakove z prelomu 10.–11. storočia.²² Technológia muriva však nemusí byť pri datovaní stavby smerodajným kritériom, pretože v 13. storočí došlo k renesancii tohto konštrukčného postupu.²³ Chronologicky najcitlivejším elementom výskumu architektúry sú predovšetkým architektonické detaily, napríklad spôsob konštrukcie okien. Vo východnej stene apsidy kaplnky sv. Margity bolo lokalizované vertikálne obdĺžnikové okienko s rovnou prekkladovou kamennou doskou a mierne zúženými špaletami ostenia. Tento typ okna sa vyskytoval už v ranokresťanskej architektúre, napr. v kvadratických uzáveroch mauzólea Gally Placidie v Ravene z 5. storočia, ale bol často používaný aj v ranom a vrcholnom stredoveku. Pozoruhodné je, že bol častokrát aplikovaný práve u jednolodových kostolov s kvadratickými apsidami, a to v axiálnej ose svätyne. Podľa J. Cibulku bol tento tvar charakteristický pre iro-škótske staviteľstvo, čo dokladal kostolom sv. Petra v Karnburgu,²⁴ ktorý je však skôr typickým príkladom karolínskej architektúry. Ako som už naznačil vyššie, pôvod tohto tvaru okna je potrebné hľadať v antickej architektúre a je zbytočné spájať ho s iro-škótskymi misiami, pretože sa vyskytuje aj v ranostredovekej architektúre mediteránnej oblasti v Dalmácii²⁵ a Lombardii.²⁶ Najšpecifickejším architektonickým detailom kaplnky sv. Margity sú dve malé polkruhové okienka s rovným ostentím na severnej stene lode, ktoré boli objavené v roku 1995 vedúcou architektonického prieskumu stavby E. Sabadošovou z Pamiatkového ústavu v Bratislave. Unikátne je najmä ich zaklenutie vytvorené radiálnym kladením plochých lomových kameňov vymedzujúcich vo vrchole záklenku trojuholníkovitý priestor, do ktorého bol vsadený mohutný monolitický trojuholníkový

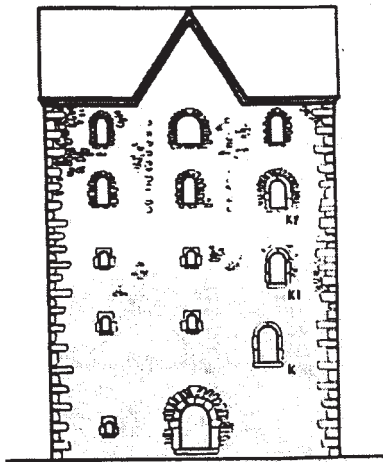
Obr. 2. Kaplnka sv. Margity pri Kopčanoch. Východné okno severnej steny lode kaplnky.

klenák uzatvárajúci tak klenutie okna. Najmä trojuholníkový klenák v strede zaklenutia východne situovaného okna severnej steny je evidentne opracovaný. V stredoeurópskom priestore mi nie je známa žiadna stavba s podobne konštruovanými oknami, čo môže vyplývať nielen z veľmi obmedzeného počtu zachovaných ranostredovekých stavieb v tomto teritóriu, ale aj z nedostatočného publikovania architektonických výskumov.²⁷ Na prvý pohľad sa môže zdať, že ide o veľmi rustikálny spôsob prevedenia zaklenutia, ako keby sa staviteľ nevedel vysporiadať s plynulým zaklenutím okna po celom oblúku, tak ako je to bežné u antických a iných ranostredovekých stavieb. Počas dôkladnejšieho štúdia som dospel k záveru, že ide o veľmi zriedkavý architektonický prvok konštrukčne-dekoratívneho charakteru, čo vyplýva z faktu, že len klenáky okien sú opracované. Staviteľ im teda venoval z určitých dôvodov väčšiu pozornosť ako ostatnému murivu okna. Oveľa dôležitejšie je však určenie proveniencie tohto druhu zaklenutia. Pretože sa tento prvok v románskej architektúre nevyskytuje, dá sa predpokladať, že má svoje zdroje v predrománskej architektúre Veľkomoravskej ríše, čo potvrdzuje aj celková štruktúra murovania stavby na spôsob *petit appareil allongé*. Situáciu však komplikuje fakt, že sa veľkomoravská architektúra nezachovala, a tak je vlastne veľkomoravský pôvod nedokázateľný. Tento problém je preto potrebné riešiť z hľadiska pôvodu veľkomoravskej sakrálnej architektúry ako fenoménu kresťanskej ideológie, ktorá bola v svojich počiatkoch u naddunajských Slovanov úplne novým kultúrnym importom. Na základe súčasného stavu poznania sa predpokladá na Veľkej Morave pôsobenie kresťanských misíí a teda aj staveľských dielní z Dalmácie, severného Talianska a Franskej ríše. V ranostredovekej architektúre Dalmácie sa však pozdĺžne riadkované murivo z lomového kameňa nepoužívalo a najviac rozšírená bola technika *opus incertum* – neriadkované murivo z lomových otlkaných kameňov rôznych tvarov a veľkostí. Zaklenutia okien boli riešené buď radiálne usporiadanými mierne trapezoidnými klenákmi po celom obvode klenutia – napr. rotunda sv. Donáta v Zadare²⁸ alebo nepravidelne štruktúrovaným murivom so snahou o radiálne kladenie muriva do formy klenutia ako tomu je, napr. v kostole sv. Petra u Zadaru alebo sv. Ilija na Lopude.²⁹ V lombardskej ranorománskej architektúre stavanej prevažne z riadkovaných hrubo opracova-

Obr. 3. Rez vežou auly v Aachene (podľa L. Hugota).

ných kvádrov rôznych tvarov a veľkostí na spôsob archaického *opus quadratum* sa však niekedy vyskytuje spôsob klenutia z radiálne ukladaných kameňov s mohutným trapezoidným klenákom v strede, napr. v zaklení portálu zvonice v kostole v Lugaggu³⁰ alebo u okienka južnej steny predsiene baptistéria v Galliane.³¹ Na rozdiel od kaplnky sv. Margity tieto klenáky nie sú trojuholníkové, ale trapezoidnej formy, navyše ani technika murovania nezodpovedá už spomínanému spôsobu *petit appareil allongé*. Najbližšie analógie podľa spôsobu konštrukcie muriva a typu klenutia trojuholníkovým klenákom sa nachádzajú v karolínskej architektúre 8./9.–10. stor. Ide najmä o klenutie portálu vo veži Aula Regia – zhrmažďovacej siene Karola Veľkého v Aachene z konca 8. storočia³² a o zaklenutie okien a portálu obytnej veže, tzv. kemenate z 10. storočia v saskom Wendhausene.³³ Obe stavby sú typickým príkladom aplikácie murovania hlavných múrov technikou *petit appareil allongé* kombinovaného s *grand appareil allongé* aplikovaného na konštrukčné detaily stavby. Fundamentálnym problémom odvíjajúcim sa od týchto komparácií je, prečo sa tento architektonický prvok zaklenutia objavuje práve na kaplnke sv. Margity pri Kopčanoch a nie aj na iných zachovaných predrománskych stavbách v strednej Európe, napr. u rotundy Panny Márie v Krakove, kde bol trojuholníkovitý stred záklenku okna, vymedzený radiálne obiehajúcim murivom ostenia, vyplnený diagonálne naskladaným murivom. Z toho môže vyplývať, že prvok trojuholníkového klenáku nebol typologicky bežným architektonickým elementom v predrománskej architektúre strednej Európy, ale skôr záležitosťou určitej regionálnej staviteľskej dielne. Preto sa domnievam, že bol u kaplnky sv. Margity prevzatý z nejakej v súčasnosti už zaniknutej stavby z blízkeho okolia, napr. z niektorých mikulčických veľkomoravských stavieb z blatnicko-mikulčického horizontu – kostol č. 2, 3 alebo 6, na ktorých sa typ klenutia s trojuholníkovým klenákom mohol vyskytovať práve vďaka pôsobeniu dielne z aachenského staviteľského okruhu,³⁴ kde bol tento spôsob klenutia lokalizovaný. Kaplnka sv. Margity potom mohla byť postavená pretrvávajúcou veľkomoravskou staviteľskou dielňou, ktorá mohla sekundárne použiť stavebný materiál z neďalekých mikulčických stavieb niekedy v priebehu 10. storočia, pričom bol sekundárne použitý aj trojuholníkový klenák podľa spôsobu, akým bol aplikovaný

Obr. 4. Wendhausen (podľa H. J. Mruseka).

v staršej stavbe. Ďalšou alternatívou je, že kaplnka nebola postavená zo sekundárneho materiálu, ale bola originálnym produktom veľkomoravskej dielne s etablovaným architektonickým štýlom používaným v priebehu existencie a zrejme aj po páde veľkomoravskej ríše. Potom by však tento element mal byť aplikovaný aj na ďalších stavbách z produkcie stavitelskej dielne v tomto regióne, napr u predrománskeho kostola sv. Juraja v Kostolnoch pod Tribečom, ktorý je z architektonického hľadiska kaplnke sv. Margity najpríbuznejší, pretože má s kaplnkou sv. Margity takmer identické nielen rozmery, ale aj rovnakú štruktúru interiéru, exteriér, techniku murovania a tvar okien s polkruhovým záklenkom a rovným ostením.³⁵ Spôsob konštrukcie zaklenutia okien bol však na rozdiel od kaplnky sv. Margity riešený postupným presahovaním kameňov v záklenku, čo len potvrdzuje hypotézu o sekundárnom využití trojuholníkových klenákov na kaplnke sv. Margity zo staršej deštruovanej stavby v okolí. Nezanedbateľným prvkom pre určenie pôvodu týchto stavieb je aj rovnaká šírka muriva – 77 cm, čo možno považovať za typologický prvok vyskytujúci sa výlučne na skupine veľkomoravských stavieb situovaných v súčasnosti na území Slovenska.³⁶

Datovanie kaplnky sv. Margity do predrománskeho obdobia, odhliadnuc od vyššie uvedených hypotetických záverov, potvrdzuje najmä komplexná komparácia s kostolíkom sv. Juraja, ktorý bol doteraz považovaný za jeden z najstarších zachovaných kostolov na území Slovenska. Prvá písomná správa o „ville Costelan“ je z roku 1113, kedy sa uvádza v tzv. Zoborskej listine ako majetok benediktínskeho kláštora sv. Hypolita v Nitre pod Zoborom.³⁷ A. Habovštiak na základe archeologického výskumu pohrebiska okolo kostola konštatoval, že na cintoríne sa začalo pochovávať najneskôr v 1. pol. 11. storočia a možno už koncom 10. storočia.³⁸ K rovnakému datovaniu vzniku kostola najneskôr v 11. storočí dospel aj L. Šášky na základe rozboru architektúry kostola.³⁹ Je paradoxné, že zatiaľ čo slovenskí bádatelia pristupujú k datovaniu tohto kostola nanajvýš obozretne, M. Šolle ho bez konkrétnych argumentov označil ako veľkomoravský kostol z 9. storočia.⁴⁰ Najstarším nálezom z prikostolného pohrebiska sú podľa môjho názoru esovité záušnice malého priemeru 10–14 mm zo sekundárnych zásypov hrobov v sonde I/64 za apsidou.⁴¹ Podľa záverov P. Čaploviča z výskumu pohrebiska v Nitre pod Zoborom možno esovité záušnice, tzv. nitrianskeho typu s malým priemerom datovať do 2. pol. 10. storočia, pričom ich od začiatku 11. storočia vystriedali masívne záušnice datované na pohrebisku arpádovskými mincami.⁴² Chronológia esovitých záušníc podľa veľkosti priemeru je oveľa lepšie spracovaná v Čechách.⁴³ Obdobná situácia bola aj na pohrebisku pri kostole Panny Márie na Budči, kde sa esovité záušnice o priemere do 20 mm nachádzali v najstarších hroboch z 2. pol. 10. stor.⁴⁴ Pôvodná funkcia kostola sv. Juraja ako misijného kostola benediktínskeho kláštora v Nitre pod Zoborom⁴⁵ alebo privátneho kostola (kaplnky) cirkevného hodnostára sa dá

spätne skúmať v súvislosti s kaplnkou sv. Margity, pretože je viac ako pravdepodobné, že obe stavby vznikli pôsobením jednej staveľskej dielne v tom istom čase. Presnejšie datovanie oboch kostolov by sa snáď dalo určiť komplexným archeologickým výskumom, po čom v súčasnosti volá viacero slovenských archeológov, čo však nemusí priniesť očakávané výsledky vzhľadom ku kontinuálnemu pochovávaniu okolo obidvoch stavieb, ktoré mohlo deštruovať väčšiu časť horizontu najstarších hrobov. Nesporne však obe stavby vychádzajú z „živej“ tradície veľkomoravskej architektúry.

Objav predrománskej kaplnky sv. Margity evokuje veľmi závažný problém príčiny vzniku stavby situovanej v bezprostrednej blízkosti jedného z najvýznamnejších veľkomoravských hradísk „Valy“ u Mikulčíc. Na základe súčasných poznatkov sa nedá jednoznačne vylúčiť možnosť integrácie kaplnky v rámci areálu veľkomoravského hradiska, t. j. východného predhradia, ktoré nebolo doteraz archeologicky skúmané. Z komparatívneho výskumu architektúry kaplnky, prezentovaného v tejto štúdii, je skôr pravdepodobnejšia alternatíva vzniku stavby v období po zániku centrálnej správnej funkcie hradiska mimo jeho areálu,⁴⁶ najskôr niekedy v priebehu 10. storočia ako súčasť väčšej, dnes už zaniknutej urbanistickej štruktúry sídliska alebo dvorca. Archeologickým výskumom v Mikulčiciach bolo dokázané, že v 10. storočí na tejto lokalite osídlenie nezaniklo, ale transformovalo sa do rustikalizovanej sídliskovej formy stotožnenej niektorými bádatelmi s trhovou osadou Slivnice uvádzanou v Kosmovej kronike. Práve v tejto súvislosti kronikár spomína aj existenciu dvorca Sekirkostel nachádzajúceho sa niekde pri Slivnici. Veľmi lákavou hypotézou je preto predpoklad totožnosti zachovanej predrománskej kaplnky sv. Margity⁴⁷ stojacej na anonymnom zaniknutom dvorci s písomne doloženým dvorcom Sekirkostel, ktorý dodnes nebol jednoznačne lokalizovaný.⁴⁸ Problematikou Sekirkostela sa najpodrobnejšie zaoberal V. Richter interpretujúci jeho funkciu v intenciách pokračovateľa veľkomoravskej tradície, preberajúceho funkciu sídla pretrvávajúceho veľkomoravského biskupstva v 10. storočí.⁴⁹ Rovnaký názor na význam Sekirkostela majú aj ďalší bádatelia, napr. F. Matějek⁵⁰ a Z. Kudělka.⁵¹ U všetkých spomenutých bádateľov figuruje Sekirkostel v rámci obhajoby pretrvávania veľkomoravského biskupstva po páde Veľkej Moravy, ktorého existencia je v pí-

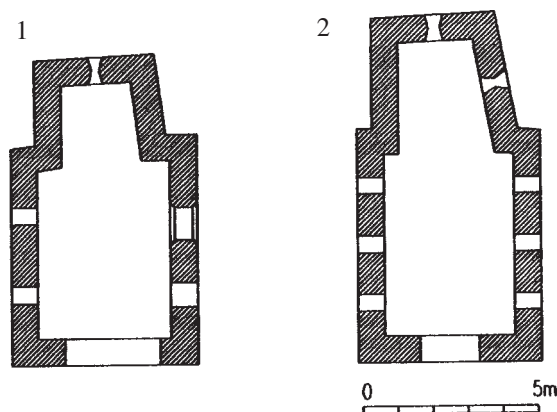

Obr. 5. Kostolík sv. Juraja v Kostolnoch pod Tribečom. Pohľad zo severovýchodu.

somných prameňoch uvádzaná veľmi nejasne. Napríklad Jadro katalógu moravských biskupov uvádza v 1. pol. 10. storočia na Morave pôsobenie biskupov Jána a Silvestra, čo je však neskoršie zaznamenanou tradíciou.⁵² Ďalej k roku 976 je známa účasť anonymného moravského biskupa na synode v Mainzi⁵³ a do 2. pol. 10. storočia spadá zrejme aj pôsobenie biskupa Vracena spomínaného v Kosmovej kronike.⁵⁴ Nemenej dôležitým argumentom bádateľov dokazujúcich kontinuitu veľkomoravského biskupstva je aj fakt, že pražské biskupstvo malo eminentný záujem o majetky na južnej Morave nachádzajúce sa na území obnoveného olomouckého biskupstva v roku 1067, ktoré malo vo vlastníctve už v minulosti. Išlo o dvorec u Sekirkostela s príslušenstvom, trhovú dedinu Slivnicu a hrad Podivín.⁵⁵ P. Matějka logicky zdôvodnil nároky pražského biskupstva na tento majetok ako na pozostalosť po veľkomoravskej cirkvi, ktorej sa cítilo byť dedičom.⁵⁶

Hypotéza identity kaplnky sv. Margity so Serikostelom samozrejme môže vyvolávať isté pochybnosti, pretože v 10. storočí mohlo byť v tejto oblasti zachovaných viac sakrálnych stavieb, napr. niektoré stavby na lokalite „Valy“ u Mikulčíc. Kľúčom k riešeniu tohto problému môže byť do istej miery lingvistický rozbor názvu Sekirkostel.⁵⁷ Pomenovanie podľa vlastníka kostola bolo sponchybné už V. Richterom nielen etymologickým rozborom, ale aj poznatkom, že v 10. a v pol. 11. storočia vlastnícke kostoly šľachticov na Morave neexistovali.⁵⁸ V. Richter preto propagoval teóriu poslovanštenia arabského termínu označujúceho razidlo – *sekkah*, alebo talianskeho označenia mince *zecca*. Tieto závery však evidentne vychádzali z bádateľovej koncepcie o Sekirkostele ako biskupskom dvorci s mincovným právom.⁵⁹ Iný názor na význam pomenovania Sekirkostel mal V. Matějka, ktorý uvažoval o grafickej prešmyčke významovo určujúcej časti *Sekir* zo *Serki* – pôvodného staroslovienskeho označenia cirkvi vo význame chrámu – *črky*, z čoho potom vyvodil označenie *Cerky* – *Cerkykostel*.⁶⁰ Genéza názvu Sekirkostel sa však dá odvodiť oveľa jednoduchším spôsobom a bez grafickej prešmyčky. Významová časť *Sekir* môže byť skôr zjednodušeninou nemeckého termínu *Seekirchen* – označujúceho, tzv. jazerný kostol.⁶¹ Identita Sekirkostela s kaplnkou sv. Margity je potom oveľa pravdepodobnejšia, pretože sa rámcovo zhoduje s toponymným názvom polohy, na ktorej sa stavba nachádza, t. j. „Za jazerom u sv. Margaréty“ čo indikuje označenie jazerného kostola – *Seekirchen*, postupom času skráteného na *Sekir* s pridaním slovanského názvu *kostel*, ktorý bol v ranom stredoveku bežným označením osád s kostolom.

Čo sa týka pôvodnej funkcie kaplnky sv. Margity, sú potom možné dve alternatívy. Na jednej strane sa dá uvažovať o misijnom kostole moravského biskupstva na potlačanie rozmáhajúceho sa pohanstva v 10. storočí. Proti tomuto však možno vzniesť pochybnosť, či je možné, aby misijný kostol vznikol v bezprostrednej blízkosti biskupstva. Na strane druhej môže ísť o privátny kostolík alebo kaplnku cirkevného hodnostára. Túto interpretáciu by

Obr. 6. Kaplnka sv. Margity pri Kopčanoch (1); Kostolík sv. Juraja v Kostolanoch pod Tribečom (2).

potvrďovala skutočnosť, že Sekirkostel bol pôvodne biskupským dvorcom, v rámci ktorého sa mohlo nachádzať viac sakrálnych stavieb,⁶² čo potvrdzuje aj neďaleká toponymná poloha Dušnice na juh od kaplnky. Podľa môjho názoru je prijateľnejšia funkcia kostolíka sv. Margity ako súkromnej kaplnky cirkevného hodnostára, pretože stavba je tak subtilná,⁶³ že by asi nebola vhodná ani na reprezentačné ani na liturgické úkony spojené s biskupskou funkciou. Treba však brať v úvahu aj fakt, že 10. storočie bolo obdobie úpadku moravskej spoločnosti a táto stavba mohla byť len súčasťou provizórneho sídla moravského biskupstva, ktoré z tejto rezidencie viedlo cirkev, pokiaľ nebolo pohltené novým českým biskupstvom robiacim si nároky na jurisdikciu v tejto oblasti v súvislosti s expanziou mladého Českého štátu.

Poznámky:

- 1 Názory bádateľov sa často odlišujú pri označovaní svätej. Najpoužívanejšie termíny sú: pravouhlý, rovno ukončený – záver; štvorcové, obdĺžnikové, rektangulárne – presbytérium; pravouhlý chór; chórkvadrát; pravouhlé – kňazisko, svätyňa, apsida, presbytérium. Podľa môjho názoru je najvhodnejší termín kvadratická apsida, pretože dostatočne vystihuje nielen genézu tohto špecifického liturgického priestoru, ale akceptuje aj geometrické odchýlky od ideálneho tvaru (veľmi časté v ranostredovekej architektúre), ktoré termíny pravouhlý a rektangulárny z hľadiska definície geometrického tvaru nerešpektujú.
- 2 Vychýlenie dĺžky lode bolo spôsobené skrátením severnej strany lode z 520 cm na 490 cm, trapezoidne formovaná apsida má východnú stranu zúženú z 220 cm na 210 cm a severnú stenu z 240 cm na 230 cm.
- 3 Podrobnejšie pozri v článku článku – B a g i n, A.: *Kopčany pri Holíči iba 600-ročné?* Katolícke noviny, 33, 1992, 16. 8. 1992, s. 13.
- 4 K o s, M.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Ljubljana 1936, s. 139 „archiepiscopus Adalwinus ... Kalendas Februarias ad Spizzum in honore sanctae Margaretae virginis ecclesiam dedicavit“.
- 5 F a r m e r, D. H.: *Oxfordský lexikon svätcov*. Bratislava 1996, s. 344.
- 6 H u d á k, J.: *Patrocínia na Slovensku*. Bratislava 1984, s. 56–57 – najstaršie známe zachované kostoly zasvätené sv. Margite na území Slovenska sú tu uvedené až z 13. storočia, napr. Modrová, Ratnovce, Šivetice a iné.
- 7 B o h á č, Z.: *Patrocínia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*. ČČH, XXI, 1973, s. 375
- 8 „... ex stilo vistrationis prioris dicitur a quadam nobili virgine Margaritta aedificata elle et sanctae huic“ – vizitácia je dostupná vo forme fotokópie kanonickej vizitácie v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, oddelenie filmu II. B –1497, s. 51–52.
- 9 A p p e l, A.: *Pamiatky*. In: *Kopčany*. Senica 1992, s. 34.
- 10 Zasvätenie kaplnky sv. Margite pred 17. storočím je doložené už k roku 1554 v súvislosti s delením Holíčskeho panstva medzi Czoborovcami: „Pri delbe roku 1554 rozdelené boli lúky v Holíči, ktoré začínali pri vrbovom lesíku a tiahli sa po oboch stranách cesty ku kaplnke sv. Margity až po les pri Morave.“ – Š á t e k, J.: *Holíčsko-šaštínske panstvo*. Nepublikovaný rukopis, ŠoKA Skalica, s. 358; verifikačnú hodnotu tejto správy však znižuje skutočnosť, že autor neuviedol prameň, z ktorého čerpal.
- 11 S l i v k a, M.: *Múzeá a galérie čaká u nás živorenie*. Denník SME, 7.1. 1998 - autor článku považuje kaplnku za stavbu z prvej tretiny 13. storočia.
- 12 V a r s i k, B.: *Zo slovenského stredoveku*. Bratislava 1972, s. 271.
- 13 R e x a, D.: *Slovanské osídlenie Záhoria*. In: *Slovácko*, XXV, 1983, s. 25–38.
- 14 D r a h o š o v á, V. – V a n č o, M.: *Výskum kaplnky sv. Margity v Kopčanoch*. AVANS v roku 1994, Nitra 1996, s. 42.
- 15 H a v l í k, E. L.: *Moravské letopisy*. Brno 1993, s. 38.
- 16 D r a h o š o v á, V. – V a n č o, M. c.d. (v pozn. 14), s. 42.
- 17 P o u l í k, J.: *Velkomoravské mocenské centrum v Mikulčicích*. In: *Monumentorum Tutela*, 8, 1972, s. 32–33.

- 18 Cibulka, J.: *Poczatki chrescianaństwa na Morawach*. Warszawa 1967, s. 21–33.
- 19 Zurovka, K.: *Rotunda Wawelska*. Studium nad centralna architektura epoki wczesnopiastowskiej. In: *Studia do dziejów Wawelu*, t. III., 1968, s. 22.
- 20 Oswald, F. – Schaefer, L. – Sennhauser, H. R.: *Vorromanische Kirchenbauten*. Katalog der Denkmäler bis zum Ausgang der Ottonen. München 1966, s. 22.
- 21 Líbal, D.: *Raně středověký vývoj rotundy sv. Petra a Pavla na Budči*. Umění, XIX, 1981, s. 395.
- 22 Zurovka, K. c.d. (v pozn. 19), s. 1–116.
- 23 Líbal, D.: *Historické konstrukce a výzkum architektury*. In: *Monumentorum Tutela*, 6, 1970, s. 143, 163.
- 24 Cibulka, J.: *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě*. Praha 1958, s. 101.
- 25 Marasović, T. – Gvozdanović, V. – Sekulić-Gvozdanović, A. – Mohorović, A.: *Prilozi k istraživanju starohrvatske arhitekture*. Split 1978.
- 26 Gilarioni, V.: *Il Romanico*. Bellinzona 1967, s. 670 – kostol San Mamete v Mezzovicu a iné.
- 27 Ide najmä o rotundu sv. Juraja v Nitrianskej Blatnici na Slovensku a rotundu sv. Petra a Pavla na Budči v Čechách.
- 28 Marasović, T. – Gvozdanović, V. – Sekulić – Gvozdanović, A. – Mohorović, A., c. d. (v pozn. 25), TAB. XXIII–XXIV.
- 29 Tamže, TAB. XL a XLVI, 3.
- 30 Gilarioni, V. c.d. (v pozn. 26), s. 658.
- 31 Rivoira, G. T.: *Le origini della architettura Lombardia*. Milano 1908, s. 233–234, obr. 222.
- 32 Hugot, L.: *Die Pfalz Karls der Grossen in Achanen*. In: *Karl der Grosse. Leben und Nachleben*. Düsseldorf 1965, s. 552, obr. 4.
- 33 Mrusek, H. J.: *Die Stellung der Kemenate in Pfalzen und Burgen*. In: *Actes du XXIIe Congrès International d'histoire de l'art*. Budapest 1972, s. 409, obr. 2.
- 34 K tomuto problému pripravujem samostatnú štúdiu, ktorá bude súčasťou dizertačnej práce o Velkomoravskej sakrálnej architektúre.
- 35 Vnútorne rozmery lode sú 370×530 cm, apsidy 240 (210)×340 (327) cm – Šášky, L.: *Predrománsky kostol v Kostoľanoch pod Tribečom*. In: *Monumentorum Tutela*, 2, 1968, s. 82–84.
- 36 Ide najmä o baziliku na Bratislavskom hrade, stavbu s trikonchálnym ukončením v Devíne a rotundu v Ducovom – Štefanovičová, T.: *Príspevok k počiatkom včasnostredovekej sakrálnej architektúry na Slovensku*. In: *Staroměstská výročí*. Brno 1990, s. 43–52.
- 37 Marsina, R.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Bratislava 1971, s. 44.
- 38 Habovštiak, A.: *Archeologický výskum v Kostoľanoch pod Tribečom*. In: *Monumentorum Tutela*, 2, 1968, s. 70.
- 39 Šášky, L. c.d. (v pozn. 35), s. 93.
- 40 Šolle, M.: *Od úsvitu křesťanství ke sv. Vojtěchu*. Praha 1996, s. 87.
- 41 Habovštiak, A.: c. d. (v pozn. 38), s. 47.
- 42 Čaplovič, P.: *Slovanské pohrebisko v Nitre pod Zoborom*. Sl. A., II, 1954, s. 31.
- 43 Kruphanzlová, Z.: *Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9.–11. věku v Čechách*, PA, LXV, 1974, s. 53. – autorka vychádza z triedenia R. Turka, ktotý datuje záušnice s najmenším priemerom do 10. stor., od poslednej tretiny 10. stor sa ich priemer začal zväčšovať – tento poznatok je analogický so závermi P. Čaploviča.
- 44 Šolle, M.: *Kostel Panny Marie na Budči (okr. Kladno) podle archeologického výzkumu v letech 1975–1980*. PA, LXXII, 1991, s. 250.
- 45 Habovštiak, A. c.d. (v pozn. 38), s. 30.
- 46 Tento fakt potvrdzuje aj výskum veľkomoravského pohrebiska situovaného asi 200 m na sever od kaplnky, ktoré nie je v priamom vzťahu s kaplnkou sv. Margity – pozri v: *Krasová, L.: Slovanské pohrebisko v Kopčanoch*. Zb. SNM–História, 1965, s. 20–30.
- 47 Túto hypotézu som prvýkrát načrtol v štúdiu – Vančo, M.: *Kaplnka sv. Margity pri Kopčanoch*. Otázka jej pôvodu a problematika architektonického typu. *ARS*, 2–3/1995, s. 139–168.
- 48 Napríklad Richter, V.: *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*. SPFFBU, F–VII, 1958, s. 79 – stotožňuje

- Sekirkostel s toponymnou polohou Kostelisko pri Mikulčiciach kde bola objavená rotunda – tetrakoncha, datovaná J. Poulíkom už do I. polovice 9. storočia s jej dočasným zánikom v I. pol. 10. storočia, kedy táto stavba stratila podobne ako mnohé iné kostoly v Mikulčiciach svoju pôvodnú funkciu – P o u l í k, J.: Mikulčice. *Sídlo a pevnost knížat veľkomoravských*. Praha 1975, s. 114–115.
- 49 R i c h t e r, V. c. d. (v pozn. 48), s. 80.
- 50 M a t ě j e k, F.: *Záhada Sekirkostel – Podivín*. Časopis Matice moravské, 1968, s. 245.
- 51 K u d ě l k a, Z.: *Románská architektura na Moravě*. In: Dějiny českého výtvarného umění I/1. Praha 1984, s. 74.
- 52 B a r t o ň k o v á, D.–H a v l í k, L.–M a s a ř í k, Z.–V e č e r k a, Z.: *Magnae Moraviae Fontes Historici I. Annales et chronicae*. Praha – Brno 1966, s. 316 – Granum cathalogi praesulum Moraviae uvádza biskupa Jána k roku 916, a Silvestra k roku 942, čo však nemá oporu v iných prameňoch.
- 53 „Wiligisus, archiepiscopus Moguntinus, in synodo episcopis Spirensi, Wormatiensi, Pragensi et Moraviensi pro manifesto paricidio Gozmarum (cantorem Aschaeffenburgensem) ad officio et beneficio deponit“ – Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae, s. 44.
- 54 M ě ř í n s k ý, Z.: *Cirkevní instituce na Moravě a jejich úloha ve vývoji hospodářství a osídlení od 10. století do předhusitského období*. In: Archaeologia historica, 10, 1985, s. 375.
- 55 B l á h o v á, M. – F i a l a, Z.: *Kosmova kronika česká*. Praha 1972, s. 104.
- 56 M a t ě j e k, F. c. d. (v pozn. 50), s. 254.
- 57 rukopisné varianty uvádza R i c h t e r, V. (c. d. v pozn. 48), s. 84 – Sekyrcostel, Sekircastel, Sekirkostel, Sekir.
- 58 R i c h t e r, V. c. d. (v pozn. 48), s. 80.
- 59 Tamže.
- 60 M a t ě j e k, F. c. d. (v pozn. 50), s. 250.
- 61 Týmto výkladom som sa zaoberal už v citovanej štúdii – pozri c. d. (v pozn. 47), s. 143.
- 62 Ďalší murovaný, ale zaniknutý objekt (kostol?) sa nachádza asi 150 m na západ od kaplnky, o čom svedčia nálezy pieskovcových lomových kameňov, fragmenty malty, črepov a kostí z povrchového zberu. Podľa zdelenia obyvateľa obce pána Nejedlíka na tomto mieste roľnícke družstvo kedysi rozbagrovalo kamennú polkruhovo ukončenú stavbu.
- 63 Šírka lode kostola okolo 380 cm (podobne ako v Kostoľanoch pod Tribečom) je len o málo väčšia ako šírka apsid niektorých veľkomoravských kostolov – 360 cm!

Mgr. Martin Vaňo (n. 1970), vyštudoval dvojborovú kombináciu archeológia – veda o výtvarnom umení na FF UK v Bratislave. V súčasnosti je interným doktorandom Katedry dejín umenia FF UK, kde pracuje na dizertačnej práci o Veľkomoravskej sakrálnej architektúre.

Kapelle der heiligen Margarita von Antiochia bei Kopčany

Beitrag zur Problematik der Forschung der vorromanischen Architektur

Zusammenfassung

Der Autor dieses Beitrags befasst sich mit dem Patrozinium, der Stilanalyse und der ursprünglichen Funktion der Kapelle der heiligen Margarita von Antiochia, die sich am linken Ufer der March, gegenüber dem großmährischen Burgwall „Valy“ bei Mikulčice befindet. Diese vorromanische Saalkirche mit rechteckchor, erst seit dem 16. Jh. schriftlich belegt, wurde vor vier Jahren neuentdeckt. Der Autor korrigiert die bisherigen Ansichten über das Patrozinium der heiligen Margarita, vor dem vermutet wurde, es sei von den Slawenaposteln Kyrill und Method vom Osten nach Großmähren hergebracht worden. Das Einweihen von Kirchen war in derjenigen Zeit unabhängig von der Tätigkeit beider byzantinischen Missionäre auch in Westeuropa vorhanden, womit die weitere These über das Vorhandensein des Patroziniums in Mitteleuropa seit dem 13. Jh. im Zusammen-

hang mit den Kreuzzügen ins Heilige Land geregelt wird. Die Existenz der Kirche schon vor dem 13. Jh. wird besonders mit den innerhalb der architektonischen Untersuchung entdeckten Funden nachgewiesen. In die erste Bauetappe des Objekts sind die sekundär zugemauerten Fenster an der östlichen Apsidenseite und der nördlichen Schiffseite zu zählen. Am wichtigsten für die Bestimmung des Baustils sind besonders die an der nördlichen Schiffsmauer situierten kleinen Fenster mit halbkreisförmigen Nischenbögen und einem dreieckigen Mauerstein in der Mitte, die die nächste Analogie zu denen in der fränkischen Architektur der 8.-10. Jahrhunderte befindlichen Fenstern aufweisen. Dieses architektonische Element kann von fränkischen Baumeistern bereits zur Zeit Großmährens nach Mitteleuropa vermittelt worden sein, was auch der Grund für sein Vorhanden bei der Kapelle der heiligen Margarita bei Kopčany sein könnte. Der vorromanische Ursprung des Baus wird auch beim Vergleich mit „der ältesten slowakischen Kirche“, der St. Georgiuskirche in Kostol'any pod Tribečom im Gebiet von Nitra bestätigt, die wörtlich wie ihr Doppelgänger aussieht. Was die ursprüngliche Funktion der Kapelle betrifft, sucht der Autor eine theoretische Lösung, indem er die Kapelle mit der bisher nicht lokalisierten Hofkirche des mährischen Bishops aus dem 10. Jh., der sogenannten *Sekirkostel*, die in der Kosmas-Chronik als eine vor 1067 im Marchgebiet bestehende Kirche angeführt ist, zu identifizieren versucht. Daraus folgt, daß wenn auch die Kapelle der heiligen Margarita den Charakter eines vorromanischen Baus aufweist, muß sie nicht unbedingt aus der Zeit des Großmährischen Reichs stammen, sondern eher aus der Zeit nach dessen geopolitischem Untergang 907.

The Chapel of St. Margita of Antiochia by Kopčany

A Contribution to the Issues of Pre-romanian Architecture Research

A b s t r a c t

The author presents an analysis of style and discussion of original function of the St. Margita of Antiochia chapel, located on the left bank of the Morava river opposite *Valy*, a Great Moravian fort site near Mikulčice. It is an early medieval one-nave church with rectangular apse, newly discovered four years ago. The earliest known written mentions concerning it come from the 16th century. The author disputes the past opinions concerning the patronage of St. Margita that have it that the patronage was introduced to the Great Moravia by St. Cyril and Method. However, this sanctification was found in this period elsewhere in the Western Europe, regardless of the famous missionaries' activities. This fact is also in conflict with another theory, which explains the patronage's East European occurrence since the 13th century through connection with crusades into the Holy Land. The existence of this structure before the 13th century is supported mainly by the results of architectural research. The first phase of construction included windows on the eastern side of chevet and Northern wall of the nave (later bricked in). Style-wise, the most important features are small windows with semi-circular alcoves in the northern wall of the nave. Their closest analogies can be found in the 8th–10th century Carolingian architecture. This element was probably spread in the Great Moravian times by Franconian builders, which is probably the case in Kopčany as well. The Pre-romanesque origins of the structure seems to be confirmed by general comparison of style with another "oldest church in Slovakia" – the St. George church in Kostolany near Tribeč in the Nitra area. This structure is literally a twin of the Kopčany chapel. As for the original function of the structure, the author offers a theory that the chapel belongs to the yet unallocated seat of the Moravian bishop in the 10th century – the so called *Sekirkostel*, reported by Kosmas in his Chronicles to be located somewhere near the Morava river before 1067. From this follows that despite some Pre-romanesque features, the structure does not come necessarily from the Great Moravian Empire period. Rather, it comes probably from the times following the Empire's geo-political demise in 907.

ZEMŘEL ARCHEOLOG JOSEF POULÍK

V poslední únorový den roku 1998 se naplnil život prof. PhDr. Josefa Poulíka, DrSc., přední osobnosti naší i světové poválečné archeologie, objevitele staroslovanských Mikulčic. Odešel v něm výrazný představitel československé vědy, člen akademií a rad mnoha renomovaných evropských institucí a zároveň nositel celé řady státních vyznamenání, cen a medailí.

Narodil se 6. srpna 1910 v Jiříkovicích u Brna v rodině vesnického stolaře. Už jako školáka jej přitahovaly dějiny a jako vesnického kluka pole v okolí Žuráně, kde bylo možné najít předměty archeologické povahy. Zaujetí o historii Josefu Poulíkovi vydrželo, i když mezitím vystudoval textilní školu (1930), nastoupil praxi v severočeských textilkách a posléze, po návratu na Moravu, zdárně ukončil gymnaziální studia. Jeho odborná dráha pak začala v laboratorích prehistorického oddělení Moravského muzea, kde evidoval starší archeologické nálezy. Jeho cílem však bylo studium archeologie. Proto se přihlásil na brněnskou univerzitu do semináře profesora Emanuela Šimka. Leč válečné události přerušily jeho studia, takže opět nastoupil do Moravského muzea, kde se věnoval studiu nejstarších slovanských kultur. Výsledkem se stala Poulíkova první odborná stať o předhra-

dištních hrobech z Blučiny, samostatně vydaná v roce 1941. Už v té době se však v Brně zřizovala odbočka Státního archeologického ústavu, což mělo za následek, že Josef Poulík opětovně opustil muzeum a navždy zakotvil v „ústavu“. Vysokoškolská studia zakončil na Karlově univerzitě v roce 1946.

V poválečném období, zejména po roce 1948, se plně rozvinul Poulíkův organizační i odborný talent. Bylo to dáno i státní podporou, které se dostalo velkoryse pojatému programu terénních výzkumů, jehož cílem bylo především dokázat životaschopnost slovanského etnika ve sféře jiných evropských národů. Josef Poulík už v té době řídil brněnskou pobočku a zároveň si plnil svůj dávný klukovský sen – poodhalit tajemství mohyly Žurán (1948–1950). Našli bychom jej však i na jiných lokalitách, např. na kostrovém pohřebišti u Dolních Věstonic, na mohylníku v Přitlukách, na hradisku Staré Zámky u Líšně. Na podzim 1949, když se na pobočku dostalo upozornění Antonína Zelnítia, zahájil záchranné práce ve Starém Městě „Na Špitálkách“. Bagr tam právě ničil zbytky základů zděného kostela, v pořadí druhého na katastru obce. Oběma stavbám se dostalo vyhodnocení v Památkách archeologických 1955 z per Josefa Poulíka a Viléma Hrubého. Poulík ovšem nezahálel ani literárně. V letech 1948–1950 spatřily světlo světa dvě z jeho základních prací „Staroslovanská Morava“ a „Jižní Morava, země dávných Slovanů“, ve kterých poprvé formuloval své představy o etnogenezi Slovanů.

Největší badatelský úspěch čekal na Josefa Poulíka u Hodonína, na polích mezi Mikulčicemi a řekou Moravou. Nedal na starší skeptické závěry a v roce 1954 tam objevil staroslovanské hradisko, z něhož se po létech jím řízených výzkumů stalo jedno z center Velké Moravy známé nejen u nás, ale i v zahraničí. Obec ocenila jeho zásluhy tím, že jej jmenovala čestným občanem Mikulčic. Poulík věnoval mikulčickým výzkumům celou řadu odborných i populárně laděných statí, knih, přednášek i průvodců. S postupem doby se v nich stále častěji objevovala ztotožnění Mikulčic nejen s mocenským ústředím Velké Moravy, ale i s centrem moravského arcibiskupství. Kdysi dobré přátelské vztahy s Vilémem Hrubým, další z výrazných osobností naší slovanské archeologie, tak získávaly trh-

liny a nabývaly „zvláštní“ podoby. Zůstaly vložné až do roku 1985, kdy Hrubý zemřel. Řízení brněnské pobočky – od roku 1971 už samostatného Archeologického ústavu ČSAV – si vyžadovalo stále více času, a tak Josef Poulík předal vedení terénního výzkumu v Mikulčicích svému dlouholetému zástupci Zdeňku Klanicovi. Mikulčický „bílý dům“ však vždy zůstával připravený kdykoliv přijmout svého nejvýznamnějšího obyvatele.

Poulíkovo organizátorství dospělo vrcholu, když se podařilo zrealizovat rozsáhlou výstavu Velká Morava, která postupně zavítala do mnoha evropských metropolí. Také Archeologický ústav získal velmi dobré jméno, přičemž před rokem 1989 v něm pracovalo více než sto lidí, z toho 45 archeologů. Samotné postavení Josefa Poulíka v 70. a 80. letech lze považovat za dominantní a neotřesitelné. Byl místopředsedou prezidia ČSAV, předsedou Československého národního komitétu archeologického, prezidentem Mezinárodní unie věd slovanských (UIAS), členem Stálé rady Mezinárodní unie věd prehistorických a protohistorických (UISPP), nositelem mnoha vyznamenání a ocenění ČSSR. To vše z něj dělalo jakéhosi arbitra a koordinátora v rámci naší archeologie. Byl zodpovědným za přípravu Metodějova výročí v roce 1985, pozitivní roli sehrál při řešení otázek souvisejících se znojemskou rotundou, kdy se plně postavil proti sice lákavým, ovšem nepodloženým závěrům o velkomoravském stáří této stavby. Po jistém hledání našel v roce 1987 i kvalitativně jiný vztah k lokalitám Starého Města, a lze říci, že tam potom i rád zajížděl.

Po listopadových událostech opustil Josef Poulík v roce 1990 ředitelské křeslo, avšak na Koliště č. 17/19 ještě nějaký čas docházel. Jeho cílem bylo konečně vyhodnocení svého výzkumu na Žurání, což se mu také prostřednictvím Slovenské archeologie v roce 1995 podařilo. Těžko se ovšem smířoval s delimitací archeologického ústavu. Přesto však nevynechal možnost, aby se nesetkal s mladšími generacemi archeologů, přičemž při vínku zavzpomínal a byl studnicí dobré nálady. Občas zajel i na Slovensko a do Rakouska. Je s podivem, že ještě ve svých 85 letech, v roce 1995 připravil a přednesl zásadní přednášku na mezinárodní konferenci v Bratislavě. V ní spojil „ineffabilis munitio“ Fuldských analů s Mikulčicemi a Velehrad Velké Moravy se Starým Městem. Nemoci však začaly vítězit nad duchem. Josef Poulík stačil ještě poděkovat za novoroční

přání a pozdravy a 28. února 1998 zemřel. Odešel nestor naší slovanské archeologie.

Luděk Galuška

KONFERENCE ZÁCHRANNÉ ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY NA MORAVĚ A VE SLEZSKU V ROCE 1997

Stalo se už pravidlem, že se v květnu scházejí moravští archeologové, aby se navzájem informovali o svých nových objevech. K tradičním pořadatelům Ústavu archeologické památkové péče Brno a Moravsko-slezskému archeologickému klubu přibýlo letos Moravské zemské muzeum, neboť celá akce se uskutečnila v jeho pěkných prostorách Ditrichštejnského paláce a to 19 a 20. května. Bylo předneseno více než 25 referátů. Některé byly autory pojaty jako klasické přednášky, jiné jako zprávy o výzkumu. Velmi zajímavý byl příspěvek pracovníků provádějících výzkumy v Olomouci-Slavoníně, kde byly odkryty velké plochy s mnoha nálezy snad ze všech období pravěku a raného středověku (J. Peška, M. Šmíd), pojednání o výzkumech neolitických rondelů na Moravě (J. Kovárník), o ateliérech na výrobu kamenných nástrojů u Vedrovic (M. Oliva), o výkopech na hradisku ve Znojmě (B. Klíma), o výzkumech v rámci městských jader (D. Merta, H. Chybová, B. Mikulková) i zprávy o mnoha dalších výzkumných aktivitách. Také teritoria Slovácka se dotklo několik příspěvků, byť ne tolik, jak by si tento bohatý kraj zasloužil. O paleolitických nálezech hovořil L. Šebela (četl referát nepřítomného P. Škrdli). Popsal nálezy z gravetienských nalezišť v Uherském Hradišti-Jarošově na „Černé hoře“ a z Boršic u Buchlovic na poloze „Chrástka“ a podkl, že průzkumy by tam měly probíhat ještě další tři roky. Společným vystoupením J. Pavelčíka a P. Kovačíka došlo k předběžnému vyhodnocení výzkumů v Uherském Hradišti-Redutě. L. Galuška stručně pojednal o červencových povodních na Uherskohradištsku a o tom, co na jejich základě lze konstatovat k charakteru osídlení v době slovanské. Představil také výsledky výzkumů ve Starém Městě a na Modré u Velehradu v poloze „Hrubé díly u Božího syna“. Je škoda, že nebyly prezentovány další v regionu provedené výzkumy a akce, např. Modrá „Králov stůl“, Uherský Ostroh-Kvačice, i další přímo z Uherského Hradiště.

Celá akce měla slušnou návštěvnost, a to jak

z řad archeologů, tak i posluchačů vysokých škol. Ukázala, že mnoho dokladů života našich předchůdců ještě zůstává v zemi, a že je tedy nezbytné sledovat všechny zemní práce, kterých, zdá se, neustále přibývá.

Luděk Galuška

XVII. SEMINÁŘ SEKCE PRO OTÁZKY NEOLITU A ENEOLITU MORAVY A SLEZSKA

Ve dnech 22. až 24. září 1998 se ve slovenských Dudinciach (o. Šahy) uskutečnilo 17. pracovní setkání Sekce pro otázky neolitu a eneolitu Moravy a Slezska pod pracovním názvem „Otázky neolitu a eneolitu našich krajín“. Zasedání bylo věnováno památce zesnulého kolegy Pavla Košťuríka. Seminář se zúčastnilo 39 badatelů z pěti krajín: Čech, Moravy a Slezska, Slovenska, Portugalska a Rakouska. Vedle archeologů se na programu podíleli i antropologové, paleobotanici, geologové a mineralogové. V průběhu jednání na plenárních zasedáních odeznělo 28 referátů která postihla celou paletu neolitických a eneolitických kultur Čech, Moravy a Slovenska, k nimž se rozvinula bohatá diskuse. Jako jediná nebyla frekventována kultura lidu se zvoncovitými poháry. K překvapujícím sdělením náležel referát kolegy M. Sojáka : Neolitizácia Spiša a kulturné vzťahy s Malopoľskom, který se zabýval nejnovějšími nálezy z Podtatranské oblasti. Lineární a železovská sídliště s bukovohorskou intrusí zde stoupají až do nadmořské výšky 700 m.

Vedle pracovní části byla výborně připravena i exkurse, během níž se mohli účastníci setkání seznámit s výzkumem R. Malčeka na výšinné osadě lidu s badenskou kulturou (převážně datována do stupně Ózd) v Lieskovci-Hrádku nedaleko Zvolena. Na lokalitě byl sondou prořat zdvojený příkop a na hraně sídelní plošiny zachycena kamenito-hlinitá hradba. Její vnitřní bazální část se opírala o řadu mohutných balvanů a byla kotvena do podélného žlábků. S obdobnými žlábků jsme se setkávali u kamenito-hlinitých fortifikací ve Hlinsku. Opěrné balvany byly zjištěny u bošácké fortifikace v Bánově-Hrad. Můžeme tedy konstatovat, že opevnovací systém, který byl zachycen v Lieskovci, reprezentuje vlastně první střeodoeneolitickou kamennou hradbu, která byla ve středním Podunají zjištěna mimo Území Moravy. V rámci exkurze měli účastníci

možnost se seznámit s muzei ve Zvoleni (zde i hrad – zámek), Banské Štiavnici a Šahách. 18. setkání by se mělo uskutečnit příštího roku na Prostějovsku a záštitu nad ním převzal Archeologický Ústav památkové péče Brno – pracoviště Prostějov.

Jiří Pavelčík

DVĚ VÝROČÍ SLOVENSKÉ ARCHEOLOGIE

Seminář Piešťanský region a dávnoveké dejiny Slovenska

U příležitosti 30. výročí zahájení archeologického výzkumu a objevu raně křesťanské rotundy na Národní kulturní památce Kostolec v lokalitě Ducové - Hubina u Piešťan uspořádalo několik slovenských institucí na čele s Archeologickým ústavem SAV Nitra a Balneologickým muzeem Piešťany odborný seminář. Uskutečnil se dne 29. 6. 1998 na piešťanském lázeňském ostrově a zúčastnilo se ho okolo 30 pozvaných hostů. Akci zahájil ředitel Balneologického muzea PhDr. V. Krupa (bývalý pracovník archeologického výzkumu ve Starém Městě, 1989), který lokalitu na Ducovém zařadil na pomyslné čelo nalezišť jinak archeologicky velmi bohatého regionu. Hlavní referát pronesl ředitel AÚ SAV v Nitře prof. PhDr. A. Ruttkay, DrSc. Podrobně referoval o všech nálezech z Ducového, které však bohužel doposud zůstávají publikovány jen formou předběžných vyhodnocení. Přítomní odborníci se tak dověděli i některé nové závěry týkající se zejména upřesnění datace dvorce. Znovu si přitom připomněli objev velkomoravské rotundy, nálezy z hrobů okolního pohřebiště i předměty související s existencí profánních budov. Následoval příspěvek PhDr. D. Bialekové, CSc., badatelky úzce svázané s další významnou lokalitou Pováží, s hradiskem v Pobedime. I zde můžeme jen litovat, že materiál doposud zůstává souborně nevy publikován, neboť nálezy, které jsou jeho součástí, patří k významným a mají evidentní spojitost se soudobými nalezišti na Moravě, hlavně s Mikulčicemi. Kontakty s Moravou vykazují i nálezy z pohřebiště v Borovcích u Piešťan, které bylo středem zájmu další referující, objevitelky pohřebiště, PhDr. D. Staškové-Štukovské. Ukazuje se, že kulturní i mocenský vliv hradisek Pomoraví zasahoval až do Pováží, a to nejen v době Velké Moravy, ale už i v 8. století.

Odpolední blok jednání zahájil doc. PhDr. V. Sedlák, DrSc. referátem o nových poznacích o nejstarších dějinách obcí v piešťanském regionu. Poté následoval příspěvek prof. PhDr. T. Štefanovičové, CSc. o počátcích církevní architektury na Slovensku, v němž se vzpomenuly jednak už z literatury známé lokality jako Nitra, Bratislava, Děvín a vzpomínané Ducové, ale i novější nálezy, které jsou v současnosti ve středu zájmu (Kopčany). Přednáškovou část zakončil jediný mimoslovenský účastník PhDr. L. Galuška, CSc. Shrnul současný stav bádání na nejvýznamnějších lokalitách na Moravě, přičemž podrobněji pojednal o problematice aglomerace Staré Město-Uherské Hradiště v době Velké Moravy.

V pokročilých odpoledních hodinách, za pěkného letního počasí, navštívili účastníci jednání lokalitu na Ducovém–Kostolci. Její presentační podoba spočívá ve zrekonstruování celého obvodu palisádového opevnění na temeni valu, takže si návštěvník může udělat konkrétní obraz o poloze dvorce v 9. století. Zanedbatelné není ani to, že takto upravený vrchol kopce je dobře viditelný a tedy zájemcům nepřehlédnutelný. Nezapomenutelný byl také pohled z Kostolce na celé Pováží v okolí Piešťan i vrchy slovenské části Bílých Karpat, včetně Velké Javořiny.

PRACOVNÍ SEMINÁŘ KE 40. VÝROČÍ ZAHÁJENÍ VÝZKUMU BRATISLAVSKÉHO HRADU

Ve dnech 7.–8. září 1998 uspořádaly Filozofická fakulta UK Bratislava, Archeologické muzeum SNM, Městské muzeum Bratislava a Archeologický ústav SAV Nitra pracovní seminář věnovaný 40 letům výzkumu Bratislavského hradu. Konal se v prostorách patřících SNR přímo na Hradě. Byl zahájen místopředsedou SAV dr. D. Čaplovičem, na kterého navázal ředitel Památkové péče v Bratislavě a poslanec dr. A. Hrnko. V úvodu došlo také k ocenění prof. dr. T. Štefanovičové, CSc. která řídila archeologické výzkumy od podzimu roku 1958. Potom už následovaly bloky referátů. V tom úvodním zsumarizoval dr. B. Polla, CSc. svojším způsobem dějiny bádání Bratislavského hradu, přičemž upozornil na málo uznávanou roli prof. dr. J. Dekana. Komplexní průřez osídlení hradní výšiny - to byl jeden z hlavních referátů, který přednesla prof. dr. T. Štefanovičová, CSc. Podtrhla

hlavní funkci výšiny v době velkomoravské, ovšem také upozornila na jistý nezáměr ze strany historiků, kteří neustále upřednostňují Děvín, zatímco bratislavské hradisko opomíjejí. Mimo dobře známých materiálů prezentovala i několik málo známých vyobrazení. V sumarizujícím tónu pokračoval i ing. arch. A. Fiala, který prezentoval architektonické pohledy na Bratislavský hrad, výsledky stavebněhistorického průzkumu a jejich aplikaci při současné obnově hradu. Následující tři příspěvky se týkaly restaurátorské a památkové úpravy Bratislavského hradu (dr. I. Gojdič), jeho zařízení od 16. století (dr. J. Šulcová) a ve století osmnáctém (dr. M. Pötzlová-Malíková).

Odpolední blok zahájil prof. dr. A. Ruttkay, DrSc. referátem o nejnovějších výsledcích výzkumů pracovníků AÚ SAV v Nitře při průzkumech hradů a dvorců. Na něj navázal první mimoslovenský badatel dr. J. Bláha z Olomouce. Shrnul výsledky svých dlouholetých výzkumů v hanácké metropoli, ze kterých vyplynul dnes už neoddiskutovatelný význam Olomouce nejen v 10.–12. století, ale i v době Velké Moravy a dokonce i v 8. století. Odpoledne bylo zakončeno prohlídkou Bratislavského hradu, včetně reprezentativních prostor SNR.

Druhý den jednání vyplnily referáty zahraničních hostů. Prvních z nich byl dr. L. Galuška, CSc., který shrnul současný stav bádání na známých velkomoravských centrech v Pomoraví, přičemž vyšel především ze svých výzkumů na Staroměstsku. Následoval dr. B. Siklósi z Maďarska. Ve středu jeho referátu byl středověký Székesfehérvár a jeho vesnické zázemí. Pražský hrad, zejména prezentace čtyř samostatných výzkumů, byl tématem dr. J. Frolíka, CSc. z Prahy. Dr. Z. Pianowski komplexně pohovořil o královském hradě Wawel v Krakově a konečně dr. I. Feld uzavřel odborné příspěvky referátem o komitátních hradech v Uhersku (tedy i na Slovensku).

Celé setkání zakončil ředitel Archeologického muzea SNM v Bratislavě dr. Š. Holčík. Vyřkl mimo jiné výtku, že se Bratislavskému hradu nedostává té pozornosti, která by korespondovala s jeho významem v dějinách slovenského národa.

Poznámka autora: Obě setkání se nesla v přátelském a pracovním duchu. I když právě to byl zájem pořadatelů, nedalo se přehlédnout, že obě akce (hlavně bratislavská) nepřitáhly větší pozornost sdělovacích prostředků. Je to zvláštní, protože právě problematika raného středověku

bývá některými nacionálně laděnými kruhy historiků na Slovensku často využívána k politickým účelům prezentovaných především státní Slovenskou televizí. Za poslední takovéto případy lze považovat film „Pribina“ odvysílaný STV 1 dne 23. 9. 1998 a dokumentární pořad z 24. 9. o Slovácích v Maďarsku. Z filmu je patrná snaha o rehabilitaci Pribiny jako prvního knížete Slováků, o zvýraznění jeho kladů, jeho dobroty, a to i na úkor toho, že se z Mojmíra stává úskočný a vládychtivý nástroj v rukách Franků, který neváhá zabít i zajatce. O nic lépe nevyznívají ani Moravané znásilňující křesťanské ženy při obsazení Nitry. Tedy na jedné straně dobrý Pribina a Nitranci (i když i mezi nimi jsou zrádci), a na straně druhé zlý Mojmír a Moravané (i když i mezi nimi je jeden dobrý, jenž je však zlým Moravanem zavražděn). Chce se doufat, že šlo jen součást vrcholící volební kampaně, a nic víc, neboť žít na východ od Bílých Karpat a vidět tento film, pochybuji, že bych „nás“ měl nějak v lásce. Z dokumentu jsme se zase dověděli, že když k Balatonu přišel z Nitry vyhnaný Pribina, už dávno tam existovaly dědiny Slováků, a když zemřel král Svatopluk, tak zanikla „Staroslovenská říša“. To první tvrzení mně připomíná vyloučení klínu klínem, neboť Maďaři zase tvrdí, že u nich Slované nikdy nežili, to druhé dokládá, že snaha najít nový název pro tak cize znějící „Velká Morava“ byl alespoň u některých korunován úspěchem. Škoda, ale snad se opravdu jednalo jen a jen o předvolební výkřiky.

Luděk Galuška

KOLOKVIUM PROBLÉMY STŘEDOEVROPSKÉ DENDROCHRONOLOGIE

Ve dnech 22.–23. 9. 1998 se v areálu mikulčického hradiska uskutečnilo už šesté mezinárodní setkání odborníků zabývajících se problematikou raného středověku. Tentokrát ho pořadatelé z AÚ AVČR věnovali otázkám dendrochronologie, tedy vědeckému oboru vyslovujícímu se k dataci na základě studia dřevěného materiálu. Téma kolokvia bylo dáno m.j. tím, že se v Mikulčicích v rámci grantu (řešitel dr. L. Poláček, CSc., spoluřešitel dr. L. Galuška, CSc.) podařilo vybudovat dendrochronologickou laboratoř, která díky Mgr. J. Dvorské vyprodukovala první zajímavé výsledky, a také proto, že tamní hradisko je známé svými dobrými podmínkami pro uchovávání dřev, a to i více než 1000 let starých. Kolokvia se zúčastnila řada odborníků, jak archeologů, tak především samotných dendrochronologů. Kromě zástupců domácích institucí – dr. I. Boháčová, dr. J. Čiháková, ing. J. Kyncl, Mgr. J. Dvorská a dr. L. Poláček, CSc. – tvořili valnou část referujících vědci z Německa, Rakouska a Polska. Vyplývá to ze skutečnosti, že právě jejich výsledky jsou nejlépe aplikovatelné i v našich poměrech, a také z toho, že jsou v dané problematice nejdále. Z Berlína přijeli dr. U. Heußner a dr. F. Bierman, z Frankfurtu nad Mohanem prof. dr. J. Henning, Mgr. T. Westphal, z Vídně dr. R. Wimmer a O. F. Cichocki a z Krakova dr. J. Poleski. V rámci exkurze navštívili někteří kolegové výzkumy ve Starém Městě a novou archeologickou expozici na hradisku v Břec-lavi-Pohansku.

Luděk Galuška

HISTORIE

MĚSTSKÁ PRÁVNÍ FUNDACE A STATUTÁRNÍ POSTAVENÍ STŘEDOVĚKÉHO ZLÍNA

Milan Krajča, *Filosofická fakulta MU, Brno*

Studie se na příkladě Zlína zabývá otázkami nabytí městských práv městečky a změn jejich statusu ve 14. a 15. století.

Dne 1. listopadu 1397 získalo tehdejší poddanské městečko Zlín určité výsady. Ač však od události uplynulo již více než 600 let, nebyl dosud spolehlivě objasněn jejich obsah a význam. Existují ovšem hned dva zásadní výklady zmíněné donace. Ale jakkoliv prvnímu z nich je nutno uznat v právně historické oblasti zejména lokální přínos, přece oba prozrazují zaostávání výzkumu právního vývoje středověkých poddanských sídlišť, jak je patrné především na východní Moravě. Předkládaná studie proto na základě dosavadní literatury i pramenů nejprve prověřuje argumentaci i závěry obou prací. Nevyhýbá se samozřejmě ani vlastnímu hodnocení aktu z roku 1397. Za svůj cíl si však klade přispět k zodpovězení některých otázek obecné, právně historické problematiky zejména předhusitského období. Jedná se zvláště o následující témata:¹

1. Právomoc panovníka i šlechty při vydávání jednotlivých privilegií a svobod poddanským městem a městečkům. 2. Výběr a užívání některých právně historických termínů. 3. *Ius civile* a městská práva - jejich obsah, nabytí a význam. 4. Vyzdvižení městečka ve statutární město.

Začneme nejprve u informací, jež nám o výsadách udělených Zlínským 1. listopadu 1397 jejich pánem Zdeňkem ze Šternberka a Lukova podávají samotné historické prameny. Seznámení s nimi zřetelně objasňuje, proč je tak obtížné vyslovit o nadání lukovského pána jednoznačný soud. Listina s jeho původním zněním se nám totiž nedochovala ani v originále ani v opise. Jediné, co se o celém aktu zachovalo, je zevšeobecněný výťah jeho ustanovení ve vidimacích potvrzení zlínských výsad, k němuž došlo až v roce 1594. I tato stručná zpráva však obsahuje řadu cenných údajů, bez nichž se naše další práce neobejde. A to je určitě dostatečný důvod pro plnou citaci pasáže, jež se v confirmaci z konce 16. století k celé záležitosti vztahuje:

„Jeden list od pana Zdenka Štenberka, řečeného z Lukova, toho času pána jejich dědičného, dcelý dokonalý a neporušený, se dvěma pečeti visutými na pargaméně, kterémuž datum jest na Zlíně den Všech svatých, léta od Božího narození Krista pána tisícího třístého devadesátého sedmého počítajíc, kterýž jim, totiž Zlínským, na svobodu městskou všech obchodův a požitkův tak tím způsobem vším a právem jako město Brno a město Ollomúc k věčnému užívání dáno a osvobozeno jest. Též také na odmrť statkův obyvatelův zlínských, jestliže by který z nich bez poručení umřel, že ten statek všelijaký na přátele nejbližší jeho případnouti, tak jakž ten list obšírněji v sobě ukazuje. Item též jsou přede mně předložili list od pana Petra Romana z Vitovic na pargaméně pod čtyrymi pečeti visutými, pána jejich toho času dědičného, dcelý a neporušený, kterémuž datum jest ten štvrtek den památky svatého Jakuba apoštola Páně léta od narození Syna Božího tisícího čtyřstého čtyřtyřicátého osmého tak, že tím listem potvrzuje toho listu pana Zdeňka Štemberka ve všech a všelijakých artykulích bez umenšení tak, jakž ten list sám v sobě zní a ukazuje.“²

Téměř za všechno, co o starších dějinách Zlína dosud víme, vděčíme dvěma významným českým historikům. Jsou to Karel Stloukal a jeho žák Josef Polišenský. Právě K. Stloukal je autorem prvního z obou výkladů, vzpomenuť hned v úvodní části příspěvku. Dejme však slovo nejprve J. Polišenskému. Ten se k obsahu citovaného torza vyjádřil následovně:

„Toto ustanovení, r. 1448 „ve všech artikulích bez umenšení potvrzené“, je zároveň dalekosáhlé, ale i bezobsažné. Co všechno si máme představit pod městskými svobodami starého Zlína? Ze znění pozdního vidimusu i dochovaného útržku textu potvrzení Romanova³ je pravděpodobné, že šternberské privilegium bylo obsažnější, že „artikulů“ obsahovalo víc, než bylo pojata do privilegií pozdějších. Ta zaznamenala ještě vzdání se práva na odúmrtí.“ Zásadnější stanovisko však J. Polišínský nezaujal. A se stejnou obezřetností se setkáváme i v proslulém Hosákově „Místopisu“.⁴

Rovněž K. Stloukal dlouho zachovával v hodnocení aktu zdrženlivý postoj. Teprve po druhé světové válce se pokusil o jeho výklad. Závěr, k němuž dospěl, napovídá sám název stati publikované jím u příležitosti 550. výročí vydání Šternberkovy listiny: „Povýšení Zlína na město“. Analýzou zprávy z r. 1594 a její konfrontací s privilegiem markraběte Jošta uděleným Bzenci 13. března 1385 a vykazujícím určité analogické elementy ve formulaci textu, nabyt totiž K. Stloukal přesvědčení, že nadání lukovského pána vedle všeobecných městských práv vytyčovalo zejména: 1. právo trhové, 2. právo výrobní, popř. mílové a 3. právo odúmrti. To mu spolu se složením historického znaku Zlína i s označováním obce v zápisech brněnských naučení ze druhé půle 15. stol. bylo dostatečným důvodem formulace názoru, jenž na několik desítek let ovlivnil pojmání právního postavení středověké obce širokou veřejností.⁵

Povšimněme si však nyní Stloukalových vývodů blíže a ověřme jejich průkaznost. Právo trhové (*ius fori*) není ničím jiným než oprávněním pořádat trhy a brát z nich odpovídající příjmy. Patřilo skutečně mezi základní složky, jež tvořily (vedle *ius iudicium* a *ius civile*) souhrn právního ustrojení města.⁶ Důležitým podnětem k jeho hledání v původním Šternberkově dokumentu bylo rovněž znění listiny Vladislava Jagellonského z 8. října 1509. Praví se zde totiž, že král Zlínu a jeho obyvatelům „*dva jarmargky dáti a znovu vysaditi*“ ráčil. Panovník tak učinil na prosby majitele obce Jana Tetoura z Tetova a jeho bratrů. Právě údaj o znovuvysazení dvou výročních trhů nejspíše vedl K. Stloukala k názoru, že nadání pana Zdeňka obsahovalo i jejich původní udělení a bylo později zahrnuto ve všeobecnou formuli „*svoboda městská všech obchodův*“.⁷ On tedy, stejně jako později J. Petřík, J. Macek a na Slovensku R. Marsina, viděl ve výročních trzích jeden z klíčových prvků vyznačující skutečná, institucionální města.⁸

Jeví se však skutečně hodnověrným, aby lukovský pán propůjčil svým poddaným právo pořádat jarmarky? To jistě ne! Jak potvrzují i renomovaní odborníci, pravomoc vysazovat zvláště výroční trhy figurovala koncem 14. stol. jako nesporný regál panovníka. I ve vyvinutých právních městech muselo královské svolení předcházet zavedení dalšího trhu. Toho si byl ostatně vědom i K. Stloukal, když poznamenal, že se jistě celkové udělení uváděných práv nestalo bez předchozího souhlasu markraběte Jošta, od něhož Zdeněk ze Šternberka a Lukova nedlouho předtím Zlín odkoupil. Nemáme u nás ale dokladován jediný případ, kdy by se zeměpán tohoto svého práva zřekl nebo je propůjčil jiné osobě. Navíc se vydání tržního privilegia pojilo s jistými garancemi – např. svobodného příchodu a odchodu, osvobození kupců a kramářů od placení cla aj. Takové záruky ani velmož jako lukovský pán pochopitelně poskytnout nemohl. Stloukalovo tvrzení se tudíž nutně musí jevit jako nevěrohodné.⁹ Zlínští nepochybně trh měli - zda týdenní či výroční zůstává otázkou – již před 1. listopadem 1397. Svědčí o něm vklad zlínského zboží v polovině téhož roku markrabětem Joštem do zemských desk. V zápise je totiž Zlín uveden jako *oppidum*. A postavení městečka v této době již bezpochyby předpokládalo fungující tržiště.¹⁰

Nejasným zůstává, co přesně K. Stloukal rozuměl pod pojmem „výrobní právo“. Přihlédneme-li ke vzpomínané bzenecké listině, nalezneme mezi udělenými svobodami v jejím textu zvláště vyzdviženo vaření a prodej piva. Skutečnost, že již pro 15. století máme ve Zlíně doloženy pravovárečné domy a vinné čepy, tedy dost možná souvisí s nadáním pana Zdeňka.¹¹ Avšak od r. 1516 si museli Zlínští šenk, výrobu sladu a jiné živnosti od svých pánů vykupovat. Zřejmě šlo o jeden z důsledků rozmachu přejímání některých ekonomických aktivit, do té doby příznačných pro městské prostředí, naší šlechtou v souvislosti

s určitými změnami společenské mentality na prahu novověku. Tehdy „*bellatores*“ zvolna odkládali své meče a postupně si osvojovali do té doby pro ně „nedůstojné“ formy podnikání ve vlastní režii.¹² Jak dokládá J. Polišenský, nelze však obsah listiny z r. 1516 hodnotit záporně. Nucené čepování vrchnostenského piva a vína v Uh. Brodě ukazuje, jak mohlo hospodaření pána ve vlastní režii podvazovat aktivitu poddaných, pokud nebyl nalezen oboustranně přijatelný kompromis. Koncese zlínským měšťanům je nicméně jedním z důvodů odmítnutí monopolizace určitých výrobních odvětví ve Zlíně, kterou K. Stloukal naznačil připojením mílového práva.¹³

Výsada mílová rovněž patřila mezi jednoznačné zeměpanské regály. Chtěl-li tedy Zdeněk ze Šternberka získat pro své poddané takové privilegium, musel o jeho udělení požádat panovníka. Od markraběte Jošta však mohl jen stěží očekávat vyhovění své žádosti už z pouhého faktu, že se v eventuálním mílovém obvodu Zlína nalézalo jeho novoapečené městečko Malenovice. Udělením práva míle by tudíž markrabě značně podvázal ekonomický rozvoj vlastního majetku.¹⁴ Ostatně, pokud by se je Jošt rozhodl v tehdejší době nějaké obci propůjčit, bylo by je spíše obdrželo jedno ze tří dalších městeček (Napajedla, Val. Klobouky – ty se tehdy dělily na dva samostatné subjekty: Staré a Nové Klobouky) nacházejících se v obvodu dnešního Zlínska, jichž byl tenkrát vlastníkem.¹⁵ Zvláště když si uvědomíme, jakou důležitost připisoval již Joštův otec, markrabě Jan Jindřich, trhu ve Val. Kloboukách. Vždyť právě špatnou přístupnost ke klobouckému tržišti v důsledku opakovaných povodní označil tento moravský panovník jako hlavní důvod při založení městečka Nové Klobouky r. 1356 na vrchu nad původním městysem.¹⁶

Nabízí se ovšem daleko snazší postup. Jak poukazuje studie J. Bakaly, někteří šlechticů velmoži ve svaze posílili přední ze svých měst a městeček ve funkci tržních center vlastních statků, jim vydávají privilegia, blížící se svým charakterem ustanovení mílových výsad. I zde se jednalo o rozhodnutí vrchnosti k omezení určité výrobní činnosti v konkrétně udaném lokálním obvodu a k povinnosti odebírat produkty tohoto odvětví ze stanoveného místa, kterému takto monopolizovalo jeho výrobu a distribuci. Šlo tedy stejně jako v případě mílového práva o to, zajistit podnikání význačnějšího městského sídliště buď v širším ohledu nebo alespoň v některém směru (nejčastěji opět ve vaření a prodeji piva) rozhodující převahu na místním trhu normativní, mimoekonomickou cestou.¹⁷ K tomu se zřejmě často pojil i záměr šlechty o prohloubení vazeb uvnitř jen pozvolna se ustalujících patrimoniálních útvarů a jejich jistou hospodářskou autonomii. Tato středověká zboží či statky (*bona*), dnes někdy nesprávně označovaná jako „panství“, se totiž od skutečných, novověkých panství podstatně lišila jak nejasností svého ohraničení, tak i vnitřní strukturou.¹⁸ Na rozdíl od mílového práva však okruh závaznosti takového nařízení nebyl dán pravidelnou vzdáleností jedné míle, ale rozsahem příslušného majetku, nalézajícího se pod pravomocí vydavatele privilegia. Vzhledem k významu takové výsady je však možno očekávat její výslovné uvedení v konfirmaci z r. 1594 či potvrzení v dalších privilegiích. Ale v dochované pozdější agendě Zlína se nesetkáváme ani s jejím náznakem. Předpokládané vydání takového práva zde tudíž nenachází oporu.¹⁹

Třetím bodem, vzešlým ze Stloukalovy analýzy, je právo odúmrti. To jako jediné z udělených svobod konfirmace z r. 1594 uvádí výslovně, což dokládá jeho mimořádný význam ještě na konci 16. století. Ale co vlastně představovala udělená výsada? Otázkou dědického práva se u nás blíže již v minulém století zabýval J. Kalousek. Dle něj dědicem byl jen ten pokrevný příbuzný po meči, jenž žil nedílně se zůstavitelem; nebylo-li takových dědiců, spadal statek po smrti zůstavitele na prvotního majitele, statek šlechtický tedy na krále, jenž byl „dědic“ celé země. Přírozeně týmž způsobem, nebylo-li dědiců, spadal statek selský na pána. Bezcitný obyčej budil obavy poddaných, kteří se strachovali, že v případě absence takového dědice připadne často po celé generace těžce hromaděný a udržovaný majeteček do klína vrchnosti. A přestože velkou kampaň proti braní odúmrti zahájil již pražský arcibiskup Jan z Jenštejna (arcibiskupem v l. 1379–1396), moravským osadám se ještě v 15. století takového privilegia dostávalo spíše jen výjimečně.²⁰

Přece však existovala oblast, kde dobrá vůle pozemkové vrchnosti k poskytnutí výsady převážila nad možností nabytí pozůstalosti poddaného. Šlo o rozvoj a prosperitu městských sídlišť. Mít efektivně fungující město či městečko totiž představovalo nejen výnosný finanční zdroj, ale i pevnější mocensko politické (nejen z hlediska osobní prestiže ve společnosti, nýbrž i loajálnosti tamních obyvatel) postavení jeho držitele a ukazovalo se tudíž pro něj žádoucí napomáhat všemi způsoby k dosažení takového stavu. To bylo ostatně důvodem nejen vzdání se práva odúmrti majitelem, ale ovšem i zvláštního statutu měst, poněkud se vymykajícího z celkové struktury středověké společnosti.²¹

Nejprve tedy královská města a po jejich příkladu i poddanská se úspěšně domáhají udělení této výsady. Tím spíše, že někdy od konce šedesátých let 14. stol. se stává její požívání dalším ze znaků statutárního města.²² Postoupení práva odúmrti Velké Bíteši a Vel. Meziříčí 26. července 1408 Lackem z Kravař dokonce prozrazuje, že se svoboda načas stala nezbytným doplňkem plnohodnotného *ius civile*: „...dali sme a mocí tohto listu dávamy věčně všechny odmrty a naše odmrtné nápady, ješto naše předkové i my jsme jměli do tohoto času, i tudíž plně městské právo jim, městu a předměstí všemu...“.²³ Jako součást městských práv však výsada platila opravdu jen dočasně. Již v uvedeném období totiž osvobození od braní odúmrti získávali (na Moravě zatím spíše výjimečně) i obyvatelé vesnic. Byl to právě zmíněný Lacek z Kravař, který v červnu 1411 z důvodů škod způsobených předchozími válečnými událostmi a neúrodou osvobodil všechny osady na zboží rožnovském a štramberském od tohoto břemena. Vzhledem k jeho známému zanícení pro učení i osobu Jana Husa zde ovšem nelze vyloučit ani vliv betlémského kazatele, právě v té době rozhodně hájícího právo poddaných svobodně odkazovat svoji pozůstalost.²⁴

I tak je patrné, jaký význam pro Zlín mělo získání práva odúmrti. Jen pro srovnání: zatímco třeba Napajedla nabyla zřejmě této výsady již někdy ve 14. století, Val. Klobouky ji obdržely až roku 1540.²⁵ V tomto bodě se tedy Stloukal nemýlil. Výsada nás však bezprostředně nepřivádí k povýšení městečka na město, ale k městskému právu. To ponecháme ještě na okamžik stranou a povšimneme si dalšího Stloukalova argumentu. Jedná se, jak už bylo v této práci předznamenáno, o údaje vyplývající z historického znaku Zlína, jež máme zachován na typáři již ze 16. století.²⁶ Zájem K. Stloukala k jeho badatelskému využití podnítila představa četných odborníků, nerozlučně spojujících faktické středověké město s obranným ohrazením. Ačkoliv vzpomínaný badatel tak daleko nešel (a přiznejme si, že ani jít nemohl - Zlín totiž nikdy hradby neměl), přece však považoval tzv. „právo hradeb“ za nedílnou součást vybavení faktického středověkého města. Výše vzpomenuť slovenský odborník R. Marsina dokonce vysazování tohoto privilegia označil za panovníčský regál. Což už je v rozporu s tvrzením, dle něhož se samotní Zlínští údajně této výsady dočkali (a jak taky jinak) z rukou Šternberkových právě v r. 1397. Že tímto právem skutečně disponovali - byť jej nikdy nevyužili - podle Stloukala svědčí právě městský znak, v němž je „otevřená brána s pevnostními vraty a lomenicovou věží“.

Porovnejme však citované údaje s tím, jak historický zlínský znak popsal náš přední odborník na tuto problematiku J. Čarek: „Od středověku užívalo město na své pečeti a pak i ve znaku obrazu věžovité dvoupatrové brány s otevřenými vraty a nad věží osmicípé hvězdy, odvozené od znaku někdejší vrchnosti, pánů ze Šternberka (1358–1437).“ O pevnostních vratech tedy J. Čarek stejně jako jiní odborníci nic nevěděl.²⁷ Ostatně nutno podotknout, že se s „právem hradeb“ ve sledovaném období ani nesetkáváme. V listinách obecně se o městských hradbách mluví jen tehdy, když zeměpán sám vyžaduje, aby si obyvatelé své sídliště jimi obehnali (např. u municipálních měst), nebo když se naopak vrchnost na žádost svých poddaných snaží zmírnit tíhu nákladů spjatých s budováním ohrazení (kupř. osvobozením od některých dávek). Někdy ovšem též, když vyvstala potřeba řešit mimořádné právní otázky a komplikace (účast privilegovaných obyvatel nebo držitelů majetku v obci na budování či opravě hradeb apod.). Na konci 14. stol. pak nejspíše nebylo ani zapotřebí panovníkova svolení k opevnění sídliště, pokud se nenalézalo v jeho rukou ať již bezprostředně, nebo prostřednictvím fundačního práva. Obzvláště pak, náleželo-li mocné-

mu velmoži formátu Zdeňka ze Šternberka. U poddanských měst a městeček se samozřejmě nikdy nezačalo s výstavbou ohrazení bez vědomí přímé vrchnosti a proti její vůli. Zpravidla však bylo i v jejím zájmu lépe takto chránit svůj majetek před poškozením, zvláště pokud stavba příliš neodebírala z vlastní kapsy.²⁸ Zeď se pochopitelně budovala postupně, často i s několikaletými přestávkami, než nastal zase příhodnější čas a nashromáždily se další prostředky. Přesto na příkladu Uh. Hradiště vidíme, jak i nejvýznamnější tehdejší východomoravské město si muselo dobrých třicet let vyprošovat na panovnících osvobození od nejrůznějších poplatků i jiné milosti, jen aby dokázalo unést břímě spojené s výstavbou hradeb na místě starého opevnění.²⁹

Jiná je otázka, mohlo-li být sídliště bez náležitého ohrazení vnímáno ve středověku jako skutečné město. J. Petřík napsal, že hrady byly legitimací, jíž se město odlišovalo od vesnice. J. Macek soudil, že mocnější opevnění bylo znakem poddanského města, který je odlišoval od městečka. A jako důkaz uvedl důležitou pramennou zprávu. Když v roce 1513 Adam z Hradce usiloval o obnovu hradeb města Telče, výslovně udal, že si nepřeje, aby opevnění zmizelo. Z „dobrého města“ by se pak stalo „městečko“.³⁰ Může se zdát, že tím je náš problém vyřešen. Avšak zamyslíme-li se hlouběji nad obsahem informace, vycítíme v tvrzení pána mírnou nadsázku, motivovanou snahou o již vzpomenuté zabezpečení svého majetku. Vždyť měšťané Telče jistě znali společenský význam hradeb, a přece vážně pomýšleli na jejich porušení či dokonce likvidaci přistoupit. Ano, absence hradeb jistě představovala vážný handicap pro obec, usilující o uznání statusu města. Na druhé straně známe i u poddanských městeček případy, které popírají nezbytnost městského opevnění.³¹ Například Valašské Meziříčí je již ve druhé polovině 15. století psáno jako město, ačkoliv máme doklad, že se ohradilo až po roce 1538. Naproti tomu Fryšták byl opevněn pravděpodobně již od svého založení (už samo pojmenování i jeho půdorys dodnes vzbuzuje dojem velkorysého lokačního záměru zakladatele), přesto setrval v postavení městečka.³² L. Hosák ostatně již v šedesátých letech označil hrady za druhořadý, následný znak města. I R. Marsina v nich viděl spíše doklad hospodářsky silné, prosperující jednotky. A v nejnovější době se s odmítnutím hradeb jako hlavního znaku konstituovaného města setkáváme také u našeho předního odborníka F. Hoffmanna.³³

Posledním bodem Stloukalovy argumentace, jímž se v souvislosti s otázkou „povyšení Zlína“ budeme zabývat, je označování města ve středověkých pramenech. Jak již bylo řečeno, do roku 1397 se Zlín znamenal jako *oppidum*. Jelikož v jeho případě nezaznamenáváme onu terminologickou variabilitu, tak příznačnou nejen pro 14. století, nýbrž prakticky celý středověk, můžeme vcelku jednoznačně zmíněný výraz překládat jako městečko.³⁴ Došlo-li však v uvedeném roce k náhlé změně v postavení obce, lze předpokládat odpovídající odezvu v její následné klasifikaci. K. Stloukal sice ve svém šetření vzpomněl údaje v tomto směru patrně nejdůležitějšího pramene – zemských desek – nijak se však nevyjádřil k faktům, které přinášejí. V jejich zápisech se Zlín objevuje znovu až po husitských válkách, a to opět jako městečko.³⁵ Větší zřetel, zdá se, historik naopak upřel ke Knize brněnských naučení, vedené v Uherském Hradišti na přelomu 15. a 16. století. Do tohoto spisu se zaznamenávala naučení z Brna na ty soudní případy, s nimiž si hradišští konšelové nevěděli rady. Uh. Hradiště v té době bylo Zlínu vyšší soudní instancí, proto zde najdeme i zápisy odpovědí na některé dotazy zlínského práva.³⁶ A právě ve zmíněných zápisech nacházíme Zlín uveden jako město. Je však třeba hned doplnit chybějící upozornění, že tyto záznamy přejímají vlastní text žádostí Zlínských o naučení, a tedy pouze udávají, jaký status své obci připisovala samotná zlínská rada.³⁷

Nejasná či neodpovídající průkaznost písemných pramenů byla důležitým podnětem vzniku druhého výkladu aktu z roku 1397, který v nejnovější době razí Z. Pokluda. Podle jeho verze se uvedeného data dostalo Zlínu „rozšíření městských práv“. Vzpomenutý badatel však s názorem svého předchůdce vyslovil nesouhlas ještě z jiných důvodů. K. Stloukal totiž vyslovil hypotézu, že místo dnešního centra Zlína dostalo městskou zástavbu až okolo roku 1397 právě v souvislosti s povyšením, zatímco staré městečko stávalo jižněji.

Je nepochybné, že jej k této domněnce přivedlo konstatování vynikajícího českého právního historika F. Čády, který určil za nesporný vznik města ve středověku „zalozžením“. Tato charakteristická okolnost se – vedle základního právního vybavení – samozřejmě měla odrážet i v povaze městského plánu. Z. Pokluda Stloukalovu úvahu po právu odmítl jako nevěrohodnou. Dosavadní výzkum totiž naznačuje, že Zlín měl v době vydání Šternberkových výsad tuto základní vývojovou metu už dávno za sebou.³⁸ A zakládací lokací vzniklý městský půdorys, jak víme odjinud, zůstával (stejně jako velikost) poměrně stabilní nejen po celý středověk dokonce i tam, kde sídliště navíc nesvíraly těsné hradby. Částečně to bylo dáno i tím, že již samo vysazení městské osady muselo respektovat polohu místa (terén), a pak i kvalitu půdy, na níž se zakládala.³⁹ Jeví se tedy velice nepravděpodobným, že by v souvislosti s vydáním listiny pana Zdeňka došlo k tak razantnímu stavebnímu zásahu v místě, které již městský charakter mělo.

Vraťme se nyní zpět k Pokludovu výkladu. Ten vyšel z autorovy představy, že se růst právního postavení středověkého sídliště po jeho fyzické městské lokaci odbyval postupným rozhojňováním privilegií. Nadání lukovského pána tedy mělo být pouhé „rozmnožení hospodářských výsad“. Proto, jak už jsme uvedli výše, Z. Pokluda celou událost definoval jako „rozšíření městských práv“. Ani s tímto závěrem se však nelze spokojit. Již J. Polišen- ský v několikrát citované práci varoval před podobným nazíráním, když napsal: „...vývoj zlínské městské obce nelze zjednodušovat a chápat jej jako postupné nabývání stále větších práv. Vrchnosti nově nabývající město i s panstvím se necítily vázány starými výsadami, pokud je samy nepotvrdily. Není proto divu, že privilegia se v jednotlivých bodech překrývají, že jejich ustanovení si odporují, takže o nějaké jednoduché vzestupné linii postavení města nelze mluvit“. To se ovšem jasně nesrovnává s Pokludovou představou o nabývání městského právního vybavení poddanským sídlištěm pozvolnou kumulací výsad, udělovaných postupně stále se měnícími vlastníky majetku.⁴⁰

Důležitější na tomto místě však bude uvést terminologické srovnání s výpovědí pramenů. Nejbezpečnějším kritériem pro přijetí jakéhokoliv termínu v historiografii je totiž jeho užívání v samotném zkoumaném období. Vždyť vlastní autoři textu listin – notáři – problematice své doby rozuměli bezpochyby lépe než přední současní odborníci. A dlužno uvést, že náš středověk formulaci Z. Pokludy neznal. V jeho průběhu totiž nikdy k rozšíření „městských práv“ nedocházelo. Obecně lze mluvit o rozšíření práv jako takových, i když asi i zde by bylo vhodnější volit dobovou terminologii. Avšak vlastní městská práva, v písemných pramenech zaznamenávaná jako *mieske prawo* (lat. *ius civile*), existovala již ve středověku jako konkrétní označení svodu soukromého, trestního, procesního a výkoného práva, který se v daném městě uplatňoval. V protikladu Pokludova tvrzení se zmíněný právní soubor příslušným obcím nepropůjčoval postupně, ale býval udílen jednorázovým aktem. Při něm vydávající vrchnost, ať již šlo o zeměpána (či-li na Moravě markraběte), šlechtice či jiného feudála, neopomněla vyznačit vzorové město, jehož právními regulemi a naučením se pak místo, přijímající od ní výsady, mělo nadále samo spravovat. Skutečně shodná kritéria pro posuzování obdobných případů na soudech jednotlivých měst ve středověku ovšem ještě neexistovala. V tomto směru každé uvedenými výsadami vystrojené sídliště si utvářelo jejich legislativní náplň tu ve větší, tu menší míře až vlastní soudní praxí. Tato městská práva, pro jejichž upřesnění se nejčastěji užívá historické singulární označení, mohla být středověkému městu či městečku udělována pouze jednou v jeho historii a nebylo pak zvykem je dále rozšiřovat nebo zkracovat. Jen z některých vážných příčin (např. aby se obecní rada kvůli naučení neobravela ven ze země) docházelo ke změně právního vzoru a tím i přijetí patřičné právní fundace.⁴¹

Odborníci však někdy užívají pojem „městská práva“ ještě i v širším významu. Těmito obecnými městskými právy se rozumí ty základní složky, jež po právní stránce vyznačovaly městský charakter obce, a tudíž se různily od výsad propůjčovaných někdy i vesnicím. Jejich základ podle J. Kejře ve 13. století tvořily již vzpomínané *ius fori*, *ius civile* a dále *ius iudicii* (souhrn oprávnění k samostatnému městskému soudnictví). Zatímco ve starších

obdobích se tržní oprávnění uplatňovalo též ve vesnických lokalitách, a dokonce i při fortifikacích, náležejíce ovšem přímo držiteli místa, na konci 14. století již jeho užívání patřilo k neklamným znakům sídliště městského typu. Zdá se, že druhé dvě složky v tomtéž období splývaly. Navíc, jak jsme si povšimli v předchozích pasážích, lze k těmto městským právům dočasně přičíst i osvobození měšťtěníů od braní odúmrti. Ve všech těchto případech však šlo o konkrétní, jasně vymezené právní normy (jak jednotlivě, tak i pospolu), jejichž základ byl zpravidla obsažen již při městském založení místa v právním smyslu slova. Ani zde se tedy nedá hovořit o nějakém jejich rozšiřování jakýmikoliv hospodářskými výsadami.⁴²

Z naší dosavadní práce tedy vyplývá, že zatímco K. Stloukal nadání Zdeňka ze Šternberka nadhodnotil, Z. Pokluda naopak недоceňuje jeho skutečný význam. Přitom však jejich závěry, domníváme se, ztroskotávají na téměř falešném základě. Na mylné představě, že městským lokalitám se dostávalo vybavení patřičnými konkrétními právy již při jejich vysazení nebo nedlouho po něm. Oběma badatelům tedy uniklo, co již F. Čáda naznačil v souvislosti s přerůstáním některých trhových vsí v města a městečka. Totiž, že fixované právní založení sídliště městského charakteru se naprosto časově nemuselo krýt se založením fyzickým (lokací). Jak potvrzuje náš přední současný právní historik J. Kejř, za přemyslovské éry (kam řadíme i založení Zlína) pravomoc vysazovat města náležela výhradně panovníkovi. Jedině on mohl být kolonistům skutečným garantem perspektivního mocenského, právního a hospodářského zabezpečení jejich nového domova. Šlechtic ve 13. století městskou lokaci mohl podniknout jen se získáním k tomu zvláštního privilegia vladařova. Zeměpanské povolení a vyjmutí ze všech krajských soudů a břemen bylo při zakládání měst nezbytnou podmínkou, včetně nadání základními městskými právy (*ius civile, ius iudicium, ius fori*). Proto rovněž L. Hosák roku 1967 po právu konstatoval, že „města v pravém smyslu vznikala jen na půdě královské“.⁴³

Z toho vyplývá, že právní založení poddanských měst patrně většinou mělo jen formální ráz. Ostatně při pozorném pohledu zjistíme, že zlistiněnému vydání svých městských práv se hned netěšila ani řada měst zeměpanských. Jak prokázala záslužná studie J. Majera, i tak významné královské město, jakým bezesporu byla Kutná Hora, řadu let postrádalo jakýchkoliv jmenovitých práv. Což ovšem dle téhož autora neznamenal nějakou faktickou právní absenci - městská komunita spravovala se právem jihlavským. Chybělo však listinné pojištění, zavazující jak vydavatele tak i jeho úředníky a ostatní poddané k respektování tohoto stavu. Kutná Hora jej dosáhla královským nadáním v roce 1329. Již na počátku 14. století bývala ale v listinách oficiálně nazývána městem.⁴⁴ Jak si to máme vysvětlit?

Odpověď je zapotřebí hledat v samotném zárodku zkoumaných kolonizačních podniků - v lokační listině. Její vydavatel a zároveň majitel půdy, na níž mělo k vysazení dojít, v ní výslovně lokátorovi vyznačil především status nové osady. Zejména tam, kde města vyrůstala ze starších sídlišť, předpokládají udávající odborníci jejich vymezení pouze ústní úmluvou. To byl ale jen prvopočátek. Jak uvádí už vzpomínaný Majer i jiní, o dalším statutárním postavení obce pak rozhodovala její faktická funkce jako hospodářského (tržního i výrobního) a správního centra v příslušné oblasti či obvodu. S tím souvisí i druhá varianta vzniku městských sídlišť, již jsme ostatně už podotkli výše, kdy vesnice obdařené emfyteutickým (jinak německým či magdeburským) právem a zpravidla ještě trhem za příznivých okolností organicky přerůstaly do vyjádřeného postavení.⁴⁵ Na základě nastíněného šetření tudíž přicházíme k závěru, že Zlín do r. 1397 městské právní založení písemně fixováno mít nemusel a nejspíše ani neměl. Tím se dostáváme k vlastnímu hodnocení nadání Zdeňka ze Šternberka. Usuzujeme, že se zmíněné fundace Zlínským dostalo právě listinou z 1. listopadu 1397.

Můžeme však nyní rovněž říci, jaká byla náplň tohoto založení právního? Na základě krátkého výtahu ze Šternberkova privilegia, který je otištěn na začátku naší studie, to jistě bude složité, ale zkusme to. Začneme tím, co máme ve zprávě o Šternberkově nadání z roku 1594 vyznačeno zcela zřetelně - právem odúmrti. Jak už jsme poukázali v předchozích

řádcích, tato svoboda nás bezprostředně přivádí k městským výsadám. Vyjdeme-li z faktů uváděných I. Štarhou, usoudíme, že nabytím jejich základní složky – městského práva – získávala obec, byť to i nebylo výslovně v privilegiu uvedeno, právo hrdelní, pakliže si je vydavatel v listině samé nevyminil ponechat. Hrdelní exekuce lze ve Zlíně prokázat již v 15. století. J. Klabouch za zvláštní, ale nedělitelnou součást městského práva klade rovněž užívání arestate.⁴⁶

S výkonem právní moci souvisela nutnost některá důležitá rozhodnutí zaznamenávat – už v důsledku vytvoření objektivního právního řádu. Neexistovaly ještě obecně závazné předpisy pro řešení jednotlivých případů. Městečko, jako byl Zlín, patrně v té věci získalo nějaké instrukce a právní texty od města (nazývaného též „matka“), jehož právem se spravovalo. Dalších zkušeností se mu dostávalo naučeními nebo přímo rozhodnutími od města vyššího práva, k němuž se o ně obracelo ve složitějších právních záležitostech. Aspoň v méně významných případech však postupovalo samostatně. Z těchto tří pramenů pak vyrůstala jeho vlastní normotvorná praxe. Tu ovšem bylo třeba nějakým způsobem fixovat a kodifikovat, aby napříště existoval návod, jak se zachovat v obdobných právních jednáních. Také všechna důležitá městská pořízení nutila k písemnému zaznamenávání. K tomu mimo jiné sloužily právě městské knihy.

Svobodné vedení městských knih náleželo rovněž mezi práva pozdně středověkého města. Nejstarší zlínská dochovaná městská kniha je vedena až od r. 1555. To ovšem jistě nic nevyklučuje. Je známo, že se nedochovaly ani některé mladší z těchto písemností. Nakonec i sám tolikrát připomínaný J. Polišínský konstatoval, že se zde, neznámo proč, nezachovaly knihy financí městských, či knihy správy městské v užším slova smyslu. Aby posléze dodal, že „zachované písemnosti jsou jistě jen zlomkem písemností, městem vedených“. K vedení městských knih ovšem přistupovalo i pořizování další písemné agendy. Za tím účelem městečko nezbytně potřebovalo svého písaře. Odborníci vcelku shodně spatřují v této instituci počátek městské kanceláře.⁴⁷ Tam rovněž docházelo k vyhotovování právně závazných dokumentů. Městský písař však neměl moci o své újmě potvrdit jejich věrohodnost a mnohý z konšelů tenkrát ještě neuměl psát. A tak namísto dnešního podpisu a razítka sloužila k pojištění právoplatnosti těchto dokladů městská pečeť. Rovněž výsada k jejímu užívání patřila ve středověku mezi městská práva.⁴⁸

Hlavní složkou pečeti byl pečetní obraz. Víme, že v jeho poli v případě Zlína už od středověku figurovala osmicípá hvězda, přejatá z rodového znaku moravských Šternberků. Tu sem však Zlínští nemohli umístit dle vlastní libovůle. Nutně zde předcházelo propůjčení některým z příslušníků zmíněného rodu. U šlechty se tak dělo zpravidla při vydání pečetního práva. Lze tedy uvažovat i o souvislosti s nadáním pana Zdeňka. Písemné svědectví o užívání pečeti ve Zlíně ovšem nacházíme až ve druhé polovině 15. století.⁴⁹ Na tomto místě je ale třeba upozornit ještě na jednu důležitou skutečnost. Soudobé listiny z jiných míst nám poskytují svědectví, že udílení všech jednotlivých výsad (práva hrdelního, vedení městských knih i pečeti) se na přelomu 14. a 15. věku nacházelo v kompetenci korouhevního pána.⁵⁰ A Zdeněk ze Šternberka vskutku náležel mezi panskou elitu jak svým původem, tak i rozsahem majetku. K jeho pozemkové držbě patřila vedle zlínského a poloviny rozsáhlého lukovského zboží rovněž polovina Holešova i Količina, díl šilperských statků, Čejkovice i řada drobnějších majetků po celé Moravě.⁵¹

Vedle výsad k právní správě Zlína ale nadání z roku 1397 dává tušit i jistá práva povahy hospodářské. Z. Pokluda vykládá smysl slov „svoboda městská všech obchodův“ jako „rozšíření hospodářských možností měšťanů, zejména na poli obchodu“. Výraz „obchod“ však na konci 16. století, kdy byl záznam pořízen, neměl dnešní význam. Znamenal zaměstnání, živnost. Snad se příliš nezmýlíme, když řekneme, že se městečku dostalo práva svobodného osazování řemeslníků, obchodníků i jiných *dobře zachovalých* lidí, pořizování, provozování a odprodeje živností. To vše samozřejmě pod správou příslušných institucí samotné obce.⁵² Je taky možné, že se nekonkrétním odkazem na svobodu významných moravských měst Šternberk pokusil nepřímou potvrdit konání trhu „z obyčeje“ ve Zlíně, ale stejně tak

mohlo již někdy předtím dojít k jeho vysazení formou samostatného zeměpanského, v roce 1509 již neexistujícího privilegia. Tuto variantu ostatně nelze vyloučit ani u všech již dříve vzpomenutých výsad mimo práva odúmrti.

Ukazuje se tedy, že další pokračování tímto směrem dostává již podobu pouhých dohadů a spekulací. Přesto nacházíme ještě jedno, a sice rozhodující oprávnění vyslovit zde soud, že hlavním smyslem nadání pana Zdeňka bylo samo udělení „městských práv“ Zlínu. Tím je výslovné jmenování dvou vzorových zeměpanských měst „*tím způsobem vším a právem jako město Brno a město Ollomúc*“ v listině. V privilegiích 14. a 15. stol. se konkrétní městské vzory neuvádějí v žádné jiné souvislosti, nežli při vysazení *ius civile* nebo celého městsko-právního souboru. A není přitom vůbec podstatné, zda k jeho propůjčení došlo užitím obdobné formulace „*ut omni iure, libertate et emunitate...ut incole civitatum Olomucz, Brune et aliarum civitatum nostrarum marchionalium gaudent*“, jak ji známe z již zmiňované bzenecké listiny, nebo vyjádřením odlišné nuance. To už byla individuální záležitost písaře, jakým způsobem zachytil pánovu vůli. Tím, že byli udáni představitelé hned dvou základních právních oblastí na Moravě najednou – Brno a Olomouc (což známe jen v případě Bzence a Rýmařova) – získali zřejmě Zlínští možnost sami rozhodnout, do které „právní rodiny“ budou náležet.⁵³ Jak víme z pozdějších zpráv, užívali městské právo brněnské. Vyšší stolicí se jim však stalo blízké Uh. Hradiště, rovněž užívající tohoto práva.

Nabytí výsad městečkem ovšem ještě samo o sobě nezakládalo jeho povýšení na město. Tady se K. Stloukal dopustil zřejmě stejné chyby, jako již dávno před ním A. Zycha. Tomu se základním kritériem pro chápání města stala lokální působnost městského práva.⁵⁴ Jedná se ale o již dávno opuštěnou tezi. Rozhodně však městské výsady byly nezbytným předpokladem, aby se sídliště skutečným městem stát mohlo. Znamenaly zvýšení jeho prestiže i zároveň vyčleňovaly a posouvaly jeho plnoprávné obyvatele na vyšší úroveň právní, sociální, kulturní a vůbec lidskou. Po stránce hospodářské významně podporovaly rozvoj řemesel a obchodu, svobodnější podnikání. Tím se zvyšovalo uskutečňování směny zemědělských a řemeslnických produktů, jež po čase přesáhlo okruh místního trhu a vynucovalo si hledání stále vzdálenějších zdrojů surovinové základny. Zároveň rostla i celková prosperita obce. Po stránce právní přinášely větší míru svobody, uvolnění závislosti na vrchnostenském správním aparátu. Již samo udělení městského práva omezovalo soudní pravomoc fojta (jinde zvaného rychtář či šoltýs), který byl v poddanských městech zástupcem vrchnosti a dlouho i nejvyšší místní instancí v administrativním i jurisdikčním slova smyslu, ve prospěch městské samosprávy. Místnímu soudu pak nepodléhalo jen samo městečko, ale v případech, které překračovaly pravomoc tamních fojtů, i obyvatelé vesnic, příslušných ke zlínské tvrzi. Zlín byl navíc až do r. 1539 vyšším právem pro sousední vizovické klášterství.⁵⁵

Samozřejmě musíme předpokládat, že Zlínští již nějaká práva, byť třeba jen tolerovaná, užívali. I tak lze říci, že městská práva udělená 1. listopadu 1397 byla mimořádná a řadila Zlín na nejvyšší příčku mezi poddanskými městečky. Zdeněk ze Šternberka při jejich vydání využil patrně maxima svých pravomocí. Je ovšem jasné, že tak neučinil ze žádného sentimentu. I pro něj bylo výhodné svalit část zodpovědnosti za správu majetku, a to nejen soudní, ale i administrativní, na své poddané. Důležitějším faktorem však byla ekonomická stimulace. K základní činnosti z obhospodařovaných pozemků získával platy z areálů usadivších se řemeslníků, kteří většinou stáli na úrovni podsedníků, či jen chalupníků. Taky z provozování řemesel, krčem, lázní, krámů a mlýnů se vrchnosti odváděly předem sjednané taxy. U pivovarníků bývala zdaněna každá várka. A určitě ne bez významu pro pána bylo, ocitl-li se ve finanční tísní, že mohl od prosperujícího městečka žádat zvláštní tzv. „pomoc“, v případě půjčky jím ručit, nebo je dokonce i zastavit. Ostatně ani vydávání nových privilegií poddaným se asi neobešlo bez mimořádných darů.⁵⁶

V případě Zlína je nutno se zmínit ještě i o možném politickém pozadí tak význačného nadání. Jen nedlouho předtím totiž na Moravě dočasně utichl konflikt mezi markrabětem Joštem a jeho bratrem Prokopem. Jak nově prokázala V. Slezáková, do této doby, resp. do

závěru r. 1396 je možno klást i vydání nejstaršího dochovaného moravského landfrýdu. V dokumentu se vedle panujících Lucemburků i vyšší šlechta zavázala dodržovat a hájit zemský mír, což dokládá vzrůst politické moci panstva. Jeví se velmi pravděpodobným, že předchozí vyhrocená situace na Moravě neblaze postihla i Zlín, jenž se v té době krátce nacházel v Joštových rukou. Dalekosáhlá Šternberkova ustanovení snad tedy měla i pomoci překonat důsledky válečných událostí. To je ovšem jen hypotéza, kterou není možné ověřit.⁵⁷

Řekli jsme hned na úvod, že Zlín v době svého obdarování náležel mezi „poddanská“ městečka. Stejně jako u všech jiných poddanských sídlišť tedy míra jeho právního vybavení zcela závisela od ochoty a zájmu přímé vrchnosti. Jen jeho bezprostřední pán a držitel rozhodoval, jaký rozsah práv a svobod obci poskytne. Tento stav vyplýval z feudálního principu vlastnictví půdy uvnitř i vně areálu sídliště. Kdo byl ve středověku zpupným majitelem pozemků, tomu náleželo více či méně volné dispoziční právo ke všemu, co se na ní rozkládalo. I taková právní ustanovení, jež vydával pouze panovník, byla obci propůjčována na základě žádosti přímé vrchnosti a v její prospěch. Městská vrchnost pak nikdy nevydala či nepřipustila vydání takových práv, jež by zásadně oslabily závislost obce na ní samotné. Rovněž každý nový majitel se necítil být dosavadními městskými privilegii vázán, dokud je sám nepotvrdil. Tak již r. 1516 došlo k omezení výsad pana Zdeňka, když si zlínský pán Jiřík Tetour z Tetova vymínil rozhodovat v trestních záležitostech žhářství, násilí a vraždy. Držitel poddanského městečka i města měl ostatně vždy právo zasahovat do pojednávaných případů, a dokonce změnit již vynesení rozsudek.⁵⁸

Je určitě zřejmé, že míra samostatnosti a zaručených práv byla u poddanského města či městečka vždy zřetelně nižší nežli u královského. Městská svoboda ovšem ve středověku patřila mezi základní městotvorné elementy. Její redukce u poddanských sídlišť oproti zeměpanským osadám se negativně promítala i do vnímání jejich statutárního postavení. Tak často leckterý markraběcí městys co do rozsahu práv i ekonomické úrovně se asi příliš nelišil od některých předních městeček panských. Přesto jej záhy můžeme najít klasifikován jako město. Po jeho zastavení či alodizaci však obec znova nacházíme psánu jako městečko. Vhodný příklad nám tady mohou poskytnout Nové Klobouky (dnes součást Val. Klobouk). Svojí velikostí, rozsahem výroby i právního vybavení se bezpochyby od Zlína příliš nelišily. Přesto jsou již okolo roku 1420 nazývány městem (*civitas*). Později jako zástava i alod nesou spojené Staré a Nové Klobouky opět označení městečka.⁵⁹ Naopak Valašské Meziříčí už ve 14. století aspirující na město (viz již sám něm. název *Schonstat*) dlouho toto postavení nedokázalo prosadit, což má nejspíše opět hlavní příčinu v jeho sociálně právním postavení jako obce v plném slova smyslu poddanské. Jen pro srovnání: podle berního rejstříku z r. 1516 měl Zlín včetně poustek 153, Val. Meziříčí (zapsané již jako město) 135 a Val. Klobouky 100 (+ fojtství) usedlostí. Abychom ukázali kvalitativní rozdíl i mezi jednotlivými poddanskými městečky, uvádíme též počty některých dalších sídlišť tohoto postavení (opět včetně poustek): Malenovice 96, Napajedla 64, Vsetín 37 usedlých.⁶⁰

Rovněž mírou právního vybavení se poddanská městečka mezi sebou výrazně lišila. Již bylo řečeno, že městys Vizovice ve středověku neměl hrdelního soudu, což nutilo tamní radu obracet se pro ortely i naučení do Zlína. Ze stejného důvodu obesílali Vsetínští nejméně do husitských válek sousední městečko Pržno, ačkoliv se jejich obec už v roce 1308 znamenala „*opidum*“. Ne bez hluboké opory historického materiálu tedy F. Hoffmann napsal, že mezi poddanskými sídlišti nejvýše stála ta, „jež byla výslovně nadána právy v takovém rozsahu jako města královská“.⁶¹

Ještě na jednu věc, jež od samých počátků hrála důležitou roli pro určování postavení středověké osady, zde nesmíme zapomenout. Míjíme panovnickou svrchovanou moc k určování městského statutu (*ius statuta condendi*), odvislou od regálu zakládat města. Zeměpán měl pravomoc *vyzdvihnout* kterékoliv existující sídliště (i poddanské) jednorázovým aktem, zvaným „povýšení“, na vyšší úroveň sociálně právní. V souvislosti s tím erudovaní

autoři (A. Haas, L. Hosák, D. Papajík aj.) poukazují na jednu důležitou návaznou skutečnost. Totiž vliv vyznačení statutu obce v panovníkem vydaném privilegii – nejčastěji při udělení trhu – pro její další pojmání. A. Haas ve spojitosti s obdobnými případy mluví dokonce o těsné souvislosti mezi udělením trhu a dosažením vyššího statutárního postavení. Oprávněnost takového tvrzení můžeme shledávat i v případě Zlína. V jarmarečním privilegii z 8. října 1509, o němž jsme se již zmiňovali v souvislosti s otázkou trhového práva, tituloval Vladislav II. zlínskou obec jako město. A takto je pak označována též v dalších listinách, i když se v některých písemnostech místy ještě poté určitou dobu objeví zapsána městečkem. Jak upozorňuje často vzpomínaný J. Kejř, roli centrální panovnické moci a regální výsosti je nutno mít stále na zřeteli u sídlišť obecně (tedy i u poddanských). Domníváme se tudíž, že titulaci místa v privilegii vydaném té samé lokalitě panovníkem můžeme považovat za potvrzení jejího soudobého statusu. Od r. 1509 lze tedy o Zlínu hovořit jako o městě.⁶²

Naši studii ukončíme jen co nejstručnější rekapitulací obecných závěrů, k nimž jsme v jejím průběhu dospěli. Mezi nejdůležitější poznatky patří skutečnost, že právní vývoj městečka naprosto neprobíhal paralelně s jeho vývojem stavebním a ne zcela ani s vývojem hospodářským. Vznik sídlišť městského charakteru ve 13. století má své kořeny v lokaci. Při ní byl buď již předem udán městský charakter osady zeměpánem, nebo se jednalo pouze o její vysazení na emfyteutickém, jinak též německém právu. V tomto druhém případě pak místo za příznivých podmínek (zejména soustředěním místního trhu) organicky přerůstalo v městečko. V obou případech však jen zřídka docházelo hned při vysazení či krátce po něm k udělení faktického městského práva, event. městských práv. Proto často slyšíme o udělení zmíněných právních norem u obcí, označovaných někdy již nedlouho po založení jako město či městečko, až mnohem později.⁶³ Odtud také plyne omyl některých regionálních badatelů, že šlo o pouhé rozšíření v minulosti už obdržených městských práv.

Vydání městských výsad v době, k níž převážně směřuje naše studie (zhruba období kralování Václava IV. či-li léta 1378–1419), náleželo i u poddanských sídlišť do kompetence přímé (tedy i šlechtické či církevní) vrchnosti. O právu hradeb v jejich rámci ve vyznačeném čase nic neslyšíme.⁶⁴ I zde je ovšem třeba mít na zřeteli obecně platnou zásadu: v historii jakákoliv generalizace nemá místa! Vyslovené soudy mají povahu objektivního pravidla, vždy však musíme počítat s tím, že na určitém místě a za jistých okolností mohlo dojít i k nestandardní situaci.

Rozhodně však propůjčení městských práv pro nabývající obec ještě neznamenalo automatické získání postavení města. Svrchovaná pravomoc zakládat města, povyšovat obce či stvrzovat jim dosažení vyšší sociálně právní úrovně příslušela jednoznačně panovníkům. K přímému povýšení sídliště privilegiem zeměpána v této době však docházelo spíše výjimečně, a to zpravidla tam, kde byla obec, na níž vydavateli z jakéhokoliv důvodu záleželo, nějakým vážným způsobem postižena. Tento postup ostatně ještě neměl moc k trvalějšímu zakotvení nového statusu. Ovšem v dalším průběhu 15. století počet panovnických listin, vyzdvihujících především vesnice na městečka, začal výrazně narůstat.⁶⁵

Nezanedbatelný vliv na postavení obce měla i skutečnost, zda se nacházela bezprostředně na zeměpanské půdě, nebo šlo-li o poddanskou lokalitu. Příčina zde nejspíše tkvěla ve větší míře městské svobody u zeměpanských sídlišť. Jestliže M. Šárecká-Radoňová nadšeně zdůrazňuje dobové vyjádření, že „již městský vzduch činí svobodným“, pak to platilo v prvé řadě o svobodných městech říšských, ale už s výhradami o českých královských městech, a jen velice omezeně o městech poddanských. Avšak nejdůležitějším faktorem, který ve všech případech – zdá se – rozhodoval, co považovat za město a co za městečko, byla skutečná funkce lokality jako města: funkce ekonomická, správní a sociální.⁶⁶

Seznam použitých zkratk

AM	archiv města
CDB V	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, tomi V, 1–4, Pragae 1974–1993
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIM IV	A. Haas, Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232–1526, Codex iuris municipalis regni Bohemiae, díl IV/1–3, Praha 1954–1961
ČMM	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
DP	díplomová práce na filosofické fakultě MU
GMS	Gottwaldovsko od minulosti k současnosti
L	K. Lechner, Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz, Brünn 1902
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
MPE	Městské právo v 16.–18. století v Evropě, sborník příspěvků z mezinár. konference uspořádané PF UK ve dnech 25.–27. září 1979 v Praze, red. K. Malý, Praha 1982
MZA	moravský zemský archiv
NB	I. Tkač, Liber informationum et sententiarum seu Naučení Brněnská Hradištské městské radě dávaná od r. 1447 až do r. 1509, Uh. Hradiště 1882
PHS	Právněhistorické studie
SČL	Soupis česky psaných listin a listů do r. 1526, díl I, sv. 1/1–3/2, Praha 1974–1980
SOKA	státní okresní archiv
VVM	Vlastivědný věstník moravský
ZDO I-II	Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren, Text der Olmützer Cuda – Moravské zemské desky, kraj Olomoucký II, Brno 1856–1948

Milan Kráča (n. 1959) vystudoval historii a etnologii na Filosofické fakultě MU v Brně. V současné době se při těžce instituci věnuje zejména výzkumu středověké feudální držby na východní Moravě.

Poznámky:

- 1 Srov. R. Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, ČsČH 21, 1973, s. 73–108; F. Hoffmann, *Hlavní výsledky studia středověkých měst v českých zemích*, in: In memoriam Josefa Macka (1922–1991), usp. M. Polívka a F. Šmahel, Praha 1996, s. 221–225.
- 2 SOKA Zlín, AM Zlín, i. č. 4; ještě v r. 1947 K. Stloukal psal, že originál listiny z r. 1594, kterou tehdejší majitel Zlína Jan Cedlar z Hoffu potvrdil měšťanům jejich výsady, se nachází, byť ve velmi poškozeném stavu, v Archivu Národního muzea v Praze – viz l. c., pozn. 7.
- 3 Petr Roman z Vítovic se na Zlíně připomíná v letech 1437–1472: ZDO I, s. 373, č. 227; SČL 2/1, č. 2423.
- 4 J. Polišenský, *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století*, GMS 1979, s. 120 – J. Polišenský zpracovával zlínský historický materiál již před a v průběhu II. svět. války. Výsledky svého bádání však uveřejnil až v GMS 1979–1982. L. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 1938, s. 376.
- 5 O dřívější opatrnosti svědčí např.: K. Stloukal, *O zlínském právu šenkovním I*, Palacký č. 6, 1913, s. 6; ohledně „povyšení“ K. Stloukal, *Dva problémy z městských dějin moravských*, ČMM 67, 1947 (dále jen Stloukal), s. 333–340; týž, *550 let města Zlína*, Zlín 1947; NB s. 2, č. 3; s. 133, č. 128; s. 208, č. 195; s. 255, č. 234; s. 314, č. 289; privilegium obdobného znění vydal již předešlého roku Bzenci bratr markraběte Jošta Prokop – CDM XI, s. 317, č. 342. Vliv Stloukalovy teze odráží např. I. Štarha, *Městská práva na jihovýchodní Moravě*, Slovácko 8–9, 1966–67, s. 128; J. Dřímál–I. Štarha a kol., *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Brno 1979, s. 178; J. Čarek, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, s. 134.
- 6 J. Kejř, *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, ČsČH 27, 1979, s. 229; CDB V/1, s. 308–310, č. 195; L. Jan, *Slavkov u Brna ve 13. století a vznik komendy řádu německých rytířů*, ČMM 107, 1988, s. 272.
- 7 SOKA Zlín, AM Zlín, i. č. 1; Stloukal, l. c., s. 335, 338–339 – již formulace, o níž se opírá (*svoboda... ..obchodův*, tj. zaměstnání), dává tušit, že patrně půjde o omyl. Sám termín „svoboda“ lze dle V. Šolleho významově zaměnit s pojmem privilegium. Což původně neznamenalo nic jiného než vynětí z obecného

- práva v zemi a obdaření zvláštními právy: V. Šolle, *Konfirmace privilegií českých královských měst za prvních Habsburků ve světle ústředních archivních fondů*, in: MPE, s. 146.
- 8 J. Petřík, *Privilegia pro města v Čechách a na Moravě ve 13. a 14. století*, DP, Brno 1957, s.38; J. Macek, *K pojmu města a městečka v jagellonském věku*, in: *Historia docet*, Praha 1992, s. 248; R. Marsina, *K vývoju měst na Slovensku do začiatku 15. stor.*, *Historický časopis* 21, 1973, s. 363; význam tržních práv a hospodářských výsad zdůraznila též M. Drobílková, *Počátky královských měst moravských: Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy*, DP, Brno 1956, s. 40. Uvedený názor jistě nevyklučuje fakt, že některá středověká městečka, obdařena jarmarkem, dlouho nebo nikdy statusu města nedosáhla – srov. CIM IV/1, s. 340–341, č. 233; s. 361–363, č. 253.
- 9 A. Haas, *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*, PHS 4, 1958, s.154–164; J. Kejř, *Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě*, PHS 28, 1987, s. 29; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, Praha 1992, s. 37, 192; CIM IV/1, s.257, č.177; s. 314–316, č. 209; ve starších dobách patrně povstávaly trhy i “z obyčejě” – bez zásahu panovníka – jak to naznačují souvěké konfirmace: CDM XV, s. 116–117, č. 138 (*sicut ab antiquo habuerunt*); CIM IV/1, s. 277–282, č. 187; srov. F. Hoffmann (viz výše), s. 193; doklad též v textu listiny z 8. 10. 1509 Zlínským – viz pozn. 9; zdá se, že pojištění svobodného příchodu k trhům i odchodu se poutá už k počátkům uplatňování tržních privilegií – P. Nagy Püspöki, *Piacok és vásárok kezdetei magyarországon 1000–1301 I*, Bratislava 1989, s. 132–133.
- 10 ZDO I, s. 216, č. 704: „*Jodocus, Marchio Morauię, Sdenkonı de Sternberk et suis hereditibus Municionem Zlyn cum opido et villas...vendidit hereditarie possidendum.*“ Jako městečko se ostatně Zlín uvádí už v nejstarších písemných dokladech z r. 1322 i z r. 1360 – viz CDM VI, s. 152–153, č. 202; s. 162, č. 220; ZDO I, s. 36, č. 715; J. Marek, *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století*, ČMM 90, 1971, s. 289.
- 11 Stloukal, I. c., s. 335, CDM XI, s. 325, č. 353; „...quoad premissa et specialiter braxacione et vendicione cerevisie...“; NB s.242, č.219; s.236, č.214; SOKA Zlín, AM Zlín, i.č.4: r. 1571 tehdejší páni Tetouři z Tetova uznávají, že Zlínští “...piv vařenú od starodávna bez překážky předešlých pánů svobodně užívali...”; před Bílou horou se ve Zlíně ukazuje až překvapivě vysoký počet 51 šenkovních domů. Jen pro srovnání: v nesporně významnějším městě Uh. Brodě lánová vizitace napočítala 47 a ve Val. Kloboukách 28 činných a 8 pustých šenkovních domů – F. Matějek, *Lánové rejstříky Hradištského kraje z let 1669–1671*, Uh. Hradiště 1984, s. 28, 29, 81.
- 12 F. Hrubý, *Z hospodářských převratů českých století XV. a XVI.* ČČH 30, 1924, s. 205–236; F. Matějek, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska*, Studie o proměnách na feudálním velkostatku v 2. pol. 15. a v 16. století, Praha 1959, s. 146–183; J. Válka, *Dějiny Moravy I*, Vlastivěda moravská, Brno 1991, s. 173–175.
- 13 SOKA Zlín, AM Zlína, i.č.2; J. Polišínský, *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století*, s. 121–122; k uplatňování bezohledných podnikatelských aktivit vrchností došlo v Uh. Brodě po Bílé hoře, kdy chaotický právní stav země umožňoval nerespektovat ani fakt, že město požívalo mílového práva: B. Sobotík, *Václava Fr. Letochy Památky města Brodu Uherského*, Uh. Brod 1942, s. 36–38, 77–79, 103–129; F. Matějek, *Lánové rejstříky Hradištského kraje z let 1669–1671*, s. 28; F. Čáda, *Zemské zřízení moravské z roku 1535*, Praha 1937, s.129, č.114 (včetně pozn.1); k mílovému právu se pojilo i právo skladu (*ius depositionis mercium*), které Uh. Brod obdržel r.1272: CDB V/2, s.321, č.682.
- 14 Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. století*, Praha 1906, s. 36–37, 118, 123, 601; J. Petřík, *Privilegia pro města v Čechách a na Moravě ve 13. a 14. století*, s. 36–37, 50–52; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 180–181; někdy dochází ke zjednodušujícím záměnám mílového obvodu a městské tržní oblasti. Např. středověký tržní region Uh. Hradiště, vytčený mostním rejstříkem města z r. 1362, představuje F. Hoffmann (tamtéž, s. 82) jako odpovídající vzdálenosti jedné míle. Konfrontace lokalit, udávaných pramenem, s mapou však dává za pravdu J. Bakalovi, který před podobným zaměňováním varuje – J. Bakala, *Monopolizace tržních vztahů a mílové právo v městech severní Moravy a Opavska do počátku 15. století*, Časopis Slezského muzea 22, série B, 1973, s. 126; J. Čoupková, *Seznam obcí, platících mostné do Uherského Hradiště, z roku 1362*, Slovácko 36, 1994, s. 129–136; na jiném místě ovšem týž Hoffmann (tamtéž, s.181) uvádí, že Uh. Hradiště mělo jen půlmílové právo, což rovněž odporuje údajům pramene – srov. CDB V/1, s. 247, č.156.
- 15 P. Tesař, *Archiv Skopalčíkův v Záhlavnicích*, Tlumačov 1923, s. 4, 9; *Napajedla. Minulost a současnost města*, red. M. Zemek, Napajedla 1973, s. 15–22; SOKA Zlín, AM Val. Klobouky, i. č. 1 – srov. též i. č. 11; F. V. Peřinka, *Val.-Kloboucký okres*, Brno 1905, s. 66. K trvalému spojení Starých a Nových Klobouk v jeden sídelně právní celek došlo z rozhodnutí krále Zikmunda v roce 1423 – viz SOKA Zlín, AM V. Klobouky, i. č. 6; M. Krajča, *Zaniklý hrad v Pulčínských skalách*, Zpravodaj Okr. vlastivědného muzea ve Vsetíně 1996, s. 30.
- 16 CDM IX, s. 16–17, č. 19: „*Nos Johannes dei gratia marchio Moravie. Notum facimus uniuersis, quod inter ceteras sollicitudines nobis de terre nostre Morauię commodis incumbentes studiosa duximus diligentia. Qualiter incole dicte terre nostre ad forum oppidi nostri dicti Antiquum Clobuk venientes continue ex eo, quod ipsum oppidum in vallibus ubi grandes riuum inundationes aquarum emergunt, situm dinoscitur, nonnulla dampna et incommoda paciuntur, ob hoc tam ad fora illic venientibus, quam etiam inhabitatoribus opidi ipsius succurrere cupientes supra ipsum opidum in monte ipsi opido immediate contiguo opidum aliud quod Nouum Clobuk...*“.

- 17 J. Bakala, *Monopolizace tržních vztahů a mílové právo v městech severní Moravy a Opavska do počátků 15. století*, s. 127–131;
- 18 J. Mezník, *Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století*, Sborník historický 37, 1990, s. 14–19; též, *Feudální držba na Vyškovsku ve 14. a 15. století*, ČMM 109, 1990, s. 78–80; M. Krajča, *Středověká feudální držba na Zlínsku*, DP, Brno 1994, s. 73; F. Matějek sice doporučuje užívání tohoto termínu, je ale třeba si uvědomit, že jeho práce směřuje již k novověké problematice: F. Matějek, *Feudální velkostatek a poddaný na Moravě*, s. 23.
- 19 O tom, jaký význam ještě na počátku 18. stol. připisovala města těmto výsadám, může svědčit stížnost moravskotřebovských měšťanů na porušování svého mílového práva z r. 1718 – J. Bakala, *Monopolizace tržních vztahů a mílové právo v městech severní Moravy a Opavska do počátků 15. století*, s. 117; též, *K vztahům mezi lokací a právním zřízením města v 16.–18. století*, in: MPE, s. 27.
- 20 J. Kalousek, *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtím na statcích svobodných v Čechách i v Moravě*, Rozpravy České akademie 1894, s. 8–12; též, *Traktát Jana z Jenštejna proti M. Vojtěchu Raňkovu o odúmrtích*, Zprávy ze zasedání KSCN, Praha 1882, s. 167–186; K. Krofta, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949, s. 50–51; J. Spěváček, *Václav IV. 1361–1419*, Praha 1986, s. 380, 382.
- 21 F. Čáda, *Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé práva zemská česká*, Praha 1930, s. 124; J. Mezník, *Hospodářský a společenský vývoj Evropy ve 14. a 15. století*, in: Svět středověku, red. V. Procházka, Praha 1968, s. 132–133; M. Krajča, *Středověká feudální držba na Zlínsku*, s. 23. Navíc poddanská města a městečka se mohla právně a hospodářsky rozvíjet jen v bezprostřední závislosti na vůli přímé vrchnosti – R. Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, s. 73–74.
- 22 Právě ve vzpomínané době se při udílení odúmrti měštům a městečkům objevuje v listinách podobná, významově shodná klausule: „...iuxta consuetudinem in civitatibus regalibus hactenus observatam...“ – CIM IV/1, s. 147, č. 98; 151, č. 102; 163, č. 113; 177, č. 122; 179, č. 124; 324, č. 214; CDM XV, s. 117, č. 138; při udílení odúmrti měštům biskupství olomouckého se skutečnost, že bylo samostatným lénem českého krále, pochopitelně dotkla i uvedené pasáže: CDM XI, s. 490, č. 577; 492, č. 578; 495, č. 579; 497, č. 580; 500, č. 581; 502, č. 582. A. Haas dokonce dospěl k názoru, že se vzpomínuté tzv. „právo královské“ vyznačovalo právě propuštěním odúmrti – A. Haas, *O tak řečeném právu královském rožmberských měst a městeček*, Jihočeský sborník historický 26, 1957, s. 73–74 – což nověji vyvrátil M. Truc, *Ius regale rožmberských městských privilegií*, in: MPE, s. 58–66.
- 23 CDM XIV, s. 36–37, č. 29, 30; obdobně svědčí rovněž zdůvodnění v listině, kterou 3. dubna 1377 Oldřich Kortelangen vedle jiného propustil odúmrtí Val. Meziříčí: „...pro similibus jure civili, consuetudine et gratia, ipsi meae civitati praedictae faciendis et tenendis quemadmodum civitas Tyczeyn pro nunc tenet, utitur atque gaudet iure, consuetudine ac gratia, sibi etiam liberaliter et racionabiliter condonatis...“ – E. Domluvil, *Listiny týkající se dávnověkosti města Meziříčí n. Bečvou a okolí jeho*, in: Zpráva císař. král. vyššího státního gymnasia ve Val. Meziříčí, 1888/1889, Přerov 1889, s. 4, č. 2.; taktéž CIM IV/1, s. 325, č. 215.
- 24 MZA Brno, G 10, i. č. 276, f. 78–79; ib., G 12 II, i. š. 249/7, f. 41–45; též SOKA Vsetín, AM Krásna n. B., i. č. 1; SČL 1/1, č. 434; K. Krofta, *Dějiny selského stavu*, Praha 1949, s. 114–119; v pojednání, věnovanému otázce odúmrti, Jan Hus neznámému šlechtici píše: „...Toto ty pamatuje, měj na svém dosti, nehledaj z úmrtí kořisti, buď chudým milosrdný, aby došel milosrdenství.“ – *Listy dvou Janů*, vyd. A. Císařová-Kolářová a J. Daňhelka, Praha 1949, s. 23; V. Flajshans, *Hus proti braní odúmrti*, Agrární archiv – čas. pro dějiny venkova 2, 1915, s. 141–148.
- 25 V. Prasek, *Paměti městečka Napajedel a dědin k panství Napajedelskému ode dávná příslušných*, Velké Meziříčí 1881, s. 29, 34–35; P. Tesař, *Archiv Skopalíkův v Záhlivnicích*, s. 9; NB s. 289, č. 264; SOKA Zlín, AM Valašské Klobouky, i. č. 10.
- 26 Jeho vyobrazení viz A. Fr. Slavík, *Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě*, Čas. Moravského musea zemského 5, 1905, tab. IV, č. 2; popis in: J. Dřímál-I. Štarha a kol., *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, s. 178.
- 27 Stloukal, *l. c.*, s. 338; R. Marsina, *K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. stor.*, s. 357; J. Čarek, *Městské znaky v českých zemích*, s. 134; na tomto místě musím rovněž poděkovat příteli K. Marázovi za poskytnuté informace právě z oblasti heraldiky a sfragistiky.
- 28 Typický příklad prvního případu nacházíme v obou nejstarších listinách pro Uh. Hradiště, vyjádřujících záměr krále Přemysla Otakara II. zbudovat město i s opevněním na obranu země proti Uhrám – CDB V/1, s. 219, č. 136; s. 246, č. 156; dále např. CDB V/3, s. 372, č. 1585; CDM IV, s. 291–292, č. 222 s. 367, č. 367; IX, s. 114, č. 141; s. 490–506, č. 577–583. SOKA Zlín, AM V. Klobouky, i. č. 8; CIM IV/1, s. 129, pozn. 1; aj. U T. Pešiny se nalézají zpráva o povolení Menharta z Hradce obyvatelům města Počátky opatřit svou obec hradbami. Text vlastní listiny se bohužel nezachoval, i v poznámce však lze vytušit předchozím útokem nepřátel vzbuzený zájem pána o lepší zabezpečení majetku – T. J. Pessina de Czechorod, *Mars Moravicus*, Pragae 1677, s. 79: „Ita Meinhardus de Nova Domo...dans potestatem civibus ob eorum insignia adversus Hussitas Taboriensis gesta, ut civitatem, quae antea humili maceria et alicubi sepibus duntaxat circumdata erat, muro et vallo cingere possint, singulari diplomate eam in rem dato anno 1439; eo titulo civitatem vocat

- „našemu starožitnému městu Počátkům...“. Ve druhé polovině 15. stol. slyšíme o sporu Teplé s premonstrátským klášterem, zda se může opevnit či nikoliv, což je jistě odrazem vzrušených politických poměrů doby – A. Haas, *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*, s. 180; jsou ovšem známy i výjimky z opačné strany, kdy pán nechal opevnit své městečko na vlastní náklady – CIM IV/2, s. 341, č. 594; IV/3, s. 42, č. 678.
- 29 CDM VI, s. 69, č. 96; 181, č. 243; 261, č. 334; 328, č. 428; VII, s. 296, č. 407; 384, č. 530; VIII, s. 82, č. 113; je možné, že ještě obnovení starších hospodářských výsad městu v r. 1363 souviselo s výstavbou či údržbou hradeb – CDM IX, s. 242–244, č. 322, 323.
- 30 J. Petrlík, *Privilegia pro města v Čechách a na Moravě ve 13. a 14. století*, s. 54; že mohly hradby odlišovat městečko od vesnice, prokazuje případ Mor. Krumlova, o němž papež Inocenc VI. r. 1354 píše: „...in oppido suo seu villa murata Criminaw...“ – CDM VIII, s. 194, č. 259; J. Macek, *K pojmu města a městečka v jagellonském věku*, s. 248.
- 31 Názornou ukázkou významu opevnění pro dobovou klasifikaci sídliště nám může být i Potštát, o němž k roku 1377 v zemských deskách náhle čteme: „...omnia bona Potstatensia Municionem Ciuitatem cum murata dicta Potstat...“. Zároveň nám jeho příklad podává svědectví, že sama zeď k trvalejšímu vnímání osady coby města nedostačovala. Dále pak totiž obec až do r. 1547 figurovala v týchž deskách jako městečko – ZDO I, s. 107, č. 302; D. Papajík, *Města a městečka na střední Moravě do konce 16. století*, VVM 50, č. 2, 1998, s. 162.
- 32 V zápise manských desk biskupství olomouckého se Val. Meziříčí 26. 6. 1476 vyznačuje jako „Städtchen“, což znamená, že kolísalo mezi městem a městečkem (týž písař zaznamenává městečka jako „Markt“). Jako město se již jednoznačně uvádí v listině krále Vladislava II. na mostné z r. 1498 i v dalších listinách – L I, s. 110, č. 18; MZA Brno, G 10, i. č. 276, f. 75v–76, 61v–62, 106v–107; SČL 3/1, s. 1269, č. 5269; L. Jadrniček, *Městečko Fryšták, Horní Ves, Dolní Ves, Lukoveček a Vítová, Jevíčko 1948*, s. 20; K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 1, A–G, Praha 1996, s. 854; ZDO I, s. 180, č. 89; 213, č. 650; 314, č. 352; 383, č. 380; II, s. 208, č. 262; 282, č. 95; 350, č. 167.
- 33 L. Hosák, *Příspěvek k počátkům poddanských měst*, VVM 16, 1961–1964, 38; R. Marsina, *K vývoju miest na Slovensku do začiatku 15. stor.*, s. 363; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 155.
- 34 J. Marek, *Městská síť na Moravě ve 15. a 16. století*, ČMM 90, 1971, s. 292–293; K terminologické rozkolísanosti ve starším období J. Kejř, *Nad počátky našich měst*, ČsČH 24, 1976, s. 382–384.
- 35 Stloukal, *l.c.*, s. 336–337; ZDO I, s. 373, č. 227; II, s. 44, č. 11.
- 36 Zejména ve starší regionální literatuře dominuje názor, že Zlínští jen s nechutí naučení svá z Hradiště brávali. Jak ale prozrazují jejich vlastní slova ke hradištskému soudu, „...Vedle starodávných obyčejův za právo majíc pro naučení k vám právních věcí poslati...“, žádat vyšší instanci o rozhodnutí v nejasných případech obecně patřilo mezi výsady, jež si právoplatní dotazovatelé považovali, nikoliv povinnosti. Něco jiného ovšem bylo, když obec z jakýchkoliv důvodů usilovala náležet k jinému vyššímu právu, než-li do něhož se právě začleňovala – I. Štarha, *Městská práva na jihovýchodní Moravě*, s. 128, 130; NB s. XI; s. 255, č. 234.
- 37 NB s. 2, č. 3; s. 133, č. 128; s. 208, č. 195; s. 255, č. 234; s. 314, č. 289; i v brněnských naučeních ovšem najdeme označení Zlína za městečko – NB s. 138, č. 132.
- 38 Z. Pokluda, *Kapitoly z dějin Zlína (I–VIII)*, GMS 1987, s. 102–108; Stloukal, *l.c.*, s. 339 – historik si ostatně sám protřečl, když již v předcházející studii na podkladě výzkumů konaných za války definoval městský půdorys Zlína jako příznačný pro období tzv. velké kolonizace 13. století (tamtéž s. 333); F. Čáda, *Městský půdorys*, Vědecká ročenka právnické fakulty MU v Brně 10, 1931, s. 138–158; J. Žemlička, *Úvahy nad vznikem českých a moravských měst*, in: *Historia docet*, usp. M. Polívka a M. Svatoš, Praha 1992, s. 553.
- 39 Obecně na městský půdorys jako na historický pramen poukázal již J. Kretschmar, *Der Stadplan als Geschichtsquelle*, *Deutsche Geschichtsblätter* 9, 1908, s. 133–141; V. Dvorský, *Poloha měst v Čechách*, Časopis musea král. českého 1916, zvl. s. 6 a násl.; J. Marek, *Areál středověkých měst*, SMM 80, 1961, s. 231; L. Hosák, *Poznámky k půdorysu středověkého moravského města*, *Acta Univ. Palackianae Olomucensis, Historica* 4, Praha 1963, 143–172; J. Žemlička, *Přemysl Otakar I.*, Praha 1990, s. 157–171.
- 40 Z. Pokluda, *Kapitoly z dějin Zlína (I–VIII)*, s. 82–84, 104–105; J. Polišenský, *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století*, s. 120.
- 41 J. Žemlička, *Přemysl Otakar I.*, s. 166; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 247–249; dále srov. V. Šolle, *Konfirmace privilegií českých královských měst za prvních Habsburků ve světle ústředních archivních fondů*, in: MPE, s. 146–147; J. Šebánek – S. Dušková, *Listina v českém státě doby Václava I.*, Praha 1963, s. 96; modelovým příkladem změny právní orientace může být Uh. Brod, jenž původně obdržel hlubčické městské právo, avšak již za Lucemburků byli jeho obyvatelé nuceni přijmout právo brněnské, což jim bylo stvrzeno listinou Matyáše Korvína r. 1489 – CDB V/2, s. 321, č. 682; M. Flodr, *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století*, sv. I, Brno 1990, s. 82–83, 497; SOKa Uh. Hradiště, AM Uh. Brod, i. č. 10.
- 42 J. Kejř, *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, s. 228–231; týž, *Trhy a trhové vsi v Čechách a na Moravě*, s. 33–37; na závěrech J. Kejře přitom nic nemění fakt, že autor vyšel z litomyšlských falz – srov. CDB V/1, s. 309, č. 195; s. 551, č. 372; F. Čáda, *Právní dějiny československé*, Brno 1947, s. 47. Že bylo

- v pozdním středověku tržní právo charakteristickou výsadou i poddanských měst a městeček svědčí listina Petra z Rožmberka vydaná r.1504 Benešovu nad Černou. V ní jihočeský velmož zdůvodňuje porušení zeměpanského regálu udělením trhu obci tím, že ačkoliv „*od staradávna městečko jest a výsad práva městského užívá*“, nemá dosud trh – CIM IV/3, s. 77, č. 698. .
- 43V listině ze 30. ledna 1264 Přemysl Otakar II. novému fojtu ve V. Týnci vymežil jeho soudní pravomoci vůči provinční jurisdikci následovně: „...*Super omnibus itaque causis et culpis faciendi iudicii et iusticie in prefata villa tibi plenam conferimus potestatem; causas ergo sive culpas furti, adulterii sive stupri et homicidii iudicabit noster specialis nuncius vel noster villicus per Olomucensem provinciam te presente...*“: CDB V/1, s. 595, č. 399; B. Dudík., *Dějiny Moravy – Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306*, díl VIII, Praha 1882, s. 100–102; tamtéž, díl IX, Praha 1884, s. 60, 66; příklad privilegia k založení města viz v CDB V/1, s. 628, č. 423; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 36–37, 247; L. Hosák, *Středověká kolonizace dyjsko-svrateckého úvalu*, Acta Univ. Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica 42, Historica XI, Praha 1967, s. 67.
- 44 CDB V/1, s. 253, č. 160; J. Majer, *K nejstarším právním dějinám Kutné Hory*, PHS 4, 1958, s. 145,149–150.
- 45 J. Bakala, *K úloze fojta a lokačních listin*, Folia Historica Bohemica 1, 1979, s. 231–237; Příklad písemně vyznačeného statusu budoucí osady bez jmenovitých práv můžeme najít v lokační listině Poličky ze 27. září 1265: „*Nos Ottagarus, dei gracia rex Bohemie...commisimus Cunrado de Lewendorf, quem in talibus audivimus esse virum idoneum et expertum, et intinximus ei, ut novellam plantacionem nostre civitatis in Policzek una cum omnibus hereditatibus...*“ – CDB V/1, s. 674, č. 457; srov. též L. Juck, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350) I*, Bratislava 1984, s. 71–72, č. 70 a s. 77–78, č. 79; kromě již dříve uvedených J. Kejře a F. Hoffmanna je na tomto místě třeba připomenout i L. Hosák, *Příspěvek k počátkům poddanských měst*, s. 39.
- 46 I. Štarha, *K vývoji hrdebního soudnictví na Moravě*, in: Hrdelní soudnictví českých zemí, usp. J. Francek a T. Šimek, Pardubice 1995, s. 22–23; obsažení hrdební výsady v městském právu dokládá i roudnické falzum – CIM IV/1, s. 13–14, č. 2, výsada sama ovšem ještě nedokládala městské postavení – ve středověku hrdebního práva dosáhly i některé vesnické lokality; NB s. 255, č. 234; J. Klabouch, *Městské právo v Rožmberské knize*, PHS 1, 1955, s. 105.
- 47 J. Polišenský, *Městské knihy zlínské 1555–1700*, s. 5, 17 – strojopis uložený in: SOkA Zlín, AM Zlína, i.č. 667/6; J. V. Šimák, *Středověká kolonizace v zemích českých*, s. 532; F. Čáda, *Právní dějiny československé*, s. 126.
- 48 Srov. J. Majer, *K nejstarším právním dějinám Kutné Hory*, s. 145; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 276–278; L. Baletka na základě dokladu o existenci pečeti posouvá městské postavení Lipníka n. B., poprvé zaznamenané v roce 1294, již do r. 1287: L. Baletka–J. Louda, *Znaky měst Severomoravského kraje*, Ostrava 1980, s. 52.
- 49 A. Fr. Slavík, *Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě*, tab.IV, č. 2; J. Dřímál – I. Štarha a kol., *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, s. 178; J. Čarek, *Městské znaky v českých zemích*, s. 134; NB s. 160, č. 151.
- 50 CIM IV/1, s. 148–149, č. 99; 169–180, č. 116; 155–159, č. 107 a 108; 167–169, č. 115; 232–233, č. 158; 307–309, č. 203; IV/3, s. 42, č. 678; 64, č. 689; s. 79, č. 699; s. 80, č. 700; k tezi, že vyjmenované výsady náležely ve sledovaném období mezi městská práva srov. též A. Haas, *Archiv Koruny české 5*, Praha 1947, s. 220, č. 355.
- 51 P. Kvasnička, *Holešovský okres*, Brno 1929, s. 131; R. Hurt, *Dějiny Lukova*, Lukov 1983, s. 32–34.
- 52 Z. Pokluda, *Kapitoly z dějin Zlína*, s. 83; srov. text privilegia Vlachovicím – V. Kulíšek, *Dějiny Vlachovic*, Vlachovice 1988, s. 55.
- 53 Ke stejnému závěru dospěl již před lety zlínský archivář J. Hanzal, bohužel, nikdy nepřikročil k jeho zpracování a publikaci – J. Hanzal, *Nástin dějin města Zlína*, Inventář AM Zlína, 1975, s. 4, 9; B. Dudík., *Dějiny Moravy – Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306*, díl VIII, s. 101; I. Štarha, *K vývoji hrdebního soudnictví na Moravě*, s. 22–23; srov. např. vydání městských práv r. 1361 Chotěboři – CIM IV/1, s. 128, č. 81: „*Carolus quartus ...conferimus ...omnia iura, libertates et gratias, quae et quas aliae regni nostri civitates et ipsarum cives et incolae noscuntur habere...*“ .
- 54 A. Zycha, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen und die Städtepolitik der Přemysliden*, Prag 1914, s. 37, 192–199; srov. M. Drobníková: *Počátky královských měst moravských*, s. 39.
- 55 K. Stloukal, *550 let města Zlína*, s. 29–48; J. Polišenský, *Ekonomická a sociální struktura Zlína na přelomu XVI. a XVII. století*, s. 113–126; když olomoucký biskup r. 1290 postoupil Kroměříži městské právo brněnské, výslovně k tomu dodal: „...*In primis quoque promittimus eisdem, quod in constituendo aduocato seu iudice civitatis ipsorum seu etiam remouendo scabinorum ipsorum consilium requiremus, ac statuimus, quod idem iudex seu aduocatus, qui pro tempore fuerit, in iudicando et condempnando, penas inferendo, aut emendas vel culpas exquirendo, teneatur requirere et sequi consilia iuratorum...*“ – CDM IV, s. 367, č. 291; srov. též L. Juck, *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350) I*, s. 72, č. 70. Doklady vyššího práva pro Vizovice: NB s. 3, č. 3; 170, č. 160; 208, č. 195; 255, č. 234; Dokonce se zdá, že v závažnějších případech, jako ve sporu o pozděchovské fojtvství, se domahatelé spravedlnosti z Vizovicka obraceli přímo na

- zlínskou radu: NB s. 317–318, č. 289; SOKA Uh. Hradiště, AM Uh. Hradiště, i.č. 90.
- 56 R. Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, s. 102–103; srov. též SOKA Zlín, AM Zlína, i. č. 3.
- 57 CDM XI, s. 446–450, č. 529 (s nesprávnou datací); V. Slezáková, *Nejstarší landfrýdní smlouva na Moravě (problém datace)*, Bakalářská práce na FF MU, Brno 1998; R. Dvořák: *Dějiny markrabství Moravského I*, Brno 1906, s. 132–136; M. Krajča, *Středověké manství v Bystřici pod Lopeníkem*, Slovácko 38, 1996, s. 203–204.
- 58 R. Nový, *Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách*, s. 73–74; SOKA Zlín, AM Zlína, i. č. 2.
- 59 J. Kejř, *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, s. 229; N. Klobouky (od 1423 jen Klobouky) se jako město značí v l. 1407–1447. Dále o nich až do r. 1540 slyšíme pouze jako o městečku – CDM XIII, s. 507, č. 473; SOKA Zlín, AM Val. Klobouky, i.č. 4, 6–11; M. Krajča, *Zaniklý hrad v Pulčínských skalách*, s. 31; ZDO II, s. 147, č. 196; 177, č. 93; 205, č. 43; srov. též L. Jan, *Slavkov u Brna ve 13. století a vznik komendy řádu německých rytířů*, s. 272 – i když autorova snaha rozlišit již ve 13. stol. městečko od města je značně odvázná.
- 60 E. Domlivil, *Listiny týkající se dávnověkosti města Mezitříč n. Bečvou a okolí jeho*, s. 3, č. 2; CDM XI, s. 558, č. 11; XII, s. 157, č. 161; L I, s. 15; J. Radimský, *Berňová registra moravská z první poloviny 16. století*, ČMM 76, 1957, s. 347, 327, 352, 340, 327 – k počtům malenovických usedlíků srov. ještě F. Matějka, *Lánové rejstříky Hradištského kraje z let 1669–1671*, s. 46.
- 61 J. Šebánek, *Tři nejstarší doklady o Vsetíně*, Sborník prací Filozofické fakulty BU 10, řada historická C 8, 1961, s. 84, 91; MZA Brno, B 1, i.č. 4017; F. Hoffmann, *České město ve středověku*, s. 297.
- 62 A. Haas, *Pravomoc českého krále nad poddanskými městy a městečky*, s. 172–173; V. Spáčil, *Velká Bystřice. Minulost a současnost*, Ostrava 1977, s. 43; D. Papajík, *Města a městečka na střední Moravě do konce 16. století*, s. 155, 162; J. Kejř, *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, s. 229; SOKA Zlín, AM Zlína, i. č. 1; městem je Zlín označen i v privilegiu Ferdinanda I. ze 30. listopadu 1539, třebaže nebylo určeno jemu, ale vizovickému pánu Smilu Kunovi z Kunštátu – SOKA Uh. Hradiště, AM Uh. Hradiště, i.č. 90. Již zmíněný berní rejstřík z r. 1516 uvádí Zlín ještě jako městečko, což lze však vzhledem k výše udaným počtům usedlých považovat za záměr – J. Radimský, *Berňová registra moravská z první poloviny 16. století*, s. 347. Výbornou představu o označování Zlína v 15. a 16. století podává přehled, který sestavil Z. Pokluda, *Kapitoly z dějin Zlína*, s. 107–108.
- 63 Již F. Čáda rozlišoval emfyteutické právo (známé též jako německé), udílené i vesnicím, a dokonce fojststvím, od skutečného městského práva – F. Čáda, *Městský půdorys*, s. 137; J. V. Šimák, *Středověká kolonizace v zemích českých*, s. 521–522; J. Žemlička, *Úvahy nad vznikem českých a moravských měst*, in: *Historia docet*, usp. M. Polívka a M. Svatoš, Praha 1992, s. 552–554; za vhodný příklad zde mohou posloužit Dobřany, již v pol. 13. století vysazené na městečko, městská práva však jsou jim udělena konventem kláštera v Chotěšově až 22. září 1378 – CIM IV/1, s. 161–169, č. 115 (včetně pozn.1).
- 64 Srov. CIM IV/1, s. 125–128, č. 80; 130–132, č. 82; 133–134, č. 86; 143–145, č. 96; 150–151, č. 102; 156–157, č. 107, 108; 155–159, č. 108; 182–186, č. 127; 195–196, č. 131; 244–246, č. 168 atd. K něčemu jinému ovšem dochází ve druhé pol. 15. století, kdy král(!) na základě žádosti držitelů skutečně právo hradeb některým obcím udílí. To znamená, že není možné automaticky přenášet poznatky z jednoho časového úseku do období jiného.
- 65 CIM IV/1, s. 70–71, č. 47; 174–175, č. 121; 224–225, č. 152; k Moravě viz J. Mezník, *Markrabecí majetek na Moravě za vlády Jana Jindřicha*, MHB 5, 1998, s. 60.
- 66 M. Šárecká-Radoňová, *Středověk*, Z kulturních dějin lidstva, Praha 1931, s. 362; J. Le Goff, *Kultura středověké Evropy*, Praha 1991, s. 280–281, 284 – právní rovnost městského společenství, byť i často relativní, je sice skutečně něčím – jak píše autor – co vybočuje z rámce středověké společnosti, její převážnou částí však nejspíše byla brána coby přijímané vnitřní specifikum města samého než jako něco navenek vzbuzujícího strach. V tomto směru zůstává platným J. Mezník, *Hospodářský a společenský vývoj Evropy ve 14. a 15. století*, s. 132–133; J. Marek, *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století*, s. 290.

*

Na konec příspěvku by autor chtěl co nejsrdečněji poděkovat doc. dr. J. Kejřovi za cenné připomínky k uveřejněné práci i její doporučení k tisku.

Städtische Rechtsfundation und statutarische Stellung des mittelalterlichen Zlín

Zusammenfassung

Auf Beispiel von Zlín befasst sich der Beitrag mit Fragen der Erwerbung von Stadtrechten durch Untertane Marktflecken und deren Statusänderungen besonders an der Wende des 14. und 15. Jahr-

hunderts. Gerade die Einwohner von Zlín erhielten nämlich am 1. November 1397 von der Obrigkeit – dem Herrn Zdeněk von Šternberk und Lukov – gewisse Privilegien, deren Inhalt sowie anschließende Auswirkungen bisher nicht deutlich genug gemacht worden sind. Der Grund dafür ist die Tatsache, daß die komplette Fassung der ausgestellten Urkunde nicht erhalten ist, nur ein sehr verallgemeinernder Auszug, in dem bloß das Erteilen von Heimfallrechtes eingetragen wurde.

Allerdings gibt es sogar zwei grundsätzliche Aufklärungen über den erwähnten Akt. Die eine (von Z. Stloukal) versucht, einige ausgestellte Rechtsnormen zu bestimmen. Aufgrund von diesen Normen beurteilt er dann diesen Akt als Erhebung der bisherigen größerer Gemeinde zur Stadt. Dieser Auffassung widerspricht auch nur die Tatsache, daß zu denjenigen Zeiten nicht einmal ein so Magnat wie Šternberk durch seine Macht erreichen konnte, der inbesitzgenommenen Gemeinde etliche vorausgesetzte Rechte zu verleihen (z.B. *ius fori*). Darüber hinaus hatte die Erhebung von Siedlungen Charakter eines Regals. Die andere Aufklärung, derzeitig von Z. Pohluda vertreten, beruht in der Vorstellung, daß Zlín, dessen Gründung besonders hinsichtlich des Grundrisses ins 13. Jh. gelegen wird, die fixen Stadtrechte schon längst erhalten hatte. Die gesamte Angelegenheit aus dem Jahre 1397 hält er somit für eine bloße Erweiterung der Stadtrechte.

Die vorliegende Studie bewertet selbst den Termin „Erweiterung der Stadtrechte“ als historisch unberechtigt. Sie beweist ebenfalls, daß das Einräumen der Stadtrechte nicht parallel mit der Bauentwicklung einer Markt oder Stadt verlief. Die erwähnten Lokalitäten gewannen ihre Stadtrechte oft erst lange nach deren Gründung. Er kommt also zum Schluß, daß der untersuchte Akt aus dem Jahr 1397 schon durch die Bezeichnung der genannten Königsstädte als Rechsmuster eine Ansicht berechtigt, daß es sich um ein faktisches Einräumen der Stadtrechte als solche gehandelt habe. Er bemüht sich auch, Inhalt und Bedeutung der Rechte zu erfassen. Die Studie ist mit der Feststellung abgeschlossen, daß über die dauerhafte Stellung einer Siedlung als Stadt im Mittelalter ihre wirkliche städtische Funktion entschieden habe: d.h. die wirtschaftliche, administrative und soziale.

Municipal Legal Foundation and Statutory Position of Zlín in Medieval Times

A b s t r a c t

This paper discusses the issues concerning acquisition of municipal rights by liege towns and changes of their status, namely at the turn of the 14th and 15th centuries, on the example of Zlín. It was the inhabitants of Zlín who acquired on November 1, 1397 from their master, Zdeněk of Šternberk and Lukov, certain privileges, extent and effect of which has not been satisfactorily explained yet. This is because the full text of the scroll has not been preserved. All that we have is a very general digest that specifically mentions only one privilege.

However, there are two basic interpretations of the above-mentioned act. The first (presented by Z. Stloukal in his older work) attempts to identify some of the laws. Based on this estimate, the event is evaluated as upgrade to town status. However, this theory is contradicted by the fact that in the given time, even a nobleman like Šternberk did not have enough power to grant his villages the supposed rights (e.g. *ius fori*). Moreover, the decisions concerning upgrades were generally made by the king himself. The second interpretation, presently coined by Z. Pohluda is based on the assumption that Zlín (founding of which is usually placed to the 13th century because of its ground plan) already had fixed municipal rights. The whole incident from 1397 is therefore considered a mere extension of the existing privileges.

This paper argues that the term “extension of city privileges” itself is historically incorrect. It also proves that the granting of privileges was not a direct consequence of the village’s growth. Some of the mentioned municipalities gained their privileges only a long time after their foundation. The author comes to his own conclusion: the act from 1397, judging alone from the fact that it contains a list of royal cities as legal examples, justifies the assumption that it was granting of the city rights as such. The author also attempts to describe their extent and meaning. The conclusion notes that the upgrades of medieval settlements into towns or cities were determined by the actual functions fulfilled by the city: i.e. its economic, social and legal functions.

NOVOKŘTĚNCI V OSTROŽSKÉ NOVÉ VSI

Jiří Pajer, Strážnice

(K 100. výročí narození Heřmana Landsfelda)

Morava byla *zaslíbenou zemí* novokřtěnců, kteří se v ní začali usazovat od roku 1526. Sídili zde téměř sto let a prosluli nejen svým specifickým způsobem kolektivního života, ale především vyspělou řemeslnou výrobou.

Ve svých předchozích pracích jsem se pokusil nastínit tematické okruhy studia moravských novokřtěnců a poukázal jsem rovněž na důležitost monografického zpracování jednotlivých lokalit, které byly novokřtěnskými sídly a současně významnými centry výroby fajánsí.¹ Při těchto rozbořech se jedná o komplexní využití písemných zpráv, obsažených v novokřtěnských kronikách i v archiváliích z domácího prostředí, a archeologických pramenů, získaných v příslušných lokalitách. Možnosti těchto syntéz jsem ověřoval u Strachotína,² Podivína³ a Staré Břeclavi,⁴ z nichž především starobřeclavský fond poskytl mnoho nových poznatků o keramické výrobě novokřtěnců a zasloužil se také o přesnou identifikaci některých exemplářů fajánsí z dochovaných sbírek.

Další lokalitou, u níž je doložena výroba novokřtěnských fajánsí, je Ostrožská Nová Ves (okr. Uherské Hradiště). O přítomnosti novokřtěnců se zde dlouho nevědělo, protože jejich kroniky se o tomto sídle, uváděném jako Newdorff, Neudorf, vyjadřují jen velmi kuse a navíc byly tyto zprávy spojovány s lokalitou stejného jména na breclavském panství, dnešní Moravskou Novou Vsí.⁵ Teprve moravský historik F. Hrubý rozpoznal podle indicií v písemných pramenech, že se jedná o Novou Ves na ostrožském panství.⁶ K tomu lze dodat, že tato správná lokalizace zřetelně vyvstává už z hodnocení textů v novokřtěnských kronikách při sledování souvislostí s dalšími lokalitami, jako byly například pohyby vojsk ve válečných událostech. Ostrožská Nová Ves byla nejseverněji ležícím novokřtěnským sídlem v této části jihovýchodní Moravy.

V druhé polovině 16. století patřilo ostrožské dominium pánům z Kunovic, kteří náleželi k moravské nekatolické šlechtě. Tato šlechta, hlásící se povětšinou k bratrskému vyznání, ochotně povolovala novokřtěncům, aby se usazovali na jejich panstvích. O průběhu této kolonizace nás podrobně informují novokřtěnské kroniky, které k roku 1570 uvádějí zprávu, že tehdy vznikly jejich komunity v Nikolčicích u Křepic a v Nové Vsi.⁷ Z této datace vyplývá, že novoveský dvůr patřil mezi nejmladší sídla novokřtěnského osídlení Moravy. O dalších osudech dvora nejsme z kronik zpraveni, až urbář ostrožského panství se k roku 1592 zmiňuje, že novoveští novokřtěnci měli v nájmu panský dvůr a vlastnili tři čtvrti lánu polí.⁸

Začátek 17. století přinesl novokřtěncům velké útrapy, spojené především s vpádem bočkajovců v roce 1605. Dne 30. května 1605 bočkajovci pronikli potřetí na moravské území, přitom vypalovali vesnice, rabovali a vraždili obyvatelstvo. Tehdy byl vypleněn také dvůr v Nové Vsi, čtyři obyvatelé dvora byli zabiti a tři osoby odvedl nepřítel s sebou do zajetí.⁹ Mezi zabíjícími se uvádí i představený dvora a hospodář Jacob Käppel (v jiných pramenech psán i Köppel).¹⁰ Ve stejný den nepřítel přepadl také město Veselí a vypálil dům novokřtěnských kovářů.¹¹

Další nesnáze způsobily novokřtěncům válečné události, které vyvolalo povstání moravských stavů a porážka na Bílé hoře. V prosinci 1620 se pohyboval císařský generál Buquoj se svými vojsky na jižní Moravě. Dne 29. prosince postupoval od Židlochovic a Hustopečí a cestou plnil, pátil a zabíjel, koho potkal. Při tomto tažení poničil z velké

části všechny *horní dvory* – jak je novokřtěnská kronika nazývá – v Hodoníně, Strážnici, Veselí, Nové Vsi a Ostrohu.¹² Brzy nato, dne 23. ledna 1621, když se císařská armáda přiblížila k uherským hranicím a uherské vojsko překročilo Bílé Karpaty, byly od Uhrů do základů vypáleny novokřtěnské dvory ve Veselí a v Nové Vsi.¹³ Toto datum znamená asi definitivní zánik novoveského dvora, který už nebyl obnoven a jeho obyvatelé se uchýlili do jiných sídel. Vyplývalo by to i ze zprávy z roku 1622, kdy se Nová Ves už neuvádí mezi 24 dvory, které novokřtěnci museli tehdy podle císařského ediktu opustit a vystěhovat se z Moravy.¹⁴

Ostrožská Nová Ves patří mezi nemnohé lokality, kde je výroba novokřtěnských fajánsí doložena i písemně; svědčí o tom dva dopisy z rodinného lichtenštejnského archivu.¹⁵ V prvním dopise ze dne 16. 2. 1653 se obrací kníže Gundacker z Lichtenštejna, majitel ostrožského panství, na novokřtěnského biskupa Andrease Ehrenpreise, sídlícího v Sobotišti. Kníže píše, že se dověděl, že v jeho Nové Vsi, kde byli kdysi usazeni bratři a vyráběli krásné nádobí, se nachází výtečná hlína. Žádá Ehrenpreise, aby se pozeptal svých keramiků, zda je to pravda. Sobotištský biskup mu potvrdil dobrou jakost novoveské hlíny, ale dodává, že pro výrobu *ušlechtilého nádobí* bylo nutno dovážet hlínu odjinud, jako od čejčského dvora a odkudkoli se dalo. Tato zpráva je důležitá nejen pro samotnou lokalitu, ale umožňuje i úvahy o celkové organizaci novokřtěnské keramické výroby (srovnej dále). Dokládá také silnou tradici novokřtěnské obce, u níž se ještě po více než třiceti letech uchovaly tak přesné informace o výrobě keramiky na Moravě.

Podle těchto písemných zpráv se začalo pátrat po hmotných dokladech novokřtěnské keramické výroby v Ostrožské Nové Vsi. V této souvislosti vystupuje opět jméno Heřmana Landsfelda, tehdy jediného badatele v tomto oboru, známého už svými překvapivými nálezy ze Slovenska.¹⁶ Po přesídlení do Strážnice se H. Landsfeld začal zajímat o možnost výzkumných prací v bývalých sídlech moravských novokřtěnců.¹⁷ V dubnu 1942 zažádal

1. Začátek výzkumu (vlevo rodina majitele dvora F. Charuzy). Ostrožská Nová Ves, květen 1942. Foto F. Huml.

2. Nálezce H. Landsfeld při odkrývání základů pece. Ostrožská Nová Ves, květen 1942. Foto F. Hašek.

u protektorátního Památkového úřadu v Brně o povolení pro univerzální výzkum moravských novokřtěnských lokalit, to mu však nebylo uděleno.¹⁸ Landsfeldova žádost o toto povolení byla zaslána právě v souvislosti s připravovaným průzkumem v Ostrožské Nové Vsi, který byl pak bezprostředně zahájen i bez oprávnění. Zprávy o pozoruhodném nálezu vypalovacích pecí (srovnej dále) proběhly denním tiskem a reakce protektorátních úřadů nedaly na sebe dlouho čekat. Ozval se nejprve Památkový úřad a potom i Zemské muzeum v Brně.¹⁹ Výkopové práce na nalezišti byly zastaveny a pracovníci Slovákého muzea v Uherském Hradišti vyzvedli základy pece pro instalování rekonstrukce v muzejní expozici.

H. Landsfeld se pustil, jak mu bylo nařízeno, do třídění a popisování keramických nálezů, které se však velmi protahovalo, což vyvolalo další nespokojenost protektorátních úřadů.²⁰ Koncem roku 1942 došlo k předání střepů do Slovákého muzea, soupisy nálezů se však nedochovaly.²¹ Při zpracování nálezového souboru H. Landsfeld vyčlenil – i přes značné riziko přísného sankcionování – velkou část nejlepších exemplářů pro své sbírky. Ponechal si zvláště soubory fajánsových zlomků z nádobí a kachlů, celé exempláře, technologické pomůcky a další. Vyčleněný soubor byl v jeho sbírce falešně označen jako nálezy ze slovenského Sobotište a přečkal období okupace.²² Další výzkumy sídel moravských novokřtěnců však H. Landsfeld už nepodnikal, teprve po roce 1945.

Co se podařilo objevit v Ostrožské Nové Vsi? Při hledání vhodné lokality pro výzkum se H. Landsfeld zaměřil na někdejší lichtenštejnský dvůr uprostřed obce, nacházející se tehdy v majetku statkáře F. Charuzy, který ochotně souhlasil s vykopávkovými pracemi. Badatel šťastnou náhodou vybral místo, které vydalo skutečně mimořádně cenný objev. Výzkum byl zahájen 1. 5. 1942 a už během několika dní se podařilo odkrýt velmi zachovalou vypalovací pec novokřtěnců s přilehlým střepništěm dílenského odpadu.²³ Vykopávkové práce trvaly jen do konce května, než se o nález dověděly příslušné úřady a další výzkum zakázaly. H. Landsfeld pořizoval na své náklady během vykopávek fotodokumentaci, z níž je zřejmé, že celá akce byla prováděna opravdu pečlivě (obr. 1–5). Potom byly základy pece rozebrány a odvezeny do Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Při roze-

3. Odkrytá pecová stěna s topnými kanálky. Ostrožská Nová Ves, květen 1942. Foto F. Hašek.

bírání základů se přišlo na pozůstatky dalších dvou menších pecí, které byly ukryty pod dlažbou první pece.

Z údajů autora výzkumu i z dochovaných fotografií můžeme podat spolehlivý popis nalezené vypalovací pece,²⁴ která zůstává stále jediným přesvědčivým dokladem svého druhu na Moravě.²⁵ Jednalo se o obdélníkovou polomuflovou pec kaselského typu (obr. 5), v níž se vypalovalo hrnčířské zboží, kachle i fajáns, každý keramický druh samostatně. Pec měla na čelní straně jedno čelesno, před nímž byla zahloubená a cihlami vyzděná obdélníková jáma s klenutým průčelím (tzv. *peklo*), určená k vytápění a pro vyhrnutý popel z pece. Uvnitř pece se nalézaly tři klenuté kanálky (jeden z nich byl *slepý* – zazděný) do nichž se při dopalování keramiky zasunovala tenká polínka dřeva pro dosažení většího žáru (obr. 3, 4). Klenutí kanálků bylo přerušováno a otvory byly překryty tenkými hliněnými destičkami, přes které pronikal žár do pece. Bylo to místo nejintenzivnějšího působení žáru, kde se vytavovaly také glazury pro dílenskou potřebu; tomuto místu se říkalo *štondr*.²⁶ Cihlová stěna pece na pravé straně zůstala stát až do výšky šedesáti centimetrů, zvenčí se na ní zachovaly stopy bílého vápenného zalíčení. Podle zbytků po dřevěných kůlech se nálezce domníval, že ke stěně přiléhaly dřevěné police, na nichž se sušilo vytočené nádobí před výpalem. Na prostor vlastní vypalovací pece navazovaly zbytky dalších dvou původních místností, označené jako dílna a předpecí (obr. 6).

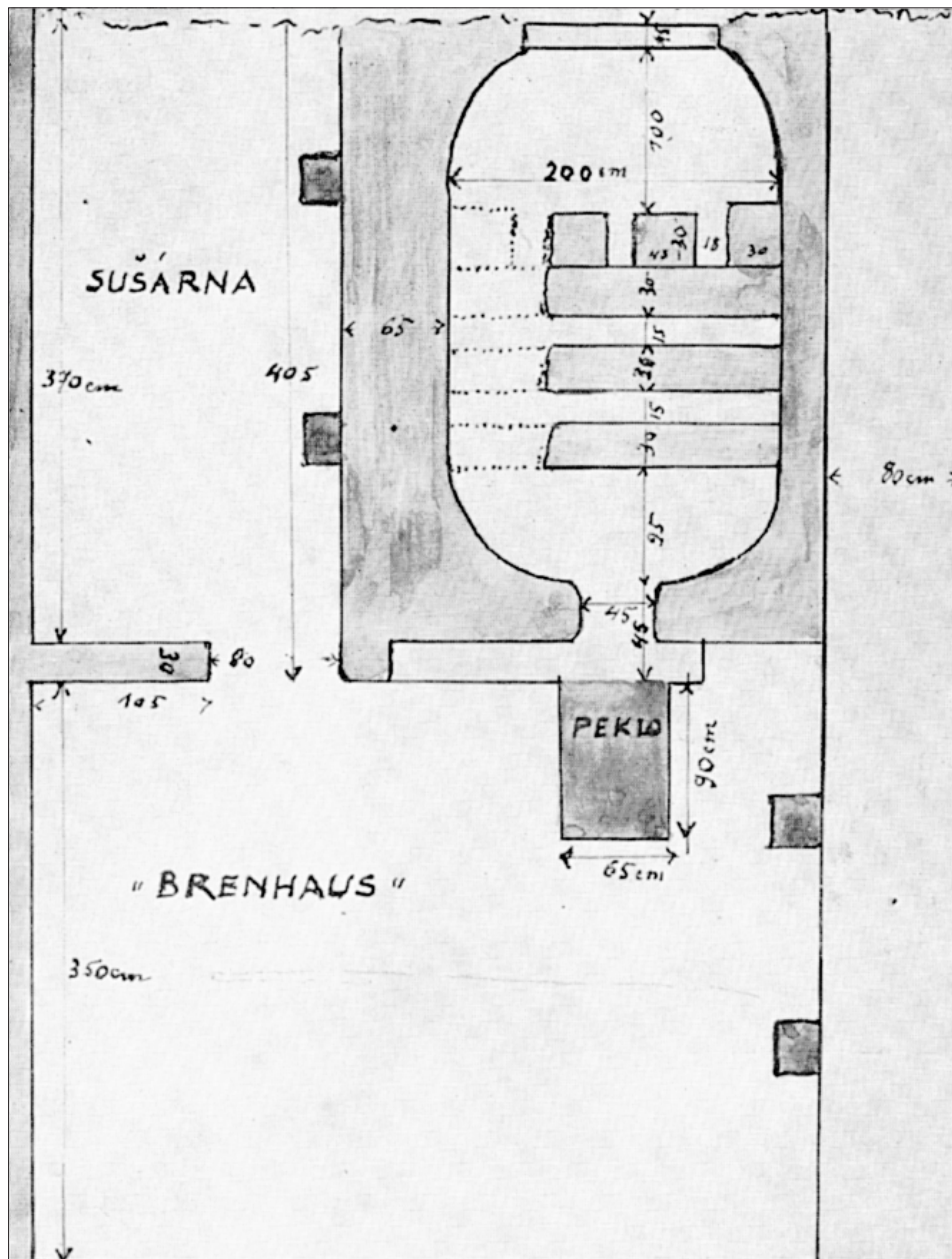
Nález tří půdorysů vypalovacích pecí nad sebou interpretuje H. Landsfeld uspokojivě takto: První a nejmenší pec byla zřejmě zkušební, v níž novokřtěnci zkoušeli kvalitu hlíny, plev a barev. Po provedených zkouškách postavili větší pec, která časem asi přestávala vyhovovat kapacitou, a proto vybudovali na stejném místě třetí a největší pec, která sloužila nepochybně až do ukončení keramické výroby v této lokalitě. Dodejme, že zánik zdejší keramické výroby je možno datovat s určitostí nejdále do začátku roku 1621, kdy byl novoveský dvůr vypálen uherským vojskem.

4. Boční pohled na pecovou stěnu s topnými kanálky. Ostrožská Nová Ves, květen 1942. Foto F. Hašek.

5. Celkový pohled na základy vypalovací pece. Ostrožská Nová Ves, květen 1942. Foto F. Hašek.

6. Plánek vypalovací pece s přílehlými dílenskými prostory. Ostrožská Nová Ves. Kresba H. Landsfeld, 1942.

7. Původní fotografie některých nálezů: zlomek fajánsového džbánu, výmaz z pece, zeleně polévaný pohárek s uchem. Ostrožská Nová Ves, 1942. Foto F. Huml.

K poznání prostředí, v němž se vypalovala keramika, lze přiřadit ještě znalosti o příslušných technologických pomůckách, které se vyskytují v nálezovém fondu. Především to jsou tenké hliněné ploténky, obdélníkové nebo kruhové, sloužící jako podložky, na které se v peci kladlo nádobí. Tyto podložky mají buď hladký povrch nebo nejčastěji jsou opatřeny pravidelným žlábkováním; do žlábků měla stékat případná vytavená poleva, která se uvolňovala při vyšších teplotách výpalu. Nádoby se mnohdy přitavily k podložce a otisky žlábků se pak odstraňovaly broušením, nejčastěji však tyto exempláře nacházíme v odpadu i s otisky žlábků. Nalezené zlomky podložek nesou stopy vytavených různobarevných polev, obyčejných hrnčířských i fajánsových. Podložky se po stranách opíraly o podstavce z cihel kladených na sebe nebo o hliněné, na kruhu vytáčené sloupky. V prostoru pece se tak vytvářelo několik vrstev podle výšky nakladeného dutého nádobí. Polévané ploché nádobí se kladlo do pece na kopky a mezi jednotlivé kusy se vkládaly speciální hliněné trojnožky se špičatými hroty, které jsou běžnou součástí nálezových celků; v lidovém džbánkařství se jim říkalo *kredle*.²⁷ Na většině plochého nádobí nacházíme stopy po těchto pomůckách v podobě tří bodů otisknutých do polevy, které se rovněž vyhlazovaly kamenným brouskem, avšak při zanechání většího otisku se musela nádoba vyhodit. Uvědomíme-li si všechna úskalí, která přinášela technologie fajánsí, a zvláště při vypalování důkladnou praktickou znalost ovládnutí vypalovacího žáru, musíme zároveň ocenit nízký výpadek ve středních stádiích. Ten není odrazem malé produkce fajánsí, jak bývá tento stav zpravidla interpretován, ale je svědectvím technologické dovednosti novokřtěnských keramiků. Výpadek bychom mohli odhadnout zhruba okolo tří procent z celkové výroby fajánsí.²⁸

Další okruh technologických pomůcek je spojen s přípravou polev a barev, zvláště s jejich tavením, které probíhalo nad topnými kanálky v tzv. *štondru*. Fajánsové polevy a barvy se tavily v hliněných, zběžně vytáčených miskách o průměru kolem 130–150 mm, v tzv. *perničkách*. Po vyjmutí z pece se tyto hliněné obaly odstranily a bochánky čistých vytave-

ných plev a barev se dále několikrát rozemílaly na kamenných mlýncích. Zbytky těchto pomocných misek a úlomky sklovitých vytavených plev jsou obvyklou součástí všech střepnišť, obsahujících dílenský odpad z výroby novokřtěnských fajánsí.

V nálezovém fondu z Ostrožské Nové Vsi má největší zastoupení hrnčířské nádobí a kačhle, což je obvyklý poměr i v jiných lokalitách. Podle výrobního materiálu můžeme rozdělit hrnčířské nádobí na dvě skupiny, a to zboží s hrubozrnným a s jemným střepem. Výrobní materiál první skupiny představuje hlína s příměsí křemičitého ostřiva, u druhé skupiny je to jemně plavená hlína, v obou případech vypalující se do tmavších červenohnědých až jasných cihlových odstínů. Použití rozdílného výrobního materiálu napomáhá vydělit fond kuchyňského nádobí a keramiku používanou při stolování. Oba druhy nádobí se vyznačují také odlišnou morfologií a zčásti i určením: Zatímco kuchyňská keramika a část jednoduše provedených a povětšinou nezdobených nádob pro stolování sloužila potřebám samotné novokřtěnské obce, tvarově nezvyklé a honosněji provedené nádoby byly určeny pro cizího spotřebitele.

Tvarovou náplň kuchyňské keramiky tvoří hrnce různých rozměrů, od velkých varných hrnců, dokládajících přípravu stravy ve společných kuchyních, až po malé hrníčky, dále pokličky, velikostně rozlišené podle rozměrů hrnců. Nezbytným druhem nádobí pro přípravu stravy na otevřeném ohni byly trojnohé pánve s dutými vytáčenými držadly a pekáče na opékání masa. Toto kuchyňské nádobí je buď rezné nebo má uvnitř řídkou transparentní polevu, jeho spotřeba musela být velká. Je však příznačné, že i když šlo o masově vyráběný druh s velkou rozbitností, nádobí je vesměs pečlivě vytáčeno, má tenké stěny a vyznačuje se tvarovou ladností. Tyto projevy, svědčící o zručnosti, řemeslné vyspělosti a pracovním zaujetí novokřtěnských keramiků, nebývají vždy samozřejmé u domácích hrnčířů. Vzájemné rozdíly jsou o to více patrné u dražšího nádobí a samozřejmě u fajánsí, jejichž technologie byla domácím výrobcům keramiky zcela nedostižná.

Ke skupině stolovací keramiky patří především soupravy nádobí, používaného při společném stravování v novokřtěnských jídelnách. Funkci tohoto nádobí, zastoupeného v ná-

8. Kulovitý hrníček přepálený v peci. Ostrožská Nová Ves. Foto L. Chvalkovský.

9. Mísa s talířovitým podokrajím, geometrická hlinková výzdoba. Ostrožská Nová Ves. Foto J. Uherka.

lezovém fondu v Ostrožské Nové Vsi, by nebylo možno rozlišit bez analogií ze Strachotína, kde byly tyto typy nádob velmi početně obsaženy v odpadní skládce.²⁹ Jsou to malé hluboké misky, nízké kulovité hrníčky (obr. 8) a kulovité džbánky, které tvořily individuální jídelní soupravy. K přenášení stravy z kuchyní do jídelen sloužily velké mísy dvojího tvaru, mělké s talířovitým podokrajím a hluboké bez podokrají. Tyto mísy jsou často opatřeny elementární výzdobou v podobě soustředných kružnic, spirál, vlnovek, girland apod. (obr. 9). Podařilo se zrekonstruovat také unikátní exemplář velké mísy, která má kromě této běžné výzdoby ještě u dna široký pás z písmenového nápisu.³⁰ Technika malované výzdoby je příznačná pro novokřtěnské prostředí: Motivy jsou nanášeny růžkem nebo kukačkou³¹ bílou hlinkou na rezný, jednou pálený stěp a pak překryty transparentní polevou. Z dalších tvarů pro společné stolování se dochovaly zlomky z velkých džbánů, konvic s výlevkami a chladicích džbánů s uzavřeným ústím, určených nepochybně na víno nebo pivo. Tyto tvary se mohly vyrábět i pro cizí spotřebitelské prostředí, pro měšťanské a šlechtické vrstvy domácího obyvatelstva. Formy společného života a hygieny příslušníků novokřtěnské obce dokládají hliněná umývadla s dvěma horizontálními uchy, která mají jednoduchou hlinkovou výzdobu (obr. 10, 11),³² a dvojuché válcovité nádoby se širokým okrajem – nočníky, nacházené i v jiných novokřtěnských lokalitách.³³ Oba druhy rovněž nemusely sloužit jen pro vlastní potřebu, ale mohly se dodávat i do domácího spotřebitelského prostředí.

Velmi početnou součástí nálezového fondu z Ostrožské Nové Vsi tvoří kamnářská keramika, představující celou výrobní škálu od prostých rezných a polévaných kachlů až po doklady z okruhu fajánsové technologie. Jedná se povětšinou o reliéfní kachle, jejichž motivika je známá i z jiných novokřtěnských výroben a které můžeme podle výzdoby rozdělit do několika skupin. Nejjednodušší je skupina dokladů, která výtvarně vychází z principu snížení základní plochy kruhovými prohlubněmi. Jsou to především kachle s mělkou miskovitou prohlubní na celé ploše, v rozích doplněné stylizovanými rostlinnými motivy. Tyto exempláře jsou většinou rezné se slídivým povrchem, jako náhražkou polevy.³⁴ Stejný

10. Umývadlo s jednoduchou hlinkovou výzdobou. Ostrožská Nová Ves. Foto J. Uherka.

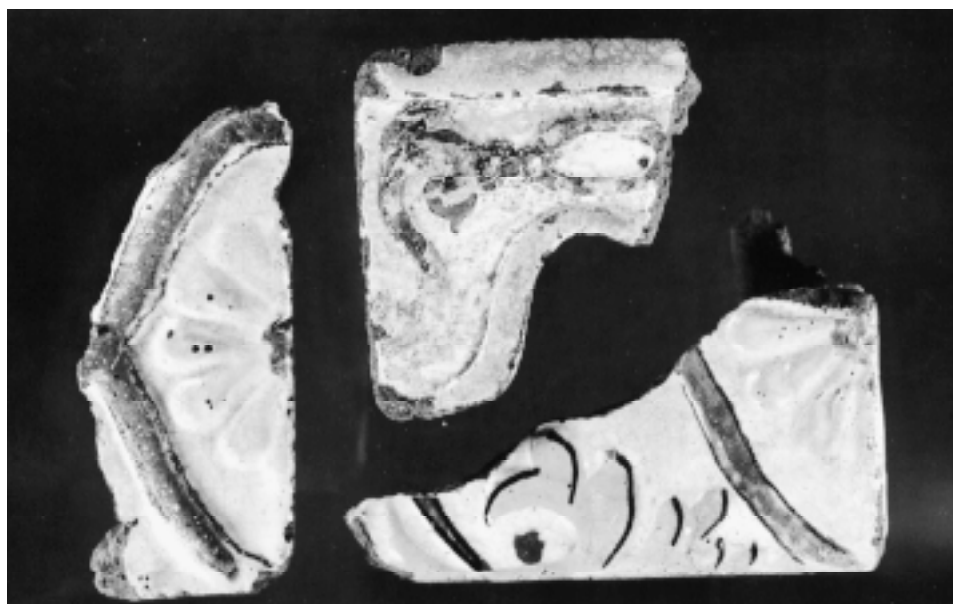

11. Umývadlo s jednoduchou hlinkovou výzdobou. Ostrožská Nová Ves. Foto J. Uherka.

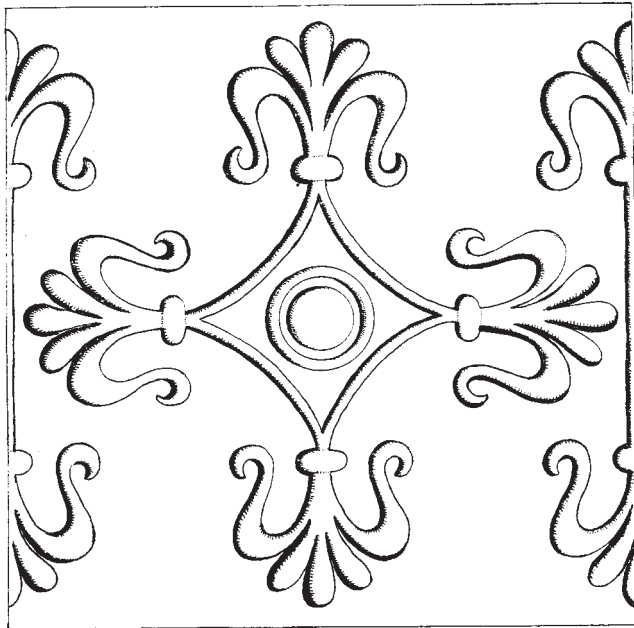
výtvarný princip uplatňují také kachle s pěti menšími kruhovými prohlubněmi na čelní ploše, které známe v jednodušší podobě s běžnými hrnčířskými polevami nebo opatřené fajánsovou světle modrou polevou.

Další skupinu tvoří doklady z okruhu tzv. mozaikové ornamentiky, jejíž princip spočíval ve výtvarném řešení celé plochy kamnového tělesa, a to v pravidelných a geometricky vymezených ornamentálních plochách, které vznikaly skládáním z jednotlivých kachlů. Jsou to zvláště dva vzory, vyskytující se v detailních ornamentálních obměnách pravidelně nejen v novokřtěnských výrobnách, ale i v domácím spotřebitelském prostředí.³⁵ První typ vytváří geometrickou motiviku překrývajících se kružnic, druhý má členění plochy v podobě proplétajících se srdcí, obojí je doplněno ve výplních obrazců stylizovanou rostlinnou ornamentikou. Oba typy těchto kachlů byly zhotovovány v jednodušší podobě se zelenou polevou, ale srdčkový typ je doložen i ve fajánsové verzi (obr. 12). Na bílém podkladě je vyznačena polychromie reliéfního dekoru v modré a žluté barvě (zelená chybí), ohraničení motivů je provedeno manganovými konturami. K těmto základním kachlům srdčkového typu příslušely podobně motivované korunní akrotérie, nesoucí stejnobarevnou polychromii bez přítomnosti zelené barvy.³⁶ V nálezovém fondu se zachovaly i další vzory mozaikových kachlů, které však nedávají možnosti spolehlivé rekonstrukce uceleného dekoru. Zobrazují obvyklou pozdně renesanční motiviku vegetabilního charakteru, zasazenou v geometricky vymezených plochách, úprava povrchu má trojí provedení. Kromě obvyčejné zelené polevy je zastoupen i další způsob pojednání povrchu, který byl v tomto období oblíbený. Kachle byly nejdříve opatřeny bílým hlínkovým potahem a vypáleny. Před druhým pálením byl povrch kachlů překryt průhlednou polevou, do níž se ještě za mokra nastříkaly skvrny barevných polev, zelené, žlutohnědé a světle modré, které se rozpily do podkladu. Další variantou úpravy povrchu je fajánsová technika ve stejné barevnosti jako u předchozího typu srdčkových kachlů.

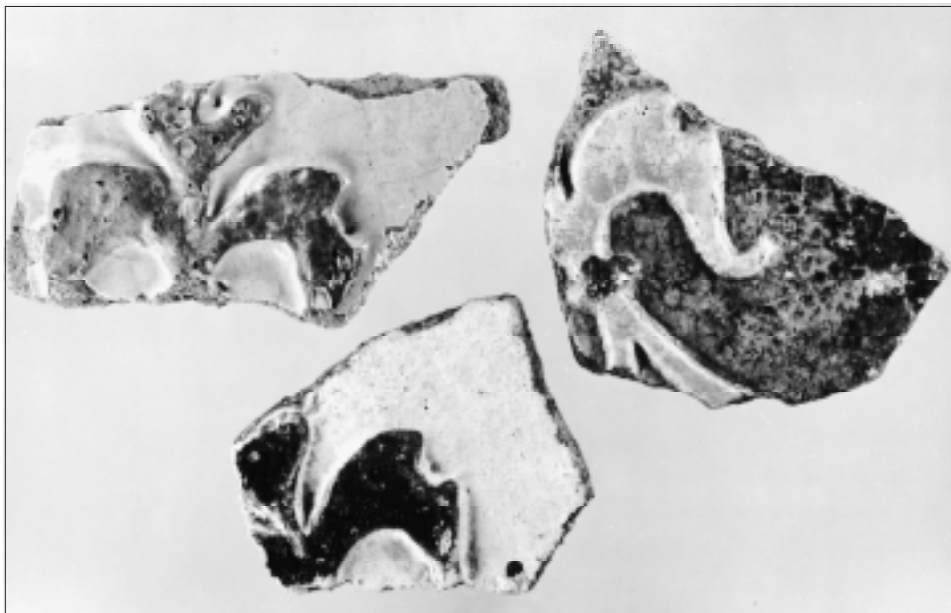
Jinou skupinu kachlů představují exempláře, jejichž čelní plocha zobrazuje ucelený námět, který nepotřeboval mozaikovou skladbu v ploše kamen. Je to především osobitý

12. Zlomky fajánsových kachlů s tzv. srdčkovým vzorem. Ostrožská Nová Ves. Foto L. Chvalkovský.

13. Rekonstrukce vzoru s kosočtvercovou kompozicí. Ostrožská Nová Ves. Kresba H. Landsfeld.

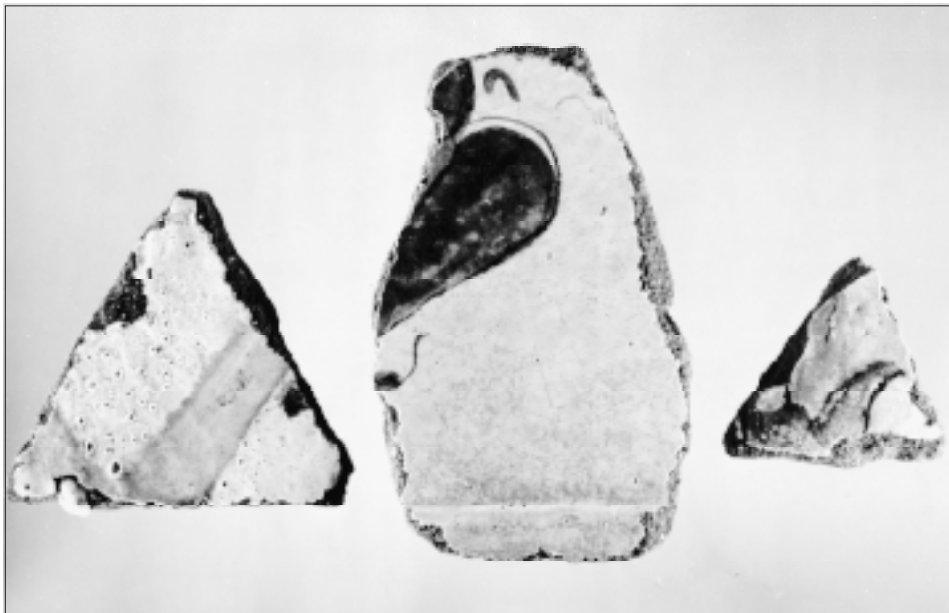

14. Zlomky fajánsových kachlů s kosočtvercovou kompozicí. Ostrožská Nová Ves. Foto L. Chvalkovský.

15. Velkoformátový fajánsový kachel s portálovou kompozicí. Ostrožská Nová Ves. Foto L. Chvalkovský.

vzor, z jiných výroben prozatím nedoložený, představující kosočtvercovou kompozici uprostřed, s vypouklým kruhovým terčíkem a v rozích doplněnou stylizovanými rostlinnými motivy (obr. 13, 14). Tyto kachle jsou doloženy výhradně ve fajánsovém provedení a mají buď celoplošnou světle modrou polevu nebo na bílém podkladě tmavě modrou polychromii reliéfu, anebo opačný princip bílé polychromie s tmavě modrými doplňky na světlejším modrozeleném podkladě. K této skupině lze přiřadit ještě další vzor, který se dochoval nejlépe (obr. 15). Zobrazuje tzv. portálové členění čelní plochy, které je v obecném

16. Zlomky malovaných fajánsových kachlů. Ostrožská Nová Ves. Foto L. Chvalkovský.

měřítka pro renesanční kachle příznačné. V prostředí novoveské výroby se však jedná o hodně stylizovanou podobu a dekorativní pojetí původního architektonického motivu. Uvnitř portálu jsou umístěna proplétající se srdce s doplňkovými rostlinnými motivy. Tyto velkoformátové kachle³⁷ jsou pouze fajánsové a mají modrou a žlutou polychromii na bílém podkladě, ohraničenou manganovými konturami.

Do poslední skupiny patří sporadické zlomky fajánsových kachlů, které nejsou reliéfní, ale nesou celoplošnou malbu v modré a žluté barvě s manganovými konturami (obr. 16). Doklady jsou však natolik torzovité, že nelze uvést bližší poznatky o zobrazované motivice. Těmito doklady se dostáváme až ke skupině fajánsového nádobí, které je v nálezovém celku obsaženo nejmenším procentem.

Soubor zlomků z fajánsových nádob neposkytuje velké možnosti systematických poznatků o jejich morfologii a výzdobě. Z tvarů nádobí jsou zastoupeny kulovité džbánky, které byly snad nejtypičtějším produktem novokřtěnských keramiků, dále šálky, holby a válcovité nádoby s víky, sloužící k lékařským účelům nebo i pro uchování vzácnějších viktualií a přípravků v domácnostech. Dále se zachovaly zlomky z velkých žebrovaných nádob, jimiž mohly být mělké kruhové nebo oválné podnosy bez nožek a hluboké mísy pro stolování. Podařilo se zrekonstruovat větší část štíhlé konvice s dvěma řadami žebrování nad sebou (obr. 17); žebrování se provádělo z volné ruky, pouze mělké podnosy byly formovány z matrice. Několik zlomků pochází ze čtyřstěnné nádoby, opatřené nahoře kruhovým otvorem, kterou lze považovat za lavabo. Nádobí je nejčastěji bílé polévané a defektní, poleva mnohdy zčernala unikajícím kouřem při špatném vypalování nebo zpuchýřovatelá při vysokém žáru. Z jiných barevných variant se vyskytuje světle modrá a měděnkově zelená poleva. V poměru k polévanému fajánsovému nádobí bylo nalezeno jen málo režných jednou pálených polotovarů.

Velmi kuse se soubor vyjadřuje také k malbě (obr. 18). Dochovaly se pouze zbytky malířské výzdoby, zvláště u zlomků z lavaba; tento druh nádobí patřil vždy k nejhonosněji zdobeným výrobkům. Malba obsahuje převahu žluté a zelené barvy, modrá je používána méně. Je to podobné barevné užití, jaké jsme poznali i ve starobřeclavské dílně.³⁸ Malba

má důsledně manganovou kresbu a ohraničující kontury, tento projev řadí nalezené doklady do mladší výrobní fáze, která se formovala v období okolo roku 1610, případně po tomto datu.³⁹ Pouze jeden málo výrazný zlomek má kresbu a kontury provedené modrou barvou.

Z torzovitě uchované malby lze rozpoznat obvyklou motiviku novokřtěnských fajánsí, tvořenou různě stylizovanými květy s úponky, a běžné jsou i doplňkové motivy, které v pásech rámovaly hlavní dekor. Malířské provedení je pečlivé a dokonalé, dává tušit zručného malíře s výrazným rukopisem. Dlouhé, spirálovitě stočené úponky ukazují na jistou ornamentální souvislost s dochovaným žebrovaným džbánkem roku 1620.⁴⁰ Se stínováním listů a s obdobným charakterem doplňkových dekorů se setkáváme také u lékárenské nádoby s víkem z roku 1609.⁴¹ Přesto však oba případy podobností mohou být náhodné a nelze s určitostí jejich provenienci spojit s Ostrožskou Novou Vsí.

Ačkoliv je fajánsově nádobí ve své torzovitosti jen málo průkazné pro poznání bližšího charakteru motiviky, malby a malířských rukopisů novoveské dílny a nepřispívá ani k přesné identifikaci žádného z dochovaných dokladů,⁴² přesto umožňuje formulovat určité poznatky, které z ostatních nálezů nevyplývají. Je to především časové určení nálezového celku do druhého desetiletí 17. století, nejspíše však až do posledního období činnosti dílny. Známe nálezovou situaci z jiných výroben a víme, že dílenský odpad byl vyvážen na skládku, a to i do vzdálenějších míst od vypalovací pece,⁴³ jejíž bezprostřední okolí muselo být z provozních důvodů čisté a přístupné. Je tedy logické, že pokud se v okolí pece nachází skládka odpadu, musela vzniknout nedlouho před ukončením provozu dílny. Odpadní skládku novoveské dílny, která by přinesla doklady ke starší výrobní fázi, je tedy nutno hledat v jiném místě areálu.

17. Rekonstruovaná fajánsová konvice s měděnkově zelenou polevou. Ostrožská Nová Ves. Foto F. Huml.

18. Zlomky malovaného fajánsového nádobí. Ostrožská Nová Ves. Foto L. Chvalkovský.

Je však pravděpodobné, že dílna v Ostrožské Nové Vsi nemusela vyrábět fajáns od jejích počátků v novokřtěnském prostředí, datovaných do devadesátých let 16. století, jak bylo doloženo například pro Strachotín a vyplývá i z rozborů dosavadních nálezů z Podivína. Některé dílny vznikaly zřejmě až v navazujícím období, kdy byla výroba fajánsi už dodatečně vyzkoušena a technologicky stabilizována a vyvstávala potřeba pokrýt zvyšující se poptávku po fajánsovém nádobí. Počátky produkce těchto dílen mohly být závislé i na dalších vnitřních i vnějších faktorech, rovněž mohly vyplývat z dějinných souvislostí. Násilné přerovy ekonomického rozvoje v důsledku válečných událostí, jako bylo například zničení mnoha novokřtěnských sídel v roce 1605 při bočkajovském vpádu, určitě také spolupůsobily v otázce zavádění fajánsové produkce do obnovovaných výroben. Tak třeba u Staré Břeclavi bylo zjištěno, že začátek tamní výroby fajánsi mohl souviset právě s obnovou sídla po zhoubném vpádu bočkajovců.⁴⁴ A pokud se týká vnitřních podmínek, trvalo jistě určitou dobu, než byla vybudována síť novokřtěnských dílen na fajáns, což záviselo více na vyškolení vhodného dílenského personálu než na finančních otázkách. Veškeré náklady na řemeslnou výrobu pokrývala ze společného zdroje novokřtěnská obec, která zajišťovala také centrální zásobování dílen surovinami a na druhé straně soustřeďovala hotovost z prodeje výrobků.

Dostáváme se tak až k otázkám vnitřní organizace řemeslné výroby u novokřtěnců, které se nám postupně odkrývají při zkoumání jednotlivých výroben. Jedním z nejpozoruhodnějších poznatků je to, že některé dílny se mohly specializovat – nebo lépe řečeno více zaměřovat – na určitý druh keramické výroby. Viděli jsme, že v Ostrožské Nové Vsi a rovněž ve Staré Břeclavi se provozovalo více kamnářství a z něho zvláště zhotovování fajánsových kamen. Podobné zaměření bylo zjištěno také v Tavíkovcích, kde nalezené kamnářské výrobky – ovšem nikoliv fajánsové – tvoří podstatné procento nálezového celku.⁴⁵ Může být otázkou, do jaké míry je tento zachycený stav momentální a závislý na vnějších okolnostech, například v souvislosti s konkrétní zakázkou. Stavba třetí a největší pece v Ostrožské Nové Vsi mohla být závislá právě na větší objednávce fajánsových kamen.

Naproti tomu při hodnocení jiných lokalit nacházíme odlišnou situaci, kdy produkce fajánsových kamen nebyla zjištěna vůbec nebo pouze v malé míře, ale ani výroba obyčejné kamnářské keramiky nebyla výrazná, jako je třeba příznačné pro Strachotín a snad i Vaceňovice.⁴⁶ Tady však nacházíme rozvinutou produkci fajánsového nádobí, která je doložena relativně vysokým procentem nálezů.

Tyto zjištěné okolnosti zřetelně vypovídají o systému práce a organizace keramické výroby u novokřtěnců. Domnívám se, že kromě výroby nádobí a kachlů pro vlastní potřebu pracovaly novokřtěnské dílny pro veřejnost pouze na zakázku. Tedy nikoliv na sklad a pro volný prodej na trzích. Ostatně dochované fajánse mají povětšinou individuální charakter, který by byl dokladem této teze, jsou opatřeny monogramy, erby a letopočty podle přání zákazníka.

V praxi mohla rovněž existovat převaha specializace některých dílen i podle personálního obsazení a dovednosti pracovníků. Lze akceptovat základní poznatek, že fajáns se vyráběla v každé keramické dílně novokřtěnců, které však nebyly zastoupeny v každém sídle novokřtěnců. Typickým příkladem dílny produkující ve větší intenzitě fajánsové nádobí může být Strachotín, naopak obě zmíněné lokality Ostrožská Nová Ves a Stará Břec-lav se zaměřovaly více na výrobu fajánsových kachlů. Rozdíl mezi nimi a uváděným Strachotínem spočívá také v tom, že u nich je doložena jen mladší výrobní fáze, zatímco u Strachotína spočívá těžiště nálezů právě v prvním výrobním období od počátku produkce fajánsí.

Pro vytvoření nové sumy poznatků o fajánsové výrobě moravských novokřtěnců nevy-stačíme už s dosavadními nálezy, které známe především zásluhou obětavé práce H. Land-sfelda.⁴⁷ Bude nutno provádět archeologické průzkumy v dalších lokalitách, a to na bázi profesionální metodiky, která přináší kromě hmotných dokladů také věrohodné podklady pro interpretaci nálezů a poznávání vnitřních souvislostí novokřtěnské obce.⁴⁸

Poznámky:

- 1 P a j e r, J.: *K počátkům habánské keramické výroby na Moravě*. In: Jižní Morava 32, 1996, str. 83–93; P a j e r, J.: *Origins of Anabaptist Ceramics in Moravia: Archaeological Perspectives*. In: *The Potters Art: Contributions to the Study of the Koerner Collection of European Ceramics*. Vancouver 1997, str. 87–107; P a j e r, J.: *Novokřtěnci na Moravě (Úvodní poznámky k metodice studia)*. In: Slovácko 39, 1997, str. 9–23.
- 2 P a j e r, J.: *Výzkum habánské lokality ve Strachotíně (okr. Břeclav)*. Vlastivědný věstník moravský 37, 1985, str. 314–319; P a j e r, J.: *Habánské keramické středisko ve Strachotíně (Předběžné zhodnocení výzkumu)*. In: Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji. 30 let Krajského střediska Státní památkové péče a ochrany přírody v Brně. Brno 1989, str. 190–207; P a j e r, J.: *A Hoard Find of Pottery from the Area of the Habaner (Anabaptist) Court at Strachotín*. In: *Studies in Postmediaeval Archaeology*. Praha 1990, str. 169–202.
- 3 P a j e r, J.: *Novokřtěnci v Podivíně*. In: Podivín. Vlastivědný sborník jihomoravského města. Podivín 1997, str. 184–193.
- 4 P a j e r, J.: *Novokřtěnci ve Staré Břeclavi (K možností identifikace novokřtěnských fajánsí podle archeologických nálezů)*. In: Jižní Morava 34, 1998, str. 53–72.
- 5 Tato lokalizace se uvádí v poznámkovém komentáři u všech publikovaných novokřtěnských kronik. Srov. B e c k, J.: *Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Österreich-Ungarn*, Vídeň 1883; W o l k a n, R.: *Geschicht-Buch der Hutterischen Brüder*. Standoff-Colony 1923; Z i e g l - s c h m i d, A. J. F.: *Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder*. New York 1943. Nesprávná lokalizace přetrvává z neznalosti příslušné literatury i v novějších pracích. Srov. Z e m a n, J. K.: *Historical Topography of Moravian Anabaptism*. Goshen 1967, str. 53; Z e m e k, M.: *Habáni na jižní Moravě II (1561–1622)*. In: Jižní Morava 16, 1980, str. 60 a 70.
- 6 Srov. H r u b ý, F.: *Die Wiedertäufer in Mähren*. Lipsko 1935, zvláštní otisk z časopisu Archiv für Reformations-Geschichte 30–32, 1933–1935, str. 109–110.

- 7 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 459.
- 8 Srov. L a n d s f e l d, H.: *Po stopách novokřtěnců*. In: Úprkům kraj 1(3), č. 1(9), září 1942, str. 6–7. V citované stati M. Zemka se mylně uvádí rok 1598 a držení čtvrtlánu, jako pramen je označena Děkanská matrika v Uherském Hradišti. Srov. Zemek, M., c. d., str. 60 a pozn. 79 na str. 77.
- 9 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 632.
- 10 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 639; Wolkan, R., c. d. str. 489.
- 11 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 632.
- 12 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 734.
- 13 Z i e g l s c h m i d, A. J. F., c. d., str. 736.
- 14 B e c k, J., c. d., str. 408.
- 15 Srov. Č e r n o h o r s k ý, K.: *Moravská lidová keramika*. Praha 1940, str. 54.
- 16 Tehdy byly známé zvláště dva objevy H. Landsfelda, a to nález novokřtěnské keramické dílny v Košolné, zničené při turkotatarském nájezdu v roce 1663, a průzkum rozsáhlého střepniště sobotišských keramiků. Srov. P a j e r, J.: *Kouzlo keramiky (Vzpomínka na Heřmana Landsfelda)*. Národopisné aktuality 31, 1984, str. 237–246.
- 17 Ještě před vznikem Slovenského štátu se manželé Landsfeldovi přestěhovali z Modry do Strážnice, rodného města Alžběty Landsfeldové. Jejich hlavním úsilím bylo zařídit rodinný dům a zahájit výrobu keramiky, kterou strážnická dílna začala produkovat v roce 1940. Při přestěhování došlo také k převozu všech sbírkových předmětů a vykopávek slovenské proveniencce. Vykopávky byly získány na základě oficiálního povolení slovenských úřadů pro paušální výzkum sídel novokřtěnců na Slovensku. H. Landsfeld předpokládal, že podobné oprávnění mu bude bez potíží vystaveno i pro Moravu.
- 18 V německy psané odpovědi na Landsfeldovu žádost ze dne 12. 4. 1942 uvádí Památkový úřad v dopise ze dne 27. 4. 1942. Nelze vystavit obecně platné povolení, ale úřad je ochoten udělovat oprávnění pro jednotlivé obce, ovšem žádá o sdělení, která místa chce Landsfeld zkoumat a s kým bude spolupracovat. (Podepsán je zástupce německého přednosty dr. K. Kühn). Příčinou pro neudělení povolení nebyla nadřazenost okupačních úřadů, ale hlavní překážkou bylo to, že H. Landsfeld nebyl profesionálním archeologem, ale pouze amatérským – byl v tomto oboru poučeným a znalým – badatelem. (Citované doklady jsou uloženy v archivu Městského muzea ve Strážnici.) Dalším důvodem bylo i to, že německé vedení Památkového ústavu a Zemského muzea plánovalo vlastní archeologické výzkumy novokřtěnských lokalit. Jak se dovídáme ze soudobého tisku, ověřovalo muzeum v roce 1942 77 míst a na některých byly provedeny výkopy. V článku se uvádí objev vypalovací pece v Dambořicích a nálezy fajansových střepů s letopočty z Podivína. (Srov. článek *Spuren der mährischen Wiedertäufer*. Der Neue Tag, 3. 1. 1943, str. 3.) Z tohoto pohledu byl vlastně postoj Památkového ústavu k H. Landsfeldovi velmi solidní a nelze se divit, že úřady chtěly mít vykopávkové práce pod kontrolou.
- 19 Památkový úřad nařídil dopisem ze dne 27. 5. 1942 dočasné zastavení vykopávek a předání všech nalezených předmětů do Slovákckého muzea v Uherském Hradišti. K předání měl být přiložen seznam exemplářů, který mělo obdržet také Zemské muzeum a Památkový úřad v Brně. Odevzdání nálezů mělo být nahlášeno přednostovi úřadu. Toto nařízení Památkový úřad urgoval ještě telegramem ze dne 14. 6. 1942. Zachoval se koncept Landsfeldovy odpovědi a předloha, kterou mu sestavil dr. A. Václavík, tehdejší pracovník Slovákckého muzea a pozdější profesor národopisu v Brně. (S dr. Václavíkem se manželé Landsfeldovi dobře znali ještě ze Slovenska, kdy mu požízovali kresebnou dokumentaci pro jeho monografii Podunajská dedina.) V konceptu se mimo jiné uvádí: *Podotýkám, že novinářské zprávy o nálezů jsou v mnohém směru úplně falešné. Tak např. nebyla nalezena ani jediná celá nádoba nebo kachel, nýbrž výhradně jen zlomky*. To ovšem nebylo pravda.
- 20 Učitel a archeolog V. Hrubý, tehdejší spolupracovník Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, informoval o tom Landsfelda v dopise ze dne 22. 11. 1942:
Vážený mistře, byl jsem na sjezdu musejníků v Brně ve dnech 20. a 21. t. m. Při té příležitosti přišel ke mně ředitel Zemského musea p. Dr. Hucke a ptal se mě na Vás a na nálezy z Ostrozské Nové Vsi. Tak jsem mu řekl, že předměty jsou již zajištěny, že je máte doma připraveny. Pan ředitel mi ale důtklivě kladl za povinnost, abych Vám sdělil, že máte co nejdříve veškeré nálezy, tedy nejen střepy, ale i celé nádoby, být by byly dnes i v jiných rukou, ihned převézt do Slovákckého

musea. Dává termín nejpozději do 10. prosince t.r., jinak prý bude nucen zakročit policejně. Soukromě Vám sdělují, že byly již u nás na Moravě na základě Vám známého nařízení pokutovány 2 osoby pokutou 30.000 K a půl roku vězením. Tento rozhovor končil p. ředitel slovy: je mi líto, že musím postupovat takovým způsobem proti tak horlivému (tüchtig) pracovníku, jako je pan Landsfeld. Prosím, nezlobte se na mne, že Vám takovým způsobem píši. Jistě rače pochopit, že rozkaz tento musím Vám vyřídit.

- 21 Vyplyvá to i z dopisu ředitele Uměleckoprůmyslového muzea v Praze dr. Heraina, který H. Landsfeldovi píše 5. 1. 1943: *Píšete, že se hned po svátcích celý Váš výkop odveze do Slovákého musea v Uherském Hradišti. Nutno opravdu s převozem tolik pospíchat? Nebylo by lépe, abyste si ony střepy ještě dále studoval doma? Nejen proto, že bych je rád spatřil, ale abyste je měl také po ruce, dokud budete psát.*
- 22 Odevzdané nálezy z Ostrožské Nové Vsi, obsahující povětšinou podřadnější střepy hrnčářského nádobí a kachlů, byly použity v expozici Slovákého muzea jako aranžované střepniště v okolí rekonstruované vypalovací pece. Jejich další osud byl však neblahý. Když se koncem padesátých let rušila stálá expozice, nechal tehdejší ředitel Slovákého muzea J. Jančář keramickou pec i s nálezy vyvézt a „utopit“ v řece Moravě. Po smrti H. Landsfelda při rozprodávání sbírky byla část jeho nálezů z Ostrožské Nové Vsi zakoupena pro Slováké muzeum a je uložena v jeho sbírkách. Z hlediska věrohodnosti, tzn. identifikace těchto nálezů, je nutno uvést ještě skutečnost, že po roce 1945, kdy už nehrozilo nebezpečí zabavení nálezů, nebyly všechny exempláře opatřeny novými popisy a část nese ještě staré označení „So“ nebo podtržené S (tj. Sobotište). Při třídění vykopávkových sbírek z pozůstalosti H. Landsfelda bylo provedeno jen základní rozčlenění a pořízen soupis podle skutečných lokalit, jednotlivé exempláře však nebyly nově označeny. (Základním zpracováním sbírky jsem byl pověřen jako tehdejší odborný pracovník Ústavu lidového umění ve Strážnici, který uvažoval o zakoupení všech Landsfeldových sbírek. Podle střídajících se ředitelů a změn koncepce této instituce se však tento záměr realizoval jen částečně.)
- 23 O objevu bezprostředně informovaly i novinové články. Srov. *Nejstarší habánská pec na Moravě. Moravské slovo*, 15. 5. 1942; H u s e k, J.: *Odkud přišli habáni na Moravu? K objevu habánské pece na Slovákku. Moravské slovo*, 31. 5. 1942. Srov. také L a n d s f e l d, H.: *Jak byly nalezeny habánské pece v Ostrožské Nové Vsi. Slováká jiskra*, 7. 1. 1970. O rekonstrukci pece ve Slovákém muzeu píše P o s p í š i l, J.: *Habáni v Nové Vsi Ostrožské. Vlastivědný sborník okresu Uh. Hradištského 1949*, str. 27–30.
- 24 Srov. L a n d s f e l d, H.: *Habánsko-keramické vykopávky v Ostrožské Nové Vsi. Zprávy České keramické společnosti 19*, 1942, č. 4, str. 153–160; L a n d s f e l d, H.: *Stav keramických vykopávek u nás v poslední době*. In. *Lidové hrnčářství a džbánkařství. Praha 1950*, str. 240–252 (reprint ze *Zpráv České keramické společnosti 22*, 1945); L a n d s f e l d, H.: *Výroba habánské keramiky ve světle vykopávek. Český lid 40*, 1953, str. 205–212; L a n d s f e l d, H.: *Habánské památky. Strážnice 1970*. V doplňovacích výzkumech menšího rozsahu pokračoval Landsfeld v Ostrožské Nové Vsi ještě v letech 1949–1953. Je však nenahraditelnou ztrátou, že základy pece nebyly ponechány na místě nálezů, ale při rozebírání pro muzejní rekonstrukci byly prakticky úplně zničeny. Proto zde nelze provést revizní výzkum.
- 25 U nálezů z Ostrožské Nové Vsi bylo výhodné, že podmínky byly příznivé pro větší plošný výzkum (zájem majitele pozemku, volná plocha pro odkrytí, nevelká hloubka od povrchu terénu). Další nález vypalovací pece ve Staré Břeclavi nepřinesl tolik průkazných svědectví, protože výzkum se vyznačoval celkovou prostorovou stísněností (nevhodnost parcely pro plošný odkryv, značná hloubka nálezů). Srov. P a j e r, J.: *Novokřtěnci ve Staré Břeclavi*, c. d. Landsfeldovy nálezy novokřtěnských vypalovacích pecí jsou typologicky shodné s doklady, známými ze závěrečné fáze moravského a slovenského lidového džbánkařství. Jako praktický keramik dovedl H. Landsfeld spolehlivě rozlišit funkci těchto zařízení, s jejichž relikty se ostatně ještě sám setkával v období své keramické výuky i při vlastních terénních výkumech.
- 26 Tato interpretace vychází z analogií u lidového džbánkařství (Morava, západní Slovensko), z něho je použito také názvosloví. Srov. příslušné příspěvky v práci L a n d s f e l d, H.: *Lidové hrnčářství a džbánkařství*, c. d.

- 27 Původ těchto pomůcek je zřejmě v italském prostředí, uvádějí se v příručce o výrobě renesančních fajánsí. Srov. P i c c o l p a s s o, N.: *I tre libri dell arte del vasajo*. Pesaro 1879, tab. 9.
- 28 Na základě tohoto teoretického předpokladu je zpracováván fond fajánsí, který byl získán při výzkumu ve Strachotíně. Podle výsledků z rozborů bude možno odhadnout přibližnou výši roční produkce fajánsí této dílny.
- 29 Srov. P a j e r, J.: *K počátkům habánské keramické výroby na Moravě*, c. d., str. 89; P a j e r, J.: *Origins of Anabaptist Ceramics in Moravia*, c. d., str. 102.
- 30 Nápis má spíše dekorativní charakter než významový. Nápisové dekory jsou u hrnčářského nádobí spíše výjimkou, jsou zastoupeny rovněž v nálezovém fondu ze Strachotína.
- 31 Srov. L a n d s f e l d, H.: *Hliněná „kukačka“ jako zdobný nástroj evropských hrnčírů*. *Národopisný věstník československý* 31, 1949, č. 1–2, str. 56–70.
- 32 Původ tohoto typu nádobí lze hledat nejspíše v západoevropském renesančním hrnčářství. Srov. W a l c h e r - M o l t h e i n, A.: *Bunte Hafnerkeramik der Renaissance*. Vídeň 1906, obr. 73 na str. 37.
- 33 Velmi častý byl jejich výskyt ve Strachotíně. Srov. poznámku 2.
- 34 U vypalovací pece v Ostrožské Nové Vsi se vykopala také část nádoby obsahující tuto surovinu – slídu. Slídování povrchu kachlů je zdobná technika známá už ze středověkého výrobního prostředí.
- 35 Srov. P a j e r, J.: *Počátky novověké keramiky ve Strážnici*. Strážnice. 1983, obr. 53/1 na str. 112 a obr. 58/1 na str. 117. Výskyt novokřtěnských kamen je ve Strážnici doložen i v soudobých písemných pramenech (1610): „*Co se pak dotýče kamen bud zelených, bílých aneb jakékoliv barvy dělání, v tom nemá domácím od žádných přespólních hrnčírů žádná překážka činěna býti, toliko sami novokřtěníci se z toho vyjímají, kterýmž svobodno jest kdož by kolik jich se v tom dožádal kamna všelijaké barvy tu v městě Strážnici dělati.*“ Srov. L a n d s f e l d, H.: *Hrnčářské cechovní pořádky strážnické z roku 1610*. In: *Lidové hrnčářství a džbánkářství*, c. d., str. 235.
- Není vyloučeno, že některé z nalezených dokladů ve městě mohou pocházet právě z výroby v Ostrožské Nové Vsi.
- 36 Díky svým vlastnostem, především značné rozpíjivosti, lze zelenou barvu považovat spíše za doplňkovou (výplně listů a ornamentálních motivů), nevhodnou pro samostatnou kresbu. Je však možné, že použití zelené barvy vycházelo i z hlubších funkčních souvislostí, například z celkového výtvarného názoru na barevnost kamen u novokřtěnců.
- 37 Tyto velkoformátové kachle byly určeny pro sídla bohatých zákazníků, nejčastěji pro moravskou šlechtu.
- 38 Srov. P a j e r, J.: *Novokřtěníci ve Staré Břeclavi*, c. d., str. 60.
- 39 Srov. K u d ě l k o v á, A. – Z e m i n o v á, M.: *Habánská fajans*. Praha 1961, str. 24.
- 40 Srov. Č e r n o h o r s k ý, K.: *Počátky habánských fajansí*. Opava 1931, obr. 26; Č e r n o h o r s k ý, K.: *K počátkům fajansové výroby na území Československa*. *Český lid* 39, 1952, obr. 14; K y b a l o v á, J. – N o v o t n á, J.: *Habánská fajans 1590–1730*. Praha–Brno 1981, str. 33 a obr. 49 na str. 110.
- 41 Srov. Č e r n o h o r s k ý, K.: *Počátky habánských fajansí*, c. d., obr. 33.
- 42 Podle nejbližší vzdálenosti Ostrožské Nové Vsi od Buchlova, centra zástřízlovského dominia, jsem vyslovil domněnku, že známé prořezávané podnosy z roku 1602, opatřené aliančními erby Zástřízlvů a Kotvrdovských z Volešničky, mohly být vyrobeny právě v této dílně. Srov. K y b a l o v á, J.: *Keramická sbírka Hugo Vavrečky*. Praha 1995, str. 2–3. Možné doklady k potvrzení této domněnky musí být však obsaženy ve starších výrobních fondech, než získal H. Landsfeld. Jinou výrobní lokalitou pro předpokládanou provenienci buchlovských podnosů by mohly být Žádovice, rovněž nepříliš vzdálené od Buchlova. Domnívám se, že tyto hypotézy jsou užitečné, i když se v praxi nemusí vždy potvrdit.
- 43 Srov. P a j e r, J.: *Novokřtěníci na Moravě*, c. d., str. 13. Vyvážení dílenského odpadu bylo zjištěno v Podivíně a ve Strachotíně.
- 44 Srov. P a j e r, J.: *Novokřtěníci ve Staré Břeclavi*, c. d., str. 61.
- 45 L a n d s f e l d, H.: *Stav keramických vykopávek*, c. d., str. 249.
- 46 Srov. L a n d s f e l d, H.: *Stav keramických vykopávek*. c. d., str. 242–243. Kromě zjišťovacích průzkumů H. Landsfelda provádělo ve Vacenovicích výzkum také Umělecko-průmyslové muzeum

v Brně. Nálezový fond je zčásti uložen ve sbírkách tohoto muzea v Brně, ale z větší části byl deponován bez využití v muzeu ve Slavkově. Jeho zpracování by rovněž přineslo mnoho nových poznatků.

47 Kromě jmenovaných lokalit byly získány ještě menší soubory střepů z Podivína, Trstěnic a Dambořic.

48 Ve své další výzkumné činnosti, týkající se fajánsové výroby moravských novokřtěnců, bych se chtěl zaměřit na prozkoumání naleziště v Pouzdřanech. Zde byl v roce 1584 vydán první známý keramický řád novokřtěnské obce, který se sice nezmiňuje ještě o produkci fajánsí, ale nepřimo dokládá keramickou výrobu. Pouzdřany byly velkým a lidnatým sídlem novokřtěnců, lze zde oprávněně předpokládat i výrobu fajánsí, a to snad už od jejích počátků.

PhDr. Jiří Pajer, CSc. (n. 1948), etnograf a archeolog, působí jako samostatný vědecký pracovník ve Strážnici, dříve pracoval v Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Zabývá se novověkou (postmedievalní) archeologií se speciálním zaměřením na novokřtěnskou keramiku, v oblasti folkloru zpracováváním a vydáváním zpěvníků lidových písní.

Wiedertäufer in Ostrožská Nová Ves

Zusammenfassung

Die Wiedertäuferkommunität in dieser Lokalität wurde 1570 gegründet, die Herstellung von Keramik und Fayence ist hier auch in schriftlichen Dokumenten belegt. Materielle Dokumente über die Herstellung von Keramikwaren zu entdecken, gelang dem Amateurforscher Heřman Landsfeld (1899–1984). Die von ihm geführte Prospektierung entdeckte im Mai 1942 den Untergrund eines Brennofens (Abb. 1–6), in dessen Umgebung sich der Abladeplatz für Werkstattabfälle befand. In der hiesigen Werkstatt wurde bis 1621 gearbeitet, als die Lokalität von ungarischen Truppen zerstört wurde.

Im Fundkomplex sind mit der höchsten Prozentzahl Tonwaren und Kacheln vertreten. Eine starke Gruppe bilden das Tongeschirr, das für die Zubereitung von Speisen in gemeinsamen Küchen diente, sowie die zum Tafeln bestimmte Keramik (Beispiele auf Abbildungen 8, 9). Die tägliche Lebensweise und hygienische Gewohnheiten in den Wiedertäuferkommunitäten werden mit Funden von Waschschüsseln und Nachttöpfen (Abb. 10,11) dokumentiert. In der Ofenkeramik werden übliche Kacheln, roh oder glasiert, und als Fayence hergestellte Kacheln unterschieden. Es handelt sich entweder um mehrfarbige Polychromie der Reliefe auf weißem und blauem Fond (Abb. 12–15) oder um Flächenbemalung (Abb. 16).

Das Fayence-Geschirr ist im Fundkomplex selten und unvollständig vertreten; nur ausnahmsweise konnte eine abgeschlossener Gestaltung eines Gefäßes rekonstruiert werden (Abb. 17). Außer weißer Glasur kommen auch Varianten in anderen Farben – in hellem Blau und Grünspanfarbe vor. Die Bemalung ist durch strahlende Farben (die sog. Hochtemperaturfarben) - Blau, Gelb und Grün – charakterisiert, wobei die Manganfarbe nur zur Zeichnung und begrenzenden Konturen diente (Abb. 18). Die Verwendung von Manganfarbe reiht die gefundenen Fayencen in die jüngere Periode, die sich in der Zeit um 1610 formte. Diesem Indiz nach kann der gesamte Fundkomplex auf das zweite Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts datiert werden. Die Analyse der erhaltenen Funde kann nicht mit Bestimmtheit klären, ob die Fayence-Herstellung in Ostrožská Nová Ves schon seit ihrer Anfängen, d.h. seit Ende des 16. Jahrhunderts vorhanden war. Die Unvollständigkeit der Funde ermöglicht nicht einmal, bei einigen Exemplaren, die in Museen- oder Privatsammlungen erhaltengeblieben sind, zu bestimmen, aus welcher Provenienz sie herkommen.

The Anabaptists in Ostrožská Nová Ves

Abstract

The Anabaptist community here was established in 1570. The pottery and faience manufacturing here is documented in writing. The material proofs of pottery manufacturing were discovered by amateur researcher Heřman Landsfeld (1899–1984). In May 1942, his field research unfolded a base of the scorching oven (fig. 1–6). In the proximity, a dump of workshop waste was found. The workshop functioned until 1621 when the settlement was destroyed by the Hungarian army.

The finds consist mostly of pottery and tiles. There was a numerous group of pottery dishes, used for cooking in common kitchens, as well as pottery designed for catering (for examples see fig. 8, 9). The everyday life and hygiene of the Anabaptist communities is illustrated by finds of washing bowls (fig. 10, 11) and chamber pott. The tiles are common (either plain or dipped), or faience, making use of the same technology as the faience dishes. It is either polychrome color relieves on white and blue primer (fig. 12–15), or flat painting (fig. 16).

The faience dishes are represented scarcely and in fragments. The cases when the original appearance of a dish could have been reconstructed are exceptions (fig. 17). Besides the white dip, other color variants were found – pale blue and verdigris green. The painting is characterized with common colors of the so-called high fire. It uses blue, green and yellow. Manganese color was used for line art and contouring (fig.18). The use of manganese color indicates that the discovered faience comes from the later phase, which was forming around 1610. This fact entitles us to estimate the origin of the whole set of finds at the second decade of the 17th century. It is impossible to judge from the analyses of the finds, whether the faience production existed in Ostrožská Nová Ves ever since its beginning in the late 16th century. The fragmentary nature of the finds does not allow us to determine the locality of other pieces, preserved in private or museum collections.

POLITICKÉ STRANY V UHERSKÉM HRADIŠTI A JEJICH SOUPEŘENÍ NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

Pavel Večeřa, Uherské Hradiště

Na přelomu 19. a 20. století proběhl v Uherském Hradišti proces vytváření a diferenciací politických stran. Jeho výsledkem bylo zformování dvou českých politických proudů, které mezi sebou zápasily o správu města.

V období, které sledujeme, tj. léta 1890–1914, je do určité míry zavádějící mluvit o politických stranách. Před 100 lety u nás teprve začíná proces politické diferenciací, který vede přes zakládání různých spolků a volných sdružení až k vytvoření masových politických stran. Celková politická nevyspělost českého veřejného života je zvláště patrna v regionálním měřítku.

Vývoj politických stran, resp. spolků v Uherském Hradišti, lze rozdělit do dvou základních etap. První z nich, vymezená devadesátými léty 19. století, je charakteristická ubývajícím vlivem německého obyvatelstva na veřejnou správu a rozvojem českých politických sil. S nástupem nového století pak politický život ve městě získává na radikálnosti vlivem soupeření českého liberálního proudu s konzervativní správou města.

Uherskohradištsko patřilo ve druhé polovině 19. století k politicky zaostalejším oblastem Moravy. Negativním faktorem působícím na jen pozvolna se rozvíjející český veřejný život byla skutečnost, že dvě největší města tohoto kraje – Uherské Hradiště a Uherský Brod – setrvala dlouhou dobu pod německou nadvládou.

Uh.Hradiště mělo zvláštní postavení - spolu s Brnem, Olomoucí, Jihlavou, Znojmem a Kroměříží patřilo k šesti moravským statutárním městům. Obecní záležitosti těchto měst se řídily zvláštními zemskými zákony. Pro Uh.Hradiště byl vydán roku 1867.¹ Město podléhalo přímo zemskému sněmu a výboru, resp. zemské vládě. V čele obce stál osmnáctičlenný obecní výbor, který ze svého středu volil obecní radu složenou z purkmistra a tří obecních radních (zákonem z roku 1899 došlo k rozšíření členů výboru na třicet a rady na pět). Volilo se ve třech volebních sborech podle výše zaplacených daní. Důležitým ustanovením obecního statutu byla samotná volba obecní samosprávy, jež probíhala veřejně a to tak, že příslušný volič sdělil volební komisi členy a náhradníky obecního výboru. Veřejná volba negativně ovlivňovala život ve městě. Vědělo se, jak ten který volič hlasoval a strana, které hlas nedal, ho – zvláště jednalo-li se o živnostníka – tvrdě napadala v tisku.

Ve městě dlouho přetrvával vliv německy mluvícího obyvatelstva. Německá komunita, tvořená i příslušníky židovského národa, převažovala nad českým obyvatelstvem až do osmdesátých let minulého století.² Národní hnutí se začalo prosazovat na půdě národní strany, k jejímž významným představitelům patřili dr. František Alois Šrom a dr. Josef Fanderlík, poslanec na zemském sněmu a říšské radě. Nemalou roli v boji o prosazení práv českého živlu sehrál tisk; od roku 1884 začal Antonín Mnohoslav Daněk vydávat první české noviny na Slovácku – Moravskou Slovač. Mezníkem ve vývoji Uh.Hradiště se staly obecní volby v roce 1886. Tehdy se proti německé ústavověrné straně spojila národní strana se stranou radnickou, tvořenou členy obecního výboru české národnosti zvolených na německé kandidátce a umírněnými Němci (např. starosta Jan Protzkar či jeho nástupce ve funkci Josef Stancl). Správa města tak definitivně přešla do českých rukou.³

Záhy se z původně jednolitýho proudu pod hlavičkou národní strany vydělila dvě politická seskupení. Konzervativní, staročeský proud, reprezentovaný prvním českým uherskohradištským starostou a zemským poslancem za staročechy Josefem Stanclm, se ori-

entoval spíše na zámožnější měšťanstvo - odtud název měšťanská strana. Opoziční, progresivnější proud, naleznuvší svou platformu na půdě nově vzniklé lidové strany brněnského advokáta a vydavatele Moravských Listů (pozdějších Lidových novin) Adolfa Stránského, hledal své příznivce mezi řemeslníky, živnostníky a inteligencí.

Právě sympatizanti lidové strany ovládli počátkem devadesátých let Český spolek politický, založený roku 1886, jehož účelem „jest šířiti a siliti vědomí práv národa českého a podporovati zájmy Čechů v Rakousku vůbec.“⁴ Činnost spolku měla spočívat především v pořádání schůzí, vydávání provolání, brožur, časopisů. Členstvo spolku tvořili kromě uherskohradištských i zástupci Kroměříže, Bzence, Hodonína, Kyjova a Uherského Brodu. Představitelé místních lidovců se uplatnili i v rámci země – do výkonného výboru lidové strany byli na sjezdu důvěrníků v Brně 6. 6. 1892 zvoleni Antonín Soják a František Vysloužil.⁵ Prvně jmenovaný patřil k dlouholetým národním činitelům na Uherskohradištsku, F. Vysloužil pocházel z Kroměříže. Patřil k proudu inteligence, jež na Slovácko přišla na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století. Valná část nově příchozích inklinovala právě k lidovecké větvi české politiky.

V prvních letech existence však byla aktivita opozice sporadická. Volebního klání ve městě se účastnila do té míry, že přijala vyhrazená místa na kandidátce měšťanské strany. Boj mezi oběma stranami se spíše odehrával v novinových člancích. Měšťanská strana prostřednictvím vydavatele Josefa Stancla ovládala Slovácké noviny, navazující na Moravskou Slovač. Opozice založila noviny Slovač. Slovač redaktora Jana Janči se již v prvních číslech profilovala jako list názorově spřízněný s lidovou stranou. Lidová strana se stavěla do role obhájkyně českých národních zájmů: „... strana lidová sleduje ideál ... který byl opuštěn politiky staročeskými – a tím jest: uskutečnění českého státního práva.“⁶ V obecním výboru pak zástupci opozice, zejména její nejagilnější člen F. Vysloužil, prosazovali kromě kontroly hospodaření města „počestění“ veřejného života, jako například zavedení českého jazyka do obecního úřadování či odstranění německých nápisů.⁷

Lidová strana – řečeno dnešní terminologií – se vůči národní straně konstituovala spíše doleva. Pravé, katolicky orientované křídlo národní strany, se počalo osamostatňovat v průběhu devadesátých let. Impulzem k tomu byla encyklika papeže Lva XIII. Rerum novarum, vyzývající k zakládání katolických politických stran a odborových organizací. Jako politické strany se katolické hnutí na Moravě etablovalo až ve druhé polovině devadesátých let. Roku 1896 vznikla katolická strana národní, jejíž organizační základnu tvořily katolicko-politické jednoty a o tři roky později pak křesťansko-sociální strana. Jejich rozdělení bylo víceméně formální, neboť při volbách postupovaly společně. V Uherském Hradišti byl politický katolicismus spojen se jménem advokáta Jana Sedláčka. Ten, počátkem devadesátých let ještě důvěrník strany národní, postupně inklinoval ke katolické straně národní. Katolicko-politická jednota v Uherském Hradišti vznikla roku 1892, obnovena byla roku 1896 (do té doby patřilo město pod působnost jednoty kyjovské).

Politický katolicismus na Uherskohradištsku měl tradičně silnou oporu zvláště mezi venkovským obyvatelstvem. V samotném městě se postupně sblížoval se staročechy. Obě skupiny spojovaly tradiční konzervativní hodnoty. Vztah místních vůdců opozice ke katolíkům byl zpočátku vstřícný: „...(strana katolicko-národní) není národu škodná a my můžeme vedle této strany také docela dobře pro požadavky národní pracovati.“⁸

V roce 1897 se konaly volby do říšské rady. Poprvé se uskutečnily v nově vytvořené V.kurii, která částečně kompenzovala neexistenci všeobecného volebního práva. V ní kandidovalo ve skupině Uh. Hradiště, Uh. Ostroh, Strážnice pět mužů. Zvítězil katolický kandidát Antonín Cyril Stojan v užší volbě proti samostatně kandidujícímu lidovci Františku Vránovi. Lidovci doplatili na neschopnost shodnout se na jednom jméně pro volby a jejich oficiální kandidát tak naprosto propadl.⁹

Celkové výsledky zemských i říšských voleb však potvrdily nástup lidové strany do čela moravské politiky. Její úspěch však paradoxně způsobil pozdější ústup ze slávy. Tím, že se lidová strana stala určující silou na Moravě, musela opoziční politika za každou cenu

ustoupit pragmatismu. Postupné sblížení se s konzervativními silami¹⁰ zásadně poznamenalo její vnitrostranický vývoj. Uvnitř strany sílily frakce usilující o návrat k opozičnímu kurzu.

Výrazem nespokojenosti se stávajícími politickými proudy na Moravě, tj. stranou národní, lidovou a spojenými katolickými stranami se stalo tzv. pokrokové hnutí. Na Moravě, kde proces politické diferenciaci zaostával za vývojem v Čechách, zahrnoval tento pojem více politických směrů. Společným jmenovatelem pro jednotlivé proudy (kromě odmítavého postoje k stávajícím politickým stranám) byl antiklerikalismus, zvýšený zájem o sociální otázky, snaha o zavedení všeobecného volebního práva.¹¹

Změny na politické mapě Moravy se odrážely i v regionu. V létě 1900 se ve městě ustavil „Politický spolek pokrokový pro Slovácko v Uherském Hradišti.“ Předsedou se stal advokát Alois Daněk. Při svém založení čítal spolek 29 členů, z nichž valná část působila v advokacii¹² (advokáti spolu s učiteli a úředníky tvořili ostatně základnu opozice ve městě). Pokrokový spolek de facto nahradil Český politický spolek, který se – po ovládnutí lidovou stranou – mohl stát odrazovým můstkem pro nástup liberálních sil ve městě. Jeho činnost však skomírala, předseda F. Vysloužil byl v tisku kritizován za pasivitu při zemských a říšských volbách.¹³

Pokrokové hnutí přineslo oživení do řad opozice ve městě. Po delší době¹⁴ zde opět – i když nakrátko – začal vycházet opoziční list – „Slovácký kraj“, vzniklý sloučením pokrokových týdeníků „Slovácko“ a „Náš kraj.“ Uherskohradišští pokrokáři v čele s Františkem Koželuhou se angažovali v zemském měřítku a usilovali o vytvoření jednotné pokrokové strany. Pro rozpory mezi jednotlivými regionálními organizacemi jejich snaha vyzněla naprázdno.

Volby do moravského zemského sněmu roku 1902 na Uherskohradištsku se nesly v duchu přiosťujícího souboje mezi pokrokáři a staročechy. Společný kandidát stran národní a lidové J. Stancl byl – díky svému silnému vlivu – nakonec bez boje opět zvolen zemským poslancem. Jeho protikandidát, zástupce uherskohradištského starosty a jeden z vůdčích představitelů opozice Jan Konečný, totiž z voleb odstoupil.

Vzrůstající sebevědomí opozice ji přimělo kandidovat v obecních volbách roku 1903 samostatně. V obecním výboru získala většinu a starostu Stancla vystřídal Jan Konečný, který v rámci opozice patřil k umírněným členům. Konzervativci se s výsledky voleb neshodli a podali protest, jež se týkal zneužití plných mocí a nedovolené agitace ve volební místnosti.¹⁵ Anulování volebních výsledků však stejně nedosáhli.

Od vítězství opozice ve volbách se situace ve městě ještě více zpolitizovala. Obě strany se vzájemně napadaly ve svých plátcích. Začal se projevovat negativní rys politické diferenciaci v regionálním měřítku. Národnostní dělítko ve městě „Němci–Češi“ vystřídala řevnivost mezi Čechy navzájem. Strany nehleděly na blaho obce, ale přemýšlely, jak pošpinit protivníka za každou cenu. Nový starosta Jan Konečný patřil k těm výjimkám, které se snažili otupovat ostří mezi oběma tábory. Jeho funkční období však trvalo krátce – roku 1905 náhle zemřel. Na jeho místo nastoupil dr. Václav Pitra.

První dekáda 20. století přinesla do politického života velké změny. Moravský pakt z roku 1905 vytvořením IV. všeobecné kurie ve volbách do moravského zemského sněmu trochu zmírnil nedemokratičnost zemských voleb a reforma volebního práva do říšské rady otevřela možnost volit širším vrstvám obyvatelstva. Pro 19. století typické tzv. honorační strany – tj. strany opírající se o jednotlivce, resp. spolky – vystřídala ve století dvacátém nutnost vystavět stranickou organizaci na pevně podchycené členské základně. Schopnost stran vypořádat se s novou situací se odlišovala. Většina z nich se změnami organizačních statutů a vypracováním uceleného programu snažila reagovat na nové skutečnosti. Ukázala se mj. i neživotoschopnost typické honorační strany, totiž strany národní. Její vliv se nyní omezoval pouze na dění v regionech a jednotlivých městech, jako bylo například Uherské Hradiště. I zde však staročeští předáci v zájmu udržení zbylých pozic stále více spolupracovali s jim nejbližšími politickými subjekty, tj. katolickými stranami. Sjednocení staro-

českého a katolického proudu v rámci měšťanské strany se odráželo např. v tom, že městská rada za vlády konzervativců přebírala protektorát nad akcemi pořádaných katolíky a členové měšťanské strany se jich hojně účastnili.

Přípravy k obecním volbám 1906 probíhaly v dosti nepřátelském ovzduší. Oba lokální listy – konzervativní Slovácké noviny i pokrokově laděná Nová Slovač – odsuzovaly žabomyší spor dvou hradištských stran, přitom ale neopomněly hanět protivníka. Měšťanská strana pojala předvolební boj značně emotivně.¹⁶ Samotné volby dopadly pro doposud vládnoucí „lidovo - pokrokovou“ stranu nepříznivě. Jak se již stalo tradicí, poražená strana podala proti volbě protest. Podle obecního statutu bylo vyřizování námitek proti regulérnosti voleb v kompetenci starého obecního výboru. Ten se však neměl k činu, a měšťanská strana, zastoupená J. Stanclm si na postup pokrokářů stěžovala na místodržitelství v Brně. Místodržitelství rozhodlo o rozpuštění starého obecního výboru a pověřilo správou města vládního komisaře Rudolfa Baillona.

Dosazení státního úředníka na místo samosprávy vnímaly obě strany negativně; každá ale nastalou situaci interpretovala po svém. Od voleb se život ve městě ještě více zfanatizoval a v novinách se množily nacionalistické a antisemitské útoky. List Nová Slovač dokonce v rámci tažení proti spolupráci měšťanské strany s Němci vyhlásil rubriku „Národní stráž“, jež měla být pranýřem pro „vlažné našince, kteří zapomínají tak snadně a brzy německo-židovské kopance.“¹⁷ Záležitosti kolem výsledků voleb se neúměrně protahovaly a nový obecní výbor se konstitoval až koncem roku. Staronovým starostou měšťané zvolili J. Stancla.

Uherskohradištsí pokrokáři si porážku v obecních volbách alespoň částečně kompenzovali posílením postavení jejich organizace v rámci celé Moravy. V dvanáctičlenném výkonném výboru, který měl za cíl sjednotit roztržštěnost jednotlivých pokrokových skupin, reprezentovali Uh. Hradiště předseda místního pokrokového spolku advokát Josef Seifert a dr. Trpík.¹⁸ Ve volbách do moravského zemského sněmu 1906 pak postavili prakticky dva kandidáty: v městské kurii J. Seiferta a v nově vytvořené všeobecné volební kurii F. Koželu, který v Uh. Hradišti určitou dobu působil.

Seifertovi se podařilo porazit Stancla nejenom v absolutních číslech, ale i v samotném městě. Ve všeobecné volební kurii přesvědčivě zvítězil kandidát katolicko - národní strany. Přes snahu uherskohradištských činitelů, vyzývajících ke společnému postupu stran lidové, agrární, pokrokové, národně sociální a sociálně demokratické,¹⁹ se nepodařilo sjednotit antiklerikální síly. Celkové výsledky zemských voleb potvrdily ztrátu výsadního postavení lidové strany a nástup spojených stran katolicko - národní a křesťansko - sociální.

Skutečným barometrem politických nálad mezi obyvatelstvem se staly až volby do říšské rady v květnu 1907, které se poprvé uskutečnily na principu všeobecného volebního práva. Témata předvolebních schůzí jednotlivých kandidátů reflektovala tendenci omezit vliv katolicismu ve veřejném životě. Manželská rozluka, vyloučení náboženství ze škol, odluka církve od státu či všeobecné volební právo i v obcích – to byly pro katolické strany naprosto nepřijatelné požadavky. Říšské volby na Moravě potvrdily nadvládu katolíků a úbytek poslaneckých mandátů lidovců. Z uherskohradištských činitelů se voleb účastnil vůdce místních katolíků Jan Sedláček, kterému v souboji s profesorem brněnské techniky Antonínem Smrčkem nepomohlo ani domácí prostředí.

Pokrokové hnutí mezitím přistoupilo k vytvoření vlastní politické strany. Za účasti uherskohradištských zástupců se moravská pokroková strana ustavila v květnu 1907 na sjezdu v Přerově. Návrh programu nové strany uveřejňoval ve svých číslech Moravský kraj.²⁰ Kromě obecných požadavků tiskové, spolčovací a shromažďovací svobody požadoval úplnou rovnost volebního práva. Právo volit měli mít všichni včetně žen. V sociální oblasti se představy pokrokářů stýkaly se sociálně demokratickým programem.

Po opětovném získání radnice se měšťanská strana tvrdě pustila do pokrokářů. Obviňovala je z vydrancování obecní pokladny a represivní politiky vůči středním stavům.²¹ Slovní přestřelky při jednání obecního výboru, obvyklé již v předchozí době, se nyní staly takřka

běžným koloritem. Nepřátelství mezi oběma tábory se přeneslo i na půdu tělovýchovy, kde vedle sebe koexistovaly Orel a Sokol. Pokroková strana bojovala proti straně měšťanské tak, že se prosazovala do vedení místních spolků, od politických až po sportovní, čímž vypudila příznivce „měšťanů“ a donutila je k zakládání vlastních organizací. Měšťanská strana pak proti opozici využívala prostředky, vyplývající z jejího výsadního postavení na radnici: sál městské Reduty, místa schůzí různých spolků i jednotlivců, odmítala někdy propůjčit opozici a raději tam uspořádala schůzi sama, což dosvědčují zápisy ze schůzí samosprávných orgánů, projednávající stížnosti opozičního předáka F.Vysloužila.

Představitelé politického katolicismu, povzbuzeni úspěchy při posledních volbách, zintenzivnili na Uherskohradištsku svoji činnost. Katolicko-politická jednota pořádala schůze téměř každý týden. Schůze měly povětšinou charakter pracovního setkání důvěrníků katolické národní strany a křesťansko sociální strany uherskohradištského okresu. V programu veřejných schůzí se odrážela dobová atmosféra: odmítání politiky liberálních a sociálních stran, vyzdvihování mravních hodnot katolíka, zdůraznění úlohy náboženství v životě. Národní katolíci se považovali za jedinou stranu uskutečňující „národní program.“ Stavět se do role jediného obhájce národních práv patřilo ostatně na přelomu století k „povinné výbavě“ českých politických stran.

Během roku 1910 vypršel tříletý funkční mandát obecního výboru. Opět ožily nesmiřitelné vášně mezi oběma tábory, proto stále více sílily hlasy pro usmíření rivalů. První krok ke kompromisu učinil F. Vysloužil. Nabídl druhé straně dohodu, jež by oběma stranám zaručovala po patnácti místech na radnici. J. Stancl souhlasil maximálně s deseti až dvanácti místy pro pokrokáře, což však dotyční odmítli.²² Uprostřed horečného vyjednávání předák lidovo-pokrokové strany F.Vysloužil zemřel.

Samotné volby musely být kvůli protestům proti sestavení volebních listin odloženy na březen 1911. Agitace stran přerostla v psychické i fyzické násilí uplatňované vůči voličům.²³ Ve volbách se potvrdilo letité pravidlo o dominantnosti stran v jednotlivých volebních sborech: měšťanská strana zvítězila v prvním sboru a pokroková strana ve druhém. Rozhodujícím se stal třetí sbor, kde volil nejvyšší počet voličů. Měšťanské straně se v něm podařilo dosáhnout většiny a potvrdit tak volební vítězství z roku 1906.

V červnu 1911 byly po čtyřletém funkčním období parlamentu vypsány nové říšské volby. Politické strany se poučily z voleb předchozích a znouvuobnovily blok antiklerikálních pokrokových stran. Lidová a pokroková strana, jež poprvé vystupovaly jednotně pod hlavičkou lidově-pokrokové strany, však nezabránilo dalšímu úbytku poslaneckých míst. Také spojené katolické strany si oproti minulým volbám pohoršily. To vedlo její představitele k zintenzívnění činnosti. Na sjezdu důvěrníků katolicko-národní strany v Brně v dubnu 1912 (do jejího širšího výboru byl zvolen J.Sedláček) přijali účastníci rezoluci, vybízející katolíky k důsledné organizovanosti v křesťanských sdruženích a rozšiřování katolického tisku.²⁴

Obecní volby v Uh.Hradišti měly soudní dohru u správního Senátu soudního dvoru ve Vídni, kde pokrokáře zastupoval A. Stránský a „měšťany“ J. Sedláček. Soud projednával stížnosti na volební řízení v dubnu 1912. Rozhodl o vyloučení tří desítek voličů z prvního, resp. třetího volebního sboru a upřesnil časovou lhůtu k zaplacení daně. Poslední bod se týkal dvou zvolených zástupců měšťanské strany, kteří včas nezaplatili a byli tedy nepravoplatně zvoleni.²⁵

Mezitím jednali představitelé lidovo-pokrokové strany o dalším postupu. Nabídl straně měšťanské kompromis v podobě rozdělení míst v obecním výboru v poměru 18:12 a v městské radě 3:1 ve prospěch pokrokářů se zachováním Stanclova starostenského křesla. Argumentaci pokrokářů, že vycházeli z výsledků v parlamentních volbách na Uherskohradištsku, měšťanská strana odmítla s tím, že obecní volby se řídí jinými regulemi než volby říšské a „strana měšťanská není stranou politickou, nýbrž stranou, kterou spojuje program hospodářský a kulturní našeho města bez rozdílu náboženského a politického přesvědčení.“²⁶

Opakované volby do třetího volebního sboru stanovil soud na červenec 1912. Měšťanská strana v poslední chvíli nabídla lidovo-pokrokové straně kompromis, ta jej však odmítla. Strany vytáhly do boje se standardními zbraněmi, tj. pomlouváním protivníka na stránkách tisku. Tři dny před volbami měšťanská strana z voleb pro údajnou neregulérnost odstoupila. Pokrokáři tak získali na radnici většinu a definitivně po intermezzu 1903–1906 převzali správu nad městem. „Měšťanům“ nepomohl ani protest, který jejím jménem podal olomoucký advokát a předák národních katolíků Mořic Hruban.²⁷

O tom, že se v případě „lidově-pokrokového“ vítězství nejednalo o náhodu, svědčí výsledky dalších voleb. Pokrokáři se po vzniku samostatné Československé republiky transformovali v národní demokracii a stali se dominantní silou ve městě. Novým starostou byl zvolen František Beneš, který svůj úřad zastával až do roku 1930.

Charakter politických stran v Uherském Hradišti v sobě odrážel nejenom vývoj v rámci země, ale především specifické regionální podmínky. Měšťanskou stranu zpočátku reprezentovali staročeši v čele s J. Stanclem, později se na její půdě začali prosazovat stoupenci katolicko-národní strany v čele s J. Sedláčkem. Jistý vliv mělo zajisté i sblížení národní strany a katolického politického proudu v zemském měřítku. Názorově se obě skupiny v mnohém shodovaly a specifčnost slováckého kraje k tomu přispívala. Za vyložení katolickou se nicméně měšťanská strana označila až ve volbách 1911–1912. Z pozice politického katolicismu reagovala na silný antiklerikalismus opozice, který se stavěl proti silné roli církve a náboženství ve veřejném životě.

Ani opozice nebyla homogenní. Spojení s lidovou stranou v devadesátých letech bylo spíše volnější. S nástupem pokrokářů do svého čela získala opozice vyhraněnější profil. V rámci pokrokového hnutí patřila k radikálně orientovaným organizacím. Pojítkem opozice zvláště ve 20. století byl bojovný antiklerikalismus, který vyplýval ze silného postavení katolíků v regionu. Mnohdy zacházel do krajnosti a pokrokáři se heslem antiklerikalismu oháněli na každém kroku.

Mnohé o orientaci té které strany napoví i charakter tisku, do kterého její příznivci přispívali. Nejvíce zpráv o dění v Uh. Hradišti se objevovalo na stránkách katolicky orientovaného, v Olomouci vydávaného Našince. Svými články sem přispívali členové měšťanské strany. Opozice považovala za názorově spřízněné Lidové noviny a pokrokově laděný Olomoucký Pozor.

Rozdíl mezi poměry v regionu a na Moravě se odrážel v chování politických stran. Pokroková, resp. lidovo-pokroková strana proto hledala spojence v řadách ostatních nekatolických stran, jmenovitě sociální demokracie a agrárníky. Přestože se tyto dvě strany v Uh. Hradišti omezovaly prakticky na jednotlivce, spolupráce s nimi nabývala na významu při zemských a říšských volbách. Bližší spolupráce jmenovaných stran v zemském měřítku přitom často ztroskotávala na malicherných sporech. Podobnost s vývojem na celé Moravě lze vidět v tom, že jak v celozemském, tak úzce regionálním měřítku byl hlavním dělítkem mezi jednotlivými stranami klerikalismus, resp. antiklerikalismus.

Politické poměry v Uherském Hradišti na přelomu 19. a 20. století byly charakteristické malostí a zaslepeností obou stran. Žádná z nich nepřipouštěla spravedlivou kritiku a v rámci tvrdého boje proti svému rivalovi se dopouštěla mnohých nesmyslností. Ostré a vážně míněné polemiky na stránkách tehdejšího tisku dnes vyvolávají spíše pobavení.

Poznámky:

- 1 Obecní statut města Uherské Hradiště s textem českým i německým a změnami z let 1868, 1883, 1890, 1898 a 1899 vydal Bohumír Valenta v Uh. Hradišti roku 1902.
- 2 Dle údajů k roku 1880 uvádělo němčinu jako svůj dorozumívací jazyk 1898 a češtinu 1712 obyvatel. V průběhu osmdesátých a devadesátých let se poměr radikálně změnil a na přelomu století se k německému jazyku hlásilo 18% obyvatelstva. Uherské Hradiště, Brno, 1981, s. 330.

- 3 Uh. Hradiště, c. d., s. 346.
- 4 Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále jen SOA), Archiv města III (dále jen AM III), i. č. 640, k.475, č. 22746.
- 5 Malíř, Jiří: Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě, Brno 1985, s. 27. Fischer, Richard: Pokroková Morava I–II, 1893–1918, (Cesta mého života, díl IV.), Praha 1937, s. 22.
- 6 Slovač, č. 3, 8. 7. 1893, s. 1. Pojem „české státní právo“ byl chápán jako nedělitelnost českých zemí, zvýšení úlohy zemských sněmů, spojení jednotlivých zemí monarchie pouze prostřednictvím panovníka.
- 7 SOA, AM III, i.č. 803, k. 497, č. 4764. Například protokoly o zasedání obecního výboru, respektive městské rady se začaly psát česky až od roku 1893.
- 8 Slovač, č. 39, 23. 5. 1894, s. 1.
- 9 Lidové noviny (dále jen LN), č. 56, 10. 3. 1897, s. 2. Olomoucký Pozor (dále jen OP), č. 29, 11.3.1897, s. 2.
- 10 Zmírnění původní radikálnosti lidovců předznamenala jejich těsnější spolupráce se staročechy v letech 1893–96, vrcholící společným postupem ve volbách. Lidovci ustoupili i ze svého požadavku všeobecného volebního práva a spokojili se s vytvořením všeobecné volební kurie ve volbách do říšské rady.
- 11 Malíř, J.: Pokrokové hnutí na Moravě v letech 1898–1906, SPFFBU, C 21–22, 1975, s. 101–102.
- 12 SOA, AM III, i. č. 641, k. 475.
- 13 OP, č. 32, 18.3.1897, s. 1.
- 14 Slovač se roku 1895 přejmenoval na Slovan a jeho vydavatel přesídlil do Prostějova a posléze do Vídně.
- 15 SOA, AM III, i.č. 18, Kniha protokolů o sezeních obecního výboru, 16.5.1903. Kniha protokolů o sezeních obecní rady, i.č. 29, 10.5.1903.
- 16 „... vy jste strana klackářů, která ubíjí existence, která vrhá se na rodinné a jiné posvátné poměry jako hyeny ... Vy, pánové jste pokoj z našeho města vyhnali! ... ať rozléhá se celým městem heslo: „Pryč s tyrany! Ať žije svoboda! Vzhůru do boje, osvobodit naše královské město!“ Našinec, č. 73, 22.6.1906, s. 2.
- 17 Nová Slovač (dále jen NS), č. 29, 21. 7. 1906, s. 2.
- 18 Fischer, R.: c. d., s. 211.
- 19 NS, č. 44, 3. 11. 1906, s. 4.
- 20 Moravský kraj, č. 44, 20. 4. 1907, s. 1.
- 21 SN, č. 74, 24. 6. 1906, s. 3.
- 22 Zájmy Slovače, č. 27, 9. 7. 1910, s. 4.
- 23 Jako obrázek dobových předvolebních dní nám mohou posloužit ukázky z obou táborů. O „pokrokařském terorismu“ referovaly Slovácké noviny následovně: „...K volebnímu osudí dotáhli pokrokaři 93letého Gottlieba Reicha, jenž nevidí a neslyší a česky vůbec číst neumí, tam jej obstoupili, vnutili mu lístek do ruky a ...před volební komisí ...za něho kandidáty odříkal...“ SN, č. 23, 22. 3. 1911, s. 1. O nedovolené agitaci měšťanské strany psal Pozor: „...Pan Schwarz se vzpíral, nechtěje jíti a prosil je slovy: „Pro Pána Boha Vás prosím, nechte mne, já volit nepůjdu, jsem živ z obou stran“ a třesa se rozčilením na celém těle, dal se do pláče...“ Pozor, č. 115, 17.6.1911, s. 5.
- 24 Našinec, č. 83, 11. 4. 1912, s. 2.
- 25 SN, č. 31, 27.4.1912, s. 2. ZS, č. 17, 27. 4. 1912, s. 5. SOA, AM III, i.č. 19, Kniha protokolů o sezeních obecního výboru, 23.7., 31. 7. 1912.
- 26 SN, č. 1, 4. 1. 1912, s. 2. Našinec, č. 5, 6. 1. 1912, s. 4.
- 27 Text protestu má několik stran; jeho větší část tvoří popis konkrétních příkladů údajného porušení regulérnosti voleb. Značná část z nich byla navíc svědeckým „z druhé ruky.“ Některé případy byly značně kuriozní: „Karolina Slováčková vykládala toto: Antonín Keller st. nutil cukrářku Johannu Thoržovou k vydání plné moci pro jeho stranu pokrokovou a sliboval jí, že on ji za to bude nahánět kupce na cukroví z české školy ...ba sliboval ji i ženicha zaopatřit.“ SOA, AM III, i. č. 795, k. 492.

Politische Parteien in Uherské Hradiště und ihr Wettfeiern an der Wende des neunzehnten und zwanzigsten Jahrhunderts

Zusammenfassung

Im Verlauf der neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts haben sich in Uherské Hradiště zwei politische Hauptströmungen gebildet. Die Bürgerpartei, mit Altschechen und später Katholiken repräsentiert, bewältigte das Rathaus. Die Opposition, die der Volks-, bzw. Fortschrittspartei nahestand, bemühte sich um einen größeren Anteil an der Stadtverwaltung. Sie hat der herrschenden Partei ihre Lässigkeit im Prozeß der Tschechisierung des öffentlichen Lebens (die Stadt wurde lange Zeit durch Deutsche beherrscht) und schlechtes Wirtschaften mit öffentlichen Mitteln vorgeworfen. Zu Ende des ersten Jahrzehntes des 20. Jahrhunderts wurde die Einstellung gegenüber dem politischen Katholizismus zu einer Hauptlinie, die beide Lager voneinander trennte. Der zunehmende Antagonismus zwischen Konservativen und Liberalen erreichte seinen Höhepunkt im vorübergehenden Verlust der Stadtsouverenität 1906, als mit der Stadtverwaltung ein Regierungskommissar beauftragt wurde. In den entscheidenden Kommunalwahlen der Jahre 1911–1912, die mit derben Angriffen von beiden Seiten begleitet wurden, erkämpfte die volks-fortschrittliche Opposition ihren Sieg.

Political Parties in Uherské Hradište and their Competition at the Turn of the 19th and 20th Centuries

Abstract

During the 1890's, two basic political trends formed in Uherské Hradište. The burghers represented by the "Old Czechs" and later by the Catholics controlled the City Hall. The opposition, program-wise close to the populists and the progressive-minded was striving to gain more control over the city's administration. It reproached the ruling group for alleged tardiness of the public life "Czechization" (the city was controlled by Germans for a long time) and bad management of the municipal financial resources. In the late 1900's, the main dividing line between the two camps was their attitude towards political Catholicism. The growing antagonism between the conservatives and liberals reached its climax in 1906, when the city administration was taken over by a government commissar. In the decisive local elections that took place in 1911–1912 and were accompanied by harsh attacks of both sides, the progressive opposition won.

VESNICKÉ PEČETĚ V OKRESE UHERSKÉ HRADIŠTĚ I.

Jaromíra Čoupková, Státní okresní archiv, Uherské Hradiště

Přehled vývoje pečeti obcí, především vesnic, od jejich nejstarších dokladů z počátku 17. století. Kontinuita pečetních znamení je sledována i na razítkách obecních úřadů po roce 1850, případně i místních národních výborů v letech 1945–1954. Tato část obsahuje stručný vývoj městské a obecní sfragistiky v regionu a první část přehledu pečeti jednotlivých obcí od Babic po Kvačice.

V roce 1977 vydalo Slovácké muzeum publikaci o obecních pečetích,¹ jejíž zpracování bylo reakcí na tehdy zvyšující se zájem odborné i laické veřejnosti o sfragistické a heraldické památky. V devadesátých letech pak byl tento zájem ještě aktualizován díky ustanovení nového zákona o obcích, které umožnilo všem obcím a jejich orgánům užívat znak a prapor. Protože obce na úrovni dnešních vesnic v minulosti znaky neměly, stávají se jejich historická pečetní znamení východiskem pro případné vytvoření novodobého znaku.

Od doby vydání zmíněné publikace byla nalezena řada nových pečeti, což umožňuje tehdy zveřejněné údaje zpřesnit a doplnit. Ani nynější stav poznání vesnické sfragistiky však nemusí být konečný, neboť další nálezy v budoucnu nelze vyloučit.

V předkládaném přehledu se věnujeme pouze vesnickým pečetím a zcela jsme vypustili problematiku měst a městeček, která již před lety byla zevrubně zpracována v samostatné publikaci.² Chybí zde tedy obce Bánov, Bojkovice, Buchlovice, Hluk, Kunovice, Nivnice, Ostrožské Předměstí, Osvětimany, Polešovice, Strání, Uherské Hradiště, Uherský Brod a Uherský Ostroh. Pro základní orientaci v historicko-správním vývoji jednotlivých obcí uvádíme u každé obce alespoň dobu jejího vzniku a příslušnost k panství.

Stručný vývoj vesnické sfragistiky

Práva pečeti nabyly na Moravě některé vesnice již koncem 15. a v 16. století. Byly to především ty, které se svým právním postavením blížily městečkům. Aby svá písemná pořízení nemusely nechávat zpečetit v sousedních městech nebo městečkách a za to platit, udělovala jim vrchnost právo na vlastní pečeť. Nejstarší známé privilegium na vesnickou pečeť je ze 17. července 1496 pro Křenovice u Kojetína, po něm následuje až v roce 1502 Medlov na Olomoucku. Během 16. století získala právo pečeti řada vesnic, převážně na Olomoucku a jižní Moravě. Teprve v 17. a 18. století, s tím jak se rozrostla písemná agenda místních orgánů, rozšířilo se i užívání pečeti prakticky na všechny vesnice.³

Na území nynějšího uherskohradištského okresu se objevují pečeti vesnic ojedinele teprve na počátku 17. století, během 16. století získala své pečeti pouze městečka. K roku 1613 máme doloženu existenci pečeti Starého Města a snad Boršic u Blatnice. Pečetě byly přivěšeny k listině z 18. prosince 1613,⁴ již město stvrdilo nadaci Václava Kulíška pro kostel v Mařaticích. Z nadace vyplývaly některé povinnosti pro poddanské vesnice Jarošov, Mařatice, Popovice a Podolí, které se proto měly podílet na zpečetění listiny, avšak „svrchupsaní poddaní naši, nemajíce pečeti svých, dožádali se Jarošovští opatrných purgmistrův a konšelův městečka Zdounek, Mařatští městečka Polešovic, Popovští dědiny Boršic, Podolští dědiny Starého Města, že sou pečeti své ... k tomuto listu sou přivěsiti dali.“ Bohužel pečeť Starého Města se nedochovala vůbec a z boršické zbývá jen zlomek se sotva znatelnou částí obrazu, z čehož vzniká ještě problém s určením, o které Boršice se jedná. Protože na zlomku pečeti lze rozeznat vidlicový útvar, podobný části znamení, užívaného na pozdější pečeti Boršic u Blatnice, domníváme se, že se jedná o pečeť této obce. U pečeti

je za obec podepsán Jetřich Vinienský, o němž víme, že byl hradištským měšťanem, avšak o jeho vztahu k Boršicím není nic známo.

Je pravděpodobné, že i některé další vesnice disponovaly pečeti již v předbělohorské době, doklady o tom však nemáme, a musíme tedy vycházet pouze z dat na pečetích nebo z prvního známého dochování. Z tohoto hlediska je další nejstarší pečeť obce Nedakonice, datovaná rokem 1634, dále pak Ostrožské Nové Vsi (před rokem 1661), Vlčnova (1661), Havřic (1665) a Hostějova (1671). Další pak vznikají rychle po sobě – Jalubí (1680), Sady-Derfle (1682), Topolná, Nezdenice a Rudice (1683), Bílovice, Březolupy, Kudlovice, Sušice a Těšov (1685), Korytná, Míkovice, Prakšice, Suchá Loz a Bystřice pod Lopeníkem (1687), Záhorovice (1690), Jankovice a Košky (1694), Mařatice, Mistřice, Podolí, Popovice a Jarošov (1698). Během 1. poloviny 18. století pak získaly pečeť téměř všechny zbývající obce.

Vyskytují se též případy, že dvě sousedící vesnice měly společnou pečeť. Týká se to například Sušic a Kudlovic, Míkovice a Véseku. Užití společné pečeti máme doloženo u těchto obcí z roku 1749. Kudlovice a Sušice měly tehdy také společnou správu. U Míkovice a Véseku už nacházíme samostatné obecní hodnostáře, jejich společná pečeť však zřejmě je pozůstatkem někdejší správní jednoty.

Také Krhov a Bzová si v roce 1717 pořídily společnou pečeť. Bzová se však zanedlouho osamostatnila, jak to dokládá dochovaný pečetní typář, jehož užití je doloženo už v roce 1749. Původně společná pečeť zůstala nadále vyhrazena Krhovu.

Zpočátku rovněž užívaly pečeti jedné obce i okolní menší vesnice. Takový případ je doložen v rektifikačních aktech u Javorovce a Včelaru, které užíly pečeti Mistřic. Ačkoliv v tomto případě nejsou uvedena jména představitelů obcí, o jejich společné správě svědčí poznámka u pečeti: „N. N. Burgmister a fojt osady Mistřic, Včelaru a Jaborovce“.⁵ První z těchto vsí se osamostatnil Javorovec v roce 1758, Včelary teprve v roce 1786.

Jak už bylo výše řečeno, většina obcí získala své pečeti do poloviny 18. století. Jsou však i pečeti mladší. Náleží především těm obcím, které zpočátku neměly vlastní správu a tedy ani pečeť a teprve později se osamostatnily, nebo které vznikly až v 17. a 18. století, jako například Stupava, Salaš, Staré Hutě, Vyškovec, Modrá a Cerony. Jejich pečeti vznikly většinou až na počátku 19. století.

Vzácnější jsou případy obnovení staré pečeti. Doloženy je máme pouze u Podolí, Havřic, Jalubí, Starého Města, Vlčnova a Stupavy. Převážná většina obcí užívala stále tutéž pečeť až do zavedení razítek. Je proto možné, že u jmenovaných vesnic došlo ke ztrátě či poškození pečeti, což si vynutilo pořízení nové.

Poměrně mladou pečeť mají též Babice (1798) a Drslavice (1762). Zda je to jejich první pečeť, nebo měly už nějakou dříve, nebylo možno spolehlivě zjistit.

Pokud se týče tvaru a materiálu pečeti, jsou nejčastěji kulaté, v menší míře se vyskytují také mírně oválné. Otiskovaly se do běžného pečetního vosku červené barvy, často však pod krytem papíru. To mnohdy ovlivnilo kvalitu otisku natolik, že u pečeti s jemnějším obrazem jsou jeho detaily těžko rozeznatelné.

Hlavní a nejzajímavější je samozřejmě pečetní obraz. Tak jako města vkládala do svých pečeti to, co pro ně bylo nejcharakterističtější – hrady a věže, nacházíme na vesnických pečetích nejčastěji symboly života a práce lidí na venkově. Jsou to především pracovní nástroje a plodiny v obci pěstované.

Nejpočetněji ze všech znamení vůbec je zastoupena vinná réva – ať už jako celý keř, snítka či pouhý hrozen. Samostatný hrozen se však objevuje zřídka, mají jej například Újezdec u Osvětman, Pašovice a Popovice. Častěji bývá doplněn vinařským nožem, popřípadě jiným symbolem zemědělství – radlicí nebo krojidlem. Takové znamení najdeme na pečetích obcí Babice, Boršic u Buchlovic, Břestku, Havřic, Kudlovic, Lhotky, Mařatic, Medlovic, Nedachlebic, Prakšic, Stříbrnic, Tučap, Veletin, Vážan a Vlčnova.

Na některých pečetích symbolizuje vinařství jenom vinařský nůž, jak je tomu u Drslavic, Svárova a Traplic.

Dalšími velmi užívanými znameními jsou radlice a krojidlo. Vyskytují se společně nebo jednotlivě, a to na pečetích Částkova, Horního Němčí, Huštěnovic, Jalubí, Jarošova, Kněžpole, Korytné, Maršova, Stupavy, Suché Lozi, Těšova a Zlámance.

Z jiných pracovních nástrojů najdeme na pečetích motyku u Hostějova, Jarošova, Lopeníku a Havřic (zde bez násady), sekeru u Lopeníku a Strání, kolo na pečetí Podolí.

Někdy pečeť vyjadřuje přírodní zvláštnosti krajiny, v níž obec leží. Například na blízkost řeky ukazují pečeť Nedakonic i Kostelan. Tato navíc znázorňuje i způsob obživy obyvatelstva, vyplývající z polohy vesnice.

Poměrně často se na pečetích objevují různé rostliny. Stromy, případně jejich části, vidíme na pečetích Buchlovic, Březové, Bystřice pod Lopeníkem, Bzové, Huštěnovic, Janovic, Kvačic, Kostelan, Lopeníku, Maršova, Mistřic, Nedakonic, Olšovec, Ořechova, Ostrožské Nové Vsi, Starých Hutí, Stupavy, Topolné, Včelar a Vyškovce. Ostatní rostliny a květiny nacházíme na pečetích Drslavic, Chylic, Míkovic, Véseck, Slavkova a Záhorovic.

Méně často se objevují na pečetích zvířata – pes u Krhova, pták u Bzové a Bystřice pod Lopeníkem, kohout u Záhorovic, ovce u Modré (ta je však někdy považována za hagiografický symbol - viz níže).

Ojedinelá znamení mají Boršice u Blatnice (střelu?), Javorovec (kosočtverec), Míkovice a Věsky (srdce) a Sady-Derfle (měsíc a hvězdu). Hvězdy se však vyskytují jako dekorativní a doplňující prvek na mnoha pečetích. Skleněný pohár na pečetí Starých Hutí upomíná na vznik obce jako osady sklářů. Neobvyklá je rovněž pečeť Hradčovic s obrazem korunovaného dvouhlavého orla s žezly v parátech.

Naproti tomu velmi početná je skupina pečetí s vyobrazením světců. Jedná se převážně o patrony místních kostelů, jako je tomu u Bílovic a Březolup, Hostětína a Pitína, Komně, Nezdenic, Přechkovic a Rudic. Z dalších hagiografických znamení nacházíme na pečetí Salaše beránka s praporem a také beránek na pečetí Modré je někdy interpretován jako symbol sv. Jana Křtitele, jemuž byl zasvěcen zdejší velkomoravský kostelík.

Zatímco na městských pečetích jsou obrazy staveb velmi rozšířené, na pečetích vesnic se objevují zřídka, a to nejčastěji jako obraz kostela – například na pečetí Ostrožské Lhoty. Je to přirozené v době, kdy jiných pozoruhodných staveb na venkově nebylo. Na obou pečetích obce Jalubí je obraz věže.

Výjimkou mezi vesnickými pečetěmi je pečeť Starého Města, která nese symbol opevnění – hradební zeď s bránou, za níž vyčnívá vížka s křížem na vrcholu. Snad tím chtěla obec vyjádřit svůj název, nebo je to připomínka jejího postavení městečka.

Z právě podaného přehledu pečetních znamení vysvítá, že některá byla odvozena z názvu obce a jedná se tedy o znamení mluvící. Mají je obce Březová, Olšovec, Ořechov, Košíky, Starý Hrozenkov, Topolná a možná i Staré Město.

Znamení na obecních pečetích bývají umístěna většinou volně v pečetním poli, ale v mnohých případech je najdeme i na štítě. To však neznamená, že by proto mohla být považována za znaky obcí. Pečeť vesnic vznikly v době úpadku heraldiky, kdy se již setřel rozdíl mezi pečetním znamením a skutečným znakem (erbem), takže různé korporace si vytvářely své znaky podle své vůle a bez udělení panovníkem. Štít se tak stal běžnou součástí každého symbolického znamení, nedával mu však právní platnost erbu. O užití štítu na obecní pečetí rozhodovala většinou složitost znamení a jeho způsobnost k umístění na štítě.

Štít bývá nejčastěji barokní – oválný, kulatý nebo s vykrajovanými okraji. Často se vyskytuje též štít španělský – dole zakulacený. Všechny tyto typy štítu bývají vloženy v kartuši nebo alespoň obklopeny ornamentem připomínajícím kartuš.

Pečetní pole je obvykle ohraničeno linkou různé síly, perlovcem či bodovcem. Řidčeji se vyskytuje provazec nebo vavřínový věnec. Podobným způsobem bývá vrouben též okraj pečetí, zde se však často vyskytuje více těchto prvků v různých kombinacích.

Legenda pečetí je většinou umístěna po obvodu ve formě opisu. Opis obvykle začíná nahoře a bývá zahájen křížkem nebo kvítkem, případně i jiným ornamentem. Výjimečně

najdeme opis začínající dole nebo dokonce někde po straně. Jednotlivá slova opisu jsou oddělena tečkami, kvítky, hvězdičkami nebo křížky. Opis většinou lemují celý obvod pečeti, někdy však jen její část, obvykle horní polovinu a v tomto případě nebývá oddělen od pečetního pole. Na některých pečetích není opis vůbec oddělen od pečetního pole, jindy zase část obrazu přerušuje hranici pečetního pole a zasahuje do opisu. Stává se to nejčastěji při vyobrazení lidské postavy.

Pouze ve třech případech se legenda vyskytla (ovšem ve zkrácené podobě) jako nápis v pečetním poli (Svárov, Staré Hutě a Zlámanec). Častěji nacházíme v pečetním poli letopočet. Pokud je znamení na štítě, bývá letopočet položen nad štítem, v opačném případě nad pečetním znamením nebo je rozdělen na dvě části položené po stranách znamení (věže, kmene stromu, hroznu atd.).

Písmo legendy je vesměs majuskulní kapitálnímu typu, jen výjimečně se objevuje minuskula (Včelary). Často se vyskytují zkratky, méně již ligatury. Zkrácení slov bývá označeno dvojtečkou, někdy však dvojtečka odděluje i slova nezkrácená.

Po stránce jazykové jsou legendy pečeti převážně většiny vesnic české, pouze Bzová, Podolí a Cerony mají text německý. Kromě Bzové jsou to však pečeti vzniklé na přelomu 18. a 19. století, tedy v době nejsilnější germanizace. Tři obce mají pečeť s latinským textem. Jsou to Boršice u Buchlovic, Javorovec a Vážany.

Pokud se týče úrovně provedení obecních pečeti, pohybuje se od obrazů velmi prostých a neuměle rytých, například na pečeti Svárova, Stupavy, Těšova, Veletin či Zlámance, až po rytbu velice jemnou a do nejmenších detailů přesnou, jako na pečeti Korytné, Medlovic, Prakšic či Rudic. Tento rozdíl zřejmě nesouvisí nijak s dobou vzniku pečeti, ale především s osobou rytce, který pečeť zhotovil, neboť obrazy velmi prosté i dokonale provedené najdeme jak na starších, tak i na nejmladších pečetích.

Nejstarší pečeti byly obvykle vesnicím udělovány formou vrchnostenského privilegia, v němž bylo pečetní znamení popsáno a vyobrazeno. S velkým rozšířením práva pečeti během 17. století však taková privilegia postupně mizí. Vliv vrchnosti na vznik obecních pečeti můžeme tedy v této době posuzovat pouze podle vnějšího vzhledu a doby vzniku pečeti na jednotlivých panstvích.

Časový rozsah vzniku obecních pečeti na většině panství naší oblasti zaujímá hlavně období od 2. poloviny 17. století do konce 1. poloviny 18. století. Poněkud výjimečná je situace na panství města Uherského Hradiště, kde ze sedmi správně samostatných obcí pět získalo pečeť v roce 1698. Jsou to Mařatice, Podolí, Popovice, Jarošov a Mistřice. Jejich pečeti jsou si vzájemně podobné úrovní provedení, nikoliv znamení. Po této stránce je jim blízká i pečeť Starého Města, dobu jejího vzniku však neznáme. Jedině pečeť Kněžpole, vzniklá až v roce 1709, se od ostatních nápadně odlišuje výrazně primitivnějším provedením.

Na ostatních panstvích s mnohem větším počtem obcí však je i časové rozpětí mnohem větší. Například na panství ostrožském zaujímá léta 1661–1748, na uherskobrodském panství vznikla většina pečeti v letech 1685–1734 atd. Na některých panstvích existují skupiny dvou i více obcí, které získaly pečeť současně. Na uherskobrodském panství jsou to dokonce čtyři obce - Suchá Loz, Prakšice, Korytná a Bystřice pod Lopeníkem. Jejich pečeti vznikly v roce 1687 a tři z nich vykazují i určitou formální podobnost ve způsobu provedení. Na těchto třech pečetích je také znamení položeno na štítě, každý je však jiného tvaru. Skupiny pečeti, o nichž víme, že vznikly současně, se obvykle sobě podobají i ve způsobu úpravy a kvalitě provedení pečetního obrazu, nikoliv však v příbuznosti pečetního znamení. Příbuznost pečetních znamení sice na některých panstvích též nacházíme, avšak zase jen u několika málo obcí a často na pečetích časově od sebe velmi vzdálených.

Všechny dosavadní údaje vycházejí z pečeti datovaných, což je však pouze část z celkového množství. Na některých panstvích (buchlovské, velehradské) je dokonce jen několik pečeti datováno, u ostatních pak nelze vůbec dobu vzniku blíže určit, neboť nejsou doloženy dříve než v roce 1749 a mnohé ještě později. Za těchto okolností není tedy ani

možné s jistotou stanovit, zda většina pečeti na panství vznikla ve stejnou dobu či nikoliv.

Určitý jednotící vliv vrchnosti na obecní pečeti lze tedy připustit na panství města Uher-
ského Hradiště, i když po formální stránce se i tyto pečeti liší. Na ostatních panstvích však
nenacházíme u většiny pečeti ani shodu časovou ani příbuznost pečetních znamení. Z toho
vyplývá, že obce pravděpodobně získávaly pečeti individuálně, jak vyvstávala toho potře-
ba. Do jaké míry působila vrchnost na volbu pečetního znamení, nelze ze samotných pečeti,
pokud nemáme k dispozici ještě písemné zprávy, spolehlivě zjistit.

Obecní pečeti v té podobě, jak jsme je právě popsali, mizí zvolna z užívání po roce 1850
v souvislosti se společenskými změnami, k nimž v té době došlo. Disponenty obecní pečeti,
respektive razítka, se staly samosprávné obce, představované voleným obecním výbor-
em a představenstvem (později obecní zastupitelstvo a obecní rada) v čele se starostou.
K zavedení razítek však nedošlo okamžitě, obce si obvykle zpočátku ponechaly původní
pečetní typář a užívaly jej ve funkci razítka. Někde toto provizorní užívání přetrvalo téměř
do konce 19. století.

I nově pořizovaná razítka byla v 19. století převážně kovová, jak ukazují dochovaná
razítka Komně, Hostětína, Stupavy, Kunovic a Ostrožského Předměstí. Teprve kolem pře-
lomu století obce svá razítka obnovovaly a nahrazovaly gumovými. Při té příležitosti často
docházelo i ke změnám užívaných znamení.

Podle obrazu můžeme obecní razítka rozdělit do několika skupin. První z nich tvoří
obce, které převzaly beze změny znamení z pečeti. Patří mezi ně nejen města a městečka
se staletou tradicí znaku, ale i řada malých vesnic. Například většina obcí tehdejšího hra-
dištského okresu si v 2. polovině 19. stol. vytvořila jednotný typ razítka, v jehož poli byla
přesná kopie starého pečetního znamení, někdy dokonce v negativním provedení, čímž se
obzvláště podobala otisku pečetního typáře. Rovněž opis byl jednotný, a to ÚŘAD OBCE
XY. Některé vesnice užívaly toto razítko ještě na počátku 20. století, avšak při pořizování
nového mnohé původní znamení pozměnily nebo úplně opustily. Jsou však i vesnice (např.
Stříbrnice), které si uchovaly na razítkách až do nejnovější doby staré pečetní znamení
včetně legendy, v níž byl pouze zmodernizován pravopis. K menším změnám v podobě
pečetního znamení došlo někdy také proto, že v něm zobrazené nástroje zastaraly a jejich
původní určení se v nové době stalo nejasným. Například na novějších razítkách Orechova
a Tučap byl původní vinařský nůž (kosíř) nahrazen srpem.

Do další velké skupiny můžeme zařadit obce, které mají na razítku zcela jiné znamení
než na staré pečeti. To je nejčastěji případ vesnic, které své pečetní znamení nepřevzaly ani
na první razítka a spokojily se s pouhým textem. Tím bylo staré znamení zapomenuto a po-
kud se po čase obec rozhodla vložit na své razítko nějaký obraz, zvolila zcela nový. Někdy
zase staré znamení již bylo pro obec neaktuální nebo nesrozumitelné, a proto je nahradila
jiným. Z tohoto důvodu asi Rudice místo svých pečetních znamení užily na razítkách ob-
razu světce, jemuž byl zasvěcen místní kostel. Na počátku 20. století se na obecních razít-
kách objevují též zemské znaky – český lev nebo moravská orlice.

Poslední skupinou jsou obce, které měly na razítku pouze text bez jakéhokoli obrazu.
Tento postup volily nejčastěji ty, které dříve vlastní pečeť neměly. Jsou ale i případy, že
obec, užívající dříve pečeť, si brzy po roce 1850 vytvořila razítko jen s nápisem a nikdy
později už žádného obrazu neužila (např. Hluk).

Podstatně ovlivnil obecní razítka vznik Československé republiky. Dne 30. 3. 1920
vešel v platnost zákon č. 252 Sb., přinášející ustanovení o státním znaku, pečeti a vlajce.
Doplňen byl pak prováděcím nařízením č. 512/20 Sb., v němž byla stanovena zásada, že
korporace, tedy i města a vesnice, smějí nadále užívat zemských znaků, tvořících nyní sou-
část státního znaku.⁶ Na základě tohoto zákona užívala například úplný státní znak obec
Jarošov, českého lva Chylice, Jankovice, Traplice a Tupesy, moravskou orlici Březolupy
a Kudlovice. Několik obcí umístilo na svá nová razítka místo obrazu velká ozdobně prove-
dená písmena ČSR (např. Hostětín, Komňa, Vápenice a Vyškovec).

V této době docházelo i k dalším změnám obrazu na razítkách. Některé obce si svá

razítka doplňovaly a vylepšovaly. Na mnohých se nyní objevuje pluh, buď samostatný nebo s obilnými klasy. Oblíbeným obrazem byl též snop obilí doplněný různým zemědělským nářadím (kosou, cepem, srpem, hráběmi atd.).

Další zákon o výsostných symbolech obcí, okresů a podobně č. 269/36 Sb. se v obecních razítkách neodrazil.

Za okupace byla zavedena dvojjazyčná razítka a bylo zrušeno užívání státních a zemských znaků. V důsledku toho výrazně vzrostl počet razítek bez obrazu.

Po osvobození se většina místních národních výborů vrátila k dřívějším znamením, třebaže se ve všech zákonech podtrhovalo, že národní výbory jsou orgány státní moci. Některé místní národní výbory si dokonce vytvořily symboly nové (např. Nedakonice a Hostětín).

K dočasnému zániku obecních znamení došlo po roce 1952, kdy bylo zavedeno užívání státního znaku na razítkách národních výborů všech stupňů.⁷

Novou vlnu zájmu o obecní pečeti však vyvolal zákon ČNR o obcích č. 367/90 Sb., který umožnil všem obcím a jejich orgánům užívat znak a prapor a východiskem pro ně se stávají historická pečetní znamení.

Poznámky:

- 1 Jaromíra a Jiří Čoupkovi, *Pečeti obcí okresu Uherské Hradiště*, Slováké muzeum Uherské Hradiště 1977. Zde je také podán přehled tehdy existující literatury z oblasti městské a obecní sfragistiky. Vesnickým pečetím jiných regionů byla v pozdějších letech věnována např. práce Vladimíra Spáčil s kolektivem, *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*, vydaná v Olomouci 1985.
- 2 Jaroslav Dřimal a Ivan Štarha, *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*, Bmo 1979. Pro městskou heraldiku je stěžejní práce Jiřího Čarka, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985, kde je uvedena také další literatura k heraldice a sfragistice jednotlivých měst. Na základě nových poznatků byly v posledních desetiletích korigovány i některé dřívější teoretické závěry, což platí především o otázce vzniku městských znaků, kterou se nově zabýval Rostislav Nový, *Počátky znaků českých měst*, Sborník archivních prací 1976/2, s. 367–412.
- 3 Podrobně se vznikem nejstarších vesnických pečeti zabývá Ivan Štarha v článcích *K počátkům vesnické pečeti na Moravě*, Heraldika 1972/4, s. 114–120, a *Ke vzniku nejstarších vesnických pečeti na Moravě*, Heraldika 1977/1, s. 6–38, dále Věra Steinbachová-Konečná v článku *Vesnické znaky a pečeti Moravy*, Heraldika 1972/4, s. 121–130.
- 4 Státní okresní archiv Uherské Hradiště. Farní úřad Uherské Hradiště. nezprac.
- 5 Moravský zemský archiv Brno, Rektifikační akta, č. 360.
- 6 Vl. Ruda a kol., *Znaky severočeských měst*, Most 1970, s. 32–33.
- 7 Užívání městských erbů zrušeno nebylo, ale jejich další vývoj byl usměrněn zákony č. 100/1960 Sb. a č. 163/1960 Sb., které nahradily zákony č. 252/20 a 269/36 Sb. (Vl. Ruda a kol., *Znaky severočeských měst*, s. 34–35).

Přehled pečeti jednotlivých vesnic

Babice

První historická zmínka o obci je z roku 1220, až do roku 1850 patřila k panství velehradskému.¹

Pečeť si obec Babice pořídila poměrně pozdě – v roce 1798. V pečetním poli lemovaném úzkým vavřínovým věncem je vpravo hrozen, vlevo vinařský nůž. Opis zní * DIEDI-NA BABICE 1798.² (Obr. 1) Toto znamení vidíme i na razítku z 2. poloviny 19. století. Avšak již na razítkách užívaných kolem roku 1900 nacházíme pouhý hrozen a v 30. letech se objevuje na obecním razítku pluh. Současně s těmito typy existovala i razítka s pouhým nápisem.

Bílovice

Připomínají se poprvé roku 1256 a do počátku 19. století byly lénem biskupa olomouckého, pak samostatným statkem.

Pečeť z roku 1685 nese obraz sv. Jana Křtitele – patrona místního kostela.³ Opis mezi věncovím a provazcem zní * PECZET * OBECZNI * BILOWSKA * 16 * 85. Navazuje na ni i obecní razítko z 2. poloviny 19. století, které převzalo obraz téměř beze změny.⁴ (Obr. 2) Uvedené znamení se udrželo i na dalších razítkách až do nejnovější doby a zmizelo po roce 1945.

Boršice

Podle falza z 13. století se k roku 1202 uvádí Přemysl z Boršic, roku 1207 patřily k velehradskému majetku.

Pečeť obce máme dochovanou teprve z r. 1820.⁵ Má průměr 30 mm, v pečetním poli ohraničeném linkou je štít v kartuši, na něm uprostřed hrozen s dvěma kosími po stranách. Latinský opis * SIGILVM PAGELT COMVNITIS [B]ORSECIS je lemován věncovím.

Na obecním razítku kolem roku 1879 byl vyobrazen hrozen mezi dvěma vinařskými noži obrácenými ostřím dovnitř. Později, až do počátku 50. let našeho století, nacházíme pouze vinný hrozen. (Obr. 3.) Po roce 1945 se však současně užívalo i razítko s českým lvem.

Boršice u Blatnice

Připomínají se poprvé roku 1283 a patřily až do roku 1850 k panství ostrožskému.

Vesnice měla svou pečeť pravděpodobně již v roce 1613,⁶ dochoval se z ní však pouhý zlomek, z něhož lze zjistit pouze to, že byla velká asi 26 mm a zhotovená z černého vosku. Podle nepatrné části pečetního obrazu je možno se domnívat, že na ní mohlo být stejné znamení jako na mnohem mladší pečeti o průměru 28 mm, které je v literatuře nazýváno střelou. Opis zní PECZET OBECNI DEDINI BORSSIC 1680.⁷ (Obr. 4.) Tohoto typáře užívala obec i ve funkci razítka až do počátku 20. století, kdy se teprve objevují skutečná razítka, která však staré znamení nepřevzala.

Břestek

Připomíná se již roku 1141 jako majetek kostela v Sptyihněvi, roku 1551 byl připojen k buchlovskému panství.

Pečeť obce Břestku máme dochovanou z roku 1749.⁸ V pečetním poli lemovaném linkou vidíme na pravé straně hrozen a na levé kosíř. Opis je z větší části nečitelný: + [. . .] BRZESTKV.⁹ (Obr. 5.) Stejně znamení, jen v obrácené pozici, nacházíme i na razítku z r. 1862, které obec užívala až do roku 1911. Tehdy bylo nahrazeno razítkem novým s obrazem moravské orlice. Od roku 1928 nežívala obec žádné znamení.

Březolupy

Ves patřila v letech 1261 až 1473 klášteru vizovickému, potom byla samostatným statkem.

Na pečeti Březolup vidíme mezi dvěma stromy postavu sv. Jana Křtitele s beránkem k jeho pravé ruce skákajícím. Opis * PECZET * OBECZNI * DIEDINI * BRZEZOLVP 16 * 85 je lemován vavřínovými věnci – silnějším z vnější strany a slabým z vnitřní. Průměr pečeti je 30 mm.¹⁰ (Obr. 6.)

Podobný obraz je na razítku z roku 1864.¹¹ Vidíme na něm světce s holí zakončenou křížem v pravé ruce, vlevo u nohou mu stojí beránek. Oválné razítko lemují opis PEČEŤ OBCE BŘEZOLUP 1864. Vyobrazení sv. Jana Křtitele i na razítku upomíná na přifaření Březolup do Bílovic před zřízením samostatné farnosti. Užívání tohoto razítka je doloženo až do roku 1916. Někdy mezi roky 1916–1919 obec změnila toto znamení na moravskou orlici, která byla užívána na obecních razítkách až do roku 1945.

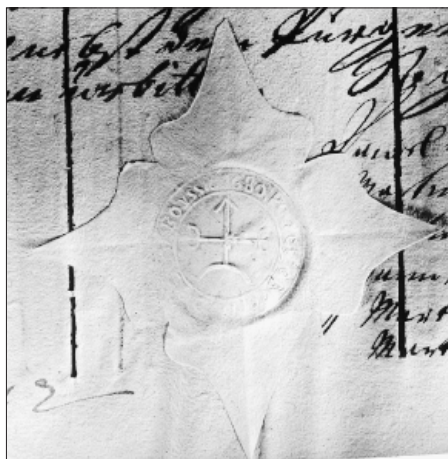
Obr. 1. Pečeť Babic z roku 1798.

Obr. 2. Razítko obce Bílovic z 2. pol. 19. stol. (typ společný pro všechny obce okresu).

Obr. 3. Razítko obce Boršic z období 1. republiky. Obr. 4. Pečeť Boršic u Blatnice z roku 1680.

Březová

Připomíná se roku 1351, od roku 1625 patřila k panství uherskobrodskému.

Nejstarší známá pečeť¹² má průměr 40 mm a v pečtním poli ohraničeném věncem je španělský štít v kartuši, nesoucí mluvící znamení obce – břízu. V opise čteme * PEC . OBEC . DGEDINA . BREZOVA . 1702. (Obr. 7.) Typář této pečeti byl užíván ve funkci razítka ještě v roce 1857.¹³

V roce 1800 však nacházíme v písemnostech obce¹⁴ spis s pečeti, na níž je strom stojící na trávníku a po stranách kmene má letopočet 1754. Jedná se však zřejmě o pečeť Olšovice.¹⁵ (viz Olšovec)

Podle předlohy z roku 1702 si obec vyhotovila v polovině 19. století mosazné razítko s dřevěným držadlem houbovitého tvaru vysokým 77 mm. Opis mezi linkami zní PECZET OBCE BREZOVA – [1862].¹⁶ Obraz v podstatě odpovídá původní pečeti. Dobu užívání tohoto razítka nebylo možno zjistit pro nedostatek dochovaného archivního materiálu. Teprve

v roce 1923 nacházíme moderní razítko, v němž je strom na trávníku. Tento typ se udržel i na všech dalších razítkách obce.

Bystřice pod Lopeníkem

Obec se poprvé spolu s tvrzí připomíná roku 1405, roku 1689 byla připojena k panství Uh. Brod.

Na pečeti obce o průměru 30 mm vidíme mohutný rozvětvený strom vyrůstající z rovné půdy, na jehož větvi sedí pták. Opis [*] PECZET * DEDINI * BISTRICI * 1687 je ohraničen bodovcem a linkou.¹⁷ (Obr. 8.) Užívání této pečeti je doloženo ještě v roce 1857.

Pozdější razítka se nám nepodařilo zjistit až do období 1. republiky, kdy byl na nich užíván státní znak.

Bzová

Poprvé se připomíná roku 1371, od roku 1541 patřila k panství světlovskému.

První pečeť měla Bzová společnou s Krhovem. Je velká 35 mm a v pečetním poli je ovčácký pes vlevo skákající, nad ním a pod ním po jedné osmicípé hvězdičce. Částečně porušený opis zní . OB[. . .]B[.] OWE . A . KRHOWE . A . 1717 . (Viz Krhov)

Bzová si však brzy opatřila vlastní pečeť a stará zůstala v užívání Krhova.¹⁸ Mosazný typář této nové pečeti o průměru 29 mm je připevněn čepem k železnému osmibokému držadlu ke konci rozšířenému. V pečetním poli jsou tři stromy na kopcích, na prostředním z nich sedí pták s rozpjatými křídly. Opis je umístěn po okraji horní poloviny pečetního pole a zní BESSOWE: GE: SIEGEL: . (Obr. 9.)

První razítka obce neměla žádný obraz, teprve kolem roku 1916 se vrací staré znamení, které pak zůstalo v užívání až do roku 1945.

Cerony

Založeny byly roku 1786 a patřily k panství velehradskému. Od roku 1850 jsou součástí obce Babic.

Pečeť obec získala asi brzy po svém založení, doložena je až z roku 1820.¹⁹ Má průměr 25 mm, v pravé polovině pečetního pole se vznáší radlice hrotem vzhůru, na levé straně ze šikmo křížem šrafované půdy vyrůstá nízký košatý strom nebo hlávka zelí, nad níž je umístěna nepravidelná šesticípá hvězda. Opis mezi vnějším perlovcem a vnitřní linkou zní GEMEINDE * ZERONIN. (Obr. 10.)

Samostatné razítko osada Cerony neužívala.

Částkov

Připomíná se roku 1321, od roku 1688 patřil k panství uherskobrodskému.

Na obecní pečeti veliké 40 mm je španělský štít v kartuši, v němž je radlice hrotem vzhůru a za ní pokosem krojidlo. Opis * PECET . OBCE . CZASTKOWSKE . je lemován provazci.²⁰ (Obr. 11.)

Znamení samotné radlice bylo převzato na razítka a užívalo se ještě po roce 1945. Starší razítka projevují svou souvislost s pečeti i původním opisem PEČEŤ OBCE ČÁSTKOVSKÉ.

Dolní Němčí

První zmínka o Němčí je z roku 1358, roku 1437 o Dolním Němčí. Od roku 1521 patřilo k ostrožskému panství.

Na velmi pečlivě provedené pečeti vidíme barokní štít, na něm uprostřed vinný hrozen na snítce s třemi listy, vpravo od něj nůž a vlevo vinařský nůž. Opis mezi věnci zní * PECZET OBECNI DOLNI NEMCZI.²¹ (Obr. 12.)

Toto znamení zaniklo zároveň se zánikem pečeti a na obecních razítkách se vyskytuje pouze obraz sv. Floriána.

Obr. 5. Pečeť Břestku.

Obr. 6. Pečeť Březolup.

Obr. 7. Pečeť Březové.

Obr. 8. Pečeť Bystřice pod Lopeníkem.

Drslavice

První zmínka o obci se vztahuje k roku 1373, od roku 1615 patřila k uherskobrodskému panství.

Na pečeti o průměru 35 mm, užívané koncem 18. století, v pečetním poli lemovaném linkou a řídkým bodovcem je vpravo krojidlo, vlevo vinařský nůž a nahoře mezi nimi tři kvítky na stopkách, vyrůstající z jednoho místa. V dolní polovině pečetního pole je mezi obrazem umístěn letopočet 1762. Opis + PECIET POCT. DEDINI DRSLAWSKE je lemován perlovcem a linkou.²² (Ob. 13.)

Původní pečetidlo bylo užíváno jako razítko ještě v 60. letech 19. století, ale od roku 1871 se na obecních razítkách vyskytuje jen název obecního úřadu. Kolem roku 1923 i později nacházíme na razítkách obraz snopu a pluhu, doplněný kosou, cepem, vidlemi a hráběmi.

Havříce

Připomínají se roku 1582, avšak podle kupní smlouvy z roku 1654 měly být již roku 1325 zakoupeny městem Uh. Brodem.

Pečeť obec získala pravděpodobně v roce 1665, doložena ji však máme až z roku 1749.²³ Má průměr 40 mm a v pečetním poli je uprostřed nahoře vinný hrozen, pod ním železná část motyka bez násady, po stranách vinařské nože rozdílných typů. Opis mezi hrubými linkami zní . DIEDINA HAVRZICZE [16] 65.

Po polovině 18. století došlo k obnovení pečeti. Obraz zůstal beze změn, byl však do něho vložen letopočet 1769. Největší změny doznal opis, ohraničený nyní z vnější strany bodovcem * PECEIT . POCTIVEY . OBCI . A . DEDINI . HAWRI[C].²⁴ (Obr. 14.)

Dobu užívání této pečeti ani podobu nejstarších obecních razítek nebylo možno zjistit. Během 19. století však původní znamení zaniklo, neboť na razítkách kolem roku 1920 nacházíme moderní obraz pluhu.

Horní Němčí

Poprvé se název Němčí uvádí v roce 1358, roku 1447 jako Horní Němčí. Od roku 1625 byla ves součástí panství ostrožského.

Pečeť o průměru 35 mm je doložena z roku 1749.²⁵ V jejím poli je renesanční štít vodorovně šrafovaný a na něm radlice. Volná plocha kolem štítu je zdobena kvítky a ornamentem. Obraz převzalo i novodobé razítko opatřené textem * PEČEŤ OBCE * HORNĚMČÍ. (Obr. 15.)

Uvedené staré pečetní znamení zaniklo teprve v době okupace zavedením dvojjazyčných razítek.

Hostějov

Připomíná se poprvé roku 1371, patřil k bzeneckému panství.

Na obecní pečeti je ve štítě postavená motyka. Nad štítem je umístěn letopočet 1671 a po stranách štítu dvě kvítky. Opis * PECZET * DIEDINY * HOSTIEGOVA je lemován věncem a linkou a od pečetního pole oddělen linkou.²⁶ (Obr. 16.)

Na razítkách obec znamení neužívala.

Hostětín

Připomíná se roku 1412 na panství světlovském.

Na staré obecní pečeti vidíme postavu sv. Stanislava v biskupském rouchu a s berlou. Zasahuje nahoře a dole do opisu P: DEDINI / HOSTETIN /, který je tím rozdělen na dvě části. Pečeť je oválná o rozměrech 24; 28 mm.²⁷

Podle této pečeti bylo asi v polovině 19. století zhotoveno mosazné razítko, jež je velikostí, obrazem i textem její přesnou kopií.²⁸ (Obr. 17.) Toto razítko užívala obec téměř do konce 19. století. Stejný obraz byl i na dalším razítku, užívaném asi do roku 1920, a potom definitivně mizí. Po roce 1945 se na krátkou dobu objevilo na razítku MNV nové znamení – sekáč na louce.

Hradčovice

Připomínají se k roku 1247, v 15. století zde byla tvrz a samostatný statek. Později obec patřila k panství uherskobrodskému.

Pečeť Hradčovic o průměru 38 mm²⁹ má mezi vesnickými pečetěmi obraz ojedinělý a neobvyklý. Je to dvouhlavý orel s žezly v pařátech, nad nímž se vznáší korunka. Z opisu mezi linkami lze přečíst pouze PE[CET] DEDINI HR[. . . Z]. Obec užívala tuto pečeť ještě v roce 1849, později si opatřila oválné razítko, tuto pečeť poměrně přesně kopírující. Je oválné (32; 36 mm), obraz odpovídá pečeti, opis zní PECET.OBECNI.DEDINI.HRACOWIC. (Obr. 18.)

Další razítko známe až z období 1. republiky a na něm je zcela jiný obraz, stejně neobvyklý jako na pečeti. O svitek pergamenu se opírá otevřená kniha, na níž leží brk, za knihou je postaven globus. Za okupace i toto znamení vymizelo.

Obr. 9. Pečetní typář Bzové.

Obr. 10. Pečeť obce Cerony.

Obr. 11. Pečeť Částkova.

Obr. 12. Pečeť Dolního Němčí.

Huštěnovice

Původně se jmenovaly Nový Dvůr a připomínají se roku 1220 na panství velehradském.

Pečeť o průměru 30 mm³⁰ má v pečetním poli, lemovaném perlovcem, radlici postavenou hrotem vzhůru mezi dvěma stromy. Opis + IAVb . F . MI . KR . PVR . IAd . OB . H je vrouben perlovcem a začíná dole. (Obr. 19.) Tento obraz byl převzat i na nejstarší razítko.

Za první republiky se však objevuje na razítkách nový obraz - pluh a za ním tři klasy, to vše vroubeno dvěma ratolestmi.

Chylice

Připomínají se poprvé roku 1343, náležely k ostrožskému panství a dnes jsou součástí Ostrožské Nové Vsi.

Na obecní pečetě o průměru 35 mm³¹ se nachází španělský štít v kartuši a v něm z půdy vyrůstající ratolest s třemi listy a čtyřmi květy. Opis zní PECZET OBECNI DEDINI CHYLIC 1748. (Obr. 20.)

Z této pečeti vychází razítko obce, užívané na přelomu 19. a 20. století. Po vzniku ČSR bylo však nahrazeno obrazem kráčejičího lva. Zřejmě koncem 30. let bylo vytvořeno razítko nové, užívané částečně ještě za okupace. Jeho obraz je nejasný, ale jedná se zřejmě o pluh na pozadí kříže. Obojí stojí na rovné půdě a je po stranách lemováno ratolestmi.

Jalubí

Ves byla již roku 1265 majetkem velehradského kláštera.

Na nejstarší pečeti obce údajně mělo být znamení radlice mezi dvěma krojidy.³² Takovou pečeť jsme však nikde nenašli.

V roce 1750 získala obec novou pečeť, která má průměr 30 mm a vyniká velmi pěkným provedením. V pečetním poli stojí věž s klenutou branou, v patře s jedním oknem a na vrcholu s korouhvičkou. Vpravo od ní se vznášejí kosíř a vlevo hrozen. U špičky věže je letopočet 1750. Opis mezi linkami zní + PECZET . GALUBSKE . OBCE . PA . WE. (Obr. 21.)

Tuto pečeť obec užívala ještě v letech 1820 a 1829, avšak z roku 1833 máme doloženo užití pečeti s obrazem stejným jako na předchozí, ale s opisem * PECZET . DIEDINY : IALIUB : 1680.³³

Zda se jedná o návrat k starší pečeti nebo o pouhé převzetí starého data na pečeť novou, nelze s jistotou určit, pravděpodobnější však je, že tu obec z neznámých důvodů výjimečně použila starého typáře, a proto je tedy původní nejstarší pečeť.

Tento pečetní obraz byl převzat i na obecní razítko a nezměnil se, mimo drobných detailů v provedení, ani po roce 1945. Tehdy však MNV doplnil razítko ještě letopočtem 1689, který zřejmě vznikl chybným čtením data na pečeti z roku 1680.

Jankovice

Byly založeny roku 1648 na panství napajedelském a osazeny Valachy.

Pečeť pochází z roku 1694.³⁴ Je velká 25 mm a v pečetním poli lemovaném linkou jsou na štítě tři stromy stojící na trávniku. Opis * S. DIEDINY * JANKOWICZ * 1694 je vrouben linkou a vavřínovým věncem.

Toto znamení bylo převzato i na razítko s opisem PEČET OBCE JANKOVSKÉ, které obec užívala do roku 1918. (Obr. 22.) V období první republiky bylo nahrazeno českým lvem.

Jarošov

Roku 1220 Jarošov náležel klášteru velehradskému, v roce 1528 se stal majetkem města Uh. Hradiště.

O Jarošovu víme, že v roce 1613 pečeť ještě neměl.³⁵ První doložená je až z roku 1698, má průměr 28 mm a v pečetním poli leží šikmo vinařský nůž a přes něj křížem motyka, nad tím je umístěn letopočet 1698. Opis . PE. CE. DIE [. . .] GAROSSOWA je vrouben linkami.³⁶ (Obr. 23.) Toto znamení zaniklo zřejmě s pečeti, na razítko převzato nebylo.

V době první republiky obec užívala na razítkách zemské znaky Čech, Moravy, Slezska a Slovenska.

Javorovec

Jako Javorník se připomíná roku 1362, později byl majetkem města Uh. Hradiště. Dnes je součástí Mistřic.

Ještě v roce 1749 měla obec společnou správu s obcemi Mistřice a Včelary a všechny užívaly pečeť Mistřic. (viz Mistřice)

Javorovec se osamostatnil v roce 1758 a získal také vlastní pečeť. V jejím poli lemovaném bodovcem se nachází mírně oválný štít v kartuši a v něm hladký kosočtverec. Nad

Obr. 13. Pečeť Drslavic.

Obr. 14. Pečeť Havřic z roku 1769.

Obr. 15. Razítko obce Horního Němčí z období první republiky.

Obr. 16. Pečeť Hostějova z roku 1671.

štítem je hlava andělka s křídly. Opis lemovaný bodovcem a linkou zní SIGIL: COM: IA-BORO: 1758.³⁷ (Obr. 24.)

Pečetní znamení bylo převzato na nejstarší razítko, doložené ještě v roce 1898.³⁸ Na nezřetelném otisku je patrný pouze oválný štít s kosočtvercem. Na pozdějších razítkách se již žádné znamení neobjevuje.

Kněžpole

Od roku 1220 poddanská ves velehradského kláštera se později stala majetkem města Uh. Hradiště.

Dochovaný typář obecní pečeti pochází z roku 1709.³⁹ Tvoří jej mosazný kotouč o průměru 30 mm s dřevěným hruškovitým držadlem. V pečetním poli lemovaném linkou je v renezančním štítě radlice zkřížená s krojidlím. Na volných místech pečetního pole i štítu jsou umístěny číslice letopočtu 1709. Opis . PECET . DIEDINI . KNESSP:LA je lemován bodovcem a linkou. (Obr. 25.)

Toto znamení zaniklo, když se přestala užívat obecní pečeť. Na razítkách se asi od roku 1880 objevuje snítka jakési rostliny a najdeme ji ještě na razítku v době okupace.

Komňa

Připomíná se roku 1261. V roce 1481 připadla k panství světlovskému.

Nejstarší pečeť obce⁴⁰ má průměr 32 mm, je na ní postava světce s holí v levé ruce a knihou v pravé. Jedná se zřejmě o sv. Jakuba staršího, patrona místního kostela. Jeho obraz se objevuje i na dochovaném mosazném razítku z 2. poloviny 19. století.⁴¹ Kotouč má průměr 30 mm a hruškovitou rukojeť, v opise čteme PŘEDSTAVENSTVO OBCE KOM-ŇA. (Obr. 26.) Zřejmě ještě starší oválné razítko je doloženo k roku 1873 a je na něm postava světce v řasnatém rouchu a s paprsky kolem hlavy. Opis KOMNANSKA OBEC není oddělen.⁴²

Po roce 1918 už obec používala razítka bez obrazu.

Korytná

Obec se připomíná poprvé v roce 1331, v letech 1627–1850 náležela k uherskobrodskému panství.

Dochovaná obecní pečeť o průměru 32 mm má v pečetním poli vroubeném věncem a tenkou linkou renezanční štít a v něm šikmo položenou radlici zkříženou s krojidlím. Nad štítem je letopočet 1687. Opis . PECZET . OBECZNI . KORITNEI je ohraničen věncovým a linkou.⁴³ (Obr. 27.) Pečeť byla užívána ještě v polovině 19. století a snad i později jako razítko.

Teprve v roce 1878 si obec opatřila razítko s obrazem svého patrona sv. Václava, který byl i na všech pozdějších razítkách až do okupace.

Kostelany

První zmínka o obci je již z roku 1141, patřila k panství velehradskému.

Pečeť máme dochovanou teprve z roku 1820.⁴⁴ Je na ní oválný štít v kartuši a v něm na vodní hladině loďka s postavou rybáře s veslem v ruce, za loďkou v pozadí stojí strom. Opis * PETCHET * DIEDINI * KOSTEL * AN * začíná vpravo dole, ale neuzavírá celý kruh, neboť mu v tom brání položení štítu k dolnímu okraji pečeti. Je lemován linkami a z vnější strany ještě vavřínovým věncem. (Obr. 28.)

Tento obraz byl převzat i na nejstarší obecní razítko, avšak na přelomu století došlo ke změně. Na razítkách se objevují dvě ryby nad sebou, opačným směrem plovoucí, které užíval ještě MNV až do počátku 50. let.

Košíky

Ves byla založena poměrně pozdě, připomíná se teprve v roce 1618, a náležela k napajedelskému panství.

Na obecní pečeti⁴⁵ o průměru 28 mm je v renesančním štítě dvouuchý košík s hroznou a nad ním vodorovně položený vinařský nůž ostřím dolů. Pečetní pole je linkou odděleno od opisu * S. DIEDINY * KOSSIKV * 1694, který je lemován linkou a vavřínovým věncem. (Obr. 29.)

Na razítku, jimiž byla pečeť nahrazena, nebylo znamení převzato.

Krhov

Objevuje se roku 1412 u světlovského panství.

Pečeť o průměru 35 mm pochází z roku 1717 a byla původně společná pro obce Krhov a Bzovou. V roce 1749 už ji však užíval pouze Krhov.⁴⁶ V pečetním poli je pes vlevo skákající, nad ním a pod ním osmicípá hvězda. Místy porušený opis OB . . . B . OWE A KRH . WE A 1717 je lemován perlou. (Obr. 30.)

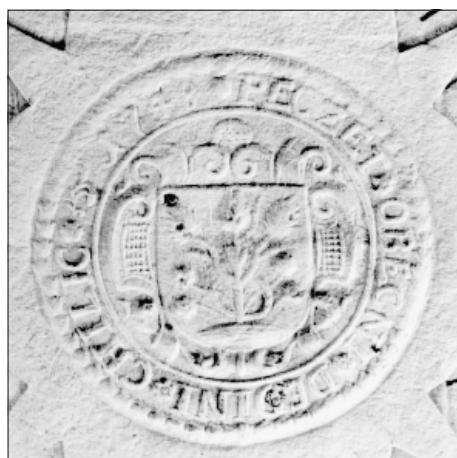
Obr. 17. Kovové razítko Hostětína z 19. století.

Obr. 18. Razítko obce Hradčovic, napodobující původní pečeť.

Obr. 19. Pečeť Huštěnovic.

Obr. 20. Pečeť Chylic z roku 1748.

Z roku 1888 je doloženo razítko s obrazem koně s jezdcem, vlevo se vzpínajícího. Opis zní **Pečeť obce KRHOV**. Obraz je dokladem návaznosti na nejasné znamení původní pečeti. V 20. století užívala obec jen razítka nápisového.

Kudlovice

Připomínají se roku 1372, od roku 1611 náležely k panství napajedelskému.

Nejstarší pečeť měla obec společnou se Sušicemi.⁴⁷ Na této pečeti o průměru 35 mm je v renezančním štítě dole zahrotěném na pravé straně vinařský nůž, na levé hrozen. Pod nimi vyrůstají z paty štítu dvě květiny. V opise, odděleném od pečetního pole hrubým bodovcem, čteme * PĚCZET . OBECZNI . KUD[LOW]ICZ . A SVSICZ . 1685. (Obr. 31.)

Na nová razítka obecního úřadu původní pečetní znamení převzato nebylo. Ještě na přelomu století se sice objevuje obraz révové snítky s hroznem, zakrátko však byl vystřídán moravskou orlicí.

Obr. 21. Pečeť Jalubí z roku 1750.

Obr. 22. Razítko obce Jankovic.

Obr. 23. Pečeť Jarošova z roku 1698.

Obr. 24. Pečeť Javorovce z roku 1758.

Po roce 1945 projednával MNV zavedení obecního znaku podle vyobrazení z 18. století a toto znamení použil i na svém razítku po roce 1948.⁴⁸

Kvačice

Poprvé se připomínají roku 1362, později náležely k ostrožskému panství.

Pečeť obce pochází z roku 1748. V pečetním poli je štít, v němž z jednoho místa vyrůstají tři lodyhy s drobnými lístky, ukončené žaludy. Nad štítem se vznáší hlava anděla s křídly, volný prostor vedle štítu je vyplněn úponkovým ornamentem.⁴⁹ Opis mezi linkou a vavřínovým věncem zní: * PECZET * OBECNI * DEDINI * KVACZICI * 1748. (Obr. 32.)

Na razítkách byly žaludy nahrazeny listnatou lodyhou. Tvar štítu i ostatní ozdobné prvky však zůstaly zachovány. Na starších razítkách vyjadřuje souvislost s původní pečeti i legenda PEČETĚ OBECNÍ DĚDINY KVAČICE 1748.

Obr. 25. Pečetní typář Kněžpole.

Obr. 26. Kovové razítko Komně z 2. poloviny 19. století.

Obr. 27. Pečeť Korytné z roku 1687.

Obr. 28. Pečeť Kostelan.

Obr. 29. Pečeť Košíků z roku 1694.

Obr. 30. Pečeť Krhova a Bzové.

Obr. 31. Pečeť Kudlovic a Sušic.

Obr. 32. Pečeť Kvačic z roku 1748.

Poznámky:

- 1 Začlenění obcí do patrimoniální správy a první zmínky o obci uvádíme podle regionální literatury, případně podle údajů Ladislava Hosáka, Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, úvodní svazek, Ostrava 1967. Do abecedního pořádku jsme začlenili podle původních názvů i ty obce a osady, které dnes už netvoří samostatnou správní jednotku.
- 2 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZAB), Matrika pozemkového výnosu, č. 315/H.
- 3 Nikoliv Krista, jak uvádí Josef Hubáček, Staré znaky na obecních pečetích. In: Zpravodaj města Uh. Hradiště 1970, č.2, s. 4–5. Originály pečeti v MZAB, Rektifikační akta, č. 280, Matrika pozemkového výnosu, č. 1/H.
- 4 Razítko vlastní p. Karel Stratil z Uh. Hradiště.
- 5 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 316/H. J. Hubáček (Staré znaky na obecních pečetích) uvádí rok vzniku pečeti 1679.
- 6 Viz předchozí kapitola, s. 191.
- 7 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. O pečeti se zmiňuje též Slavík, o. c., ČMMZ 1906, s. 6.
- 8 MZAB, Rektifikační akta, č. 362.
- 9 Slavík, o. c., mluví o znamení hroznu a kosíře v rozděleném štítě. Jedná se však o záměnu s pečeti Stříbrnic.
- 10 MZAB, Rektifikační akta, č. 355, odlietek též v SOKA UH.
- 11 SOKA UH, Archiv obce Březolupy, inv. č. 72.
- 12 MZAB, Rektifikační akta, č. 261.
- 13 SOKA UH, Archiv obce Březová, inv. č. 11.
- 14 tamtéž, inv. č. 4.
- 15 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 122/H.
- 16 SOKA UH, Sběrka typářů č. I/1.
- 17 MZAB, Rektifikační akta, č.261, SOKA UH, Archiv obce Bystřice pod Lopeníkem, inv. č. 39.
- 18 Typář nové pečeti v SOKA UH, Sběrka typářů č. I/2, užití obou pečeti v roce 1749 v MZAB, Rektifikační akta, č.353.
- 19 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 315/H.
- 20 MZAB, Rektifikační akta, č. 261, odlietek v SOKA UH.
- 21 MZAB, Sběrka odliatků obecních pečeti, č. 581 .
- 22 MZAB, Rektifikační akta, č. 261.
- 23 MZAB, Rektifikační akta, č. 315.
- 24 SOKA UH, Archiv obce Havřic, inv. č. 16.
- 25 Tamtéž.
- 26 MZAB, Rektifikační akta, č. 267.
- 27 MZAB, Rektifikační akta, č. 353, Slavík F. A., o. c. ČMMZ 1905, s. 137.
- 28 SOKA UH, Sběrka typářů, č. I/3.
- 29 MZAB, Rektifikační akta, č. 261, SOKA UH, Archiv obce Hradčovice, inv. č. 9.
- 30 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 318/H, vyobrazení též na titulní straně knihy Josefa Hubáčka, Kronika slovácké vesnice Huštěnovic, Uh. Hradiště 1957.
- 31 MZAB, Rektifikační akta, č. 315, pečeť uvádí též F. A. Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 150.
- 32 Hubáček J , Kronika slovácké vesnice Huštěnovic, s. 77, týž, Staré znaky na obecních pečetích, Zpravodaj města Uh. Hradiště 1970, č. 2, s. 5.
- 33 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 319/H, Zemská účtárna, č. 968.
- 34 MZAB, Rektifikační akta, č. 361, Matrika pozemkového výnosu, č. 224/H.
- 35 Viz předchozí kapitola, s. 191.
- 36 MZAB, Rektifikační akta, č. 360, Slavík F. A., o. c. ČMMZ 1905, s. 161, Hubáček, Staré znaky na obecních pečetích, uvádějí motyky a krojidlo.
- 37 MZAB, Zemská účtárna, č. 656. Chybně uvádí pečeť J. Hubáček, Staré znaky na obecních pečetích.
- 38 SOKA UH, Sběrka otisků pečeti a razítek.
- 39 SOKA UH, Sběrka typářů, č. I/4, MZAB, Rektifikační akta, č. 360.

- 40 MZAB, Rektifikační akta, č. 353, též Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 136.
 41 SOKA UH, Sběrka typářů, č. I/8.
 42 SOKA UH, Sběrka otisků pečeti a razítek.
 43 MZAB, Rektifikační akta, č. 261, odlitek v SOKA UH, Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 159.
 44 MZAB, Matrika pozemkového výnosu, č. 320/H. Hubáček, Staré znaky..., ji datuje rokem 1625.
 45 MZAB, Rektifikační akta, č. 361, Matrika pozemkového výnosu, č. 225/H.
 46 MZAB, Rektifikační akta, č. 353.
 47 MZAB, Rektifikační akta, č. 361, odlitek v SOKA UH, Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 163.
 48 SOKA UH, OAV NF Uh. Hradiště, činnost národních výborů, karton č. 9, ONV Uh. Hradiště, inv. č. 314.
 49 MZAB, Rektifikační akta, č. 315. O pečeti se zmiňuje Slavík, o. c., ČMMZ 1905, s. 28 a 150, uvádí však znamení tří květů.

Jaromíra Čoupková (n. 1948), odborná pracovníce Státního okresního archivu v Uherském Hradišti, kde se zabývá hlavně zpřístupňováním kmenových archivních fondů. Publikuje studie z regionálních dějin a pomocných věd historických.

Dorfsiegel im Bezirk Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Die ersten mährischen Dörfer erwarben das Siegelrecht schon an der Wende vom 15. zum 16. Jh., die Anwendung von Siegeln breitete sich jedoch erst innerhalb des 17. und 18. Jahrhunderts über alle Dörfer aus. Auf dem Territorium des jeweiligen Bezirks Uherské Hradiště sind Dorfsiegel erst am Anfang des 17. Jahrhunderts vereinzelt (Staré Město und Boršice u Blatnice (?) – 1613, Nedakonice – 1634, Ostrožská Nová Ves – vor 1661) belegt, im Verlauf der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts erwarben das Siegelrecht fast alle Dörfer. Falls jüngere Siegel vorkommen, gehören sie meistens den Gemeinden an, die ursprünglich keine eigene Verwaltung hatten und erst später selbständig wurden, oder erst in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts entstanden.

Die Siegelzeichen stellten am häufigsten Symbole des Lebens und der Arbeit auf dem Lande dar, d.h. vor allem Werkzeug und im Dorf angebaute Früchte. Am häufigsten vertreten sind Weinrebe, Hippe, Pflugeisen, Sech. Ziemlich oft finden sich Pflanzen auf Siegeln, hauptsächlich Bäume und Blumen, seltener Tiere. Eine zahlreiche Gruppe stellen Siegel mit Abbildungen von Heiligen, gewöhnlich Patronen der Dorfkirchen dar.

Die Legende ist meistens am Umfang des Siegels in Majuskelschrift zu finden. Die Beschriftungen sind überwiegend in tschechischer Sprache verfasst, nur dreimal ist Deutsch und dreimal Latein belegt.

Aus dem Vergleich formeller Gestaltung der Siegel und deren Ursprungszeit in einzelnen Herrschaftsbezirken geht hervor, daß die Gemeinden ihre Siegel anscheinend individuell, nach Bedarf erwarben. Der Einfluß der Obrigkeit auf die Wahl eines Siegelzeichens ist ohne schriftliche Dokumente, nur auf Grund der Siegel allein nicht nachzuweisen.

Nach 1850 wurde die Anwendung von Gemeindesiegeln allmählich aufgegeben und an Stelle von Siegeln traten Stempel auf. Manche Gemeinden übernahmen ihre alten Siegelzeichen und verwendeten sie mit größeren oder kleineren Veränderungen bis in die jüngste Zeit. Andere Stempel haben nur den Text behalten und das ursprüngliche Zeichen wurde mit der Zeit vergessen.

Nach der Gründung der Tschechoslowakei haben einige Gemeinden auf ihren Stempeln Staats- oder Landessymbole angebracht. Zu jener Zeit wurden alte Siegelzeichen ergänzt und modernisiert. Auf vielen Stempeln kamen Pflüge vor, beliebt war auch eine Getreidegarbe mit verschiedenen landwirtschaftlichen Werkzeugen.

Zur Zeit der Okkupation wurden zweisprachige Stempel eingeführt und Anwendung von Staats- und Landessymbolen aufgehoben.

Nach der Befreiung 1945 versetzten die meisten Orts-Nationalausschüsse die früheren Zeichen zurück, einige haben neue Symbole gebildet.

Nach 1952 erloschen die Gemeindegymbole, als ausschließlich Staatssymbole auf Stempeln für Nationalausschüsse aller Stufen eingeführt wurden.

Das vom Tschechischen Nationalrat verabschiedetes Gemeindegesetz von 1990 ermöglichte allen Gemeinden, von ihren Symbolen und Fahnen Gebrauch zu machen. Bei Gemeinden auf der Ebene von derzeitigen Dörfern sind ihre historischen Siegelzeichen oft zum Ausgang für ein eventuelles neuzeitliches Symbol geworden.

The Village Seals in the Uherské Hradiště District Part I

A b s t r a c t

The first villages in Moravia acquired the privilege to use seals at the turn of the 15th and 16th centuries, but this privilege was not widely spread until the 17th and 18th centuries. In the area of today's district of Uherské Hradiště, first sporadic seals are documented as late as the early 17th century (Staré Město and Boršice u Blatnice (?) – 1613, Nedakonice 1634, Ostrožská Nová Ves – before 1661). In the course of the first half of the 18th century, almost all villages acquired the right to use own seal. If there are any newer seals, they belong to the villages that did not have originally their own administration and gained independence only later, or to those that were founded from the second half of the 18th century on.

The seal symbols were most often the symbols of life and work in the countryside, i.e. above all tools and plants, grown in the village. The most common plant is vine, as for tools, vine-grower's knife, ploughshare and plough. Also common are plants, mainly trees and flowers, less frequently animals. The seals with depiction of a saint (usually the patron of the local church) are numerous as well.

The legend is placed on the seal's perimeter, written usually in capital letters. They are written usually in Czech. There were only three cases of German and three of Latin.

The formal comparison of seals and the dates of their appearance in individual estates suggest that the villages acquired their seals distributively, as the need arose. The influence of the nobility on the choice of sealing sign cannot be reliably judged from the seals alone; written records would be needed for that.

The village seals began disappearing around 1850, with their place being taken by stamps. Many villages transferred the old sealing signs onto their stamps and have been using them until the present. The others contented themselves with plain text and the original signs have been forgotten.

After the foundation of Czechoslovakia, some villages placed state or land symbols on their stamps. Many stamps have a plough on them; sheaves of grain with various agricultural tools were also favored.

During the German occupation, double-language stamps were introduced and the state and land symbols were abolished.

After the liberation, most local national committees re-introduced the former signs, while others created new ones.

The seals were temporarily abolished altogether in 1952, when the stamps with state symbols were introduced in all levels of state and local administration.

The Municipalities Act from 1990 made it possible for all municipalities and their administration to use a badge and banner. For the village-sized municipalities, the historical sealing signs often served as a basis for creation of the modern badge.

PAMĚTNÍ SPISY Z KAPLE SV. BARBORY

Jaromíra Čoupková, Státní okresní archiv, Uherské Hradiště

Edice pamětních listin, uložených ve věži kaple sv. Barbory v Buchlovicích.

V rámci oprav kaple sv. Barbory nad Buchlovicemi bylo dne 1. srpna 1998 z věžní makovice snato a otevřeno pouzdro s pamětními zápisy, dokumentujícími stavbu a opravy kaple. V částečně poškozeném (prostřelením) pouzdru byl uložen pamětní list o postavení kaple z roku 1672 a jeho opis z roku 1886, dále krátký pamětní zápis z roku 1743, rovněž znovu opsaný v roce 1886, pamětní zápisy z let 1886 a 1896 a malba Barborky po požáru v roce 1896. Vedle těchto písemných památek se zde našly ještě dva křížky - kovový a dřevěný.

Protože zápisy obsahují některé zajímavé údaje k dějinám nejen buchlovského panství, ale i širšího regionu, rozhodli jsme se, s laskavým svolením Památkové správy Buchlovice jako majitele těchto písemností, vydat je v plném znění tiskem a tak je zpřístupnit historickému studiu.

I.

Pamětní zápis z roku 1672 (denní datum není uvedeno) je psán humanistickou minuskulou latinsky na pergamentu o rozměrech asi 60×36 cm. První řádek je psán výrazně větší majuskulou kapitálního typu. Seznam panství a jejich držitelů pod hlavním textem je napsán ve čtyřech sloupcích drobnějším a zběžnějším písmem.

Zápis jmenuje ve své době vládnoucího papeže, císaře, olomouckého arcibiskupa a moravského místodržícího, dále nejvyšší zemské úředníky a přísedící zemského soudu, a v závěru zaznamenává, že „tento kostel na místě, kde stála stará kaple, kdysi věnovaná od pánů baronů z Lomnice svatě panně a mučednici Barboře, nechal postavit od základu na své náklady nejjasnější pán, pan Hanuš Zikmund Petřivaldský, svobodný baron z Peterswaldu, pán na Buchlově, Žeravicích, Střílkách a lénu Moštěnicích, svatého císařského a královského majestátu rada, zemského soudu přísedící a kraje hradištského hejtman, tuto však kuličku neb makovičku nechala na své útraty zhotovit a sem vložit jeho paní manželka, nejjasnější paní, paní Anna Marie Petřivaldská, rozená hraběnka ze Sereni.“ Vedle textu na levém okraji je vepsána poznámka o žijících dětech Jana Zikmunda z Petřivaldu a dolní polovinu pergamentu vyplňuje seznam panství, ležících v hradištském kraji, a jejich majitelů. To vše je v pravém dolním rohu podepsáno majitelem buchlovského panství a jeho manželkou.

Při přepisu vlastních jmen důsledně zachováváme znění předlohy, některá nutná upřesnění jsou uvedena kurzívou v hranaté závorce.

ANNO SALVTIS HUMANAЕ MILLESIMO SEXCENTESIMO septuagesimo secundo, sedente summo pontifice et vicario Christi Clemente nono, regnante augustissimo Romano imperatore, Hungariae et Bohemiae rege Leopoldo primo, praesidente reverendissimo et celsissimo principe domino, domino Carolo, episcopo Olomucensi, regiae capellae Bohemiae et de Lichtenstain comite, locum tenente illustrissimo domino, domino Francisco Carolo comite de Kolowrat, supremo capitaneo ceterisque illustrissimis ac per illustribus dominis, dominis Marchionatus Moraviae supremis officialibus et judiciorum provincialium actualiter existentibus dominis assessoribus, domino Stephano, comite de Wirben, supremo cammerario, domino Antonio Francisco, comite de Collaldo, supremo iudice,

domino Friderico, comite de Oppersdorf, subcammerario, domino Ferdinando Julio, comite de Salmis, domino Georgio Valeriano Podstatsky, libero barone de Prussinowicz, domino Ladislao, libero barone de Wieznik, domino N., libero barone de Perdolt, domino Primislao, libero barone de Zerotin, domino Wenceslao, comite de Althan, domino Georgio Christophoro, libero barone de Pruskow, domino Hanusch Sigismundo, libero barone de Peterswald, domino Francisco, comite de Sereni, domino Carolo Henrico juniore, libero barone de Zerotin, domino Philippo, comite de Lichtenstain, domino N., comite de Althan, domino Ernesto, libero barone de Schaftenberg, domino Joanne Maximiliano Kobilka, equestris ordinis, domino Wenceslao Bernardo de Barthodieg, supremo scribae, domino Leopoldo Bukowsky, domino Francisco Schubierz, domino N. Slawikowicz et domino Sigismundo Leopoldo Sak de Bohunowicz hoc templum in loco, ubi antiqua capella olim a dominis baronibus de Lomnicz sanctae virgini et martyri Barbarae dicata stetit, illustrissimus dominus, dominus Hanusch Sigismundus Petrzywaldsky, liber baro de Peterzwald, dominus in Buchlow, Scherauicz, Strzilek et pheudo Mosstienicz, sacrae caesariae regiaeque maiestatis consiliarius, judiciorum provincialium assessor et circuli Hradistiensis capitaneus, ex fundamento propriis suis sumptibus aedificari, nodum vero seu capitellum hoc eiusdem domina conjux, illustrissima domina, domina Anna Maria Petrzywaldska, nata comitissa de Sereni, suis expensis fieri et hic imponi curavit. His in maiorem rei memoriam addita sunt dominia in districtu hoc Hradistiensi sita cum denominatione possessorum eorum.

Nomina dominiorum	Nomina dominorum possessorum
In Ostra	Celsissimus dominus, dominus Hartmannus, princeps de Lichtenstain
In Wellehrad	Reverendissimus dominus Bartholomeus Ferreus, abbas ibidem
In Napagedla, Ottroko[wicz], Tlumaczow, Kwasicz, Weselí, Prusinowicz et pars Lukow	Excellendissimus dominus, dominus Joannes, comes de Rotal, sacrae caesariae regiaeque maiestatis intimus consiliarius et eques Auri velleris
In Zadowicz	Dominus Antonius Franciscus, comes de Collaldo [<i>Collalto</i>]
In Bysencz	Dominus Georgius Christophorus, liber baro Pruskowsky
In Buchlow, Zerawicz et Strzilky	Dominus Hanus Sigismundus, liber baro de Peterswald, capitaneus districtus Hradistiensis
In Banow	Dominus Christophorus, comes de Bottiani [<i>Batthyány</i>]
In Brumow et Wsetin	Dominus Georgius, comes de Illesshazy
In Brumow alterius medietatis	Domina Eva Erdödi, domina Sophia Terschaczka [<i>Frangepán de Trsac</i>] et heru[a] Estera, sorores, natae comitissae de Forgatsch [<i>Forgách</i>]
In Lukow	Dominus Fridericus, baro de Minkwicz
In Zlin	Dominus Franciscus, comes de Sserenii
In Swietlow et Miloticz	Dominus Joannes Carolus, comes de Ssereni
In Strazowicz	Dominus Ladislaus, baro de Wieznik
In Chwalnow	Dominus Petrus Ignatius, baro de Stom, commendans Hradistii
In Czetechowicz	Dominus Ludovicus Fux de Candenberg, commendans olomucensis
In Koriczan	Domini barones Gabriel senior, Franciscus, Joannes, Maximilianus, fratres [<i>Horečtí</i>]
In Swatoborzicz	Dominus Carolus Eusebius Benjamin Morkowsky, baro de Zastrizl

In Luhaczowicz	Dominus Andreas, baro de Sserenii
In Brzezolup et Pohorzelicz	Domini barones Franciscus, Carolus Antonius et Attilius de Ofredi
In Hunobrod et Orzechow	Dominus Dominicus, comes de Kaunicz
In Straznicz	Dominus Antonius, comes de Magnis minorennis
In Mallenowicz	Domina Catharina Susana Prakschiczka, baronissa de Zastrzizl
In Sborowicz	Dominus Smil Georgius, liber baro de Zahradek
In Nova Arce	Dominus N., liber baro de Dipenthal
In Wizouicz	Domina Susana Doczy, nata Maytini, alteram partem possidet dominus Sigismundus Maytini
In Liptal	Dominus Mauritius, baro de Ledenicz
In Mosstenicz, Slawiczin et Mladoticz	Domini barones Fridericus, Wenceslaus, Petrus et Franciscus de Forgatsch, fratres adhuc minorennis
In Drzinow	Dominus N., baro de Walderoda
Zdaunky	Reverendus dominus N. Krupsky, collegii hradistiensis rector
In Diwnicz	Dominus Zdenek Strazowsky de Zastrzizl
In Zeranowicz et Przilepy	Dominus Maximilianus Rzikowsky de Dobrocicz, vicejudex ad tabulas regias
In Bylouicz	Dominus Adolphus Skydinsky de Skydinie
In Prakschicz	Dominus Mathias Tengellot de Valtelin
In Nezdencicz	Dominus de Marsinaii Ungarus
In Czaskow	Dominus Carolus Oseczky de Oseczka
In Kostellecz	Domina Helena Görcziana, nata de Schubierz
In Zdyslauicz et Lebetow	Dominus Adamus Carolus Ottislaus de Kopenicz
In Hossticz	Dominus Christianus de Prusky
In Byskupicz	Dominus Sigismundus Sak de Bohunowicz, quartam partem possidet dominus Georgius Dietrich de Peterzwald
In Wešky	Domina N. Ogily, baronissa, dominus Wenceslaus Sponar et duo fratres de Anchimant
In Kleczuwka	Dominus Jakobus Franciscus Raytini de Wargelit
In Roketnicz	Dominus Joannes Georgius Winkler de Strzelec
In Troubky	Dominus Bernardus Lichnowsky
Hradek	Domina Sybila Danidin, nata Maytini
In Zlamanecz	Dominus Franciscus Chorinsky de Ledsky
In Orzechow	Dominus N. Lubeticz de Capilet
In Lytenschicz	Dominus Michael Joannes de Vrmeni
Hradistii	Dominus Joannes Hortensius, caesareus judex
Kyjovii	Dominus Wenceslaus Pinczura, primas

Hanus Sigismundus, dominus de Peterzwald m.p.
Annamaryje Petřivalská, rozená hraběnka Ssereni m.p.

Na levém okraji je připsáno:

Filii illustrissimi domini aedificatoris in vivis tunc temporis extitere:

Milota major natus,
Wenceslaus Georgius,
Joannes Gietrzych,
Elisabetha Kunigunda, barones de Peterzwald.

II.

Na opravu věže v roce 1743 upomíná stručný německý zápis z ruky tehdejšího zámec-kého purkrabího Michaela Františka Haucka, který z historických událostí zmiňuje pouze zplundrování Moravy Prusy v předcházejícím roce 1742.

Rovněž zde – jakož i v zápisech následujících – jsme zachovali původní způsob psaní vlastních jmen osobních a místních i některé pravopisné zvláštnosti německého textu.

L. F. C.

Anno 1743 ist dieser Thurm renoviret worden unter den Hoch- und Wohlgebohrnen Herrn, Herrn Sigmund Carl Peterswaldsky, Herrn von Petterswald, Herrn der Herrschaft Buchlau und Zierawitz, dann die Hoch- und Wohlgebohrne Frau, Frau Crescentia Peterswaldskin, gebohrne Grafin von Schrattenbach, Frau auf Buchlau und Zierawitz. Das Jahr bevor wahr der Prandeburger 1742 in Mähren, hat alles geplündert, gesengt und gebrendt und alles hinweeg genohmen. Geschehen Burg Buchlau den 22. Juni A. 1743.

Michäel Frantz Hauck m. p.
dermahlen bestelter Schloss-Burggraf.

III.

Třetí zápis byl do věžní bání vložen při její opravě v roce 1886. Obsahuje seznam členů rodiny tehdejšího majitele Zikmunda Berchtolda z Uherčic i s daty narození, příp. sňatku, seznam personálu buchlovického lesního úřadu a jména faráře, kaplana, starosty a nadučitele v Buchlovicích. Dále je tu popsáno počasí v uplynulé části roku a vyhlídky na úrodu polních plodin, vína a ovoce. Po vzoru nejstaršího záznamu jsou zde vypsáni majitelé sousedních velkostatků a jména tehdejšího papeže, císaře, olomouckého arcibiskupa a moravského místodržitele. V závěru jsou zmíněny nejdůležitější události toho roku v Rakousku i v jiných evropských zemích a v Americe.

Im Jahre 1886 wurde der Kuppelknopf der Barbarakapelle renovirt und diese Denkschrift darin hinterlegt.

Der gegenwärtige Besitzer der Herrschaft Buchlowitz und Žerawitz ist Seiner Excellenz, Herr Sigismund, Graf Berchtold, Freiherr zu Ungerschtz, k. k. Kämmerer, Reichsrats-Mitglied, Inhaber des sächsischen Albert-Ordens, Ritter der Ehrenlegien – geboren den 6. Februar 1834 auf Buchlau, vermält den 8. Juli 1860 zu Obřístwí mit.

Ihrer Excellenz Frau Josephine, geb. Trauttmannsdorf-Weinsberg, Sternkreuzordensdame und Palastdame der Kaiserin, geb. den 13. Juni 1835.

Kinder: Comtesse Josephine, geb. den 4. März 1862 zu Wien;

Graf Leopold, geb. den 17. April 1863 zu Wien (gegenwärtig nach Vollendung der juridischen Universitätsstudien als Einjährig-Freiwilliger im 13. Uhlanen-Regiment dienend).

Die herrschaftliche Gutsverwaltung in Buchlowitz beschränkt sich zur Zeit im Wesentlichen auf die Forstwirtschaft, während die Äcker mit den landwirtschaftlichen Gebäuden an die Kelčaner Zuckerfabriks-Gesellschaft verpachtet sind und von Ihrem Verwalter Kuča bewirtschaftet werden.

Dem Personalstatus des Forstamtes gehören gegenwärtig an :

der Forstmeister Vincenz Dušek aus Kiowitz in Österreichisch-Schlesien (1858 zum Revier-, 1871 zum Oberförster, 1881 zum Forstmeister in Buchlowitz ernannt);

der Oberförster Ferdinand Dušek auf Buchlau, im Neuhöfer Revier;

die Revierförster Alois Erban in Leopoldsthal, im Buchlowitzer Revier,

Rudolf Rieger in Berchtoldshof, im Oswietimanager Revier,

Joseph Fürst in Sallasch, im Sallascher Revier,

Joseph Pelikán in Althütten, im Althüttner Revier;

der Forst-Aktuar Joseph Skácelík;
der Jungjäger Vincenz Dušek, beim Forstamt in Buchlowitz;
die Forstpraktikanten : Friedrich Lessy beim Forstamte in Buchlowitz,
Franz Fürst, Joseph Pelikán im Neuhöfer Revier.

Rentmeister ist zur Zeit Eduard Ticháček (vorher Forst-Aktuar 1869–1876).

Die Gemeinde Buchlowitz zählt gegenwärtig bei 3000 Einwohner. Pfarrer ist seit dem 3. November 1885 Herr Karl Kráčmar aus Unter-Stephanau bei Olmütz, Kaplan seit demselben Tage Herr Friedrich Weiner aus Jelič, Bürgermeister ist Tomas Mitáš, Oberlehrer Karl Kokeš.

Für den Feldbau ist die Witterung des Jahres sehr ungünstig. Auf einen ungewöhnlich heißen Mai folgte ein sehr kühler nasser Juni. Zwei große Ueberschwemmungen haben in vielen Gegenden und ganz besonders auf der hiesigen Markung alles Heu vernichtet. Die Getreide - Ernte ist quantitativ wie qualitativ eine so schlechte, wie sie seit vielen Jahren nicht verkam. Nur in Hafer, Zuckerrüben, Kartoffeln ist wenigstens eine mittelmäßige Ernte zu erwarten. Die Weinberge standen sehr günstig, bis die Rebenblüte durch anhaltenden Regen verdorben wurde so, dass nur ein ganz geringer Ertrag in Aussicht steht. Ebenso verhält es sich mit dem Obste. Äpfel gibt es fast keine, Birnen sehr wenig, nur Pflaumen und Nüsse haben etwas weniger gelitten.

Unter den benachbarten Großgrundbesitzern sind besonders folgende erwähnenswert:

- Welehrad – gehört jetzt dem Katholischen Unterstützungsfond für kranke Priester;
- Koritschan – dem Grafen Trauttmansdorf, Excellenz Oberstkämmerer, Präsident des Herrenhauses, Ritter des Ordens vom Goldenen Vließ. Gemalin: Gräfin Marie, geb. Fürstin zu Liechtenstein;
- Wesely – dem Grafen Victor Chorinsky, Freiherr von Ledske. Gemalin: Anna, geb. Gräfin Trauttmansdorf;
- Ung. Ostra – Seiner Durchlaucht Johann II., regierender Fürst von und zu Liechtenstein;
- Ung. Brod – dem Grafen Albrecht Kaunitz;
- Swietlau – der Gräfin Henriette Larisch-Mönnich;
- Napagedl – den Gräfinen Paula Esterházy de Galantha, geb. Gräfin Stockau, und Marie Baltazzi, geb. Gräfin Stockau;
- Kwassitz – der Gräfin Caroline Thun-Hohenstein, geb. Gräfin Lamberg;
- Pohořelitz – dem Grafen Leopold Sternberg, Excellenz General der Cavalerie, Inhaber des Dragoner-Regiment Nro. 8;
- Littenschitz – dem Freiherrn Podstatzky von Prusinowitz. Gemahlin: Gabrielle, Gräfin und Edleherrin von Zierotin;
- Milotitz – dem Grafen Julius Hardegg, der Gräfin Marie Seilern, geb. Gräfin Hardegg, der Gräfin Clotilde O'Connell, geb. Gräfin Hardegg;
- Bisenz – der Gräfin Reichenbach-Lessonitz;
- Střilek – dem Grafen Sigmund Herberstein, k. k. Kämmerer. Gemalin: Julie, geb. Gräfin Festetics de Tolna;
- Steinitz – dem Fürsten Johann II. von und zu Liechtenstein;
- Luhatschowitz – dem Grafen Otto Serényi de Kis-Serényi, k. k. Kämmerer,
- Stražnitz – dem Grafen Anton Magnis;
- Bilowitz – dem Grafen Wladimir Logothety, k. k. Oberst der Geslutsbranche.

Das Oberhaupt der Kirche ist seit 1878 Seine Heiligkeit Papst Leo XIII., Kaiser von Österreich und König von Ungarn seit 1848 Franz Joseph I., Erzbischof von Olmütz Seiner Eminenz der Kardinal Landgraf Fürstenberg, Statthalter von Mähren Seiner Excellenz Graf Friedrich Schönborn.

Manchem Lande brachte dieses Jahr, das erst zur Hälfte verflossen, wichtige Ereignisse. Während sich in Oesterreich die nationalen Parteien, vor allem Deutsche, Cechen und Slovinen, noch immer im Abgeordnetenhouse und in der Presse befehden, hat sich die Regierung des Deutschen Reiches mit dem Papste verständigt und dadurch den Kulturkampf beendet. Bayerns König Ludwig II. wurde, nachdem sein Wahnsinn immer offener zu Tag getreten, der Regierung entsetzt und im Schlosse Burg internirt, worauf er im Starnberger See den Tod suchte und fand. Für den Nachfolger im Königstitel seinen blödsinnigen Bruder Otto regiert Prinz Luitpold. In Spanien ist durch die Geburt des Königs Alfons XIII. der Fortbestand der liberalen bourbonischen Monarchie vorläufig gesichert. Aus Frankreich wurden die Thronprätendenten der Familien Orleans und Bonaparte ausgewiesen. In Dänemark und in Norwegen rüttelt die Demagogie an den Thronen. Rusland hat soeben mit der Russifizirung seiner Ostsee-Provinzen begonnen, währen Preußen bemüht ist der fortschreitenden Polonisirung seiner deutsch-polnischen Provinzen zu steuern. Zu England hat das Parlament und nach seiner Auflösung das wählende Volk die Home-rule Bill des Premiers Gladstone, der den Iren ein eigenes Parlament zu bewilligen vorschlug, zurückgewiesen. Auf der Balkan-Halbinsel wurde der Krieg zwischen Serbien und Bulgarien, wo russische Sendlinge das Volk gegen den Fürsten aufzusetzen suchen, beigelegt und wurde Griechenland, das gegen die Türkei waffnete, durch die vereinigten Flotten der Großmächte zur Abrüstung gezwungen. In Belgien rutete ein verheerender Aufstand der Arbeiter, die erst durch die Truppen in blutigen Zusammenstößen zerstraut wurden. Auch in Nordamerika kam es zu Gefechten zwischen den Arbeitern und der Polizei. In Frankreich ging der große Strike der Arbeiter von Decazerille ohne Blutvergießen vorüber.

Buchlowitz am 7. August 1886

IV.

Poslední dokument, sepsaný 20. srpna 1896, nejprve popisuje požár hradu Buchlova a kaple sv. Barbory, který vypukl 25. června od úderu blesku. Zaznamenává změny v rodině Berchtoldů, k nimž došlo od roku 1886 (úmrtí hraběnky Josefíny a dcery Josefíny, provdané za hraběte Serenyiho, svatba hr. Leopolda a narození jeho dětí), i změny v personálním stavu lesního hospodářství velkostatku. Počasí toho roku bylo mokré, povodně způsobily škody na cestách a mostech, obilí nemohlo být sklizeno, neurodilo se ovoce. V závěru je vyčíslen stav zvěře v lesích a popsána skladba lesního porostu.

Im Jahre 1896 den 25. Juni zwischen 2–3 Uhr früh hat der Blitz durch zwei Schläge zu gleichen Zeit in die Burg und St. Barbarakapelle eingeschlagen und gezündet.

In der Burg brannte der Thurm ab, der sich zwischen beiden großen Thürmen oberhalb der Terasse befand, und die Uhr Glocken verschmolzen.

Außerdem verbrannte das Dachwerk ober dem Tracte, wo sich die Zimmern Graf Leopold Berchtold, Graf Wratislav und von Peterswald befinden.

Auf St. Barbarakapelle verbrannte, was vom Holz war, alles. Das ganze Dachwerk der große und der kleine Thurm, wobei die Glocken verschmolz.

Der hohe Besitzer der Herrschafte Buchlau und Žerawitz, Seine Excellenz Herr Sigismund, Graf Berchtold - sowie im beiliegenden Blatte vom Jahre 1886 beschrieben ist - noch am Leben, aber Hochdessen Gemählin, Ihre Excellenz Frau Josefine, gebohrne Gräfin Trauttmannsdorf, ist leider 28. März 1894 in Wien gestorben und wurde bei St. Barbara in der neuen Gruft vor dem Altare St. Ludmila beigesetzt.

Ebenso ist gestorben die Comtesse Josefine, Hochderen Tochter, welche mit hochgeborenen Herrn Grafen Serényi, Herr der Herrschafte Luhatschowitz etc., vermält war, und ist in der Gruft Pozlovitz bei Luhatschowitz im Jahre 1888 beigesetzt worden.

Hochgeborenen Herr Graf Leopold, Sohn Seiner Excellenz des hochgeborenen Herrn Sigismund, Grafen Berchtold, und Ihrer Excellenz der hochgeborenen Frau Josefine, Gräfin Berchtold, geborene Trauttmannsdorf, ist vermält mit der hochgeborenen Frau Gräfin Fer-

dinandine, geborene Gräfin Karolyi, am 16. Jänner 1893 zu Budapest. Hohegorener Herr Graf Leopold ist gegenwärtig in Paris als k. k. Legationssekretär. Kinder aus dieser Ehe:

Graf Alois Sigismund Leopold, geboren in Buchlowitz, getauft am 23. April 1894, dessen Pathen waren Seine Excellenz hochgeborener Herr Graf Berchtold und Ihre Excellenz Frau Gräfin Karolyi.

Graf Adalbert (Bela), geboren am 13. Mai 1895 früh in Paris, dessen Pathe war hochgeborener Herr Graf Secheny.

Die herrschaftliche Gutsverwaltung beschränkt sich, wie im Jahre 1886 (siehe beiliegendes Blatt aus diesem Jahre), bloß auf die Forstwirtschaft mit dem Unterschiede, daß die Ökonomie vom 1. Jänner 1895 an und zu die Höfe Buchlowitz und Buchlau an die Zuckerfabrik der Herrn May et comp. im Hradisch, die Höfe Hruschkowitz und Žerawitz an die Keltchaner Zuckerfabriks-Gesellschaft, der Hof Zikmundshof an Herrn Johann Witka verpachtet sind.

Der Personalstatus ist wie im Jahre 1886 derselbe geblieben, mit Ausnahme des Revierförsters Josef Pelikan in Althütten, welcher heuer gestorben ist, und des Josef Skacelik, welcher ausgetreten ist und befindet sich zur Zeit an letzterer Stelle Josef Pelikan, welcher als Sohn des verstorbenen Försters Jos. Pelikan in Althütten die Stelle als Förster besetzen wird, ferner des Vinzenz Duschek, welcher auch gestorben ist im Jahre 1892 und befindet sich an dessen Stelle Alois Erban.

Das Rentamt verwaltet Eduard Pichaczek.

Das Jahr 1896 ist ein nasses Jahr mit starken Gewittern und Überschwemmungen.

Das Hochwasser hat in den Wäldern an den Waldwegen und Brücken viel Schaden angerichtet.

In Buchlowitz hat es das Wehr beim Canale abgerissen und weggeschwemmt, das Wehr oberhalb Buchlowitz und die herrschaftliche Wasserleitung greifen. In Hruschkowitz wurden zwei Brücken weggerissen und die große Brücke wurde stark beschädigt.

Das Getreide war überall sehr schön, konnte aber wegen fortwährenden Regen nicht eingebracht werden und wuchs auf den Häufeln oder in den Mandeln aus, so daß diese grün waren.

Obst war nicht geraten, aber in den Waldungen sind Eicheln und Bücheln gelungen.

Ebenso hat das Hochwasser die im Jahre 1895 erbaute Strasse im Hačkythale auf einigen Stellen weggerissen.

Vom Wildstande befindet sich ein Hochwildstand von ca. 350 Stück Hochwild und 300 Stück Rehwild. Die Feldjagden haben zumeist die Gemeinden, nur Žerawitzer, Aujezdetzer und Medlowitzer Feldjagd ist durch die Herrschaft gepachtet.

Der Wald bestehet zumeist aus Buchenhochwald mit Eichen gemischt mit einer 100jährigen Umtriebszeit. Die Verjungung des Hochwaldes geschieht durch Besamungsschläge im natürlichen Wege.

Der Nadelholzhochwald ist mit 80jährigen Umtriebszeit.

Der Mittelwald mit 40jähriger Umtriebszeit.

Der Eichenschälwald mit 20jähriger Umtriebszeit festgesetzt.

Zur Zeit befindet sich:	Laubholzhochwald	4271. 5681 ha
	Nadelholzhochwald	838. 2802 ha
	Mittelwald	1327. 6192 ha
	Niederwald	134. 0526 ha

Der Nadelholzhochwald wird kahl abgetrieben und künstlich ausgeforstet. Der Mittel- und Niederwald werden ebenfalls kahl abgetrieben und die vorhandenen Lücken werden aus der Hand complettirt.

Excellenz Gräfliches Berchtoldsches Forstamt
Buchlowitz am 20. August 1896

Vinzenz Duschek, Forstmeister

Jaromíra Čoupková (n. 1948), odborná pracovnice Státního okresního archivu v Uherském Hradišti, kde se zabývá hlavně zpřístupňováním kmenových archivních fondů. Publikuje studie z regionálních dějin a pomocných věd historických.

Gedenkschriften aus der St.-Barbarakapelle

Zusammenfassung

Bei Rekonstruktionsarbeiten an der St.-Barbarakapelle oberhalb von Buchlovice wurde am 1. August 1998 eine Schutzhülle mit Gedenkvermerken über den Aufbau sowie Reparaturen der Kapelle von der Turmhaube abgenommen und geöffnet. In der Hülle befand sich ein den Aufbau der Kapelle dokumentiertes Gedenkblatt aus dem Jahre 1672, ein kurzer Vermerk aus dem Jahre 1743, Gedenkvermerke aus den Jahren 1886 und 1896 und ein Gemälde, das „Barborka“ nach dem Brand 1896 zeigt.

Der Gedenkvermerk aus dem Jahre 1672 erwähnt, daß die Kapelle an Stelle der älteren Kapelle auf Kosten vom Buchlauer Herrn Hanuš Zikmund Petřvaldský z Petřvaldu und seiner Gemahlin Anna Marie Petřvaldská, geborener Gräfin Serenyi, erbaut wurde. Eingetragen sind hier ihre damals lebenden Angehörigen und im unteren Teil des Pergaments ist eine Auflistung der Herrschaftsgüter im Gebiet von Uherské Hradiště und deren Besitzer.

An die Turmreparatur 1743 erinnert ein kurzer deutscher Vermerk in der Handschrift des damaligen Burggrafen Michael František Hauck.

Der dritte Vermerk wurde in der Turmhaube bei deren Reparatur 1886 aufbewahrt. Er beinhaltet die Liste mit Familienmitgliedern des damaligen Besitzers Zikmund Berchtold von Uherčice, beschreibt die Entwicklung der Wetterlage an vorigen Tagen und bringt eine Ernteaussicht hinsichtlich Feldfrüchte, Weintrauben und Obst. Nach dem Beispiel des ältesten Vermerks sind hier alle Gutsherren aus der Nachbarschaft aufgelistet.

Im letzten Dokument, abgefasst am 20. April 1896, wurde zuerst beschrieben, wie am 25. Juni die Burg Buchlov sowie die St.-Barbarakapelle vom Blitz in Brand geraten waren, dann wurden Veränderungen in der Berchtold-Familie und im Personal der Forstwirtschaft im Großgrundbesitz eingetragen. Vermerkt wurden Jahreswetterübersicht, durch Überschwemmungen verursachte Schäden an Wegen und Brücken, Getreide- und Obsternte, Wildbestand und Struktur des Waldbestands.

The Memorial Document from the St. Barbora Chapel

Abstract

During the reconstruction works on the St. Barbora chapel over Buchlovice on August 1, 1998, a capsule with memorial documents was taken out of the tower top. The capsule was opened and the memorial documents concerning building and reconstructions of the chapel were taken out. The capsule contained a memorial scroll from 1672 about the building of the chapel, a short memorial entry from 1743, memorial entries from 1886 and 1896 and a painting of “Barborka” after the fire in 1896. The memorial entry from 1672 states that the chapel was build in the location of an older chapel, at the expenses of the Buchlov’s master, Hanuš Zikmund Petřvaldský of Petřvald and his wife Anna Marie Petřvaldská, nee countess Serenyi. The lower part of the scroll contains the list of estates and their owners in the Hradiště area.

Reconstruction of the tower is described in the brief German-language entry from 1743 by the chateau’s burgrave Michael František Hauck.

The third entry was made during the reconstruction of the dome in 1886. It contains the list of family members of the current owner of Buchlov, Zikmund Berchtold of Uherčice. Besides, it describes the weather of that year and the prospects for harvest of grain, vine and fruits. Just like in the oldest entry, there is a list of owners of neighboring estates.

The last document, dated from August 20, 1896, first describes the fire of Buchlov and the chapel that broke out on July 20 after a stroke of lightning. It also describes the changes that occurred in the Berchtold family since 1886 and the personnel changes in the staff of the estate’s foresters. It records the weather of that year, the damage on the bridges and roads caused the by flood, the harvest of grain and fruit, numbers of game and composition of forests.

LOGOTHETTIOVÉ Z BÍLOVIC

Vladimír Krystýn, Bílovice

V nevelké obci Bílovice zakoupil v roce 1831 bílovické panství hrabě Hugo Logothetti. Život a působení jeho rodiny se hluboce zapsal do historie a dění v obci.

Rodina Logothettii je velmi stará šlechtická rodina řeckého původu. Podle rodinné tradice pocházel rod Logothettii původně z Cařihradu. V byzantské říši zastávali členové rodu nejdůležitější úřady. Jméno Logothettes je původu řeckého a znamená *ministr*. Členové rodu nevlastní doklad o svém byzantském původu, protože tyto byly po vpádu Turků, za vlády Mohameda II. (1451–1481), zničeny. Mnoho šlechtických rodin uprchlo před Turky do okolních států. Tak uprchl i rod Logothettii. Zprvu se usadil na ostrově Krétě, od roku 1462 na Ionském ostrově Zakynthos (Zante). Do šlechtického stavu ostrova Zante byla rodina Logothettii povýšena v roce 1473, kdy obdržela titul *hrabě* (Conte). Na ostrově Zante je rod Logothettii ještě dnes jedním z nejvýznamnějších rodů.

Nejstarší známý předek moravského rodu Logothettii byl **Jakub hrabě Logothetti**, který se narodil v Zante jako Eiakobos kontes Logothettes. V pozdější době byl důstojníkem benátského loďstva. V roce 1763 opustil vojenskou službu a cestoval po Evropě. V roce 1775 se objevil v Černovcích (Cernauti), dnes Černovcy na Ukrajině. Zde se 6. srpna 1775 oženil s Ekaterinou Marií Dymbautovou. Jakub měl se svou ženou šest dětí. Po šestém porodu byla manželka velmi slabá a ve stejném roce zemřela. Druhý jeho syn **Josef hrabě Logothetti** se stal zakladatelem moravské větve rodu Logothettii. Narodil se v Černovcích dne 16. března 1779. Své vojenské vzdělání získal ve Vídni na Vojenské akademii, kterou ukončil jako poručík dragounského pluku Christian Princ von Waldek. Pluk se pohyboval na jižní Moravě, kde se seznámil s pozdější manželkou, o deset let starší Marií Esterou Barborou svobodnou paní Locella. Locellovi bydleli v Brně a původně pocházeli z Itálie. Nejprve působili ve Vídni jako právníci. Vlastnili také statky na Moravě. V roce 1811 hrabě Josef Logothetti zemřel a o čtyři roky jej následovala i manželka. O nezletilého syna Huga Logothettiho se starali příbuzní jeho matky – rodina rytíře von Schonfeld.

Hugo Jakob Josef hrabě Logothetti se narodil 20. dubna 1801 v Černovcích. Jako sedmnáctiletý mladík vstoupil do třetího husarského pluku a seznámil se na jižní Moravě s pozdější manželkou Pavlínou svobodnou paní z Bartensteina. Manželčin otec Emanuel svobodný pán z Bartensteina (1769–1838) byl synem kancléře císařovny Marie Terezie, Josefa svobodného pána von Bartenstein (1726–1804) a vlastnil velké statky na jižní Moravě. Rodinné sídlo bylo v Miroslavských Knínicích. Svého zetě hraběte Huga Logothettiho měl v oblibě. Pomohl mu v soudním sporu o vlastní majetek na Bukovině. Soudní procesy se vlekly celých deset let. Během té doby žili manželé z nepříliš vysokého platu Huga a z příspěvků tchána. Pluk se tehdy pohyboval převážně na Slovensku, kde se narodil první syn Vladimír a první tři dcery Hedvika (1823–1899), Berta (1825) a Lodoiska (1826–1829), všichni ve Filakově.

Po vítězství v soudních sporech kolem svého dědictví na Bukovině prodal Hugo svůj podíl a koupil s manželkou na Moravě statky Bílovice u Uherského Hradiště a Březolupy. Zároveň opustil vojenskou službu, aby se věnoval o rok starší manželce a spravování majetku jako statkář. O rok dříve, než získali Bílovice se narodil jeho druhý syn Alfred (1830–1833), který však stejně jako obě dcery Gerta a Lodoska brzy zemřel. Byl prvním členem rodiny Logothettii, který byl pohřben v Bílovicích. Pohřeb se uskutečnil v kostelní

1. Zámek v Bílovicích. Pohlednice z roku 1911.

2. Hrabě Hugo Logothetti (1801–1861).

kryptě, která se nachází pod hraběcí oratoří v bílovickém farním kostele. V letech 1833–1835 se narodily ještě dvě děti, dcera Julie a syn Zdenko. Hrabě Hugo se aktivně připojil ke společenskému životu nového bydliště. Jako všichni členové rodu Logothettii měl krásný hlas, proto se přihlásil do mužského pěveckého spolku v Uherském Hradišti. Vlastnil rovněž dům v Brně, kde rád s manželkou zajížděl za kulturou. Do Brna dal studovat i syna Vladimíra na tamní gymnázium. Naučil se česky, ačkoliv v rodinném kruhu používal spíše němčinu, jak to bylo tehdy zvykem ve vyšších společenských třídách.

Členové rodu Logothettii byli především vojáci. Cítili se být vděční rakouské říši. Jakmile vypuklo maďarské povstání hlásili se do rakouské armády, aby se zúčastnili boje proti Maďarům. V roce 1848 propuklo ve větších městech protihabsburské povstání. Hugo Logothetti opustil Bílovice a zřídil v Brně brněnskou národní gardu. Zároveň byl zvolen jejím velitelem. Když se ukázalo, že v Brně žádné povstání nehrozí, předal Hugo velení Gardy Josefovi rytíři z Malterua a hlásil se do generálního štábu Františka hraběte ze Schlicku, jehož pluk byl zařazen proti maďarskému povstání. Zároveň dal svůj zámek v Březolupci k dispozici jako polní nemocnici. Za přispění ruského cara Mikuláše I. Rakouská armáda maďarské povstání potlačila. Hrabě Hugo po porážce Maďarů ukončil svůj pobyt u vojska. Obdržel několik rakouských a ruských vyznamenání. Do Bílovic se vrátil v říjnu 1848 s hodností c. k. rotmistra.

Do této doby lze zařadit i Hugovu bílovickou romanci. Slavný, téměř padesátiletý muž se zamiloval do chudé vesnické dívky. Skutečnou pravdu tohoto příběhu se asi již nikdy nedozvíme. V době, kdy se tato událost v Bílovicích stala, hraběcí rodina ji všemožně tajila. V tehdejších Bílovicích žilo hodně rodin, kde bylo více dětí a panovala velká bída. Tuto skutečnost umocňovala snaha tehdejších živitelů rodin zapomenout na hroznou situaci pomocí místní krčmy, kde žid naléval i na dluh. Tak tomu bylo i v rodině Jana Čudy, kde bylo mnoho dětí a jejich otec často vysedával v hospodě. Verunka, jeho dcera byla bílovická krasavice. Měla souměrný snědý obličej, černé vlasy a určitě připomínala hraběti Hugovi krásu jeho manželky v době jejich sňatku v roce 1821. Podle vyprávění dal snoubenec Verunky přednost děvčeti s větším věnem a matka na dívku nutila, aby vstoupila do služby zámku. Verunka matčiny prosbám podlehla a přihlásila se do služby na bílovickém zámku. Byla zaměstnána jako žehlířka prádla v zámecké prádelně. U hraběte, který denně vídal mimořádně krásnou dívku kolem sebe, se jeho cit změnil v lásku a tak začal někdy kolem roku 1850 jejich milostný poměr. Hrabě Hugo bral Verunku na své cesty do Brna, kde se chlubil její krásou a představoval ji jako svou manželku. V roce 1854 odejel na Moravu slavný pražský malíř Josef Mánes, aby zde maloval moravské kroje. Jeho přítel a zároveň přítel bílovického hraběte, hrabě Silva Taroucca doporučil Josefu Mánesovi i pobyt na bílovickém zámku. Hrabě Hugo Logothetti žádal malíře, aby mu vymaloval jeho milostenku Verunku. Malíř namaloval Verunku ve slováckém kroji, její sestru Babušu ve slováckém kožichu a jako protějšek krásných žen i slováckého šohaje v kroji Jana Postavu ze sousedního březolupského panství. Kromě těchto krásných krojovaných obrazů se na bílovickém zámku zachoval malý obrázek Verunky v městském oblečení. Podle ústního podání namaloval Josef Mánes hraběti Verunku i jako madonu a Venuši. Tyto obrazy se na bílovickém zámku v pozdější době nenašly. Jestli tomu tak skutečně bylo, pak nechala hraběcí rodina tyto obrazy zničit. Když stárnoucímu hraběti ubývalo sil, snažil se Verunku hmotně zabezpečit. Přesvědčil ji, aby se provdala za místního krejčího Josefa Slováčka. Verunku souhlasila, ale když bylo po obřadu od svého manžela utekla zpět na zámek. Po smrti hraběte, který zemřel 26. května 1861, Verunku ze zámku vykážali. Verunka smrt svého milovaného těžce nesla a nakonec se stala tichým bláznem. Živila se žehlením prádla v bohatších rodinách a sběrem lesních plodů. Dělal jí dobře, když jí děti oslovovaly paní hraběnko. Vždycky říkala: *To jsou hodně děti, pan hrabě byl měl radost*. Svého hraběte přežila o 38 let, zemřela 9. dubna 1899. Je pochována na bílovickém hřbitově, kde o skromný hrob dodnes pečují místní ženy. Při návštěvě Bílovic praprapravnuk hraběte PhDr. Wilken Engelbrecht nikdy nezapomene položit na Verunčin hrob skromnou kytičku. V bí-

3. Hraběnka Pavlína Logothetti, roz. svobodná paní Bartenstein (1800–1872).

4. Verunka Čudová (1825–1899).

lovické matrice jsou poznamenána stručná slova: *Veronika vdova po Josefu Slováčkovi, domkáři z Bílovic, dcera Jana Čudy. Domkáře z Bílovic a jeho ženy Veroniky, dcery Jiřího Dohnala, podsedníka z Topolné. Narodena 26. 2. 1925. Zemřela 9. 4. 1899. Vulgo hraběnka. Od stolu a lože rozvedena církevně i civilně. Zbláznila se. Děti neměla.*

Po smrti hraběte Huga Logothettiho děti Huga a Pavlína pokračovaly v rodinné tradici. Nejstarší syn Vladimír převzal majetek v Bílovicích. Druhá dcera Hedvika žila v Olomouci, kde také v roce 1899 zemřela. Další tři děti, jak už bylo uvedeno, zemřely mladé. Dcera Julie se provdala za Antonína Františka hraběte Ledochowského. Tato rodina žila až do smrti Julie v roce 1854 v Uherském Hradišti. Dům č.170 s hranatou věží na střeše domu nechal postavit hrabě Ledochowský pro svou manželku, aby se mohla dívat na své rodné Bílovice. Hrabě Ledochowský se po smrti své manželky znovu oženil a dvě jeho dcery z prvního manželství vychovávala babička Pavlína na zámku Logothettiu v Březolupech. Nejmladší Hugův syn Zdenko (1835–1881) začal stejně jako otec a bratr vojenskou kariéru. Po smrti svého otce se stal správcem zámku v Březolupech a v roce 1866 se hlásil dobrovolně do války proti Prusům. Za svou hrdinnou účast získal rakouské vyznamenání, ale i saský řád. Na panství v Březolupech žil se svou matkou až do roku 1872. Potom koupil panství v Hoštíně u Püchova. Krátký čas byl i v Bosně, kde byl krajským hejtmánem v Sarajevu. V roce 1869 se oženil s Augustou Šarapatkovou, dcerou pivovarského sládky v Březolupech. Měl dvě děti. Syna Mikuláše (1870–1922) a dceru Pavlínu (1873–1940). Po smrti matky Pavlína byla Březolupy prodány statkáři Franklovi. Zdenko zemřel na služební cestě 10. 1. 1881 v Olomouci. Byl pochován v Bílovicích. Jeho manželka se vrátila do rodných Mařatic. Po smrti byla rovněž pochována v Bílovicích. Po smrti Zdenka jeho děti prodaly panství v Hoštíně na Slovensku. Jejich potomci Zdenko a Nikolaus rytíři von Paumgarten, žijí dodnes v Salzburku a ve Welsu.

Vladimír Alexandr Emanuel hrabě Logothetti, první syn hraběte Huga se narodil 4. srpna 1822 na dnešním Slovensku. Po dokončení gymnázia v Brně vstoupil do 5. kyrynického pluku hrabě Auersberg jako dobrovolný kadet a potom do 4. hulánského pluku. Bojoval aktivně proti Italům a proti Maďarům a dostal několik rakouských a ruských vyznamenání. Do roku 1862 byl v aktivní službě a potom propuštěn jako invalida. Oženil se v roce 1851 v Kološi (Cluj) s Marií Karolínou Rozálií Janou hraběnkou Nemes de Hidvég (1826–1906). Její matka pocházela ze slavného rodu Berchtoldů, kteří vlastnili hrad Buchlov a panství Buchlovice. Rod Logothettiu měl pak až do poslední války dobré styky s tímto rodem a poslední ministr zahraničních věcí Rakousko-Uherska hrabě Leopold Berchtold se stal kmotrem několika potomků Lehothettiu.

Karolína dostala velké věno, ze kterého postavil hrabě Vladimír část bílovického zámku. Po ukončení vojenské služby se stejně jako jeho otec zapojil do společenského života uherskohradištského regionu. Zpíval v hradištském mužském sboru a byl v roce 1871 zvolen za člena moravského zemského sněmu a říšské rady pro brněnský okres. Aktivně se podílel na několika zemědělských výstavách v Olomouci a přispěl se svým starším synem k založení Besedního domu v Uherském Hradišti. Jeho nejdůležitějším počinem bylo založení prvního dobrovolného vesnického hasičského sboru na Moravě. Bývalé vojenské povolání jej stále lákalo a v roce 1877 se nechal Vladimír jmenovat neaktivním důstojníkem Eskadronu haličských zeměbranceckých hulánů a v roce 1882 byl jmenován ředitelem státního hřebčince v Drgovcích, odkud byl v roce 1883 přeložen do důležitějšího hřebčince na Radovcích (Rodauti). Zde 7. prosince 1892 zemřel následkem pádu z koně. Vášeň pro koně byla známá, ale pro ředitele hřebčince dost drahá a nebezpečná. Když se stal statek s hřebčínem ztrátový a skutečný majitel – rakouský stát neměl chuť přidat peníze, hrabě Vladimír byl nucen statek Deutsh-Bielau na Moravě, dědictví po matce, prodat. Hrabě Vladimír měl s manželkou čtyři děti. Huga II. (1852–1918), Alfreda (1853–1923), Rosálii (1856–1942) a Marii (1859–1929). Alfred hrabě Logothetti se narodil 14. prosince 1853 v Tarnopolí. Jako mladík vstoupil do Císařské vojenské akademie ve Vídni a sloužil stejně jako jeho otec u hulánů. Oženil se v roce 1882 v Bratislavě s o 7 let mladší tetou ze

5. Hrabě Vladimír Logothetti (1822–1892).

6. Hraběnka Maria Karolína Rozálie Jana hraběnka Nemes de Hidvég (1826–1906).

strany Vincenze Logothettiho, Adriennou hr. Logothettiovou. Zdědil po matce statek Katona u Kološi a po tchýni statek Nágy-Devocser v Sedmíhradsku, kde s manželkou žil životem velkostatkáře. Zůstali v Sedmíhradsku i po první světové válce, když celá oblast přešla do majetku Rumunska. Vzhledem ke známým sympatiím Logothetti vůči Rumunům nemuseli se odstěhovat a potomci hrabata Logothetti v Sedmíhradsku žijí dodnes. Podle poslední zprávy zemřel poslední vnuk Alfreda, Zoltán hrabě Logothetti po revoluci v roce 1992 v Kološi.

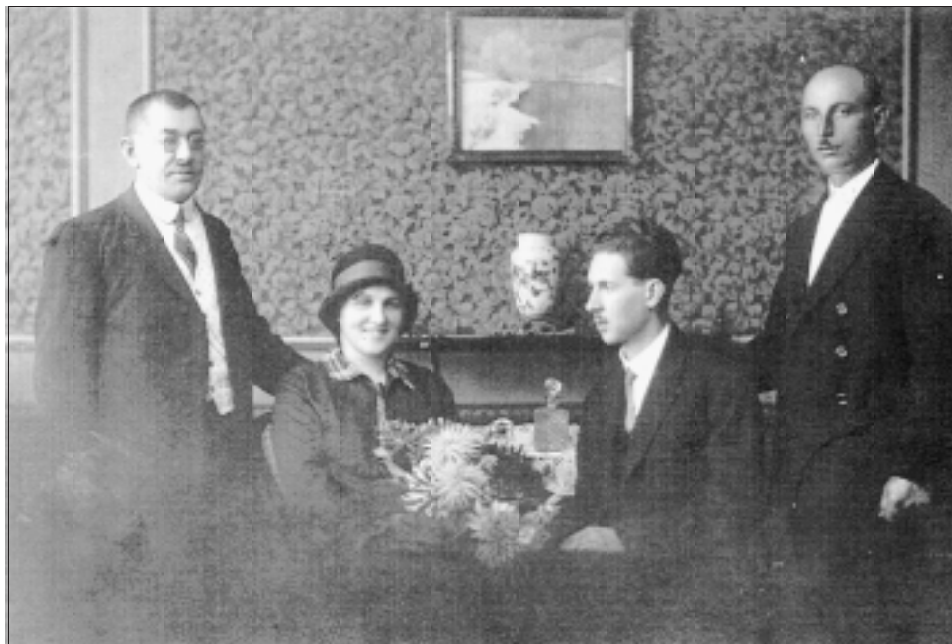
Rosálie či Růženka se narodila v Práßsmaru (dnes Prejmer u Brašova) dne 8. března 1856. Vstoupila jako mladá dáma do domu šlechtičen (tzv. Maria Schul) na Horním náměstí v Brně (nám. Svobody), kde zemřela v roce 1942.

Nejmladší dcera Marie se narodila dne 13. ledna 1859 v Bílovicích. V roce 1891 se provdala za Paula sv. pána Taxis z Bordogni a Valnigry (1852–1901), se kterým měla tři děti. Manžel zemřel v roce 1901 na rodinném statku Lapač u Šarov. Marie s dětmi se pak odstěhovala do Bílovic. Syn Alexandr dostal v roce 1918 španělskou chřipku a zemřel. Obě dcery Marie (Misa) a Maria Ferdinanda (Dora) žily s matkou a zůstaly po její smrti v Bílovicích. Matka zemřela v roce 1929. Obě dámy se v roce 1945 odstěhovaly do Rakouska, kde zemřely ve Vídni v roce 1954 (Misa) a v roce 1976 (Dora).

Hugo Vladimír Emauel Karel Boromeus František z Pavly Jan Nepomuk hrabě Logothetti (Hugo II.) byl snad nejznámějším potomkem Logothetti. Narodil se v Kološi dne 2. října 1852. Otec Vladimír ho nechal vzít jako dobrovolníka do 54. Pluku pěchoty v Olomouci. Jenže Hugo měl slabé zdraví, proto byl v roce 1871 propuštěn. Absolvoval gymnázium v Uherském Hradišti. Pro mimořádné výsledky na gymnáziu byl přijat do Orientální Akademie ve Vídni. Byla to známá škola pro diplomaty, kde byl Hugo velmi úspěšný a dostal několik prémie za vynikající výsledky. Po ukončení akademie dostal místo jako konsulární elév v Cařihradě, tehdy na jednom z nejdůležitějších diplomatických míst Rakousko-Uherska. Vzhledem k tomu, že mluvil plynule arabsky, persky a turecky byl zařazován na konsuláty převážně do Orientu. Postup jeho kariéry je víceméně typický pro schopného diplomata. Nejdříve konzulární elév v Cařihradě, od roku 1883 náměstek konzula v Alexandrii. Ve stejném roce se stal konzulem v Port Saidu, v roce 1883 zástupcem Rakouska-Uherska v komisi pro odškodnění v Alexandrii. V září 1883 se vrátil do Cařihradu ve funkci atašé, kde se stal v roce 1886 tajemníkem velvyslanectví. V této funkci se setkal se svým budoucím tchánem, slavným vojenským inženýrem Juliem sv. pánem Zwiedinekem z Sudenhorstu. Pan Zwiedinek byl vojenským atašé a měl se sebou i svou rodinu i s dvacetiletou dcerou Friedou, kterou nazýval českým jménem Bedřiška. Byla to láska na první pohled. A ještě ve stejném roce byli oddáni v římskokatolickém farním kostele sv. Maria Draperis. Rok na to nastoupil Hugo do Alexandrie k mezinárodnímu soudu. Tuto funkci vykonával až do roku 1897. V roce 1893 dostal hodnost c.k. komorníka, po které toužily i starší generace Logothetti, Pomalu končilo šťastné meziválečné období klidu v Evropě, avšak napětí na Balkánu rostlo. Z tohoto důvodu byl Hugo přeložen do Galati v Rumunsku, jako delegát dunajské komise a zároveň generální konzul v Rumunsku. V roce 1899 se stal generálním konzulem v Barceloně, potom 1906 konzulem v Miláně, 1907 konzulem v Hamburku, 1911 v Tunisu. Do poslední funkce jako c.k. mimořádný ministr a zmocněný vyslanec nastoupil dne 22. května 1912 do Teheránu v Persii, země, kterou chtěli jak Rakušané tak Angličané a Rusové získat do své sféry vlivu. V roce 1915, kdy měl být vystřídán, vzhledem k probíhající válce, nechala rakousko-uherská vláda raději zkušeného diplomata na místě. Svou rodinu poslal hned v roce 1914 zpět domů, aniž by si uvědomil, že ji vidí naposledy. Persie zůstala ve válce neutrální. Vládě Rakousko-Uherska velmi záleželo na tom, aby Persie zůstala neutrální i nadále. Obě země, Anglie i Rusko považovaly rakouského diplomata za velkou překážku svých plánů. Nechaly na něj několikrát spáchat atentát. Při posledním pumovém útoku unikl Hugo jen o vlasek smrti. Perský šach nechal rakousko-uherské velvyslanectví střežit. Hugo si manželce v Bílovicích několikrát ztěžoval, že již nemůže nikam chodit. Angličané ve své snaze odstranit rakouského

7. Manželé Hugo a Frieda (Bedřiška) Logothetti. Hugo (1852–1918), Bedřiška (1866–1945), rozená svobodná paní Zwiedinek von Sudenhorst.

8. Svatební fotografie Huga III. a jeho ženy Hedviky se svědky Václavem Koželuhou (mlynářem) a Oldřichem Králíkem (kovářem).

diplomata neustali. Podplatili kuchaře, aby jej otrávil jedem vloženým do jídla. Toto se podařilo dne 3. srpna 1918, přesně tři měsíce před koncem války. Angličané okázale nabí- zeli uspořádat státní pohřeb, ale když se přišlo na způsob diplomatovy smrti, nechali rychle svou oběť pochovat v misijním kostele francouzských misionářů v Teheránu. Manželka Bedřiška zůstala sama v nové situaci, kterou těžce nesla. Z deseti dětí, které měla s Hugem tři zemřely v mládí. Syn Felix Ferdinand Deodát (1893–1942) byl zajatý v Rusku a dostal se s některými kamarády ze Sibíře přes Finsko na začátku roku 1818 do Bílovic.

Dcera Marie-Rosa Hermina Karolína Klára Zoe (1888–1976) se vdala v roce 1933 v Te- heránu za italského vyslance Giulia cavagliere Montagma. Žila v Itálii a přímé styky s ní již koncem války nebyly možné, neboť Italové vstoupili na stranu spojenců. Druhá dcera Marie Karolína Julie (1891–1978) se vdala v roce 1911 za nizozemského konzula Vileme- na Bernarda Engelbrechta (1881–1955). Styky s ní se daly uskutečnit díky tomu, že Nizo- zemí bylo neutrální. Třetí dcera Heřmina Adéla (Meta) (1894–1980) byla vždy miláčkem otce vytýkala mamince, že tatínka opustila a nechala samotného v Teheránu. Sloužila jako dobrovolná sestra ve vojenském lazaretu. Zde se seznámila s vojenským lékařem MU- Dr.Emilem Teoreokem, se kterým si dobře rozuměla a proti vůli maminky se za něj pro- vdala. Manželé žili po válce v Budapešti. Rozvedli se v roce 1924. Meta se potom znovu vdala za maďarského soudce a velkostatkáře JUDr. Gezu z Ertseyho (1878–1949), se kte- rým žila střídavě na statku v Pásto a v domě v Ujpešti. Po maďarském povstání se spolu se synem odstěhovala do Mnichova, kde v roce 1980 zemřela.

Ještě před skončením první světové války smluvila Bedřiška sňatek svému synu Felixi s Amálií Henriettou (Aly) svobodnou paní Mattencloidt - Ubelli, dcerou Rycharda sv. pána Mattencloidt. Po sňatku manželé žili nejdříve na zámku v Radoměřicích, který Aly dostala věnem, potom se odstěhovali do Wilheringu u Lince. Manželství nebylo šťastné. Felixovi se začala líbit manželka jeho švagra, tato mu city opětovala a v roce 1933 se oba páry rozvedly. V roce 1935 se Felix znovu oženil se svou bývalou švagrovou Marií Stelou Leo- nii Valeskou hraběnkou Barbo Waxenstein (1898–1942). Statek u Wilheringu přenechali bývalé manželce a přestěhovali se do rodinného sídla nové manželky Barbo u sv Rupertu u Mokronogu ve Slovinsku. Felixovi byl soudem přisouzen do výchovy i jediný syn, kte- rého měli s bývalou manželkou Aly. Syn se jmenoval Deodátus. Na začátku druhé světové války okupovala Itálie tu část Slovinska, kde manželé bydleli. Do jejich zámku byla nasa- zena malá italská vojenská jednotka, která měla tento kraj ochraňovat před partyzány. Na Štědrý den v roce 1942 partyzáni přepadli italskou jednotku na zámku a všechny příslušní- ky italské jednotky postříleli, včetně rodiny Felixe Logothetiiho.

Dalším dítětem manželů Logothetiových byl syn **Hugo III.**, kterému bylo v době, kdy jeho otec byl zavražděn v Teheránu, 17 let. Narodil se v roce 1901 v Barceloně. Podle tehdejších zákonů měl automaticky i španělskou národnost. V roce 1918 onemocněl špa- nělskou chřipkou. Pro jeho ošetřování na bílovickém zámku byla přijata velmi hezká místní mladá dívka **Hedvika Vašátová** (1899–1969). Oba se do sebe zamilovali. V roce 1921 Hedvika otěhotněla. Matka Bedřiška odmítla dát souhlas ke sňatku a zakázala, aby mladý pár bydlel na bílovickém zámku. Po narození prvního syna Zdenka se Hugo s Hedvikou a synem odstěhovali do Rudic u Uherského Brodu, kde si Hugo pronajal statek. V tom roku uhodilo velké sucho a nasazená řepa cukrovka, která měla přinést předpokládaný výsledek, se neurodila. Hugo svůj pokus o hospodaření vzdal a vrátil se i s Hedvikou a dí- tětém do Bílovic, kde se ubytovali v malém domku uprostřed zámeckého parku. Zde se narodil i druhý syn Lubomír (1924) a dcera Alice (1927). Po narození syna Lubomíra ůřa- dy požadovaly, aby se Hugo s Hedvikou oženil, neboť děti byly dosud vedené jako neman- želské. Civilní sňatek uzavřeli v Uherském Hradišti. V roce 1928 svěřila hraběnka Bedřiš- ka správu statku Hugovi. V polovině dvacátých let se snažila hraběnka Bedřiška zbavit bílovického majetku. Nabízela zámek i pole s lesem k odprodeji. Za zámek žádala 300 000 Kč. Obec Bílovice peníze neměla, tak se odprodej neuskutečnil. Hraběnka prosa- dila alespoň odprodej části pozemků rozparcelováním. I když výměra bílovického statku

byla menší a nepodléhala tehdejší nařízené parcelaci, podařilo se tehdejšímu starostovi parcelaci vyřídit a uskutečnit. Asi 98 ha bylo v roce 1925 rozprodáno místním občanům. Polovinu budov statku prodala hraběnka zemědělcům z Mistřic panu Valentovi. Zbývající část hraběcího statku chátrala.

Hrabě Hugo III. koncem třicátých let vstoupil na nátlak matky do nacionálně socialistické strany. Po okupaci byl německými úřady ustanoven v Bílovicích jako *hauptman* – dozorce nad vykonáváním okupačních příkazů. Podle vyjádření tehdejších svědků, kteří se s Hugem často setkávali, (jednalo se převážně o místní živnostníky), projevoval se Hugo jako mimořádně čestný člověk se smyslem pro spravedlnost. Mnohokrát zlikvidoval anonymní udání, které podávali někteří bílovičtí občané na své sousedy ze závisti, aniž si neuvědomovali hrůznost postihu německých okupantů. Koncem války musel i Hugo nastoupit do německé armády. Byl mobilisován a 12. ledna 1945 nastoupil do německé posádky v městě Lauenburku. Zde byl 8. května 1945 zajat Angličany. Jako Španěl byl ihned propuštěn a usadil se v německém městě Esslingen. Z Bílovic sem za ním přijela i jeho manželka Hedvika a dcera Alice. Jejich oba synové padli ve válce, Zdenek na konci války v Německu dne 17. února 1945 u městečka Schmettau. Druhý syn byl po narukování odvezen na východní frontu, kde 3. září 1942 u obce Kamyševarka na Ukrajině padl.

Dcera Alice se v roce 1949 vdala v Esslingenu za Otto Zimmera. V únoru 1951 odcestovali všichni do Venezuely. Její rodiče Hugo a Hedvika se v roce 1966 vrátili do Německa, kde Hugo zemřel v roce 1975 a Hedvika v roce 1969. Dcera Alice žije dosud ve Venezuele jako vdova. Má tři dospělé děti.

Nejmladší dcera manželů Huga a Bedřišky Logothettiových, Karmen Adéla Karolina, se narodila v Bílovicích dne 4. června 1904. Do základní školy chodila v Uherském Hradišti, kde později pokračovala ve studiu na tamějším gymnáziu. Po nezdařilém pokusu matky Bedřišky zorganizovat šlechtický sňatek, vstoupila do manželství s inženýrem Lotarem Alfonsem Schmidem, rodákem z Prostějova, který v roce 1924 po ukončení studia na technické vysoké škole v Brně vstoupil do nizozemských státních služeb. Oba manželé žili v Batávii (dnes Dakarta). Za druhé světové války byli zatčeni a vězněni v japonském koncentračním táboře. Lotar však v jiném táboře než Karmen se třemi dcerami. Přežili a byli po indonéské revoluci spolu a s dalšími Nizozemci vystěhováni do Nizozemí. Nejstarší dcera Lola (1930) se provdala za nejstaršího syna Viléma Engelbrechta a Loly Logothettiové, Huga Viléma Engelbrechta (1915). Dosud žijí v nizozemském Utrechtu. Jejich syn Wilken Engelbrecht žije v Olomouci a vyučuje cizí jazyky na katedře germanistiky Palackého univerzity v Olomouci.

Posledním synem manželů Huga a Bedřišky Logothettiových byl pozdější **JUDr. Emanuel Jan Nepomuk Erich Maria Tasso hrabě Logothetti**. Narodil se v Bílovicích dne 5. září 1905. Navštěvoval Gymnázium v Uherském Hradišti a vystudoval vysokou školu právnickou v Brně. Po ukončení studií zde i pracoval. Při pobytu na bílovickém zámku se zamiloval do rodinné domácí učitelky Mia de Lagarde (1914). Po prozrazení jejich vztahu se odstěhoval do Brna. V roce 1938 byl přeložen do Vídně, kde se 20. září 1942 oženil. Zastával vysokou funkci zemského úředníka ve Vídni. V roce 1945 byl rovněž nucen vstoupit do německé armády. V květnu 1945 byl zajat a nakonec v městečku Laufemu (v Bavorsku) propuštěn. Pak působil jako právník v Mnichově. Od roku 1953 byl ustanoven vrchním vládním radou, kde působil až do odchodu do důchodu. Až do své smrti žil se svou rodinou v Mnichově.

Hrabě Emanuel Logothetti měl tři dcery, z nichž dcera **Marien Carola Elisabet Angelo Logothetti**, narozená 15. prosince 1949 v Lauven v Bavorsku se provdala 20. září 1980 v Mnichově za **JUDr. Rudolfa Hochgradla**. Její manžel při sňatku převzal její jméno a jmenuje se hrabě Logothetti. Je to jediný člen rodiny Logothettiů, který používá toto jméno které je spojeno s Bílovicemi. Ostatní příslušníci, kteří patřili do této bílovické větve a nesli jméno Logothetti již nežijí.

Poslední hraběnka Bedřiška, vdova po diplomatu Hugovi Logothettim a matka všech

shora vyjmenovaných dětí, žila až do dubna roku 1945 na zámku v Bílovicích. Svým přesvědčením se cítila jako Němka, ačkoliv její rod pocházel původně z Čech. Jediný příbuzný, který v té době žil byl jediný její bratr Erich. Bedřiška se proto v roce 1931 přihlásila k německé národnosti. Sama se angažovala v Červeném kříži a poskytla na bílovickém zámku na určitou dobu, pobyt německým dětem, které ztratily domov při bombardování Berlína. Za tento čin dostala poděkování od samého Adolfa Hitlera. V té době měla již sedmdesát pět let a samozřejmě neviděla žádný rozdíl ve svém konání, které prováděla v Červeném kříži za první světové války a nyní. Vyznamenání od Hitlera brala jako vyznamenání od císaře. Koncem války již poznala, že bude nutno Bílovice opustit a uchýlit se ke svým příbuzným do Rakouska. Toto rozhodnutí uskutečnila pozdě. Nechala se odvést do Brna, kde ji zastihl i konec války. Začátkem června 1945 se vyhroutil nálad českých obyvatel Brna, kteří si vynutili odsun všech Němců do Rakouska. Odsun se prováděl hrubým způsobem, kdy asi 3 000 Němců bylo hnáno pěším pochodem po silnici směrem na Vídeň. K pochodu byli přinuceni jak rodiny s velkými i velmi malými dětmi, tak i lidé velmi staří, kteří nebyli schopni tak daleké pěší cesty. Mezi ně patřila i stará a nemocná bílovická hraběnka Bedřiška Logothetti, která měla v roce 1945 již 79 let.

Při pochodu tak velkého počtu lidí nebylo možné zajistit základní hygienické podmínky, proto mezi účastníky pochodu záhy vypukl tyfus. Nakažené tyfem internovali do kláštera v Břežanech (tehdy Frischau). Zde jich větší množství zemřelo. Mezi zemřelými a pochovanými do společného hrobu byla i bílovická hraběnka Bedřiška Logothetti, jak je uvedeno v místní matrice zemřelých dne 17. 6. 1945.

Bílovice byly osvobozeny rumunskou armádou 1. května 1945. Správy bývalého majetku hrabat Logothetti se ujal tehdy ustanovený Revoluční národní výbor. Mobiliiár bílovického zámku byl rozprodán v dražbě bílovickým občanům nebo rozkraden. Zničena byla i velká zámecká knihovna. Zámecké obrazy byly odvezeny do Uh.Hradiště, kde byly prodávány v dražbě. Některé z nich zakoupil i sběratel obrazů MUDr. R. Tománek z Uherského Hradiště. V pozdější době je daroval Slováckému muzeu, kde se nacházejí dodnes. Obrazy, které maloval bílovickému hraběti Hugovi Logothettimu slavný malíř Josef Mánes byly odvezeny do Prahy a jsou v majetku Národní galerie.

Budova bývalého zámku je převážně využívána jako kanceláře Obecního úřadu. Zámecký park byl po přestavbě hlavní křižovatky v obci hodně zmenšen, staré vzácné stromy byly vykáceny. V současné době je zde pouze jeden strom, který je chráněn Památkovým úřadem. Rodina hrabat Logothetti žila v Bílovicích od roku 1831 do roku 1945. Za tuto dobu se výrazně zapsala do historie obce.

Vladimír Krystýn (n. 1931), kronikář obce Bílovice. Studii zpracoval na podkladě zápisů potomka hraběcího rodu Logothetti pana PhDr. Wilkena Engelbrechta, archivních pramenů jejich rodiny uložených v Zemském archivu v Brně a zápisů ve farní matrice.

Die Familie Logothetti aus Bílovice

Zusammenfassung

Die Familie Logothetti ist eine alte adlige Familie griechischer Abstammung. Der älteste bekannte Vorfahre des mährischen Logothetti-Stammes war Jakob Graf Logothetti, der als Eiakobos Kontes Logothetti in Zante geboren wurde. Mit seiner Frau Marie Dymvaut hatte er sechs Kinder. Der zweite Sohn Josef Graf Logothetti (geb. 1779) wurde zum Gründer der mährischen Zweiglinie des Adelsgeschlechtes Logothetti. Er wurde an der Wiener Militärakademie ausgebildet, die er als Leutnant des Dragonerregiments abschloß. Zu jener Zeit befand sich das Regiment in Südmähren, wo er seine künftige Frau Marie Ester Barbora, Freiherrin Locella, gebürtige Italienerin, kennenlernte. Aus

der Ehe wurde der Sohn Hugo Jakob Josef Graf Logothetti 1801 geboren. Graf Hugo, Soldat von Beruf wie sein Vater, heiratete Pavlína, Freiherrin von Bartenstein. Am Anfang der dreißiger Jahre des 19. Jahrhunderts kaufte er mährische Bauerngüter Bílovice und Březolupy, wo er auch aktiv am Gesellschaftsleben der Gemeinde teilnahm. In Bílovice knüpfte er die Bekanntschaft mit Veronika Čudová, die im Schloß von Bílovice diente und als Modell des Malers Josef Mánes bekannt war.

Vier Kinder von Hugo und Pavlína Logothetti setzten die Familientradition fort. Der älteste Sohn Vladimír (1822) übernahm das Eigentum in Bílovice. Die Tochter Hedvika lebte in Olomouc und die weitere Tochter Julie, verheiratet mit Antonín František Graf Lodočovský, lebte in Uherské Hradiště im Haus Nr. 170. Der jüngste Sohn Zdenko (geb. 1835) begann seine Karriere nach dem Vorbild des Vaters bei der Militär und als der Vater starb, wurde er Verwalter im Schloß Březolupy und blieb bis 1872.

Der erstgeborene Sohn Vladimír studierte am Gymnasium in Brno und danach war er im aktiven Militärdienst bis 1862. Im Jahre 1851 heiratete er Marie Karolína Rozálie Jana, Gräfin Nemes de Hidvég (geb. 1826), die dem berühmten Geschlecht Berchtold abstammte. Vladimír beteiligte sich am Gesellschaftsleben der Gemeinde - er sang im Männerchor von Uherské Hradiště und gründete die erste freiwillige Feuerwehr in Mähren. Von seinen vier Kindern wurde der älteste Sohn Hugo II. (geb. 1852) zum bekanntesten Nachfahren der Familie Logothetti. Er war in diplomatischen Diensten in Konstantinopel, Alexandrien, Barcelona, Mailand, Hamburg u.a. tätig, sehr tüchtig in seinem Fach. Er heiratete Bedřiška, die Tochter des berühmten Militäringenieurs Zwiedinek. Sie wohnten in Bílovice, wo Gräfin Bedřiška nach dem jähen Tod ihres Mannes 1918 (als ungewünschter Diplomat wurde er aus politischen Gründen vergiftet) allein mit ihren zehn Kindern bis 1945 blieb.

Der jüngste Sohn von Hugo und Bedřiška Logothetti war der JUDr. Emanuel Jan Nepomuk Erich Maria Tasso Graf Logothetti, geboren 1905 in Bílovice. Er war als Jurist in Brünn tätig. Beim Aufenthalt in Bílovice verliebte er sich in die Familienlehrerin Mia de Lagarde und heiratete sie wider Willen seiner Mutter. 1938 wurde er nach Wien versetzt und lebte dort mit seiner Frau und seinen drei Töchtern. Eine der Töchter, Marien Carola Elisabet Angela Logothetti (geb. 1949), heiratete JUDr. Rudolf Hochgradl. Bei der Heirat übernahm dieser Mann ihren Namen Logothetti. Er ist der einzige von der Familie Logothetti, der diesen Namen in Verbindung mit Bílovice trägt.

Vom Mobiliar des Schlosses in Bílovice ist nichts übriggeblieben, das Eigentum wurde ausverkauft, weggestohlen, die Schloßbibliothek wurde in der Auktion verkauft. Die Gemälde kaufte MUDr. R. Tománek aus Uherské Hradiště. Das Schloßgebäude wird vom Gemeindeamt Bílovice genutzt.

The Logothetti Family of Bílovice

A b s t r a c t

The Logothetti family is a very old aristocratic one with roots in Greece. The oldest known predecessor of the Moravian family was Jakub count Logothetti who was born in Zante as Eiakobos kontes Logothetti. He had six children with his wife Jekaterina Maria Dymvaut. The second son Josef count Logothetti (b. 1779) became a founder of the family branch in Moravia. He was educated in the military academy in Vienna, where he graduated as a lieutenant of dragoons. His regiment operated in the South Moravia, where he met his future wife Maria Ester Barbora Locella, a native Italian. Together they had son Hugo Jakob Josef count Logothetti (b. 1801). Hugo, who was a soldier like his father, married Pauline of Bartenstein. In the 1830's, he bought the estate in Bílovice and Březolupy, where he took active part in the social life of the community. In Bílovice, he also started a relationship with servant girl Veronika Čudová who worked in the mansion. Veronika was also a model to the renowned painter Josef Mánes.

The four children of Hugo and Pauline continued the family tradition. The oldest son Vladimír (b. 1822) was granted the Bílovice estate. Daughter Hedvika lived in Olomouc, while the other daughter Julie married Antonín František count Lodočovský, with whom she lived in Uherské Hradiště in the house No. 170. The youngest son Zdenko (b. 1835) had a career as a soldier. After the father's death, he became a custodian of the Bílovice mansion, where he stayed until 1872.

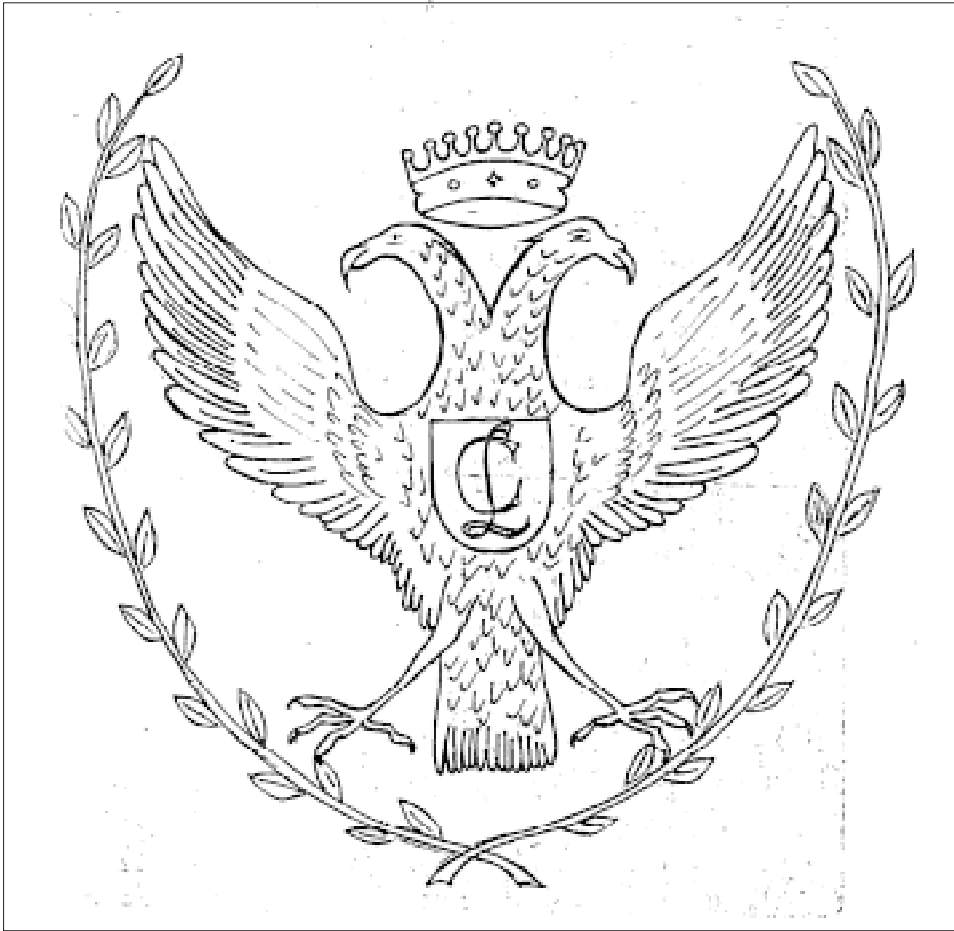
The first-born son Vladimír studied in Brno and was an active soldier until 1862. In 1851, he married Marie Karolina Rozálie Jana countess Nemes de Hidvég (b. 1826) of the famous Berchtoldt family. Vladimír joined the social life of the community – he sang in the men’s choir in Uherské Hradiště and established the first voluntary fire brigade in Moravia. He raised four children. The youngest son Hugo II. (b. 1852) became the best-known member of the family. He distinguished himself as a diplomat in Constantinople, Alexandria, Barcelona, Milano, Hamburg etc. He married Bedřiška, the daughter of the famous military engineer Zwiedinek. They lived in Bílovice, where Bedřiška after the sudden death of her husband in 1918 (he was poisoned out of political reasons) stayed with her ten children until 1945.

Their youngest son was later to become JUDr. Emanuel Jan Nepomuk Erich Maria Tasso count Logothetti, born in Bílovice in 1905. He was a lawyer in Brno. In Bílovice, he fell in love with governess Mia de Lagarde. He married her against the will of his mother. In 1938 he was transferred to Vienna, where he lived with his wife and his daughters. One of the daughters Marien Carola Elisabeth Angela Logothetti (b. 1949) is married to JUDr. Rudolf Hochgradl. Her husband adopted her last name. Thus he is the only member of the Logothetti family who uses the name, bound with Bílovice.

There is nothing left from the movable assets of the Bílovice mansion. Some of it was sold or stolen, the library was sold out in the auction. The paintings were purchased by MUDr. R. Tománek from Uherské Hradiště. The building is made use of by the Bílovice Town Hall.

Rodokmen rodu Logothettiů, jejichž život je spojen s Bílovicemi

**MĚSTA A ZÁMKY DOLNÍHO
POMORAVÍ NA MAPĚ Z ROKU 1719**

Ve sbírce map a plánů Moravského zemského archivu v Brně se dochovala mapa o rozměrech 110×43 cm, na které je zachycen dolní tok Moravy od Kvasic až za soutok s Dyjí a dále k Dunaji (sign. 96). Pořídil ji Norbert Václav z Lincku, nadstrážmistr pevnostní posádky v Uherském Hradišti, jenž se zúčastnil činnosti císařské komise, která v srpnu 1719 prováděla vizitaci říčního toku Moravy. Mapa, jejímž jazykem je němčina, je nahoře výrazně označena nápisem „MARCH FLUS“ a podstatná fakta o jejím vzniku a účelu vyčteme ze záznamů na ní umístěných:

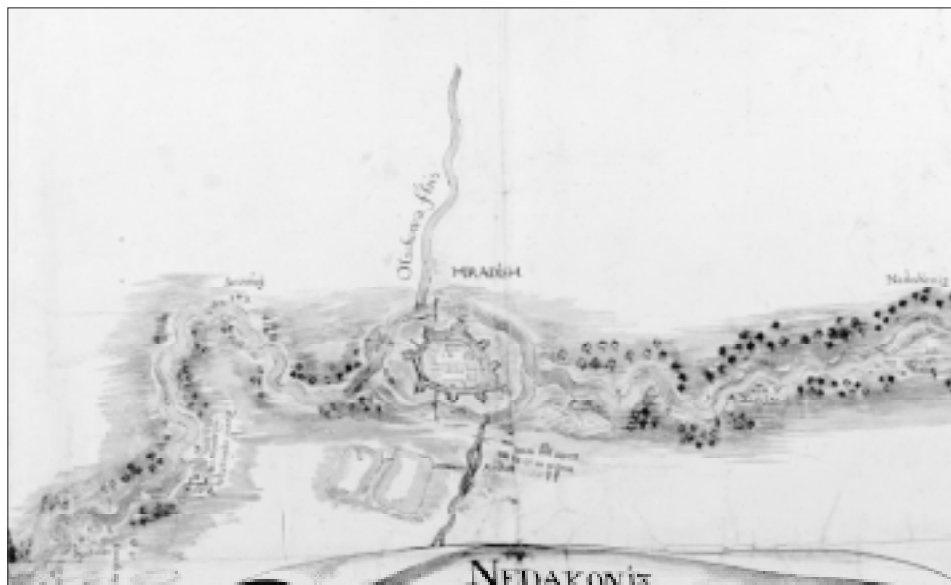
– *Norbert Wenzl Von Linck Obrist-wachtmaster bei der Kaiserlichen quarmison der Kaiserlihen Vestung und Königl. Statt Hradisch hat mit der Kayl. Hoch loblihen Commission in Monath Augusti 1719 dem Marchflus Visirt und dise Mappam delinirt.*

– *Die Hoch Löbl: Kayls: Commission gehet auff dennen Schieffen den 11. Augusti 1719. von Napagedl ab dem March Fluß zu Visitiren.*

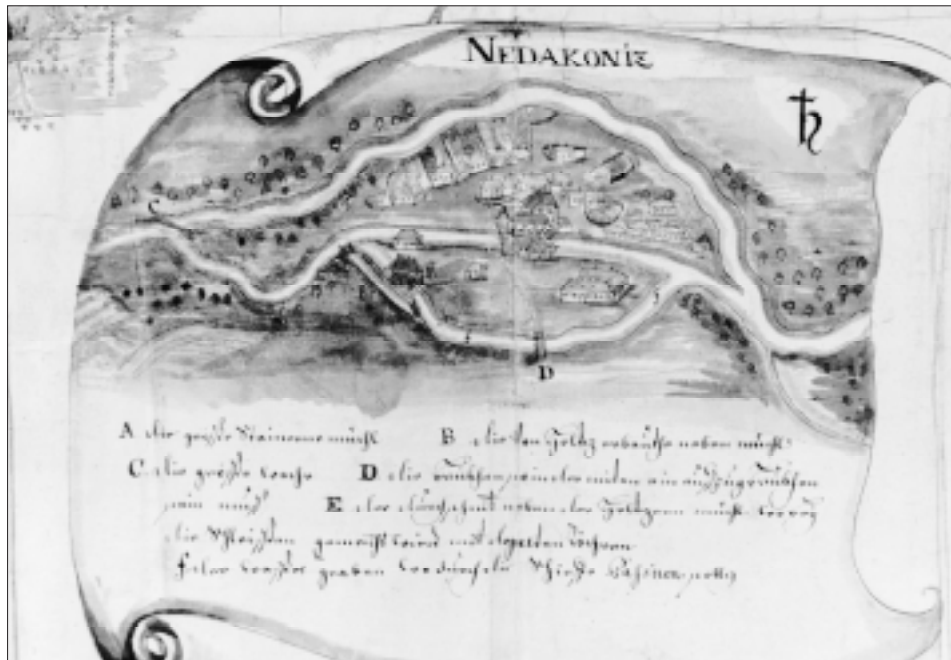
Kromě samotného toku Moravy zachycuje mapa řetězec lokalit po obou březích řeky. Na území dnešního uherskohradištského a hodonínského okresu je tu (kromě zběžněji označených sídel) podrobněji zachycen pohled na Nedakonice, výraznou podobu tu mají plány Uherského Ostrohu a Veselí nad Moravou; z většího odstupu jsou pak podány plány Uherského Hradiště a Hodonína. V silně zmenšené podobě jsou načrtnuty obrysy strážnického zámku, zato výrazně je zakresleno průčelí zámku v Hodoníně. K zakresleným plánům a vyobrazením je připojen komentář s vysvětlením detailů.

Mapa podává množství zajímavých informací, a protože pro mnohá místa v našem kraji může posloužit jako důležitý historický zdroj, otiskujeme zde sérii vyobrazení zachycující některá místa.

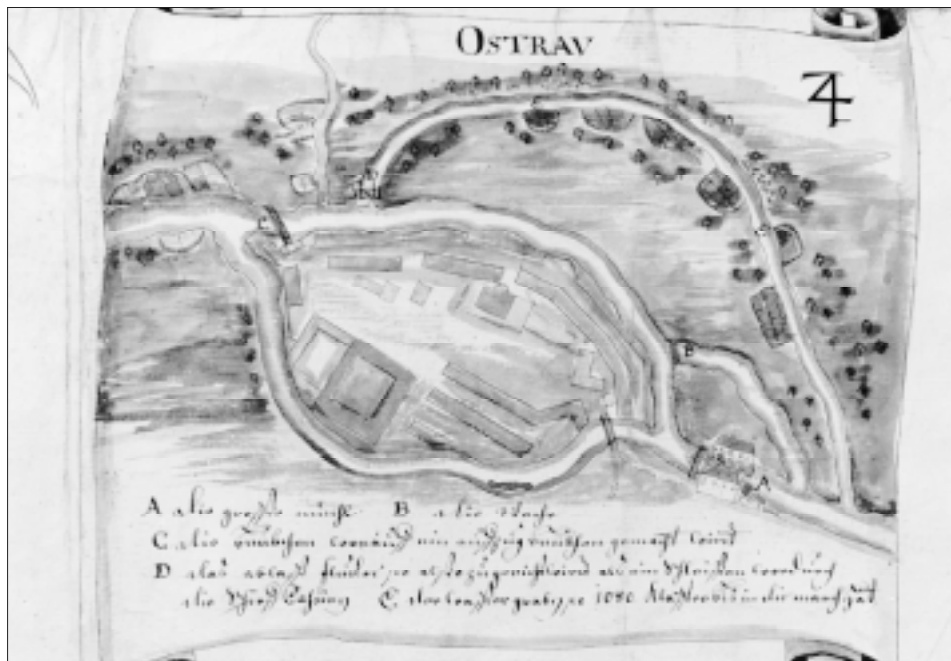
Zdeněk Pokluda

1. Uherské Hradiště – plán města.

2. Nedakonice.

3. Uherský Ostroh.

4. Veselí nad Moravou.

5. Strážnice – pohled na zámek.

SEHRADICKÝ HRAD A VARADÍNSKÝ BISKUP

V minulém svazku Slovácka referoval J. Pavelčík o některých publikacích a přitom mj. vyslovil připomínku, že hrad Engelsberk se prý také nazýval Sehrad (Slovácko 1997, str. 152). Zde je však nutno upozornit, že pod jménem Sehrad se tento objekt neobjevuje nikde v historických pramenech, psával se vždy v podobě Sehradice, ať již v zápisech latinských (castrum Sehradicz, Sehradice, Sehradice – 1405, 1408, 1438, 1440), anebo českých (hrad Sehradice 1449). Mylná forma (Sehrad) se objevila až v novější době a dobře její původ vysvětlil už svého času I. L. Červinka, když zdůraznil, že tato zkomolená podoba nemá oporu ani v písemných pramenech ani v ústní lidové tradici. Historikové a jazykovedci (L. Hosák, R. Šrámek aj.) znají hrad rovněž jen pod doloženým názvem Sehradice. Věc stojí za připomínku hlavně proto, že některé dávné omyly, tradované starší literaturou, se objevují znovu a znovu. V této souvislosti snad ještě jedno upozornění. Týž recenzent na následující straně (Slovácko 1997, str. 153) nabízí upřesnění jedné biskupské titulace, avšak zaměňuje tu chorvatský Varaždín (kde biskupství nebylo) s uherským Velkým Varadínem, jenž byl sídlem významného biskupství.

Není cílem těchto řádků nějaké nepatřičně horlivé vyhledávání nedostatků, přece jen je však třeba upozornit, že nedopatření či omyly, nejsou-li vysvětleny, mívají někdy až příliš tuhý život.

Zdeněk Pokluda

TRADIČNÍ SETKÁNÍ AGRÁRNÍCH HISTORIKŮ 1998

Ve dnech 22. a 23. září 1998 se konala v hlavní budově Slováckého muzea ve Smetanových sadech v Uherském Hradišti již šestá mezinárodní bienální dvoudenní konference s názvem **Zemědělství na rozcestí 1945–1948**. Pořádalo ji Slovácké muzeum ve spolupráci s Nadací Zemědělské fórum střední a východní Evropy Praha a s brněnskou pobočkou Historického ústavu Akademie věd České republiky. Přihlášku na její jednání zaslalo celkem 29 odborníků, nakonec však na konferenci vystoupilo 20 účastníků, z toho dva z Bulharska, po jednom z Polska a Makedonie, 12 Čechů a 4 Slováci. Na setkání tedy početně nepřevažovali zahraniční hos-

té jako např. na čtvrté konferenci v roce 1994.

V úterý 22. září dopoledne přivítal shromážděné účastníky ředitel Slováckého muzea PhDr. Ivo Frolec a jeho zástupkyně a organizátorka konference PhDr. Blanka Rašticová. První ze tří hlavních referátů přednesl Jan Rychlík (Masarykův ústav AV ČR). Měl název „Pozemková reforma v českých zemích 1945–1948“. Svůj obšírný čtyřicetiminutový výklad dovedený až do roku 1960 opřel o archivní prameny a statistiky. Vyjádřil pochybnosti o správnosti číselných dat. Po něm vystoupil s druhým hlavním referátem Samuel Cambel (Bratislava) pod názvem „Spory o generální pozemkovou reformu na Slovensku po roku 1945“. Hovořil o maďarských skupinách, jemném předivu slovenských politiků od třicátých let, povstaleckém odkazu, časopisu Předvoj, Středoevropském manifestu a maloroľnícké realitě venkova. Na Slovensku se nepočítalo s etapovitým řešením změn zemědělské držby. Trojici hlavních řečníků uzavřel další zahraniční host Novica Veljanovski (Institut za nacionalna istorija Skopje) s referátem na téma „Právní a politické aspekty zemědělského vývoje v Jugoslávii, zvláště pak v Makedonii v letech 1944 až 1948“. Tento příspěvek tlumočil J. Rychlík. Popsal praktiky Komunistické strany Jugoslávie, která chtěla v mnohonárodnostní zemi rozrušit stávající vlastnické vztahy rozsáhlou kolonizací a pozemkovou reformou (lesy nad 45 ha a půda nad 25 až 35 ha), která by odstranila dřívější křivdy a uspokojila půdou vojáků. Tento vývoj se však neobešel bez politických podtextů, ingerence Srbů. Po tomto třetím řečníkovi následovala diskuse (K. Jech, J. Rychlík, V. Lacina, S. Cambel a L. Slezák).

Blok kratších koreferátů zahájil v pořadí třetí zahraniční návštěvník Dariusz Jarosz (Historický ústav Polské Akademie věd), když přednesl příspěvek na téma „Změny v polském zemědělství v letech 1945 až 1948“. Příspěvek Václava Průchy (Vysoká škola ekonomická Praha) se jmenoval „Pozemková reforma v Československu ve srovnání s reformami v evropských lidově demokratických státech“. Postavil obecné a specifické téze, tedy např. termín zahájení v letech 1944 až 1946, radikalizace, taktika komunistických a kryptokomunistických stran, obecná reforma přecházející v nechvalně známou kolektivizaci, roľnícké organizace jako pomocníci režimu, změny ve velikostní struktuře zemědělských závodů a sociální skladbě; etapovitost či jednorázovost, hladký či svízelný průběh,

rozsah zabírané půdy od 5 ha (Albánie) do 100 ha (východní Německo, Polsko), různý přístup k půdě církevní a pachtýřů, odsun Němců. Jana Burešová (Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc) rozebírala ve svém příspěvku s názvem „Zemědělská politika v Československu v kontextu vývoje ostatních zemí sovětské sféry vlivu“ pasáže o zemědělství v komunistických a vládních stranách dotčených států. Následovala opět diskuse (J. Rychlík, L. Slezák, D. Jarosz, V. Lacina).

Po polední přestávce otevřel odpolední jednání prvního dne Karel Jech (Praha – řešitel grantového projektu Likvidace českého a slovenského selského stavu v 50. letech) se sdělením na téma „Selský stav v českých zemích 1945–1948“. Pohledem zasvěceného sociologizujícího historika jemně rozlišoval rozdíly mezi středními rolníky a sedláky, sledoval průnik a pejorativizaci slov sedlák, velkosedlák, kulak a boháč, kapitalistický vykořisťovatelský živel, vedení boje na vesnici apod., dále i protiselské výpady od června a října 1948 a zánik rodových a stavovských tradic, spolků a dosavadní pověstné vzdělanosti českého sedláka. Na závěr připomněl svého zemědělského kolegu Antonína Václavů a doporučil ke studiu agrárních problémů jeho rozsáhlou pozůstalost. Vlastislav Lacina (Historický ústav AV ČR Praha) obrátil ve svém koreferátě na téma „Problémy a výsledky poválečné obnovy zemědělství v českých zemích“ pozornost na komparaci našeho vývoje s Evropou a západní Evropou a okolnosti odmítnutí Marshallova plánu. Na základě některých číselných dat dokazoval, jakou cestou by se asi ubíralo a mohlo ubírat vyspělé české zemědělství, které mohlo dospět k úrovni předválečné výroby již v roce 1948, kdyby ovšem nebylo paralyzováno vývojem podle striktního komunistického scénáře. Lubomír Slezák (Historický ústav AV ČR Brno) ve svém příspěvku na téma „Vratká stabilita poválečného zemědělství“ mluvil mj. o odmítnutí agrární strany, jejíž místo měly zájem zaujmout jiné strany. Věnoval se i otázkám náhrad za přidělenou zemědělskou půdu a limitujících faktorů zemědělství, s nimiž toto odvětví vstupovalo do poválečného vývoje. Nedokázalo je prolomit a způsobily postupný zánik zemědělského podnikání na principu soukromého vlastnictví.

Miloš Trapl (Filozofická fakulta Univerzity Palackého Olomouc) rozebíral v příspěvku s názvem „Přístup Československé strany lidové k ze-

mědělské problematice“ taktiku lidové strany v době jejího ovládnutí nemocným msgre Šrámkem, který posílal na důležitá jednání ministra pošt F. Hálu, tedy činnost lidovců především na schůzích vlády. Lidovci nechtěli dráždit komunisty či dokonce rozbít národní frontu, čekali na uklidnění rozjitřené doby. Referent přidal i zajímavosti z odsunu německých řeholníků a z dějin Německého řádu (Bratrů domu Panny Marie v Jeruzalémě) u nás. Jiří Šouša (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy Praha) ve svém koreferátě „K financování českého zemědělství v letech 1945 až 1948“, vypracovaném společně s nepřítomným Jiřím Novotným, osvětloval národní správy v bankovních domech, problematiku vázaných vkladů, zásady ústřední banky, neúprosnou politizaci bankovníctví, úvěrování potravinářského a nepotravinářského průmyslu, znárodnění deseti akciových bank na konci října 1948, zvláště pak situaci v Zemědělské bance. Poté diskutoval např. V. Průcha, V. Lacina, J. Rychlík, K. Jech a L. Slezák. Na závěr prvního dne se ve 20 hodin uskutečnil pro účastníky jednání burčákový společenský večer s cimbálovou muzikou v konferenční místnosti Slovákého muzea.

Ve středu 23. září vystoupil Stefan Stefanov (Nadace Zemědělské fórum Sofia a předseda bulharského svazu farmářů) na téma „Přípravy Bulharska na připojení k Evropské unii v zemědělské oblasti“. Vystoupení tlumočil J. Rychlík. Mluvil o průměrné velikosti farem podle regionů, relativním zastoupení vlastní a propachtované (asi 85 %) půdy, které má negativní vliv na rozvoj odvětví, a dále o neexistenci reálného trhu s půdou. Věnoval se i vážnému porušování celního režimu, veterinární a fytosanitární ochraně a zákonným opatřením kompatibilním s legislativou Evropské unie, CEFTA a GATT. Jeho bulharská kolegyně Zdravka Michajlová (Národní zemědělské muzeum Sofia) přednášela na téma „Pozemková reforma v Bulharsku v letech 1945 až 1947“ (opět tlumočil J. Rychlík). Uváděla číselné ukazatele o nesmírně rozdrobeném půdním fondu, přehled dobové legislativy, zemědělských organizací, bank a družstev. Pavol Martuliak (Univerzita Mateje Bella Banská Bystrica) ve sdělení s názvem „Éra rolníckých strojových družstev na Slovensku (1947–1949)“ podal svědectví o činnosti Jednotného svazu slovenských rolníků, úbytku tažných zvířat, mechanizace, vytváření strojních stanic v tehdejších okresích, která přešla do jednotných zemědělských druž-

stev. Elena Šubertová (Ekonomická univerzita Bratislava) referovala na téma „Hospodárenie poľnohospodárskych podnikov na Slovensku“. Sumarizovala své výklady studentům na vysoké škole týkající se např. struktury zemědělských vlastníků a kapitálových toků do zemědělství dříve a nyní. Pozastavovala se nad neprůhledností vlastnických vazeb v současném slovenském zemědělství. Následovala diskuse (L. Slezák, V. Průcha, S. Stefanov). Jiří Dvořák (Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice) Zemědělství a zemědělci v jihočeském pohraničí 1945–1948, Jan Dobeš (Filozofická fakulta Univerzity Karlovy Praha) ve sdělení s názvem „Zemědělské otázky na půdě parlamentu 1945–1948“ provedl výčet složitých jednání. Jaroslav Rokoský (Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem) „Zákaz agrární strany a pokusy o její obnovení v letech 1945 až 1948“ se věnoval jednotlivým postavám z agrární a kolem agrární strany a konstatoval, že byla vlastně rozložena a trpěla nedostatkem silných osobností.

Jednání konference uzavřely dva příspěvky o lesnictví v českých zemích a na Slovensku. Gustav Novotný (Historický ústav AV ČR Brno) promluvil na téma „Představy o vývoji poválečného lesního hospodářství v českých zemích a skutečnost v letech 1945 až 1948“. Věnoval se některým projevům ingerence, násilí a nátlaku na vývoj poválečného lesnictví. Tuto cestu za-

počal Košický vládní program, dále známé dekrety prezidenta republiky, zákon o revizi první pozemkové reformy, o převodu pozemkového majetku hlubocké větve Schwarzenberků a o trvalé úpravě vlastnictví k zemědělské a lesní půdě. Pokračovala konfiskací lesů, masivním postátněním lesů, nuceným tvořením lesních družstev, umrtvením hornatých pohraničních okresů a vytvářením vojenských oblastí, konfiskací a devastací zámků, zánikem velkostatkářské, církevní a nadační držby k lesům. Uváděné jevy si vynutily přebudování celého systému lesního hospodářství u nás. Klasickým nátlakem byla i dvouletka. Po něm Pavel Zdycha (Fakulta ekologie a environmentalistiky Technické univerzity Zvolen) v příspěvku s názvem „Naše lesy 1945–1948“ rozebíral některé otázky vývoje lesů na Slovensku, který se od vývoje v českých zemích poměrně značně odlišuje. Poté se účastníci letošního jednání konference rozešli se slibem, že se v Uherském Hradišti opět setkají za dva roky.

Konference se opět vydařila a měla tradiční pěknou a přátelskou atmosféru. Dvacet přednesených příspěvků je únosnou mírou pro dvou-denní akci, takže zbývá čas na tolik potřebnou a plodnou diskusi. Muzeum opět vydá sborník, v němž se s největší pravděpodobností objeví příspěvky v plném znění i od odborníků, kteří nepřijeli.

Gustav Novotný

DĚJINY UMĚNÍ

MALÍŘSKÉ DÍLO, ŽIVOTNÍ OSUDY A MORAVSKÉ NÁVRATY ALOISE KALVODY

Jana Zemanová, Oblastní galerie Vysočiny, Jihlava

Alois Kalvoda (1875–1934) patřil k těm umělcům, kteří na přelomu 19. a 20. století vytvořili nové základy pro další rozvoj českého výtvarného umění moderní doby. Svoji krajinářskou tvorbu orientoval především na zachycení atmosférických změn daného okamžiku a vystižení nálady v krajině. Jeho rozsáhlé dílo je charakterizováno několika výtvarnými dobovými směry; naturalismem, symbolismem, impresionismem, secesním dekorativismem i expresionismem. Ve své době patřil mezi významné kulturní osobnosti, zejména pro svoji organizátorskou, pedagogickou a publikační činnost.

V příštím roce uplyne již 65 let od úmrtí krajináře Aloise Kalvody, významného českého malíře přelomu století, žáka Mařákovy krajinářské školy na pražské Akademii. I když pobýval převážnou část svého života zejména v Praze a v jižních Čechách, jsou jeho život i tvorba úzce spjata s Moravou, odkud pocházel a kam se také velmi rád a často vracel.

Alois Kalvoda se narodil 15. května 1875 ve Šlapanicích u Brna, jako osmý syn manželů Kalvodových. Jeho matka pocházela ze starého šlapanického rodu, který vlastnil od r. 1748 dědičnou rychtu, později selskou usedlost. Byla to energická, velmi houževnatá a dětem oddaná žena, která usilovala o to, aby mohlo všech jejích deset potomků, a tedy i syn Alois, studovat. Kalvodův otec byl krejčí vyškolený ve Vídni, jenž si po sňatku založil vlastní krejčovskou živnost. Vzhledem k postupnému rozrůstání se rodiny byl ovšem stále více nucen věnovat se spíše hospodářství. Rodině se zprvu vedlo poměrně dobře, živnost i hospodářství poskytovaly dostatek prostředků k celkem spokojenému životu. Potřeby dětí nebyly zpočátku nijak velké, ovšem časem, zejména v souvislosti s jejich studiem, začaly pochopitelně značně narůstat. Otec se ale netěšil pevnému zdraví a r. 1884, tedy když bylo malému Aloisovi devět let, zemřel. Po jeho smrti se životní podmínky mnohočlenné rodiny výrazně zhoršovaly. Tehdy dolehla všechna starost o rodinu na matku, jež musela velmi tvrdě pracovat, ale která byla schopna s radostí a ochotou obětovat nejen zdraví, ale i všechnen hmotný blahobyt tomu, aby se děti mohly i nadále vzdělávat.

Vztah ke kreslení a malování se u dvanáctiletého chlapce neprojevoval tak výrazně, aby bylo při výběru zaměření jeho budoucího studia uvažováno o nějaké speciální škole, a tak byl poslán na brněnské gymnázium. I když byly součástí tamní výuky i nepovinné hodiny kreslení, které zpočátku navštěvoval, nejevil ani tam žádnou zvláštní obratnost, jež by předznamenávala budoucího umělce. Příčinou byla patrně především ustrnulá a šablonovitá vyučovací metoda, která tehdy na škole neúprosně vládla a která Kalvodovi naprosto nevyhovovala. Přesto však Kalvodův zájem o malování začal stále více a více převažovat nad vším ostatním a v kvartě se potom definitivně rozhodl, že půjde studovat na již zmiňovanou pražskou malířskou Akademii. Tak se, tehdy šestnáctiletý mladík, přihlásil k přijímacím zkouškám do krajinářského ateliéru profesora Julia Mařáka (r. 1891), kam byl také přijat a mohl r. 1892 přesídlit do Prahy.

V Mařákově speciálce setrval vlastně až do učitelovy smrti roku 1899. Zastihl tak poslední léta působení tohoto velkého učitele a organizátora, v jehož ateliéru se již nekopírovaly krajinné předlohy ani různá ideální schémata, ale kde se malovalo podle skutečné přírody.¹ Pro Kalvodu to byla doba úporného, ale poctivého studia, které jak sám řekl, začalo tvrdě a těžce. Mařák byl velmi důsledný, až pedantský a ve věcech poctivosti v umění nekompromisní. Ovšem kdo dokázal snést tuto jeho přísnou disciplínu, mohl si být jist, že

1. Alois Kalvoda v Běhařově.

2. Alois Kalvoda jako dobrovolník 8. pěšího pluku v Brně r. 1896/97.

z Akademie odejde jako dobrý malíř. Přes zdánlivou tvrdost však měl stárnoucí profesor své žáky rád a nedal na ně dopustit. Všichni studenti si na oplátku učitele vysoce cenili a jeho četné kritiky brali velmi vážně. Když později zjistil, že některý žák začíná správně „malířsky vidět“, začal s ním mluvit již zcela jiným tónem. Ve druhém ročníku, hned s příchodem jara, začal Mařák chodit se svými žáky do přírody a v létě s nimi zajížděl na venkov, kde se věnovali jak přípravným studiím, tak i malbě v plenéru.

Krajinářskou školu musel Kalvoda na rok (1896–97) přerušit, jelikož se na něj po dosažení dvaceti let vztahovala vojenská povinnost, a tudíž byl předvolán k odvodu. Jako dobrovolník byl odvelen k dragounům do brněnských jezuitských kasáren. Zde sídlila poddůstojnická škola a také 8. pěší pluk, jemuž velel hejtman František Kuhn, který měl pro Kalvodovo malování značné pochopení. Vojna tedy pro něj nebyla tak nepříjemná, i když samozřejmě povinnému výcviku ujít nemohl. Když po úspěšné závěrečné zkoušce jeho vojna konečně skončila, vrátil se na podzim r. 1898 v uniformě titulárního šikovatele do Prahy, kde s radostí a vděkem přivítal nabídku zkušenějšího kolegy Antonína Slavíčka, aby s ním maloval ve Hvězdě. Kalvoda si byl vědom toho, že možnost malování vedle Slavíčka, který v té době již zastupoval často nemocného Mařáka, mu přinese jen a jen užitek. Již jako žák vystavoval příležitostně své práce ve výkladních skříních pražských a brněnských závodů, čímž se pomalu dostával do povědomí veřejnosti. Reprodukce obrazů mladého umělce byly otiskovány v ilustrovaných časopisech a revuích. Začala přicházet také první povzbudivá uznání odborné kritiky.

Rok 1898 patří k nejvýznamnějším mezníkům Kalvodova života. Částečně ještě pracoval v ateliéru na Akademii, ale také se nadále účastnil pobytů Mařákovy školy na venkově a nějakou dobu pobýval na Moravě. Právě tohoto roku svá studia také velmi úspěšně ukončil. Na výstavě uspořádané Akademií byla totiž jeho obraz „Píseň jara“ udělena první cena a odborná komise rovněž přijala jeho absolventskou práci „Osiky u Velkých Němčic“. Tento obraz byl vystaven v Thonetově závodě v Brně a poté jej zakoupilo brněnské Zemské muzeum, což byla jistě velká událost.

Po dokončení Akademie odjel Kalvoda jako vojenský dobrovolník do Bosny a Hercegoviny, kde hodně skicoval a maloval. Po ročním pobytu si přivezl domů řadu olejů z Mostaru a krajiny z Hercegoviny, která na něj velmi zapůsobila. Návrat domů byl však smutný, protože se dověděl, že zemřel profesor Mařák, jehož památce Kalvoda později věnoval nejednu stať v mnoha výtvarných časopisech.²

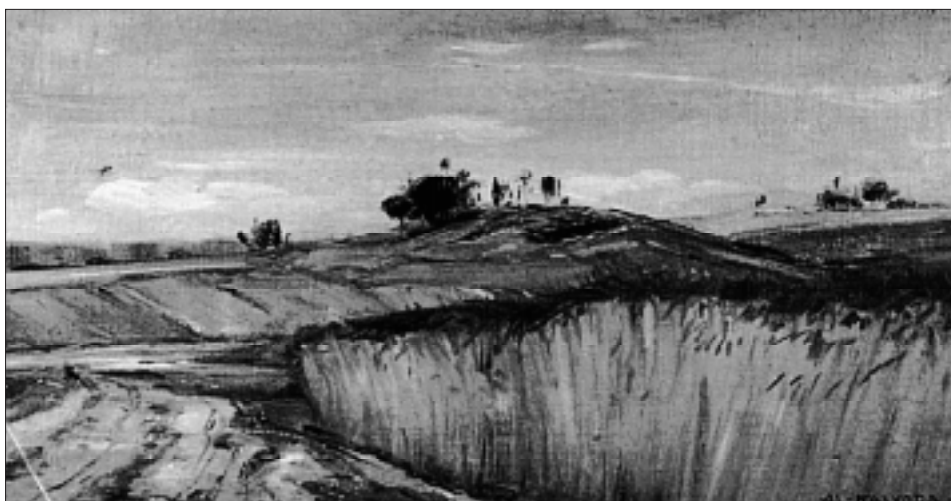
Po návratu do Čech se Kalvoda poprvé představil veřejnosti větším souborem na výstavě SVU Mánes v Rudolfinu (r. 1899) a od té doby nevynechal žádnou příležitost předvést své obrazy na nejrůznějších výstavách. Úspěch na sebe zákonitě nedal dlouho čekat a r. 1900 získal Hlávkovu stipendium na studijní cestu do Paříže, kam odjel společně se sochařem Josefem Mařatkou, a o rok později odjel opět na Hlávkovu stipendium studovat do Mnichova. Ačkoli se obvykle soudí, že pobyty v těchto tehdejších výtvarných centrech Evropy na Kalvodově tvorbě nezanechaly výrazné stopy, je nepochybné, že obě cesty přispěly k jeho obecnému poučení a rozšíření uměleckého rozhledu, ale současně i k upevnění malířova výtvarného názoru.

Do Prahy se Alois Kalvoda vrátil právě v době, kdy zemřel malíř Luděk Marold, který patřil v posledních letech života ke Kalvodovým přátelům. Po jeho předčasné smrti převzal Kalvoda Maroldův ateliér v Mánesově ulici č. 30 v Královských Vinohradech, který se stal dějištěm hudebních, literárních a výtvarných shromáždění a jenž byl na nějaký čas malířovým trvalým pražským sídlem. Zde také provozoval od r. 1900 svoji soukromou krajinářskou školu, jejímž zřízením zůstal věrný odkazu svého učitele Mařáka. Stejně jako on zajížděl i Kalvoda se svými žáky v letních měsících malovat do přírody. Při těchto cestách se dostal také na Křivoklátsko.

Křivoklátské období se poté stalo pro Kalvodu důležitým životním, ale i tvůrčím mezníkem. Když v těchto místech pobýval se svými studenty, seznámil se s dcerou místního notáře Hypolita Fastra, tehdy jedenadvacetiletou Annou – svou první manželkou. V r. 1905

3. Krajina v létě, 1910. Olej, plátno, 37×37, značeno vpravo dole: Panu Neubertovi Al. Kalvoda 1910, OGV Jihlava, inv. č.: O 1.288.

4. Krajina s obilím (Obilné pole), kolem 1920. Olej, plátno na lepence, 22×40, značeno vpravo dole: Al. Kalvoda, OGV Jihlava, inv. č.: O 1025.

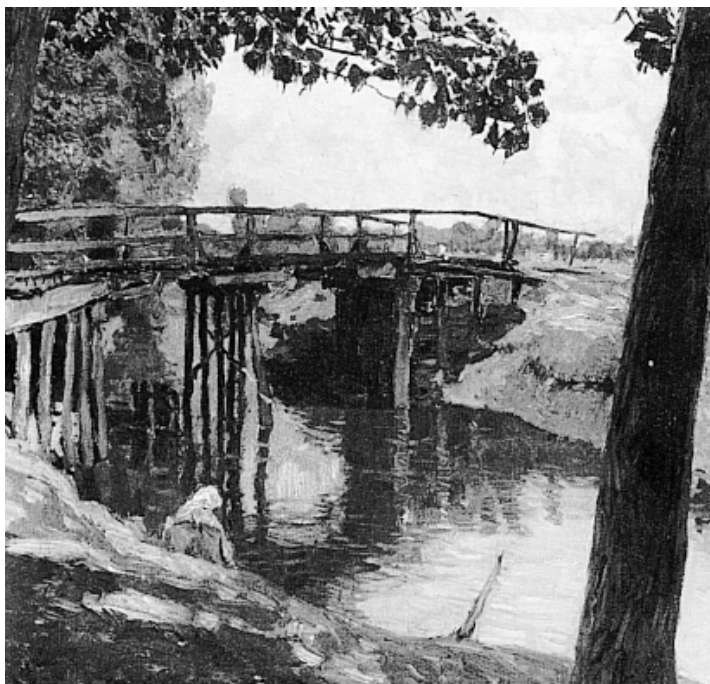
zde také zakoupil chalupu houslisty Ferdinanda Lauba.³ Život v domku, kde na Kalvodu ze všech koutů dýchala slavná hudební minulost, jej přivedl na myšlenku zřídit zde Laubovo muzeum. A tak se v následujících sedmi letech kromě své malířské tvorby zabýval také shromažďováním všeho, co se k Laubově osobě vztahovalo. Podařilo se mu tak získat několik desítek exponátů, které vystavil v jedné z pietně upravených místností. Slavnostnímu otevření muzea předcházelo vydání Kalvodovy stotřicetistránkové publikace o houslistově životě a série pohlednic s laubovskými motivy. Do zahrady nechal umístit kamenný pomník, jehož autorem byl žák prof. Josefa Drahoňovského sochař Vojta Sapík. Po dvaceti letech věnoval Kalvoda Laubovo muzeum pražské konzervatoři.

I nadále vedl malíř studenty své krajinářské školy. V zimních měsících pracovali v pohodlných prostorách pražského ateliéru a v létě opět jezdili malovat do plenéru. Stejně jako dříve zavedly tyto cesty Kalvodu například do Lochovic a především pak na Krivoklátsko, poznal nyní jejich prostřednictvím také východní Čechy, ale hlavně Šumavu, kde objevil Běhařov. Kalvoda tehdy pobýval na Klatovsku; tady nejen maloval, ale také, spolu s přítelem MUDr. Karlem Dobruským, často podnikal projížďky po kraji. Právě tento vynikající chirurg a primář klatovské okresní nemocnice jej upozornil na malý barokní zámek Běhařov, který byl tou dobou za výhodných podmínek k prodeji. Jelikož se Kalvodovi místo i budova líbily, po zvážení svých finančních možností jej r. 1917 koupil. Kalvoda již delší čas uvažoval o tom, že se v Pošumaví trvale usadí a zařídí si zde soukromé letní sídlo s ateliérem nejen pro sebe, ale i pro svoje žáky. Tak jako vše, do čeho se pustil, dovedl třeba i s vypětím posledních sil do zdárného konce a přesně podle svých náročných představ, chtěl i Běhařov uvést do přijatelného stavu. Měl v úmyslu přijímat zde hosty, pořádat společenská setkání a v neposlední řadě provozovat krajinářskou školu. Běhařov byl ideálním místem především pro překrásný výhled na pohraniční šumavské hory. Přeměna zchátralé budovy na obyvatelnou však stála Kalvodu mnoho úsilí a především všechny jeho úspory, ovšem nakonec se mu podařilo udělat z Běhařova vskutku kouzelné místo, které každoročně zveleboval.

Alois Kalvoda se stal významnou uměleckou osobností, měl úspěchy jako malíř a spokojenost mu přinášela i práce se studenty. Stejně jako každý rok i roku 1930 prováděl nábor do své krajinářské školy.⁴ Toho roku však výuka neprobíhala jako obvykle. Objevila se zde totiž jistá Božena Peloušková, mladá absolventka učitelského ústavu. Tehdy již rozvedený Alois Kalvoda nečekaně zjistil, že na milou a prostou venkovskou učitelku stále myslí. Po čase se mezi nimi i přes velký věkový rozdíl vytvořil zprvu oboustranně potlačovaný vztah, který však nakonec vedl až k sňatku. R. 1933 se Kalvoda podruhé oženil a po mnoha letech opět prožíval velké štěstí, později umocněné radostným zjištěním, že jeho obdivovaná manželka čeká potomka.

Tak nastalo na samém sklonku umělcova života jeho nejkrásnější období, které ovšem poněkud narušoval Kalvodův horšící se zdravotní stav. Již r. 1930 se po zdravotní stránce necítil dobře, projevíly se u něj totiž příznaky cukrovky, k nimž se navíc přidala pravděpodobně ateroskleróza. Umělec, který dříve neznal odpočinek, začal stále častěji pociťovat okamžiky náhlé deprese. Přehnané pracovní úsilí a nervové poruchy pak způsobily, že r. 1932 prodělal Kalvoda menší mrtvici. Díky péči jeho přátel a lékařů klatovské nemocnice, zejména doktora Dobruského, se poté jeho zdravotní stav natolik zlepšoval, že malíř ještě plánoval dlouhá léta práce. Na počátku r. 1934 dokonce příznaky cukrovky zmizely a Kalvoda se cítil natolik zdrav a plný síly, že začal opět malovat. V polovině června se však jeho stav opět výrazně zhoršil, postupující skleróza již postihovala nervová dýchací centra.

Alois Kalvoda zemřel na Běhařově v pondělí ráno 25. června 1934, tedy před nedožitými šedesátými narozeninami. Pochován byl podle přání v rodinné hrobce ve Šlapanicích u Brna, kterou nechal již dříve zhotovit sochařem Rudolfem Březou podle velkolepého projektu brněnského architekta Bohuslava Fuchse.⁵

5. Krajina s mostem, 1900–1902. Olej, plátno, 42×42, značeno vlevo dole:
Al. Kalvoda, OGV Jihlava, inv. č.: O 1014.

6. Břízy, kolem 1905. Olej, plát-
no, 120×100, značeno vlevo dole:
Al. Kalvoda, OGV Jihlava, inv. č.:
O 675.

Kalvodovu tvorbu lze rozdělit přibližně na tři výrazně odlišné úseky. V prvním období, po ukončení Akademie, je Kalvoda zpočátku ještě zcela pod vlivem Mařákovým, ale postupně dospívá k jistému názorovému osamostatnění. Mladý umělec se orientuje na prostý přepis skutečnosti, jejíž barevnost je laděna podle vzoru učitele dominantními barevnými tóny stmelujícími celý obraz. Přímý ohlas učitelova díla a tím i odkaz krajinářské tradice konce 19. století lze rozpoznat například v absolventském obraze „Osiky u Velkých Němčic“ z r. 1897, který bývá považován za výchozí mezník Kalvodovy tvorby. Učitelův vliv je rozpoznatelný především v romanticky posmutnělé náladovosti, v kresebné osnově a místy i v drobnopisné malbě.

Pro další vývoj Kalvodovy tvorby je pak rozhodující malý obrázek „Březový les na podzim“ (někdy uváděný pod názvem „Les u Hvězdy“), který vznikl také r. 1897, za společného pobytu se Slavičkem ve Hvězdě. Kalvoda zde volil krajinný výsek bez jakékoliv kompoziční úpravy a snažil se jej zaplnit světlem prosycenou atmosférou. Naznačuje také, že náladovost bude dále v jeho tvorbě zaujímat pevné místo, stejně jako ho bude celým životem provázet námět březového lesa. Zároveň zde předznamenává příklon k některým složkám impresionismu. Pod Mařákovým vlivem vznikl i obraz „Na cintorině“, jehož námětem je starý hřbitůvek s polámanými kříži a rozpadající se márnici. Přestože je to zvláště sentimentální motiv, je zde patrné, že jeho autorem je malíř-realista. Vše je podáno velmi prostě; ryze výtvarné zpracování a zdůraznění barevné nálady zcela potlačuje každý náznak sentimentálnosti. Obraz je také příkladem Kalvodova mistrného ovládnutí nesmírně bohaté stupnice zelených tónů.

Pod přímým pedagogickým dohledem Julia Mařáka vznikla rovněž Kalvodova studie z r. 1899 „Splav v Lochovicích“ (uváděná též pod názvem „Partie z Litavy“). Je charakterizovaná plenéristicky prosvětlenou barevností, ale zároveň jistou strohostí malířského podání krajinného výseku. Jsou zde patrné také reminiscence na malbu Otakara Lebedy, a to zejména ve zpracování popředí obrazu.

Můžeme tedy říci, že celá první perioda Kalvodovy tvorby nemá zcela jednotný ráz a lze ji dále rozdělit na dvě části. Starší období je, pod vlivem Mařákovým, více realisticky popisné a po obsahové stránce je přibližně shodné se současnými pracemi Kavánovými a Lebedovými. Druhou část více či méně charakterizují zahraniční vlivy a malířův přechod k symbolismu a dekorativismu, který se brzy stává jedním z příznačných rysů Kalvodovy tvorby a provází jej po celý život.

V díle Aloise Kalvody se velmi často objevuje motiv březového lesa. Bříza se stala hlavním charakterizujícím atributem jeho krajin. Kalvoda, často nazývaný „malířem bříz“, měl tento strom v oblibě pro jeho dekorativní, tvarové a barevné vlastnosti.⁶ Byla pro něj typickým představitelem českého venkova. Stromy vůbec měly, pro své barevné a tvarové kvality, v malířových kompozicích velmi důležité a často i rozhodující slovo.

Jelikož v době, kdy podnikl studijní cestu do Paříže, byl již natolik vyhraněným umělcem, nedochází v jeho malbě k podstatnějším změnám. Ani v obraze „Na Marně“ tedy nenajdeme hlubší odezvu na toto pařížské období, snad jen to, že po vzoru impresionismu, který se již stal oficiálně uznávaným směrem, zachycuje barevné vjemy širokým štětcem. Právě tímto rokem nastává v Kalvodově tvorbě velké uvolnění, jak v barvě, tak i v způsobu malby. Vlivy z Paříže a následné cesty do Mnichova, kde na Kalvodu intenzivně zapůsobila symbolistně secesní atmosféra, se spojují s pražskými výstavami cizích malířů. Např. r. 1899 se v Praze konala výstava skotských krajinářů a r. 1903 pak skupiny německých malířů žijících v obci Worpswede.⁷ Kalvodu zaujal jejich specifický přístup k tvorbě a inspirativně na něj zapůsobili zejm. Modersohnovy atmosférické nálady a Vogelerova záliba v *biedermeieru*. Vlivy symbolistně secesního ražení jsou patrné na několika pozoruhodných krajinách, vzniklých kolem r. 1902, které přestože pojmenoval jednotlivě (Před bouří, Močál, Bouře apod.), uváděl sám Kalvoda pod společným názvem „Sny“.⁸ Byl to cyklus deseti obrazů čtvercového formátu s pohledy na krajiny za různých světelných situací, vznikajících během dne i ročního období. Tento rozměr byl v té době velmi oblíben a jeho

účelem bylo docílit všestranné rovnováhy díla. Tím mělo dojít k sloučení všech prvků obrazové plochy ve stejnoměrnou harmonii, kde nesmělo nic nad ničím vynikat. Měl tak být zvýšen dojem prostorové hloubky, k čemuž tíhla i účelná skladba krajiny. Nebe je zde omezeno pouze na malý pruh, pod kterým splývají plochy lesů, strání, obilných lánů, stromů a houštin. Tímto sjednocením kompozice dosahuje klidu a melancholie dýčající z obrazu, což je umocněno také zredukováním barev jen na několik základních tónů - modrá, zelená a žlutá jsou poté rozvedeny do bohaté stupnice odstínů. Toto jemné odstínění všech tónů tvořících společně dokonalou souhru se tehdy stalo vlastním jádrem Kalvodových obrazů. Jeho cílem bylo podat krajinu v její plné náladovosti. Symbolicky laděné secesní obrazy, vzniklé nepochybně pod vlivem mnichovské umělecké atmosféry, tvoří tedy další linii malřovy tvorby. Střídají se tu v proměnlivé náladovosti poeticky zamklé kraje s opticky reálnějšími, přesto však romantickými pohledy na hrady („Buchlov“⁹ a „Pernštýn“). Kalvoda tehdy zamýšlel vydat postupně obrazové dílo všech moravských hradů. Jsou to práce poměrně dobré úrovně, i když spíše dokumentační povahy, v nichž je patrna převážně snaha o umělecký záznam přírodních památkových motivů v jednoduché kompoziční úpravě. Iluzivnost jednotlivých záběrů zdůrazňuje až fotograficky věcný přístup, promítající se v zevrubném popisu a ve volbě neobvyklých nadhledů a podhledů. V r. 1903 byl vydán Kalvodův obrazový cyklus „Stará píseň“ s doprovodnými verši Jaroslava Vrchlického, který má melancholicky sentimentální ladění. Po výtvarné stránce ne příliš zdařilý cyklus obsahuje devět listů, z nichž umělecky nejhodnotnější je pouze obraz první (patrně Kalvodův autoportrét) a poslední. Další sérii 16 obrazů k Máchovým básním, vzniklou kolem r. 1902 a vydanou r. 1910 pod názvem „Ženy a lásky poezie Máchovy“, odsoudila právě pro sentimentálnost již dobová kritika.¹⁰

V některých pracích z prvních dvou let 20. století Kalvoda naznačuje svůj budoucí přechod od iluzivnosti k secesní plošné stylizaci, k dekorativnímu rytmu linií, tvarů a lomených zelených, modrých, žlutých a fialových odstínů, jimiž určuje barevnou výstavbu obrazu. Nesporným dokladem proměny umělcova výtvarného názoru jsou obrazy „Cesta“ a „Podzimní slunce“, v nichž jde již o zcela promyšlený a vyhraněný umělecký záměr. I když se tyto dvě práce liší jak námětově, tak i technickým provedením, má jejich umělecká kvalita srovnatelnou a vysokou úroveň. Do Kalvodova díla jejich prostřednictvím vstupuje expresivně symbolická nota a strohá barevnost, která i přes nápadnou nadsázku zvyšuje dojem syrovosti a skutečnosti. „Cesta“ patří k vrcholným dílům Kalvodova symbolistně secesního období. Představuje krajinný výsek, jehož výrazným prvkem je klikatá polní cesta, obklopená zvlněným krajem s několika stromy v pozadí. Provedení stromů ukazuje na vlivy německého secesního krajinářství. Na cestě jsou zřetelné hluboko vyjeté kolejnice vozů. V linii těchto kolejnic je patrný určitý expresivní rys, který je, stejně jako tvrdost linie, v Kalvodově tvorbě ojedinělým prvkem. Vysoký horizont a hluboký stín vtahují diváka dovnitř obrazu. Kalvoda se zde jeví již jako vyhraněná malířská osobnost, což se projevuje zejména v jeho osobitě výrazném rukopise, patrném hlavně v levé části. Pro obraz je charakteristické výrazné zdůraznění kresebnosti. Na kresbě, která je tady plošnou záležitostí, vlastně celá práce stojí. Malíř pracuje se štětcem jako s pastelem. Plošné pojednání obrazu podmiňuje také jednoplánová kompozice. Důležitou roli zde hraje i barva, nanášená lazurně v plochách polosuchým štětcem, v dynamických koloristních liniích formovaných v lehkém dekorativním rytmu do tvarů a siluet. Převládají škály lehké šedi, jemných světlých okrů, žluté, hnědé, světle modré a běloby.

Další vývojové období Kalvodovy tvorby nastává rokem 1905, kdy se malíř usadil v kraji pod Křivoklátem. Tuto tzv. Křivoklátskou etapu označil J. Čadík jako období „konečného vítězství barvy“¹¹ a na Kalvodových pracích je opravdu vidět, že zde barva nabývá rozhodného slova. Malíř objevil velikou dekorativní účinnost kontrastní barevné skvrny. Barvu již nerozvádí v dynamicky kresebných rukopisných tazích, ale v pastóznější skvrně s náznaky vlivu impresionismu. Lineární obrysová kresba se téměř vytrácí, jelikož linie není vedena jako kontura, spíše jako hranice barevných oblastí. Na tomto principu je založeno něko-

lik prací, které Kalvoda namaloval kolem r. 1905 a zahrnul pod společný název „Nálady“, jež představují jakési variace na barevné dojmy březových hájů. Ve stejném duchu je vytvořeno např. několik obrazů s pohledy na Křivoklát, jejichž dekorativnost je ještě zvýšena kompoziční kulisovitou úpravou. Charakteristický je také odklon od symbolismu k iluzivním pohledům do krajiny, vyznačeným barevnými a světelnými kontrasty mezi tmavým předním a světlým zadním plánem obrazu. Motivicky již Kalvoda nemaluje tmavá zákoutí, ale vyhledává široké krajinné záběry. Tak se dostává k námětu otevřené krajiny, kterou zachycuje v panoramatickém kontextu, jako např. v ojedinělém obraze „Nad Berounkou“, který patří vedle „Cesty“ ke Kalvodovým nejlepším plátnům a který se zcela vymyká všem malířem užívaným kompozičním schémátům. Hlavním tématem se zde totiž stává vysoká obloha, klenoucí se nad nízkým horizontem. Skalnatá krajina s několika stromy a s meandrem řeky tak zabírá pouze třetinu obrazu. Má charakter spíše jen určitých naznačených přírodních kontur kolem říčního toku, nad nímž se mnohem významněji klenou oblaka. Ta jsou barevně i tvarově rozmanitá a mají mnoho nevyčerpatelných podob, které jsou zachyceny příslušnými tahy štětce. Různé valéry bílých a šedých barev zpřítomňují vrstevnatost oblačného nebe a do značné míry evokují pohyb oblak po nebi. Jejich světelnou diferenciací a odstupňováním hmot vyjadřuje Kalvoda atmosférické proměny, na které zde zaměřil svoji pozornost. V malířském pojetí je ještě patrné mnoho společných znaků s tvorbou předcházejícího období a hranice symbolistně secesního malířova vidění zde dosud nebyly překonány. Při malování těchto otevřených pohledů do kraje se Kalvoda zabývá také již zmiňovanými světelnými kontrasty v krajině. Zřejmě pod vlivem impresionismu jsou nyní jeho práce plné světelných vibrací ostrého slunečního světla, které má ovšem u Kalvody často spíše divadelní a dekorativní ráz a tak buduje obrazovou kompozici téměř kulisovitě, např. obraz „Slovácko“. V početné řadě Kalvodových prací je zřejmý vnitřní rozpor i snoubení naturalistické iluzivnosti s malířským dekorativismem, což dokládá např. obraz „Rybník v březovém háji“. Zde je prosvětlený zadní plán krajiny orámován kulisou vegetace popředí a tím je navozena až scénická iluze prostorové hloubky.

V kontrastu těchto velkých scénických výjevů stojí prostá idylická vesnická zákoutí s chalupami a zahrádkami („Tichý koutek“, „Zelená slovácká chalupa“, „Okénko“), zámecké zahrady nebo interiéry březových hájů. Tady se občas zcela překvapivě objevují i lidské postavy, které ovšem plní pouze roli stafáže a jsou pojímány pouze z krajinářského hlediska. Figury jsou poněkud schematické a nemají osobitý výraz. Rovněž jejich provedení nevyniká takovou směrností a suvereností jako okolní prostředí, což se jeví i v rozdílném rukopise. Mezi lety 1905–1910 se objevují také první Kalvodovy zimní krajiny, jejichž studiu se začal systematicky věnovat až po r. 1917, kdy získal zasklený pojízdný ateliér po malíři Špillarovi. Obraz „Zimní slunko svítí, ale nehřeje“, patří nejen mezi pracemi se zimní tematikou, ale i v celém kontextu Kalvodovy tvorby mezi to nejlepší. Malíř zde dokládá, že je dobrým pozorovatelem přírody a atmosférických jevů v ní. Je zde zachyceno období, kdy zima pomalu ustupuje a příroda se probouzí do jarní nálady. Ve zpracování tohoto náročného výtvarného problému Kalvoda přesvědčuje o své malířské zralosti. Malíř tu pracuje tak, že postupuje ze studené barvy popředí do teplejší oblasti sluncem ozářeného sněhu v pozadí. Nebýt velké malířské dovednosti, praxe a uměleckého cítění, mohla tato studená barva zastíněného sněhu zcela převrátit prostorovost dokonale vyvážené kompozice. Význam obrazu spočívá především v tom, že Kalvoda tímto vynikajícím zpracováním dramatického konfliktu mezi zimou a jarem ještě rozšířil bohatý námětový repertoár českého krajinářství.

Svůj smysl pro iluzivně dekorativní účín mohl později uplatnit při realizaci scénických návrhů k opeře Bedřicha Smetany „Prodaná nevěsta“. R. 1915 byla totiž Kalvodovi svěřena její výprava pro Národní divadlo. Takového významného úkolu se chopil velmi zodpovědně, nějaký čas dokonce pobýval na Plzeňsku, kde sbíral detailní materiál pro své návrhy a podrobně studoval i místní kroje. Jeho dekorace nejsou řešeny zcela realisticky, ale zčásti jde např. o poeticky stylizovanou českou náves v záplavě slunečního svitu, a přitom půso-

bící dokonalým dojmem prostorové hloubky. Malíř dokonale porozuměl jak Smetanovi, tak i libretu a sklídl uznání nejen laického obecnstva, ale i odborné kritiky.¹² Díky tomuto úspěchu Kalvoda pomýšlel i na další návrhy k Smetanovým operám, především k „Hubičce“ a k „Tajemství“, ale vzhledem k tomu, že začala válka, bohužel již k jejich realizaci nedošlo.¹³

Poslední tvůrčí období Aloise Kalvody nastává rokem 1917, kdy kupuje zámeček v Běhařově na Šumavě. Se změnou působiště dochází i ke změnám malířským. Léta 1917–1925 se vyznačují především ztrátou zájmu o detail. Kalvodovi jde o celkový dojem, který v krajině nezávisí na podrobnostech, ale je součtem barevných hmot. Po r. 1925 opouští barvami hýřící náladové krajiny a vrací se zpět k věcnosti, jednoduchosti a hodnocení všech složek v krajině, čímž dospívá ve své tvorbě až k určitému syntetismu.

Hlavním předmětem Kalvodova zájmu se v tomto období stávají zimní krajiny, které jsou také, vedle březových hájů, nejtypičtějším motivem jeho tvorby. Kalvoda je uchvácen barevnou velkolepostí zimy. Kraj je zjednodušen v tvarech i barevných akordech, ale o to mocnější jsou jejich kontrasty. V těchto zimních námětech, které představují jeden z vrcholů malířova díla, se postupně dopracoval k překvapujícímu barevnému řešení. Šedá mračna plná sněhu, mrazivá obloha a poklidná nálada zdůrazňují tichý, nedramatický obraz zimní přírody. Tlumený barevný kolorit, umocněný citlivým, až básnickým podáním, podtrhuje onu lyrickou notu české krajinomalby. V r. 1917 umírá malíř Jaroslav Špillar, z jehož pozůstalosti Kalvoda získal pojízdný ateliér, tedy zasklený a vytápěný vůz, který umožňoval malování přímo v plenéru i v zimních měsících. V něm pak Kalvoda často zajížděl pracovat do přírody v okolí Běhařova, ale také na Vysočinu (zvláště do Kamenice nad Lipou) nebo na Slovácko.

Kalvodova umělecká tvorba posledního období byla poznamenána zhoršenou ekonomickou situací¹⁴ a malířovou dlouhodobou nemocí. Tento tvůrčí pokles však nebyl konečný. Objevuje se zde ještě několik prací vysoké úrovně s živou barevností i malířskou technikou, které působí věcně a realisticky, bez dalších symbolických nebo literárních obsahů. „Právě v tomto období vznikl pojem „kalvodovské krajinky“, který přešel do slovníčku umělecké hantýrky pro označení uměle komponované, lehce pojaté, hbitě provedené a barevně přitažlivé krajiny, která nacházela rychlé odbytí u soukromých sběratelů.“¹⁵

V Kalvodově tvorbě má své místo rovněž kresba a grafika. Kresbou se zabýval převážně v době svých studií v Mařákově ateliéru.¹⁶ Mařák byl mistr uhlových technik a své žáky vedl přísnou disciplínou k důkladnému zvládnutí kresebných zásad, které chápal jako základ malby. Kresbou se poté zabýval také pod vlivem Worpswedské krajinářské školy, v jejímž přírodním lyrismu hledal poučení. V některých perokresbách je patrné jeho okouzlení křehkými čarovými lepty Heinricha Vogelera, jednoho z nejlepších Worpswedských grafiků. Ve svých studiích zběžně zaznamenával své dojmy v několika jednoduchých tazích, ale tak, že výsledek zachycuje podstatné rysy a vystihuje charakter motivu. Dokladem Kalvodovy perfektní technické připravenosti ve všech oborech souvisejících s malbou je několik perokreseb, ve kterých do posledního detailu propracovává objemy i jednotlivé valéry. Jeho grafická tvorba se neintenzivněji rozvíjela v krátkém, ale plodném období let 1900–1909 a byla výrazově vyhraněná, technicky promyšlená a zvládnutá. Později se ke grafice vracel jen příležitostně (někdy formou užité grafiky). Motivy svých grafických listů téměř vždy přejímal z předchozích olejomalb, často bez kompozičních změn, někdy jen zrcadlově obrácené. V grafické produkci střídal litografii s technikami leptů, s nimiž se seznámil pravděpodobně roku 1901 při studijním pobytu v Mnichově. Ovládal rovněž techniku mezzotinty, kde dokázal využít v kompozici temnou náladovost této techniky. Velkou pozornost věnoval barevnému řešení grafických listů. Užitím různobarevných podtisků nebo tónovaných papírů u téhož tisku sledoval rozdílné výsledky v ladění a náladě listu, který zcela běžně tiskl ve více barevných variantách. Tento zájem o barevné řešení souvisí s Kalvodovými dekorativními tendencemi. V pozdějších listech se vedle několika variant březových hájů objevily i figurální motivy i romanticky zachycené náměty hradů. Kalvoda

provedl rovněž několik knižních úprav a ilustračních doprovodů a vytvořil i exlibris.

Alois Kalvoda byl po celý svůj život velmi pracovitým umělcem. Od dob studijních až do své smrti namaloval celou řadu obrazů a studií, jejichž množství nelze vymezit konkrétním a definitivním součtem. Dnes je Kalvodovo dílo rozptýleno nejen v majetku českých a moravských muzeí a galerií, ale i v soukromých sbírkách, a to i v zahraničí. Objevují se tam, kromě malířovy běžné komerční produkce z 20. a 30. let některá dosud málo známá či dokonce vůbec neznámá vynikající díla z jeho raného období, ale bohužel ne všechna jsou zpřístupněna.

Kalvoda rovněž obesílal celé řady výstav konaných v českých městech, ale úspěchy sklízel i v zahraničí. Byl častým hostem vídeňského Hagenbundu, vystavoval v Mnichově, Benátkách, Římě, Düsseldorfu, Kyjevě, Paříži, Berlíně, v americkém Pittsburgu a v dalších evropských městech.

Kromě malířské a pedagogické činnosti se věnoval rovněž literární práci. Tento talent v sobě objevil patrně pod vlivem spolupráce a přátelství s mnoha českými spisovateli.¹⁷ Již od roku 1892 začal publikovat v Herbenově „Čase“. S Dr. Janem Herbenem své první literární příspěvky také konzultoval. Od r. 1902 přednášel o umění a nadále publikoval v časopisech a novinách, např. v „Čase“, „Českém slově“, „Moravské Orlici“ a v „Lidových novinách“. Od r. 1907 přispíval svými úvahami o umění, umělcích,¹⁸ kritice a estetice do měsíčníku JUV „Dílo“, který pak v letech 1909–1912 redigoval. V r. 1919 spoluzaložil a také řídil „Umělecký list“ SVUM.

Kromě toho se uplatňoval i na poli dramatické tvorby. R. 1913 napsal tříaktové drama „Marhovský“, které bylo uvedeno v brněnském divadle,¹⁹ a lyrickou hru „Hofec“, napsanou r. 1922 (vydáno r. 1924). V obou dramatech Kalvoda líčí mnoho společenských problémů ze života umělce, obě jsou ovšem cenná a zajímavá hlavně pro poznání a vcítění se do myšlenek a vnitřního světa jejich autora. V neposlední řadě nelze nezpomenout Kalvodovy poslední dvě knihy, které jsou vzpomínkami na dětství a rodinu („Vzpomínky“) a na přátele z uměleckých kruhů („Přátelé výtvarníci“).

Alois Kalvoda nevěnoval svoji překypující tvůrčí energii pouze malířské tvorbě. Kromě pedagogické činnosti (vedení soukromé krajinářské školy)²⁰ se, jak již bylo zmíněno, věnoval také literární práci a své organizační schopnosti uplatnil především působením v několika výtvarných spolcích.

Roku 1899, tedy v době, kdy dokončoval svá studia na Akademii, vstoupil do SVU Mánes. Zde setrval až do r. 1907, kdy vzhledem k rozdílnosti názorů na uměleckou problematiku ze spolku odešel. Rokem 1902 počíná také jeho členství v Jednotě výtvarných umělců (JUV) v Praze, jejíž umělecký měsíčník „Dílo“ v letech 1909–12 redigoval. Jeho organizační povaha a vůdcovský temperament jej vedly až k založení Sdružení výtvarníků vinnohradských, kde vynaložil značné úsilí, aby opatřil spolku nové výstavní prostory, a dokonce snil o jakémsi uměleckém domě se stálou prodejnou, klubovny a výstavními sály.

Jedním z mnoha dokladů Kalvodova úzkého vztahu k rodnému moravskému prostředí bylo nejprve jeho členství v Klubu přátel umění v Brně. Po odchodu z tohoto spolku pak stál u zrodu Sdružení výtvarných umělců moravských (SVUM), kde se významně podílel na jeho organizační, výstavní i publikační činnosti. Když např. měla být uspořádána roku 1922 výstava Sdružení v Obecním domě v Praze, byl Kalvoda jedním z hlavních organizátorů a jeho přičiněním se povedlo, že výstavu navštívil i prezident republiky T. G. Masaryk.

Sdružení výtvarných umělců moravských (SVUM) bylo založeno 26. 8. 1907 na 1. valné hromadě, konané v budově Českého gymnázia ve Valašském Meziříčí, u příležitosti druhé společné výstavy.²¹ Výstava byla vlastně reprízou první velké výstavy moravských výtvarníků v Hodoníně, kde došlo téhož roku, dne 21. května k předběžné dohodě o odstěpení výtvarných umělců od brněnského Klubu přátel umění.²²

Skupina malířů kolem Joži Uprky měla totiž v té době pocit, že je Klubem poněkud

diskriminována. Moravští výtvarníci se cítili přehlíženi a poškozováni, a to zejm. tehdy, když brněnský Klub pořádal výstavy pouze členům Mánesa.²³ Také programová nejasnost vedení Klubu a z ní narůstající konflikty způsobily, že se po vleklé krizi v r. 1906 rozhodla skupina moravských malířů v čele s Jožou Uprkou a Aloisem Kalvodou spolek opustit.

V červenci 1906 svolali Uprka s Kalvodou první poradu výtvarných umělců do Luhačovic, na které rozhodli, že v následujícím roce uspořádají již zmiňovanou první samostatnou výstavu v Hodoníně. Sídlem spolku se stal právě jihomoravský Hodonín, kde si pro výstavu upravili prozatímní místnosti v budově tamní Besedy. Předsedou Sdružení byl podle očekávání zvolen Joža Uprka a místopředsedou Bohumír Jaroněk; členy výboru pak Alois Kalvoda, Roman Havelka, Stanislav Lolek, sochař Franta Úprka a architekt Antonín Blažek. Mezi další členy dále patřili např. A. Kašpar, A. Frolka, A. Mucha, L. Ehrenhaft, F. Pečírka, J. Koudelka a C. Mandel. Později přicházeli další, mezi nimiž se krátce objevili také Max Švabinský a Jan Štursa, ti však záhy odešli do Prahy.

Jelikož SVUM nemělo ve svých řadách teoretiky, jejich práci zastávali spisovatelé Alois a Vilém Mrštíkové a Jan Herben, výtvarníci A. Kalvoda, J. Obrovský, B. Jaroněk, J. Köhler a národopisně orientovaní autoři Josef Klvaňa a František Kretz.

Program Sdružení se utvářel až během další činnosti v iniciativních návrzích a polemikách spolku v průběhu následujících let. Zpočátku sledovalo Sdružení opožděné ideje českého národního obrození, vazbu na domácí prostředí, na lidové umělecké zdroje a na osvětové působení mezi venkovským lidem.²⁴ Umělecké dílo mělo čerpat z jednotlivých oblastí země a vystihnout jejich krajinný i lidový charakter. Ten pak nejen výtvarně vyjádřit, ale také umělecky zhodnotit a představit lidem přímo v místech svého vzniku.

Největší aktivitu rozvíjelo Sdružení v letech 1907–1914. Alois Kalvoda patří nejen mezi zakladatele spolku, ale podílel se velmi významně také na jeho spolkovém životě, a to jak na organizátorské a výstavní činnosti, tak i na činnosti publikační. Během tohoto období vydávalo SVUM časopis „Umělecký list“, o jehož založení se Kalvoda přičinil a jehož byl prvním redaktorem. Od počátku 20. let pak také „Almanach SVUM“, kde byly otiskovány články a reprodukce uměleckých děl nejen členů, ale i blízkých spolupracovníků a do kterých Kalvoda také literárně přispíval. Rovněž katalogy výstav SVUM nebyly pouhým výčtem prací nebo jen jejich ceníkem. Mívaly krásnou grafickou úpravu a svými soubory věcných a hodnotných citátů o umění a podrobnými přehlednými soupisy české umělecké literatury se stávaly výbornými informativními i výchovnými příručkami, které byly doloženy vystavenými pracemi.

Činnost SVUM se však neomezovala pouze na výstavní prezentaci členů, širší osvětovou působnost a vnitřní organizační záležitosti. Důrazně jsou otvírány otázky související se širokým programem „povznesení uměleckého ruchu na Moravě“.²⁵ Dne 23. 6. 1908 na Jubilejní výstavě SVUM v Kroměříži a opět 2. 9. 1908 v Hodoníně přednesl právě Alois Kalvoda referát o potřebě založení Lidové akademie umělecké na Moravě.²⁶ Pozdější oficiální žádost pak měla formu programového prohlášení, z něhož bylo zřejmé, jakým směrem se má činnost zamýšlené instituce ubírat. Vzniká dokonce návrh vyučovacích osnov Lidové akademie v Brně, která měla mít všeobecnou přípravku a odborné speciálky.²⁷ V oblasti figurální malby byla koncepce školy přizpůsobena předpokládané pedagogické působnosti Joži Uprky a plánované lekce krajinomalby měly velmi podobné rysy právě Kalvodovu pojetí krajinářské výuky v jeho soukromé škole.

Hned od počátku své existence také Sdružení prosazovalo záměr vybudovat vlastní spolkový dům. Dne 21. 4. 1908 byl na jednání SVUM poprvé předložen návrh na vybudování uměleckého domu, jehož základní kámen byl však položen teprve 28. 5. 1911. Díky organizátorské schopnosti, obětavosti a nadšení jeho budovatelů byl Dům umělců postaven za necelé dva roky, tedy v neuvěřitelně krátkém termínu, a slavnostě otevřen 4. 5. 1913 v Hodoníně.²⁸ Vybudováním Domu umělců tak končí jedna z nejvýznamnějších kapitol historie SVUM.

Situaci ve Sdružení na konci 20. a počátku 30. let vystihuje recenze v Lidových novinách z roku 1929: „...„Je mezi nimi zejména hodně malířů, jejichž neúnavná produkce má zcela ustálený charakter; je zde patrna klidná setrvačnost, která má sklon k měšťanské usedlosti, k výtvarné úctě ke vžitým konvencím a k reprezentativní panské úpravnosti.“

V recenzi na výstavu SVUM, uspořádanou r. 1931 v Obecním domě v Praze, která byla uveřejněna v umělecké revui *Veraikon*,²⁹ je uvedeno: „...„Starší se většinou spokojují s docílenými pozicemi a rozmnožují své dílo mechanicky, nepřidávajíc nic na kvalitě ani po stránce ideové, ani v technickém provedení. A tak shledáváme se tu jen s variacemi a variantami starších prací.“

Většina předních členů Sdružení tehdy překročila vrchol své tvůrčí dráhy a mnozí jej již nerozvíjeli, spíše jen opakovali v kvantitativně nadměrné produkci. Ve snaze neopustit původní ideály si vytvořili během let svůj vlastní svět, vzdálený převratným změnám ve výtvarném umění. Snažili se také zabránit přejímání vnějších uměleckých podnětů nebo reagování na ně.

Roku 1947 u příležitosti výstavy SVUM v Hodoníně se recenzent *Práva lidu* ptá po smyslu trvání Sdružení v poválečných letech: „Před čtyřiceti lety umělce k založení SVUM vedly tehdy aktuální myšlenky, že síla umění má vyplývat ze samotného národa, z tvořivých sil lidu a nikoli tedy inspirace z ciziny, nýbrž tradice a venkov se staly podněcovateli jejich úsilí. Od dob, kdy byl spolek založen, se změnila moravská krajina a lidé v ní, ale tato změna prostředí se jen neznatelně promítla do umění.“ Spolek pak trval, patrně právě pro svůj konzervativismus, až do r. 1959, kdy byl spolu s Uměleckým domem začleněn do sítě státních galerií.

O Kalvodově vztahu k Moravě, k jeho rodišti a zejména k jeho mnoha přátelům, žijícím a působícím zde vypovídá nejen jeho rozsáhlé malířské dílo, ale také nesčetné množství vřelých vzpomínek, jež zachytil v několika svých (výše zmiňovaných) literárních počinech. Nenechal si ujít žádnou z příležitostí zavítat do tohoto kraje, ať už z pracovních či ryze soukromých. A v neposlední řadě nelze nepřipomenout, že se na Moravu, do svých milovaných Šlapanic, nakonec vrátil také při své poslední cestě.

Alois Kalvoda byl významným krajinářem, který vyřešil řadu náročných malířských úkolů v souvislosti se vztahem krajiny a atmosféry, barevnosti lokálních tónů a jejich změn v daném okamžiku. Svým životním dílem, které je právě tak hodnotné, jako osobité a upřímné, se zcela nepochybně zařadil mezi ty umělce, kterým právem náleží trvalé místo v dějinách českého výtvarného umění.

Poznámky:

- 1 Mařákův krajinářský ateliér měl tehdy velmi vysokou úroveň, studovali zde pozdější přední čeští krajináři, např. Slaviček, Kaván, Lebeda, Lolek, Bubeníček a další.
- 2 V knize *Vzpomínek*, vydané vlastním nákladem dva roky před smrtí (r. 1932), připomínal profesora i jeho krajinářskou školu ve dvou samostatných kapitolách.
- 3 Ferdinand Laub (nar. 19. 1. 1832) patřil spolu s Josefem Slavíkem a Františkem Ondříčkem k trojici nejslavnějších českých houslistů 19. století, kteří dosáhli i světové proslulosti. Zemřel předčasně 17. března 1875 v Griesu u Bolzana, pochován je v Olšanech.
- 4 K tomu účelu vydal čtyřstránkový náborový leták, který obsahoval množství důležitých informací o průběhu letních kurzů, ale i o ubytování, ceně pokojů a stravy, poplatků za výuku, kulturním i sportovním vyžití apod.
- 5 Monument se skládá ze tří částí; dominantní střední má podobu dvouramenného kříže se sakrálními plastikami. K této části přiléhají po stranách dva nízké nahoře zakulacené válce, na nichž jsou umístěny na pískovcových tabulkách jména zemřelých. Pomník stojí na vyvýšené kamenné základně a stává se tak jakousi hlavní dominantou šlapanického hřbitova.
- 6 Tento námět zaujal ještě mnoho dalších malířů 19. století, např. Antonína Mánesa a také Julia Mařáka. Z Kalvodových současníků prošli „břízovým obdobím“ téměř všichni, včetně Antonína

- Slavíčka. Není to ovšem poprvé, kdy se motiv břízy objevuje v českém výtvarném umění. Už v klasicistní sentimentální romantice 18. století byl tento námět, vedle vrby, hojně používán.
- 7 Wopswedská škola byla založena r. 1895 ve vesnici Wopswede u Brém. Její členové (např. J. F. Overbeck, H. Vogeler, F. Mackensen, O. Modersohn a P. Modersohn-Beckerová), se ve svých obrazech snažili vyjádřit charakter místní krajiny s jejími typickými slatinami a život tamějších obyvatel v přírodě. Od realismu došli až k osobité expresivnosti, jíž předjímali německý expresionismus. Wopswedští se učili právě na zmiňovaných Skotech.
- 8 Bohužel, dnes je tento cyklus znám (kromě obrazu „Močál“) pouze z reprodukcí a fotodokumentace.
- 9 Cyklus „Buchlov“ byl r. 1902 vydán knižně. Za zmínku stojí umělecká úprava knihy, která je velmi zdařilá. Pozoruhodná je např. akvarelová marginálie čtrnáctého listu, kde Kalvoda dociluje mimořádně harmonického účinku tapety nebo gobelínu.
- 10 Např.: Volné směry, roč. 15, 1911, s. 74–75.
- 11 Viz.: J. Č a d í k , *Výtvarníci SVUM*, Hodonín 1935.
- 12 Podle slov J. Čadíka (Výtvarníci SVUM) nebyla jeho výprava jinými pozdějšími úpravami předstižena.
- 13 Některé jeho návrhy k těmto operám byly reprodukovány v Díle, roč. XVI, Praha 1922, s. 96, 97.
- 14 Údržba zámku, ale i společenský život si totiž vyžádaly nemalé finanční náklady.
- 15 Viz.: P. Š t ě p á n e k , *Alois Kalvoda*, Praha 1984
- 16 Viz.: L. H l a v á č e k , *Kresby Ant. Slavíčka*, Umění VIII, 1960, s. 494
- 17 Mezi jeho přátele patřili mimo jiné: Antonín Sova, Jakub Arbes, bratři Mrštíkové, J. Š. Baar, Jan Vrba, Josef Merhaut a další.
- 18 Významné jsou především jeho „Stručné povahopisy 24 současných umělců“, které jsou dodnes vysoce hodnoceny zejména historiky umění pro svoji autentičnost, jelikož se Kalvoda s těmito umělci znal osobně.
- 19 Premiéra se konala 29. listopadu 1913 v Brně. Knižní vydání následovalo o rok později, rovněž v Brně (nakl. Barvič a Novotný).
- 20 Pedagogické činnosti zůstal věrný až do konce svého života. Krajinářskou školu otevřel ve svém ateliéru na Královských Vinohradech v r. 1900 a za dobu jejího více než třicetiletého trvání, ať již v Praze nebo později na Běhařově, prošlo malířovou výukou několik desítek žáků. I když zdaleka ne všichni umělecky vykristalizovali, přesto se objevuje několik jmen zapsaných dnes výrazně do kulturních dějin. Nejvýznamnějším byl slovenský národní umělec Martin Benka, ale vzpomenout je třeba rovněž malíře a grafika Karla Němce nebo grafika Josefa Váchala.
- 21 Výstava se zde konala od 25. srpna 1907.
- 22 Založeného v lednu roku 1900.
- 23 Na celkové nespokojenosti měl svůj podíl i sám pražský Mánes, který při členské výstavě ve Valašském Meziříčí nepřizval žádného z osmi moravských členů.
- 24 Viz.: *Nová encyklopedie čes. výt. umění*, II. díl, Praha 1995, s. 722
- 25 Viz.: J. P e l i k á n , *Průvodce historií a stálou expozicí*, Hodonín 1985
- 26 Na podzim téhož roku byl tento požadavek přednesen sněmovně Markrabství moravského, která jej však neakceptovala.
- 27 Odborná speciálka měla být rozdělena na školu figurálního malířství, školu sochařství, krajinářství a dále na školu pro architekturu a stavitelství a pro umělecký průmysl.
- 28 Tzv. Dům umělců vybudovali členové spolku z veřejných sbírek a na vlastní náklady podle návrhů svého člena architekta Antonína Blažka a doplnili jej malbami malíře Jana Köhlera, rovněž člena Sdružení.
- 29 Viz.: Veraikon, roč. 17, Praha 1931, s. 11.
- 30 Viz.: J. H l u š i č k a , *České moderní malířství v MG v Brně*, Brno 1984.

Literatura:

A n d r y s , J.: *SVUM – jubilejní výstava k otevření obnoveného domu a k oslavě čtyřicetiletí sdružení*. Hodonín 1947.

- Brůhová, Š.: *Alois Kalvoda, Starožitnosti a užité umění*, č. 4, duben 1995, s.19–20.
- Čadík, J.: *Alois Kalvoda – výbor prací z české krajiny*. Praha 1924.
- Fantura, J.: *SVUM 1907–1987, katalog výstavy k 80. výročí založení sdružení*. Hodonín 1987.
- Christová, E.: *Počátky SVUM v Hodoníně (1907–1914)*. Brno 1952.
- Kalvoda, A.: *O českém houslistovi Ferdinandu Laubovi*. Křivoklát 1912.
- Kalvoda, A.: *Přátelé výtvarníci, Vzpomínky a úvahy 1907–1929*. Nákladem JUV. Praha 1929, 115 stran.
- Kalvoda, A.: *Vzpomínky*. Vlastním nákladem. Praha 1932.
- Klobas, O.: *Alois Kalvoda – životní poutí „malíře břtů“ ze Šlapanic do Prahy*. 1997.
- Kolektiv autorů, *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. I. díl, Praha 1995, s. 334–335.
- Pelikán, J.: *Alois Kalvoda. Krajinářská tvorba*. Katalog výstavy k 100. výročí narození, GVU Hodonín 1975.
- Pelikán, J.: *Průvodce historií a stálou expozicí GVU*. Hodonín 1985.
- Štěpánek, P.: *Alois Kalvoda, katalog výstavy*. SČG Praha 1984.
- Šuman, V.: *Alois Kalvoda*. Praha 1925.
- Tomán, P.: *Slovník Československých výtvarných umělců*. I. díl, Praha 1950, s. 456–457.
- Zemanová, J.: *Alois Kalvoda – život a dílo, katalog výstavy*. OGV Jihlava, 1998.

Mgr. Jana Zemanová (nar. 14. 3. 1972 v Jihlavě), odborná pracovnice OGV Jihlava (od r. 1996), r. 1998 ukončila studium Dějin umění a klasické archeologie na FFMU v Brně.

Alois Kalvodas Malerwerk, Lebenschicksal und mährische Rückbegegnungen

Zusammenfassung

Der Maler Alois Kalvoda, geboren 15. 5. 1875 in Šlapanice bei Brno (Brünn), zählt zu den namhaftesten Vertretern der tschechischen Landschaftsmalerei der Jahrhundertwende. Nach dem erfolgreichen Absolvieren des „Landschaftsmalerei-Ateliers“ beim Professor Julius Mařák an der Prager Akademie und anschließenden ausländischen Studienreisen (Paris, München) betrieb er von 1900 an eine private Schule für Landwirtschaftsmalerei in seinem Atelier in Královské Vinohrady. In den Sommermonaten brach er mit seinen Schülern zum Malen im Freien auf. Bei diesen Reisen kam er auch ins Gebiet von Křivoklát, wo er 1905 das Bauernhaus des Geigenspielers Ferdinand Laub kaufte. Er machte es pietätvoll zurecht und errichtete dort das Laub-Museum, das er dann nach 20 Jahren dem Prager Konservatorium schenkte. Im Jahre 1917 kaufte er das Barockschloß in Běhařov im Böhmerwald, das er rekonstruieren ließ und in ein Wohnsitz sowie Privatatelier umwandelte. In dieser Ortschaft setzte er auch seine Schule für Landschaftsmalerei fort.

Neben der malerischen und pädagogischen Tätigkeit widmete sich Alois Kalvoda auch der literarischen Arbeit. Er hielt Vorlesungen über Kunst, publizierte in Zeitungen sowie Zeitschriften und betätigte sich ebenfalls am dramatischen Schaffen. Er war Mitglied einiger künstlerischer Vereine - SVU Mánes (Verband der bildenden Künstler „Mánes“), Jednota umělců výtvarných (Verein der bildenden Künstler), Klub přátel umění (Klub der Kunst-Freunde) und Sdružení výtvarných umělců moravských (Vereinigung der mährischen bildenden Künstler), an deren Ausstellungen, Publikationen und organisatorischen Aktivitäten er sich beteiligte.

Sein Schaffen entwickelte sich in einigen völlig unterschiedlichen Phasen, die sowohl von bedeutenden Persönlichkeiten, als auch von der jeweiligen Umgebung beeinflusst wurden. Die für ihn charakteristische künstlerische Handschrift widerspiegelt eine Reihe von derzeitigen Kunstrichtungen - Naturalismus, Dekorativismus der Sezession, Impressionismus, Symbolismus und Expressionismus.

Alois Kalvoda starb vor seinem unerlebten Geburtstag am 25. 6. 1934 nach einer schweren Krankheit in seinem Běhařov-Schloß und ist in der Familiengruft in Šlapanice bestattet.

The Works, Life and Moravian Returns of Alois Kalvoda

A b s t r a c t

Painter Alois Kalvoda, who belongs to notable Czech landscape painters, was born on May 15, 1875 in Šlapanice near Brno. After graduation from Julius Mařák's landscape studio at the Prague Academy and subsequent travels abroad (Paris, Munich), he started a private landscape artists' school in his studio in Královské Vinohrady. During the summer, he used to take his students to work in the countryside. During one of these trips, he visited the Křivoklát area, where he bought a cottage, formerly owned by violinist Ferdinand Laub, in 1905. He retouched the house sensitively and created Laub's museum here. After 20 years, he donated the museum to the Prague Conservatory. In 1917, he purchased a baroque mansion in Beharov in the Šumava mountains. After reconstruction, he turned it into a residential building with private studio. He moved his landscape artists' school here.

Besides painting and teaching, Alois Kalvoda also wrote. He gave lectures on art, published in newspapers and magazines and was active in theater. He was a member of several artists' clubs (SVU Mánes, Union of Visual Artists, Art Lovers Club and Moravian Artists Union), where he played a significant role in their undertakings, including exhibitions and publications.

His work went through several completely different phases, influenced by both important personalities and the environment, which surrounded him at the given time. His characteristic style reflects several styles of the time: naturalism, art nouveau, impressionism, symbolism and expressionism.

Alois Kalvoda died after a long and serious disease on June 25, 1934 in the Beharov mansion. He was almost sixty years old. He is buried in the family crypt in Šlapanice.

PROMĚNY KOSTELA A KAPLE V BLATNICI A JEJICH ATRIBUCE

Jaroslav Sedlář, Filozofická fakulta MU, Brno

Městečko Blatnice patří k nejstarším osadám na Uherskohradištsku, stejně jako jeho farní, původně panský kostel uherského ještě zasvěcení sv. Ondřeji. Také poutní kaple sv. Antonína Paduánského představuje kulturní hodnotu, která stojí za povšimnutí. Obě stavby však mnohokrát vyhořely a byly přestavovány, takže určení autorství není jednoznačné.

V této studii nás budou zajímat proměny kaple sv. Antonína Paduánského a především kostela sv. Ondřeje, a to v nejnovější podobě, protože ta starší nám uniká a přirozeně i osudy městyse s nimi spojené. Abychom si tyto složité peripetie více přiblížili, zopakujme si alespoň stručně historii celé oblasti a vývoje městečka, které hrálo významnou roli v prostředí neustálých útoků Tatarů, Turků, Kumánů i Švédů.

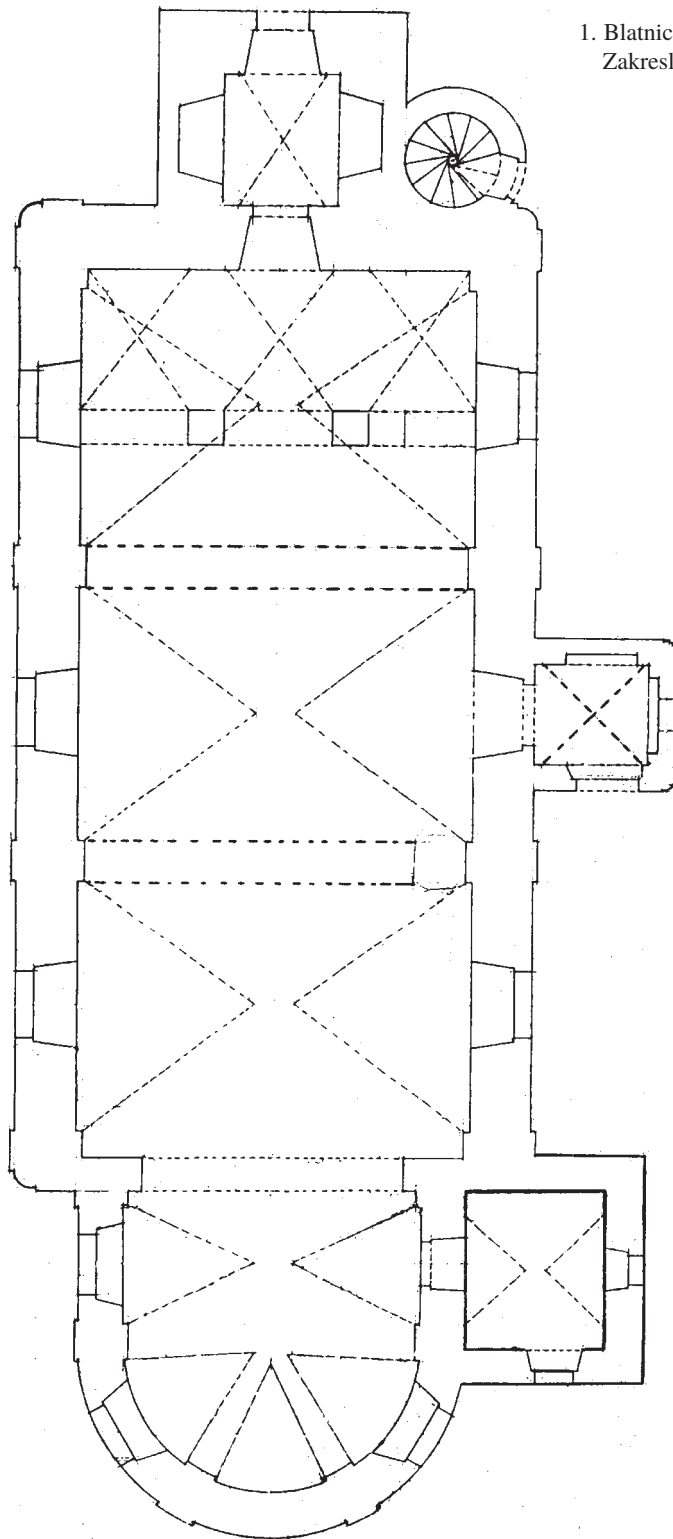
Období středověku v oblasti jihovýchodní Moravy není dodnes historicky prozkoumáno, a to snad i proto, že po pádu Velké Moravy zde vzniklo sporné území, které sahalo na východě ke Slavičínu a na jihu k řece Olšavě. Maďarští kronikáři ho označují pojmem *confinium* – sporné území – čeští mluví o Lucké provincii. Po polovině 11. století připadlo k Uhrám, včetně Blatnice, která se stala uherskou pohraniční osadou. To také vysvětluje, proč o vesnicích, osadách, tvrzích a hradech, ale i o církevních památkách v uvedeném prostoru nemáme z 11. a 12. století téměř žádné zprávy, s výjimkou Bánova nebo Kunovic, které ležely na důležitých cestách z Uher do Moravy. Území mělo pravděpodobně vlastní správní organizaci, o jejíž podstatě nejsme informováni. Přesto už v 11. století tady vznikla významná sídla, kolem roku 1030 Kunovice s biskupstvím, v roce 1048 Uherský Brod, v roce 1091 Bánov se staroslovanským pohřebištěm a od poloviny 13. století už i lidnaté osady, jakými jsou od 1228 Velká, 1261 Nivnice, 1264 Komňa, Hrozenkov, Vlčnov, 1294 Hluk.

V první polovině 13. století proniká ovšem i sem přemyslovská kolonizace, a to především zakládáním vsí, z nichž uvedme například německé osady Boršice, ves s farním kostelem sv. Kateřiny z roku 1781, která se uvádí již roku 1283, a která patřila ve 14. století k Veselí a pak k Ostrohu, Dolní a Horní Němčí, Slavkov, Súchov (Suchoněmčí) a Bohuslavice. Zařazuje se sem i Blatnička, dříve Malá nebo Nová Blatnice, připomínaná až roku 1371, která byla založena na zeměpanských gruntech 5 km východně od Blatnice, na potoce kdysi zvaném Svarka. Nedaleko Blatnice vznikl také Sezimov nebo Sezemov, Sezeme, Czazan; ležel v ohybu cesty od sv. Antonínka k Ostrožské Lhotě.

Tvrze a hrady, kostely a kláštery, ale i osady a města vznikaly u cest, z nichž ze severozápadních Uher na Moravu vedly celkem čtyři důležité cesty. Jedna šla z Nitry přes Trnavu, Prešpurk, Děvín, Břeclav, Hodonín, Holíč, Skalici, Strážnici, Veselí nad Moravou, Uh. Ostroh, Kunovice na Velehrad; druhá z Nitry přes Trnavu, Myjavu, Velkou, Blatnici, Uh. Ostroh, Kunovice a Velehrad. Třetí cesta směřovala z Nitry, Trnavy, Nového Mesta nad Váhom přes Strání, Blatničku (Smíchov), Ostrožskou Lhotu, Kunovice a na Velehrad a čtvrtá z Nitry, Trnavy a Vlárského průsmyku přes Bánov, Hluk, Kunovice, opět k Velehradu. Později ovšem zanikly, patrně za husitských válek.

Ve 13. století se objevuje osada Stenice (pozdější Ostrov nebo Ostroh), markrabětem Janem Jindřichem v roce 1366 povýšená na ostrožské panství, kterého se roku 1371 ujal jeho syn Jan Soběslav, a k němuž se tehdy počítaly kromě hradu a města Ostroha vsi Větší Lhota, Sezemín, Smíchov, Milokoš a Kvasice, Veselská (Hroznová) Lhota, městečko s far-

1. Blatnice, půdorys kostela sv. Ondřeje.
Zakreslil J. Sedlář.

ním kostelem sv. Jana Křtitele z roku 1654, která se připomíná roku 1447, Blatnice, ves (nyní městys) připomínaná roku 1296 v souvislosti s jmenováním Oldřicha z Hradce správcem oblasti a opět 1371, 1372 s farním kostelem sv. Ondřeje (fara je písemně doložena k roku 1384), dříve psaná též jako Stará či Hrubá Blatnice. Nejstarší zpráva v nedatované zakládací listině staroboleslavské kapituly, podle které kníže Břetislav I. daroval ze zeměpanského majetku staroboleslavské kapitule větší počet měst a vesnic v Čechách a na Moravě a jejíž vznik se nově klade k roku 1052, je považována jednak za padělek z počátku 12. století a jednak se podle nového bádání nevztahuje k moravské Blatnici, zejména když tato byla v 11. století ještě součástí uherského území (sic)! Proti tomuto časnému údaji o Blatnici svědčí nepřímo také listina Jindřicha Zdíka z roku 1131, v jejímž výčtu majetku se jméno Blatnice vůbec nevyskytuje.

Nejstarší osady a vesnice v oblasti jižní Moravy byly budovány v úrodných nížinách v nadmořské výšce asi 200 m, většinou na panských gruntech a kolem cest jako ulicovky, z nichž se uplatnil především ulicový typ řadový. V něm se domy stavěly po obou stranách cesty, od jednoho konce ke druhému. Jako příklady lze uvést Hluk, Vlčnov, Nivnici, Předměstí-Veselí, Vnorovy, Velkou nad Veličkou, zejména však návesní ulicovku v Hrubé Vrbce, která se dochovala v obdivuhodně zachovalém stavu tradiční půdorysné zástavby do našich dnů a jako vzorový příklad návesní ulicovky v Blatnici. Nejstarší zástavbu v Blatnici nacházíme kolem původní cesty z Pomoraví, která vedla z Velehradu, Kunovic na Ostroh, přes Blatnici, Velkou, Myjavu a Trnavu do Nitry. Byla to dnešní Dědina až po čtvrt zvanou Za Bránů a řada domů po obou stranách cesty až po obecní hostinec. Další domy vznikaly později, například sídlo bezzemků zvané Vrbové, ale i všechny domy, které zde byly stavěny ve větší nadmořské výšce.

Z toho co bylo dosud řečeno je zřejmé, že osady a vesnice v tomto prostoru neměly význam obranný, ani správní. Tyto funkce za ně přebíraly pevnosti, hrady a tvrze. Především z tvrzí se stala strážní a obranná střediska, a to spíše než správní centra, jak to vyžadovala exponovaná pomezí oblast, v jejímž prostoru se více válčilo nežli žilo v míru. Dokládá to rovněž už připomenutá zpráva z roku 1296, podle které pomezí oblast byla svěřena Oldřichu z Hradce, jehož jmenoval Václav II. doživotním držitelem a správcem lucké, brumovské, vsetínské, strážnické a ostrožské župy (provincie). Oldřich z Hradce zde v podstatě velel vojenské jednotce, pro kterou rozhodující byla tvrz na vyvýšenině jako ochrana cest nebo křižovatek, ale i pod ní nebo blízko ní rozložených vesnic a jejich obyvatel. Posádky měly kromě toho zadržovat do země pronikající nepřátelská vojska. Ve starší době mívával strážnou funkci i kopec nad Blatnicí, dnešní Antoníněk, jak tvrdil archeolog Červinka; víme však, že kopec byl již ve 13. století pustý. Pro Červinkovo přesvědčení mluví nepochybně skutečnost, kterou nelze přehlédnout, a to je léčivý pramen na kopci sv. Antonínka. Ten může odkazovat daleko do minulosti, k Velké Moravě a možná ještě dále k dobám pohanství. Příznačné je také to, že na Blatnické hoře byly odpradávná pastviny, a že Blatnická hora (Antoníněk) byla ještě na počátku 17. století holým kopcem. Zato na jeho vrcholu stál kříž z doby kolem roku 1600. Tvrz byla strážena rovněž osada Louka, i když o ní máme zprávu až z roku 1478.

V Blatnici samé nacházíme místního vladyku Mikuláše z Brozic, jinak z Blatnice, který sídlil na tvrzi a vlastnil dvůr. V pramenech se připomíná v roce 1417. Zajímavý je ovšem také údaj z roku 1372, podle kterého Blatnice od „starodávna“ platila mostné městu Hradišti. O existenci tvrze hovoří rovněž zpráva o tom, že v roce 1422, když vytáhl Zykmond Ryšavý proti husitskému Ostrohu... „zesílil své posádky ve městech, na hradech a tvrzích v Hradišti, Veselí, na Buchlově, ve Bzenci a v Blatnici“. Dvůr byl střediskem jeho hospodářství a nacházel se v místě, kterému lidé říkají „Na Šancoch“. Tvrz v Blatnici lze považovat za typickou pro tuto oblast a lze ji zhruba rekonstruovat. Rovněž blatnickou tvrz jako pevnost chránící uherskou hranici, můžeme datovat do 12. století. Právě na tomto místě, na křižovatce uherských cest z Ostrohu přes Blatnici na Trnavu a Nitru, s její odbočkou do Nového Mesta, měla tvrz svůj význam. Od druhé poloviny 13. století to byla jedna z hlav-

2. Blatnice, kostel sv. Ondřeje. Hlavní oltář s obrazem sv. Ondřeje od Joži Uprky z r. 1888.

3. Blatnice, kostel sv. Ondřeje. Pohled na věž s točným schodištěm a na vnější fasádu kostela.

ních cest, takže tvrz plnila strážní a obrannou funkci především na křižovatce, kterou tato cesta procházela a na které se ještě začátkem 15. století vybíralo mýto. Stála v místech dnešního kostela, fary, bývalých farských stájí a staré části hřbitova. Když se hřbitov rozšiřoval, byly při výkopech nových hrobů nalezeny velké skládky kostí. Před přeměnou ve hřbitov tu stávala obecní zahrada, která existovala ještě kolem roku 1834; hřbitov byl zbudován až v letech 1850–1860. Jak ukázaly pozdější výkopy, například při stavbě obchodního domu v roce 1969, při kterých se narazilo v hloubce 2,4 m na mohutné zdi, silné místy více než 1 m, měla tvrz půdorys v rozsahu zhruba 17×10 m. Byla obehnaná vodním příkopem, jehož zbytky se našly za Pálenicí. Ještě ve dvacátých letech našeho století se tomuto místu říkalo „Luža“. Rozměry tvrze tedy přesahovaly v průměru 15 m a hloubka příkopu, ústícího do potoka a mostu v Dědině, měla místy až 6 m. Vnější stranu chránil zřejmě val z lomového kamene, prosypaný hlínitou, nebo dokonce snad už i vápennou maltou. Za tvrzí, v místě zvaném „Za Bránů“, končilo osídlení, tedy i vesnice.

Je tedy zřejmé, že uvnitř opevnění měl své sídlo vladyka a u něho stál panský kostel sv. Ondřeje. Pozoruhodné je jeho patrocinium, odkazující očividně na uherský původ, protože nejméně od 11. století je sv. Ondřej světcem vyskytujícím se ve jménech a v patrociniích především v Uhrách. Tomu odpovídá například i sdělení, které nám zanechal Tomáš Pešina z Čechorodu a podle něhož Uherský Brod založil roku 1049 uherský král Ondřej. To vše by tedy nasvědčovalo tomu, že Blatnice byla ještě před přemyslovsou kolonizací součástí Uher a kostel sv. Ondřeje vznikl už koncem 11., ve 12. nebo nejpozději začátkem 13. století. Po roce 1241, ev. 1252, kdy se Blatnice stala součástí přemyslovského státu, by takové od základů uherské patrocinium vzniknout nemohlo. Původní kostel mohl být tedy románský, nepochybně jednolodní, plochostropý se zaklenutým presbytářem a zakončený apsidou. Přesto o něm nemáme žádné zprávy ani z období vrcholného středověku. Je-li zasvěcení kostela sv. Ondřeji ještě uherské, pak se posunuje i vznik farnosti do této rané doby, a to i přesto, že první zprávu o farářích Mathiasi de Cremsir Latnicensis máme až z roku 1384, která již písemně dokládá, že v té době stál také kostel.

Platí-li ony hypotézy o blatnickém kostele sv. Ondřeje, které předpokládají jeho vznik v době uherského panství, pak je zřejmé, že mohl být jedním z nejstarších chrámu v této oblasti. Po tatarském vpádu se posunuly hranice a Blatnice připadla pod církevní správu olomouckého biskupství. Stejně zasvěcení sv. Ondřeji má i farní kostel v Ostrohu. Souvislosti jsou zřejmé, protože však ostrožský kostel stojí ve městě, které vzniklo až kolem roku 1350 a na ostrožském předměstí kostel nikdy nebyl, lze z toho spolehlivě odvodit, že farní kostel v Ostrohu vznikl rovněž v té době jako v Blatnici, tj. v době, kdy Ostroh byl ještě vesnicí.

Umělecké památky v této oblasti ovšem silně trpěly, jak už řečeno. Rovněž blatnický kostel sv. Ondřeje byl v česko-uherských válkách v letech 1467 až 1478 značně poškozen, a to společně s Blatnicí. Byl však po roce 1480 z gruntu přestavěn. Důležitou památkou se stopami renesance je věž kostela sv. Ondřeje v Blatnici, která se jako jediná část stavby dochovala do dnešních dnů. Odborně byla prozkoumána při zásadní opravě kostela v roce 1957 profesorem Alfrédem Piflem z bratislavské univerzity a byla datována do druhé poloviny 15. století. Usuzuje se také na to, že kostel byl postaven z lomového kamene. Věž je čtyřboká, poměrně mohutná, široká 6×6 m, vysoká přes 20 m a má několik vývojových etap. Nejvyšší podlaží, kde dříve byly umístěny zvony, tvoří cihlové zdivo, podlaží nad ním pochází buď z roku 1717 nebo bylo vystavěno až po požáru v roce 1829. Naopak podlaží pod zvony, až do základů, můžeme zařadit do let 1480 až 1550. Těleso věže nemělo žádné kamenické prvky ani jinou výzdobu. Zdivo v poschodí pod zvony bylo vyrovnáno pásem vladislavských renesančních cihel o rozměrech 23,5×4,5 cm (třetí rozměr byl nedostupný) a bylo spojováno vápennou maltou; v nejnižší části je to hliněná mazanice bez vápna, střední část věže měla malty vápeno-pískové, žluté. Vzorky malty byly podrobeny chemickým a fyzikálním rozborům na Vysoké škole technické v Bratislavě a byly při nich zjištěny typické znaky renesančních malt se stopami bílkovin. O gotickém kostele neexistuje žádná

4. Blatnice, kostel sv. Ondřeje. Pohled na vítězný oblouk a kněžiště.

5. Blatnice, kostel sv. Ondřeje. Konzoly pod hudební kruchtou zdobené zavíjeným akantovým ornamentem.

6. Blatnice, kostel sv. Ondřeje. Pohled na čtyřbokou předsíň u jižní strany lodi kostela.

zpráva. Můžeme pouze předpokládat, že byl s největší pravděpodobností vystavěn ve formách pozdní gotiky, zřejmě z přitesávaných kamenů, bez zvláštních architektonických detailů. Loď starého kostela byla orientována směrem východ–západ, tj. směrem k dnešní staré škole, kde základy původního kostela i obranné zdi kolem něho objevili v letech 1956 až 1957 při výkopu vodovodu. Původní kostel je také doložen stopami po portále ve věži, kterým se chodilo z kostela do podvěží, a stopami po okně, které vedlo z přízemí na sever. Ve zdivu jsou odlišeny dodatečné zázdivky obou otvorů. Kamenné šambrány nemají žádné výzdobné prvky ani jiné znaky.

Uhři tehdy rozkotali také tvrz. Tvrz i s kostelem a vesnicí se dostala v roce 1493 do majetku pánů z Kunovic. V 16. století ji vyzvedl z ruin a přebudoval ve smyslu nově vznikajícího režijního hospodářství na hospodářský dvůr humanista Jan z Kunovic. Hlavní část dvora tvořila v soudobém duchu ... postavená obytná budova z kamene. Byla vystavěna na mohutném ještě pozdně gotickém sklepe. Panský dvůr stával v místě pojmenovaném „Na šancoch“ a není vyloučeno, že u něho existoval i vrchnostenský mlýn, jak dokládá z doby před první světovou válkou v těchto místech nalezený mlýnský kámen o průměru 1 m a výšce 60 až 70 cm. I v 16. století patřila Blatnice ještě k ostrožskému panství, ke kterému byly v 16. a 17. století navíc připojeny Kunovice, Hluk a Nivnice. Sama Blatnice patří od 16. století mezi velké obce, kronikáři ji označují termínem *populosum opidum* (městečko) a dokonce ještě v polovině 17. století má tyto znaky. Počítáme ji k dobře opevněným městům s hradbami, které mnohokrát ochránily obyvatelstvo před útočníky a měla i pečeť z roku 1640 s kostelem a věží. Uvnitř hradeb byly domy pokryté došky a jak již víme, byly řazeny od středověku podél ulice, nyní ojediněle do ní obrácené štítem. Radnice stála v místech dnešní budovy obecního úřadu a také několik obytných domů u mlýna, vystavěných z kamene a z cihel, vzniklo v 17. století. Nejstarší z nich byl asi dům čp. 105 nad dnešním sklepením, které donedávna patřilo zemědělskému družstvu Blatnice. Byl celý z kamene a je možné zařadit ho do období pozdní gotiky nebo rané renesance. Připomenout je třeba

i svobodný dvůr, zaniklý ve válkách 17. století, protože 1667 se již neuvádí. Pozoruhodná je rovněž někdejší fojtovská krčma (bývalá Jurečkova hospoda) v jejímž klenutí kamenného sklepa byly nalezeny renesanční cihly z let 1480–1550; v druhotném uložení ovšem. Jsou patrně ze staré krčmy, která byla po válkách v 17. století přestavována a části cihel bylo použito na klenutí sklepa.

Brzy po bělohorské tragédii byla svěřena vláda nad Moravou kardinálu Dietrichsteino-
vi. Ten zavedl ihned vyšetřování proti účastníkům stavovského povstání a začal konfiskovat jejich majetky. Tak bylo zkonfiskováno Janu Bernatovi z Kunovic i panství ostrožské, a to s veškerým příslušenstvím, tedy i s Blatnicí a kopcem sv. Antonína a bylo 23. června 1625 výhodně odprodáno knížeti Gundakeru z Lichtenštejna, snad i proto, že jeho bratr Karel byl předsedou soudního tribunálu nad českými stavy. V lichtenštejnských rukou zůstal majetek až do 20. let našeho století. O prodeji byl proveden zápis do moravských desk a od té doby připadlo území vedle velkého počtu dalších osad Lichtenštejnům, kteří v ní a v okolí začali vyvíjet horlivou protireformační činnost, jak dokládá i fakt, že kníže Gundaker z Lichtenštejna nechal roku 1654 postavit v Ostrožské Lhotě, na místě, kde stávala dřevěná modlitebna Pikardů, kostel s farou, a to převážně z materiálu nekatolické kamenné modlitebny z vesnice Tasov, kterou „na přání obyvatel nechal strhnout“. Kostel byl pak přifařen k Veselí. Ostatně k všeobecnému úsilí církevních a vrchnostenských úřadů o náboženskou převýchovu a ideologickou přeměnu obyvatelstva v městečku Blatnici a v jejím okolí patří vybudování kaple sv. Antonína nad Blatnicí, která měla být vnější dominantou protireformačního úsilí. Dne 21. dubna 1662 píše Hartmann z Lichtenštejna ze svého panství Ždánice generálnímu vikáři na konsistoři v Olomouci Ondřeji Dirremu, že by chtěl na hoře Blatnické na ostrožském panství postavit kapli, a to proto, „poněvadě počasí a obávané průtrže často a mnohokrát na polích v celém okolí největší škody činí, aby je všemocný Bůh odvrátil.“

Na danou žádost konsistoř ustavila komisi za účelem prohlídky místa a projednání otázky výstavby a vybavení kaple. „Blatnickou horu“ jako místo budoucí kaple prohlédl hradištský děkan Gotfríd Stirzenwagen s komisí, ve které byli i blatnický farář František Martin Tesař a ostrožský hejtman Ondřej Mayer. Děkan podal 5. srpna 1662 konzistoři zprávu, ve které sděloval, že hora je výhodně položená, není srážná ani pokrytá stromy a na vrcholu se nachází rovinka, pod kopcem pak vinice. Kladné doporučení ke zprávě komise přiložil rovněž velehradský opat. Bylo navrženo zasvětit kapli sv. Antonínu Paduánskému a kníže Lichtenštejn pověřen postavit a udržovat kapli na vlastní náklady. Patrocinium navrhl Hartmann z Lichtenštejna, údajně na přání kněžny, která byla italského původu a ctitelka padovského světce. Jedna z pověstí vypráví o zázračném uzdravení jejího slepého syna právě na přímlyvu sv. Antonína Paduánského, když ho prosila o pomoc, a to vodou vyvěrající z Blatnické hory.

Trvalo však několik let, než konzistoř roku 1668 vyslovila svůj souhlas, avšak s tou podmínkou, že každý rok v červnu se zde budou konat mše a poutě pro domácí i odjinud příslé poutníky. O položení základního kamene ke kapli se zachovala stručná zpráva, v níž bylo uvedeno, že na počátku jara roku 1668 rektor jezuitské koleje v Uh. Hradišti na základě povolení ostrožského hejtmana položil základní kámen ke kapli. Kaple byla vystavěna na půdorysu oktogonální centrály o průměru 8 až 9 metrů, vyzděná z lomového kamene. Materiál na stavbu darovala ostrožská vrchnost, dovoz a stavba byly stanoveny jako robotní povinnosti blatnických usedlých i usedlíků z Ostrožské Lhoty a Hluku. Stavba se protáhla do roku 1670. Teprve pak začaly poutě, jichž se zúčastnilo například roku 1671 podle jezuitského kronikáře na 5000 poutníků a Blatnická hora byla kronikářem poprvé nazvána Kopec sv. Antonína.

Protože po 30 letech stavba již nestačila pojmut množství poutníků, byla jedna strana osmihranné kaple prolomena a v roce 1696–1697 rozšířena přístavbou lodi dlouhou 12 m. Vypracováním projektu, ale i vedením stavby, kamenických a štukatérských prací pověřil Hartmannův syn Maxmilián z Lichtenštejna knížecího stavitele a štukatéra, kterým byl Ital

Matheo Rezzi. Ten věnoval velkou péči úpravě vchodů, práci kamenické i sochařské. Z té doby pochází asi také nad hlavním portálem prolomený trojúhelníkový fronton a v jeho vrcholu kartuše se znakem Maxmiliána z Lichtenštejna. Současně s kaplí nechal postavit už Hartmann z Lichtenštejna jakési dřevěné přístřeší jako útočiště pro poutníky v době nepohody. Avšak kapli, která přečkala nájezdy kuruců a sloužila celé 18. století věřícím, postihly už roku 1783 josefinské dekrety zakazující poutě, které olomoucká konzistoř v Blatnici zrušila už v březnu roku 1784 a 27. května 1786 vyšel výnos krajského hejtmanství v Uh. Hradišti, jímž se oznamovalo, „že na nejvyšších místech bylo rozhodnuto kapli sv. Antonína nad Blatnicí zavřít a jmění odevzdat náboženskému fondu“. Pouze obraz sv. Antonína z hlavního oltáře byl postoupen farnímu kostelu sv. Ondřeje v Blatnici, jakož i nadace 50 zlatých a dva boční oltáře i s obrazy předány arcibiskupskému Ordinariátu pro chudé kostely.

Blatnická obec vyslala roku 1814 do Vídně deputaci s rychtářem v čele, aby požádala císaře Františka I. o dovolení obnovit kapli sv. Antonína a o nové povolení poutí. Císař 17. března 1815 povolení vydal, obec se však musela „na všechny časy“ zavázat, že bude svým nákladem kapli udržovat tak, aby se nestala nikdy břemenem veřejného fondu. K tomu se Blatničtí zavázali 30. května a závazek podepsali Antonín Kuřina, pudmistr, Josef Hendrich, Bartoš Krchňáček, Josef Vyskočil, Antoš Ratajský, Matouš Chabiča, Jan Hanák, Tomáš Vyskočil, Pavel Kúdela a Martin Mikulík. Kaple byla skutečně roku 1815 obnovena a 16. května 1819 již opět vysvěcena. 28. června téhož roku dala olomoucká konzistoř souhlas s konáním mše svaté v letních měsících a s kázáním i o nedělích a svátcích. Od těch dob nebyly už bohoslužby ani pouti zastaveny. Hned roku 1819 věnovala rodina Straková z Ostrožského předměstí kamenný kříž, který stojí u studánky.

Přestože známe autora přestavby, udržují se v otázce atribuce stále dohady. Zatím co dřívější literatura uváděla jako autora kaple Giacoma Tencalu, dnes tvrději favorizuje zase Jana Křtitele Ernu, a to vše na základě jediné věty v dopise, který F. Vyskočilovi, autoru Historie farního kostela v Blatnici a Nálezové zprávy o objevení základů světské nebo církevní stavby při výkopu základů pro obchodní dům v Blatnici, napsal roku 1957 lichtenštejnský archivář dr. Gustav Wilhelm a ve kterém praví: „...Také zde neznáme navrhovatele kaple. Pro knížete pracovali tenkrát stavitelé Jan Křtitel Erna a Giacomo Tencala...“

Teprve přístavbou dostala kaple současnou podobu na svou dobu už velikého kostelíka. Po různých opravách na počátku 19. století a ve 20. století, zejména po generální opravě v roce 1936–1937, vyhlíží stavba jako drobný poutní kostel s krátkou lodí a plochým stropem na fabionech, členěná pilastry s římsovými hlavicemi a obíhající římsovým kladím pod klenbami lodi i presbyteria. To dnes tvoří část původně osmiboké kaple a je završeno hranatou kupolí s lucernou. Na protilehlé straně je umístěna plochostropá sakristie obdélného půdorysu a v severozápadní části lodi hudební kruchta. Vnější zdi kostela člení pilastry s římsovými hlavicemi a ukončuje podstřešní římsové kladí. Severozápadní průčelí kostela otevírá hlavní vstup portálem s kamenným zalamovaným ostěním, nad kterým je reliéfní vlys z akantových rozvilin; podobné jsou i další boční portály. Ve štítě završující stavbu stojí v poněkud neproporčním výklenku novodobá socha sv. Antonína Paduánského, vymodelovaná z betonu olomouckým sochařem Doležalem při generální opravě kostela v roce 1936–1937.

V 17. století se dělo něco také kolem farního kostela sv. Ondřeje. Za vpádu Turků v roce 1663 byl vypálen, poté znovu obnoven a opatřen v roce 1671 novými zvony. Z té doby o něm máme již podrobnější zprávy, první z roku 1672, která nás stručně informuje o jeho interiéru, a to v podobě jednoduchého zápisu ve vizitačním protokolu, který popisuje ještě starý kostel s lodí mezi věží a dnešní školou. Podle něho byl interiér kostela velmi chudý; měl tři oltáře – sv. Ondřeje, Matky Boží a sv. Antonína – a uvnitř byl vydlážděn plochými kameny.

Na začátku 18. století se zdejší kraj stal znovu bojištěm a na obyvatele opět dolehly

válečné útrapy. Začínalo deset let nových bojů uherských magnátů proti císaři Leopoldovi, tzv. kurucké války. Povstalcům se do čela postavil František Rákoczi, který na jaře roku 1704 vyzýval k boji proti despotické monarchii také moravskou šlechtu, místo Rakouska však pustošil Moravu. Se svými kuruci vypálil četné domy, kostel i faru také v Blatnici. Zvláště kostel byl vážně poškozen, a to patrně do té míry, že se již nedal opravit. Teprve po deseti letech v roce 1714 rozhodl kníže Anton Florian Lichtenštejn postavit nový kostel. Zadal projekt stavby, která byla ukončena v roce 1717. Veškeré pomocné práce a dopravu museli odpracovat opět poddaní z Blatnice v rámci robotních povinností. Z úsporných důvodů bylo ke stavbě použito materiálu z původního chrámu. Proto se začalo stavět z opačné strany věže. Pouze věž zůstala stát, na rozdíl od hradební zdi obíhající kostel, která byla zbořena spolu s kostelem. Stavební úpravy se přesto dotkly i věže, která byla nově zastřešena. Střechu kostela pokrýval šindel, uvnitř kostela byl postaven kůr pro zpěváky a podlaha vydlážděna velkými čtvercovými kameny, které zde zůstaly až do roku 1890.

Rovněž počátkem 19. století došlo k zásahům do vzhledu kostela sv. Ondřeje, jak se dovídáme z děkanské kroniky z roku 1803, kterou tehdy vedl farář Josef Karásek. Kostel byl pokryt pálenými taškami, ale i tak do něho zatékalo a hrozilo jeho zhroutilí. Byl vybaven čtyřmi dřevěnými oltáři – sv. Ondřeje, Matky Boží, Jana Nepomuckého a sv. Antonína Paduánského, který pocházel ze zrušené kaple na kopci. Ke katastrofě ovšem došlo v roce 1829, kdy kostel vyhořel a na jeho věži se dokonce roztavily zvony. Potom byl opravován tak důkladně, že lze hovořit přímo o rekonstrukci. Místo barokní bání se na věži objevila makovice vytvořená mědikovcem z Ostrohu Rudolfem Macenauerem. Opravy stály 1160 zlatých. Byly pořízeny nové zvony vážící 6 a 4 q, v roce 1851 zakoupen nový oltářní obraz a věřícími darovány dva boční oltáře i nová křížová cesta.

Druhá polovina 19. století se projevila v Blatnici zájmem celé obce o církevní stavby. V roce 1888 byl na hlavní oltář farního kostela slavnostně umístěn obraz sv. Ondřeje od Joži Uprky a roku 1898 provedena generální oprava kaple sv. Antonína Paduánského na kopci. Opravena byla důkladně vazba i střecha a kaple obílena uvnitř i zvenku. K tomu účelu použila obec Blatnice z hotovosti kaple nastřádaných 360 zlatých a občané vysázeli na kopci jubilejní stromořadí na počest 50letého panování „Jeho Apoštolského Veličenstva Císaře a Krále Františka Josefa I.“ Roku 1903 věnoval kapli nějaký pan Motyčka z Čech údajně svou první práci: Obraz Panny Marie. A hned v dalším roce farář Růžička navrhl zřídit v kapli nový mramorový oltář, což realizoval až jeho nástupce farář Bartoník, který dal vystavět nový hlavní oltář podle plánů Franty Štábla z Hodonína v květnu roku 1904. Mensa, svatostánek a strany svatostánku jsou z karrarského mramoru, dva cherubíni a dolní části oltáře z ruského pískovce, stupně z moravského pískovce. Celý oltář byl pořízen za úhrnnou cenu 2 310,60 K. Jak při sbírkách na stavbu oltáře, tak i při stavbě samé dali Blatničané opět k dispozici své pobozy a příprěže. Při této příležitosti (1904) byla celá kaple uvnitř i zvenku důkladně opravena. Kamenné schůdky ve dveřích, okna, varhany a jiné zařízení, vše bylo dáno do pořádku. Avšak už za třicet let kaple tak zchátrala, že v roce 1936 až 1937 musela být provedena její generální oprava. Realizoval ji stavitel J. Šuta z Ostrožského Předměstí cca za 150 000 Kč. Ztrouchnivělé dřevěné trámy a v důsledku toho celý strop odstranil a nahradil železobetonem, kupoli vyzdil a stáhl železnými pásy. Rovněž vazbu a střechu nahradil. O rok později namaloval do výklenků lodi kaple akademický malíř Jano Köhler obrazy Sv. Antonín káže rybám a Sv. Antonín káže zástupům. Druhou nástěnnou malbu datoval dnem 3. srpna 1937 a v kněžišti zanechal nedokončenou skicu Smrt sv. Antonína.

Další úpravy a opravy kostela sv. Ondřeje byly provedeny v letech 1947 a 1956 a opravy kaple sv. Antonína roku 1969. Roku 1972 proběhla i přestavba fary. Nicméně k nejradikálnějšímu zásahům patřila v roce 1957 nadstavba a úprava věže farního kostela, stavební a malířské úpravy uvnitř kostela. Zcela nově byl postaven hlavní oltář a nově osazeny sochy na oltářích bočních. Stavební úpravy navrhl brněnský architekt Dobroslav Sekera. Věž byla zvýšena o celé jedno patro a když bylo také změněno její zastřešení z roku 1829,

nahradila ho pseudobarokní cibulová střecha s lucernou. Nad korunní římsou se objevila okna s půlkruhovým záklenkem a před ně byla představena zábradlí a nad ně upevněny hodiny.

Jedná se o orientovanou longitudiální stavbu 28 m dlouhou s polygonálním kněžištěm. K jižní straně jeho lodi se přimyká čtyřboká předsíň, k jižní straně presbyteria v půdorysu pravouhlá sakristie a k východnímu průčelí hranolová věž s točitým schodištěm. Věž byla v roce 1957 zvýšena a nově zastřešena cibulovou střechou s lucernou. Vnější zdi kostela člení jednoduché vpadlé výplně v širokých lezénových rámech, které se v té době zcela běžně užívaly v podobných venkovských stavbách a jsou známy z prací četných soudobých architektů. Kolem oken s půlkruhovým záklenkem nacházíme ploché šambrány a nad nimi završuje architekturu římsa pod valbovou střechou. Omítka je novodobá, cementová, šedohnědá, šambrány kolem oken a římsy jsou bílé. Potvrzují to i odborné záznamy na památkovém úřadě v Brně, z nichž se o rekonstrukci kostela dovídáme, že je podlouhlý a má novodobé cementové omítky.

Hlavní vstup do kostela vedl původně podvěžím. Je zaklenutý valenou klenbou s výsečemi, hrany na průniku kleneb jsou vytaženy do hřebínků. Boční vstup prochází valeně zaklenutou předsíňí na jižní straně lodi kostela. Loď je pak zaklenuta opět valenou klenbou s výsečemi, kněžiště úsekem valené klenby, která přechází do konchy. Kněžiště odděluje od lodi široký vítězný oblouk nesený přízdními pilíři s vpadlými výplněmi, což by vzdáleně mohlo připomenout například i architektonické tvarosloví, kterého užíval vedle jiných architektů také Anton Johann Ospel. Srovnáme-li ovšem například jeho plán na loretánskou kapli v Brně nebo pro kostel Maria de Mercede a pro kostel sv. Leopolda ve Vídni, pak ve všech případech triumfální oblouk ještě kazetoval. To znamená, že v případě kostela sv. Ondřeje v Blatnici nelze uvažovat o jeho autorství, ale spíše o náhodné tvaroslovné shodě, i když se zde objevují vpadlé výplně na pilířích, které jsou pouze přilepeny k bočním zdem. Chybí zde dokonce typický ospelovský prvek, a to oběžný vlys nad římsou pilíře, který završuje pouze hlavice. Také nevýrazně před zeď vystupující pilastry zakončené kladím a jednoduchými hlavicemi, které naznačují nesení klenby, jsou manýristicky plošné a tehdy běžně užívané. Jejich podobu mohly pozměnit ovšem i četné přestavby a rekonstrukce, které sice napodobovaly architektonické prvky, ty však nejsou zdaleka již originální. Jak soudí například literatura, ospelovské by mohly být také masívní pilíře opatřené jednoduchou římsou, na níž dosedá klenba hudební kruchty. Objevuje se zde totiž podobné tvarosloví, chybí opět vlys, římsa je velmi jednoduchá a naopak předsunutou popseň rozšířené kruchty nesou konzoly zdobené akantovým zavíjeným ornamentem. To však provedl až ve 40. letech našeho století architekt Madelmayer.

Sakristie, přistavěná ke kostelu v roce 1829, je plochostropá a podobně jako celá architektura kostela nesmírně jednoduchá, až primitivní. Přesto, že přestavba kostela proběhla v letech 1714–1717, jak dokládají archivní zprávy, neexistuje zpráva o autorovi projektu. V literatuře se ovšem opět využívá dopisu lichtenštejnského archiváře F. Vyskočilovi, ve kterém se stejně jako v případě kaple sv. Antonína Paduánského o autorovi projektu nic neví, cit.: „...Kdo kreslil plán, to nemůže být konstatováno. Tenkrát byl architektem knížete Anton Johann Ospel (v té době stavěl zámky Valtice a Wilfersdorf) a možná, že plán pochází od něho ... Abychom k tomu mohli říci něco bližšího, museli bychom viděti fotografii kostela...“

Dnes se ovšem dobře již ví, že ve Valticích Ospel přestavoval pouze jízdnímu a některé hospodářské budovy a postavil zámeckou bránu a v Brně nakreslil v letech 1721–22 plán Svatých schodů a loretánské kaple. Ten však nebyl nikdy realizován.

Antona Johanna Ospela (1677–1756) poznal Anton Florian z Lichtenštejna patrně v roce 1703, když doprovázel císaře Karla III. do Španělska. V letech 1711–1721 ho pak nacházíme v jeho službách, avšak příliš mnoho prací zde neprovedl a jeho syn Josef Jan z Lichtenštejna mu již téměř žádné zakázky nezadával a nahradil ho poměrně rychle A. Beduzzim. Ospel pak působil už trvale především ve Vídni. Proto ani kostel sv.

Ondřeje v Blatnici mu nelze bezpečně připsat, a to snad i z toho důvodu, že podle archivních zpráv byl kostel po velkém požáru v roce 1724 znovu vystavěn a pak několikrát zgruntu přestavován, takže nelze předpokládat, že by bylo možné pouze morfologicky tuto atribuci dokázat a tedy i akceptovat.

Literatura:

- Blatnice*, MZA Brno, G 10, 689.
Blatnice Malá, MZA Brno, G 10, 689.
Blatnice, farní kronika; Farní úřad, nefoliov.
Blatnice, Obecní kronika.
Wilhelm, G., 1938–43: Der wiener Baumeister Anton Johann Ospel im Dienste der Fürsten von Liechtenstein, in: *Belvedere 13*, 141–47.
Hosák, L., 1929: Dějiny moravského Slovenska.
Hosák, L., 1938: *Historický místopis země Moravskoslezské*, 984.
Hurt, R. – Němeček, B., 1973: *Veselí nad Moravou. Dějiny města*. Musejní spolek v Brně, Městský národní výbor ve Veselí nad Moravou.
Karlík, Udalricus Dr., Vicarius generalis. Nr. 7370. 1940: *Svatý Antonín na Blatnické hoře. Olomouc*. Péčí a nákladem přátel kapucínského kláštera svatého Antonína nad Blatnicí.
Karlík, U., 1943: *Vicarius generalis, Svatý Antonín na Blatnické hoře*. Průvodce kaplí. Olomouc.
Krsek, I. a kol., 1996: *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*. Academia Praha.
Lukáš, J., 1952: *Paměti města Ostrohu*.
Nekuda, V., 1997: *Morava ve Středověku*. Moravské zemské muzeum, Brno.
NIHIL OBSTAT. Dr. Fridericus Vašek, 1940: Censor ex officio. IMPRIMATUR. OLOMUCII, die 1. Junii.
Nováková-Uprková, B., 1996: *Besedy s Jožou Uprkou*. ÚLK Strážnice-Chagall, Ostrava.
Pífl, A., 1957: *Posudek o stavu zdiva věže farního kostela v Blatnici*.
Pojsl, M., 1972, *20 let JZD Blatnička, 600 let obce Blatnička (Z historie Blatničky)*.
Sedlář, J., 1995: *Ohlasy folkloru v umění 20. stol. (Výstavní katalog)*, Ústav lidové kultury, Strážnice.
Sedlář, J., 1995: *Sdružení výtvarných umělců moravských*. NEČVU, N–Ž, Praha.
Sedlář, J., 1995: *Uprka, Joža*. NEČVU, N–Ž, Praha.
Schmidt, J., 1935: Der Architekt Anton Ospel. In: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, B 10, 43–45.
Togner, M., 1997: Recenze knihy – Ivo Krsek a kol. *Umění baroka na Moravě a ve Slezsku*, Academia Praha 1996, 760 s., 482 čb. a bar. příloh. In: *Umění XLV/1997*, 215–217.
Umělecké památky Moravy a Slezska, 1994: I. svazek A/I, Academia, Praha.
Tomáš Pešina z Čechorodu, 1677: *Mars Moravicus II*. Praha.
Vyskočil, Fr., 1958: *Historie farního kostela v Blatnici*, rkp. Uh. Brod.
Wolny, Ř., 1867: *Kirchliche Topographie Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*. Brünn.
Wolny, Ř., 1838: *Die Markgraffschaft Mähren*. Brünn.
Zemek, M., 1977: *Jižní Morava*. Praha.
Zemek, M., 1981: red., *Blatnice. Minulost a současnost slovácké obce*. Brno.

Doc. PhDr. Jaroslav Sedlář, CSc. (n. 1936), přednáší na Semináři dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně egyptské, renesanční a moderní umění a publikuje studie o moderním umění a o uměleckých památkách pro Vlastivědu moravskou (Uherskohradištsko, Jaroměřicko-Jemnicko, Veselí a okolí).

Verwandlungen der Kirche und der Kapelle in Blatnice und deren Attribuierung

Zusammenfassung

Der Autor studiert und verfolgt die Verwandlungen der Kapelle zum hl. Antonius von Padua und vor allem der Oberkirche zum hl. Andreas in Blatnice, das seit Mitte des 11. Jahrhunderts eine ungarische Grenzortschaft war. Der älteste Bericht des Domkapitels in Stará Boleslav über Blatnice aus dem Jahr 1052 ist eine Fälschung. Im Jahre 1384 wurde zum ersten Mal der Pfarrer M. de Cremsir Latnicensis erwähnt. Das ist zugleich ein Dokument über die Kirche, die nach den tschechisch-ungarischen Kämpfen von Grund auf umgebaut wurde (1480–1550). Erhaltengeblieben ist nur der Turm, der in der Mauer unterhalb der Glocken ein Band von Wladislaus-Renaissanceziegeln hat.

1668 wurde oberhalb von Blatnice die Kapelle zum hl. Antonius von Padua gegründet und in den 90er Jahren zu einer Kirche erweitert, die vom Italiener Matheo Rezzi erbaut wurde. Die josephinischen Reformen 1786 hoben die Kapelle auf. Die Gemeinde erneuerte die Kapelle 1815. Als Architekt wird in der Literatur entweder J. K. Erna oder G. Tencala angegeben. Die Attribuierung ist nicht archivalisch belegt und das Umbauen von Jahren 1936 bis 1937 erlauben nicht diese Zuschreibung.

Die Kirche zum hl. Andreas wurde mit Ausnahme von Turm in dem Zeitraum 1714–1717 neu erbaut. In der Literatur wird behauptet, daß der Autor A.J. Ospel war. Auch hier schweigen die Quellen und die liechtensteinischen Archive kennen den Autoren nicht. Die Studie sucht nach einer dem Ospels Werk nahen Formenlehre, diese war jedoch allen anderen damaligen Architekten eigen. J. J. aus Liechtenstein gab ihm keine Aufträge mehr und löste ihn ziemlich schnell gegen A. Beduzzi ab. Ospel war danach dauernd in Wien tätig. Nicht einmal die Kirche kann ihm zugeschrieben werden, weil sie, nach Archivadokumenten beurteilt, nach dem dem Brand 1724 wiedererbaut und danach mehrmals völlig umgebaut wurde, so daß nicht vorauszusetzen ist, es wäre möglich, diese Attribuierung nur auf Grund der Morphologie zu beweisen und dadurch auch zu akzeptieren.

The Transformations of the Church and Chapel in Blatnice and their Attribution

Abstract

The author studies the transformations of the St. Anthony of Padua chapel and more importantly of the St. Andrew church in Blatnice. Blatnice had been a Hungarian border settlement since the half of the 11th century. The oldest report of the Stará Boleslav chapter from 1052 concerning Blatnice is a counterfeit. The first mention concerning the parish priest M. de Cremsir Latnicensis comes from 1384. This source also mentions the church, which was completely rebuilt after the Czech-Hungarian wars (1480–1550). The only part preserved was the tower with a section of Vladislav-period renaissance bricks in the wall of the belfry.

The St. Anthony of Padua chapel over Blatnice was built in 1668. During the 1690's, Italian builder Matheo Rezzi rebuilt it into a church. The reforms of Emperor Joseph abolished the chapel in 1786. It was renewed by the village administration in 1815. The literature on the subject cites either J. K. Erna or G. Tencala as architects. However, the archives do not justify this attribution, nor does the reconstruction from 1936–37 allow such conclusions.

The St. Andrew church was (with the exception of the tower) newly built in the years 1714–1717. The literature asserts that its architect was A. J. Ospel. The sources are silent here as well, and the archives of Lechtenstein do not know the name of the author. The study points out the stylistic features attributable to Ospel, but they could come from any architect of his time. J. J. of Lechtenstein did not assign him any projects after that and soon he was replaced by A. Beduzzi. Ospel then worked and lived in Vienna. That is why the church cannot be attributed safely to him. The archive reports say that the church was completely rebuilt after the fire in 1724 and reconstructed several times after, so the attribution based on morphology cannot be accepted.

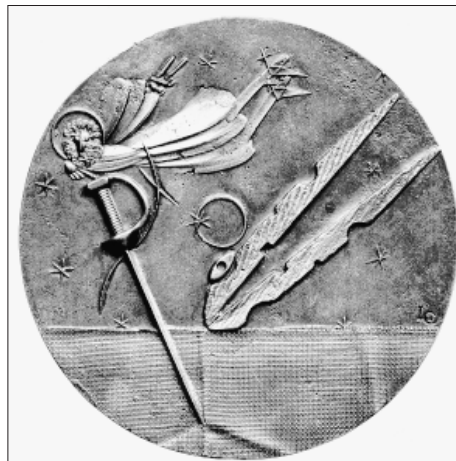
MEDAILÉRSKÁ SYMPOZIA V UHERSKÉM HRADIŠTI

Uherské Hradiště se v posledním desetiletí stalo vedle Prahy významným centrem medailérství České republiky. Ne snad proto, že by v této oblasti byla větší koncentrace umělců orientovaná tímto směrem, ale důvodem je skutečnost, že se stává pravidelně místem pracovních a přátelských setkání sochařů-medailérů z různých evropských zemí.

Mezinárodní sympozium lité medaile, plakety a drobné plastiky se v Uherském Hradišti uskutečňuje bienálně od roku 1988¹ v sochařských ateliérech Střední uměleckoprůmyslové školy. Jeho organizátory, kterými jsou tradičně vedle Asociace umělců medailérů České republiky Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, město Uherské Hradiště a řada sponzorů a dalších kulturních institucí, spojuje společná idea a cíl – především podporovat a dále rozvíjet medailérské umění a rovněž prohlubovat kontinuitu kontaktů českého medailérství se světem. Jednotlivé ročníky trvají vždy jeden měsíc. Během této poměrně krátké doby mají umělci možnost seznámit se, rozšířit si a předávat si své technologické zkušenosti a postupy s odléváním bronzu „na ztracený vosk“, s povrchovou úpravou medailí, a vyzkoušet si nabyté poznatky v praxi. Od každého účastníka je vybráno jedno nebo dvě díla, která jsou zařazena do sympozijní sbírky. Během deseti let tak vznikl zajímavý konvolut prací rozmanitých forem a námětů, který poskytuje příležitost ke vzájemné konfrontaci tvorby českých medailérů a současně také autorů drobné plastiky a pozvaných zahraničních účastníků. Stává se důležitým pramenem poznání nejen pro umění ale i pro dokreslení života společností, v níž žijeme. Zahrnuje individuální výpovědi o životě, světě, přítomnosti i minulosti.

Samotnou realizaci jednotlivých ročníků vždy zabezpečuje organizační tým několika sochařů, který zajišťuje účastníkům pracovní prostředí, materiál, finanční prostředky a zázemí. Od počátku je se sympoziem spojeno jméno akademického sochaře Jiřího Vlacha, vynikajícího českého medailéra, který celý projekt vymyslel a zejména jeho přičiněním se sympozium pravidelně uskutečňuje.

Letošní 5. ročník byl výjimečný v několika

1. Erika Ligeti, sv. Jiří, 1988, bronz,
1. ročník sympozia.

2. Jiří Vlach, Okamžik, 1988, bronz,
1. ročník sympozia.

směrech. Jeho realizace byla ovlivněna dvěma faktory. Jednak se z důvodu přípravy velké mezinárodní medailérské výstavy Bronzový trojúhelník² o rok posunul termín konání (dosavadní ročníky se od roku 1988 konaly pravidelně bienálně) a jednak byl kvůli loňským povodním rozdělen do dvou částí. První proběhla ještě v srpnu 1997 v redukováném složení a čase mimo

program se jí zúčastnil také Michal Vitanovský. Trvala pouze týden, ale i tak se umělci dokázali přizpůsobit bojovým podmínkám, oživit pece a odlít několik plaket. Vzhledem k tomu, že město Uherské Hradiště věnuje sympoziu velkou pozornost a přispělo na pořádání 5. ročníku významnou finanční částkou, vytvořili medailéři návrhy na pamětní medaili k 740. výročí založení města. Magistrát města je vzápětí využil k ocenění lidí exponovaných v boji s vodním živlem. Letošní druhá část, která se uskutečnila v termínu od 5. do 31. července 1998, měla již tradiční podobu.

Do Uherského Hradiště tentokrát přijelo pět umělců ze zahraničí (Paul Huybrechts z Belgie, Anna Maia Urm z Finska, Jacek Dworski a Marek Zyško z Polska, Vladimír Durbák ze Slovenska) a dva čeští umělci (Jan Hásek, Ludvík Vašina). Celkem se čtyřikrát odlévalo. Vzniklo asi 150 nových artefaktů, poměrně vyrovnané kvality, které byly představeny veřejnosti na výstavě výsledků sympozia v době od 31. 7. do 4. 8. 1998 ve vestibulu Střední uměleckoprůmyslové školy v Uherském Hradišti. Bohužel nebylo možné, aby se výstava uskutečnila v reprezentativnějších prostorách a po delší dobu. V Galerii

Slováckého muzea, kde se v poslední době tyto výstavy pravidelně konají, v důsledku povodně probíhala rekonstrukce budovy.

Českou medailéřskou školu na 5. ročníku zastupovali dva účastníci Jan Hásek a Ludvík Vašina. Při závěrečné přehlídce k jejich dílům přibýly soubory dalších tří sochařů, tvořící realizační tým – Jiřího Vlacha, Milady Othové a Miroslava Kovářka. Česká kolekce zde představila díla generačně a názorově diferencovaných osobností s vyhraněným uměleckým názorem a kultivovaným přednesem. Výrazným přínosem pro 5. ročník sympozia a také pro utvářející se sympozijní sbírku byla účast polských sochařů – medailérů Jacka Dworského a Marka Zyška z Wrocławu, kde oba působí na Akademii výtvarných umění. Zejména virtuózně modelované medaile Jacka Dworského jsou reprezentativní vizitkou polského medailérství a výrazným přínosem pro sympozijní sbírku. Belgičan Paul Huybrecht se specializuje na rytinu a ražbu, v níž vychází z klasických tendencí. Proto je pochopitelné, že modelování ve vosku nevyhovovalo jeho naturelu. Finská sochařka Anna Maia Urm se prezentovala ucelenou kolekcí, ovlivněnou domácí tradicí a poetikou ženského projevu. Slo-

3. Michal Vitanovský, J.A.Komenský, 1990, bronz, 2.ročník sympozia.

venský medailér Vladimír Durbák obohatil sympozium svými zkušenostmi z podobných setkání v Kremnici.

Bohatá historie města a jeho okolí vybízela organizátory již minulých ročníků ke stanovení tématu pro jedno dílo, medaili nebo sochu (1. ročník – Velká Morava, 2. ročník – Jan Amos Komenský). Pro letošní ročník bylo vybráno téma, vztahující se k 740. výročí založení města, jak je uvedeno výše. Vzhledem k tomu, že litá medaile a plaketa poskytuje umělcům podstatně větší možnosti zdůraznit imaginativní hodnotu reliéfní struktury (oproti konkrétnosti, věčnosti a názornosti motivů, jimiž je svázaná ražená medaile), dovoluje také stanovené téma více rozvinout autorský rukopis. Proto i zde může být škála zvolených výrazových prostředků pestrá, od realistického ztvárnění (Ludvík Vašina, Jacek Dworski) k abstrahující stylizaci (Michal Vitanovský, Jan Hásek).

Daleko širší, nesvázaný prostor poskytlo tvůrcům volné téma. Zmapovat široké pole tvůrčí působnosti v tomto směru je již složitější. Umění drobného reliéfu dává umělcům poměrně široký prostor pro uměleckou seberealizaci a řadu suggestivních výpovědí. V dílech jednotlivých autorů jsou patrné kromě různě intenzivních odstínů inspirace místem, přírodou (Marek Zyško), minulostí, odlišným kulturním kontextem (Anna Maia Urma, Paul Huybrechts) také současné problémy, spojené s existencí civilizace, otázky filozofické (Jiří Vlach, Milada Othová) a ekologické. Rovněž přírodní katastrofa, která v loňském roce postihla Moravu a další oblasti střední Evropy, na mnohé umělce hluboce zapůsobila a vyvolala v nich nejrůznější asociace. Neblahou zkušenost například připomíná kromě pamětní Vašinovy a Dvorského medaile plastika Protipovodňan Jana Háška, která by měla symbolicky ochraňovat město před povodněmi. Nekonvenční kultivované pojetí plastik tohoto mladého autora bylo pro 5. ročník rovněž příjemným překvapením.

Od každého z účastníků bylo vybráno jedno nebo dvě díla, která rozšířila sympozijní sbírku (budovanou od 1. ročníku sympozia), uloženou v Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti.³ Zahrnuje zatím 78 artefaktů (62 medailí, plaket a 16 plastik) od 33 umělců. Jak je z tohoto výčtu zřejmé, její specifická, význam a jedinečnost nespočívá v rozsáhlosti. Podstatná je její poměrně vyrovnaná kvalita a také neobvyklý proces a podmínky vzniku jednotlivých uměleckých děl.

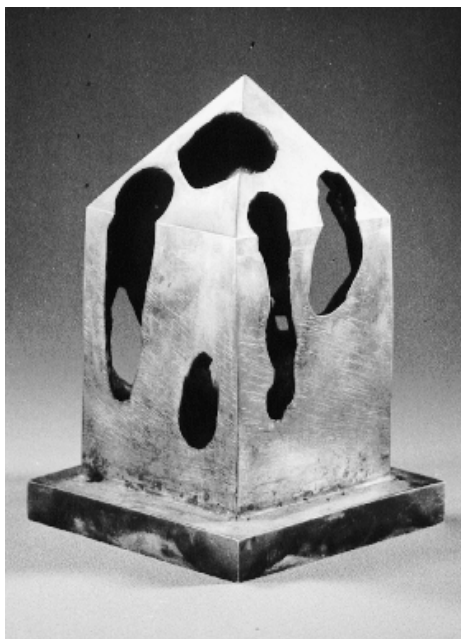
Sympozijní sbírka

Od uspořádání 1. ročníku nás dělí deset let a to už je důvod pro malou rekapitulaci a zamyšlení se nad uplynulým obdobím, nad proměnami této specializované sochařské disciplíny a významem hradištských sympozíí pro české medailérství.

Během pouhého desetiletí, kdy se sympozium realizuje, vznikla sbírka, která kromě umělecké hodnoty má svou hodnotu vypovídající. Hovoří nejen o umění, ale i vztazích mezi lidmi, které spojilo něco víc než necelý měsíc společné práce. Promlouvají z ní individuální výpovědi o době, světě i historii, konfrontuje mnoho výtvarných názorů a uměleckých sdělení. Dává nám příležitost ke všeobecnějším úvahám o minulosti, přítomnosti a budoucnosti této specializované sochařské práce. Žádný z umělců, kteří se sympozia zúčastnili, se nezabývá pouze medailérskou tvorbou. Je zcela normální, že na tuto specifickou uměleckou scénu stále častěji vstupují umělci, kteří se specializují na jiné výtvarné obory (grafici, malíři, skláři, keramici, šperkaři, rytci), podílejí se na rozrušení zaužívaných stereotypů a přispívají k interdisciplinárním přesahům, které jsou charakteristické pro současné moderní umění.

Uplynulo 5 ročníků medailérského sympozia. Vzniklo několik stovek artefaktů, z nichž reprezentativní vzorek tvoří sympozijní sbírka. Je různorodá námětově, obsahově, pojetím i formou. Její tvůrce diferencoval nejen autorský výraz ale i generační rozdíly účastníků (nejméně je zde zastoupena střední generace). Další zvláštnosti vyplývají také z národnostních rozdílů jednotlivých tvůrců. Ačkoliv umění nezná hranice, každý člověk (kromě nabytých vědomostí, poznatků a zkušeností) je určitým způsobem determinován prostředím, v němž vyrůstal, kde se utvářely jeho postoje a formovala jeho osobnost. Všechny tyto skutečnosti se odráží v jeho dalším počínání potažmo v umělecké činnosti. Charakterizovat však sbírku z hlediska země původu jednotlivých autorů by nebylo správné ani objektivní. Práce několika umělců není určující ani charakteristická pro celkový obraz uměleckého oboru v regionu natož v celé zemi. Pohled do sbírky je proto vždy subjektivní. V tomto případě respektujeme pouze autorské hledisko a přihlížíme k formě a obsahu díla.

Námětově je sbírka velmi pestrá. Kromě některých stanovených historických témat se zde

4. Marián Huba, Věžička, 1990, bronz, 2. ročník sympozia.

objevují drobné reliéfy a plastiky s duchovními motivy, portréty, figurální motivy, artefakty inspirované přírodou, společenskými problémy apod.. V širokém spektru výtvarných názorů je mezi českými i zahraničními tvůrci stále oblíbené klasické pojetí medaile. Tvorba Karla Zemana je ovlivněna uměním starých mistrů, a proto historické téma 2. ročníku sympozia „Život a dílo J. A. Komenského“ plně vyhovovalo jeho naturelu. Medaile s portrétem Komenského i ostatní vytvořené artefakty s námětem alegorickým mají shodné výrazové prostředky. Napětí a dramatickosti jsou zdůrazněny kontrastem vyhlazených ploch s tmavými rytými čarami. Realistický charakter mají rovněž pamětní medaile k 740. výročí založení Uherského Hradiště Ludvíka Vašiny, Jacka Dworského, medaile belgického umělce Paula Huybrechtse s portrétem Anthonise van Dycka a rovněž přírodou inspirované dekorativně stylizované plakety Josefa Hvozdenského nebo medaile Laszla Zagyvy s figurálními náměty. Výchozí klasické tendence nejsou vzdáleny ani nejmladší generaci. Odrážejí se například v díle Tomáše Vejdovského.

Pro některé ročníky sice organizátoři stanovili téma, avšak nebylo cizí ani zahraničním au-

torům (1. ročník – Velká Morava, 2. ročník – Jan Amos Komenský, 5. ročník – 740. výročí založení města Uherského Hradiště) a umělci se ho ani nemuseli striktně držet. Nadnesení motivu se mohlo stát pouze impulsem, dalším zdrojem inspirace. Například precizní jemná modelace reálií a postav na medailích Eriky Ligeti (Moravská pohádka, Sv. Jiří) jen vzdáleně odráží impresi z hradišského pobytu. Plastiky Janise Karlovse (k tématu Velké Moravy) Lidský řetěz, nebo Společenství jsou připomínkou kontinuity vývoje lidské společnosti. Rovněž téma Jana Amose Komenského poskytovalo jednotlivým autorům mnoho možností uměleckého ztvárnění, neznamenalo řešení jenom v portrétu, ale vybízelo jednotlivé autory k dílům s hlubším duchovním a filozofickým podtextem např. Martin Zet (Vzpomínka).

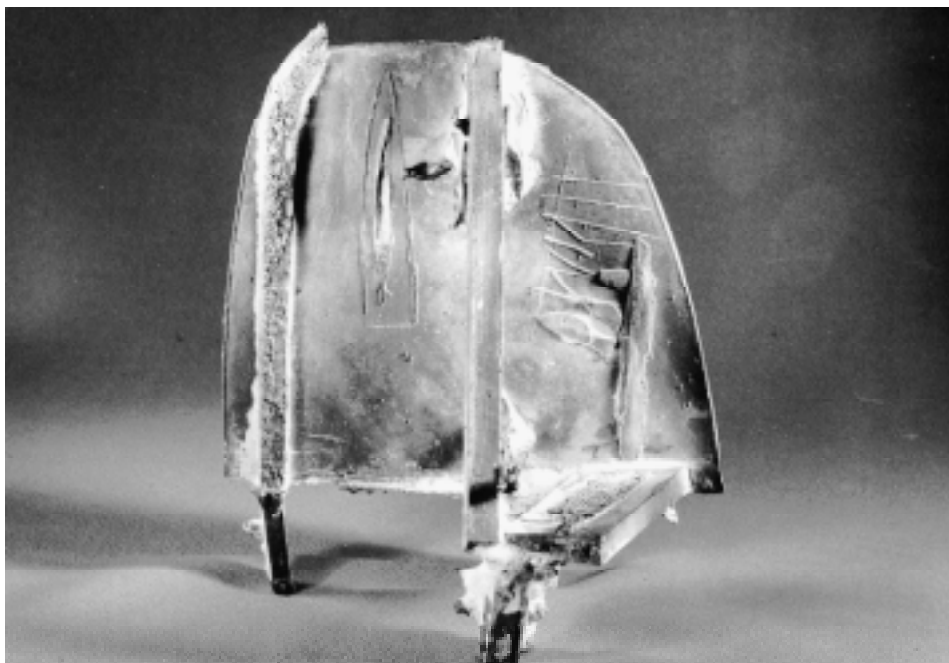
Většinou však měli účastníci naprostou svobodu ve volbě námětů pro svá díla (pro 3. a 4. ročník nebylo stanoveno žádné téma, 3. ročník se soustředil na drobnou plastiku). Postihnout široké pole tvůrčí působnosti v tomto směru je již složitější, protože i zde se promítají trendy současného umění. Vedle klasické realistické orientace se rovnocenně uplatňují i výrazové a významové tendence, které dávají přednost expresi, imaginaci, neofiguraci, působivé vizuální kreslířské zkratce.

Díla některých autorů jsou ovlivněna různými nuancemi expresionismu. Výchozí podněty jsou však často naprosto odlišné. Osciluje k němu tvorba s obsahem duchovním (reliéfy Otmar Olivy, Jozefa K. Högera, komorní plastiky Mariána Huby), blízkým surrealistické estetiky (Petr Orišek) nebo symbolické projekci skutečnosti (Zdeněk Tománek). Rovněž pro tvorbu Jiřího Vlacha je charakteristický lyricko expresivní přístup zpracování námětu. Jemnou modelaci většinou nízkého reliéfu narušuje ostrými vrypy obrysů, znaků a symbolů a naznačuje, někdy s ironií, své vize současného světa. Obdobná východiska pro svou tvorbu využívá Miroslav Kovářík. 5. ročník, kterého se účastnil jako člen realizačního týmu, byl pro něj poněkud experimentální a přinesl zajímavé pokusy v oblasti šperku. Nad realitu jdou postupy autorů, kteří své myšlenky ke světu, přírodě a společnosti sdělují zvláštními umělecky identifikovatelnými útvary jen asociativně vázanými na skutečnost (Milada Othová).

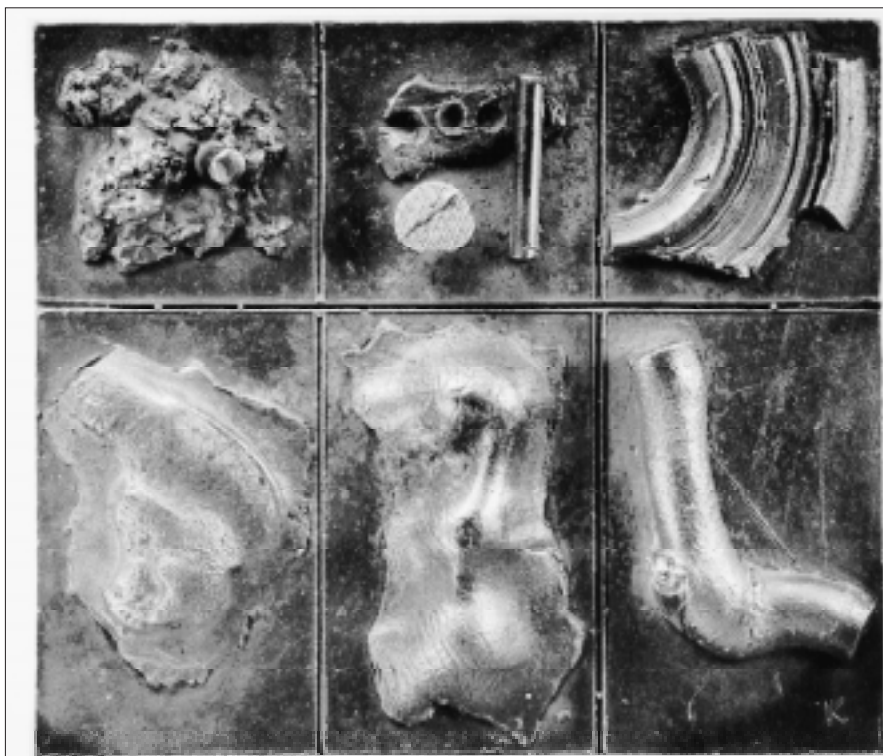
Z tohoto stručného výčtu je zřejmé, že současné medailérství stejně jako jiné výtvarné dis-

5. Otmar Oliva, Ve dvou slovích, 1990, bronz, 2. ročník sympozia.

6. Milada Othová, Chrám, 1992, bronz, 3.ročník sympozia.

7. Miroslav Kovářík, Fragmenty, 1994, bronz, 4. ročník sympozia.

8. Ludvík Vašina, Pamětní medaile, 1997–1998, bronz, 5. ročník sympozia.

ciplíny prochází neustálými proměnami, i když si do jisté míry zachovává určité základní konzervativní parametry, dané omezenou velikostí a někdy stanoveným námětem. Je však zřejmé, že medailéřská práce již dávno není formována pouze společenskou objednávkou a že i zde se odráží tendence a směry současného moderního umění. Záleží pouze na tvůrci samém, jaké prostředky zvolí k vyslovení svých názorů, výpo-

vědí a poselství. Na závěr lze konstatovat, že podobná setkání jaká se uskutečňují v Uherském Hradišti (na Slovensku v Kremnici, v Maďarsku v Nyíregyháze) přispívají ke krystalizaci aktuálních uměleckých hodnot a že čeští medailéři se při vzájemných konfrontacích nejen na sympoziiích, ale rovněž na světových přehlídkách medailéřské tvorby FIDEM, rozhodně neztratí.

Účastníci hradištských symposií:

Vladimír Durbák	(*5.1. 1953 Kremnica)	Slovensko	5. ročník /1997-8
Jacek Dworski	(*12.9. 1937 Lvov)	Polsko	5. ročník /1997-8
Pavel Filip	(*4.7. 1962 Lanškroun)	Československo	2. ročník /1990
Gabriela			
Gáspárová-Illešová	(*19.4. 1952 Nitra)	Československo	1. ročník /1988
Jiří Habarta	(*11.6. 1943 Uh. Hradiště)	Československo	1. ročník /1988
	<i>člen realizačního týmu 1. - 3. ročníku</i>		
Jan Hásek	(*9.8. 1969 Jablonec n. Nisou)	Česká republika	5. ročník /1997-8
Jozef Karol Höger	(*2.5. 1951 Fintice)	Slovensko	4. ročník /1994
Marián Huba	(*16.2. 1949 Bratislava)	Československo	2. ročník /1990
Paul Huybrechts	(*19.4. 1951 Leuven)	Belgie	5. ročník /1998
Josef Hvozdnský	(*7.3. 1932 Hvozdná)	Československo	2. ročník /1990
Raimo Jaatinen	(*3.2. 1949 Helsinky)	Finsko	4. ročník /1994
Janis Karlovs	(*1939 Suntažos)	Lotyšsko	1. ročník /1988
Miroslav Kovářik	(*14.10. 1951 Kyjov)	Československo	1. ročník /1988
	<i>člen realizačního týmu při všech ročnících</i>	Česká republika	4. ročník /1994
Ladislav Kozák	(*31.8. 1934 Hranice u Semil)	Československo	3. ročník / 1992
Erika Ligeti	(*30.3. 1934 Budapešť)	Maďarsko	1. ročník / 1988
Otmar Oliva	(*19.2. 1952 Olomouc)	Československo	2. ročník / 1990
Peter Orišek	(*28.8. 1941 Dolná Súča)	Československo	3. ročník / 1992
Milada Othová	(*1.10. 1944 Brno)	Československo	3. ročník / 1992
	<i>členka realizačního týmu 4. a 5. ročníku</i>		
Mária Poldaufová	(*30.12. 1951 Kremnica)	Slovensko	4. ročník / 1994
Zdeněk Tománek	(*15.1. 1958 Uh. Hradiště)	Československo	1. ročník / 1988
	<i>člen realizačního týmu 1. ročníku</i>		
Jitka Trčková	(*4.6. 1945 Nový Hrozenkov	Československo	2. ročník / 1990
Anna Maia Urm	(*23.7. Helsinky)	Finsko	5. ročník / 1998
Ludvík Vašina	(*30.8. 1936 Moravský Písek)	Česká republika	5. ročník /1997-8
Tomáš Vejdovský	(*9.7. 1970 Praha)	Československo	3. ročník / 1992
Michal Vitanovský	(*3.5. 1946 Klatovy)	Československo	2. ročník / 1990
		Česká republika	5. ročník / 1997
Jiří Vlach	(*14.8. 1946 Žarošice)	Československo	1. ročník / 1988
	<i>iniciátor hradištských symposií, člen realizačního týmu při všech ročnících</i>		
Laszlo Zagyva	(*14.7. 1945 Eisenstein)	Maďarsko	4. ročník / 1994
Saša Zahradník	(*29.8. 1950 Žacléř)	Československo	1. ročník / 1988
Karel Zeman	(*7.12. 1949 Brno)	Československo	2. ročník / 1990
Martin Zet	(*11.9. 1959 Praha)	Československo	2. ročník / 1990
Drahomír Zobeck	(*20.7. 1952 Nová Baňa)	Československo	2. ročník / 1990
Judit Zsin	(*22.11. 1957 Budapešť)	Maďarsko	3. ročník / 1992
Marek Zyško	(*21.4. 1960 Turobieň)	Polsko	5. ročník / 1998

Poznámky:

- 1 Do roku 1998 se uskutečnilo 5 ročníků mezinárodního medailérského sympozia. Jednotlivé ročníky se setkaly se značnou pozorností výtvarných kruhů a velkou odezvou v širší veřejnosti. Dosavadních pěti ročníků se zúčastnilo 33 umělců. Kromě českých a slovenských umělců přivítalo Uherské Hradiště medailéry ze sousedního Maďarska a Polska, a dále tvůrce z Finska, Lotyšska a Belgie.
- 2 Mezinárodní výstava medailí, plaket a drobné plastiky Bronzový trojúhelník se v Galerii Slovákého muzea v Uherském Hradišti uskutečnila v termínu od 17. 11. 1995 do 31. 12. 1995. Tato výstava byla realizována ve spolupráci s Muzeem mincí a medailí v Kremnici a městskou galerií Varosi v Nyíregyháze. Slavnostní zahájení se uskutečnilo 20. 5. 1995 v Kremnici. Potom výstava putovala do maďarské Nyíregyházy (6. 10.–7. 11. 1995) a na závěr se vybraná kolekce téměř 600 exponátů od 130 autorů z evropských i mimoevropských zemí představila v Uherském Hradišti. Shromážďovala výběr z pracovních výsledků tří spřízněných sympozií, konaných během dvaceti let v Nyíregyháze (zde se nachází nejstarší a nejpočetnější sbírka, již od roku 1977 se pravidelně setkávají medailéři v Sóstó, předměstí Nyíregyházy, kde mají k dispozici dílny a odlévají stejně jako v Uherském Hradišti technikou na „ztracený vosk“), v Kremnici (sympozia se zde konají bienálně od roku 1983, od roku 1988 s mezinárodní účastí, jejich specifikem je ražená medaile, která zde má obrovskou historickou tradici sahající do 16. století) a v Uherském Hradišti.
- 3 V souvislosti s pořádáním mezinárodní výstavy medailí a drobné plastiky Bronzový trojúhelník se více prohloubila spolupráce mezi Slovákým muzeem v Uherském Hradišti a Asociací umělců medailérů České republiky, která je hlavním pořadatelem bienálního mezinárodního sympozia lité medaile, plakety a drobné plastiky v Uherském Hradišti. Výsledkem této spolupráce je i velkorysé gesto, kterým v roce 1996 věnovala vybraná díla vzniklá v průběhu jednotlivých ročníků sympozia do umělecké sbírky Slovákého muzea. Sympozijní kolekce v rámci celé uměleckohistorické sbírky zaujímá výjimečné postavení.

Milada Frolcová

DVA NEZNÁMÍ MALÍŘI ŽIJÍCÍ V UHERSKÉM HRADIŠTI PŘED STO LETY A OSUDY JEJICH OBRAZŮ

V soukromém majetku v Uherském Hradišti se nacházejí obrazy, které nám mohou zajímavě dokreslit osobnost, rodinu a zdejší působení někdejšího c.k. okresního hejtmána Karla Krameriusa. Po jejich mnohaletém zapomnění v prachu jedné z hradištských půd byly odborně restaurovány a staly se ozdobou soukromé sbírky. Jedná se celkem o tři olejomalby na plátně s krajinářskými motivy v duchu pozdního romantismu, vytvořené v polovině osmdesátých let devatenáctého století.

První krajinomalba má rozměr 69×42,5 cm. Obraz znázorňuje lesní krajinu s jezerem a vodopádem v poněkud dramatické atmosféře blížící se letní bouři. Na pozadí temného listnatého lesa je umístěna ženská postava nesoucí dříví. Plátno není signováno, ale informaci o autorovi nám podává poznámka tužkou nacházející se na původním napínacím rámu obrazu: *Gemalen Juli 1884 Carl Kramerius Ung. Hradisch* (malováno v červenci 1884 Karlem Krameriusem Uh. Hradiště).

Námětem druhého obrazu o rozměrech 68,5×42 cm je uměle sestavená romantická kompozice. Motiv pastýřské idyly na břehu jezera, typický právě pro romantickou tematiku, je doplněn architekturou kostelíka s některými gotizujícími prvky. U břehu jezera, které je osvětleno září zapadajícího slunce, kotví pramice a rybářské bárky s plachtami. Atmosféru obrazu doplňuje několik selských postav, které nám prozrazují poněkud sentimentální touhu měšťanských vrstev po sblížení s přírodou. Ani tato práce není signována na malbě, ale autora opět prozrazuje nápis tužkou na původním vypínacím rámu: *Gemalen 1885 Kramerius Carl* (malováno 1885 Krameriusem Karlem).

Nápisy na napínacích rámech obou obrazů jsou dle rukopisu, který jsem měl možnost porovnat s některými dobovými úředními dokumenty okresního hejtmánství napsány autorem obrazů Karlem Krameriusem. Z těchto ráků zjistíme také, že tyto byly zakoupeny ve vídeňském obchodě U města Říma, který prodával také potřeby pro výtvarníky (razítka: J. MAYR & FESSLER, WIEN, ZUR STADT ROM).

Autor obrazů Karel Kramerius byl uherskohradištským okresním hejtmánem, ale pocházel z Prahy. A to ne z tak ledajaké rodiny. Jeho dě-

deček byl významný český buditel, knihkupec, nakladatel a novinář Václav Matěj Kramerius (1753–1808),¹ který roku 1789 založil v Praze knihkupectví a nakladatelství Česká expedice. Znáám je především jako vydavatel Pražských poštovských novin, přejmenovaných roku 1791 na Krameriusovy c. k. vlastenské noviny.² Rod Krameriusů však původně pocházel z Rakovníka, odkud je známo z roku 1678 jméno Augustin Kramerius, který byl felčarem u kompanie Bornobil. Pravděpodobně se jednalo o dědečka Václava Matěje.³ Také Karlův strýc Václav Rodomil (1792–1861), novinář a vydavatel (Čechoslava), patřil k významným českým vlastencům a buditelům.

Karel Kramerius se narodil jako prvorozený syn z prvního manželství c. k. profesora na malostranském gymnáziu Karla Václava Františka Krameriusa a Karoliny Zimmerové⁴ v Praze dne 14. září 1833. Svě dětství a mládí prožil v Praze, kde v této době ještě doznávaly vlivy českého romantismu, který vrcholil ve 2. čtvrtině 19. století. Ve výtvarném umění představovaly český romantismus především práce malřů Antonína Mánesa (1784–1843) a Josefa Navrátila (1798–1865). Podle některých zdrojů, bohužel však bez možnosti tyto informace dokladovat se Karel Kramerius pohyboval ve společnosti známých pražských malřů Aloise Bubáka (1824–1870), a Adolfa Kosárka (1830–1859). Kontakt s těmito umělci jistě mohl mít důležitý vliv na Krameriusovu vlastní tvorbu. Romantické výtvarné cítění se u něj vyvíjelo bezpochyby také díky rodinné atmosféře silně ovlivněné obrozeneckým hnutím. Zájem o krajinomalbu, zvláště podle výtvarného podání prvního z popsání obrazů vycházel zcela jistě ze zájmu o přírodu jako takovou, u druhého obrazu je však již možno vnímat vliv určitého měšťáckého sentimentu.

Karel Kramerius se oženil s o rok starší Veronikou Dudkovou, pocházející rovněž z Prahy. Svou úřednickou dráhu započal u okresního soudu v Libochovicích v okrese Roudnice nad Labem jako aktuár.⁵ Po několika dalších úřednických místech byl Karel Kramerius roku 1885 jmenován hrabětem Eduardem Taaffem (ministrem vnitra a předsedou vlády v letech 1879–1893) okresním hejtnanem v královském městě Uherském Hradišti. Tuto funkci zde vykonával dlouhých třináct let, čímž se stal nejdéle působícím hradištským c. k. okresním hejtnanem⁶. Z pověření moravského zemského místopředsedy dr. Bedřicha hraběte Schönborna slavnostně jme-

noval Karel Kramerius 14. listopadu 1896 prvního českého starostu města Hradiště Josefa Stancla.⁷ Je známo, že v čele úřadu stál Karel Kramerius ještě v lednu roku 1899. V únoru toho roku již vykonával tuto funkci zastupující úředník c. k. okresní vrchní komisař Josef Ganzwohl, který ji zastával až do roku 1900, kdy byl jmenován nový okresní hejtnan Zdenko Wacha.⁸

Krameriusovi se přestěhovali do Uherského Hradiště pravděpodobně již roku 1884. Ubytování jim bylo poskytnuto státní správou ve služebním bytě (č. 2) nacházejícím se v budově okresního hejtnanství v Královské ulici č. 25 (dnes ulice Nádražní). Tento objekt původně sloužil jako seminář jezuitského řádu, ale po zrušení řádu v rámci tereziánských reforem roku 1773 byl prodán městu Hradišti. Město dům od roku 1810 pronajímalo za roční nájem 220 zlatých nejprve krajskému, později okresnímu hejtnanství.⁹

Podle sčítacího operátu¹⁰ z roku 1890 bydlelo s Karlem a Veronikou Krameriusovými ve služebním bytě také jejich pět dětí: syn Benjamin (* Libochovice), který byl již v této době právníkem, dcery Gabriela (* Libochovice), Jindřiška Henrieta, (* Libochovice), Veronika (* Rakovník) a nejmladší z potomků syn Jaroslav (* Ledec nad Sázavou). Nejstarší dcera Karla (Karolina), narozená 15. 5. 1860 v Libochovicích byla v této době již na jednom ze svých úřednických míst, pravděpodobně v Rýmařově. Z rodných míst dětí můžeme vyčíst zajímavou informaci o předešlých úřednických působistích hradištského okresního hejtnana. Podle již zmíněného dokladu o sčítání obyvatel, žila s nimi ve společné domácnosti také matka hejtnanovy manželky Alžběta Dudková (* 5. 1. 1803, Praha) a služebná pocházející z Bohuslavic. Zajímavou a důležitou informací je také, že se rodina hlásila k užívání českého jazyka, byt dostupné úřední dokumenty i nápisy na obrazech jsou německé.

V novinách Moravská Slovač ze srpna roku 1888 vyšel ve třech pokračování v číslech 64–66 velmi zajímavý článek s názvem *Z dob prvního probuzení národního*. Bohužel zde není uveden autor článku. Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi podrobnou zprávu o vydavatelské činnosti Václava Matěje Krameriusa, zdá se být pravděpodobné, že jej napsal sám Karel Kramerius, nebo s autorem úzce spolupracoval. Tuto skutečnost by mohl dosvědčovat i fakt, že si Karel Kramerius pořizoval podrobné rodové zápisky a ta-

1. Lesní krajina s jezerem.

2. U jezera.

ké uchovával památky na svého dědečka. V jeho majetku se mimo jiné nacházela dědečkova vesta (později darovaná museu v Klatovech), hůl a měděné desky z tiskárny zobrazující Ukřižovaného a Globus. Většina těchto památek se později nacházela v majetku syna Jaroslava. Jejich současný osud, včetně rodových zápisků Karla Krameriusa však není znám.

Třetím z obrazů je také olejomalba 26,5×15,5 cm vytvořená v obdobném romantickém duchu jako výše zmiňované dva obrazy o rozměrech. Námětem této práce je krajina s dominujícím listnatým stromem, jezerem s lodkou, venkovskými chaloupkami a poutníkem. Symbolická postava poutníka (častý motiv kupříkladu u K. H. Máchy nebo A. Mánesa) zde vyjadřuje pravdě-

podobně odchod z domova, do světa, čemuž se zdá napovídat i dedikace obrazu staršímu bratru autorky. Tato krajinomalba, rámovaná v původním, dobovém, rámu je signována vpravo dole: *G. Kramerius 1886*. Na zadní straně plátna je umístěn nápis: *Zur Erinnerung meinem Bruder Benjamin gemalt Gabriele Kramerius 1886* (na památku mému bratru Benjaminovi namalovala Gabriela Krameriusová 1886). Podle tohoto třetího obrazu tak můžeme soudit, že se výtvarné nadání v rodině nejen dědilo, ale patrně i pěstovalo.

Rodina Krameriusova se odstěhovala z Uherského Hradiště někdy v průběhu roku 1899. Okresní hejtman se vrátil do rodné Prahy, kde rodina vlastnila několik domů na Královských Vinohradech, aby si zde užil zasloužené penze. Za své celoživotní zásluhy byl Karel Kramerius jmenován c. k. místopředsedou. Karel Kramerius zemřel v Praze roku 1918. Z dokladů dostupných v Uherském Hradišti je možno zjistit, že syn Jaroslav byl jmenován 5. února 1903 c.k. státním úředníkem v Duchcově v Čechách. Dále pokračoval ve stopách svého otce a později byl jmenován hejtmanem v Kralupích.¹² Dcera Veronika nabyla domovského práva v Praze 18. 10. 1939.¹³ V Praze, bytem Koubkova ulice č. 4, také Veronika zemřela ve věku 87 let dne 8. listopadu roku 1955.¹⁴ Dcera Gabriela se odstěhovala na Velehrad ke své sestře Karle, která zde bydlela od roku 1893. Karla Krameriusová, která byla majitelkou bytu v domě

čp. 8 na Velehradě vykonávala funkci poštmistrové na zdejší poště. Podle evidence obyvatel (sčítání lidu) ze dne 2. 12. 1910 již bydlela Karla sama. Nepodařilo se mě zjistit kam se Gabriela odstěhovala, neboť je známo, že zemřela až roku 1912. 7. dubna 1918 se k sestře přistěhoval na penzi bratr, starý mládenec Benjamin. Ten zemřel náhle 17. března 1925 na zánět plic ve věku nedožitých 62 let.¹⁵ Pohřben byl na Velehradě do rodinné hrobky, která je však již dnes zrušena, a proto nebylo možno zjistit zda zde nebyla pohřbena také Gabriela. Ke dni 16. 2. 1921 máme zprávu, že Karla Krameriusová již vykonávala na Velehradě funkci vrchní poštmistrové.¹⁶ Po bratrově smrti se k ní na Velehrad v průběhu roku 1925 přistěhovala sestra Jindřiška.¹⁷ Ještě dnes žije několik málo velehradských pamětníků, kteří si „slečny“, jak se jim říkalo, pamatují.¹⁸ Sestry Krameriusovy se koncem třicátých let z Velehradu odstěhovaly do Uherského Hradiště, kde koupily dům se zahradou v ulici Jana Lucemburského č. 230. Jindřiška zemřela v Hradišti dne 11. dubna 1941.¹⁹ Její sestra Karla se po válce přestěhovala k bratrovi Jaroslavu do Litoměřic, Vavřínecké ulice č. 13. Zde také zemřela dne 26. dubna 1951 a její majetek připadl dle závěti sestře Veronice. Mimo movitý majetek tak zdědila sestra polovinu domu číslo 230 v Uherském Hradišti a polovinu domu číslo 98 v Rybárnách.²⁰ Po smrti sestry Karly se Jaroslav přestěhoval z Litoměřic do Prahy k sestře Veronice.²¹ Všechny děti Karla Krameriusa ze-

3. Odchod z domova.

mřely svobodné a bez potomků, čímž tato větev buditele V. M. Krameriusa vymřela.²² V současnosti žijí v Praze doposud potomci z nepřímé linie Václava Rodomila Krameriusa.

Díky zjištěným faktům je možno rekonstruovat poměrně přesně osudy všech tří obrazů. Obrazy Karla Krameriusa si zřejmě ponechala na památku jeho dcera Gabriela, která si je odvezla při svém stěhování roku 1900 z Hradiště na Velehrad. Sem se také roku 1918 dostal s Benjaminelem i obrázek malovaný Gabrielou. Skutečnost, že se obrazy nenacházely v Hradišti po první světové válce nám dokládá jejich nepřítomnost

v soupisu uměleckých památek Klubu přátel umění z roku 1921.²³ Touto dobou však byly všechny tři obrazy v bytě Karly Krameriusové na Velehradě čp. 8. Zpět do Uherského Hradiště se pak obrazy přestěhovaly až koncem meziválečného období spolu s Karlou a Jindřiškou. Všechny tři obrazy tak zůstaly v domě č. 230 v ulici Jana Lucemburského přes padesát let. Počátkem devadesátých let byly přes sto let staré obrazy zakoupeny hradišským sběratelem, restaurovány a zařazeny do soukromé sbírky regionálních autorů.

Zjištěná data k rodové linii uherskohradišského c.k. okresního hejtmána Karla Krameriusa

Václav Matěj Kramerius

* 9. 2. 1753 Rakovník † 22. 3. 1808 Praha

Václav Rodomil	* 6. 4. 1792	† 6. 6. 1861
Ludmila Magdalena Terezie	* 27. 9. 1793	† 11. 3. 1794
Vojtěch Matiš	* 25. 2. 1795	† 1864
Karel Bor. Václav František	* 19. 10. 1797	† 12. 3. 1874
Klára Magdalena	* 28. 2. 1799	† 24. 6. 1801
Jan Nep. Josef Václav	* 9. 11. 1801	† 25. 6. 1861
Magdalena Ludmila Marie Anna	* 10. 7. 1803	† 12. 9. 1803
František	* 1805	† 12. 1. 1822

Karel Bor. Václav František Kramerius

* 19. 10. 1797 Praha † 12.3. 1874? Praha

1. sňatek 9. 10. 1832 u sv. Havla v Praze s Karolinou Zimmerovou (* 1802 Heidelberg)

Karel	* 14. 9. 1833	† 1918
Marie	* 27. 6. 1835	† 8. 1. 1836
Marie	* 1836	† 3. 11. 1872
Bohuslav	* 9. 3. 1840	† 11. 11. 1865
Antonie	* 1840	† 1844

2. sňatek 26. 9. 1842 u sv. Jiljí (u Dominikánů) v Praze s Adelheidou Bartákovou (* 1824 Písek)

Jaroslav	* 5. 11. 1845	† 12. 9. 1911
Leopoldina	* 16. 6. 1848	† 1904
Johana	* 20. 4. 1852	† ?

Karel Kramerius

*14. 9. 1833 Praha † 1918 Praha

manželka Veronika Dudková (* 1832 Praha † 1915 Praha)

Karla (Karolina)	* 15. 5. 1860	† 26. 4. 1951
Benjamin	* 15. 12. 1862	† 17. 3. 1925
Gabriela	* 6. 11. 1863	† 1912
Jindřiška (Henrieta)	* 9. 4. 1866	† 11. 3. 1941
Veronika (Věra)	* 13. 3. 1868	† 8. 10. 1955
Karel	* 1870	† 1876?8
Jaroslav	* 25. 7. 1872	† ?

Poznámky:

- 1 Ve starší literatuře, ale i v novější, která z ní čerpá, je často uváděn rok narození Václava Matěje Krameriusa 1759. Na základě klatovských matrik prokázal badatel J. Wisinger, že správné datum narození je 9. února 1753. Původně byl pokřtěn Matěj Valentin. Jméno Václav namísto Valentina přijal teprve později po vzoru některých vlasteneckých spisovatelů. *ČČM 1915, str. 442–443.*
- 2 O této skutečnosti se zmiňují také noviny *Moravská Slovač* ze srpna roku 1888 (V. ročník).
- 3 Rodopisné poznámky k rodině Krameriusů porízené Janem Rennerem, ředitelem a archivářem města Rakovníka roku 1942.
- 4 dtto.
- 5 Aktuár – nižší správní úředník, soudní písař.
- 6 Roku 1868 byla reorganizována státní správa monarchie, při které bylo dosavadní krajské zřízení nahrazeno politickými okresy v jejichž čele stáli okresní hejtmané. Po reorganizaci, která vešla v platnost 31. srpna 1868 se staly součástí uherskohradištského politického okresu soudní okresy Uherské Hradiště, Uherský Ostroh a Napajedla. Nadřízeným orgánem bylo Moravské zemské místodržitelství se sídlem v Brně. Od zmíněné reorganizace do vzniku Československé republiky se v čele politického okresu Uherské Hradiště vystřídal několik okresních hejtmanů. Od roku 1868 tuto funkci zastával Josef Rothkugel, od roku 1874 Friedrich Radnitzky, v letech 1885–1899 Karel Kramerius, v letech 1900–1906 Zdenko Wacha, později Josef Shoch a od roku 1914 JUDr. Josef Janušík. Funkce okresního hejtmana byla společensky velmi významná, ale také pracovně značně náročná. Okresní hejtman, jmenovaný do funkce ministrem vnitra rakousko-uherské monarchie vykonával politický dozor nad obecními starosty a jejich zastupitelstvy. Spravoval mimo širokou škálu administrativní agendy také záležitosti četnictva, voleb, věci mobilizační a mnohé další. Sám řídil kupříkladu záležitosti týkající se cestovních pasů, doporučoval udělování vyznamenání a jako vládní komisař vykonával dozor nad spořitelny. Hejtmanství však mělo pro výkon dalších administrativních povinností také početný úřednický personál. Správou přímých daní byli pověřeni tzv. berní referenti a od roku 1870 byl svěřen výkon zdravotního a lékařského dozoru okresnímu lékaři a okresnímu zvěrolékaři. Problematiku spojenou se stavebními záležitostmi pak řešil okresní inženýr.
- 7 AMUH - *Pamětní kniha královského města Uh. Hradiště 1910–1932*, str. 78.
- 8 OAUH - *Úřední listy císař. král. okresního hejtmanství v Uh. Hradišti*.
- 9 B. Fišer: *Uherské Hradiště – Topografie*, Uh. Hradiště 1921.
- 10 AMUH – *sčítání lidu 1890*.
- 11 Rodopisné poznámky laskavě poskytnuté paní Kristou Krameriusovou z Prahy.
- 12 dtto.
- 13 AMUH III. – *Matrika domovských příslušníků Uherského Hradiště*, inv. č. 66.
- 14 Úmrtí oznámení ze dne 10. listopadu 1955.
- 15 Matrika Velehrad sv. IV.- *Kniha zemřelých*, str. 66, č. 2. Slovácké noviny č. 13 z 27. března 1925: Zprávy z kraje, Hradištsko, Z Velehradu. *Minulý týden zemřel zde pan Kramerius, právník a soukromník. Zesnulý byl pravnukem Václava Matěje Krameriusa. Poslední léta věnoval se soukr. pošt. službě a byl pro svou ochotu všemi oblíben.*
- 16 OAUH – Archiv obce Velehrad – *Sčítání lidu dle stavu v roce 1900, 1910, 1921, 1930*, inv. č. 16. Slovácké noviny č. 13 z 28. března 1924: Zprávy z kraje, Hradištsko, Velehrad. *Osobní. Slečna Krameriusová, vrchní pošt. mistrová, byla vládou čs. republiky povýšena do VII. hodnostní třídy.*
- 17 OAUH – Archiv obce Velehrad – *Sčítání lidu dle stavu v roce 1900, 1910, 1921, 1930*, inv. č. 16
- 18 Co však pamětníkům nejvíce utkvělo je, že byly neustále obklopeny množstvím různých domácích zvířat. Chovaly kozu, králíky a množství koček, mezi dětmi však byl nejpopulárnější tehdy značně exotický papoušek.
- 19 AMUH III. – *Matrika domovských příslušníků Uherského Hradiště*, inv. č. 66. Matrika Uherské Hradiště, sv. VI., ročník 1941: *Kniha zemřelých*, str. 1149. Zprávu o smrti Jindřišky přinesly také noviny Národní Politika ze dne 23. dubna 1941: Pravnučka V. M. Krameriusa zemřela. Dne 11. března zemřela v Uherském Hradišti Jindřiška Krameriusová, vrch. pošt. v. v., pravnučka buditele národa, Václava Matěje Krameriusa. Byla to velmi ušlechtilá a hodná žena, která ve svém životě prokázala mnoho užitečných a dobrých skutků.

- 20 Okresní soud v Litoměřicích – *Usnesení D 209/51 ze dne 18. 10. 1951. dědictví po Karolině Krameriusové.*
- 21 Rodopisné poznámky laskavě poskytnuté paní Kristou Krameriusovou z Prahy.
- 22 dtto.
- 23 K. J. Obrátil: *Soupis uměleckých památek v Uh. Hradišti, Uh. Hradiště 1921.* Tento soupis obrazů a plastik v soukromém majetku obyvatel Uherského Hradiště a významných sběratelů nejbližšího okolí (Abrhám Kunovice) sestavený K. J. Obrátičem obsahuje takřka tisíc položek. Soupis byl vydán u příležitosti výstavy konané v Uh. Hradišti, na které bylo mnoho z těchto obrazů také vystaveno.

ODEŠEL PhDr. VILÉM JŮZA

Vcelku obecně znějící sloveso odešel bývá spojováno a vyslovováno i v souvislosti s odchodem definitivním, s odchodem z tohoto světa. V přirozenosti lidského života je sice tento odchod zakódován v našem vědomí a myšlení, ale přesto nás vždy překvapí a emocionálně zaskočí svým nenávratným obsahem. Takovým momentem byla i zpráva, že v Ostravě dne 5. března 1998 náhle zemřel historik umění PhDr. Vilém Jůza (nar. 13. června 1930 ve Znojmě), člověk a odborník, který celý svůj život plně zasvětil české kultuře a výtvarnému umění. Na počátku jeho profesionální dráhy bylo Uherské Hradiště, kde vytvořil nadčasově trvalý odkaz, jehož význam dodnes oceňujeme a vzpomínáme.

Dr. Vilém Jůza ukončil v roce 1955 studium na olomoucké Univerzitě Palackého, obory dějiny umění a estetika. Jako žák prof. Václava Richtera a Bohumila Markalouse si do praktického života odnášel řadu cenných poznatků a vědomostí, které ve spojení s přirozenými osobními schopnostmi okamžitě a zdařile uplatňoval. Prvním a velmi důležitým místem pro jeho odbornou seberealizaci historika umění se stalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, kde byl v krátkém časovém období jmenován také jeho ředitelem. I dnes, s odstupem několika desetiletí, je tato skutečnost považována za významný mezník v historii této kulturní instituce, zvláště v souvislosti s dalším vývojem a postavením v kontextu aktuálního formování muzejní práce.

Od samého počátku jeho hradištského působení byl považován za výraznou osobnost, která v promyšlené koncepčnosti dokázala formulovat

své záměry a plány. Jeho niterné zaujetí a schopnost rychlé orientace v materiálu i konkrétním terénu přinesla Slováckému muzeu nové předpoklady pro svébytný vzestup a povýšení kulturně-spoolečenské vážnosti. První veřejnou prezentací pod jeho vedením byla výstava Malíři Slovácka, v níž souborně představil dosavadní muzejní uměleckou sbírku, jejíž vývoj neoddělitelně souvisel s existencí muzea samotného od r. 1914, avšak v dobových preferencích jiných oborů zůstával tento konvolut v druhořadém až dokumentárním postavení. V témže roce 1955 vyčlenil umělecká díla z muzejní sbírky, vývojově je identifikoval do dvou okruhů (do 19. a 20. století) a umístěním do samostatného prostoru z nich vytvořil oddělený a svépřávný okruh, který je respektován až do současnosti. Za těchto nových podmínek mohla být zahájena nová etapa odborné evidence a v rámci daných možností i zavedení přesných pravidel pro akviziční politiku. V roce 1957 se významným podílem účastnil na scénáři jubilejní výstavy k 700. výročí založení města Uh. Hradiště a současně zpracovával výstavní program s důrazem na výtvarné umění jihovýchodní Moravy. Rychlá orientace v historickém vývoji Slováckého muzea stačila dr. Jůzovi k tomu, aby se vrátil k někdejší myšlence muzejních pracovníků získat budovu bývalé vojenské zbrojnice v Otakarově ulici. Na rozdíl od původních záměrů umístit zde expozice více oborů (archeologie, historie a dějin umění), rozhodl se v tomto objektu vybudovat centrum pro uměleckou sbírku a samostatnou prezentaci galerijního typu. Úspěšnost jeho počínání je dokladována tím, že už v roce 1958 byly zpracovány rekonstrukční projekty a v následujících 4 letech zde probíhaly zásadní stavební úpravy. Když se 21. října 1962 poprvé interiéry této barokní budovy otevřely pro veřejnost, bylo zřejmé, že v Uherském Hradišti byla realizována myšlenka, kterou se po mnoho desetiletí milovníci a příznivci umění zabývali, ale až příčiněním dr. Jůzy se tento záměr uskutečnil. Tím byl položen nadčasový základ k tomu, aby Galerie Slováckého muzea v postupujícím časovém vývoji získala dostatečně svépřávné postavení a včlenila se do struktury srovnatelných zařízení stejného typu. V této souvislosti je jméno Viléma Jůzy vzpomínáno nepřetržitě dosud jak v povědomí dobových pamětníků, doklady písemných a dokumentárních pramenů, tak i současnými pokračovateli tohoto významného odkazu.

Odborně vědecké výsledky Jůzova uherskohradištského působení lze dokladovat na výčtu mnoha výtvarných výstav, které svým významem široce překračovaly územní vymezení regionu jihovýchodní Moravy. PhDr. Vilém Jůza měl neobyčejný cit pro zhodnocení skutečných výtvarných kvalit a zároveň pocítoval přirozenou potřebu upozorňovat na opomíjené hodnoty uměleckého života ať už minulé či současné. Ve spojení svého osobního založení se svým odborným přehledem upřednostňoval prezentace těch osobností, které se souhrou určitých okolností dostávaly na okraj veřejné pozornosti. V roce 1958 připravil výstavu Vladislavu Vaculkovi, který v té době byl vlivem politického tlaku odsunut do ponižujícího ústraní, v němž se z existenčních důvodů věnoval převážně keramické tvorbě. V autorské výstavě realizované ve Slovákém muzeu se zásluhou PhDr. V. Jůzy mohl tento umělec po dlouhé době představit i předchozí malířskou tvorbou, což mu přineslo oživené uznání v podobě četnějších zakázek (např. návrhy na interiérové realizace a návrhy na gobelíny) a v těsné časové návaznosti to přispělo i k pozvednutí Vaculkova autorského sebevědomí a radikální proměně tvůrčího projevu. Neméně významnou byla i výstava Vladimíra Vašíčka, který byl ve stejné době z politických

důvodů násilně umlčován pro svůj odlišný osobní postoj i umělecký projev, tolik rozporný s dobovými požadavky na ideologicky přesná pravidla socialistického realismu. Záslužnou byla také Jůzova pozornost věnovaná začínajícímu sochaři Evženu Macků, v němž už v době jeho akademických studií (r. 1958) rozpoznal mimořádný talent. Bohužel, v roce 1961 mohl tomuto nadějnému umělci uspořádat druhou, posmrtnou výstavu, která sice potvrdila mimořádné nadání, ale také konstatovala nenávratnost dalšího vývoje. Dalším profesionálně objevným projektem (r. 1964) byla výstava malíře Miloše Borii, uherskohradištského rodáka, který ve své době zůstal zcela nepochopen a nepřijat konzervativně smýšlející veřejností pro své moderní umělecké názory. Vilém Jůza jako první historik umění dokladoval, že tento umělec jako jeden z mála přinášel ve své době nové vývojové tendence do oblasti jihovýchodní Moravy a měl ty nejlepší předpoklady k pozvednutí a posunu výtvarných tradic ve prospěch moderního českého umění.

Zmiňované výstavy jsou jen nepatrným zlomkem toho, co dr. Jůza prezentoval ve výstavní činnosti Slovákého muzea za dobu své působnosti. V širokém záběru mnoha výtvarných oborů prokazoval své odborné znalosti, pravidelně sledoval nejaktuálnější vývojové trendy regionál-

1. Vilém Jůza s Vladimírem Vašíčkem, Ostrava 1993.

ního umění a věnoval svou pozornost nastupující umělecké generaci. Jeho zásluhou byla také navázána spolupráce s mnoha významnými galerijními sbírkami, což se projevovalo v pravidelných výpůjčkách kvalitního uměleckého materiálu pro výstavní soubory. Ve svých prezentačních aktivitách se uplatňoval i v okolních galeriích, takže výsledky jeho práce se objevovaly např. ve Zlíně, Hodoníně ad.

Mimo své hlavní zaměření historika umění se PhDr. Vilém Jůza důrazně projevoval i jako ředitel Slováckého muzea. V roce 1959 byl hlavním iniciátorem založení sborníku Slovácko, v němž byly publikovány příspěvky z mnoha oborů. Význam a tradice tohoto periodika je udržována až do současnosti a stále si zachovává prestižní punc uznávané odbornosti. Další významnou aktivitou bylo i působení na poli památkové péče, kde se stal spoluautorem řady soupisů chráněných historických objektů a artefaktů patřících ke kulturnímu bohatství našeho národa.

Dosud živým a stále vyhledávaným dokladem Jůzova bádání je monografické zpracování historického vývoje města Uh. Hradiště, které v roce 1958 vydal ve spoluautorství se svou ženou Alenou. V chronologicky členěných kapitolách jsou poměrně přesně zachyceny dobové události uherskohradištské lokality včetně společenských, slohových a stavebních proměn. Pojednání o jednotlivých významných architektonických objektech slouží stále jako základní pramen pro studium místní historie.

Odborné znalosti a schopnost srozumitelného a kvalitního písemného projevu byly pro dr. Jůzu vždy prvořadým předpokladem pro zhodnocení jeho badatelského úsilí. Už za dob svého vysokoškolského studia se věnoval problematice sochařské rodiny Zürnů a jejího působení na Moravě. O několik let později prokázal zcela nové, do té doby neznámé skutečnosti ve vztahu k osobnosti Michala Zürna. Jeho práce byla respektována a interpretována v řadě zásadních domácích i zahraničních periodik. Stejně pozornosti se dostalo jeho diplomní práci na téma sochařských prací ve farním kostele v Koprivné na Šumpersku, které s určitostí připsal pozdně baroknímu sochaři Ignáci Güntherovi. Ještě za dobu svého uherskohradištského pobytu publikoval desítky odborných textů, ať už v přímé souvislosti s výstavní činností nebo jako výsledky terénních výzkumů.¹ Nutno podotknout, že přes všechny pozitivní výsledky Jůzova odbor-

ného přínosu pro Slovácké muzeum, ovlivňovaly jeho pozici nesmyslné politicko-ideologické zásahy, které do jisté míry zapříčinily jeho rozhodnutí odejít z Uherského Hradiště.

V roce 1965 nastoupil do Krajské galerie v Ostravě. Se zaujetím a pečlivostí sobě vlastní se věnoval specifickým problémům nového prostředí. Dosavadní zkušenosti mu byly prospěšné pro zpracování nové koncepce činnosti ostravské galerie a v zásadním obratu vstoupil do sbírkotvorné činnosti. Systematickým vyhledáváním kvalitního výtvarného materiálu se mu dařilo získávat mimořádně hodnotné artefakty, které postupně vytvořily neobyčejně cenné sbírkové konvoluty: české malířství 19. století, české umění 20. století, evropské malířství, španělské a ruské malířství. Jednotlivé soubory využíval a zveřejňoval formou výstavních a expozičních prezentací, katalogovými texty a početnými studiiemi v odborném tisku.² Dá se tedy říct, že po Uherském Hradišti se i Ostrava stala místem, kde se PhDr. Vilém Jůza výrazně zapsal do kulturního života. Byl renomovaným odborníkem pro dějiny výtvarného umění, zkušeným soudním znalcem a vyhledávaným teoretikem umělců, kteří v něm nacházeli seriózní oporu v prezentaci své tvorby. Výčet všech jeho aktivit je obdivuhodně rozsáhlý a v budoucnu se nepochybně dočká podrobnějšího rozboru a zhodnocení. Je zvláště potěšitelné, že po celou dobu své působnosti v Ostravě udržoval kontakty s oblastí jižní Moravy a průběžně sledoval jednotlivé výtvarné projevy. Nikdy nezapomněl na své přátelství s Vladislavem Vaculkou, Vladimírem Vašíčkem a dalšími umělci, jimž opakovaně věnoval svou osobní i odbornou pozornost.³ Vždy měl potřebu pomáhat a podporovat ty, kteří byli režimem utiskováni, ačkoliv sám měl stejné negativní zkušenosti. Když po roce 1968 vyjádřil svůj osobní názor na politickou situaci dostalo se mu oficiálního zákazu veřejného vystupování a problematické možnosti publikování. V průběhu celých 70. let nesmělo jeho jméno figurovat ve spojitosti mnoha významných výstav a ještě část let 80. pro něho byla poměrně složitá.⁴ Mimo jiné se to týkalo i vydání monografie Ferdiše Duši, jehož celoživotním dílem se po mnoho let intenzivně zabýval a zpracoval jej v novém pohledu.

Odchodem PhDr. Viléma Jůzy ztratila česká kultura mimořádně významnou osobnost, která svým celoživotním úsilím přinesla trvalé vědecké poznatky do oboru dějin umění. V zákonitě pomíjivosti lidského života zanechal po sobě

dr. Jůza natolik závažný odkaz, že z hlediska jeho rozsahu a významu zůstane nepostradatelným pramenem poučení pro další generace historiků umění. Galerie Slováckého muzea, kterou v Uherském Hradišti vytvořil na počátku své úspěšné kariéry, je monumentálním pomníkem a časově neměnnou hodnotou pro oblast jihovýchodní Moravy.

Marie Martykánová

Poznámky:

- 1 *Dva neznámé pohledy na město Uherské Hradiště*, in: Slovácko, Uh. Hradiště 1959, *Jan Lebiš*, katalog, Uh. Hradiště 1960, *Evžen Macáků*, katalog, Uh. Hradiště 1961, *Vladislav Vaculka, Monumentální tvorba 1958–1962*, katalog, Hodonín 1962, *Jiří Jaška, Soupis díla*, Uh. Hradiště 1963, *Antonín Procházka, Obrazy a kresby z let 1904–1944*, katalog, Uh. Hradiště 1963, *Miloš Boria, Obrazy a kresby*, katalog, Uh. Hradiště 1964
- 2 *České malířství 19. stol. ve sbírkách moravských galerií*, katalog, Ostrava 1966, *Generace 1909*, katalog, Ostrava 1966, *České malířství 20. stol. v GVU v Ostravě*, katalog, Ostrava 1968, *Evropské malířství*, katalog, Ostrava 1970, *Ferdiš Duša, Smutná země*, katalog, Ostrava 1971, *Ferdiš Duša, Bílé Slovensko*, katalog, Ostrava 1974, *Vilém Wünsch*, katalog, Ostrava 1975, *Ruské malířství ze sbírek GVU v Ostravě*, katalog, Ostrava 1977, *Ferdiš Duša, Malířské dílo*, katalog, Ostrava 1978, *Evropské malířství II.*, katalog, Ostrava 1979, *Václav Hollar, Lukasova sbírka*, katalog, Šumperk 1981, *Karel Říhovský, Obrazy, kresby*, katalog, Ostrava 1981, *Jozef Jankovič, Kresby a sochy*, katalog, Český Těšín 1981, *Eduard Ovčáček, Koláže*, katalog, Český Těšín 1981, *Antonín Procházka, Výstava k 100. výročí umělceva narození*, katalog, Ostrava 1982, *Václav Zykmond, Koláže a asambláže*, katalog, Český Těšín 1982, *Jan Provazník 1901–1978*, katalog, Ostrava 1983, *Jaroslav Kapec, Obrazy a kresby*, katalog, Frýdek-Místek 1984, *Česká kresba 19. století ze sbírek GVU v Ostravě*, katalog, Ostrava 1987, *České malířství 19. století, Ze sbírek Severomoravské galerie výtv. umění v Ostravě*, katalog, Ostrava 1988, *100. výročí narození Valentina Držkovice*, Kulturní měsíčník 3.1988, *Vratislav Varmuža, plastika, Jaroslav Kapec, malba*, katalog, Ostrava 1989, *Bartolomeus Spranger, Kleió*, Kulturní měsíčník 2.1989, *Hans von Aachen, Job v neštěstí*, Kulturní měsíčník 3.1989, *Jan Kupecký, Vlastní podobizna*, Kulturní měsíčník 4.1989, *Ivan Ivanovič Šiškin, Les s potokem*, Kulturní měsíčník 4.1989, *Ilja Jefimovič Repin, Podobizna umělcovy dcery Nadi*, Kulturní měsíčník 6.1989, *Eduard Munch, Jižní pobřeží*, Kulturní měsíčník 9.1989, *Honoré Daumier v ostravské galerii*, Kulturní měsíčník 10.1989, *Gustav Klimt, Judita*, Kulturní měsíčník 10.1989, *Oskar Kokoschka, Cařihrad*, Kulturní měsíčník 11.1989, *Oskar Dominguez, Osvobození Španělska*, Kulturní měsíčník 12.1989, *Josef Navrátil, Horská krajina u Vyššího Brodu*, Kulturní měsíčník 1.1990, *Quido Mánes, Krajčárka*, Kulturní měsíčník 2.1990, *Antonín Machek, Podobizna ženy se zlatým řetězem*, Kulturní měsíčník 3.1990, *Josef Mánes, Poutník*, Kulturní měsíčník 4.1990, *Adolf Winkler, Autoportrét*, Kulturní měsíčník 5.1990, *Alois Bubák, Západ v horách*, Kulturní měsíčník 6.1990, *Vojtěch Hynais, Poezie*, Kulturní měsíčník 7/8.1990, *Španělští umělci pařížské školy ze sbírky GVU v Ostravě*, katalog, Ostrava 1992, *Smutná léta padesátá*, in: *Prostor Zlín 2, Zlín 1994, České malířství 2. pol. 20. stol. ze sbírek státních galerií*, Praha 1993, *Eduard Ovčáček, Soupis grafické tvorby z let 1961–1993*, katalog, Ostrava 1993, *Jiří Holík, Obrazy 1949–1992*, katalog, Ostrava 1993, *Skupina 4 (Haruda, Holík, Neuwirth, Odráška)*, katalog, Praha 1993, *Nové kontakty Ostrava-Bratislava*, katalog, Ostrava 1994, *Jozef Jankovič na Ostravsku*, katalog, Ostrava 1994, *Jaroslav Vožniak na Ostravsku*, katalog, Ostrava 1995, *Zdeněk Beneš, Obrazy 1958–1994*, katalog, Ostrava 1995, *Sbírky Galerie výtvarného umění v Ostravě*, in: *70 let Domu umění v Ostravě 1926–1996*, Ostrava 1996, *Německá zastavení, Příspěvek k problematice německého malířství v Čechách a na Moravě*, katalog, Ostrava 1996
- 3 *Vladislav Vaculka, Soupis původní grafiky*, Hodonín 1967, *Poznámka ke grafickému a sochařskému dílu*, in: *Vladislav Vaculka, Životní dílo*, Zlín 1991, *Vladimír Vašíček, Obrazy 1949–1992*, katalog, Ostrava 1993
- 4 Do výstavního plánu ostravské galerie prosadil výstavu slovenského umělce Vincenta Hložníka. K důslednému zpracování koncepce patřil i obsáhlý text v katalogu. Jak bylo v té době obvyklé, ke vhodnosti galerijních

programů se vyjadřovaly stranické orgány a v tomto případě uplatňovaly své výhrady jak ve vztahu ke Hložníkovi tak i k dr. Jůzovi. Politicko cenzorský tlak byl nakonec vyřešen „kompromisem“, že výstavu uvede slovenská teoretička dr. Ludmila Peterajová a zároveň zpracuje nový text pro katalog. Ve skutečnosti se jednalo o formální řešení spočívající

ve výměně jmen pod původním písemným dokumentem. Tato vynucená akce přinesla V. Hložníkovi opětovnou pozornost na Slovensku a uvolnila napětí, které kolem jeho osoby delší dobu trvalo. Dr. Jůzovi se tak podařilo realizovat další ze svých humánně záslužných myšlenek, i když v této souvislosti ještě dlouho pociťoval násilné sankce.

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 1997

Ivo Frolec, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Podobně jako v minulých letech i v roce 1997 se činnost Slováckého muzea a jeho jednotlivých odborných i ekonomicko-provozních oddělení řídila podle přesného plánu. Tento plán byl naplňován bohužel pouze v průběhu prvního pololetí. Tak jako celé město Uherské Hradiště i hlavní objekty Slováckého muzea se ocitly na několik dnů pod vodou. Ničivý vliv vodního živlu pak poznamenal práci muzejníků nejen v druhé polovině roku, ale i v roce 1998. Proto i dnešní zpráva o výsledcích činnosti Slováckého muzea v roce 1997 se nemůže zcela držet již zaužívané struktury, neboť práce ryze muzejní povahy byly neprodleně a na dlouhou dobu zaměněny za práce záchranné.

V roce 1997 provedl **národopisný úsek** evidenci I. stupně u 246 kusů předmětů získaných darem či koupí, pomocnou evidenci u 886 kusů předmětů a popis 356 fotografií získaných sběrem. II. stupněm bylo evidováno 271 kusů sbírkových předmětů. Ke konzervaci bylo připraveno 464 předmětů. Terénní sběr sbírkových předmětů proběhl v obcích Babice, Hrubá Vrbka, Velká nad Veličkou, Tupesy, Strážnice, Hluk, Vlčnov, Polešovice, Kunovice, Hradčovice, Topolná, Uherské Hradiště a Moravany. Pokračovala práce na výzkumu Keramické dílny na Slovácku. Část poznatků byla připravena pro tisk - Stará hrnčířská dílna v Tupesích, Hrnčířův v Jalubí a Černá hrnčířina v Tupesích a Modré. V rámci výzkumu Řemesla na Uherskohradištsku bylo zpracováno téma ševců a obuvníků. Výzkumové téma Magie a náboženství bylo ukončeno studií „Světci a magie“, přednesené na stejnojmenné mezinárodní konferenci. Podobně jako v minulých letech pokračovala foto a videodokumentace zvykoslovného roku a doplňování adresářů lidových výrobců.

Archeologický úsek zaevidoval I. stupněm 2799 kusů sbírkových předmětů a II. stupněm 2824 předmětů. Další etapa generální inventarizace sbírkových fondů Slováckého muzea byla provedena u 10661 předmětů archeologické povahy. Ke konzervaci bylo předáno a reevidováno 658 kusů předmětů, k rekonzervaci pak 1056 předmětů. Podle požadavků investorů archeologické oddělení provedlo 12 záchranných výzkumů a dozorů na stavbách. Bylo zpracováno 22 nových a 83 starých nálezových zpráv a 72 vyjádření ke stavbám. Stavební činnost byla sledována v městech a obcích – Uherské Hradiště, Uherský Brod, Uherský Ostroh, Kunovice, Vlčnov, Velehrad, Modra, Polešovice, Nedakonice, Boršice u Buchlovic, Pitín, Podolí a Míkovice. Bylo vyřízeno a zaevidováno celkem 214 položek agendy pro stavební úřady, památkový ústav a okresní úřad. Všechny nově podchytené lokality byly zaznamenány do mapových materiálů. Úsek spolupracoval při přípravě podkladů pro územní plány obcí.

Pracovnice **historického úseku** zaevidovala I. stupněm 150 kusů předmětů a II. stupněm rovněž 150 kusů sbírkových předmětů. K fotodokumentaci bylo vybráno a předáno 200 kusů pohlednic a 12 sbírkových předmětů, ke konzervaci pak 17 předmětů. Ve spolupráci s úsekem dějin umění byla provedena evidence I. stupně všech kamenných fragmentů uložených na nádvoří Galerie SM. V roce 1997 pokračoval výzkum a dokumentace Uměleckohistorické památky okresu Uherské Hradiště, tentokrát památek obcí Staré Město a Bílovice. Z těchto výzkumů bylo zpracováno a předáno do dokumentace 426 fotografií.

Vzhledem ke zničení prostor pracoven Galerie SM povodní a nemožnosti jejich opravy v roce 1997 pracovnice **úseku dějin umění** plnily stanovené úkoly v minimální míře. V rámci výzkumu Uměleckohistorické památky okresu Uherské Hradiště byly zpracovány obecní a farní kroniky obce Březolupy včetně fotodokumentace. Výzkum předcházela rovněž všem výstavám plánovaným, avšak již nerealizovaným v roce 1997. Byl zahájen dlouhodobý výzkum lité medaile a plastiky v České republice.

Pracovnice **úseku dokumentace** Slováckého muzea vytřídila a zařadila 200 kusů karet evidence II. stupně, evidovala 61 kusů negativního a pozitivního materiálu sbírkového fondu, 862 kusů negativního a pozitivního materiálu z výzkumů a výstav, reevidovala 584 karet, zpracovala 454 diasnímků a 415 skleněných negativů. Po celý rok byl veden sklad tisků a zboží pro prodej v pokladnách muzea a videotéka.

Fotografický úsek zpracoval ve sledovaném období 211 kusů sbírkových předmětů, zhotovil 557 snímků z výzkumů a výstav, 638 diasnímků sbírkových předmětů a výstav, 109 reprodukcí negativů a pozitivů z historických skleněných negativů a ze 115 kusů nově koupených skleněných negativů. Zhotovil 225 kusů reprodukcí karet, u nichž chyběl negativ. Průběžně byla prováděna fotodokumentace vybraných uměleckohistorických památek, fotografické práce pro publikační, propagační, výstavní, konzervační i přednáškové účely. Podle požadavku odborných oddělení byly zhotovovány videozáznamy.

Konzervační úsek zpracoval 463 kusů sbírkových předmětů národopisné povahy, 17 kusů historické povahy a 1535 kusů archeologické povahy. Podílel se na úpravách depozitářů, dodržování klimatického režimu v nich a instalacích expozic a výstav.

V **odborné knihovně muzea** byl průběžně doplňován knihovní fond včetně zápisů nových přírůstků (142 titulů). Bylo dokončeno analytické zpracování časopisu Malovaný kraj. Došlo ke kompletaci periodických tisků a jejich vřazení do fondu knihovny. Po dokončení rekonstrukce knihovny byl opětovně roztříděn a zpět umístěn celý knižní fond.

V roce 1997 Slovácké muzeum uspořádalo celkem **13 výstav** – Betlémy Orlických hor, Na hradištském jarmaku, Fauna jihovýchodní Moravy, Střelecké terče (Moravské zemské muzeum Brno a Památková správa Buchlovice), Václav Vaculovič – obrazy, kresby, Evžen Jecho – Geometrie, Krajina v grafice 19. století, Pavel Hlava – sklo, Zdeněk Hůla – Zátíší s ovocem, Návraty I., Keltové na Moravě a Drahé kameny v pravěku Moravy a Slezska. V objektech muzea se uskutečnilo 36 koncertů, besed, představení, předvádění technik lidové rukodělné výroby apod, z toho 34 v hlavní budově a 2 v galerii. Odborní pracovníci realizovali 83 přednášek pro 2469 posluchačů, z toho 1330 dospělých a 1139 dětí a mládeže. V muzeu se uskutečnila mezinárodní konference Magie a náboženství. Do tisku byl předán sborník Slovácko 1997. Rovněž byl připraven a vydán sborník Magie a náboženství ve formě Studie Slováckého muzea 2/1997. Pro potřeby Okresního úřadu Uherské Hradiště byl vytištěn barevný Kalendář vybraných kulturních akcí v okrese Uherské Hradiště 1998. Slovácké muzeum se rovněž podílelo na vydání 4 čísel časopisu pro kulturu a společenské dění v okresech Zlín, Kroměříž, Vsetín a Uherské Hradiště ZVUK. Pro tisk, rozhlasová a televizní vysílání připravili pracovníci muzea celkem 137 příspěvků.

V roce 1997 směřovala podstatná část práce všech zaměstnanců muzea do obnovy povodni postižených budov včetně depozitářů. V **hlavní budově** po vyčerpání vody, odbahnění a vysušení suterénních prostor i přízemí došlo k zpětnému uložení sbírek a zprovoznění technického zázemí muzea. Byly zrekonstruovány podlahy pracoven, chodeb, celé sociální zařízení, fotokomora i hospodářské místnosti. Došlo rovněž k obměně vybavení pracoven, které se nepodařilo při povodni vystěhovat. V **Galerii Slováckého muzea** byly zahájeny první záchranné práce statického charakteru (mikropilotáž), zabraňující dalšímu borcení kleneb spodního výstavního sálu. Pro značné podmáčení celého objektu nebylo možno přistoupit k vlastní rekonstrukci památky, podle znaleckých odhadů k ušlechtlému proschnutí dojde nejdříve v jarních měsících roku 1998. Ještě před živelnou pohromou se podařilo zrekonstruovat barokní kašnu na nádvoří galerie, včetně jejího napojení na vodní filtry. V **objektu Hradební** (archeologické a konzervační oddělení muzea) bylo nutno vyčerpávat vodu, vyčistit a vysušit suterénní prostory. Zatímco v galerii předběžně vyčíslené škody dosahují částky 7 milionů Kč a v hlavní budově cca 1 milionu Kč, v objektu Hradební je částka zanedbatelná a pohybuje se v desetitisících. Začátkem roku 1997 byl depozitář v **památkově chráněné usedlosti Topolná** vybaven regály na uložení sbírek a v areálu byla postavena kopie staré roubené studny a vysázen sad starých ovocných odrůd. Ve stejném období bylo v **Památníku Velké Moravy** Staré Město rekonstruováno sociální

zařízení pro návštěvníky včetně vodoinstalace celého areálu a opravena ohradní zeď. Vodou zatopené rozsáhlé **archeologické depozitáře františkánského kláštera** bylo nutno vyčistit od nánosů bahna. Pod jeho vrstvou bohužel zůstala i téměř celá archeologická sbírka (jako jediná ve Slovákém muzeu byla postižena povodní, ostatní se podařilo včas vystěhovat do bezpečných prostor). Vzhledem k charakteru, tedy zejména materiálu, této sbírky a včasné pomoci nejen všech pracovníků Slovákého muzea, ale i kolegů z přibližně osmi nedalekých muzeí, se předměty v průběhu druhého pololetí podařilo očistit, vysušit, zkonzervovat a uložit do depozitáře v Topolné.

Rok 1997 uzavíráme s vědomím, že díky povodni se jednalo o období velmi špatné, jehož doznívání ovlivní činnost muzea i v roce 1998. Na druhé straně je pro každého z nás potěšitelné, že nedošlo ke ztrátám toho nejcennějšího a v podstatě nenahraditelného – sbírek Slovákého muzea.

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 1998

HLAVNÍ BUDOVA SLOVÁCKÉHO MUZEA

Velký sál:

Bicykly a velocipédy	12. 3.–17. 5.
Stolečku, prostří se	18. 6.–13. 9.
Hračky a divadelní loutky z Afriky, Asie a Ameriky	15. 10.–5. 4. 1999

Malý sál:

Fauna jihovýchodní Moravy	do 13. 9.
Hračky a divadelní loutky z Afriky, Asie a Ameriky	do 12. 1. 1999

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

<i>Přízemní sál:</i>	Otmar Oliva – sochy	5. 11.–3. 1. 1999
<i>Velký sál:</i>	Kontakty (z tvorby 11 ostravských výtvarníků)	5. 11.–3. 1. 1999
<i>Malý sál:</i>	Marta Taberyová – keramické reliéfy	5. 11.–3. 1. 1999
<i>Ondřejský sál:</i>	Ida Vaculková – keramika	5. 11.–3. 1. 1999

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 1999

HLAVNÍ BUDOVA SLOVÁCKÉHO MUZEA

Velký sál:

Hračky a divadelní loutky z Afriky, Asie a Ameriky	do 5. 4. 1999
Velké prádlo	29. 4.–27. 6.
Povodeň 1997 ve fotografiích Ladislava Chvalkovského	15. 7.–3. 10.
Vzácný pane hospodáři	4. 11.–únor 2000

Malý sál:

Mumia viva	28. 1.–30. 4.
Kabelky	27. 5.–22. 8.
Atlantida na dosah	9. 9.–7. 11.
Jana Kubínová, oděvy, hračky	18. 11.–leden 2000

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Přízemní sál:

Michal Bauer – Obrazy mimo tento svět	11. 2.–16. 5.
Václav Filandr – Čtvrtý rozměr, obrazy a objekty	10. 6.–18. 7.
Výtvarné umění a film	24. 7.–12. 9.

Velký sál:

Jindřich Prucha – obrazy	
Zdena Höhmová – obrazy	10. 6.–12. 9.

Malý sál:

ZUŠ UH	
Radim Hanke – výběr z tvorby	10. 6.–12. 9.

<i>Nádvoří</i>	Pavel Opočenský – sochy	24. 7.–12. 9.
----------------	-------------------------	---------------

<i>Přízemní sál a nádvoří</i>	Celostátní výstava bonsají	17.–19. 9.
-----------------------------------	----------------------------	------------

<i>Všechny sály</i>	Návraty II	14. 10.–2. 1. 2000
---------------------	------------	--------------------

SLOVÁCKÉ MUZEUM

Smetanovy sady 179, 686 11 Uherské Hradiště, tel.: 0632/55 13 70, 55 65 56, 55 40 77,
fax: 0632/55 40 77, ředitelství tel.: 0632/55 10 59
Otevřeno denně, v sobotu i neděli od 9 do 12 hodin a od 12.30 do 17 hodin.

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Otakarova ulice 103, 686 11 Uherské Hradiště, tel.: 0632/55 24 25, fax: 0632/55 40 77
Otevřeno kromě pondělí od 9 do 12 hodin a od 12.30 do 17 hodin.

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY – STARÉ MĚSTO

Jezuitská ulice, 686 02 Staré Město, tel.: 0632/621 90, ředitelství tel.: 0632/55 10 59, fax:
0632/55 40 70
Otevřeno v měsíci dubnu až říjnu denně včetně sobot a nedělí, v listopadu kromě pondělí
od 9 do 12 hodin a od 12.30 do 17 hodin.

NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKY

Staré Město u Uherského Hradiště + Uherské Hradiště-Sady + Modrá u Velehradu + Hra-
disko sv.Klimenta u Osvětiman.

Celoroční volný přístup. Odborného průvodce možno objednat u správce všech uvedených
archeologických lokalit – Slováké muzeum v Uherském Hradišti, archeologické oddělení
Hradební 227, Uherské Hradiště, tel.: 0632/54 06 71, fax: 0632/55 40 77.

ZEMĚDĚLSKÁ USEDLOST – TOPOLNÁ

Průvodce možno objednat u správce – Slováké muzeum v Uherském Hradišti, Smetanovy
sady 179, tel.: 0632/55 13 70, 55 40 77, 55 65 56, fax: 0632/55 40 77.